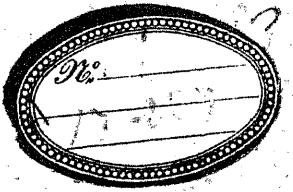

Bibliotheca Universitaria
 Class. A
 Sala A
 Date 12
 Tabla
 No. 9,37

2 400 40

MAR 21

fua pius p nobis intercessor as
 stat. p dnm. p o f c ionem.
Pris die mun...
 rta qst: vt beati...
 cofessoris tui meritis gionis sa
 victime p fida...

et quasi flos rosarii in die
 veris. Quasi lilia q uiu in tra
 tu aque: et quasi tibus redolens
 in diebus estatis. Quasi ignis
 fulgens: et tibus ardens in igne
 Quasi voc amri solidu + or

Handwritten notes:
 16. a
 29

R. 4037 B. 8

ANTONII AVGVSTINI
ARCHIEPISCOPI
TARRACONENSIS
DE LEGIBVS ET SENATVS
CONSULTIS LIBER.

Adiunctis Legum antiquarum & Senatuscon-
sultorum fragmentis, cum notis

FVLVI VRSINI.

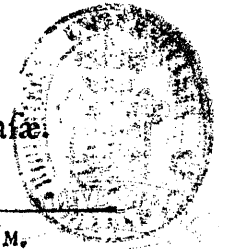
*178 de la Comp. de Jussy
Grona*

UT
SIT

R O M A E

Ex Typographia Dominici Bafae.

CIO · IO · XXCIII.

DE LICENTIA SVPERIORVM.

ANTONIVS AVGVSTINVS

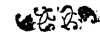
FVLVIO VRSINO.

ROXIMIS tuis litteris intellexi esse Romæ qui cupiant in vulgus edi-
quas amico nostro Pyrrho Taro
I. C. legendas isthic dederam no-
stras de Legibus Romanis, & Senatuscon-
sultis lucubrationes: eosdemq. ais magno opere
desiderare, vt si quid illis addendum, vel tol-
lendum putarem, id ego tibi significarem;
aut si quod aliud accuratius scriptum exem-
plar haberem, id ad te mitterem. Ego vero
etsi hoc tempore nihil minus, quàm de ista
editione cogitabam, vrgentibus alijs quæ sunt
huius nostri muneris propria magis, ac neces-
saria; tamen hoc quid quid est scripti ad te mit-
to, vt id tu, si videbitur, vel contineas domi,
vel illi additû alteri libello edas. Id certe opus
olim à me cœptum, deinde propter varias oc-
cupationes neglectum plane fuit. Nam illud
Pyrrhi nostri exemplar Bononiæ cum essem,
scripsi: hoc alterum, quod nunc mitto, post o-
cto, aut nouem annos Romæ inchoaueram;

non illud Smyrnæ exemplū sequutus, Nonū prematur in annum; sed manu de tabula, vt aiunt, sublata, non extremam ei manum admoui. Eiusdem argumenti multos conatus vidimus, in manibusq. sunt populi, qui partim nimis ieiune atq. tenuiter de his rebus agunt; partim quod iuris ciuilis est peculiare ac proprium, non attingunt. An vero hæc nostra cū illis sint conferenda, aut inter illa legi mereantur, tuum erit iudiciū, quod ego facio, vt deo, plurimi. Vale.

FVL.

FVLVIUS VRSINVS LECTORI

NER omnes, qui Romanas litteras profitentur, satis constat, nullum extare monumētum antiquitatis illustrius Legum tractatione, quibus domina gentium Resp. sapienter olim, ac laudabiliter instituta fuit. Omittam scriptorum testimonia, quæ de alijs Romanorum legibus circumferuntur, & Crassi tantum de duodecim Tabulis proferam iudicium. Vnus mehercule (inquit ille) duodecim Tabularum libellus, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate bibliothecas omnium philosophorum superauit. Vtinam vero tā præclarum atq. excellens bonum, aut non eripuisset nobis iniuria temporum, aut non dissipasset hominum incuria. In quod quidem incommodum quando culpa vel hac vel illa incidimus, multum sane debemus doctissimis quibusdam viris: tum ex nostris, tū ex Transalpinis, qui vetustatis reliquias huiusmodi varijs locis dispersas summa cum diligentia partim in vnum quasi corpus collegerunt, partim selectiores quasdam ex ijs pristino nitore restituerunt. In quo quidem, etsi ad communem litterarum causam tantum omnes contulerint, quantum expeti par fuit ab hominibus excellentis ingenij, summaq. doctrina excultis; videtur tamen Antonius Augustinus Archiepiscopus Tarraconensis
am.

amplius quiddam & perfectius alijs in ea re præstare potuisse: qui præter multiplicem omnium pæne disciplinarum cognitionem, exquisitamq. iuris ciuilis, in quo fere solus excellit, peritiam, Romæ stlitibus iudicandis summa cum laude xriuir diu uiuendo, eam sibi vniuersæ Romanæ antiquitatis supellectilem comparauit; vt ex præstanti talium rerum intelligentia plurimum ornamēti ad Legum Romanarum tractationem afferre potuerit. Hoc igitur vsu, atq. hoc genere scientiæ adiutus, cum præclarum hunc de Legibus & Senatūscōsultis cōmentarium Tarracone superiorib. mensibus ad me misisset, vt ego illum, si mihi uideretur, cum eruditis quibusdam viris, qui sapius iam editionē eius scripti flagitauerant, communicarem; ita pro mea in res Romanas propensione, & erga clarissimum virum obseruantia sum eius libri lēctione delectatus, vt tantā studiosis hominibus doctrinam, tantamq. vtilitatem diutius deberi nō sim passus. Itaq. feci perquam libenter, vt non solum Leges & Senatūscōsulta à viro præstantissimo collecta & restituta edenda curarem, sed vt bene de litteris, quatenus ipse possem, mererer; tabulas etiam omnes tum æneas, tum lapideas adiungerē, in quibus Leges aliquæ, aut Senatūscōsulta incisa essent, quod ex hac societate non nihil commendationis ad eum librum accessurum putarem. Hoc etiā amplius: adductus sum non laudis aliqua cupiditate, quam certe non specto; sed publico studiosorum commodo, vt notas etiam quasdā adijcerem, quas dū liber Augustinianus ederetur, excerpfi raptim
-112-
ex ijs,

ex ijs, quæ in id genus antiquitatis erant à nobis vberius iam notata. Ex quibus, maxime vero ex ijs quæ sunt ad leges xri. Tabularum, & verborū prisca vetustas cognoscitur, & illis temporibus quis vsus linguæ Latinæ, quodve scribendi loquendiq. genus viguerit, aliqua ex parte intelligi potest. Nā antiquissimos Romanos à Numa Rege ad Duiliū Consulē, cui ob primam de Pœnis victoriā naualem, columna rostrata in Foro cum inscriptione, quæ hodie exstat in Capitolio, prisca illis composita verbis, posita fuit, constat ita locutos fuisse, vix vt intelligerentur ab ijs, qui postea sunt sequuti. adeo scilicet perpolitā, vel potius immutata loquēdi ratione, vt Polybius grauis in primis auctor, qui cum Africano superiore vixit, testetur se quo tempore historiam Romanam contexuit, vix vnū aut alterum Romæ inuenire potuisse, qui quantumuis antiquitatis curiosus, foedera quædam inter Romanos & Carthaginenses vetustissimis illis concepta verbis intelligeret, ac sibi tunc eam rem scribēti interpretaretur. Et nisi me fallit memoria, videor mihi apud Quintilianum quodam loco legitse, carmina Saliorum, quæ dicebantur ab ipso Numa composita, nouissimis Reip. temporib. vix à suis quidē sacerdotib. satis intellecta fuisse. tanta scilicet antiquarum vocum, & tunc pæne obsoletarum erant obscuritate inuoluta. Hæc sane verborum vetustas, priscaq. scribendi ratio, quantum licuit ex veteribus tum Scriptorum, tum lapidum, ærisq. monumentis, restituta est in ijs fragmentis, quæ nostris notis continentur. Aequum est enim

eos maxime de Romana lingua, si non ita ut debent, saltem quo possunt modo bene mereri, quibus sub Romano cælo nasci, aut excoli contigit: quando id ab externis hominibus, & longe alio sub cælo natis factum est, quibus multorum, & quidem luculentiorum Latinæ linguæ Scriptoram restitutio, perpolitioq. sine vlla controuersia debetur.

Disputatio de Legibus hæc continet capita.

D E nomine legis. Cap. I.	pag. 1
De origine legum. Cap. II.	ibid.
Quid lex sit. Cap. III.	2
Qualis sit lex. Cap. IV.	5
Quotuplex sit lex. Cap. V.	8
De partibus legis. Cap. VI.	11
De legis ferenda ratione, & a quibus & per quos ferri possit. Cap. VII.	15
Quo loco, quo tempore, qua ratione comitia haberentur, Centuriata, Curiata, atq. Tributa. Cap. VIII.	18
De Comitialibus diebus, & tribus nundinis. Cap. IX.	28
De promulgatione legis. Cap. X.	ibid.
De suadenda, ac dissuadenda lege. Cap. XI.	29
De intercessione & auspicijs, atq. alijs impedimentis suffragiorum. Cap. XII.	30
De roganda lege, iubenda, atq. vetanda. Cap. XIII.	33
De toto suffragiorum genere. Cap. XIV.	34
De iurciurando. Cap. XV.	36
De conscribenda, conseruandaq. lege. Cap. XVI.	37
De abrogatione, & derogatione legum. Cap. XVII.	38
De ijs qui legibus soluebantur. Cap. XVIII.	44

Légum nomina, quæ explicantur.

<i>Acilia repetundarum.</i>	46
<i>Aebutia de curatione, potestateve mandanda.</i>	47
<i>Aebutia de Centumuiris.</i>	ibid.
<i>Aelia de obnuntiatione.</i>	48
<i>Aelia Sentia de manumissionibus.</i>	49
<i>Aemilia de Censoribus.</i>	52
<i>Aemilia sumptuaria, vel cibaria.</i>	53
<i>Aeterna de multis.</i>	54
<i>Agrariæ leges.</i>	ibid.
<i>Ambitus leges.</i>	ibid.
<i>Annalis, vel Annaria.</i>	ibid.
<i>Annoniana, vel Frumentaria.</i>	ibid.
<i>Antia sumptuaria.</i>	ibid.

Appuleia de maiestate. *ibid.*
Appuleia Frumentaria, & Agraria. 55
Aquillia de damno iniuria. 56
Atilia Marcia de Tribunis militum. 57
Atilia de tutoribus dandis. *ibid.*
Atinia de Tribunis plebis. 58
Atinia de usucapione. 59
Aurelia de Tribunis plebis. *ibid.*
Aurelia iudiciaria. 60
Bebia de Prætoribus. 61
Cæcilia repetundarum. 62
Cæcilia, & Didia de legibus ferendis. *ibid.*
Cæcilia Metella de fullonibus. 63
Cælia Tabellaria perduellionis. *ibid.*
Calpurnia repetundarum. 64
Calpurnia de ambitu. *ibid.*
Calpurnia militaris. 65
Caninia de manumissionibus. *ibid.*
Canuleia de connubio. *ibid.*
Cassia Agraria. *ibid.*
Cassia Tabellaria de iudicijs. 66
Cassia de damnatis. 67
Cassia de patricijs. *ibid.*
Cincia muneralis, siue de donis & muneribus. 68
Claudia de tutelis feminarum. 69
Claudia de nauibus. *ibid.*
Claudia de socijs. 70
Clodia Annoniana, siue Frumentaria. 71
Clodia de obnuntiatione. *ibid.*
Clodia de collegijs. 72
Clodia de censoria nota. 73
Clodia de Victoriatis. *ibid.*
Clodia de Scribis. 74
Cornelia Bebia de ambitu. *ibid.*
Cornelia testamentaria nummaria, siue de falso. *ibid.*
Cornelia de sicarijs, & Veneficis. 75
Cornelia de proscriptione. 77
Cornelia de Tribunis plebis. 78

Cornelia sumptuaria. 79
Cornelia iudiciaria. *ibid.*
Cornelia de ordine magistratum. 80
Cornelia de soluto legibus. *ibid.*
Cornelia de edictis perpetuis. 81
Cornelia de captiuis. 82
Cornelia de iniurijs. 83
Cornelia maiestatis. *ibid.*
Cornelia incerta. 84
Decia de Duumuiris naualibus. *ibid.*
Didia sumptuaria. 85
Domitia de sacerdotijs. *ibid.*
Duilia de Tribunis plebis, & prouocatione. 86
Duilia Menenia fenebris vnciaria. *ibid.*
Fabia de plagiarijs. 87
Falcidia testamentaria. 88
Fannia sumptuaria. 89
Flaminia Agraria. 91
Frumentaria leges. *ibid.*
Fusia Caninia de testamentaria manumissione. *ibid.*
Fusia incerta. 92
Furia testamentaria. *ibid.*
Fusia de obnuntiatione. *ibid.*
Gabinia tabellaria de magistratibus. 93
Gabinia de legationibus. *ibid.*
Genucia fenebris. 94
Glitia de inofficioso testamento. *ibid.*
Hircia. 95
Horatia. *ibid.*
Hortensia. 98
Hostilia de furtis. 321
Icilia. 101
Iulia leges. *ibid.*
Iulia de adulterijs. 102
Iulia de pudicitia. 108
Iulia de maritandis ordinibus. 109
Iulia ambitus. 116
Iulia sumptuaria. 117

Iulia de repetundis. 118
Iulia Agraria. 120
Iulia Iudiciaria. *ibid.*
Iulia theatralis. 123
Iulia de sacerdotijs. 124
Iulia de patronorum numero. *ibid.*
Iulia de legationibus. 125
Iulia maiestatis. 126
Iulia de vi publica. *ibid.*
Iulia de vi priuata. 129
Iulia de annonæ. 130
Iulia peculatus. *ibid.*
Iulia de residuis. 131
Iulia de tutoribus a præsidibus dandis. *ibid.*
Iulia de bonis cedendis. 132
Iulia de fundo dotali. *ibid.*
Iulia annalis. 133
Iulia Miscella. *ibid.*
Iunia leges. 134
Iunia & Licinia. 134. & 322
Iunia Norbana. *ibid.*
Iunia Petronia. 140
Iunia Vellea, vel Velleia. 141
Lectoria. 145
Lenia, vel Leuia. 147
Licina. *ibid.*
Licina, & Mucia. 148
Licina sumptuaria. 149
Luia. 150
Maiestatis leges. 152
*Manilia, siue Manlia Roscia Peducea alliena Fabia de colo-
nijs.* 323
Manilia, siue Manlia. 152
Maria. 153
Memmia. 154
Mænia. *ibid.*
Mensia, vel Mestia. 325
Metella. 155

Mænia *ibid.*
Miscella. *ibid.*
Ogulnia. *ibid.*
Oppia. *ibid.*
Orchia. 156
Quinia. 325
Pædia. 156
Papia Poppæa. *ibid.*
Papiria. 166
Pesolonia. 168
Petillia. 169
Petronia. *ibid.*
Plautia, vel Plotia. *ibid.*
Pompeia. 171
Popilia, vel Pompilia. 173
Porcia. 174
Postumia. *ibid.*
Publicia. 175
Publilia. *ibid.*
Puppia. *ibid.*
Quinctia. *ibid.*
Regia. 178
Remmia. 182
Rhodia. *ibid.*
Roscia. 183
Rupilia, vel Rutilia. 184
Sacratæ leges. *ibid.*
Satyra. 185
Scantinia, vel Scatinia. 186
Scribonia. 187
Seia. 188
Sempronia. *ibid.*
Senia, vel Sentia. 193
Serulia. *ibid.*
Sicina. 195
Silia. 329
Sulpicia. 196
Sumptuaria. *ibid.*

Tabellaria. 197
 Tarpeia Aeterna de multis. *ibid.*
 Terentia & Cassia frumentaria. 330
 Theatralis. 198
 Thoria. *ibid.*
 Titia. 199
 Trebonia. 201
 Tribuniciae leges. 202
 Triumphales. *ibid.*
 Tullia. *ibid.*
 Valeria. 203
 Varia. 206
 Vatinia. 207
 Vestibulicia. *ibid.*
 Vellea, siue Velleia. 208
 Vicefima. *ibid.*
 Villia Annalis. 330
 Viscellia, vel Visellia. 211
 Voconia. *ibid.*

Leges xij. Tabularum Cap. LVI. 217.
 De Senatusconsultis.

Aemilianum. 293
 Apronianum. 294
 Articuleianum. *ibid.*
 Calvisianum, siue Caluitianum. 333
 Claudianum. 294
 Dasumianum. 295
 Iuncianum. *ibid.*
 Largianum. 296
 Libonianum. *ibid.*
 Macedonianum. 298
 Neronianum. 299
 Nummianum, vel Nonianum. *ibid.*
 Orphitianum. *ibid.*
 Pegasianum. 300
 Pernicianum. 333
 Pisonianum. 301

Plancianum. 301
 Rubrianum. *ibid.*
 Sabinianum. 303
 Silanianum. 304
 Tertullianum. 305
 Traasianum. 306
 Trebellianum. *ibid.*
 Turpillianum. 308
 Velleianum. *ibid.*
 Vintianum. 309
 Vitrasianum. *ibid.*
 Viuianum. 310
 Volusianum. *ibid.*

Leges & Senatusconsulta, in ueteribus mo-
 numentis ex ære & lapide.

Agraria legis fragmenta. 1.2.3.4.5.6.7.
 Iudiciaria legis fragmenta. 8.9.10.11.12.13.14.
 Fragmentum legis, siue Plebisciti, quo Thermenfes Maiores
 Pisidæ, bello Mitbridatico socij populi Romani, liberi, im-
 munesq. facti sunt. 15
 Fragmentum legis de Scribeis, Quæstoribus, & Viatoribus.
 16.17
 Decretum Arbitrum finium regendorum inter Genuates &
 Veituros. 18
 Regiæ legis fragmentum. 19
 De ædificijs tabella marmorea. 20
 Lex parieti faciundo, in tabella marmorea. 21
 Senatusconsultum de Teiburribus. 22
 Senatusconsultum, siue decretum Municipi Ferentini. 23
 Senatusconsultum Amicitia, in ære. 24
 Fragmentum Senatusconsulti de ludis Sæcularibus in tabella
 marmorea. 25
 Senatusconsultum, siue decretum Peltuinorum Vestinorum,
 in aenea tabella. 26
 Decreta clientela. 27.28.29
 Decretum Athletarum in tabella marmorea. 30
 Decretum Agragantinorum, ex ære. 31

Decretum Melitensium in aenea tabella. 32
 Fragmentum fœderis inter Hierapytnios, & ... 33
 Decretum Allariotarum. 34
 Decretum Caretanorum. 35

Fului Vrsini notæ ad leges & S.C.

Ad leges Romuli & Tatij. 3.*
 Ad leges Numæ Pompili. ibid.
 Ad leges Serui Tulli. 8.*
 Ad legem Tribuniciam primam. ibid.
 Ad leges xij. Tabularum. De iure priuato ibid.
 De iure publico. 24.*
 De iure sacrorum. 30.*
 Ad legem, siue plebiscitum Silianum. 39.*
 Ad legem Papiriam. 40.*
 Ad legem Platoriam. 41.*
 Ad legem Mamiliam. ibid.
 Ad legem Agrariam. 43.*
 Ad legem Horatiam de Tarratia virgine Vestali. 44.*
 Ad legem Quinctiam. ibid.
 Ad legem Latoriam. 45.*
 Ad legem Agrariam in aeneis fragmentis. ibid.
 Ad legem Iudiciariam in aeneis fragmentis. 46.*
 Ad legem de Thermensibus Maioribus Pisidis. 48.*
 Ad legem, siue plebiscitum de Scribis, Viatoribus, & Quæstoribus. ibid.
 Ad legem, siue decretum de finibus inter Genuates & Viturios. 49.*
 Ad legem Regiam. ibid.
 Ad legem parieti faciundo. ibid.
 Ad legem Laurentum. ibid.
 Ad Senatusconsultum de philosophis & rhetoribus. 50.*
 Ad S.C. de hastis Marcieis. ibid.
 Ad S.C. de mense Augusto. 51.*
 Ad Senatusconsulta de aqueductibus. ibid.
 Ad S.C. Amicitia. 52.*
 Ad S.C. de Teiburtibus. 53.*
 Ad S.C. de Iudeis Sæcularibus. 54.*

F I N I S.

ANT. AVGVSTINI
 ARCHIEPISCOPI
 TARRACONEN.

DE LEGIB. ET SENATVS-
 CONSVLTI LIBER.

LEX nomen late patet. neq. enim solum populi plebisve iussa & scita, seu cuiuscumq. potestatis decreta, verum doctri-
 narum etiã præcepta, & quamcumq. con-
 nentionem atq. condicionem significat.
 Hinc leges prædiorum ac mancipiorum;
 hinc Manilianæ Censoriæq. leges; hinc testamentorum,
 locationum, venditionumq. leges manant. Artifices quo-
 que, astrologi, ac medici suas leges & institutiones ha-
 bent. Sed in his omnibus translatio genere vtimur. leg-
 is enim nomen proprie ad ius iustitiamq. refertur. Cu-
 ius nominis origo a legendo, hoc est deligendo, ducitur;
 quod vt Varro ait, & verbum ipsum legendi, cum ad scri-
 pturam refertur, quod ab oculis litteræ singulæ deligan-
 tur, & legati, quod vt publice mittantur deligi soleant; &
 leges, quod lectas oporteat ad populum ferri, a legendo
 dictæ sunt. A Græcis νόμος παρά τῷ νόμῳ, quod ius suum
 vnicuique tribuat, dicitur: idq. non minus legis pro-
 prium, quam delectam esse, Cicero scribit. Neq. illos au-
 dio, qui ab eo quod scriptura contineantur, leges a legen-
 dis legum tabulis dictas purant: id enim magis confer-
 uandæ memoriæ causa post legem acceptam fit, quam
 quod legi fit necessarium. Lex est, inquit Cicero, recta
 ratio imperandi atq. prohibendi; quam qui ignorat, is
 est iniustus; siue est illa scripta vsipiã, siue nusquam.
 Diximus de nominis origine, nunc de ipsius legis initio
 videamus. Fruendæ iustitiæ causa, vt idem scribit, & be-
 ne morati Reges, & leges constitutæ sunt. Reges qui-
 dem, dum a bonis iustisq. viris ius suum consequi ad-
 uersus

De nomine legis.

L. cum debere. D. de seru. vrb. præ. l. is qui duo, de ser. rus, pr. l. legem. C. de paci. l. Lucius, p. Lucius, D. de fidei- co, lib. Cicero, & Teren. sæpe, item Varro.

Varro lib. v. de lingua Lat.

Vid. l. qui mit- tuntur. D. ex qui. cau. mai. l. qui penden- tem. de act. emp.

Cic. lib. i. de leg- gib. c. lex. distin. r. l. fid. lib. v. etym, cap. iij.

Cic. eo. lib. i. Adde. Arist. lib. xcap. ix. Ethic.

II

De origine legis.

Cic. lib. ij. offic. Vide. Aphth. in progymna. con- tra tyrannam.

A

terfus potentiores populus desiderabat: leges autem, dum si minus boni Reges iudicesve contigissent; legibus quæ semper vna eademque voce loquerentur, ad æqualitatem perueniret. Demosthenes melius diuinum inuentum, donumque significat; & Plutarchus legem omnium reginam, ipsis quoque Regibus imperare: per quos Deus bona omnia fruenda ceteris concessit, quorum finis est iustitia; quæ non solum Dei comes est, verum etiam Deus ipse iustitia appellatur. Itaque bonas principum leges a Deo inuentas esse Plato significat. Et Cicero legem alio loco a numine deorum tractam rationem appellat; alio Zenonem refert naturalem legem diuinam appellasse, recta imperantem, prohibentemque contraria. Legis quoque lares omnes constat patrios deos suarum legum auctores dixisse. Et ut Moysen præteream, qui solus a Deo optimo maximo leges duabus tabulis scriptas accepit, Zaleuci & Charondæ leges nil aliud initio iubent, quam ut Dei, a quo bona cuncta procedunt, religio ab omnibus colatur; Deum bonis probisque viris amicum ac beneuolum esse; malos, criminibusque vllis obnoxios odisse. Quibus indicant hoc verum legum initium esse. Sed quoniam Reges sapientesque viri deorum ministri sunt, & deorum in terris personam sustinent; eorum leges alicubi primæ acceptæ sunt. Romulum quidem certe, qui Urbem condidit, constat primum leges tulisse Romanis, quas Curiatas Pomponius appellauit. Tulerunt ceteri quoque Reges; & exactis Regibus, Consules, Dictatores, Tribuni, & qui nomen omnibus præripuerunt, Decemviri legibus conscribendis creati, qui decem tabulis ex Solonis, aliisque Græciæ legibus sumptis, duabusque alijs adiectis duodecim tabularum leges ediderunt, secutæ deinde sunt multarum quoque legum rogationes, de quibus postea latius scribemus. Hic itaque est fons & origo Romanarum legum; ut ille, de quo antea scripsimus, omnium nationum. Nunc videamus, quid lex ipsa sit. Et Papinianus Demosthenis definitionem secutus legem esse scribit, commune præceptum, virorum prudentium consultum, delictorum quæ sponte vel ignorantia contrahuntur, coercionem; sponsonem denique Reipublicæ communem. Qua definitio

ne

ne quattuor legis propria expressa sunt. Debet enim lex coli ab omnibus, utpote de omnibus generatim scripta; debet prudentium virorum consilio promulgari; simplicia denique vitij, præmia virtutibus deferre; quibus rebus, quod postremo scriptum est, eueniet, ut rotius Reipublicæ vinculum esse videatur. Chryssippi definitio a Marciano relata non minus laudem legis expressit, quam ut quæ nam lex ipsa esset explicaret. Diuinarum humanarumque rerum reginam legem appellat; ducem, principem, atque præsidem bonis malisque rebus iudicandis; iuris iniuriæque regulam; quæ homines, qui natura duce ciuili iure censentur, quid agere eos oporteat, doceat; a quibus abstinere debeant, coerceat. A Cicerone multis modis legis definitio tentata est: summam rationem insitam in natura, libro primo de legibus; alio loco rectam, & a numine deorum tractam rationem appellat, honestam imperantem, prohibentemque contraria; alio æternum quiddam, quod vniuersum mundum regeret; imperandi prohibendique sapientiam; item rationem mentemque sapientis ad iubendum & deterrendum idoneam, iustorum iniustorumque distinctionem, ad antiquissimam & rerum omnium principem naturam expressam. sed illa omnium breuissima descriptio est, libro secundo de natura deorum. Lex est, inquit, recti præceptio, prauique depulsio. Ex quibus omnibus apparet, prudentissimos viros non multum a iuris, iustitiæ, & iuris prudentiæ definitionibus discessisse. Ius est, inquit apud Vlpianum Celsus, ars boni & æqui. Iustitiam namque colimus, & boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu pœnarum, verum etiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes; veram (nisi fallor) philosophiam, non simulatam affectantes. Iustitiam idem Vlpianus definit, constantem & perpetuam voluntatem esse ius suum cuique tribuendi; iuris præcepta; honeste viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere: iuris vero prudentiam diuinarum atque humanarum rerum notitiam, iusti atque iniusti scientiam. Cicero quoque legem cum iure gentium, quod nonnumquam etiam naturale dicitur, confundere videtur. id enim est quod naturalis

A 2 ratio

l.ij. D. de legib.
Demosth. in
Aristeg. 1.
Plutar. in lib. de
principis doct.
Vide. Nouel.
lxxii. Auth. vt
hi qui obli. in
prin.
Plato in Mi-
noe. & lib. 1. de
legib.
Cicero Philip.
xi. & de nat.
deor. lib. 1.
Plato in Mi-
noe. & lib. 1. de
legib. Arist. lib.
ij. Politic.
vid. c. 1. dist. vii.
1. Vid. Ioseph. li.
ij. Antiquit. &
contra Appion.
lib. ij.
2. Diod. Sicul. li.
xii. Biblioth.
Stob. cap. xlii.
3. Plutar. in lib.
de princ. doct.

l.ij. in princ. de
orig. iur.

III

Quid lex sit.

l. j. & ij. D. de
legib.
Vid. Aphth. in
progymn. de le-
gulatione.

Vid. Arist. lib.
iii. c. vi. de rep.
Cic. lib. 1. de lo-
gib.
d. l.ii.

Cicer. lib. 1. de
legib. & Philip.
xi.
Idem lib. ii. de
legib. & lib. 1. de
nat. deorum.

l. i. D. de iust. &
iure.

l. iustitia. eo. in
Inst. eo. tit. in
prin.

l. omnes popu-
li. D. de iust. &
iure. in Inst. de
iure nat. p. 1. &
de rer. diui. p.
singulorum.

ratio inter omnes homines constituit. Quamobrem illorum magis sententiam probo, qui leges Romanorum alia ratione definiendas esse putauerunt. Lex est, inquit Iustinianus, quod populus Romanus Senatorio magistratu interrogante veluti Consule constituebat. aut quod Seuerino placet: Lex est, quam populus centuriatis comitijs sciuerit, aut quod Capito existimauit: Lex est generale iussum populi aut plebis rogante magistratu. Hac definitione plebiscita comprehenduntur, quae ab illis reiciebantur: priuilegia tamen a Capitone reiecta, in illis continentur. Sed cum & plebiscita & priuilegia legis nomine appellari constet, de eis non nihil dicemus. Plebiscitum est, inquit Iustinianus, quod plebs plebeio magistratu interrogante veluti Tribuno constituebat. Sex Pompeius, Scita plebei appellatur ea, quae plebs suo suffragio sine patribus iussit, plebeio magistratu rogante: Plebs appellatione sine patricijs & senatoribus ceteri ciues significantur; populi vero appellatione omnes ciues continentur. Neque solum illa plebiscita sunt, quae plebs in discordia fecit; sed ut omnia quae Tribunus rogabat, & plebs scisciebat, non Hortensia solum, sed alijs quoque legibus Horatia & Publilia, iussum est omnes teneant. Has Cicero solet Tribunicias leges appellare; illas quae a populo iussae sunt Consule rogante, Consulares. Constat autem Tribunos neque patricios vocare potuisse, neque ad eos de re vlla referre. Illud itaque inter plebiscita & ceteras leges intererat, quod haec a plebe, illa a populo rogabantur; haec Tribunus tributis comitijs, illas Consul, aliusve ex maioribus magistratibus centuriatis, tributis, curiatisve comitijs ferebant; haec plebem tantum olim tenebant, illae semper omnes. Post legem Hortensiam sine controuersia plebiscita pro legibus haberi ceperunt: & ita factum est, quod Pomponius scribit, ut inter plebiscita & leges, species constituendi interesset, potestas autem eadem esset. Huiusmodi sunt Aquilia lex; Semproniae; Appuleiae; Clodiae; quas modo plebiscita, modo leges appellari videmus. Haec de plebiscitis. De priuilegijs illud sciendum est, veteres priua dixisse, quae nos singula: eaque priuilegia vocasse, quae de singulis leges latae essent, siue id populus, siue plebs sciussit. De his Cicero

in Inst. de iure nat. p. lex.

Boet. in Top. Cic. lib. iiii. Vide c. i. dist. ii. A. Gell. lib. x. cap. xx. l. i. D. ad l. Aquil. postlimini ius. in fine. de captiu. l. vi. de legatio. in Inst. de iure nat. p. plebiscitum. Vid. c. ii. dist. ij.

l. plebs. D. de verb. sign. d. p. plebiscitum. Gell. lib. x. ca. xx.

Vid. l. ii. p. deinde cum esset. de ori. iur. l. i. ad l. Aquil. d. p. plebiscitum. Cic. pro Sextio, & de lege Agra. Vid. c. quadam. ii. dist. Gell. lib. xv. ca. xxvii.

d. p. deinde.

Gell. lib. x. ca. xx. Sex. Pomp. ver. priuos. Vi. c. priuilegia. iiii. dist.

Cicero legem illam finxit, PRIVILEGIA NE IN ROGANTO: quam ex Duodecim transtulisse se ait; eaque priuilegia tolli, quod maiores in priuatos homines leges ferri noluerunt; id est enim, inquit, priuilegium; quo nil iniustius, cum legis haec vis sit, scitum & iussum in omnes. Sextus tamen Pompeius rogationem videtur hac eadem definitione comprehendisse: Rogatio, inquit, est cum populus consulitur de vno pluribusve hominibus, quod non ad omnes pertineat: & de vna pluribusve rebus, de quibus non de omnibus sancitur. Nam quod in omnes homines resve populus sciuit, lex appellatur. Itaque Gallus Aelius ait inter legem & rogationem hoc interesse, quod inter genus & speciem. Sed & in sanctione legis Regiae Vespasiani, leges, rogationes, plebiscita, Senatusque consulta res esse separatas apparet. Ceteri rogationem eam esse dicunt, cum populus aut plebs rogatur, velint iubeantne illud aut illud fieri: siue id ad singulos, siue ad vniuersos pertineat. Itaque omnia plebiscita & priuilegia leges esse, ac rogationes fuisse. Et licet dixerimus priuilegia in Duodecim tabulis prohibita fuisse; lata tamen sunt pleraque, cum eisdem tabulis coneretur, ut quod postremum populus iussisset, id ius ratumque esset. Huiusmodi sunt Gabinia, & Manilia de Cn. Pompei imperio; Pedia de Caesaris interfectoibus, Hirtia contra Pompeianos, Clodia contra Ciceronem, quae iure singulari propter aliquam vtilitatem introductae sunt. Sed de priuilegijs in Duodecim, de plebiscitis in Hortensia, Horatia, & Publilia plura scribemus. Consequens est, ut qualis esse lex debeat cognoscamus. Quae in re non contemnenda est Isidori regula: ut lex honesta sit, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum patriae consuetudinem; loco temporique conueniens, necessaria, vtilis, manifesta, hoc est, non obscura, non captiosa; nulli priuato commoda, sed communi ciuium vtilitati conscripta. Ab his non longe discedunt rhetores, cum de legum suasionem ac dissuasionem praecipiant. Vitium legis, inquit Quintilianus, aut in verbis aut in rebus est. In verbis quaeritur, an satis significent, an sit in his aliquid ambiguum. in rebus, an lex sibi ipsa consentiat, an in praeteritum referri debeat, an in singulos homines.

Cic. lib. iiii. de legib.

Sex. Pomp. ver. rogatio.

Gell. lib. x. c. xx.

Liu. lib. vii. & c.

Liura. Lius singulare. D. de legib.

IV

Qualis sit lex, c. erit, dist. iiii.

Aphtho. in progymna. de legislatione.

Hermog. lib. ii. de inuen.

Quintil. lib. ii. cap. iiii.

Viden. Fortuna r. lib. ii. Fabius maior declam. c. xi.

Maxime

Maxime vero commune est querere, an sit honesta, an
 vilis. Iustum, pium, religiosum, ceteraq. his similia ho-
 nesto complectimur. Iusti tamen species non simplici-
 ter excuti solet. Aut enim de re ipsa queritur; vt digna
 ne pœna, vel prœmio sit; aut de modo prœmij pœnave,
 qui tam maior, quam minor culpari potest. Vtilitas
 quoq. interim natura discernitur, interim tempore; quæ-
 dam an obtineri possint, ambigi solet. Ne illud quidem
 ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex
 parte reprehendi solere. Hæc Fabius dilucide de vitijs,
 virtutibusq. legis. Sed mihi in hac re animum intenden-
 ti duæ res potissimum considerandæ esse videntur: an le-
 ges, de quibus ferendis agimus, de totius Reipub. consti-
 tutione sanciantur: an vero vnum atq. alterum articu-
 lum contineant. illo casu legislatorem oportet omnia
 genera rerum publicarum, omnes qualiscumq. Reipub.
 mutationis & conseruationis modos diligenter perseru-
 tari; ciues suos suamq. Rempub. nosse; & ad illum sta-
 tum perducere, qui ad bene beateq. viuendum quampro-
 xime accedat, aut quantum humano ingenio, & prouidi-
 dentia fieri potest, quamdiutissime salutaribus hæc le-
 gibus conseruetur. quæ omnia Aristotelis præceptis
 sunt consentanea. si de singulis rebus ferantur; tum illa
 solum, quæ antea retulimus, etsi semper animaduerten-
 da sunt, plus tamen momenti habent. Verum enimue-
 ro respiciendum in leuibus quoq. rebus est, vt ad virtute-
 tem omnes leges accommodatæ sint: ex hac enim felix
 ille status nascitur. Hanc alij iustitiam, alij æquitatem;
 multi honestatem, felicitatem alij, beatam alij vitam ap-
 pellant. Ex hac cuius salus, incolumitas Reipub. æter-
 na libertas, gloria decusq. perpetuum ciuitati legumq.
 latori nascitur. Quamobrem non satis probamus illo-
 rum sententiam, qui putant leges factas esse, vt earum
 metu humana coërceatur audacia. Contra enim Plato
 legis putat esse persuadere, non omnia vi ac minis co-
 gere. & Diodorus barbarorum leges reprehendit, quæ
 magis punire, quam docere videantur. ac Xenophon
 Persarum instituta maxime laudat, quod non vt ceteri
 de pœnis criminibus ex legibus imponendis, solliciti
 sint, sed multo magis caueant, vt ne qua crimina apud
 ipsos

Arist. lib. i. Rhet.
 c. iii. & lib. iii.
 Politic. cap. vii.
 & lib. iii. c. i. &
 lib. v. c. ix. & lib.
 vi. c. v. & lib. vii.
 cap. ii. item lib.
 x. cap. ix. Ethic.
 Plato lib. i. de
 legib. Arist. eif-
 dem locis.
 Cic. lib. i. de le-
 gib. & pro Clue.
 Diod. lib. iii. bi-
 blioth.

c. i. dist. iiii.

Cic. lib. i. de le-
 gib.

Diod. Sicul. li. i.
 bibliothecæ.
 Xenoph. lib. i.
 de Ciri vita.
 Adde Itocr. in
 Areopag.

ipfos repèriantur. Legis tamen virtutem esse non nega-
 mus, vt punite nihilo minus, quam imperare, vetare, &
 permittere possit: illas tamen optimas esse leges dici-
 mus, quæ ad bene beateq. viuendum sint accommoda-
 tæ: cui rei necessarium nonnumquam est pœnis ac mul-
 tis vt: ne impunita crimina delinquendi cupiditatem
 improbis augeant. Ac Plato inferorum pœnis, quæ in
 sceleratos inferuntur, non contentus, similes excogita-
 nit. Nos Ciceronis hac in re moderationem probamus,
 vt noxiæ pœna par sit, & in suo vitio quisq. plectatur. vis
 capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia sanc-
 ciatur. Sed etsi lex seuerè scripta sit, iudex benigna inter-
 pretatione vtatur necesse est. Extat Marciانى elegans ad-
 monitio in leuioribus causis prouiores ad lenitatem iudi-
 ces esse debere; in grauioribus pœnis seueritatem legum
 cum aliquo temperamento benignitatis exequendâ. Sed
 cum Republicam his duabus rebus contineri, prœmio
 & pœna a Solone & Platone vsurpatum fuerit; & de pœ-
 na dixerimus satis: de prœmio idem Plato sequendus est,
 qui Reipublicæ salutem ex harum rerum ordine confi-
 sere putat: vt animi bona præ ceteris, omnibus hono-
 ribus adficiantur, tum corporis, postremo fortunæ. Hu-
 ius generis sunt quæ multibus, quorum opera imperato-
 res victoriam adipiscuntur, donantur: quæ trium libero-
 rum causa, vt ab Lycurgo & Augusto immunitas multo-
 rum munerum data est: quod Hippodamus rem vtilem
 Reipub. inuenienti, pollicebatur: quodq. magistratibus
 atq. iudicibus, ne quæstui potestatem ac iudicia habeant,
 promitti oportere Aristoteles putat. Idem ait quarum-
 cumq. legum latoribus vtile esse, vt præmia suppliciaq.
 iuste proponere possint, diligenter animaduertere, quid
 rerum homines sponte, quidq. inuiti contrahant. & Pa-
 pinianus Demosthenem secutus, vt antea scripsimus, le-
 gem coërcitionem appellat delictorum, quæ sponte vel
 ignorantia contrahuntur. Marcius, Delinquitur, in-
 quit, aut proposito, aut impetu, aut casu. & Claudius
 Saturninus, Aut facta, inquit, puniuntur, aut dicta, aut
 scripta, aut consilia. Hæc quattuor genera consideranda
 sunt septem modis, Causa, persona, loco, tempore, qua-
 litate, quantitate, euentu. Quæ omnia in præmij quoq.
 consi-

1. legis. D. de te-
 gb. c. vl. ii. dist.
 Quinæ lib. vii.
 cap. v.
 Diod. lib. ii. &
 iii. biblioth.
 I. si operis. C. de
 pœn.

Plato lib. ix. de
 legib.

Cic. lib. iii. de
 legib.

Itæus apud
 Stob. cap. xlvii.
 I. perspicendû.
 D. de pœn.

Cic. in epist. ad
 M. Brut. Plato
 lib. iii. de legib.

Polyb. lib. vii.
 histor.
 Arist. li. ii. c. vii.
 de rep. Aelian.
 lib. vi. de uaria
 histo.
 Arist. lib. ii. c. vi.
 de Rep.

Idem lib. v.
 cap. viii.
 Idem lib. iii. ca.
 i. & iiii.

l. i. & ii. D. de
 legib.

1. perspicendû.
 in fine. D. de
 pœn.
 I. aut facta. eo. ti.

Cic. lib. i. in fin.
de legib.

Isocra. in Arco
pag.

Thucid. apud
Stob. cap. xli.

V

Quotuplex sit
lex.

Arist. lib. i. cap.
x. & xiii. & xv.
actis Rhet. & li.
v. cap. vi. Ethic.

Arist. lib. i. cap.
viii. actis Rhet.
& lib. viii. ca. x.
Ethic. & lib. iii.
cap. v. Politic.

Polyb. lib. vi.

Viden. Cicero
Philip. i.

considerabuntur. Sed vt ad illa reuertamur, non dubium est quin vitiorum emendatricem legem esse oporteat, commendatricemq. virtutum, vt Cicero scribit; quo fit, vt ab ea viuendi doctrina ducatur. Quamobrem cum Isocrates, quæ in legibus bene constitutis spectanda sint, Nicoclem docuisset (sunt autem hæc; vt omnibus iustæ atq. vtilis essent, & inter se consentientes; quæ dubitationis minimum, litium celerrimam compositionem haberent) addit laborum præmia, calumniarumq. pœnas, vt illa expetant, has omnes auersentur. Illud eiusdem oratoris laudandum, quod putat legum multitudinem atq. frequentiam, & vt arbitror, crebram earum mutationem, signa esse mali status Reipublicæ; propterea quod dum delicta, quasi aggeribus coercere nitimur, leges cumulantur. Non itaq. porticus legibus implendæ, sed ciuium animi iustitia imbuendi sunt. Quod bene instituti paucis legibus obtemperant: mali omnes leges facile contemnunt. Arcesilaum dixisse ferunt, vbi plurimæ leges & medicamenta forent, illic morborum & iniustitiæ plurimum esse. Itaq. idem Isocrates in Panathenæico eas laudat, quæ paucae sint, & aptæ; laudat item cognitione faciles, iustas, vtilis, & inter se consentientes; ad publica instituta, non ad priuata commoda factas: quales, inquit, esse decet, in Repub. bene constituta. Vidimus quid sit lex, qualisq. esse debeat: nunc quotuplex sit, cognoscamus. Id vero multiplex est. Nam si legem pro iure naturali, vel gentium, vel ciuili accipiamus, vt philosophi solent; easdem tres differentias legum recipimus: si ad singulorum populorum, aut regum, rerumve publicarum iusta respiciamus; in tot genera leges diuidemus, quot rerum quoq. publicarum sunt. ea autem sunt lex, si Aristotelem sequamur: Regis, tyranni, optimatum, paucorum insolentiæ, reipublicæ, & populi. quarum tres probandæ, tres reliquæ improbandæ sunt. Tyranni enim, paucorum, & populi status iniquus est, ceterorum æquus. Omnium optimus regius, & huic par, vel fortasse melior, quod magis est perpetuus, ex omnibus mixtus: qualis Romanorum, vt Polybio videtur, fuit. Eiusdem vero Reipub. leges varias appellationes accipiunt, vel ex auctoribus, ac legum latoribus, vt Solonis

ac Draconis Atheniensium, & omnes fere Romanorum, quas hoc libro persequemur; aut tabulis, in quibus scriptæ vel incisæ sunt, vt Duodecim tabularum, & Draconis ac Solonis *ἀγορας* & *κρησις*: aut ab eo quod iudicetur, vt Ostracismus, vel *στραχθισια*, vel *ἀμνηστια* apud Græcos; apud Romanos Agrariæ, Sumptuariæ, Frumentariæ, Fenebris, Muneralis, Vicefima, Regia, Maiestatis, Ambitus, & alia id genus; quæ suis locis referentur, a loco vel modo rogandi vel auctoritate, *ἰστροπας* Lycurgi, Romanorum Sacratæ leges, & Rhodia de iactu: item Curiatæ leges, curiatas comitijs latæ, de quibus paulo post scripturi sumus. huc accedit quod antea scripsimus de plebiscitis ac priuilegijs, quæ a generali lege populi Romani differunt. item quod de Tribunicijs & Consularibus a Cicerone usurpatum reuolimus, quod a Tribunis vel Consulibus promulgarentur. mixtarum quoq. rerum nomina habent Lex Satyra, & lex Iulia Miscella. Sed vt omnium legum Romanarum, de quibus scribere aggredior, nomina recenseantur; eas in aliquot classes atq. centurias describamus. ita enim fiet, vt omnia legum genera, ac totius pene iuris notitiam prægustemus. Ac principio sunt quædam leges, quæ de toto iure feruntur; vt Regiæ, quas Romulus & ceteri Reges tulere vno libro collectæ a Sex. Papirio, qui liber ius ciuile Papirianum appellatur. Item duodecim tabulæ, quas Decemuiui exactis Regibus ex Græcis legibus magna ex parte descriptas tulerunt. Quas vero per partes pleriq. magistratus promulgauerunt, in nouem classes conscripsimus. Aut enim ad sacras res pertinent; aut ad magistratus; aut de comitijs, de iudicijs, de alijs rebus ciuilibus latæ sunt; aut ad mores; ad omnium hominum crimina; ad seditiosos legislatores, ad rem militarem spectant. De rebus sacris præter illas quas Numa Pompilius Pomponis filius Rex tulit, in quibus Pompiliam de Vestalibus, Postumiam de sacrificijs nouimus; Licinia de Decemuiris sacris faciendis; Ogulnia, Domitia, & Iulia de sacerdotijs, Papiria de consecratione fuerunt. De magistratibus multo maior est numerus. quarum alia ad omnes, vel ad plures; alia ad singulos pertinent. Ad omnes; Iulia annalis, Cornelia de ordine magistratuum, Gabinia Tabellaria

Plutar. in vita
Solon. & Diogenes.

Cice. in Sextis.
& de lege agraria.
Viden. c. quædam. dist. ij.

lij. in princ. &
p. fuit autem.
D. de orig. iur.

c. l. p. exactis.

de magistratibus mandandis; Valeria, Duilia, & Horatia de prouocatione, Cassia & Sentia de patricijs adlectis, Aebutia de magistratibus. Ad multos, Sempronia & Trebonia de prouincijs, Gabinia de legationibus, Iulia de liberis legationibus, Lectoria de plebeijs magistratibus. Ad singulos pertinent Regia de potestate imperatoris; Licinia de Consulibus plebeijs; de Censoribus etiam ex plebe Publilia; Aemilia & Clodia de Censoribus; Lectoria de Prætoribus, Bæbia de quattuor Prætoribus; Duilia, Valeria, Horatia, Sicinia, Atinia, Aurelia, Trebonia, Cornelia de Tribunis Plebis, siue de Tribunicia potestate; Atilia, Marcia de Tribunis militum; Aebutia de Centumuiris, vel Decemuiris; Decia de Duumuiris naualibus, Clodia de Scribis Quæstorijis. Iam vero de comitijs permultas leges fuisse accepimus; Aeliam & Clodiam de obnuntiatione; Fufiam de auspicijs, Cæciliam & Didiam, atq. Liciniam & Iuniam de legibus ferendis, Papiriam Tabellariam de legibus, Mænam item de legibus, Corneliam de legibus soluto; Hortensiam de nundinis, Pupiam de Comitibus; Gelliam & Iuliam & Papiriam de ciuitate Romana, Liciniam & Muciam de ciuibus regundis, Maniliam, Corneliam & Sulpiciam de libertinorum suffragijs, Marciam & Semproniam de suffragijs, item Semproniam de ciuibus Romanis. Ad iudicia pertinent Iudiciales leges, Sempronia, Seruilia, Liua, Plautia, Cornelia, Aurelia, Pompeia, Iulia, Cassia Tabellaria. De Centumuiralibus iudicijs Aebutia; Cornelia de edictis perpetuis; Tarpeia, Aeternia, & Papiria de multis; Hortensia de nundinis fastis; Iulia de patronorum numero; Vatinia de alternis consilijs. De alijs rebus ciuilibus, Canuleia de connubio, Papia de nuptijs, Iulia de fundo dotali, & Iulia Miscella. De tutelis Atilia, Iulia, & Titia de tutoribus dandis; Claudia de tutelis feminarum; Lectoria de curatoribus. De testamentis Fufia Caninia, & Glitia; de postumis Iunia Velleia, de mulierum hereditate Voconia, de quarta portione Falcidia, de manumissionibus Aelia Sentia, Fufia Caninia, Iulia, Iunia Norbana, Iunia Petronia, Vectulicia, Viscellia; de libertate Scribonia; de rebus creditis Iulia; de sponsione Titia, Publicia, & Cornelia; de

nexu

nexu Petilia, Licinia de alienatione in fraudem, Iulia de bonis cedendis, Atinia de vsucapionibus, Manilia de quinque pedibus, Thoria de agris & pascuis, Quinctia de aquæductu, Rhodia de iactu. Adde his Papiriam nummariam, Clodiam de victoriatis, Maniam de vicefima, & Vicefimam hereditarium. Nunc de his quæ ad mores & disciplinam pertinent videamus. Quarum principatum obrinent Sumptuaria, Orchia, Fannia, Didia, Licinia, Cornelia, Antia, Aemilia, Iulia; Muneralis Cincia, Fenebris Duilia, Menenia, Genutia; Claudia de nauibus, Mæuia de funeribus, Iulia de pudicitia, item de maritandis ordinibus; Oppia de ornamentis mulierum, Theatralis Roscia, Iulia; de ludo vel sponsione Cornelia, Publicia, Titia; de collegijs Clodia, de fullonibus Cæcilia Metella. Nunc ad criminum coercionem veniamus. Ac de maiestatis & perduellionis crimine leges fuerunt Varia, Appuleia, Cornelia, Iulia, item Tabellaria Cælia. de patricijs Pompeia, de sicarijs & veneficis Cornelia. de vi, Plautia & Pompeia; de vi publica & priuata, Iulia; de adulterijs & stupro, Iulia; de impudicis Scatinia; de iniurijs Cornelia. de damno iniuria Aquilia; Repetundarum Calpurnia, Acilia, Seruilia, Cornelia, Iulia; Ambitus Petilia, Cornelia & Bæbia, Calpurnia, Pompeia, Iulia, Tullia, Fabia, Manilia, Licinia. Testamentaria Cornelia, de plagarijs Fabia, de anno Iulia, item peculatus, item de residuis; de calumniatoribus Remmia, de damnatis Cassia. Per seditionem ac vim lætae leges permultæ sunt. Nam cum mixta Resp. esset, quotiens plebs in seditiosos Tribunos Pl. inciderat, aut in alios populares viros; in malum illum Reip. statum inclinabat, in quo populus tyrannidem exercet. Quotiens optimates plus nimio poterant, & aut ex nobilium inter se, aut cum popularibus contentione; aut ex tyrannidis cupiditate priuata commoda legibus in speciem popularibus persequerentur, Remp. ad paucorum, atq. ad extremum ad vnius potestatem perduxerunt. Populares leges Agrariae Cassia, Licinia, Liua, Flaminia, Sempronia, Appuleia, Seruilia, Iulia. Frumentariae Sempronia, Appuleia, Liua, Terentia, Cassia, Octauia, Clodia. Tabellariae Gabinia, Cassia, Papiria, Cælia. De plebiscis

tis Hortensia; Publilia. de Tribunis plebis; quæ antea relatæ sunt in classe de magistratibus. de connubio Canuleia; de Consulibus & Censoribus ex plebe, Licinia & Publilia; Icilia de Aventino, Porcia & Sempronia de civium libertate; Manilia de colonia deducenda, Licinia & Sulpicia de arte alieno; Clodia de Censoria nota, item de obnuntiatione: aliquot iudiciales; & de suffragijs ac civibus, atq. aliæ id genus. In Syllæ tyrannide, Valeria de imperio Syllæ, Cornelia de proscriptioe, item de Tribunicia potestate; In C. Cæsaris, Hirtia contra Pompeianos: In Augusti, Pedia contra percussores, Papia de caducis, Regia de imperio. Infinitum esset omnia perfecti; quæ per vim aut fraudem facta fuerunt simulatione legum ferendarum. Itaq. ad rei militaris leges perveniamus, quæ pauca admodum sunt. Cornelia de captivis, Iunia & Sempronia Militaris, Maria, Porcia, Triumphalis. Hæc sint dicta de legum diuisione: quamquam non ignoro posse easdem varie diuidi, & multis modis immutari. Sed tempus est vt de partibus legis aliqua dicamus. Sunt autem hæc in omnibus fere legibus Romanorum: Proœmium, capita, & sanctio. Quod si Satyra lex sit, aut de vniuersa Rep. lata, fieri potest vt sapius & proœmium & sanctio repetantur, quod tunc non simplex lex sit. Sed & posset sine proœmio ac sanctione, aut cum alero ex his, lex esse. Nos vero vt in alijs rebus, quod frequentius accidit, sectamur. Animaduerti itaq. ante omnia scribi solere, quis legem rogauerit, quis iusserit, quo loco, quo tempore, quæ tribus, qui vir primus suffragium tulerit: vt ex Frontino libro secundo de aquæductibus exemplum sumamus ex lege Quinctia. T. QVINCTIVS CRISPINVS COS. POPVLVM IVRE ROGAVIT POPVLVSQ. IVRE SCIUIT IN FORO PRO ROSTRIS AEDIS D. IVLII PO. RO. K. IVLII TRIBVS SERGIA PRINCIPIVM FVIT PRO TRIBV SEX. L. F. VARRO.

Similibus verbis vsus est Cicero in Antoniana prima: Cedo illa legitima: CONSVLES POPVLVM IVRE ROGAVERVNT (hoc enim a maioribus accepimus ius rogandi) POPVLVSQ. IVRE SCIUIT? Qui populus? quo iure? Et in tabula octava Corneliæ de vigin-

VI
De partibus
legis.

ti Quæstoribus. PRINCIPIVM FVIT PRO TRIBV. ita intelligendum est. & in prima Thermenfium Pifidarum maiorum. C. ANTONIVS M. F. CN. CORNE C. FVNDANIVS C. F. TR. PL. DESS. PLEBEM PREIMVS SCIUIT. Est autem hoc plebiscitum, quod Tribuni plebem rogauere, plebesq. sciuit illo loco, illo die, illaq. Tribus principium fuit, & pro tribu, id est in tribu, ille vir primus sciuit. Sic apud Ciceronem in Planciana: Quod primus sciuit legem de publicanis, si in eo crimen est, quia suffragium tulit, quis non tulit publicanus? si quia primum sciuit, vtum id fortis esse vis, an eius qui illam legem ferebat? si fortis, nullum crimen est in casu: si Consulis, splendor etiam Plancij, hunc a summo viro principem ordinis iudicatum. Et in oratione ad Pontifices de Sedulio similia dicuntur. Crederem post hæc laudem & causam legis ferendæ conscribi; quod Cicero significare videtur. Tamen sine proœmio & hoc ipsum priuilegium, & lex illa Quinctia initium sumpsere. QVICVMQ. POST HANC LEGEM ROGATAM RIVOS. & in plebiscito. QVEI THERMESES MAIORES PEISIDAE FVERVNT. Quæ verba primi capituli sunt. Id in multis legibus usurpatum, apparet ex faceta illa Glauciæ admonitione ad populum: vt cum lex aliqua recitaretur, primum verbum attenderent: si esset DICTATOR CONSVL PRAETOR MAGISTER EQVITVM: ne laborarent, scirent nihil ad se pertinere: sicut autem QVICVMQ. POST HANC LEGEM: viderent ne qua noua quæstione alligerentur. Capita vero inter se spatijs tantum distincta semper vidi; sed in lege Manilia, Roscia, Peducaza apud Hyginum Gromacium de constitutionibus limitum, singulis capitibus additur eorum numerus in hunc modum. K. L. III. QVAE COLONIA HAC LEGE DEDVCTA. K. L. IIII. QVI LIMITES DECIMANI. K. L. V. QVI HAC LEGE COLONIAM DEDVXERIT. Quibus notis significatur caput legis tertium, quartum, quintum; quod Terentianus & Probus interpretantur. Numerorum quoq. ratio ad totam legem referri debet; vt capite quinto legis Iulix de adulterijs, aut capite tertio legis Aquiliæ: non ad numerum tabularum, in quas lon-

Viden. Lini.
lib. iij.

Cicer. lib. ij. &
iij. de legib.

Cic. pro Rabi.
Postu.

longiores leges diuiduntur. Tot vero capitibus singulæ leges constant, quot visum his est qui leges conscripserunt, totam legem concipi posse. Et in epistula quadam M. Cælij ad Ciceronem refertur unum & centesimum caput legis Iulie de repetundis. Extrema legis pars sanctio appellatur; quam in aerea tabula legis Regiæ de imperio Vespasiani incisam adgnosimus; in qua hæc verba scripta sunt.

SANCTIO

SI QVIS HVIVSCE LEGIS ERGO ADVERSVS LEGES ROGATIONES PLEBISVE SCITA SENATVSVE CONSVLTA FECIT FECERIT SIVE QVOD EVM EX LEGE ROGATIONE PLEBISVE SCITO S. VE. C. FACERE OPORTEBIT NON FECERIT HVIVS LEGIS ERGO ID EI NE FRAVDI ESTO NEVE QVIT OB EAM REM POPVLO DARE DEBETO NEVE CVI DE EA RE ACTIO NEVE IVDICATIO ESTO NEVE QVIS DE EA RE APVD SE AGI SINITO. De hac sanctione Papinianus libro secundo definitionum ita scribit: Sanctio legum, quæ nouissime certam pœnam irrogat his qui præceptis legis non obtemperauerint, ad eas species pertinere non videtur, quibus ipsa lege pœna specialiter addita est. & Iustinianus, Ideo muros, inquit, sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta est in eos qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus aduersus eos qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus. & Vlpianus, Proprie, inquit, dicimus sancta, quæ neq. sacra neq. profana sunt, sed sanctione quadam confirmata: vt leges sanctæ sunt: sanctione enim quadam sunt subnixæ. & interdum, inquit, in sanctionibus adicitur, vt qui ibi aliquid commisit, capite puniatur. M. Cicero ad Atticum libro tertio: Scis Clodium sanxisse, vt vix, aut omnino non posset nec per senatum, nec per populum infirmari sua lex. Sed vides, inquit, numquam esse obseruatas sanctiones earum legum, quæ abrogarentur. nam si id esset, nulla fere abrogari posset. neque enim vlla est, quæ non ipsa se sepiat difficultate abrogationis. Sed cum lex abrogatur, illud ipsum rogatur, quomodo eam abrogari oporteat. Et in calce Verri-

næ de

næ de signis: Nisi legum sanctionem, pœnamq. recitasset; tabularum mihi potestas facta non esset. Idem pro Balbo Cornelio: Sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus plebsve sanxisset. Deinde sanctiones factæ sunt, aut genere ipso, aut obtestatione & consecratione legis, aut pœna, cum caput eius qui contra facit, consecratur. Denique Sex. Pompeius ita scribit: Saturæ est cibi genus ex varijs rebus conditum, & lex multis alijs conferta legibus. Itaq. in sanctione legum adscribitur: NEVE PER SATVRAM ABROGATO AVT DEROGATO. Ex his omnibus apparet, tria esse quæ in sanctione scriberentur: vt ceteris legibus contrarijs solutus esse videretur, qui eam legem seruaret aut ferret: pœnæ aduersus eos qui contra legem facerent: cautio ne abrogari aut derogari ei legi vnquam posset. Sunt etiam aliæ partes legis, cum in eis, de quibus mentionem sæpe fecimus, tabulis athenis lex inciditur, de qua re postea dicemus. Nunc de legis ferendæ ratione videamus. Qua in re a quibus, quo loco, quo tempore, quoque modo dicendum erit. A quibus duplicem habet significationem: nam & qui rogant, & qui iubent, ferre legem videntur. Iam vero id ipsum quoque ad plebiscitum & legem referri potest. Itaq. videamus qui populum rogare possint, mox qui plebem; deinde populi plebsq. partes discutiamus. Hoc igitur principio constituamus, illum ferre ad populum ac rogare legem posse, qui cum populo agere potest. Agere enim cum populo est rogare quid populum, quod suffragijs suis aut iubeat aut vetet. Legem vero esse constat, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante, veluti Consule, constituebat, vel generale iussum populi, rogante magistratu. At cum populo agere, & cum patribus, id est, comitia & senatum habere, licet Consuli, Prætori, Dictatori, Magistro equitum. Senatum habere etiam possunt Tribunus plebis, Interrex, Præfectus vrbi, & Præfectus feriarum Latinarum causa: item extraordinario iure & leges ferre, & senatum habere potuerunt Tribuni militum, qui pro consulibus creati sunt, ac Decemviri legum ferendarum causa, Triumviri quoque Reip. constituendæ causa creati. Inter regem leges ferre potuisse crediderim. atq. Inter regis lex

Valeria

l. sanctio. D.
de pœn.

In Insti. de rer.
diui. p. sanctæ.

l. sacra. p. pro-
prie. D. eo.

VII
De legis ferenda ratione, et a quibus, et per quos ferri possit.

Gell. libr. xiiij.
cap. xv.

In Insti. de iure
nat. p. lex.
Gell. lib. x. c. xx.

Cice. lib. iij. de
legib.

Gell. lib. xiv.
cap. viij. & viij.

Valeria de L. Cornelij Syllae imperio fuit & a Cicero ne illis verbis significari potest: *Et Q. QVEM PRO- DVNT PATRES CONSVLVM ROGANDORVM ER- GO.* Adderem Regem & Tribunum Celerum, item Imperatorem, post legem Regiam, qua populus ei & in eum omnem potestatem transfudit. De legibus Iulij, quae ab Augusto latae sunt, item Regum nulla dubitatio est. Tribuni illa esse dicitur, qua Reges exacti sunt, Tribuniciamque Pomponius appellat. Magistri equitum legem nullam inuenio: Dictatoris Hortensia fuit: Praetoris Arelia Iudiciaria. Ex his apparet neque Censorem, neque Proconsulem, neque Aedilem Curulem, neque Quaestorem urbanum, neque Praefectum urbis, esse senatorij magistratus essent, rogare populum potuisse. Tribunos vero Plebis neque aduocare patricios, neque ad eos referre de re vlla potuisse, Laetius Felix scripsit. Quibus verbis senatum quoque habere negaretur: contra tamen ex Cicero & Varrone constat. Itaque id tantum iuris illi habuerunt, ut plebem iure rogarent; plebisque sciti auctores essent: & cum Dictator, Consul, Praetor aberant aut consuluerant; tum Tr. Pl. senatus consulendi ius erat. At vero an alij plebeij magistratus plebem rogare possent, dubitamus. Nam licet Sex. Pompeius & Iustinianus generaliter de magistratibus scripserint: nullum habeo eius rei antiquitatis exemplum. Hanc etiam ipsam Tribunorum potestatem, ut legem rogare possent, Sylla abstulit, ut in Cornelia de Tribunis dicemus; sed Cn. Pompeio Consule restituta est. De plebiscitis an tenerent omnes, verus erat quaestio, de qua varijs locis dicturi sumus. Ex his igitur constat, qui populum, quique plebem iure rogare, legemque ferre potuerint. Populum vero solum legum potestatem habuisse, ut creationis magistratum, & aliquorum iudiciorum publicorum, item belli, pacis, foederis, ac sociorum Polybius scribit. Nam senatus ararij, vectigalium, legationum, consiliorum, & auxiliorum curam habebat. Consulibus in bello fere omnia, in pace omnium rerum cura, atque leuorum administratio & imperium, ac populi & senatus iussorum executio competeat. Qua de causa ex tribus mixtis generibus Reip. constare ciuitatem Rom. dixit. Apud Liuium

Cice. eo. lib. iij.

Li. D. de consti. prin.
Li. ad L. Iul. de adul.
Li. j. in prin. de orig. iur.
P. exactus. c. l.

Cell. libr. xv. cap. xxvij.

Cice. lib. iij. de legib. Gell. lib. xiv. cap. vii. & viii.

Sex. Pomp. ver. scita.
In Inst. de iure nat. p. plebiscitum. Adde c. ii. dist. ii.

Dionys. libr. ii. & iv. antiq.
Polyb. libr. vi. histo. Viden.
Cic. lib. vi. de legib. Arist. lib. iv. Polit. ca. xiv.
Appian. in Libyco.

uium tamen reperio in legibus magistratibusque rogandis usurpatum, ut priusquam populus suffragium iniret, patres auctores fierent. quod Cicero non vno in loco significat. Itaque non facile concessum id populo est, ut solus leges iuberet. sed tamen nimis leuis haec patrum cautio esse videbatur, cum id quod futurum esset, in eorum potestate non foret. Sed de his in Mania & Publilia videbimus. De plebe pauca dicemus. Inter omnes constat tres populi Romani ordines fuisse, Senatores, Equites, & Plebem. Senatores fuerunt iam inde a Romulo, & ab illis orti maiorum gentium patricij, & qui a ceteris Regibus aut ab L. Bruto minorum gentium adlecti sunt, & a Caesare, & ab Augusto, & Claudio, & qui in magistratu Curuli, aut Tribunatu Plebis plebeij, aut equites fuerunt, senatum constituebant: si modo aetate senatoria essent, & si a Censore in senatum lecti forent. Equites principio, quod equo mererent, postea Iudices a iudicando dicti: ad extremum anulis & censu distinguiebantur a plebe.

Si quadringentis sex septem millia desunt,

Plebs eris: — ut ait Horatius.

Senatores ab equitibus lato clauo, & censu, olim octingentorum millium, postea duodecies sestertium. At plebs, quae pedibus merebat, in quinque classes describebatur: quarum prima centum millibus aëris, secunda septuagintaquinque, tertia quinquaginta, quarta viginti quinque, quinta vndecim millibus, exceptis capite census & proletarijs, qui multo minoris, censebantur. Horum omnium descriptio Censurum fuit: ad quos ea pertinent quae Cicero eleganter collegit: *CENSORES POPVLI AEVITATES SOBOLES FAMILIAS PECVNIASQ. CENSENTO VRBIS TEMPLA VIAS AQVAS AERARIVM VECTIGALIA TVENTOR POPVLIQ. PARTES IN TRIBVS DISTRIBVNTO EXIN PECVNIAS AEVITATES ORDINES PARTIVNTO EQVITVM PEDITVMQ. PROLEM DESCRIBVNTO.* Quod ad leges sciscendas attinet, plebis appellatione sine senatoribus & patricijs ceteri ciues significantur. Itaque equites quoque continentur. Diximus quae ad personas eorum qui populum ac plebem rogabant, pertinebant, quaeque populi & plebis esset differentia, &

Liui. lib. i. & viii.

Cic. pro Plau. & in Bruto.

Auson. in tetnario.

Liui. lib. i. Tacit. lib. xi.

Gelli. lib. xiv. cap. vii. & viii. & lib. iii. c. xviii.

Plin. lib. xxxiii. cap. i. & ii. Horat. lib. i. epist. i.

Sueto. in Aug.

Liui. lib. i. Dionys. lib. iv. hist.

Gell. lib. xvi.

Lib. iii. de legib.

l. plebs. D. de verb. signi. in Inst. de iure nat. p. plebiscitum.

VIII.

C

quae

Quo loco, quo tempore, qua ratione comitia haberentur, centuriata, curiata, atq. tributa.

Boeth. lib. iiii. Topic. Cice.

Gell. lib. xiii. cap. xiv.

Idem lib. xv. cap. xxvii.

In Insti. de re-ram. in prin.

Gell. d. c. xxvii. in fine. Viden. Cicer. libr. ii. de nat. deor. & lib. i. & ii. de diuin.

Liui. lib. xxxix.

Sex. Pomp. ver. iusti dies. Macrobi. lib. i. Satur.

Gell. d. c. xxvii.

quæ huius loci visa sunt. Nunc de loco & tempore, & ceteris quæ necessaria erant ad leges recte atq. ordine iubendas, videamus. Et cum leges aut centuriatis comitijs, aut curiatis, aut tributis fierent; de his ipsis tribus comitiorum generibus est videndum. Nam & persona, & locus, & dies, & modus comitiorum legitimus; is etiam legibus legitimus paucis exceptis est. Et si lex est, quam populus centuriatis comitijs, aut maiore magistratu rogante tributus tulerit; & plebiscita, quæ sciuerit tributim plebs; leges curiatae, quæ curiatis comitijs placuerunt: quod erit in comitijs vitij, legi quoque noceat necesse est. Principio igitur Consules edictum proponerant, quod edicebant, quis dies comitijs centuriatis futurus esset, & in eo caueri solebat, ne quis magistratus minor de caelo seruasse vellet. Calabantur autem, & conuocabantur comitia curiata per licitorem curiatim, centuriata per cornicinem. ex quo utraq. calata comitia appellabantur: eratq. genus testamenti vnum; quod calatis comitijs in concione populi fieret; alterum in prociuctu; tertium per familiæ emptionem. Tributa comitia per viatorem tributim calari solese crediderim. Centuriata intra pomerium fieri nefas erat, quia exercitum extra urbem imperari oporteret, intra urbem ius non esset. Itaq. in campo Martio haberi, exercitumq. imperari præsidij causa solitum; quoniam populus esset in suffragijs ferendis occupatus. Maiores vestri (inquit apud Liuium Consul in concione) ne vos quidem, nisi cum aut vexillo in arce posito comitiorum causa exercitus edictus esset, aut plebi consilium Tribuni edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, temere coire voluerunt. Consilij verbum hoc loco ad tributa comitia, nihil fallor, refertur. Nam ut Lælius Felix scribit: Qui non vniuersum populum, sed partem adesse iubet; non comitia, sed consilium edicere debet. Tribuni neq. aduocant patricios, neq. ad eos referre de re vlla possunt. Locus autem tributorum comitiorum tum in foro Ro. tum alibi tam intra, quam extra pomerium fuit. Curiatorum vero in comitio, quæ pars etiam fori erat, esse solebat, ut Varro significat. Erat igitur & in conuocando, & in loco habendorum comitiorum differentia, quam diximus. Sed & in

& in descriptione ac ferendorum suffragiorum ordine illud intererat, quod ipsis fere nominibus significatur. Centuriata enim a centurijs dicuntur, etenim per centurias diuisi ciues in singulis classibus coibant, censabantur, ac suffragia ferebant. Singularum classium censum antea retulimus. Aetate quoque distinguebantur; ut partim iuniorum, partim seniorum centuriæ in singulis classibus forent. Ita fit, quod idem Lælius scribit, ut cum ex censu & aetate suffragium feratur, centuriata comitia sint. & Cicero: Ferri de singulis, nisi centuriatis comitijs noluerunt. Descriptus etenim populus censu, ordinibus, ætatis, plus adhibet ad suffragium auxilij, quam fusc in tribus conuocatus. & de aruspicum responsis: Eandem domum populus Romanus, cuius est summa potestas omnium rerum, comitijs centuriatis omnium ætatum, ordinumq. suffragijs eodem iure esse iussit, quo fuisset. Ordinibus vero in his comitijs distinguebatur populus, & suffragium ferebat: propterea quod equitum centuriæ ab alijs separatae sua quoque suffragia ferebant. In ceteris comitijs neq. census, neq. ordinis, neq. ætatis distinctio erat; sed fusc tribus, aut curiæ conuocabantur. Lælius tamen, cum ex generibus omnium suffragium feratur, curiata comitia: cum ex regionibus & locis, tributa fuisse scribit. Non satis clare rerum differentiam explicare mihi visus est. Ad nos facere conabimur; quarum post tot sæcula licebit, & in magna multorum varietate, qui curiam cum tribu, & curiata cum tributis comitijs confuderunt. Varro loca fuere intra urbem comitium & curiam. Comitium ab eo dictum, quod coibant eo comitijs curiatis, & litium causa. Curia duorum generum: nam & vbi curarent sacerdotes res diuinas, ut curia veteres; & vbi senatus humanas, ut curia Hostilia, ab Hostilio Rege ita appellata. & alio loco: Curia, vbi senatus Remp. curat, & vbi cura sacrorum publica, ab his curiones. Addit Sex. Pompeius: Nouæ curiæ proximè comitum Fabricium ædificate sunt: quod parum amplè erant veteres a Romulo facta, vbi is populum, & sacra in partes triginta distribuera; ut in his ea sacra curarent, quæ quando ex veteribus in nouas euocarentur, septem & curiarum per religiones euocari non poterunt. Itaq.

Liui. lib. i. Dionys. lib. iv. antiq.

Gell. lib. i. de re-ram.

Cice. lib. iiii. de legib.

Liui. lib. i. Cice. pro Muræna. Dionys. lib. iv. antiq. Gell. lib. xv. cap. xxvii.

Lib. iv. de ling. Lat.

Lib. v. de ling. Lat.

Forienſis, Raptæ, Velienſis, Velitiæ res diuinæ ſunt in veteribus curijs. & alio loco: Curia etiam nominantur, in quibus vniuſcuiuſq. partis populi Romani quid geritur: quales ſunt hæ, in quas Romulus populum diſtribuit numero triginta (quibus poſtea additæ ſunt quinque.) vt in ſua quiſq. curia ſacra faceret, ſeriaſq. obſeruaret. his curijs ſingulis nomina curiarum* virginum impoſita eſſe dicuntur, quas virgines Romani de Sabinis rapuerant. Liuius ſcribit, vt Sabinis aliquid daretur, Quirites a Curibus appellatos Romanos: & cum populum in curias triginta diuideret Romulus, nomina Sabinarum curijs impoſuit. His ſimilia ſunt quæ Pomponius ſcribit: Romulum traditur populum in triginta partes diuiſiſſe, quas partes Curias appellauit; propterea quod tunc Reip. curam per ſententias partium earum expediebat: & ita leges quaſdam & ipſe curiatus ad populum tulit. Dionyſius libro ſecundo antiquitatum, & Plutarchus in Romulo in tres partes populum eſſe diuiſum ſcribunt, quas Tribus ea de cauſa dictas, eſq. præfectos Tribunos appellatos. Earum partium denas partes curias eſſe, & præfectos Curiones. Curias in decurias diuiſas, præfectos earum Decuriones: agrumq. Ro. in triginta etiam partes eſſe diuiſum, exceptis ſacris & publicis locis, aut ad ea pertinentibus. Atq. Appianus libro tertio bellorum ciuilium, Curias, inquit, Romani tribus aut plebem per partes diuidentes ſolent appellare, vt Græci quas *παρτίαι* vocant. Ex his igitur apparet curiam aut locum ſignificare, quo vel ſenatus haberetur, vel curarentur ſacra; aut vnã ex triginta partibus, in quas Romulus populum diuiſit. Si nihil horum Romanæ tribus ſunt, verum non erit eaſdem curias & tribus eſſe: quamquam Sex. Pompeius, cum centumuiralia iudicia interpretatur, in eum errorem inciderit: & Pedianus quæ de nominibus curiarum dicta ſunt, ea ad tribus tranſferat, in Prætura urbana. Plutarchus vero in Romulo negat curias nomen Sabinarum habere, cum locorum pleræq. habeant nomina: ac Varro apud Dionyſium libro ſecundo, curias ante raptas Sabinas, a principibus alias viris appellatas, alias ab alijs rebus atq. perſonis ſcribit. Sed quando quæ de curijs dicuntur a veteribus, collegimus; quæ de tribuum

buum origine, nomine, atq. vi ſcripta ſunt, referamus. Ager Romanus, inquit Varro, primum diuiſus in partes tres, a quo tribus appellata Tatienuſum, Ramnenſium, Lucerum; nominatæ a Tatio, Romulo, & Lucumone. Ab hoc quoq. quattuor partes vrbs tribus dictæ, & ab locis Suburana, Eſquilina, Collina, Palatina. quinta quod ſub Roma Romilia; ſic reliquæ extra ab his rebus, de quibus in tribuum libris ſcripſimus. Sex. Pompeius, Vrbanas, inquit, tribus appellabant, in quas vrbs erat diſpartita a Seruio Tullio Rege, Suburana, Eſquilina, Collina, Palatina. Liuius a Varrone & Dionyſio, & a ſe ipſo diuerſus eſt; quod Romulum tradit centurias tres equitum conſcripſiſſe, Ramnenſes ab Romulo, Tatienuſes a T. Tatio, Luceres incerta origine dictas. Seruium vero Tullium quadriſariam vrbe diuiſã, regionibus collibuſq. quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit, vt ego, inquit, arbitror, ab tributo. nam eius quoq. æqualiter ex cenſu conferendi ab eodem inita ratio eſt. Neq. hæ tribus ad centuriarum diſtributionem, numerumq. quidquam pertinere. Alio tamen loco tres antiquas tribus Ramnenſes, Tatienuſes, Luceres ſingulos augures habuiſſe fatetur. Ruſticæ tribus, inquit Plinius, laudatiſſimæ, eorum qui rura haberent. urbana vero, in quas transferri ignominia eſſet, deſidia probro. Itaq. quattuor ſolæ erant, a partibus vrbs, in queis habitabant, Suburana, Eſquilina, Collina, Palatina. Nundinis vrbem reuiſitabant. Pomponius vero, Dicti, inquit, Tribuni, quod olim in tres partes populus diuiſus erat, & ex ſingulis ſinguli creabantur; vel quia Tribuum ſuffragio creabantur. Hoc tamen ipſum de Tribunis Varro aliunde deducit: Tribuni militum, inquit, quod terni tribus tribubus Ramnium, Lucerum, Tatienuſium olim ad exercitum mittebantur. Tribuni Plebei, qui ex Tribunis militum primum Tribuni Plebei facti, qui plebem defenderent in ſeſſione Cruſtumerina. Pedianus libro ſecundo Verrinarum ita ſcribit: Tribus urbana, ruſticaq. omnes triginta quinque numerantur: ex quibus aliquam neceſſe eſt, cuiuſq. ordinis fuerit, ciuis Ro. obtineat. Moris autem fuit, cum aliquis ciuis Romanus oſtendendus eſſet; aut a prænomine, aut a nomine, aut a cogno-

Viden. Plutar.
in Romul.

Liui. lib. i.

I. ii. in prin. de
orig. iur.

Vid. d. i. ii. p.
eiſdem tempo-
ribus.

Lib. iv. de ling.
Lat.

Liui. lib. i.
& x.

Plin. lib. xviii.
ca. iii. hiſt. nat.

I. ii. p. eiſdem
temporibus. de
orig. iur.

Lib. iv. de ling.
Lat.

a cognomine, aut a cognatione, aut a tribu in qua cen-
 feretur, aut a curia, aut a censu, vt si erat senator, eque-
 ve Romanus, significaretur. M. Tullius Antoniana sex-
 ta: Num quispiam est vestrum, qui tribum non habeat?
 certe nemo. Atqui illum quinq. & triginta tribus pa-
 tronum adoptarunt. Idem Pedianus libro tertio: Prin-
 cipio tres fuerunt tribus, Tatiensis a Tatio, Ramnensis
 a Romulo, Luceres a Lucumone, siue Lucretino, siue a
 Iuoco a Iulo; post de nominibus Sabinarum plures fuere;
 postremo trigintaquinq. factæ. Obtinuerunt autem no-
 men aut a tributo dando, aut quia primo tres fuerunt.
 vnde etiam Tribuni dicti. Dionysius libro quarto refert
 Ser. Tullium urbem in quattuor illas tribus diuisisse,
 cum antea tres essent; agrum autem Romanum in vigin-
 ti sex, si Fabius sequendus sit, aut si Cato vel Venonius;
 in vnam & triginta tribus. Cuius opinio omnem tolle-
 ret controuersiam, nisi contraria esset Linius, qui multa-
 rum tribuum tempus quo additæ fuerunt, dilucide re-
 fert. quod ipsum magnam ostendit tribuum & curiarum
 differentiam; cum alteræ a Romulo ad Ciceronem tri-
 ginta semper fuerint; alteræ siue a Romulo, siue a Seruio
 initium sumpserint, multis modis variæ creuerint: vt
 nominum differentiam prætereamus; tam quod curiæ
 & tribus appellentur, quam quod singulæ sua nomina
 habeant: vt Aemilia, Mæcia, Horatia, Publilia, Voltinia
 tribus: Faucia, Foriensis, Rapta, Tifata, Titia, Velien-
 sis, Velitia, curiæ. Et sane siue ab eo Rege, siue ab alio tem-
 pore tribus initium sumpserint; nihil aliud significabant,
 quam locorum diuisionem, vrbis quidem in quattuor
 partes, ceterorum locorum in vnam & triginta, quas rus-
 ticas tribus appellabant. Recte igitur Lælius dicebat,
 cum ex regionibus & locis suffragium ferretur, tributa
 comitia esse. Eodem nomine, quo quattuor urbanas
 tribus, regiones quattuor vrbis Varro appellat, licet Pli-
 nius & Paulus quattuordecim regiones fuisse Augusti
 tempore scribant. Distinguntur itaq. tribus a centurijs,
 quod centuriæ personarum sint, ætate & censu distinctæ;
 tribus autem regionum atq. locorum tam vrbiorum,
 quam rusticorum descriptiones; in quibus censu, suffra-
 gium singuli in sua tribu ferunt ius, vt Cicero ait, con-
 uocati.

Liu. lib. ii. vi.
 vii. viii. x. & xi.
 Flor. lib. xix.

Gell. lib. xv.
 cap. xxvii.

Plin. lib. iiii. c. v.
 Li. ii. & iiii. D.
 de off. Praef. v.
 vig.

uocati. Curia ab vtriusq. distabant; quod neq. ætate &
 censu distinguebantur, vt centuriæ & classes; neq. regio-
 nibus ac locis, vt tribus. Quod itaq. ex generibus om-
 nium suffragium ferri, comitijs curiatis dicitur; & per
 lictorem curiatim calari ea comitia; aperte significatur
 nullam fieri solitam locorum, census, aut ætatum distin-
 ctionem; suffragiumq. latum ex generibus omnium, id-
 est, vt arbitrator, ex omnibus permixte ordinibus. Quod
 Dionysius libro nono clarius quam Lælius explicat. Alia
 differentia horum comitorum ex oratione ad Pontifi-
 ces Ciceronis, & de lege Agraria ad populum, elici po-
 test, in altera enim. Si patricius nemo relinquitur, bre-
 uis, inquit, tempore populus Ro. nec Regem sacrorum,
 nec Flamines, nec Salios habebit, neq. ex parte dimidia
 reliquos sacerdotes, neq. auctores centuriatorum & cu-
 riatorum comitorum: auspiciamq. populi Ro. si magi-
 stratus patricij creati non sint, intereant necesse est. In
 altera, Curiatam, inquit, lege magistratus non datur, cui
 nullis comitijs ante sit datus. Maiores de omnibus
 magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt. Nam
 centuriata lex Consulibus ferebatur, cum curiata cete-
 ris patricijs magistratibus: tum iterum de eisdem iudica-
 batur, vt esset reprehendendi potestas, si populum bene-
 ficij sui pæniteret. Nunc quia prima illa comitia tenetis
 centuriata & tributa; curiata tantum auspicioium causa
 remanserunt. Hic autem Tr. Pl. quia videbat potesta-
 tem neminem iniussu populi aut plebis posse habere; cu-
 riatam eam comitijs, quæ vos non initis, confirmavit; tri-
 buta, quæ vestra erant, sustulit. & postea; Consuli, si legem
 curiatam non habet, attingere rem militarem non licet:
 hic verat intercedendi potestatem, eandemq. potestatem
 Decemuiris constituit, quam si lata lex esset. Sint igitur
 Decemviri neq. veris comitijs, hoc est populi suffragijs,
 neq. illis ad speciem, atq. ad vsurpationem vetustatis per
 triginta lictores auspicioium causa adumbratis, constitu-
 ti. Ex his verbis apparet longam esse curiatorum comi-
 torum a ceteris differentiam: tum quod his magistra-
 tus Ciceronis ætate non dabantur, illis dabantur: tum
 quod hæc auspicioium causa ad speciem & vsurpationem
 antiquitatis; illa autem essent vera comitia: in illis
 omnes

Viden. Cic. in
 epist. ad Lenu-
 lum vlc.
 Lii. lib. v.

omnes suffragium ferebant; in his non triginta curiæ, sed pro triginta curijs triginta nonnumquam lictores: illis olim dabantur sine potestate magistratus; curiatis comitijs magistratus confirmabantur. Verba Messalla in libro de auspicijs hæc sunt: Patriciorum auspicia in duas sunt potestates diuisa: maxima sunt Consulium, Prætorum, Censorum; reliquorum magistratum minora sunt auspicia: ideo illi minores, hi maiores magistratus appellantur. Minoribus creandis magistratibus tributis comitijs magistratus, sed iustius curiata datur lege; maiores centuriatis comitijs fiunt. Liuius libro nono. L. Papirius Curior Dictator C. Iunium Bubulcum Brutum Magistrum equitum dixit: atq. ei legem curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit; quod Fautia curiæ fuit principium duabus insignis cladibus, captæ vrbs, & Caudinæ pacis; quod utroq. anno eiusdem curiæ fuerat principium. Ma cer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legem, & profectus est. Gellius de iuris consultorum sententia, de his eisdem comitijs curiatis ita scribit: Per Prætorem adoptio, per populum arrogatio fit. Arrogantur hi, qui cum sui iuris sint, in alienam sese potestatem tradunt, eiusq. rei ipsi auctores fiunt, idq. non temere fit. nam comitia arbitris etiam Pontificibus præbentur; quæ curiata appellantur. Arrogatio dicta, quia per populi rogationem fit. Eius rogationis verba sunt hæc: Velitis iubeatis, uti L. Valerius L. Titio tam iure, legeq. filius fiet, quam si ex eo patre, matreque familias eius natus esset: utiq. ei vitæ, necisq. in eum potestas sit et, uti patri endo filio est (sic enim legendum, non ut in vulgatis libris, pariendo filio.) Hoc ita, ut dixi, ita vos Quirites rogo. De eadem arrogatione Cicero in eadem illa oratione ad Pontifices: Credo enim, inquit, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctor ne esses, ut in te P. Fonteius vitæ necisq. potestatem haberet, ut in filio. Quæro, si aut negasses, aut tacuisses, si tamen id triginta curiæ iussissent, num id iustum esset ratum? Certe non. & paulo antea dixerat: Quo die de te lex curiata lata esse dicatur, audes negare de cælo esse seruatum? & de aruspicum responsis.

Tum

Gell. lib. xiii. cap. xiv.

Lib. v. c. xix.

Vid. l. i. D. de adop.

Vid. l. in suis. in fine de lib. & postu.

Vid. Appian. lib. iii. Dion. lib. xlv.

Tum leges Iulias contra auspicia latas & hic, & in concionibus dicebat, in quibus legibus inerat curiata illa lex, quæ totum eius tribunatum continebat. Deniq. legis curiatae mentio fit a Tacito libro xi. Annalium: Quæstores, inquit, Regibus etiam tunc imperantibus instituti sunt; quod lex curiata ostendit, ab L. Bruto repetita. Item Pomponius Romulum tradit curiatas leges tulisse de triginta curiarum sententia. Capta quoq. vrbe Liuius ait lib. v. comitijs curiatis reuocatum de exilio Furium Camillum, legem curiatam latam; eumq. Dictatorem esse dictum, ut auspicia in exercitu habere posset. & decem Tribunos primum comitijs curiatis creatos Cicero in Cornelianæ, & Dionysius lib. v. auctores sunt. Sed Lectoria postea lege comitijs tributis ceteri creati sunt. Illud etiam animaduerti, tributa comitia in plebis potestate fuisse; centuriata, & curiata patrum ac patriciorum fuisse videri. Coniecturam facio tum ex his omnibus quæ antea retuli, tum ex his quæ Liuius libro iiii. scriptum reliquit. Interroganti Tribuno, cur plebeium Consulem fieri non oporteret; ut fortasse vere, sic parum vtiliter in præsens certamen; respondit Consul, quod nemo plebeius auspicia haberet; ideoq. Decemuiros connubium diremisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Ea de causa centuriatorum & curiatorum comitorum auctores, non etiam tributorum, Pontifices Cicero appellat. & in concione ad Quirites, Curriata, inquit, quæ non initis, confirmavit; tributa, quæ vestra erant, substituit. Et in legibus, quæ de plebiscitis latae sunt, scriptum est, ut quod tributum plebs iussisset, populum teneret. Et in lege Lectoria, ut plebei magistratus tributis comitijs fierent. de qua lege cum Dionysius lib. x. scribere cœpisset, quid inter curiata & tributa comitia interesset explicauit. Namq. illis, inquit, patres auctores fuere, item auspiciato per curias suffragia feruntur; tributis nihil horum erat expectandum; sed tributum ineunt suffragia. Iam vero operæpretium est maximam centuriatorum comitorum ab alijs differentiam in medium proferre: quod ad suffragiorum vim cognoscendam necessarium est. Ab Romulo traditum est, & ceteri Reges seruauerunt, ut virtutum suffragium eadem vi,

D codemq.

Adde lib. ii. epi stol. ad Attic.

Vid. l. i. D. de offi. Quæst. Vid. Cic. in Corn. apud Alico.

Adde eun. Liui. lib. vi. ad finem.

Cic. pro Domo. & de lege Agræ.

Liui. lib. iii. Idem lib. ii.

Idem lib. i.

eodemq. iure omnibus daretur. Primus Ser. Tullius gradus suffragiorum fecit, vt neq. exclusus quisquam suffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. Equites enim primi vocabantur, deinde octuaginta primæ classis centuriæ peditum, quos centum millib. aris censeri diximus. Ibi si variaret, quod raro incidebat; secunda classis vocabatur. nec fere vniquam ad infimos peruentum est. hæc Liuius de centuriatis. & Dionysius libro IIII. Cum ad populum, inquit, tres maximæ res pertinerent: vt magistratus crearent, leges iuberent atq. vetarent, ac de bello decernendo constituerent; idq. curiatis comitijs facerent; in quibus paria suffragia pauperum & locupletum erant: hi vero pauci, illi plures essent, omnia in egenorum potestate fuerunt. Ser. tamen Tullius id substulit: & primas equitum centurias decem & octo; peditum octuaginta ad suffragia vocabat. Quibus consentientibus, reliquæ classes non inibant suffragia: si variarent, inibant; quoad septem & nonaginta centuriæ consentirent. Idem ait libro VII. Tributaq. comitia a Coriolani iudicio primum cœpisse. A. Sconius vero de prærogatiua ita scribit: Prærogatiuæ sunt tribus, quæ primæ suffragium ferunt ante iure vocatas. Mos enim fuerat, quo facilius in comitijs concordia populi firmaretur, bina omnino de iisdem candidatis comitia fieri: quorum tribus primæ prærogatiuæ dicebantur, quod primæ rogarentur, quos vellent Consules fieri: secundæ iure vocatæ, quod in his sequente populo (vt sæpe contigit) prærogatiuarum voluntatem, iure omnia complerentur. Liuius lib. vicesimo septimo: Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium & Q. Fabium Consules dixerat: eodemq. iure vocatæ reliquæ inclinassent, ni Tribuni plebis se interposuissent. Idem lib. vicesimo sexto: Cum comitia Consulibus rogandis Fuluius haberet; prærogatiua Veturia iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum, & T. Otacilium. Manlius petit, vt centuriam quæ tulisset suffragium, reuocari iuberet; oculorum valetudinem excusans. Deniq. centuria petit a Consule, vt Veturiam seniorum citaret: velle se cum maioribus natu colloqui. & ex auctoritate eorum Consules dicere: citatis centuriæ senioribus datum

Pedian. lib. ii.
Vox.

tum secreto in ouili cum his colloquendi tempus; seniores de tribus consulendum esse dixerunt. senioribus dimissis iuniores suffragium ineunt; M. Marcellum, & M. Valerium Consules dixerunt. auctoritatem prærogatiuæ omnes centuriæ secutæ sunt. Item Cicero in Plan-
 7 ciana: Vna centuria prærogatiua, quæ vnus tribus pars
 7 est, tantum habet auctoritatis, vt nemo eam prior tulerit, quin renuntiatum sit. & pro Muræna: Tanta illis comitijs religio est, vt adhuc semper omen valuerit prærogatiuum. Et altera in Antonium oratione: Ecce Dolellæ comitiorum dies, sortitio prærogatiuæ, quiescit.
 7 renuntiatum, tacet. prima classis vocatur; renuntiatum;
 7 deinde vt assolet, suffragatum secunda classis vocatur;
 7 quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. Confecto negotio bonus augur: Alio die, inquit. Idem Liuius lib. XXXIII. Cum fors prærogatiuæ Anienfis iuniorum exisset, eaq. T. Otacilium & M. Aemilium Regillum Consules diceret; tum Q. Fabius oratione ea est usus, vt prærogatiua iuniorum in suffragium reuocaretur: ea suffragium init. creatiq. in ea Consules Q. Fabius Maximus quartum, & Marcus Marcellus tertium; eosdem Consules ceteræ centuriæ sine variatione vlla dixerunt. Hæc omnia exempla centuriatorum comitiorum sunt; in quibus initio classibus tantum, & centurijs distinguebantur; postea etiam tribubus. nam in vna tribu ex omnibus quinq. classibus censebantur. Denæ enim centuriæ in singulis tribubus fuere. Ita Galeria iuniorum centuria est primæ classis ex tribu Galeria; Veturia iuniorum, Anienfis iuniorum, ex tribu Veturia, & Anienfis: & a Cicerone centuria tribus portio vocatur. Tributis vero comitijs non eadem classium distinctio erat, neq. eadem prærogatiua centuriarum, sed tribuum. Mutatam autem fuisse rationem centuriatorum comitiorum post expletas quinque & triginta tribus, quæ initio ad centuriarum distributionem non pertinebant, Liuius auctor
 7 est. Nec mirari, inquit, oportet, hunc ordinem, qui nunc
 7 est, post expletas quinq. & xxx. tribus, duplicato earum numero centurijs iuniorum, seniorumq. ad institutam ab Ser. Tullio summam non conuenire. Hæc nos pluribus verbis de comitiorum differentia: tum quod

De ouilli Straboli lib. v.

Liui. lib. i.

non essent omnibus obuia, tum quod ex his legum consti-
tuendarum ratio magna ex parte perspiciatur. Si quid ve-
ro deest (deesse enim multa fatemur) ea ex his quæ in sin-
gulis legibus perscribentur, & ex libris de comitijs Nic.
Gruchij, cognoscere plenius licebit. Nunc de comitia-
libus diebus, & tribus nundinis, postea de suadenda, ro-
ganda, & iubenda, aut antiquanda lege dicemus. Apud
Romanos dies omnes aut festi, aut profesti, aut intercesi
erant. Festis fiebant sacrificia, epulæ, ludj, feriæ. Profesti
aut fasti erant, aut comitiales, aut comperendini, aut sta-
ti, aut præliares. Feriarum publicarum genera quattuor:
Statiuæ, conceptiuæ, imperatiuæ, nundinæ. Dies fasti,
inquit Varro, per quos Prætoribus omnia verba sine pia-
culo licet fari. Comitiales dicti, quod tunc, vt isset po-
pulus, constitutum est, ad suffragium ferendum; nisi si
quæ feriæ conceptæ essent, propter quas non liceret, vt
Compitalia, & Latinæ. Contrarij horum vocantur dies
nefasti, per quos dies nefas fari Prætorem DO, DICO,
ADDICO. Itaq. non potest agi. Comitiales sunt, in-
quit Macrobius, quibus cum populo agi licet. Fastis le-
ge agi potest, cum populo non potest. Comitialibus v-
trumq. potest. Extant eadem de re non inelegantes Ovi-
dij versus:

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur:

Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Et postquam intercesos declarasset, de comitialibus &
nundinis ita ludit:

Est quoque, quo populum ius est includere septis:

Est quoq. qui nono semper ab orbe redit.

Si quis tamen scire velit, qui nam in singulis mensibus
dies fasti, nefasti, intercesi, comitiales essent; quoq. die sta-
tiuæ feriæ, ludj, nundinæ, aliaq. id genus cognitione di-
gna: factos adeat nuper e ruinis Romæ erutos, atq. edi-
tos. Qui vero dies comitialis non erit, idem dies legi-
timus legi ferendæ non erit; quæ comitijs ferri ac iuberi
debet. Promulganda autem lex, & scribenda antea
erat, vt trinis nundinis proposita legi posset ab ijs qui
in urbem e rusticis tribubus ac municipijs veniebant.
Nam Rutilius apud Macrobius scribit Romanos insti-
tuisse nundinas, vt octo quidem diebus in agris rustici
opus

opus facerent, nono autem die, intermisso rure ad mer-
catum, legesq. accipiendas Romam venirent: & vt scita
atq. consulta frequentiore populo referrentur, quæ tri-
nundino die proposita a singulis atq. vniuersis facile no-
scebantur. Vnde etiam mos tractus, vt leges trinundi-
no die promulgarentur. Cicero in Antonium libro pri-
mo, & quinto, contra legem Cæciliam & Didiam fieri
significat, si ante perlatae sint, & in æs incisæ, quam aut
promulgatæ, aut scriptæ fuerint. Enumerat Quinctilia-
nus libro secundo institutionum, quæ contra legem dici
possint. Aut enim, inquit, de iure dubitari potest eius
qui rogat; vt de P. Clodij, qui non rite creatus Tribu-
nus arguebatur; aut de ipsius rogationis, quod est va-
rium. siue non trino forte nundino promulgata, siue
non idoneo die, siue contra intercessionem, vel auspiciam;
aliudve quid, quod legitimis obstet, dicitur lata esse, vel
ferri: siue alicui manentium legum repugnare. & quæ
sequuntur. De eadem promulgatione, & tribus nundi-
nis, & a Cicerone pro Flacco, & libro tertio de legibus,
& a nobis in Cæcilia & Didia dictum est. Quibus etiam
locis cognoscitur, non eandem semper promulgandi for-
mam fuisse. Promulgata rogatione suadere legem au-
ctores solebant; dissuadere qui intercedebant, aut quo-
rum res agebatur. Idem Fabius eodem libro: Legum
laus, & vituperatio maiores, inquit, vires desiderat. Apud
Græcos lator legum ad iudicem vocabatur: Romanis
pro concione suadere, ac dissuadere moris fuit. Extant
apud Ciceronem vtriusq. rei exempla præclara. Nam le-
gis Maniliæ de Cn. Pompei Magni imperio contra Mi-
thridatem suasio; dissuasio autem legis Agrariæ Rulli,
quo pacto fierent, satis ostendunt. Apud Liuium multa-
rum legum contentiones videmus inter optimates ac
populares, item omnium optimam legis Oppiæ abrogationem,
quam M. Cato maior dissuasit, neq. obtinuit. Eiusdem
Ciceronis lex efficta est de legibus ferendis in hæc verba.
PROMVLGATA PROPOSITA IN AERARIO COGNITA AGVNTO. NEC PLVSQVAM
DE SINGVLIS REBVS SEMEL CONSVLVNTO. REM POPVLYM
DOCENTO. DOCERI A MAGISTRATI-
BVS PRIVATISQVE PATIYNTOR. His verbis apparet,

IX.
De comitialis
bus diebus, &
tribus nundina-
tis.

Macrobius lib. i.
Saturni, cap. xvi.

Lib. i. Fasti.

X.
De promulga-
tione legis.

Macrobius, ibid.

XI.
De suadenda,
ac dissuaden-
da lege.

Liuii lib. xxxiv.

Ciceronis lib. iii. de
legibus.

paret; quid feruari soleret, dum lex ferretur. Promulgabatur lex a legis auctore; proponebatur in arario; cognoscabatur ab omnibus, antequam de singulis rebus populus consuleretur; docebatur legis sententia tam a magistratibus, quam a priuatis, qui aut pro lege aut contra legem dicere vellent: tum populus rogabatur de singulis, & suffragia ferebat, nisi intercessum esset. Idem Cicero pro Flacco: O morem præclarum, disciplinamq. quam a maioribus accepimus, si quidem teneremus. Quæ scisceret plebs, aut quæ populus iuberet; summota concione, distributis partibus, tributim & centuriatim descriptis ordinibus, classibus, ætatibus; auditis auctoribus, re multis dies promulgata, & cognita, iuberi, vetariq. voluerunt. Nunc de intercessione, & alijs impedimentis videamus; qui intercedere possent, & quomodo intercessio fieret. Ex libro Messallæ de auspicijs constat Consulem omnibus magistratibus & comitiatum & concionem auocare posse; Prætorem ceteris præter Consulem; minores magistratus nemini comitiatum, aut concionem auocare posse; sed qui eorum primus vocat ad comitia, is recte agit. Multi magistratus simul concionem habere possunt, simul cum populo agere non possunt. Patriciorum maxima auspicia sunt Consulibus, Prætoribus, Censoribus. Neq. tamen eorum omnium inter se eadem, aut eiusdem potestatis: quod collegæ Censores & Consules aut Prætores non sunt; Prætores & Consules collegæ sunt. Ideo neq. Consules aut Prætores Censoribus; neq. Censores Consulibus aut Prætoribus turbant aut retinent auspicia. At Censores inter se, rursus Prætores Consulibusq. inter se, & vitiant, & obtinent. Prætor etsi collega Consulibus est, neq. Prætor, neq. Consul iure rogare potest: quia imperium minus Prætor, maius habet Consul; & a minore imperio maius, aut a minore collega rogari iure non potest; neq. in comitijs in auspicio esse debent. Ceteri minores magistratus appellantur; de quibus in edicto Consulibus, quo edicunt quis dies comitijs centuriatis futurus sit: NEQVIS MAGISTRATVS MINOR DE CAELO SERVASSE VELIT. Hæc Messalla. Ex quibus duo genera interpellandi comitia cognoscimus: alterum cum collega collegæ paris imperij

XII.

De intercessione & auspicijs, atq. alijs impedimentis suffragiorum. Gell. lib. xiii. cap. xv.

Idem cap. xiv.

Vid. Liu. lib. iii.

imperij turbabat aut retinebat auspicia; alterum cum maior magistratus minori comitiatum auocabat; tertium (quod vereor ne idem sit cum primo) quotiens de caelo per collegam feruabatur. Id obnuntiare tum dicebatur, cum ei qui cum populo agere volebat, id renuntiabatur. Negabant enim augures fas esse agi cum populo, cum de caelo feruaretur. Quamobrem cum Cicero Clodij legem impugnat, quæ vetabat, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de caelo feruaret: tulisse ait, ne auspicijs obtemperaretur; ne obnuntiare consilio, aut comitijs, ne legi intercedere liceret. Sed hæc in Aelia & Clodia de obnuntiatione dicemus. Legem tamen Tullianam, quæ de intercessione agitur, referamus. VIS IN POPULO ABESTO. PAR MAIORQ. POTESTAS PLYS VALETO. AST CVI TVRBASSIVR IN AGENDO FRAYS ACTORIS ESTO. INTERCESSOR REI MALÆ SALVTARIS CIVIS ESTO. QVI AGENT AVSPICIA SERVANTO. AVGVRI PVBLICO PARENTO. Quæ lege primum vis tollitur: neq. enim aliter intercessio iuuare Rempublicam potest. Quærent quid sit (inquit idem Cicero Philippica prima) cur bonis Tribunis plebis leges metuum? Paratos habemus qui intercedant, paratos qui Rempublicam religione defendant. Negligimus ista, & nimis antiqua, & stulta ducimus. Forum sepietur, omnes claudentur aditus, armati in præsidijs multis in locis collocabuntur. Quod erit ita gestum, id lex erit. & in quinta: Omnes fori aditus ita septi, vt etiam si nemo obstaret armatus, tamen nisi septis reuulsis introiri in forum nullo modo posset. sic vero erant disposita præsidia, vt quomodo aditus hostium prohibetur castellis & aggeribus; ita ab ingressione fori populum, Tribunoscq. plebis propulsari videres. Hoc remedio intercessiones excludebantur. Eæ vero erant legitimæ, si par aut maior potestas prohibuisset. Parendum autem erat intercessori: quod impediri bonam rem melius esset, quam concedi malæ. Si vero intercederetur, aut turbaretur, & seditio esse cœperat; licebat agenti cum populo consilium dimittere. Itaq. vim quærebat, qui permanebat. quod Ciceronis lege præclare vetatur. Dat etiam ea lex potestatem cuiicumq.

Cic. pro Domo. Idem post lectum in Sena. & in Pison.

Cic. lib. iii. de legib.

Donatus in Andriam, ver. ea lege atq. omine. Cic. lib. i. de diuin.

Cic. lib. ii. de natura deor. & lib. i. & ii. de diuin. & lib. ii. ad Q. Fr. epist. ii.

Cic. lib. ii. de diuin. & in Vatin. & Philip. v.

Gell. lib. xviii. cap. ii.

Cic. apud Ageo. in Cornelianam.

Adde Liu. lib. ii.

cuicumque ciui, vt rei malæ intercedat. quod est species habeat iustitia, multorum malorum causa esse potest. facile enim fiet, vt optimis quibusq. rebus intercedatur. De auspicijs, constat veteres auspicijs seruatis leges ferre solitos; nihilq. nisi auspicato facere, quæ rata esse vellent. Quæ vero auspicia, & quo pacto haberentur centuriatis comitijs, ad Varronem in calce libri quinti de lingua Latina eum qui discere velit, delego. Ridicula sane fuit Tiberij Gracchi optimi viri religio, qui in Sardinia recordatus est, se Romæ comitijs Consularibus, cum semel auspicato pomerium transisset; deinde intrasset vrbe senatus habendi causa, in redeundo cum idem pomerium transfret, auspiciari esse oblitum, ac tabernaculum vitio cepisse. Itaq. quod vitio creati essent Consules, idq. rescissent, magistratu se abdicauerunt. In commentarijs augurum scriptum erat, Ioue tonante, fulgurante comitia populi habere nefas. Id non male Cicero interpretabatur Reip. causa constitutum fuisse: vt multas comitiorum non habendorum causas haberent. nam comitiorum solum vitium est fulmen. Erat etiam omnibus commodum, ne aut in campo, in magnis imbris omnes essent, aut pauci legem perferrent. Vitium quoq. faciebat comitijs morbus, qui ea de causa comitalis dicebatur. Cato apud Sex. Pompeium: Si cui seruo aut ancillæ dormienti venit, quod comitia prohibere solet; ne id quidem mihi auspicianti domi vitium fuit. Is morbus, & maior, & *in iudicijs* dicitur. Sed vt ad intercessionem reuertamur; intercedi non solum poterat cum lex ferebatur, sed & cum priuati dicebant; hoc est, dum suaderetur, dum sitella deferretur (vas erat fortibus necessarium) dum æquabantur sortes, dum sortitio fiebat; quænam tribus prerogatiuam ferret. His peractis, cum id solum supererat, vt populus sententiam ferret; iubebat vnumquemq. is qui legem ferebat, discedere. quod verbum non id significat, quod vulgo, vt de eo loco discederent, vbi lex ferebatur; sed vt in suam quisq. tribum discederet, in qua erat suffragium laturus; erat enim in concione populus, vt semper, confusus. Hoc verbo vsus est; ni fallor, Cicero libro tertio de legibus; Lex recitata est, inquit, discedite, & tabellam iubeo dari.

bo dari. Recitabatur autem lex a præcone, cui verba ab scriba, vt fit, subiciebantur. Qui intercedebant, vetare solebant, ne præco, neve scriba suum officium facerent. solus C. Cornelius Tr. Pl. cum eadem ratione legem ferre impediretur; ipse codicem, in quo lex scripta erat, cepit recitare: quæ res seditionem concitauit, & periculum capitis Cornelio creauit: sed Cicerone patrono ab solutus est. Nullus erat intercedendi finis, nisi intercessio remitteretur. id apparet ex Liuiio, de abroganda lege Oppia, frequentia & precibus mulierum remissam intercessionem. A. Gabinus Tr. Pl. cum legem ferret, vt extra ordinem Cn. Pompeio bellum aduersus piratas decerneretur; L. Trebellius eius collega intercesserat; ac senatui promiserat moriturum se antequam lex perferretur. In trouocare tribus Gabinus cepit; vt Trebellio magistratum abrogaret; sicut Ti. Gracchus Tr. Pl. M. Octauio collegæ magistratum abrogauit. Perstabat Trebellius in intercessione, Gabinus in abrogatione; postquam decem & septem tribus rogationem acceperant, remisit intercessionem. vnam enim mentem esse populi videbat. Hæc Cicero & Peditianus in Cornelianam. Ad rogationem ipsam ventum est, quam non pessime interrogatio nem Iustinianus appellat. Illis enim verbis concipitur, quibus interrogatur populus, velint ne & iubeant. Sed melius est vt rogentur, quo solum verbo veteres vsi sunt. Velitis iubeatis, vt M. Tullio aqua & igni interdictum sit? Velitis iubeatis, vti L. Valerius L. Titio tam iure legeq. filius fiet, quam si ex eo patre matreq. familias eius natus esset? vtiq. ei vitæ necisq. in eum potestas fiet, vti patri endo filio est? Hoc ita vt dixi, ita vos Quirites rogo. Item illa apud Liuium de vere sacro: Rogatis in hæc verba populus est, Velitis iubeatis hoc sic fieri. si res populi Romani Quiritium ad quinquennium proximum, sicut velim eam, salua seruata erit huic duellis: datum donum duit populus Romanus Quiritium, & cetera. Alia rogatio est quæ ab his omnib. longe differt: De Campanis qui ciues Romani erant, senatus censuit, vti plebs scisceretur, quod senatui visum foret. L. Atilius Tribunus Plebis ex auctoritate senatus plebem in hæc verba rogauit: Omnes Campani, Atellani, Calatini, Sabatini, qui

E se dedi-

Liu. lib. xxxiv.

Idem libro xxxviii.

XIII.

De roganda lege, iubenda, atq. vetanda. In Insti. de iure nat. p. lex. Cic. pro domo. Gell. lib. v. c. xix.

Liu. lib. xxii. Adde lib. xxx. & xxxviii.

Liu. lib. xxvi.

se dediderunt in arbitrium ditionemq. populi Romani
 Fulvio Proconsule, quæq. vna secum dediderunt, agrum,
 urbemque, diuina, humanaq. vtenfiliæque, siue quid aliud
 dediderunt; de his rebus quid fieri velitis, vos rogo
 Quirites. Plebs sic iussit: Quod senatus maxima pars
 censet, qui assident, id volumus, iubemusq. Erat autem
 legibus cautum (quod Ciceronis effectam legem interpretando
 dicebamus) vt rogationes de pluribus rebus diuiderentur;
 nec plus quam de singulis rebus semel rogaretur, ne populo
 necesse esset, in coniunctis rebus compluribus, aut id quod
 nollet, accipere; aut id quod vellet, repudiare. Itaq. pluribus
 de rebus vno fortitu referri ex lege Cæcilia & Didia non poterat.
 De suffragijs vero multa essent dicenda, quæ nos plane ignoramus.
 Nam neq. id veteres scripserunt; quod suis temporibus res
 nemini esset incognita: neq. nos omnia colligere potuimus,
 quæ litteris singuli mandarunt. Dicam tamen quædam illustriora;
 cetera minutiora diuinare liceat; aut negligere. Ac quidem
 suffragiorum genera erant tria: Voce, manu aut pedibus, &
 tabellis. Voce in comitijs, ac consilijs ante leges Tabellarias
 populus Ro. vsus est: voce & pedibus senatus. Tabella
 iudicum fuit, eaq. triplex: Absoluendi, condemnandi, &
 quæ non liquere inscribebatur. At in comitijs punctis
 suffragia singulorum significabantur: quo verbo Cicero in
 Planciana, & pro L. Muræna vsus est. item testulis &
 sitella vsos Lilius indicat libro xxv. Leges Tabellariæ
 quattuor tantum fuerunt: prima de magistratibus mandandis
 Gabinia; altera Cassia de populi iudicijs, excepto perduellionis;
 tertia Papiaria Carbonis de legibus iubendis atq. vetandis;
 postrema Cælia perduellionis. Ante Carbonem itaq. voce
 suffragia ferebantur. Quid autem in suffragio, vel voce, vel
 tabella dato contineretur; obseruatum est, legibus iubendis
 VTI ROGAS, vetandis ANTIQVO dictum, scriptumve esse.
 Lilius libro sexto: Cum vti rogassent, primæ tribus dicerent,
 & lib. xxx. De pace vti rogata omnes tribus erant,
 iusserunt. & xxxviii. Omnes tribus vti rogasset,
 iusserunt. Idem lib. viii. M. Flavius Tr. Pl. tulit ad
 populum, vt in Tusculanos animaduertetur. Tribus omnes
 præter Polliam antiquarunt legem. Polliæ

Cic. pro domo.
& lib. iii. de
legib.

XIV.
De toto suffragiorum genere.

Ascon. lib. iii.
Verri.

A. C. NL.

Cic. lib. iii. de
legib.

V. R. A.

Val. Maxi. lib.
ix. cap. x.

7 Polliæ sententia fuit puberes verberatos necari, coniuges
 7 liberoq. sub corona lege belli venire. in cuius rei memoria
 7 riam nullum ferme ex Pollia tribu candidatum Papiariam
 7 solitum ferre. Cicero libro primo ad Atticum: Cum dies
 7 venisset rogationi ex S. C. ferendæ, concurrabant barba-
 7 tuli iuuenes; & populum vt antiquaret, rogabant. Piso
 7 autem Consul lator rogationis, idem erat dissuasor. O-
 7 peræ Clodianæ pontes occuparant. Tabellæ ministraban-
 7 tur, ita vt nulla daretur VTI ROGAS. Hic tibi rostra
 7 Cato aduolat, accedit Hortensius, & Fauonius. Hoc con-
 7 cursu optimatum comitia dirimuntur. Idem libro ter-
 7 tio de legib. Vos demum, vt video, legem antiquastis si-
 7 ne tabella. Improbat idem Cicero omnes leges, quæ post
 7 illas Tabellarias latæ sunt, quæ tegunt omni ratione suf-
 7 fragium: ne quis inspiciat tabellam, ne roget, ne appel-
 7 let. Pontes etiam lex Maria, inquit, fecit angustus; quæ
 7 si opposita sunt ambitiosis, non reprehendo. De his ip-
 7 sis pontibus præter illud Cæpionis contra Saturninum;
 7 Macrobij verba referemus. Sed id ipsum Cæpionis at-
 7 tente considerandum est. Senatus decreuit, si L. Appu-
 7 leius Saturninus legem frumentariam de semissibus &
 7 trientibus ad populum ferat, aduersus Remp. videri eum
 7 facere. Saturninus ferre cœpit; collegæ intercedere: ille
 7 nihilominus cistellam detulit. Cæpio Quæstor urbanus
 7 cum viris bonis impetum facit, pontes distubat, cistas
 7 deicit; impedimento est, quo secus feratur lex. accersitur
 7 maiestatis. Macrobij illud: His ne tam doctis viris
 7 adimere vis in verborum Comitijs ius suffragandi, &
 7 tamquam sexagenarios, maiores de ponte deicies? Et
 7 Quidius ait:

- Pars putat, vt ferrent iuuenes suffragia soli:
 Pontibus infirmos precipitasse senes.

7 Quæ de cistis & cistella; eadem de sitella antea dicta sunt
 7 ex Lilio & Cicerone in Cornelianam: Dum sitella defer-
 7 tur, dum æquantur sortes, dum sortitio fit. Aequantur
 7 sortes, vt ex Asconio in Miloniana cognoscimus, cum pi-
 7 læ in quibus nomina inscripta sunt vel tribuum, vel cen-
 7 turiarum, vel curiarum, publice æquantur. Sortitio au-
 7 tem fit vel prærogatiuæ, vel cum totidem punctis paria
 7 suffragia sunt, vt Cicero in Planciana scribit. Vnam

E 2 Virgi-

V. R.

Ad Here. lib. i.

Macro. lib. i.
Saturn.

Quid. lib. v.
fastor.

Lib. vi. Aca.

Virgilius sitellam appellat:

Questor Minos urnam mouet. —

id apertius fuit his, quorum cineres urna tegebat. M. Varro libro tertio de re rustica, finxit se comitijs Aedilicis, posteaquam suffragium tulisset, dum diriberentur suffragia, in villam publicam venisse. in ea Ap. Claudium augurem sedentem inuenisse in subfellijs, vt Consuli, si quid vsus posceret, praesto esset. Eam villam aedificatam a maioribus scribit, vt eo succederent e campo ciues; vbi cohortes ad delectum Consuli adductae considerent, vbi arma ostenderent, vbi Censores censu admitterent populum. Et cum multa retulisset se locutum more dialogorum de villa & auibus; Clamor, inquit, fit in campo. Nos athletae comitorum cum id fieri non miraremur propter studia suffragatorum; narrat Pantuleius ad tabulam cum diriberent, quendam deprehensum tesseras conijcientem in loculum: eum ad Consulem tractum a fautoribus competitorum. Tum Pauo surgit, quod eius candidati custos dicebatur deprehensus. Paulo post venit apparitor Appio a Consule, & augures ait citari. ad extremum redit Pauo; & si vultis, inquit anchoras tollere, latis tabulis sortitio fit tribuum; ac coepti sunt a praecone renuntiari, quem quaeq. tribus fecerint Aedilem. Appius surgit, vt ibidem candidato suo gratularetur, ac discederet in hortos. & post pauca: Nos haec, at strepitus a dextra; & eccum recta candidatus noster designatus Aedilis. cui nos occurrimus, & gratulari in Capitolium prosequimur; ille inde eundo suam domum, nos nostram. Haec Varro, qui nobis imaginem quandam comitorum expressit. Cui nos quod addamus, nihil habemus. Iurare in leges saepe obseruatum est. quod Saturninus in lege Agraria cauit. ea enim lege iuebatur, vt qui in eam non iurasset, ei aqua & igni interdiceretur. Et in Sacris legibus, quibus Tribunos in sacro monte creauerunt, si Dionysio credimus, ne populo Ro. liceret, eam legem abrogare, iurare omnes ciues iuebantur se suosq. liberos eis legibus perpetuo vsuros. Id si fecerint, propitios habeant; si fecerint, auersos deos. Lilius eiusdem sacramenti mentionem facit libro tertio; Tribunos vetere iureiurando plebis, cum primum eam potestatem

XV.

De iureiurando.

Plin. de viris illustr.
Appian. lib. i. ciuil.
Dionys. lib. vi. antiquit.

testatem creauit, sacrosanctos esse. Constat Q. Metellum Numidicum in exilium iuisse, quod noluisse in Apuleiam Agrariam, de qua dicebamus, iurare. Itaque tum iurandum erat, cum legibus cauebatur vt iurarent. Atheniensium generale sacramentum erat, vt omnes leges feruarent. Apud Censores Romani, & cum in bellum exercitus educeretur, sacramento se multis modis obligabant. Sed tamen Dion libro xxxviii. solitos fuisse dicere leges sacramento confirmare; & in Iuliam Agrariam Q. Metellum Celerem, Catonem minorem, & M. Faunonium Catonis imitatore iurare noluisse; quoad poenas veriti postero die, ne vltima paterentur, iurandum praestitissent. Perlatam legem in aes incidi, atq. conseruari oportebat. Cicero Philippica prima: Quod erit ita gestum, id lex erit, & in aes incidi iuebitur? Et Quidius libro primo fabularum:

*— nec verba minantia fixo**Aere legebantur. —*

Plautus urbane in Trinummio; Mores leges perduxerunt iam in potestatem suam. ea miserae etiam ad parietem sunt fixae clauis ferreis, vbi malos mores affigi nimio fuerat aequius. Plinius quoque irridet senatusconsultum de liberto Claudij Caesaris nimis seruiliter factum, in quo vt in aes incideretur, idque aes figeretur ad statuam loricateam diui Iulij: Sic quasi foedera antiqua, inquit, sic quasi sacrae leges censebatur. Hinc Venulei Saturnini verba intelligemus: Qui tabulam, inquit, aream legis, formamve agrorum, aut quid aliud continentem refixerit, vel quid inde immutauerit, lege Iulia peculatus tenetur. Cicero quoque vehementer queritur Antonium falsas leges C. Caesaris nomine, & falsa decreta in aes incidenda, & in Capitolio figenda curasse. Aes vero, quod aptum esset & legentibus & incidentibus quarebatur. Itaque in tot tabulas, quot commodum erat, secabatur. Sic Duodecim tabularum lex appellationem accepit: non quod duodecim leges essent, sed quod totidem tabulis conscriberetur. Numae Regis legum tabulae referuntur a Sex. Pompeio ex secunda tabula secunda lege, vel secundae legis. Laudatur a Suetonio Vespasianus, quod restitutionem Capitolij aggressus aerearum tabularum tria millia, quae simul conflagauerant,

Flor. lib. lxxx.
Appian. lib. i. ciuil.

Stobae. cap. xl.
Luit. lib. xliii.
Polyb. lib. vi.

XVI.

De conscribenda, conseruandaq. lege.

A. & iv. scen. liii.

Plin. lib. viii. episto.

I. qui tabulam. ad L. Iul. pecul.

Cic. Philip. iii.

I. ii. p. exactis. de orig. iuris.

Sex. Pom. ver. Reus.

Horat. in arte
poet. in Inst. de
gradib. in fin.
Cic. lib. iii. in
fin. de legib.

Aristot. lib. iv.
ca. xiv. & lib. vi.
ca. viii. de Rep.
lib. p. itemq. vt
essent. de ori. iu.

Liui. lib. iii.

Dionys. lib. vi.

XVII.
De abrogatio
ne & derogatio
legum.

rant, restituenda suscepit, vndiq. inuestigatis exemplari-
bus: Instrumentum, inquit, imperij pulcherrimum ac ve-
tustissimum, quo continebantur pæne ab exordio vrbs
senatusconsulta & plebiscita de societate & fœdere ac pri-
uilegio cuiusq. concessis. Extant adhuc aliquot ex his
tabulis, quas ad calcem huius libri diligenter perscribi
curauimus. Segnius enim irritant animos demissa per-
aures, vt optimus poeta scribit, quam quæ sunt oculis
subiecta fidelibus. At Cicero legum custodiam nullam
haberi queritur; easq. leges esse, quas apparitores volue-
runt: a librarijs peti; publicis litteris consignatam me-
moriã publicam non esse. Græcos vero laudibus effert;
apud quos diligentius Nomophylaces creentur; quibus
ipse Censores substituit. Sane apud Aristotelem longe
maior eorum potestas est, quam vt custodes tantum ta-
bularum sint. Pomponius id munus Aedilibus plebeijs
dedit: Vt essent, inquit, qui ædibus præsent, in quibus
omnia scita sua plebs deferebat, duos ex plebe constitue-
runt, qui etiam Aediles appellati sunt. Liuius non plebi-
scitorum, sed senatusconsultorum conseruandorum cau-
sa creatos scribit: vt ad ædem Cereris deferrentur, quæ
antea arbitrio Consulium supprimebantur, ac vitiaban-
tur. Dionysius neutrum scribit: sed eorum munus esse,
vt Tribunis subministrarent; iudicesq. essent quarun-
dam controuersiarum; tum etiam sacra & publica loca,
item annonam curarent. Varro quoq. Aediles esse dicit,
qui ædes sacras, & priuatas curarent. At Sex Pompeius,
Aedilis, inquit, initio dictus est magistratus, qui æ-
dium non tantum sacrarum; sed etiam priuatarum cu-
ram gerebat. Postea hoc nomen ad magistratus relatum
est. Dictus est autem Aedilis, quod facilis ad eum plebi
aditus esset. Hæc varie ab his traduntur. nos cetera per-
sequamur. Diximus initio de nomine atq. origine le-
gum; item quid lex esset, & qualis, & quoruplex; partes
quoque legis persecuti sumus. iam quo pacto leges Ro-
manorum fierent, accurate (ni fallor) perscripsimus, cum
a quibus, & per quos, quo loco, quo tempore, qua ra-
tione comitia haberentur, centuriata, curiata, atq. tri-
buta tradiderimus: de comitialibus diebus, de tribus
nundinis, & promulgatione legis, de suadenda ac dis-
suadenda

suadenda lege, de intercessione, & auspicijs, atq. alijs im-
pedimentis suffragiorum, de roganda deniq. lege, iubenda,
atq. vetanda, totoq. ipso genere suffragiorum, de iure-
iurando, & de conscribenda, conseruandaq. lege. Nunc
de abrogatione & derogatione legum, & de his qui le-
gibus soluebantur, dicendum est. Qua in re videndum
erit, an præstet numquam id fieri; vel si fieri oportet,
quando oporteat; quod ipsum multiplex est; tum de mo-
do atq. ratione tractabimus, quæq. his erunt consenta-
nea. Sed principio videamus quid ipsa abrogatio ac de-
rogatio sit. Derogatur legi, inquit Modestinus libro se-
ptimo regularum, aut abrogatur. Derogatur legi, cum
pars detrahitur: abrogatur legi, cum prorsus tollitur. Ci-
cero libro secundo de inuentione: Indignum esse de le-
ge aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex par-
te commutari. Est etiam obrogandi verbum, quod ma-
gis ad derogationem, quam ad derogationem pertineat,
Obrogare est, inquit Pompeius, legis prioris infirmandæ
causa legem aliam ferre. Opponitur enim rogationi ro-
gatio; derogatione vero, de ea rogatione quid tollitur:
abrogatione antiquatur atq. amouetur quod rogatum
erat. Cicero libro tertio ad Atticum omnia hæc in san-
ctione quadam abrogationis legis Clodiæ ita scripta re-
fert: SI QVOD IN HAC ROGATIONE SCRIPTVM
EST QVOD PER LEGES PLEBISVE SCITA PROMVL-
GARE ABROGARE DEROGARE OBROGARE SI-
NE FRAVDE SVA NON LICEAT NON LICVERIT
QVODVE EI QVI PROMVLGAVIT ABROGAVIT
DEROGAVIT OBROGAVIT OB EAM REM POE-
NAE MVLTAEVE SIT. E. H. L. N. R. Liuius quoq.
elegantè verbis antiquandi & abrogandi libro vicesimo-
secundo vsus est: Plebiscitum, inquit, quo oneratus ma-
gis, quam honoratus sum, primus antiquo, abrogoq.
Magis proprie Iulianus in libris Digestorum: Quid in-
terest, inquit, suffragio populus voluntatem suam decla-
ret, an rebus ipsis & factis? Quare rectissime etiam illud
receptum est, vt leges non solum suffragio legislatoris,
sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem
abrogentur. Lex aut rogatur, idest fertur, inquit Vlpia-
nus in Institutionibus; aut abrogatur, idest, prior lex
tollitur;

1. derogatur. D.
de verb. signi.

1. de quibus. D.
de legib.

tollitur; aut derogatur, idest, pars primæ legis tollitur; aut subrogatur, idest, adijcitur aliquid primæ legi; aut obrogatur, idest, mutatur aliquid ex prima lege. Cum hæc ita se habeant, illud videamus, an leges abrogari vtile, honestum, aut necessarium sit. Et Charondas, ne suæ leges abrogari possent, laqueum parari voluit ei qui abrogationem suadere vellet, vt si non obtinuisset, moriendum ei esset. Is ea animi constantia atq. adeo pertinacia fuit, vt cum legem tulisset, ne quis cum telo in forum veniret, & casu gladium in foro habere postea visus fuisset; neq. abrogari legem, neq. legibus solui se passus est, eodemq. gladio se interemit. Ab Hierocle eadem lex de laqueo summis laudibus effertur. Oportet enim leges, inquit, alteros deos esse putare: ad earum iussa se omnes formare atq. instituire. Ei qui abroget, aut deroget, obuiam eundum est. Nam legum contemptio & antiquatio nihil boni ciuibus adfert. Nil igitur temere nouum recipiatur. Aristoteles cum in hanc quæstionem incidisset, multa pro abrogatione argumenta proposuit; quibus cum quæ ex altera parte dici possent, retulisset, controuersiam in aliud tempus dirimendam reliquit. Capita autem argumentorum contra abrogationem sunt hæc. Non dubium est, quin res nouas in Remp. introducentes, Reip. commutationi obnoxij sint: Hippodami autem lex, quæ præmium nouam rem licet commodam ciuitati reperienti dabat; item illæ quæ abrogare leges volunt, eidem periculo valde proximæ sunt. Præterea magno detrimento Resp. afficitur, si ciuēs facile leges abrogare soleant. Neq. ita commodum est, vt vtile illud nescio quid, quod in veteri lege aut deest, aut melius esse potuit, corrigere ac mutare: atq. damnosum & inutile, vel potius perniciosum est, consuetudinem inducere legibus non parendi, & arbitrato singulorum facile mutandi. Neq. enim verum est, vt in ceteris artibus ac disciplinis, si quid noui melius reperiatur, accipiendum esse. leges enim moribus vtentium comprobantur; mores autem sæpe mutari nequeunt: ceteræ disciplinæ a diuturnis moribus nihil, aut parum roboris accipiunt. Huc etiam pertinet, quod M. Cato contra abrogationem legis Oppiæ dicebat: Quam accepistis, iussistis sus-

fragijs

fragijs vestris legem, quam vsu tot annorum & experientia comprobastis, hanc vt abrogetis, idest, vt vnã tollendo legem, ceteras infirmetis? Quid attinebit vniuersos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latae sunt, possint? Enumerat idem Aristoteles sæpe ciuitatibus nouiisse legum morumve mutationem non solum magnam & apertam, sed quæ tacite obrepisset minimo quoque neglecto. Neq. etiam deest qui putet satis esse Rempublicam minus bonis legibus, modo firmis vti, quam bonis, quæ non ita firmæ fixæq. sint. Fertur etiam Atheniensium sacramentum fuisse, vt leges minime quisquam abrogari sineret; sed potius solus & cum ceteris legum vltor esset. Quod si vera est illorum definitio, qui putant legem esse rationem summam insitam in natura, quæ iubet ea quæ faciendæ sunt, prohibetq. contraria; aut iustorum iniustorumq. distinctio, ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressam naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ supplicio improbos afficiunt, defendunt ac tuentur bonos; aut si qua alia ratione definire velimus, quæ nos antea retulimus: hæc ipsa naturæ iura diuina quadam prouidentia inter homines constituta, semper firma atq. immutabilia permanere debent. Sed & si lex iusta, honesta, vtilis, & Reip. accommodata esse debet, si quis ei legi contrariam tulerit, iniustam, turpem, atq. inutilem Reip. ferat necesse est; aut non legem abrogare dicetur, sed tunc primum legem conscribere. Quid? quod tum de legibus iudicare oporteat, cum promulgantur; receptis vtendum est, & non de ipsis, sed secundum ipsas iudicare debemus, etiam si duræ sint, & non nemini acerbæ. Nulla lex, inquit Liuius, satis commoda omnibus est: id modò quaeritur, si maiori parti, & in summam prodest. Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus aut senatus consultis comprehendere, inquit Iulianus: sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is qui iurisdictioni præest, ad similia procedere, atq. ita ius dicere debet. Iudicis officium est, inquit Aristoteles, quod lege comprehendere non potest, ex bono & æquo decernere. Illæ optimæ leges sunt, quæ minimum iudicibus relinquunt. Omnes tamen de omnibus rebus definire ne-

queunt.

Diodor. lib. xii.
bibliotheca.

Stobz. e. xxxvii.

Aristot. lib. ii.
cap. vi Politic.

Liui. lib. xxxiv.

Aristot. lib. v.
cap. iiii.

Thucid. apud
Stob. cap. xii.

Idem Stob.
ibid.

Cic. lib. i. de
legib.

In Inst. de iure
nat. p. sed natu
ralia. l. pen. D.
de inst. & iure.
c. erit. dist. iv.

c. in istis. ead.
dist. l. prospere
xit. D. qui & a
quib.

Vidend. Lyfias
contra Aleib.
Liui. lib. xxxiv.
Viden. Liui plu
rib. D. de iust.
& iure.

l. neq. leges. l.
& idē. l. non
possunt. D. de
legib.

Arist. in itio lib.
i. Rhetor. & lib.
v. Ethic. cap. ix.

queunt. Qua in re non legis aut auctoris vitio peccatur: sed ita rerum natura fert, vt de quibus leges fiant, infinita sint. Infiniti autem nulla comprehensio est. Ad æquitatem ergo iudicum hæc referenda sunt: non leges accusandæ, neq. nouis legibus Resp. oneranda, neq. veteres facile abrogandæ sunt. Huc accedunt, quæ ante oculos habemus rerum Romanarum exempla; tam illa vetera, quam recentiora: quæ omnia recte ab antiquissimo poeta vno versu comprehendebantur:

Moribus antiquis res stat Romana, virisq.

Quem quidem versum Ennius vel breuitate, vel veritate, vt Cicero libro quinto de Repub. dicebat, tamquam ex oraculo quodam esse effatus videtur. Cum enim a moribus & institutis antiquis recessum est, cum leges improbitissimus quisq. mutare est ausus; tum libertatem, & ceterarum prouinciarum imperium amiserunt. Præclare Tacitus flagitijs primum, postea legibus laborasse Rempublicam: finem æqui iuris Duodecim tabulas fuisse. Nam secutæ leges, inquit, etsi aliquando in maleficos ex delicto, sæpius tamen dissensione ordinum, & apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaq. ob praua per vim latæ sunt. Tribonianum silentio prætereamus, in quem Virgilianum carmen in ore omnium habetur. Fixit enim leges pretio, si Græcos audiamus, atque, quod nobis magis perniciosum fuit, veteres nouasq. refixit. Hæc contra abrogationem. At vero non minus multa sunt, quæ nos abrogare ac derogare legibus suadeant, & vt Androcles dicebat, vt marinos pisces sale, oleas oleo; ita leges legibus condiendas. Aristoteles quidem optimum esse ait in omnibus disciplinis melioribus institutionibus vti: neq. dubium esse legum ferendarum, ac Reip. instituendæ atq. administrandæ disciplinam quandam esse. Tum veterum leges simplices, duræ, ac barbaræ fuerunt; quas nisi mutare liceret, multum ab humanitate discederemus. Iam vero nihil ita accurate scribitur, quin multa desint, multa minus recte tradantur, in legibus præsertim, quæ ad ea quæ frequententer & facile non perraro accidunt, conscribuntur. Platonis vero sententia mihi omnium optima visa est: vt legibus caueatur, ne iuniorum quisquam quærere audeat, recte ne, an

Idem lib. vii. Politicor. cap. xv.

Aug. lib. ii. de ciu. Dei, ca. xxi.

Corn. Tacit. lib. iiii. hysto.

Lib. vi. Aen. Suid. & Hermanop.

Arist. lib. ii. Rhetor. cap. xxi. Idem lib. ii. Politicor. cap. vi.

l. iurâ. l. ex his. l. nam ad ea. & seq. D. de legib. Plato lib. i. de legib.

ne, an contra leges constitutæ sint; sed omnium vna vox sit optima esse, a Dijs emanasse, illis esse obtemperandum. Seniores si quid excogitauerint, magistratibus indicent: de quibus rebus cum inter se verba faciant, adolescens interfit nemo. Hoc temperamento multis malis medebimur, quæ antea recensebamus, tam his quæ a malis legibus; quam his quæ temporum vitio, atq. ex mala consuetudine mutandi, & non obtemperandi manarent. Illud negare non possumus, ius illud, quod semper æquum ac bonum est, mutari non posse, neq. debere, vt est ius naturale, quod gentium quoq. appellamus: veluti erga Deum religio, vt parentibus & patriæ pareamus. Quod vero omnibus aut pluribus in quaq. ciuitate vtile est, quod ius civile dicitur; id sæpe mutari solet vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata. id si omnibus aut pluribus semper vtile est, mutari quidem non debet. Mutatur autem quod vtile esse desijt, quodq. inutile videtur. Apud Liuium is qui abrogationem legis Oppiæ suadebat, quando & quæ leges abrogari possent, his verbis ostendit: Ego enim quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed perpetuæ vtilitatis causa in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut vsus coarguit, aut status aliquis Reip. inutilem fecit: sic quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales, vt ita dicam, & temporibus ipsis mutabiles esse video. Quæ in pace latæ sunt, plerumq. bellum abrogat; quæ in bello, pax. vt in nauis administratione alia in secunda, alia in aduersa tempestate vsui sunt. Quod ait, aut vsu, aut statu Reip. commutato inutilem legem fieri; cum his consentit quæ Aristoteles scribit libro quarto de Repub. vsu plerumq. euenire, vt Resp. ex legibus non sit popularis, moribus tamen & viuendi ratione vt popularis administraretur; vel contra: propterea quod in rerum publicarum mutationibus, quæ paulatim ac sensim accidunt, eisdem omnes legibus sæpe vtuntur; sæpe eas euertunt ac mutant. Ex his ergo apparet, quando, & quas leges abrogare liceat. Quod ipsum ad derogationem quoq. trahitur. Forma vero eadem est, quam legibus iubendis fore diximus, eo solum excepto, quod cum moribus abrogatur, is modus neces-

l. ius plurib. D. de iust. & iure. p. sed naturalia. in Inst. de iure nat. l. i. in fine. & it. D. de iust. & iur. d. p. sed naturalia. l. de quibus in fin. D. de legib.

Liui. lib. xxxiv.

XVIII.
De ijs qui le-
gibus solue-
bantur.
Cic. in Agratia
in senatu.

Sucto. in C. Ca-
fare, cap. xxviii.

Afco. in Cornel.

I. ius fingulare.
D. de legib.

Fabius declam.
c. lii.

I. princeps. D.
de legib.

farius est, qui in ceteris rebus quæ vsu introduci solent.
De his qui legibus soluebantur, breuiter agendum; quod
in Cornelijs, Iulia Annali, & Regia de ijs multa dicemus.
Est autem alterum genus ex his, cum in eisdem legibus
aliquis nominatim excipitur; vt in ea lege, qua peregrini
Roma eiciuntur, Glaucippus excipitur. & in illa Pom-
peij de iure magistratum, eo capite quo a petitione ho-
norum absentes summouebat, Cæsar exceptus est lege
iam in æs incisa, & in ærarium condita, vt Suetonius scri-
bit. Alterum cum quis legib. soluebatur lege aut senatus-
consulto; quod initio per populum tantum fiebat; postea
senatus ad populum ferri iubebat, neq. ferebatur: ad ex-
tremum ne in frequenti quidem senatu id agebatur, neq.
vt ad populum ferretur, scribebatur. Id C. Cornelius lege
lata coercuit, licet intercessionem eidem rogationi ab-
stulerit. Huic persimilis est rogatio, quæ priuilegium ap-
pellatur. vtrumq. enim ius singulare est, quod contra
tenorem rationis, vt Vlpianus scribit, propter aliquam v-
tilitatem auctoritate constituentium introductum est.
De vtroq. illa etiam quæ optimus declamator tractat, in-
telligi possunt: Negant, inquit, rogationem esse recipien-
dam, quæ ad singulos homines pertineat, ego porro hoc
in eo iure, quod perpetuum, & in omnia tempora scri-
bitur, existimo esse seruandum. Quotiens ad præsens tan-
tummodo tempus rogatio fertur; ne ferri quidem nisi
de singulis potest. Quod si hanc tollimus consuetudi-
nem, nec duces ad exercitus ducemus, nec prouincias
decernemus, nec imperia prorogabimus. omnia enim
ista rogationibus ad singulos pertinentibus consuman-
tur. Hi vero omnes quos legibus solui diximus, non om-
nibus legibus solutos esse credamus; sed illis tantum
quæ rogatione aut senatusconsulto containerentur. So-
lus princeps legibus solutus dicitur ab Vlpiano libro ter-
tiodecimo ad legem Iuliam & Papiam: quod ad omnes
referri pleriq. voluerunt. Ego vero ad illas solum leges
Iuliam & Papiam respexisse Vlpianum crediderim. Ita
enim in lege Regia Vespasiani scriptum est; vt non ad
omnes referatur, sed ad eas, in quibus scriptum esset,
ne Diuus Augustus, Tiberiusq. Iulius, & Ti. Claudius
Cæsares tenerentur. VTIQVE QVIBVS LEGIBVS.

PLE-

PLEBEIUE SCITIS SCRIPTVM FVIT NE DIVVS
AVG. TIBERIVSVE IVLIVS CAESAR AVG. TI-
BERIVSQVE CLAVDIVS CAESAR AVG. GERMA-
NICVS TENERENTVR IIS LEGIBVS PLEBISQVE
SCITIS IMP. CAESAR VESPASIANVS SOLVTVS
SIT. Adicitur etiam esse, quod ex legibus principem
facere oporteat; ne omnibus esse solutum, vt vulgo pu-
temus. QVAEQVE EX QVAQVE LEGEROGATIO-
NE DIVVM AVG. TIBERIVMVE IVLIVM CAESA-
REM AVG. TIBERIVMVE CLAVDIUM CAESA-
REM AVG. GERMANICVM FACERE OPORTVIT
EA OMNIA IMP. CAESARI VESPASIANO AVG.
FACERE LICEAT. In his omnibus, quæ de legibus
soluendis, & priuilegijs diximus, modus adhibendus est;
vt non sine magna vtilitate concedatur. alioqui omnia
illa mala euenient, quæ ex legum abrogatione oriri sole-
re dicebamus. Nihil enim interest, abrogetur ne lex, an
facile legibus ciues soluantur. Legum quoq. distinctio
est, vt temporum & hominum adhibenda.

ACILIA

ACILIA REPETVNDARVM.

ASCONIUS Pedianus libro secundo in Verrem scribit Manium Acilium Glabronem legem Aciliam tulisse de pecunijs repetundis seuerissimam; in qua ne comperendinari quidem reum liceret. Hunc autem & Asconius, & Cicero significant eius Glabronis fuisse patrem, qui Cn. Pompeio Magno, M. Licinio Crasso Consulibus Prætor huic eidem repetundarum iudicio præerat tum, cum Verres accusatus est. Et cum idem Cicero in Sextiana Consularem fuisse hanc legem dicat; latam esse existimo anno post Urbem conditam sexcentesimo tricesimo octauo, eodem Manio, & Caio Porcio Catone Consulibus. Ciceronis verba sunt de hac lege ad Glabronem Prætorem: Fac tibi paternæ legis Aciliæ veniat in mentem, qua lege populus Romanus de pecunijs repetundis optimis iudicijs, seuerissimisq. iudicibus usus est. Et in Prætura urbana: Ego tibi illam Aciliam legem restituo; qua lege multi semel accusati, semel dicta causa, semel auditis testibus condemnati sunt. Ex his verbis apparet, quod antea ex Pediano retulimus de comperendinatione. Nam cum veteres tertium diem perendinum appellarent, comperendinare reum usurpabant, cum causa iterum cognoscebatur, quasi in perendinum diem differrent cognitionem. Hoc itaq. repetundarum reis ab Acilio ablatum est; itaq. semel dicta causa aut absoluebantur, aut condemnabantur. Hanc legem C. Seruilius Glaucia Tribunus plebis abrogauit, qui primus tulit, vt idem Cicero scribit, vt comperendinaretur reus. namq. antea, inquit, aut iudicari primo poterat, aut amplius pronuntari. Amplius autem pronuntiabatur, cum iudices non liquere dixissent, eaq. pars, in cuius oratione obscuritas videbatur fuisse, iterum

Cic. in orat. pro L. Muræ.

AE B V T I A E . 47
Iterum causam dicebat. Aciliam vero hoc quoq. sustulisse Pedianus ait, vt neq. comperendinare, neq. ampliare liceret; Seruilia vtrumq. reddidit. De repetundis autem, & in Calpurnia; quæ antiquior hac est, & in Cornelia, Seruilia, & Iulia, quæ hodie obtinet, plura scribemus.

II.

AE B V T I A DE CVRATIONE POTESTA- TEVE MANDANDA.

LEGES veteres sunt (inquit Cicero Consul in P. Seruili-
Llum Rullum Tr. Pl.) neq. eæ Consulares, si quid inter-
esse hoc arbitramini, sed Tribunicia, vobis, maioribusq.
vestris vehementer gratæ atq. iucundæ. Licinia est lex,
atq. altera Aebutia, quæ non modo eum qui tulerit de a-
liqua curatione ac potestate, sed etiam collegas eius, co-
gnatos, adfines excipit, ne ijs potestas, curatiove man-
detur. De hac lege nihil amplius accipi. De Licinia suo loco.

Cic. orat. ii. in Rullum.

AE B V T I A DE CENTVM VIRIS.

A. Gellius libro sextodecimo scribit irrisum fuisse iurisconsultum, qui Duodecim tabularum antiquitatem contemnebat, nisi quid in legis actionibus Centumuiralium causarum lege Aebutia lata compositum esset. Ex his Gellij verbis crederem Centumuiralia iudicia hac lege fuisse constituta. Horum nomen a centum & quinq. viris, qui plerasq. res priuatas iudicabant, ductum est. Cum enim quinq. & triginta tribus essent, terni ex singulis tribubus electi sunt: Centumuiros tamen dicebantur. His omnibus Decemuiros, qui stlitibus iudicandis dicebantur, præerant. Ad Centumuiros pertinebant iudicia vscapionum, tutelarum, gentilitarum, adgnationum, alluionum, circumlunionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum atq. ratorum, aliarumq. rerum innumera-

Sex. Pomp. ver. centumuiralia.

Cic. lib. i. de Orat.

l. qui repudiant. D. de inoff. testam. l. maximum. C. de libe. praz. l. vlt. C. de pet. hered. Cic. lib. i. & ii. de Orat. Quintil. sepe. l. ii. p. deinde eum esset. D. de orig. iur. Cic. in Oratore. Dion lib. liii. Quintil. lib. i. cap. vi. Sex. Pomp. ver. flara. C. de fid. instr. & iure hastæ sic. lib. x.

numerabilium . De querella inofficiosi testamenti, multis exemplis constat, cognitionem Centumuirorum fuisse. Augustus centumviralem hastam, quam Quæstura functi cogere solebant, Decemuiris commisit, vt Suetonius scribit . Pomponius tamen significare videtur Decemuiros stlitibus iudicandis, vt hastæ præssent, fuisse institutos, quod mihi minus probatur . vel ipsum enim nomen docet litibus, non hastæ solum constitutos, & antiquius nomen est, quam Augusti hasta . Stlites autem, veteres pro litibus dicebant, vt stlata nauigia pro latis, & stlocum pro loco . Primus L. Cornelius Sylla hasta vsus est. eum C. Cæsar, & Triumuiroi imitati sunt . posteriores hastam fiscalem introduxerunt . Ad Decemuiros quoq. pertinuisse, vti de libertate ciuium Romanorum cognoscerent, ex oratione pro A. Cæcinnâ cognouimus.

AELIA

DE OBNUNTIATIONE.

HAEC lex ab aliquo Tribuno Plebis lata est, post annum sexcentimum Urbis conditæ, de qua Asconius in Pisoniana, Obnuntiatio, inquit, qua perniciosis legibus resistebatur, quam Aelia lex confirmauerat; P. Clodij lege vt ne quis per eos dies, quibus cum populo ageretur, de cælo seruaret; sublata fuit. Cum enim auspicia de cælo seruando fierent, & fas non esset cum populo agi, cum de cælo seruaretur, si quis resistere legi cuperet, ne a populo acciperetur, comitijs obnuntiabat de cælo seruare se. Itaq. lata lege, vt comitialibus diebus fas non esset de cælo seruare; tota obnuntiandi intercedendiq. ratio peribat. Inspectante & tacente te (inquit Cicero Pisoni) a P. Clodio fatali portento prodigioq. Reipublicæ lex Aelia & Fusia euerfa est, propugnacula muriq. tranquillitatis atq. otij. & postea: Centum prope annos legem Aeliam & Fusiam tenueramus, quas leges ausus est non nemo improbus, tenuit quidem nemo vnquam conuellere. Idem post reditum in Senatu: Quo inspectante atq. sedente legem Tribunus Plebis tulit, ne auspicijs obtemperaretur; ne obnuntiare consilio, aut comitijs;

Cic. pro domo, & de Arusp. respon. & in Vatini.

7 mitijs; ne legi intercedere liceret; vt lex Aelia, & Fusia ne valeret: quæ nostri maiores certissima subsidia Reipublicæ contra Tribunicios furores esse voluerunt. Item de prouincijs Consularibus: Vobis statuendum est legem Aeliam manere; legem Fusiam non esse abrogatam; non omnibus fastis legem ferri licere; cum lex feratur, de cælo seruari, obnuntiari, intercedi licere. In Vatiniâ quoque, & libro secundo ad Atticum eiusdem legis mentio fit. Sed ex superscriptis satis apparet, & quo tempore lata, & quo tempore abrogata sit, & quid ea contineretur. Siquid autem deest; id in Clodij, & Fusij & in Duodecim dicitur.

AELIA SENTIA

DE MANVMMISSIONIBVS.

SEX. Aelio Catulo, C. Sentio Saturnino Consulibus hanc legem esse latam arbitror, post Romam conditam anno septingentesimo quinquagesimo sexto, quo anno Tiberius adoptatus est ab Augusto, vt Paternus libro secundo scribit. Cuius sex capita animaduerti. Primum de dediticijs libertis: vt qui seruis publice vinctus, aut notis iniustus, aut publice verberatus fuisset, si manumitteretur, dediticiam libertatem consequeretur; neq. vnquam ad ciuitatem Romanam perueniret. Id Suetonius in Augusto, & Iustinianus libro primo institutionum scripserunt: Nam qui manumittebantur, modo maiorem & iustam libertatem consequerentur, & fiebant ciues Romani: modo minorem, & Latini ex lege Iunia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Aelia Sentia dediticij. Quem locum Theophilus omnium optime interpretatur, vt ex Caio & Paulo cognouimus. Eandem interpretationem recipiunt Vlpiani verba libro primo ad legem Aeliam Sentiam: Verum est, cum qui in carcere clusus est, non videri neq. vinctus, neq. in vinculis esse, nisi corpori eius vincula sint adhibita. Dediticiorum numero sunt (inquit Vlpianus in institutionibus) qui pœnæ causa vincti sunt a domino; quibusve stigmata inscripta fuerunt; qui propter noxam tor-

I.

In Insti. de libertin. p. viii.

Caio lib. i. insti. Paul. lib. iv. sentent. tit. de manumiss.

l. verum. D. de verb. signi.

G ti, no-

ti, nocentesq. inuenti sunt; quive traditi sunt, vt ferro, aut cum bestijs depugnarent, vel in custodiam coniecti fuerunt; deinde quoquo modo manumissi sunt: idq. lex Aelia Sentia facit. Dediticij a veteribus dicebantur, qui aut sponte sua deditioem fecissent, vt Campani apud Liuium libro septimo: aut cum bellum a socijs aut foederatis timeretur, vt apud Florum libro quadragesimo nono de Carthaginensibus. Exstat apud eundem Liuium libro primo Collatinorum deditioem vetus formula hæc. Rex interrogauit: Estis ne vos legati oratoresq. missi a populo Collatino, vt vos, populumq. Collatinum dederitis? Sumus. Est ne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditis ne vos, populumq. Collatinum, vrbem, agros, aquas, terminos, delubra, vtensilia, diuina, humanaq. omnia in meam, populiq. Romani ditionem? Deditimus. Et ego recipio. Hoc caput, cum dediticij nulli essent, ciuitate Romana omnibus data, ab Iustiano abrogatum est. Alterum caput erat; vt manumissiones in fraudem factæ non valerent, vno excepto herede. Namq. is qui soluendo non est, potest ex hac lege seruum instituere cum libertate, qui ei necessarius heres fiat, vt Iustianus eodem libro, Paulus libro primo ad legem Aeliam Sentiam scripserunt. Idem ait libro quinquagesimo septimo ad edictum, ita demum hanc legem conferuare libertatem, si nemo alius ex eo testamento heres esse potest. Itaq. si seruo liber homo, aut is, cui libertas ex fideicommissio debetur, substitutus sit; a secundo gradu incipiendum erit. Celsus quoq. libro viceffimo nono Digestorum scribit hac lege caueri, vt si duo, pluresve ex eadem causa heredes scripti sint, yti quisq. primus scriptus sit, heres sit. Idem Vlpianus in institutionibus confirmat; eumq. seruum xxx. annis minorem, & qui in ea causa sit, vt dediticius fieri deberet, ciuem Romanum & heredem fieri. Eadem lege domino viginti annis minori non aliter manumittere permittitur, quam vindicta, si apud consilium iusta causa manumissionis adprobata fuerit, vt Iustianus ait, a quo permultæ manumissionis iustæ causæ enumerantur. Lælius Felix libro primo ad Quintum Mucium relatus apud Gellium libro quintodecimo: Qui non vniuersum populum, sed partem

l. vni. C. de dedi. liber. & d. p. vlt.

II.

l. in fraudem. C. de test. man. l. i. C. qui man. non pos. In Insti. quib. ex caus. man. non li. in prin. l. si is qui soluendo. i. & ij. D. de her. inst.

l. qui soluendo. co. tit.

III.

d. tit. quib. ex cau. p. eadem lege. Vide Dion. lib. iij.

partem aliquam adesse iubet, non comitia, sed consilium edicere, inquit; debet. Quibus verbis constat consilium significare eos, qui vt de causis manumittendi cognoscerent, cum Pratore aut Præside conuenerant. Vnde etiam Consiliarij, adfessoresq. appellati postea sunt, qui ad huiusmodi consilia deligerentur. In consilium adhibentur (inquit Vlpianus in institutionibus) Romæ quinq. Senatores, & quinq. equites Romani; in prouincia viginti recuperatores ciues Romani. Eadem lege cautum esse ait, vt minor triginta annorum seruus vindicta manumissus ciuis Romanus non fiat, nisi apud consilium causa probata fuerit: testamento vero manumissum perinde haberi, atq. si domini voluntate in libertate esset; ideoq. Latinum esse. De vindicta autem in Iunia Norbana lege dicemus. Alio capite prohibetur patronus adigere iureiurando, ne nubat liberta, vel liberos tollat libertus. Nam & ipse & liberi eius ius patronatus perdunt, vt Paulus ait libro secundo ad eandem legem, qua de re Terentius Clemens libro quinto ad legem Iuliam & Papiam, & Vlpianus libro quattodecimo ad Sabinum scripserunt. Id iusurandum lege Iulia de maritandis ordinibus remitti constat. Eadem lege prohibentur patroni libertos obligare, vt mercedem operarum præstent onerandæ libertatis causa. Non tamen prohibentur hac lege patroni a libertis mercedes capere, sed eos ita obligare; quod idem Clemens libro octauo refert. Idem ait, quod Paulus quoq. libro secundo scribit, Si quis stipulatus esset a liberto centum operas, aut in singulas aureos quinos dari; non videri contra legem stipulatus, quia in potestate liberti est operas dare. Huc etiam pertinet; quod Iulianus ait apud Vlpianum libro decimo ad legem Iuliam, non dari contra tabulas testamenti liberti filio bonorum possessionem, cuius pater donum, munus, operas liberto reuendiderit; quod facile credimus a Pratore adiectum fuisse. Eius enim verba apud Paulum relata sunt libro quinquagesimo nono ad edictum. Illud etiam huius legis est, quod multis locis proditum est, de ingratu libertis in seruitutem redigendis. Ita enim Paulus scribit libro lxxxi. ad edictum: In lege Aelia Sentia filius heres proximus potest libertum paternum, vt

D. & Cod. de adfessor.

IV.

l. adigere. l. qui contra. de iure patron. l. quæritum. D. qui & a quib. l. iij. p. si quis. de suis & legi. d. l. adigere. in fine.

V.

l. vlti. qui & a quibus. d. l. adigere.

l. Iulianus. de bonis liber.

VI.

l. sape. de verbo. sign. l. sciendum est. eo. tit. Vid. Dion. lib. iij.

I. si patronus.
de bon. libert.

ingratum accusare, non etiam si heredi heres exstiterit. Et ex contrario libertus, si patronus eum non aluerit, potest ex hac lege libertatis causa imposita non prestare; hereditatemq. legitimam patronus amittit, ut Modestinus scribit libro singulari de manumissionibus. Ad hanc legem Ulpianus libros quattuor, Paulus tres conscripsere; ex quibus permulta exstant varijs Digestorum locis. Sed & libro quadragesimo titulus est, Qui & a quibus liberi non fiunt, & ad legem Aeliam Sentiani, sub quo legis materia collecta est. Videnda deniq. est Nouella CLXII. Iustiniani cap. I. qua huius legis caput quoddam reprehenditur, quo videbatur denegare uxori actionem ex donatione viri constante matrimonio.

AEMILIA DE CENSORIBVS.

Vid. Liu. lib.
xlv.

INITIVM Censuræ exstat apud Liuium libro IV. M. Geganio Macerino iterum, T. Quinctio Capitolino quintum Consulibus. Morum & disciplinæ Romanæ penes eam regimen fuit, senatus equitumq. centuriæ, decoris dedecorisq. discrimen, publicorum priuatorumq. locorum ius, vectigalia populi Romani ab eius nutu atq. arbitrio pendebant. Hæc cum initio quinquennalis fuisset, Mamercus Aemilius Dictator iterum post nouem annos legem tulit, ne plus quam annua ac semestris Censura esset. Censores C. Furius Pacilus, M. Geganius Macerinus id ægre passi, Mamercum, quod magistratum populi Romani minuisset, tribu mouerunt, censuq. octuplicato, ut Liuius scribit, ararium fecerunt. Fuit is annus trecentessimus nonusdecimus Urbis. Vtq. est ea lege populus Romanus annos centum & viginti, ad Appium Claudium Cæcum, C. Plautium Venocem, qui lustrum vicefinum sextum fecerunt. Etenim post decem & octo menses Censuræ cum C. Plautius se antea abdicauisset, Appius noluit, magnaq. cum P. Sempronio de ea re contentio fuit, Q. Fabio Maximo Rulliano iterum, C. Marcio Rutilo, qui postea Censoribus appellatus est, Consulibus, post Romam conditam anno quadringentesimo quadragesimo tertio. Quæ omnia diferte a Liuiio libro nono tradita sunt. Clodij quoq. lege Censura debilitata est, & Cæsarum imperio plane abolita. De qua re alius erit scribendi locus.

dringentesimo quadragesimo tertio. Quæ omnia diferte a Liuiio libro nono tradita sunt. Clodij quoq. lege Censura debilitata est, & Cæsarum imperio plane abolita. De qua re alius erit scribendi locus.

AEMILIA

SVMPTVARIA VEL CIBARIA.

M. AEMILII Quincti filij, Marci nepotis, Lepidi, qui Consul cum Q. Lutatio Catulo fuit anno Urbis sexcentesimo septuagesimo quinto, plures rogationes fuerunt, sed turbidæ, ut Tacitus libro tertio ait, hoc est, seditionis & tumultus plenæ, quibus acta Syllæ rescindere concupiuit, ut Florus libro nonagesimo Liuianæ epitomes, & libro tertio rerum Romanarum scribit. Appianus tamen agros tantum prioribus dominis restituere tentasse affirmat. Inter omnes constat bellum ciuile excitasse, quo a Q. Catulo collega, & a Cn. Pompeio magno oppressus est. Sumptuaria lex a Gellio & Macrobio Aemilia refertur: qua lege non sumptus cenarum, ut alij, sed ciborum genus & modus præfinitus est. quam obrem cibaria quoq. appellatur. Cato tamen sumptuarias omnes, ut Macrobius refert, cibarias appellabat. Sed vereor ne non hæc Aemilia sumptuaria ad M. Aemilium Scaurum referenda sit, qui de sumptibus, & de libertinorum suffragijs tulit in Consulatu anno sexcentesimo tricesimo octauo, auctor est Plinius, siue quis alius, in libello de viris illustribus. Apertius Plinius maior libro octauo naturalis historiae: Glies, inquit, Censoriarum leges, princepsq. M. Scaurus in Consulatu non alio modo cenis ademere, quam conchylia, aut ex alio orbe conuectas aues. Hanc legem Iulia secuta est, de qua, ut de ceteris sumptuarijs, postea. Illud quod a Prisciano libro nono ex Aemilij Porcinæ oratione, uti lex Aemilia abrogaretur, relatum est, quo sit referendum, incertum est. Et quidem M. Aemilius Porcina Consul fuit cum C. Hostilio Mancino, sed his temporibus, ut neq. ad superiorem de Censoribus, neq. ad has ipsas Lepidi & Scauri referri possit, anno post Romam conditam sexcentesimo sexto.

Gell. lib. i. cap.
xxiv.
Macro. lib. iij.
cap. xvij.

mo sextodecimo. Sed potuit alius ex eadem familia esse, eodemq. cognomine; item alia lex esse, de qua nobis nondum constat.

AETERNIA DE MVLTIS.

De hac lege in Tarpeia Aeternia videndum est.

AGRARIAE LEGES.

De his in Cassia, Licinia, Flaminia, Sempronij, Apuleia, Seruilia, & Iulij.

AMBITVS LEGES.

In Petilia, Bæbia, Calpurnia, Tullia, Pompeia, Iulia.

ANNALIS VEL ANNARIA.

Videnda lex Iulia Annalis.

ANNONIANAE VEL

FRUMENTARIAE.

Hæ in Sempronij, & Clodij, atq. Appuleij quærendæ.

ANTIA SVMPTVARIA.

HANC legem post Aemiliam, & ante Iuliam Antius Restio tulit, quæ præter sumptum æris, id etiam sanxit, vt qui magistratus esset, magistratumve capturus, ne quo ad cenam, nisi ad certas personas itaret. ita enim Gellius & Macrobius tradiderunt. Hanc nullo abrogante populus irritam fecit: latorq. legis foris postea nunquam cenasse dicitur; ne testis fieret contemptæ legis, quam ipse tulisset.

APPVLEIA

DE MAIESTATE.

CICERO libro secundo de Oratore refert C. Norbanum maiestatis accusatum lege Appuleia, qua minuens maiestatem plectebatur, accusauit P. Sulpicius, defendit M. Antonius optimus orator, odioq. magis Q. Seruiliij

Seruiliij Cæpionis, in quem seditio fuerat concitata, quæ legem iudiciariam tulerat, absolutus est; quam causa, qua maxime premebatur. Dixit in C. Norbanum testimonium M. Scaurus princeps Senatus, neq. tamen tanta auctoritate, aut religione vir, quidquam nocuit. Maiestatis leges aliæ fuere magis celebres, Varia, Cornelia, & Iulia. De hac vero nihil amplius accipi.

Val. Maxi. lib. viij. cap. v.

APPVLEIA

FRUMENTARIA ET AGRARIA.

L Appuleij Saturnini pleræq. leges fuere in Tribunatu late, quem triennio continuauit per vim ac seditionem. Eisdem enim tumultus excitabat eisdem legibus, aut valde similibus; quæ Sempronij. Gracchij perniciem attulerant. Sed repressus hic furor est C. Mario sextum, L. Valerio Flacco Consulibus, anno sexcentesimo quinquagesimo tertio; auctorq. legum Tribunus occisus est; qua in re omnes conueniunt. Legibus referendis non modica discrepantia est. Namq. libro primo ad Herennium scriptum est legem frumentariam de semissibus & trientibus ferre eum cœpisse: quod ex his quæ de Sempronia Florus & Pedianus scribunt, ita accipio, vt semisse & triente tritici hordeiq. modius daretur. Sed hanc legem Q. Seruilium Cæpionem Quæstorem Vrbanum impediuisse, tum Senatum docendo ararium non posse pati tantam largitionem, tum etiam facto Senatusconsulto, si eam legem ad populum ferret, aduersus Rempub. videri eum facere; & collegis intercedentibus; ipsoq. perseverante cistellam deferre, Cæpionem cum alijs viris bonis impetum fecisse, pontes disturbasse, cistas deiecisse, impedimentoq. fuisse, quominus lex ferretur. Sed siue hæc lex non tenuerit, siue tota efficta a rhetore sit; L. Pisone, A. Gabinio Consulibus a P. Clodio Tribuno Plebis remissis, semissesq. sunt, quos Sempronia lex introduxerat; iussumq. est, vt gratis frumentum populo daretur. Agraria varie a multis refertur; sunt enim qui scribant tulisse eum (vt gratiam Marianorum militum pararet) vt veteranis centena agri iugera in

Cice. in orat. pro C. Rabir. perduel. reo. Appia. lib. i. bel. ciuil. Eutrop. lib. v. Flor. epit. Liuij lib. xix. & lib. iij. ca. xvi. rer. Rom. Plutar. in Mario.

Plin. in lib. de vitis illust. Cic. pro Balbo

Africa

Africa diuiderentur; vt Achaia , Macedonia , Sicilia nouis colonis destinaretur ; vt aurum Tolosanum dolo sceleret. Capionis partum ad. emptionem agrorum conuerteretur; vt aqua deniq. & igni ei qui in leges has non iurasset , esset interdictum . Appianus eam tantum partem refert, qua ea Galliae pars, vnde Cimbros Marius eiecerat, diuidi iussa est. alij agrariam tantum, alij Sempromnam instauratam scribunt. Illud nemo negat, leges has per vim latas, abrogatasq. postea fuisse.

AQVILIA DE DAMNO INIVRIA.

l. i. D. ad l. Aqu. in Inst. eo. tit. p. illud. Nou. xvij. Auth. de eren. & semiff. p. studium. Inid. lib. v. Etymol. Cic. lib. iij. Off. si. & lib. iij. de natu. deo. l. Gallus. de li. & post. l. & vno. D. de acco. pti. in Inst. qui. mod. tol. ob. p. est autem. l. ij. D. co.

l. si feruus feruum. p. huius. D. eo. in Inst. co. tit. p. caput.

AQVILIUS Tribunus Plebis hanc legem a plebe rogauit, vt Vlpianus scribit libro octauodecimo ad edictum; & Iustinianus atq. Isidorus referunt . Quis tamen hic Aquilius; quove tempore fuerit, ignoratur. Sunt qui arbitrentur C. Aquilium Gallum fuisse, cuius sunt illa de dolo malo, de postumorum institutione, de stipulatione: sed mihi iurisperitorum formulæ illæ esse videntur, hoc autem plebiscitum; de cuius rogatione nullum certum auctorem habeo quem sequar. Huius autem legis verba Caius in libris ad edictum prouinciale refert. Capite primo ita cauetur. **QVI SERVVM SERVAMVE ALIENVM ALIENAMVE QVADRVPEDEM VEL PECVDVM INIVRIA OCCIDERIT, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT TANTVM AES DARE DOMINO DAMNAS ESTO.** Deinde cauetur, vt aduersus infortiantem in duplum actio sit. Secundi capitis, quia in defuetudinem abiit, vt Vlpianus & Iustinianus scribunt, verba eiusve sententia non exstat. Tercio capite ait lex. **CETERARVM RERYM PRAETER HOMINEM ET PECVDVM OCCISOS SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT QVODVSSERIT FREGERIT RVPERIT INIVRIA, QVANTLEA RESERIT IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS TANTVM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO.** De horum verborum interpretatione legenda sunt quæ eleganter ad hanc legem, & in Digestis, & in Constitutionibus, & Institutionibus

stitutionibus exstant. Apud declamatores non dissimilis lex fingitur. **DAMNI INIVRIA DATI SIT ACTIO.** Item illa: **QVI SCIENS DAMNVM DEDE- RIT REDDAT QVADRVPLVM: QVI INSCIENS SIMPLVM.** Cicero in Bruto Aquiliae legis mentionem facit, & nisi mendum in eius verbis sit, non eadem lex est: Eodem tempore, inquit, accusator de plebe L. Cæsifidius fuit, quem ego audiui iam senem; cum ab L. Sabello multam lege Aquilia de iustitia petiuisset.

Fabius decla. xij. alter Fabius cael. xxij. Senec. lib. iij. declam. vi. & lib. v. decla. v.

ATILIA MARCIA DE TRIBVNIS MILITVM.

Post Romam conditam anno quadringentesimo quadagesimosecundo, C. Iunio Bubulco Bruto tertium, Q. Aemilio Barbala iterum Consulibus, L. Atilius, & C. Marcus Tribuni Plebis tulerunt, vt Tribuni militum senidemi in quattuor legiones a populo crearentur; quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, Dictatorum & Consulum ferme fuerant beneficia. Hæc Linius libro nono scribit. Polybius tamen libro sexto non fenosdenos, sed quaternos & videnos creari solitos scribit; denos, qui dena stipendia fecissent; quaternos & denos, qui quina. Auctum itaq. numerum credendum est.

ATILIA DE TVTORIBVS DANDIS.

Si cvi nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur, in Vrbe quidem a Prætoře Urbano, & a maiore parte Tribunorum Plebis, tutor ex lege Atilia; in prouincijs vero a Præsidijs prouinciarum ex lege Iulia, & Titia. Hic Atilianus tutor dictus est; qui neq. ex testamento, neq. legitimus fuit. Sed ex his legibus tutores pupillis dare desierunt; posteaquam primo Consules tutores ex institutione dare ceperunt; deinde Prætores ex constitutionibus. Hæc Iustinianus libro primo Institutionum. Sed

In Inst. de Atilia. tuto. in princ. & p. fed ex his.

H & Sueto

& Suetonius ait Ti. Claudium primum iussisse, ut pupillis extra ordinem tutores a Consulibus darentur: & Iulius Capitolinus a M. Antonino Prætorum tutelarem introductum esse: de cuius officio Ulpianus, & Paulus singulares libros scripserunt. Ex his constat Atiliam usque ad Claudium tenuisse. Quid vero a Iustiano constitutum sit, in Iulia, & Titia dicemus. Antiquam fuisse hanc legem ex Livi libro trigessimono cognoscimus. Is enim scribit Sp. Postumio Albino, Q. Marcio Philippo Consulibus, anno post Romam conditam quingentesimo sexagesimoseptimo, Hispalam post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutorem a Tribunis, & Prætoribus petisse. Ulpianus in institutionibus: Lex Atilia iubet mulieribus, pupillisve non habentibus tutores, dari a Prætoribus, & maiore parte Tribunorum Plebis.

ATINIA DE TRIBVNIS PLEBIS.

HÆC lex lata est, ut arbitror, a C. Atinio Labone Tribuno Plebis, Ap. Claudio Lentulo, M. Perperna Coss. anno Urbis sexcentesimo vicefimotertio. Hic enim Tribunus eo anno Q. Cæcilius Metellum Numidicum Censorem, a quo in Senatu legendo præteritus fuit, de saxo deici iussit: sed ceteri Tribuni auxilio Metello fuerunt. Metelli collega Q. Pompeius fuit, uterque plebe, quod tum primum accidit. Hæc ex Cicerone in oratione ad Pontifices, & ex Floro libro quinquagesimonono, qui legis nostræ nullam faciunt mentionem. At vero A. Gellius libro quartodecimo Capitonem Tuberoni contra Mucij sententiam adferri scribit, ut Præfæctus Urbis Latinarum feriarum causa relictus Senatui habere possit. Namque & Tribunis Plebis Senatui habendi ius erat, quamquam Senatores non essent ante Atinium plebiscitum. Ex his verbis apparet Atinia lege Senatores esse Tribunos factos, eosdemque posse senatum habere: quod Varro quoque apud eundem Gellium scribit.

Gell. lib. xiv.
cap. vij. & viij.

ATINIA

ATINIA DE VSVCAPIONE.

FURTIVARVM rerum, ut Iulianus, & Iustinianus scribunt, lex Duodecim tabularum, & lex Atinia inhibent usucapionem; vi possessarum lex Iulia, & Plautia. Paulus quoque libro quinquagesimoquarto ad edictum scribit: Quod autem dicit lex Atinia, ut res furtiva non usucapiatur, nisi in potestatem eius, cui subrepta est, reuertatur: sic acceptum est, ut in domini potestatem debeat reuerti. Idem libro singulari ad legem Furiam Caniniam: In lege Atinia, inquit, in potestatem domini rem furtivam venisse videri, si eius vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus & Cassius aiunt. Referuntur ab Gellio libro septimodecimo legis huius, quam veterem appellat, verba. **Q**UOD SVBREPTVM ERIT, EIUS REI AETERNÆ AVCTORITAS ESTO. Quis aliud, inquit, putet in hisce verbis, quam de tempore futuro legem loqui? Sed Q. Scauola patrem suum, & Brutum, & Manilium viros apprime doctos quæsisse ait, dubitasseque, utrumne in post facta modo furta lex valeret, an etiam in ante facta: quoniam **Q**UOD SVBREPTVM ERIT, utrumque tempus videretur ostendere, tam præteritum, quam futurum. Verba Q. Mucij referuntur, ni fallor, a Pomponio libro vicefimosexto ad Q. Mucium: Verbum, Erit, interdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat, quod Pomponius multis exemplis confirmat. Auctoritas autem in hac lege eodem pacto accipitur, atque in Duodecim **ADVERSVS HOSTEM AETERNÆ AVCTORITAS**, & apud Ciceronem in Topicis: Quoniam usus auctoritas fundi biennium est, fit etiam adium. licet Venuleius & Scauola in aliam rationem hoc verbo vtantur. Huius quoque legis mentio fit a Cicerone in Prætura urbana.

l. non solum.
in princ. D. de
vsurp. & vsuca.
in Inst. eod. p.
furtiua.
l. sequitur. p.
quod autem.
eod. tit.

l. potestatis. de
verb. signi.

l. verbum erit.
de verb. signi.

l. vlt. D. de
uict. l. vlt. de
pign. actio.

AVRELIA DE TRIBVNIS PLEBIS.

TRES fratres germani Aurelij Cottæ fuere, qui Consulatum intra decennium adepti sunt; C. Cotta, qui

H 2 cum

cum L. Octauius Cn. F. Consul fuit anno Urbis sexcentesimo septuagesimo octavo; Marcus, qui ei successit, collega Luculli, & L. collega L. Manlij Torquati. Caij legem Cicero & Asconius referunt in Cornelianam: ut quod L. Cornelius Sylla Dictator contra Tribunos Plebis tulisset, ne alios magistratus eis capere liceret, abrogaretur. Qua lege Consul plebi gratificatus est, optimates offendit; licet, ut Cicero scribit, paulum dignitatis eis, non potestatis addiderit. Aliæ leges alijs de rebus ab eodem latae, ipso postulante abrogatae sunt. De Tribunicia potestate restituta in Sicilia scribemus.

AVRELIA IUDICIARIA.

Asco. Ped. in
orat. pro Cor-
ne. & lib. ij. in
Verrem, & in
Pisonem. Pa-
terc. lib. ij.

M. Licinio Crasso, Cn. Pompeio Magno Consulibus iudicia per L. Aurelium Cottam Praetorem ad equites Romanos translata sunt, ut Florus scribit libro nonagesimo septimo. Is est L. Cotta, de quo supra scripsimus. Sed Pedianus & Paterculus non ad equites translata, sed communicata esse iudicia significant. Nam cum Sempronia lege a C. Graccho lata, equites annos fere quinquaginta iudicassent, decem Cornelia Senatores, quod Cicero in Verrinis significat; L. Cotta ut Senatores, Equites & Tribuni Aerarij iudicarent, ad populum tulit. Sed Pompeius secundo Consulatu legem promulgavit, ut ex amplissimo censu, & centurijs lecti iudices, æque tamen ex eisdem tribus ordinibus iudicarent. & Caesarem ipsos Tribunos a iudicandi munere amouisse Suetonius auctor est. Hos autem ex equitibus fuisse Plinius significat libro trigesimo tertio: Diuo, inquit, Augusto decurias ordinante maior pars iudicum in ferreo anulo fuit, qui non equites, sed iudices vocabantur. Equitum nomen subsistebat in turmis equorum publicorum. Iudicum quoque non nisi quattuor decuriae fuere primo. Decuriae quoque ipsae pluribus discretæ nominibus; Tribunorum æris, & Selectorum, & Iudicum. Propter hoc etiam num Nongenti vocabantur. ex nominibus selecti ad custodienda suffragiorum scita in comitijs

tij. Varro originem nominis ostendit: ut cum tributum dictum sit, quod ea pecunia quæ a populo imperata erat, tributum a singulis pro portione census exigebatur, eaque assignata attributum dictum est: ab hoc, inquit, quibus attributa erat pecunia, ut militi reddant, Tribuni Aerarij dicti sunt. Sed & Pedianus in Prætura urbana, eisdem pecuniam ex Aerario in militum stipendium capere, & Quæstoribus, qui in provincias mittuntur, assignare scribit. Ex his apparet non male scriptum esse Cottam ad equites transfuisse; cum maiori ex parte equites iudicarent.

Adde Gell. lib.
vij. cap. x.

BAEBIA DE PRAETORIBVS.

CONSTAT Praetorem eo tempore fuisse creatum, quo primum de Plebe Consules creari lege Licinia placuit: sed initio tantum unum; cui adiectus est alter Peregrinus, qui inter peregrinos & ciues ius diceret, circa Urbis annum quingentesimum & decimum, post primum Praetorem anno centesimo vicesimo quarto. Non post multum temporis spatium quattuor Praetores ius dixerunt. His provinciae singulis annis committebantur, Urbana, peregrina, Sicilia, Gallia, quæ etiam Ariminum dicebatur. Sex Praetores primum creati, C. Cornelio Cethego, Q. Minucio Rufo Consulibus, provinciaeque traditæ præter superiores utraque Hispania, sed pro Gallia Sardinia commissa fuit. Ab hoc tempore, ad L. Manlij Acidini Fulviani, Q. Fulvii Flacci, qui fratres germani fuerunt, Consulatum, seni Praetores per eos octodecim annos creati sunt. Erat is annus duorum fratrum Consulatus, Urbis quingentesimus septuagesimus quartus, quo Linius ait lege Bæbia, qua de agimus, quattuor post multos annos creatos esse, ea alternis quaternos creari iubebat. Sed an alio tempore recepta fuerit, incertum est. Bæbij Tamphili paulo ante duo Consules fuerant fratres germani, Cn. & Marcus, Quinti filij, Cnei nepotes; ille L. Aemilij Pauli collega fuit, hic P. Cornelij Cethegi. Sed præter leges de Ambitu, quas P. Cornelius, M. Bæbius Consules ex auctoritate senatus ad populum

l. ij. p. deinde
cum placuisset.
D. de orig. iur.
L. i. lib. vi.
& vij.

Flor. epit. L. iij.
xix. & xx.

p. capta. ea. l. ij.
L. i. lib. xxij.

Linius lib. xl.

pulum tulerunt, nihil aliud relatum inuenio. Fieri potuit, ut alter eorum eam tulerit, aut alius in Tribunatu Plebis. neque enim alios eo nomine Consules fuisse accepti. Prætorum numerum Cornelius Sylla auxit, & Cæsares, ut a Pomponio traditur; & ad decem & octo Prætores peruentum est.

d. l. ij. d. p. capta.

CAECILIA REPETVNDARVM.

Val. Max. lib. xi. c. xi. & Fast. Capitol.

POST Calpurniam, quæ prima de repetundis lata est, Cæciliam fuisse apparet. Hac enim lege L. Cornelius Lentulus Lupus, qui Consul cum C. Marcio Figulo fuerat, anno Urbis quingentesimo nonagesimo septimo, damnatus est. Censor tamen post nouem annos fuit, quam Consul cum L. Marcio Censorino, & lustrum quinquagesimum sextum fecit. Hanc Acilia, & ceteræ secutæ sunt.

CAECILIA ET DIDIA DE LEGIBVS FERENDIS.

CONSVLAREM hanc legem appellat Cicero in oratione pro P. Sextio: quamobrem arbitror latam esse anno post Romam conditam sexcentesimo quinquagesimo quinto, Q. Cæcilio Metello, T. Didio, Titu filio, Sexti nepote Coss. Eam de legibus ferendis fuisse credidi, qua caueretur, uti trinis nundinis proposita lex esset, antequam ferretur: utiq. diuersa capita separarentur, atq. alia id genus. Ciceronis verba sunt in oratione de domo: An etiam apertius aliquod ius populi, atq. legum? Si quod in ceteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est trium esse horarum: nihil reprehendo. Sin eadem obseruanda sunt: decreuit Senatus, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ essent, populum non teneri. Ante Cæsarium principatum adoptio eius qui sui iuris esset, lege lata ad populum fiebat: lex vero nisi trinis nundinis proposita fuisset, non recte lata erat. Nundinæ dicebantur rusti-

Dion lib. xlv. & xlvi. Gell. lib. v. cap. xix.

rusticorum feræ, quibus nono quoque die in urbem rusticis conueniebant, ut Rutilius apud Macrobinum scribit. Hæ factæ deinde lege Hortensia factæ sunt, ut Prætori ius dicere rusticis quoque liceret. Iure igitur Cicero queritur trinundinum in P. Clodij adoptione non esse seruatum. Idem Philippica quinta: Nonne ante, inquit, lata, quam scripta? nonne ante factam vidimus, eam futuram quisquam est suspicatus? Vbi lex Cæcilia & Didia? vbi promulgatio trinundinum? vbi præne recentes lex Iunia, & Licinia? De separandis capitibus rogationum idem Cicero in eadem illa oratione pro domo: Nonne fieri poterat, ut populo de Cyprio Rege placeret, de exilibus Byzantinis displiceret? Quæ est quasi alia vis, quæ sententia Cæciliæ legis & Didia, nisi hæc, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus, aut id quod nolit, accipere, aut id quod velit, repudiare? Huc pertinet quod idem ait libro secundo ad Atticum: Orbis hic in Rep. est conuersus culpa Catonis; sed rursus improbitate iustorum, qui auspicia, qui Aeliam legem, qui Iuniam & Liciniam, qui Cæciliam & Didiam neglexerunt.

Viden. Cic. lib. iij. de legib.

CAECILIA METELLA DE FULLONIBVS.

EX Plinio libro trigesimo sexto scimus Metellam legem fullonibus dictam, quam C. Flaminius, L. Aemilius Censores dedere ad populum ferendam, Metello, ut arbitror, Tribuno Plebis. Fuere hi Censores anno quingentesimo trigesimo tertio; lustrumque fecerunt tertium & quadragesimum, ut ex Liviio libro vicesimo tertio, & ex Consulium fastis nuper effostis cognouimus. Quid ea lege contineretur, ignoramus.

COELIA TABELLARIA PERDVELLIONIS.

QUATTUOR Tabellarias leges Cicero libro tertio de legibus enumerat, Gabiniam, Cassiam, Papiriam, Cæliam. His sancitum erat, ut populus non voce, sed tabella sus-

In Instit. de he
re. quæ ab int.
de. p. inter-
dum. l. vit. D.
ad l. Tul. mag.
l. quos nos. de
verb. signi.
Cic. lib. i. Off.
& in Oratore.

la suffragium ferret; Gabinia in magistratibus mandan-
dis, Cassia in iudicijs publicis, excepto perduellionis; Pa-
piria in legibus, Cælia in ipso illo iudicio perduellionis.
Hoc crimen nos vix a maiestatis crimine distinguimus,
quo hostium numero habebatur, qui Rempublicam ho-
stili animo læsisset. Quos enim nos hostes dicimus, eos
veteres perduelles appellabant, quasi eos, cum quibus
duellum esset. Sic enim bellum quoq. appellatum est, vt
Caius libro secundo ad legem xii. tabularum, & Cice-
ro sæpe scripserunt. Exstat eiusdem Ciceronis oratio, qua
C. Rabirius huius criminis reus apud populum Roma-
num, a M. Tullio Consule defenditur.

CALPURNIA

REPETVNDARVM.

Cic. lib. ij. Off.
& in Bruto. &
in Frumen. &
de signis, in
Verrem.

De pecunijs repetundis primum lata lex est a L.
Calpurnio Pisone Frugi, Tribuno Plebis, L. Marcio
Censorino, M. Manilio Coss. initio tertij belli Punici;
quam secutæ sunt Cæcilia & Acilia, & aliæ pleræque,
quibus prouinciæ a rapinis magistratuum nonnumquam
vindicatæ fuerunt.

CALPURNIA

DE AMBITV.

Afcon. in Cor-
nel. & in An-
to. & Catil.
Cic. in eadem
Corne.

Calpurnius Piso Consul hanc legem tulit anno Vr-
bis sexcentesimo octuagesimo sexto; eius collega
fuit M. Acilius Glabrio. Qua lege præter alias pœnas
pecuniariam adiectam Afconius ait. Et licet Cicero vi-
deatur significare de ea abroganda in Senatu actum esse:
idem tamen in oratione pro L. Muræna ita scribit: Di-
xisti Senatus consultum me referente esse factum, si mer-
cede conducti obuiam candidatis issent; si conducti se-
starentur; si gladiatoribus vulgo locus tributus; & item
prandia si vulgo essent data: contra legem Calpurniam
factum videri. Ante hanc legem idem crimen Petilia &
Cornelia, Bæbia, post eam Tullia, Pompeia & Iulia co-
ercebatur.

CAL-

CALPURNIA

MILITARIS.

APRVD Nonium Marcellum Sisenna libro quarto hi-
storiar. scribit Calpurnia lege milites ciuitate donari
concessum fuisse. Quod de auxilijs intelligendum est.
Non dissimilis est Gellia, de qua suo loco.

CANINIA DE MANVMSSIONIBVS.

Videnda Fuffia Caninia est.

CANVLEIA

DE CONNVBIO.

LIVIVS initio libri quarti scribit, M. Genutio, P. Cu-
rriatio Consulibus C. Canuleium Tribunum plebis ro-
gatio nem promulgasse de connubio patrum, & plebis; ce-
teros Tribunos vno excepto, vt populo potestas esset, seu
de plebe, seu de patribus veller Consules faciendi. Fuerat
autem veritum in duabus illis tabulis, quas Decemviri
alijs e Græcia allatis addiderunt, ne matrimonia inter eos
communia essent. quod & Liuius significat, & Dionysius
dilucide scribit libro decimo antiquitatum. Itaq. cum de
vtraq. rogatione magnis contentionibus ageretur, atq.
impediretur a Tribunis delectus; lex de connubio acce-
pta est; & Tribunos militum Consulati potestate ex v-
troq. corpore patres creati passi sunt. Fuit is annus tre-
centesimo nonus, vt Liuius placet; alij anno ab eo discre-
pant. Dionysius in alterius Consulibus nomine variat, Flo-
rus loco; in Ianiculum enim plebem concessisse scribit.
Sed & de tota connubij mentione Dionysius silet, cum
cetera magna diligentia exequatur.

Diony. lib. xj.
antiquit.
Flor. lib. i. cap.
xxv. rer. Ro.
manar.

CASSIA

AGRARIA.

IDEM Liuius scribit libro secundo Sp. Cassio tertium,
I. Proculo Verginio Consulibus primum Agrariam le-

I gem

gem esse promulgatam, numquam postea sine maximis motibus agitatam. Namq. cum esset foedus ictum cum Hernicis, agriq. partes duæ essent ademptæ; inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuidebat Spurius; adiciebatur agri publici aliquantum, quem possideri a priuatis criminabatur. Alter Consul largitioni resistebat auctoribus patribus, & plebe non inuita, quod cum Latinis & Hernicis agrorum communicatio regni suspicionem præberet. Itaq. altera lege promulgata ab eodem, ut pro Siculo frumento pecunia accepta populo redderetur; aspernata utramq. plebs est, auctorq. earum Cassius damnatus, necatusq. est. Agrariæ legis nomen sæpius deinde a Tribunis iactatum, illas quoq. turbas concitauit, quas in Licinijs & Sempronijs persequemur. Erat is annus Urbis ducentessimus sexagesimusoctauus, ab exactis Regibus vicessimusquartus.

Viden. Diony.
lib. viij. Valer.
lib. v. cap. viij.
& lib. vj. c. iij.
Cic. pro domo.

CASSIA TABELLARIA DE IUDICIIS.

SECVTA post biennium Gabiniam de magistratibus mandandis Cassia est de populi iudicio. Ea a nobile homine lata est L. Cassio, sed dissidente a bonis, atq. omnes rumusculos populari ratione aucupante. Hæc Cicero libro tertio de legibus. Idem in Bruto scribit L. Cassium multum potuisse; non eloquentia, sed dicendo popularis fuit. Cuius quidem legi Tabellariæ, inquit, M. Antius Briso Tribunus plebis diu restitit, M. Lepido Consule adiuvante. Ea q. res P. Africano vituperationi fuit; quod eius auctoritate de sententia deductus Briso putabatur. Et postea: Iudicia populi, quibus aderat Carbo, iam magis patronum desiderabant tabella data, quam legem L. Cassius Lepido & Mancino Consulibus tulit. M. Aemilius Lepidus Porcina, & C. Hostilius Mancinus Consules fuere anno sexcentesimo sextodecimo, ut in Aemilia Sumptuaria scripsimus. Africani culpam indicat idem Cicero libro tertio: Cassiæ, inquit, legis culpam Scipio tuus sustinet, quo auctore lata esse dicitur: tu si tabellariam tuleris, ipse præstabis. De eadem lege in Lælio, & in

& in Sextiana plura scribit. Nusquam tamen relatum inueni, in quo magistratu Cassius tum fuerit. Illius exceptionis in Cælia mentionem fecimus, ut in perduellionis solo crimine non tabella, sed voce iudicium perageretur: quod illa lege abrogatum est. Hic est ille L. Cassius, qui identidem in causis querere solebat, cui bono fuisset, ut Asconius libro secundo in Verrem notat, & Cicero in Rosciana priore. A quo Cassiani iudices optimi quique, & iustissimi appellati sunt.

CASSIA DE DAMNATIS.

M. TULLIUS apud Pedianum in Corneliana scribit principium iustissimæ libertatis Cassiam fuisse, qua lege suffragiorum vis potestasq. conualuit, & alteram Cassiam, quæ populi iudicia firmavit. Hæc ita Pedianus interpretatur, ut de Tabellaria illa superiore, & de hac ipsa, quæ de agimus, Tullius senserit: latamq. fuisse dicit a L. Cassio L. F. Longino, qui Consul cum C. Mario fuit anno Urbis sexcentesimo quadragesimo sexto. Is plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulisse dicitur: ut quibus hanc, Ut quem populus damnasset, cuius imperium abrogasset, in Senatu ne esset. Gerebat autem simultates cum Q. Cæcilio, qui ante biennium Consul fuerat, cui populus quod male aduersus Cimbro pugnasset, imperium abrogauerat. Hæc Asconius; quem in his quæ de Cæcilio scribit, memoria lapsus putauerim; cum Florus libro sexagesimosextimo eadem de Q. Seruilio Cæpione scribat, quod ex Plutarcho in Mario, & Eutropio libro quinto cognosci etiam potest: aut pro Q. Cæcilio, Q. Cæpio ne legendum est. Q. vero Cæcilius Metellus, ne in Apuleiam iuraret, in exilium abiit sexto Marij Consulatu.

Flor. lib. lxiij.
Appian. lib. i.
bell. ciui. Cicero post reditū,
& pro Balbo,
& pro domo.

CASSIA DE PATRICIIS.

C. CAESAREM Dictatorem lege Cassia Senatorum patriciorumq. numerum auxisse Cornelius Tacitus li.

tis libro vndecimo scribit. Isdem, inquit, diebus in numerum patriciorum adsciuit Claudius vetustissimum quemque e Senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorum, & L. Brutus minorum gentium appellauerant; exhaustis etiam, quas Dictator Cæsar lege Cassia, & princeps Augustus lege Senria sublegere. Suetonius quoque eum & Senatum suppleuisse, & patricios adlegisse significat. Notaque sunt, quæ de nouis Senatoribus, & de angustiis sedibus iocose illis diebus dicta fuere. Patricij tum dicebantur, qui a patribus, hoc est Senatoribus, descendebant; de quibus Vlpianus & Iustinianus senserunt, cum aut Quæstoris officium, aut populi significationem ostendunt. Alijs tamen locis Senatores quosdam significant insigni quadam & supra omnes illustres viros dignitate præstantes.

CINCIA MVNERALIS

SIVE DE DONIS ET MVNERIB.

PLAVTI verba sunt: Neū muneralem legem, neū legem, noniam roga: fuerit necne, flocci æstimo. Sex. Pompeius hæc ita interpretatur, vt Muneralis sit, qua Cincius cauit, ne cui liceret munus accipere. Latam esse hanc legem arbitror a M. Cincio Alimento Tribuno plebis, qui cum Prætor, & decem legatis in Siciliam traiecit, vt de P. Scipionis exercitu inquireret, M. Cornelio Certhego, P. Sempronio Tuditano Consulibus, vt Liuius refert libro vicequingentesimo. Namque his Consulibus Cicero in Catoe Maiore scribit, Q. Fabium Maximum senem admodum legem Cinciam de donis & muneribus suasse. Et libro secundo de Oratore M. Cincium ait, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cætho prodisset, & satis contumeliose, Quid fers Cinciole, quæsisset, vt emas Cai, respondisse, si vti velis. Eiusdem legis Liuius in his quæ de lege Oppia abroganda Cato dixerat, mentionem facit. Quid, inquit, legem Cinciam de donis & muneribus excitauit, nisi quod vectigalis iam & stipendiaria plebs esse Senatui cœperat? Arnobius de eadem libro secundo contra gentes, & Tacitus libro vndecimo, tertio-

Macrob.
Quinctilian.

Ivni. D. de off.
Quæst. in In-
stit. de iur. nat.
p. plebiscitum.
I. vlt. D. de Se-
nat. in Instit.
quib. mo. ius.
p. p. fol. p. fi-
lius. I. nemini.
I. vlt. C. de con-
sulib. lib. xij.
I. vlt. C. de de-
curio. lib. x.
Nou. xxxviiij.
lxij. lxxxj.

Liui. lib. xxxiv.

tertiodecimo, & quinto decimo: qui solus ne qui ob causam orandam pecuniam, donumve acciperet, hac lege fuisse cautum scribit. Id Claudium lege restituta ad fertertia dena moderatum fuisse. Vlpianus centum aureos nummos permitti libro octauo de omnibus tribunalibus scribit. Quæ omnia, etsi aliquando tenuerint, vsu abrogata sæpius sunt. Denique ad hanc legem Iulius Paulus librum singularem scripsit, ex quo illud sumptum est, quod libro primo Digestorum existat: Contra legem facit, qui id facit quod lex prohibet: in fraudem vero, qui saluis verbis legis sententiam eius circumuenit.

Adde Cic. lib.
i. episto. vlt. ad
Atticum.
Plin. lib. v. epi.
l. i. p. si cui. de
extraor. cogni.

I. contra. de
legib.

CLAVDIA

DE TVTELIS FEMINARVM.

DE hac lege nihil aliud accepimus, quam quod Legis diuæ constitutione continetur: Constitutione, inquit, diuæ memoriæ Constantini lege Claudia sublata pro antiqui iuris auctoritate, saluo manente adgnationis iure, tam consanguineus, id est frater, quam patruus, ceterique legitimi ad pupillarem feminarum tutelam vocantur. Hanc esse Constantini constitutionem arbitror, quæ libro tertio Theodosianar. reperitur aliqua ex parte deminuta. In feminis, inquit, tutelam legitimam consanguineus patruus non recuset. Vereor tamen ne non lex Claudia ad tutelas feminarum pertineret, de quibus Cicero in oratione pro L. Muræna, & pro L. Flacco. Etenim veteri iure omnes mulieres propter infirmitatem consilij in tutorum potestate erant. Hanc perpetuam tutelam Seuerinus appellat libro secundo Topicorum Tullianorum; qua liberari mulieres dicit, cum in manum viri conuenissent. Sed tutela hæc in vsu non est, & nulla sexus in tutelis differentia est, modo in ætate pupillari sint.

l. iij. C. de le-
git. tur.

Viden. Liuius
initio li. xxxiv.

CLAVDIA

DE NAVIBVS.

Q. CLAVDIVS Tribunus plebis, C. Flaminio, qui cum Cn. Seruilio Gemino eodem anno Consul iterum

iterum designatus fuit, legis suafore tulit hanc legem, vt ne quis Senator, quive Senatoris pater esset, maritimam nauem, quæ plus quam trecentarum amphorarum esset, haberet. Id satis habitum (inquit Lilius in calce libri vicesimoprimum) ad fructus ex agris vectandos; quæstusq. omnis patribus indecorus visus est. Erat is annus Urbis quingentesimus trigessimusquintus. De hac lege Cicero in libro de supplicijs in Verrem: Noli, inquit, metuere Hortensii, ne quæram, qui licuerit ædificare nauem Senatori. antiquæ sunt istæ leges, & mortuæ, quemadmodum tu soles dicere. Hoc idem lege Iulia repetundarum Senatoribus prohibetur.

l.ij. de vac. & exc. mun.

CLAVDIA DE SOCIIS.

LIVIVS libro quadragesimoprimum scribit C. Claudio Ap. F. Pulchro, Ti. Sempronio P. F. Graccho Coss. anno Urbis quingentesimo septuagesimo sexto, legatos sociorum nominis Latini questos esse in Senatu ciues suos plerosq. Romam migrasse, deserta oppida, desertos agros, breui nullum militem dare posse: genera fraudis esse, quod lex socijs nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, vt ciues Romani fierent. Hos ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis ea condicione vt manumitterentur, mancipio dare, libertinosq. ciues esse: quibusq. stirpes deesset, ciues Romanos fieri per migrationem & censum. Itaq. C. Claudius Cos. legem de socijs tulit, & edixit, Vti qui socij, ac nominis Latini ipsi maioresve eorum M. Claudio, T. Quinctio Censoribus, postq. ea apud socios nominis Latini censi essent; omnes in suam quisq. ciuitatem ante Kal. Nouembres redirent; quæstio, qui ita non redissent, L. Mummius Pr. decreta est. Ad legem, & edictum Consulibus Senatusconsultum adiectum est: vt Dictator, Consul, Interrex, Censor, Prætor, qui nunc esset; apud forum, cum manumitteretur, in libertatem vindicaretur, vt iusiurandum daret qui eum manumitteret, ciuitatis mutandæ causâ manu non mittere; qui id non iuraret, eum manumittendum non censuerunt. Hæc in posterum

rum causa, iurisq. dictio C. Claudio Consuli decreta est. Huic legi Licinia & Mucia similis fuit, de qua suo loco dicemus.

CLODIA ANNONIANA SIVE FRUMENTARIA.

P. CLODII, qui se P. Fonteio in adoptionem dedit, vt Tribunus plebis fieret, quattuor leges fuisse Asconius ait: Annonianam, quæ summe popularis fuit, Vt frumentum, quod antea populo semissibus ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur: alteram de obnuntiatione tollenda: tertiam de collegijs: quartam de Censoria nota. Has in Tribunatu L. Calpurnio Pisone, A. Gabinio Consulibus tulit, post Romam conditam anno sexcentesimo nonagesimoquinto. Easdem Fonteias appellari posse facile dixerim, sed quia nusquam id nomen aut auctori legum, aut ipsis legibus inditum legi, magis frequentato vsus sum. De hac nostra Cicero in Sextiana conqueritur quintam prope partem vectigalium remissis trientibus & semissibus ærarium perdidisse. In Appuleia autem diximus, C. Sempronij Gracchi de eadem re legem fuisse, qua frumentum hac modica pecunia dabatur; item Appuleium similem promulgasse; Clodium vero totam eam pecuniam sustulisse. Hanc liberalitatem Cæsares secuti sunt; quorum vestigia manent libro vndecimo Constitutionum ab Iustiniano collectarum.

Cice. in orat. de domo. Asco. in Pison.

C. de nauicula, & C. de canone fru. vr. Ro. & C. de fru. vr. const. & C. de frum. Alex. lib. xi.

CLODIA DE OBNUNTIATIONE.

HAC lege Aeliam & Fufiam abrogatas fuisse antea scriptissimus. Hac enim cauebatur, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de caelo seruaret. Et quidem Gellius libro terriodecimo scribit in edicto Consulium, quo edicere solebant, quis dies comitijs centuriatis futurus esset, scribere solitos ex vetere forma perpetua: NE QVIS MAGISTRATVS MINOR DE CAELO SERVASSE VELIT. Minores autem magistratus appellabant,

bant, quorum minora auspicia erant. Maxima auspicia Consulium, Prætorum, Censorum. sed Censores Consulibus, aut Prætoribus collegæ non fuerunt; Prætores Consulibus fuerunt. Itaq. Censores tantum inter se, & Prætores, Consulesq. inter se turbabant, & retinebant auspicia. Sed quod maius imperium Consulium erat, quam Prætorum; Prætor Consuli non obnuntiabat, licet eius collega esset. Reliqui minores magistratus erant, qui tributis comitijs fiebant: nam maiores centuriatis. Hæc Gellius ex M. Messallæ Auguris de auspicijs libro primo, & terriodecimo C. Tuditani. Hac eadem de re Tullianæ leges existant præclaræ: VIS IN POPULO ABEST. PAR, MAIORQ. POTESTAS PLUS VALETO. AST CVI TVRBASSITVR IN AGENDO, FRAVS AVCTORIS ESTO. INTERCESSOR REI MALAE SALVTARIS CIVIS ESTO. QVI AGENT AVSPICIA SERVANTO. AVGVRI PVBLICO PARENTO. His omnibus fiebat, quod idem Tullius ait, vt licet nonnumquam bonis legibus impedimento mali ciues essent, tamen impediri bonam legem melius erat, quam concedi malas. Cetera in Aelia persecuti sumus. Huius legis Cicero mentionem facere videtur Antoniana secunda his verbis: Quisquam ne diuinare potest, quid vitij in auspicijs futurum sit; nisi qui de cælo seruare constituit? quod neque licet comitijs per leges; & si quis seruauit, non habitis comitijs, sed priusquam habeantur, debet seruare.

CLODIA DE COLLEGIIS.

Cice. in Pison.
& pro Sextio.

l.vr.D. de collegijs.

TERTIA lege P. Clodius collegia restituit, a Senatu antea sublata; nouaq. instituit, quæ Cicero ait innumerabilia fuisse, eaq. ex omni fece Urbis, ac seruitiorum constituta. Sed si modus ea in re fuisset, sodalitates, collegiaq. huiusmodi, dum ne quid ex publico iure corrumpant, & Solonis lege, & Duodecim tabularum permissa sunt. Qua de re in Duodecim plenijs.

CLODIA

CLODIA DE CENSORIA NOTA.

QVARTA Clodij lex fuit, Ne quem Censores in Senatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent; nisi qui apud eos accusatus, & vtriusq. Censoris sententia damnatus esset. Hæc Pedianus. Cicero hac de re in Sextiana: Consulibus illis tacentibus lata lex est, vt Censoria notatio, & grauissimum iudicium sanctissimi magistratus de Republica tolleretur. Et in Pisonem: Quadringentos annos iudicium rationemq. Censoriam tenueramus: eam potestatem minuere, quominus de moribus nostris quinto quoq. anno iudicaretur, nemo tam effulse petulans conatus est. De initio, & potestate Censoria in Aemilia ex Lilio libro nono scriptum: ex quibus apparet aliquando imminutam quinquennalem potestatem, & non totos quadringentos annos Romanos ea potestate vsos. Eleganter quoq. a M. Cicerone in oratione Cluentiana quanti notæ Censoriæ faciendæ essent, perscriptum est.

CLODIA DE VICTORIATIS.

VICTORIATVM lege Clodia percussum esse, Plinius att: namq. antea ex Illyrico aduectum mercis loco habitum fuisse, nomenq. ex Victoria, qua signatus erat, habuisse scribit. Victoriæ ab eo dictam Varro significat, quod superati vinciantur; eamq. cum corona & palma fingi, quod corona vinculum capitis est; palma autem ex vtraq. parte natura vincula habet paria folia; vel quia (vt Plutarchus apud Gellium scribit) prementibus vrgentibusq. non cedat. Volusius Mæcianus in libello de asse: Victoriatus tantumdem, inquit, valet, quantum olim quinarius. At peregrinus nummus loco mercis, vt nunc tetradrachmum & drachma habebatur. Denarius primo asses decem valebat, vnde & nomen traxit; quinarius dimidium eius; idest, quinque asses, vnde & ipse vocatur: sextertius duos asses & semissem. Nunc denarius sexdecim,

Plin lib. xxxij.
cap. ij.
Lilius lib. xlv.

Varro lib. iv.
de ling. Lat.

A. Gellius lib.
ij. cap. vj.

K cim,

l.vlt. C. de do-
nat. p. postea.
in Inst. de suc-
ces. libert.

cim, Victoriatus & quinarius octo, sestertius quattuor
asses valet. Hæc Marcianus, quæ magna ex parte cum Plinio
conueniunt, & non aliena sunt ab Iustiniani constitu-
tionibus. Quis autem huius legis auctor fuerit, quoque
tempore ea promulgata sit, ignoramus.

CLODIA DE SCRIBIS.

SVETONIUS auctor est Domitianum scribas Quæsto-
rios ex consuetudine, sed contra legem Clodiam nego-
tiantes, venia donasse. De hoc scribarum Quæstoriorum
ordine, Cicero in Frumentaria: Ordo est honestus, in-
quit, quis negat? est vero honestus, quod eorum homi-
num fidei tabulæ publicæ, periculaq. magistratuum com-
mittuntur. Illic etiam persequitur eos, qui scribarum no-
mine quidquam detrahunt: vt omnis hæc nundinatio le-
ge Clodia recte amota sit. De qua tamen lege nihil am-
plius accepi.

CORNELIA BAEBIA DE AMBITV.

ANNO post Urbem conditam quingentesimo septua-
gesimosecundo P. Cornelius Lucij filius, Publij ne-
pos Cethegus, M. Bæbius Q. F. Cn. N. Tamphilus Con-
sules leges de ambitu ex auctoritate Senarus ad populum
tulerunt, vt Liuius scribit libro quadragesimo. Legis ca-
pita, aut pœnam ipse non expressit: quod in Perilia, quæ
prima de hoc crimine lata est, desideramus item apud
Florum libro quadragesimoseptimo. Sed historici iuris-
consultorum munere fungi noluerunt, exstantibus præ-
sertim tabularijs legum in ære incisarum. De Calpurnia
de ambitu antea dictum est.

CORNELIA TESTAMENTARIA NUMMARIA SIVE DE FALSO.

L. CORNELIUS Lucij filius Publij nepos Sylla Felix
L. Dictator perpetuus anno Urbis sexcentesimo se-
ptuage-

ptuagesimoprimo factus est. in ea potestate pæne regia,
multa constituit; quæ nos singillatim persequemur. Ac
principio Pomponius refert quæstiones publicas consti-
tuisse de falso, de parricidio, de sicarijs; Prætoresq. quat-
tuor adiciisse. De falso legem Macer Corneliam de testa-
mentis, Iustinianus testamentariam & de falsis, Cicero
testamentariam nummariam appellant. De qua Impera-
tor ita scribit: Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam te-
stamentaria vocatur, pœnam irrogat ei qui testamentum
vel aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit, re-
citauerit, vel subiecerit, vel signum adulterinum fecerit,
vel sculpsit, expresserit sciens dolo malo. Eiusq. legis pœ-
na in seruos vltimum supplicium est, quod etiam in lege
de sicarijs & veneficis seruatur; in liberos vero deporta-
tio. Asconius in Prætura urbana Corneliam testamentaria-
m nummariam interpretatur eam esse, quæ de mone-
ta scripta esset: vt ne quis priuatus pecuniam faceret. Sed
& Vlpianus eadem de re: Lege, inquit, Cornelia caue-
tur, vt qui in aurum vitij quid addiderit, qui argenteos
nummos adulterinos flauerit, falsi crimine teneatur. Ea-
dem lege exprimitur, ne quis nummos stagnæos, plum-
beos emere, vendere dolo malo vellet. Præerant huic mu-
neri Triumuiui Monetales, auri, æris, argenti flandi, feri-
undi gratia creati: de quibus Cicero in epistola ad Treba-
tium, & Pomponius libro singulari enchiridij. Ad hanc
legem multa Iustinianus libro quadragesimooctauo Di-
gestorum ex varijs iuris interpretum locis collegit.

CORNELIA DE SICARIIS ET VENEFICIS.

LEGE Cornelia de sicarijs & veneficis, inquit Marcia-
nus, tenetur, qui hominem occiderit, cuiusve dolo
malo incendium factum erit, qui hominis occidendi, fur-
tive faciendi causâ cum telo ambulauerit, quive cum ma-
gistratus esset, publicove iudicio præesser, operam dedis-
set, quo quis falsum iudicium profiteretur, vt quis inno-
cens conueniretur, condemnaretur. Præterea tenetur, qui
hominis necandi causâ venenum confecerit, dederit: qui-
ve falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publi-

l. ij. p. capta. D.
de orig. iur.

l. i. D. de publi.
iud. in Inst. eo.
p. item l. Corn.
Cic. lib. ij. in
Verrem.

l. lege. D. de l.
Corn. de falsis.

d. l. ij. p. de in-
de cum esset.

l. i. D. ad leg.
Corn. de sicar.

l. iij. eod. tit.

co iudicio rei capitalis damnaretur: quive magistratus iudexve quaestionis sub capitalem causam pecuniam accepit, ut publica lege reus fieret. De veneno alio loco idem scribit capite quinto eiusdem legis caueri, qui venenum malum necandi hominis causa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit, plecti. Cicero in oratione pro A. Cluentio hæc eadem legis verba refert: Iubet, inquit, lex ea, qua lege hæc quaestio constituta est, iudicem quaestionis cum ijs iudicibus qui ei obuenerint, quaerere de veneno. In quem quaerere? infinitum est: **QVI CVM Q. FECERIT VENDIDERIT EMERIT HABVERIT DEDERIT. QVI VENENUM MALVM FECIT FECERIT.** omnes viri, mulieres, liberi, serui, in iudicium vocantur. Quid eadem lex statim adiungit? **DE Q. EIVS CAPITE QVAERITO, QVI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATTVOR PRIMIS, QVIVE QVAESTOR TRIBVNVS PLEBEI.** Deinceps omnes magistratus nominavit: **QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT DIXERIT: QVI EORVM COIT COERIT CONVENIT CONVENERIT. QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNETVR.** Hac parte equites Romanos, qui in magistratu non erant, non teneri, ex ipsis verbis defendit: eamq. prius a C. Sempronio Graccho, deinde a L. Sylla latam non multo post significat. Item de falso testimonio eadem caueri:

d. l. i. & l. is qui. C. cod.

p. item lex Cornelia de fals. in Inst. de pub. ind.

p. item lex Cornelia de fica. eod. tit. d. l. iij. in fi.

d. p. de ficarijs. & l. si caluitur. de verb. signi.

QVI COERIT CONVENERIT CONSENSERIT FALSVMVE TESTIMONIUM DIXERIT. De eo vero qui cum telo ambulauerit, idem in Miloniana: Perfapienter, inquit, & quodammodo tacite dat ipsa lex potestatem defendendi, quæ non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat. Huius criminis legisq. pœnam Iustinianus ait eandem esse, quæ in lege superiore, ut ultimo supplicio puniantur non serui tantum, ut supra scriptum est, sed homicidæ ultore ferro, venefici capite damnentur: quibus coniungit eos qui artibus odiosis tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint. Sed Marcianus Corneliæ de ficarijs pœnam fuisse ait, insulæ deportationem, & omnium bonorum ademptionem: solitos tamen postea capite puniri, nisi honestiores essent. Sicarios a fica, quem ferreum cultrum Iustinianus interpretatur, appellari constat. Teli vero appellatio

pellatio latius patet: quidquid enim manu in aliquem mitti potest, comprehenditur. Tam vero Suetonius scribit C. Cæsarem in exercenda de ficarijs quaestione eos quoq. ficariorum numero habuisse, qui in proscriptione obrelata ciuium Romanorum capita pecunias ex arario acceperant; licet Cornelijs legibus exciperentur. Sed & Caius libro septimodecimo ad edictum provinciale lege Cornelia caueri scribit de præmio accusatoris, qui requisivit: & renuntiavit eos seruos qui ex ea familia ante quaestionem fugissent; ut in singulos seruos, quos conuicerit, quinq. aureos ex bonis occisi, aut si inde redigi ea quantitas non possit, ex publico accipiat. Præterea cauetur, inquit, ut de his qui ante quaestionem habitam fugerint, si aperto testamento liberi scripti inueniantur, lege de ficarijs iudicium fiat, ita ut ex vinculis causam dicant, & conuicti perinde ac serui puniantur, & ei qui conuicerit, deni aurei præmij nomine dentur ex bonis damnati. Hæc omnia latius in Digestis & Constitutionibus videre licet.

l. lege Cornelia. D. de S. C. Silianian.

CORNELIA DE PROSCRIPTIONE.

CVM victis Marianis Sylla Urbem esset ingressus, & ciues cadendi finis nullus fieret, Q. Catulus dixisse fertur Syllæ: Cum quibus tandem victuri sumus, si in bello armatos, in pace inermes occidimus? Tum L. Sylla Furfidio priuipilari auctore tabulam proscriptionis priuus excogitavit. Ac principio octoginta tantum viros, postea quadringentos proscripsit, ut Eutropius libro quinto scribit. Tulit autem de proscriptione legem, ut qui proscriptum recepisset, capitale esset, nemine neq. fratre, neq. filio, neq. parente excepto, qui proscriptum occidisset, siue seruum dominus, siue patrem filius interemisset, ei duo talenta mercedis nomine darentur. Proscriptorum quoq. liberos honoribus priuauit, & bona proscriptorum publicauit, positaq. hasta vendidit. Hæc Plutarchus in Cornelij Syllæ vita. Cicero in Rosciana priore, quæ tota ad hanc legem pertinet, dubitare videtur, Valeria ne, an Cornelia lex hæc de proscriptione appellanda

Cic. de lege agraria lib. iij. & de legib. li. i. Appia. lib. i. bel. ciuil. Flor. lib. lxxxix.

landa sit. Verum ego, inquit, hoc quæro, qui potuerunt: & ista ipsa lege, quæ de proscriptione est, siue Valeria est, siue Cornelia (non enim noui, neq. scio) verum ista ipsa lege bona Sex. Roscij venire qui potuerunt? Scriptum enim ita dicunt esse, vt eorum bona ueneant, qui proscripti sunt, aut eorum qui in aduersariorum præsidij occisi sunt. Dubitationis causa esse videtur, quod vt idem scribit, L. Valerius Flaccus Interrex de Sylla Dictatore tulit, vt omnia quæcumq. ille fecisset, essent rata; vtq. quem uellet ciuium indicta causa occidere posset: cum vero hæc omnes iniustissimæ essent, ac per vim latæ, contemnere eas Cicero, atq. earum minus peritus uideri uult. De eadem lege Cicero in Prætura urbana sensit, cum docet lege Cornelia proscriptum iuuari ueritum esse. Quod uero de proscriptorum liberis dicitur, sæpius tentatum est vt abrogaretur: sed Cæsar eos primus ad honores admisit, vt Suetonius scribit. Eadem lege arbitror agros publicatos quorundam municipiorum, & coloniarum, quæ Marianorum partes sequebantur, vt Cicero in Rullum tercia oratione ostendit.

CORNELIA DE TRIBVNIS PLEBIS.

Flor. lib. lxxxix.

Appia. lib. i. bel. ciuil. Asco. in Corne. Cic. lib. iij. de legib.

Gell. lib. xij. cap. xij.

Hoc quoq. Sylla fuit aduersus plebeios, vt Tribuniciam potestatem multis modis minuere. Abstulit enim Tribunis ius legum ferendarum; quo iure omnem Rempublicam conturbare solebant, lege præsertim Hortensia plebiscitis confirmatis. Abstulit honores alios, magistratusve habendi potestatem: quod postea C. Cotta Consul lege Aurelia lata restituit. Illud deniq. Tribunis solum reliquit, vt cum iniuriæ faciendæ potestatem non haberent, auxilium ferendi haberent facultatem. Atq. ea plane causa fuit Tribunos creandi, vt auxilio essent, ne cui iniuria fieret: quamobrem prehensionem habebant, uocationem non habebant. Exstat Macri Tribuni plebis oratio ex historijs Sallustij, qua lex hæc abroganda curatur. Enumerat autem, qui Tribuniciam potestatem aut restituere, aut euertere conati sint: de quibus in Sicinia dicimus. In ea oratione vim Tribuniciam telum a maioribus liber-

libertati paratum appellat, seruitutem uero eum rerum statum. Constat autem Cn. Pompeio Consule, neq. Cæsar; neq. M. Crasso altero Consule inuito Tribuniciam potestatem fuisse restitutam.

CORNELIA SUMPTVARIA.

SUMPTVARIAS leges Ammianus Marcellinus libro sextodecimo scribit, ex rhetris Lycurgi sumptas fuisse, diuq. obseruatas, & iam senescentes reparasse Syllam. Diodorus Siculus libro duodecimo bibliothecæ Zaleucum omnium optimas Locrensibus tulisse, quibus & conuiuia & sodalitates coercuit; & aureis anulis aut delicatis uestibus uti uerabat, exceptis mœchis, aut lenonibus; mulieres una plus ancilla uti, nisi temulenta foret; item domo noctu egredi ne liceret, nisi ad amatorem iret. Ita prius magnum crimen confiteri oportebat, quam delicijs sumptibusq. operam darent, quibus ad illa facilis aditus pateret. Sed ut ad Corneliam redeamus, ea cenarum sumptus coerceretur. Namq. ut Gellius scribit, Kalendis, Nonis, Idibus, atque ludorum diebus, ferijsq. quibusdam sollempnibus, festertijs tricenis cenam parare ius potestasq. erat; ceteris tantum ternis. Macrobius hac lege non magnificentiam conuiuorum prohibitam fuisse ait, sed minora pretia rebus uenalibus imposita. Plutarchus Syllam non solum de sumptibus cenarum, sed de funerum quoq. sumptibus leges tulisse scribit, quas postea facile migrauerit. Hanc legem secuta Aemilia est, de qua antea scripsimus.

Lib. ij. c. xxiv.

Lib. iij. Satuz.

In Sylla.

CORNELIA IUDICIARIA.

IDEM L. Sylla equites Romanos, quos primus C. Sempronius Gracchus lege lata indices fecerat, iudicare uerit; & in Senatorum potestatem iudicia restituit. Decem solos annos iudicauerunt, vt Cicero in Verrinis scribit. Aurelia enim lege tribus ordinibus Senatorum, Equitum, & Tribunorum ærariorum iudicia commissa sunt.

CORNELIA.

CORNELIA DE ORDINE MAGISTRATVVM.

*l. vni. D. de
offic. Quæst.*

*Cic. lib. iij. de
legib.*

SIVE hic magistratuum gerendorum ordo a Sylla con-
stitutus lege lata sit, siue id sine lege seruari voluerit,
Appianus scribit non antea Prætorem, quam Quæsto-
rem, neq. antea Consulem, quam Prætorem fieri permi-
sisse. Item intra decennium nemini eundem magistra-
tum dari iussisse. De Quæstura idem Vlpianus scribit,
ingressum esse & primordium gerendorum honorum,
sententiaq. in Senatu dicendæ. Tulliana tamen lex Aedilibus hoc tribuit, vt is primus ascensus sit ad honoris
amplioris gradum. Et in Verrinis paulo amplius quam
priuatum Aedilem se vocat, licet Quæstor antea in Sici-
lia fuisset. Ita q. sic constituendum est Quæstores primo,
postea Aediles, deinde Prætores, postremo Consules ve-
teres magistratus constituisse. His ætatem Annali lege
certam fuisse constitutam constat, vt in Iulia Annali scri-
bemus. De decem annis Lilius libro septimo: Apud quos-
dam, inquit, inuenio L. Genutium Tribunum plebis tu-
lisse ad populum ne scenerare liceret. item alijs plebiscitis
cautum, ne quis eundem magistratum intra decem an-
nos caperet; neue duos magistratus vno anno gereret; v-
tiq. liceret Consules ambos plebeios creati. Ea lege Flo-
rus scribit libro quinquagesimosexto Scipionem Aemil-
ianum solutum fuisse secundo Consulatu, priori vero
Annali. M. Tullij lex illa est ex his legibus translata: EVN-
DEM MAGISTRATVM NI INTERFERINT DECEM
ANNI NE QVIS CAPITO. AEVITATEM ANNALI
LEGE SERVANTO. Huc quoq. pertinet, quod in Milo-
niana de P. Clodij petitione scriptum est, qui suo anno
relictio, Præturam proximo petijt. & Philippica xi. Qui
ex Aedilitate Consulatum petit, soluat, inquit, legibus. *z*

CORNELIA DE SOLVTO LEGIBVS.

HAEC lex non a Sylla, sed a C. Cornelio Tribuno ple-
bis lata est, C. Calpurnio Pisone, M. Acilio Glabrio-
ne

ne Consulibus, post Romam conditam anno sexcentesi-
mo octogesimo sexto. Hic postea accusatus maiestatis,
quod intercedente collega legis codicem acceperit ab scri-
ba, & legerit; defensus est a M. Tullio duabus orationi-
bus, quæ hodie non exstant. Asconij interpretatio exstat,
qua quid hac lege contineretur cognouimus. Antiquo
iure cautum erat, ne quis nisi per populum legibus solue-
retur: & in omnibus Senatusconsultis, quibus aliquem
legibus solui placebat, adiciebatur, vt de ea re ad populum
ferretur. Sed postea & ferri desitum est; & nonnumquam
ne de rogatione quidem ad populum ferenda in Senatus-
consultis adiciebatur; & Senatusconsulta per paucos fie-
bant. Itaq. C. Cornelius primo tulerat, Vt ne quis nisi per
populum legibus solueretur; id cum obtinere non potuisset,
contentus fuit ea lege, Vt ne quis in Senatu legibus solue-
retur, nisi ducenti adfuissent; neue quis cum solutus es-
set, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. Vlpia-
nus libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam prin-
cipem legibus solutum esse scribit, Augustam non esse.
Id etiam per populum fieri olim solebat lege Regia lata,
de qua postea. Sed mihi antiqua illa lex, quam Duodecim
tabularum fuisse arbitror, magis e re publica fuisse vide-
tur, vt cum populus legis condendæ solus potestatem ha-
beret, idem abrogandæ legis, atq. aliqua ex parte ei dero-
gandæ potestatem haberet. Idem de principe dicendum
est; modo vterq. non leui de causâ moueatur.

*l. princeps. D.
de legib.*

*l. de quibus. D.
de legib.
l. Barbarius. de
offic. præ.
l. vit. C. de legi.
l. digna. eod.*

CORNELIA DE EDICTIS PERPETVIS.

IDEM tulit, vt Prætores ex edictis suis perpetuis ius di-
cerent: quæ res gratiam ambitiosis Prætoribus, qui varie
ius dicere astueuerant, sustulit, vt Padianus scribit. Nemo
est qui ignoret Prætores edicta proposuisse, vt scirent ci-
uès, quod ius de qua. re quisq. dicturus esset. id ius Præ-
torium, vel Honorarium dicitur; quod Prætores intro-
dixerunt, adiuuandi, vel supplendi, vel corrigendi iuris
ciuilis gratia, propter vtilitatem publicam. Hinc Publi-
ciana actio appellata est, quam Publicius Prætor primus
L in edi-

*l. ij. p. eodem
tempore. D. de
orig. iur.*

*l. ius autem ci-
uile. D. de iust.
& iure.
In Instituta de
actio. p. sed ista
quidem.*

I. i. D. de bon. liber.

In Inst. de perpe. & tempo. act. in princ. Cic. lib. iij. in Verrem.

I. ij. p. sed quia diuina. C. de vet. iure enu. I. si quis seruus. C. de cond. inde.

in edicto proposuit. Primus quoq. Rutilius edixit se amplius non daturum patrono, quam operarum & societatis actionem: posteriores Praetores certae partis bonorum possessionem pollicebantur. Itaq. singulorum edicta, dum ipsi in magistratu erant, seruabantur: quorum cum intra annum esset imperium, Praetoris edictum legem annuam appellabant. Actiones quoq. tanto tempore durabant. Sed siue hac lege iuberentur sibi constare, & non varie edicta eodem anno proponere; siue vt eodem pacto omnes translaticijs edictis vterentur, quod Hadriano, & Saluio Iuliano deberi multi putant; constat Iulianum perpetuum edictum collegisse, idq. ab Hadriano Imp. edicto atq. Senatusconsulto confirmatum. Sed fieri potuit, vt quod a Cornelio constitutum est, vsu receptum non sit; aut cum ne ea quidem lex tolleretur veterum edictorum varietatem, Hadriano restituere optimam hanc iuris partem operapretium esse visum sit.

CORNELIA DE CAPTIVIS.

I. lege Corn. D. qui test. fa. pos.

In Instit. quib. non est perm. fac. test. p. vlt. I. i. p. lex Falcid. D. ad l. Falcid.

I. bona. D. de captiu.

IULIANVS libro quadagesimosecundo Digestorum sic scribit: Lege Cornelia testamenta eorum qui in hostium potestate decesserint, perinde confirmantur, ac si hi qui ea fecissent, in hostium potestatem non peruenissent; & hereditas ex his ad vnumquemq. pertinet. Quae ita intelligenda sunt, non vt testamentum, quod is apud hostes fecit, valeat (nam id ne illo quidem domum redeunte valet) sed vt quod antea, dum in ciuitate esset, fecit; si illic decesserit, valeat ex lege Cornelia; sin autem redierit, iure postliminij. Paulus quoq. libro singulari ad legem Falcidiam scribit, legem Falcidiam ad eos quoque pertinere, qui apud hostes moriuntur, propter legem Cornelianam, quae perinde eorum testamenta confirmat, atq. si in ciuitate decessissent. Addit Iulianus, bona eorum qui in hostium potestate decesserint, siue testamenti factionem habuerint, siue non habuerint, ad eos pertinere, ad quos pertinerent, si in hostium potestatem non peruenissent. Idemq. ius, inquit, in eadem causa omnium rerum iubetur esse lege Cornelia, quae futura esset, si hi,

si hi, de quorum hereditatibus & tutelis constituebatur, in hostium potestatem non peruenissent.

CORNELIA DE INIURIIS.

HVIVS legis auctorem Syllam putamus ex verbis Verulei Saturnini. Illud Vlpianus scribit, ex hac lege iniuriarum agere posse, qui se pulsatum, verberatumve, domumve suam vi introitam esse dicat. Eadem lege caueri ait, vt non iudicet, qui ei qui agit, gener, focer, vitricus, priuignus, sobrinusve est, propiusve eorum quemq. ea cognatione ad finitatem attinget, quive eorum eius, parentisve cuius eorum, patronus erit. Permittitur autem actori iusiurandum deferre, vt reus iuret iniuriam se non fecisse. Paulus vero libro quinto sententiarum scribit: Iniuriarum actio ex lege Cornelia constituitur, quotiens quis pulsatur, vel cuius domus introitur ab his qui vulgo derectarij appellantur, in quos extra ordinem animaduertitur. Derectarij sunt, qui in aliena cenacula se dirigunt furandi animo, qui plus quam fures puniendi sunt. Haec itaq. lex ad illos tres casus pertinet, aliae iniuriae aut legibus Duodecim tabularum, aut Praetoris edicto coercentur.

I. hos accusare. in fi. de accus. I. lex Corn. D. de iniur. Vide l. nec in ea. ad l. iul. de adul. & p. fed. & lex Corn. in Instit. de iniu.

I. vlt. D. de extraordin. crim. I. i. de effrac. & expil.

CORNELIA MAIESTATIS.

INCERTVS etiam huius legis est auctor. Tantum enim reperio C. Cornelium hac lege fuisse accusatum, L. Aurelio Cotta, L. Manlio Torquato Consulibus, quod intercessionem collegae Tribunus plebis non obtemperauerit: defensus tamen a Cicerone est, & absolutus magno numero sententiarum, vt Asconius refert. In Pisonem quoq. ita scriptum est: Mitto exire de prouincia, educe- re exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum inuisu populi aut Senatus accedere: quae cum plurimae leges veteres, tum lex Cornelia Maiestatis, Iulia de pecunijs repetundis planissime verant. Et in epistola ad Lentulum de eadem Ciceronem sensisse existimo illis verbis: Quo-

niam ex Senatusconsulto prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in Urbem introisset. & in alia ad Ap. Claudium de triginta diebus, qui ad decedendum de prouincia lege Cornelia constituti essent; item alia de sumptibus quammaxime ad legem Cornelianam legatis decernendis. Ex quibus arbitror totam rem prouincialem hac lege constitutam; ne specie imperij legitimi, quidquam contra Rempublicam nouaretur.

CORNELIAE INCERTAÆ.

DE repetundis fortasse lex quoque Cornelia fuit, ex illis verbis Ciceronis in oratione pro Rabirio Postumo: Iubet lex Iulia persequi ab his, ad quos ea pecunia, quam is cepert, qui damnatus sit, peruenerit. Hoc totidem verbis translatum caput est, quot fuit non modo in Cornelia, sed etiam ante in lege Seruilia. Eodem quoque pertinere potest, quod libro quarto in Verrem idem scribit, leges Cornelias ne reiciendi quidem amplius, quam trium iudicum facere potestatem.

*l. in quibus. D.
de alcato.*

DE LUDIS. Marcianus libro quinto regularum scribit ex lege Titia, & Publicia, & Cornelia sponsonem facere licere in his ludis, qui virtutis causa fierent.

DE PLAGIARIIS. Appuleius libro octauo: Crimen, inquit, legis Corneliae incurram, si cuem Romanum proferuo tibi vendidero. De hoc crimine in Fabia videndum est. Hæc itaque sunt, quæ de Cornelijs legibus certis, incertisq. reperimus.

DECIA DE DVVMVIRIS NAVALIBVS.

CIVNIO Bubulco Bruto tertium, Q. Aemilio Barbulo iterum Coss. duo imperia dari cæpta sunt per populum pertinentia ad rem militarem: alterum ut a populo crearentur Tribuni militum, de quibus in Atilia Marcia vidimus: alterum ut Duumuiros nauales classis ornatæ reficiendæq. causa idem populus iuberet. M. Decius

Tr.

Tr. Pl. ad plebem id tulit. Hæc Linius lib. ix. Ante primum bellum Punicum Romani nullam pæne rei maritimæ operam dabant; terrestria bella finitimorum magno animo atq. industria gerebantur. Primus C. Duilius Consul naualem de Siculis, & classe Punica egit triumphum Kalendis Intercalaribus, anno Urbis quadringentesimo nagesimo tertio, post unum & quinquaginta annos quam hæc lex lata est. Tum primum classem ædificatam Polybius libro primo scribit; antea sociorum classe utebantur. Itaque leue fuisse illorū Duumuirum officium crediderim.

DIDIA SUMPTVARIA.

POST decem & octo annos quam lex Fannia lata est, hoc est, anno Urbis sexcentesimo decimo, Ap. Claudio Pulchro, Q. Metello Macedonico Consulibus hanc legem esse latam Macrobius libro tertio scribit: Ut eadem lege vniuersa Italia teneretur; utq. non solum qui prandia, cenasve maiore sumptu fecissent, sed etiam hi qui ad ea vocati essent, aut eis interfuissent, pœnis eiusdem legis tenerentur. Secuta est hanc legem Licinia, de qua suo loco videndum erit.

DOMITIA DE SACERDOTIIS.

TERTIO C. Marij Consulatu, ut Paterculus ait libro secundo, Cn. Domitius Tribunus plebis tulit, ut Sacerdotes, quos antea collegæ sufficiebant, populus crearet. Dion tamen scribit libro trigefimoseptimo Syllam hanc legem abrogasse, & Cicerone Consule per Labienum restitutam. De hac lege Cicero in quadam epistola ad M. Brutum ita scribit: Ciceronem nostrum in vestrum collegium cooptari volo, existimo omnino absentium rationem Sacerdotum comitijs posse haberi: nam etiam factum est antea. C. enim Marius cum in Cappadocia esset lege Domitia factus est augur, nec quominus id postea liceret, vlla lex sanxit. Eodem loco de Iulia de Sacerdotijs mentio fit, de qua posterius.

Videnda oratio ij. in Rullū. Cic. & Suet. in Neron.

DVILIA

D V I L I A D E T R I B V N I S P L E B I S E T P R O V O C A T I O N E . .

Q V O anno Verginiæ cædes Decemviroꝝ, qui legibus scribendis erant creati, imperio finem attulit; plebis secessione in Aventinum, Sacrumq. montem Tribuni plebis creati sunt: in quibus M. Duilius, qui insignem Tribunatum ante Decemviroꝝ gesserat, & L. Icilius. Is statim plebem rogavit, plebesq. sciuit, ne cui fraus di esset secessio. Duilius de Consulibus cum provocacione creandis rogationem tulit. Creati sunt valde populares L. Valerius, M. Horatius, qui leges Sacras tulere; Ut quod tributum plebs iussisset, populum teneret; item de provocacione, Ne quis vllum magistratum sine provocacione crearet; qui ereasset, eum ius fasq. esset occidi; deniq. de Tribunis, Ut qui eis nocuisset, eis caput Ioui sacrum esset. Tum M. Duilius Tribunus plebem rogavit; plebesq. sciuit; Ut qui plebem sine Tribunis reliquisset, quiq. magistratum sine provocacione creasset, tergo ac capite puniretur. Id partim Consulari lege sanciebatur; partim superioribus consequens erat. Cicero libro tertio prioris partis legem similem finxit: S A N C T I Q. S V N T O, N E V E P L E B E M O R B A M T R I B V N I S R E L I N Q V V N T O . Ad hanc legem pertinet quod Gellius ait libro tertio, Tribunos plebis, nullum diem abesse, Roma licere: ne si omnes abessent, plebem sine Tribunis relinquerent. Quod vero de provocacione dictum est, id in Dictatore negligi cepit, T. Quinctio Capitolino sextum, Agrippa Menenio Lanato Consulibus, vt Liuius scribit libro quarto. Annus is erat trecentesimus quartusdecimus post Romam conditam, cum ante decem annos leges de provocacione latae fuissent.

Liuii lib. iij.

D V I L I A M E N E N I A F E N E B R I S V N C I A R I A .

I N Varronis sententiam itum est, fenus a fetu dictum esse, quasi pecunia eos fructus pariat, vt apud Græcos νόμος, ἀπὸ τοῦ αἵματός. Hinc fenebres leges dici, quæ de iurismo-

Gell. lib. xvj. c. xij. Sex. Pomp. verbo fenus. Noni. de propr. fetm.

iūsmodi nummorum fetu late essent; Pompeius scribit. Liuius vero libro septimo C. Marcio Rutilo, Cn. Manlio Consulibus de vnciaro fenore a M. Duilio, L. Menenio Tribunis plebis latum esse anno Urbis trecentesimo nonagesimo sexto. Eam vsuram lenem fuisse ex parum lætō vultu patrum, & cupiditate plebis apparet. Cumq. semisses esse vsuras sciamus in singulos annos, inq. denarios centenos, denarios senos, & eadem ratione trientes; bessesq. vsuras interpretemur; semper vnciaras centesimi nummi in annos singulos interpretatus sum. Non desunt tamen quibus placeat centesima ipsa vsura, sed menstrua, eo præsertim argumento, quod ad semunciarium fenus post decem annos redacta sit, T. Manlio Torquato, C. Plautio iterum Consulibus. Tacitus libro quinto in Duodecim amplius vnciaro fenore exigi prohiberi; Tribuniçia rogatione ad semuncias redactum; postea vitam vsuram; postremo Cæsarem Dictatorem tulisse de modo credendi, ac possidendi intra Italiam. Hæc Taciti opinio non nihil a Liuij historia discrepat. Sed & ipse Liuius in calce eiusdem libri; Iuuenio apud quosdam, inquit; L. Genucium Tribunum plebis tulisse ad populum, ne fenerare liceret. Eius legis Appianus libro primo mentionem facere videtur, cum de morte A. Sempronij Aselii Prætoris scribit, de qua Florus libro septuagesimo quarto. Sed hæc in Genucia, & in Duodecim plenius.

F A B I A D E P L A G I A R I I S .

I N lege cauetur, vt Callistratus ait, Vt liber homo, qui hominem ingenuum, vel libertinum inuitum celauerit, vincitum ꝛ habuerit, emerit, sciens dolo malo; quive in earum qua re socius erit; quiq. seruo alieno, seruave persuaserit, vt a domino dominave fugiat; vel eum, eamve inuito vel insciente domino dominave celauerit, vincitum ꝛ habuerit, emerit sciens dolo malo; quive in ea re socius erit; eius pœna teneatur. Datur autem interdictum, quod de libero homine exhibendo dicitur, vt exhibeatur is qui detinetur. Lege Fabia pœna nummaria crimen

1. non statim. in fine. D. de lege Fab. de plag. Paulus lib. v. sententiar. ꝛ iniunctum. P. F. ꝛ iniunctum. P. F. li. & iij. D. de libero hom. exhib. Paulus ubi supra.

l. vit. D. & C. ad
l. Fab. de plag.

liij. D. eod. tit.

l. lege Fabia. D.
de manum.
l. in bello. p. fi
deportatum.
de captiu.

men coercetur. Ea tamen pœna in vſu eſſe deſijt; & prodelicti modo maior minorve infligitur; nonnumquam gladio, aut metallo rei plectuntur. Marcianus hæc eiufdem legis verba refert: *SI SCIENS DOLO MALO HOC FECERIT*: propterea quod bona fide mancipium poſſidens non punitur. Eiufdem legis Cicero in Rabiriana perduellionis mentionem facit: neq. exſtat antiquior huius legis memoria. Addit Paulus lege Fabia prohiberi ſeruum, qui plagium amiſit, pro quo dominus pœnam intulit, intra decem annos manumitti, mortis tempore, non teſtamenti facti numerandos.

FALCIDIA

TESTAMENTARIA.

Dion lib. xlvij.
Suidas, Euseb.
in chron. Iſidorus
lib. v. etym.
c. quadam.
diſt ij

li. D. ad l. Falc.

P. Falcidius Tribunus plebis, L. Antonio, P. Seruilio Iſaurico iterum Conſulibus, anno Urbis ſeptingenteſimo duodecimo legem tulit de teſtamentis. Cuius duo capita Paulus libro ſingulari ad eandem legem refert. Lex Falcidia, inquit, lata eſt, quæ primo capite liberam legandi facultatem dedit uſq. ad dodrantem his verbis: *QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET: VTEAM PECVNIAM EASQ. RES QVIBVSQ. DARE LEGARE VOLET IVS POTESTASQ. ESTO*. Secundo capite modum legatorum conſtituit his verbis: *QVICVMQ. CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQ. CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET IVS POTESTASQ. ESTO, DVM ITA DETVR LEGATVM NEMINVS QVAM PARTEM QVARTAM HEREDITATIS EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT. EIS QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVMVE ERIT, EAM PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO: ISQ. HERES QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS DAMNATVS ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE QVAM DAMNATVS EST*. Hac lege conſultum eſt heredibus, quibus ex verbis legis Duodecim tabularum minime erat cautum, ſi

In Inſtit. del.
Falc. in prin. v.
bi Theoph. vid.

teſtato-

teſtatores totam hereditatem legatis exhauſſiſſent. Ac licet Furia & Voconia modus eſſet legatis adhibitus, ne plus vni legatario, quam heredi; neve cuiquam plus mille aureis nummis legaretur: plenius conſultum eſt hac lege. Quid enim ſi pluribus minutis legatis patrimonio conſumpſerit? Eusebius tamen in ea opinione eſt, vt quæ de retinenda quarta portione dicuntur, tum vera ſint, cum quattuor, aut pauciores heredes ſunt: at ſi plures, tunc ſemiſſem retinere poſſint. Quo iure portio filijs debita ex Iuſtiniani conſtitutione datur. Ego tamen Eusebio non facile crediderim. Illud conſtat; ſi exceſſerit dodrantem teſtator, pro rata portione legata per legem ipſo iure minui: ſed detrahendum eſſe quod extra bonorum quantitatem eſt, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet. Nam ſi quingenta legauerit, qui habebat quadringenta; prius quinta, poſtea quarta pars detrahi debet. Iam vero ſi velit teſtator omnia ſine huius legis diminutione, vt dilucide teſtamento ſcripta ſunt, dari; veteri quidem iure non obſeruabatur: Iuſtiniano piſum viſum eſt teſtatoris voluntatem exſequi. Longum eſſet omnia perſequi, quæ in omnibus Iuſtiniani libris hac de lege conſcribuntur. Ad legem Falcidiam Rutilius Maximus librum ſingularem ſcripſit, & Iulius Paulus alterum, ex quibus aliquot exſtant in libris Digefſtorum capita.

Euseb. in chro.

Nou. xvij. Auth. de tuen. & ſem.
l. in quantitate. in ſi. D. ad l. Falc.

l. quod in bonis. p. i. D. ad l. Falc. Nou. i. c. ij. Auth. de hered. & Falc. p. ſi vero expreſſim.
l. ſi heres centum. D. de leg. l. l. i. & iij. ad l. Falc. l. ideoq. de ritu nupt. l. grege. de leg. ij.
l. quod dicimus. de ritu nupt.

FANNIA

SVMP TVARIA.

GELLIVS libro ſecundo Noctium ex Atei Capitonis collectaneis refert, Senatus decretum vetus C. Fannio Strabone, M. Valerio Meſſalla Coſſ. factum, anno Urbis quingenteſimo nonageſimo ſecundo, quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalenſib. mutitarent, ideſt mutua conuiuia agitarent, iurare apud Conſules verbis conceptis non amplius in ſingulas cenas ſumptus eſſe facturos, quam centenos vicanosq. æris, præter olus, & far, & vinum; neq. vino alienigena, ſed patrio uſuros; neq. argenti in conuiuio plus, quam libras centum illaturus. Poſt id Senatusconſultum legem Fanniam fuiſſe latam, quæ ludis Romanis, item plebeijs, & Saturnalibus, & alijs

M qui-

quibusdam diebus in singulos dies centenos asses infumi concessit, decemq. alijs diebus in singulis mensibus tricenos, ceteris denos. Athenæus libro sexto legem Fanniam plures tribus contiuas præter domesticos adhiberi; nundinis tamen, quæ ternæ singulis mensibus fiunt, plures quinq. vetare scribit. Cibaria denis sestertijs emi permitti; carnis vero aridæ non plus quindenis libris in singulos annos infumi: terra vero nata, vti olera & legumina lege permissa, non æstimanda. Plinius libro decimo naturalis historiæ sic scribit: Gallinas faginare Deliaci cœpere. hoc primum antiquis cenarum interdictis exceptum inuenio iam lege C. Fannij Consulis, vndecim annis ante tertium Punicum bellum, ne quid volucrum poneretur, præter vnam gallinam, quæ non esset altilis. quod deinde caput translatum per omnes leges ambulauit. Et Tertullianus: Quonam illæ, inquit, leges abierunt, sumptum & ambitionem comprimentes? quæ centum æra non amplius in cenam subscribi iubebant? nec amplius quam vnam inferri gallinam, & eam non faginam? Video enim centenarias cenas a centenis iam sestertijs dicendas. Hanc legem, vt Macrobius scribit, C. Titius suafit; lata autem est duobus & viginti annis post Orchiam, quæ prima de cenis lata est, qua numerus conuiuiarum præscribatur. Ingenti autem omnium ordinum consensu peruenit ad populum. Eo enim res redierat, vt Sammonicus Serenus a Macrobrío relatus scribit; vt gula illecti pleriq. ingenui pueri pudicitiam & libertatem suam vendiderent, pleriq. ex plebe Romana vino madidi in comitium venirent, & ebrij de Reipub. salute consulere. Fanniam post annos decem & octo Didia est consecuta, de qua antea scripsimus. De terra natis, quæ vt Athenæus ait, lege excipiebantur, extat elegans Ciceronis ad Gallum epistola: Lex, inquit, sumptuaria, quæ videtur attulisse, ea mihi fraudi fuit. Nam dum volunt isti leui terra nata, quæ lege excepta sunt, in honorem adducere; fungos, heluellas, herbas omnes ita condiunt, vt nihil possit esse suauius. Itaq. ego, qui me ostreis, & murænis facile abstinebam, a beta & malua deceptus sum.

Tertul. in apologet.

Macrobr. lib. iij. Saturn.

FLA-

FLAMINIA AGRARIA.

M. AEMILIO Lepido, M. Publicio Malleolo Coss. anno post Romam conditam quingentesimo vigesimo primo C. Flaminius C. F. Tribunus plebis, qui postea bis Consul & Censor fuit, & ad Thrasimenum occisus est, legem tulit, Vt ager Picenus, vnde Senones Galli fuerant expulsi, militibus diuideretur. Tulit eam legem tum Senatu, tum omnibus optimatibus perinuitis, quem pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit. Templum dicebatur locus augurij aut auspicij causa quibusdam conceptis verbis finitus. Eam tamen legem fuisse perlatam Polybius ostendit; qui ea de causa Gallicum bellum excitatum fuisse scribit, quod viderent Galli non de gloria, sed de præda Romanos contendere.

Polyb. lib. ij. Cic. in Lucullo, & in Bruto.

Cic. lib. ij. de inuen.

Varro lib. vj. de ling. Lat. Gell. lib. xiv. cap. vij. Sex. Pompe. verbo, contemplari. & verbo, mira templa.

FRUMENTARIAE LEGES.

DE his in Appuleia, Clodia, Octauia, & Sempronia.

FVRIA CANINIA DE TESTAMENTARIA MANUMISSIONE.

PAVLVS in calce libri quarti sententiarum scribit legem Fuffia Caninia caueri, vt certus seruorum numerus testamento manumittatur: a duobus vsque ad decem, pars dimidia: a decem vsque ad triginta, pars tertia: a triginta ad centum, pars quarta: a centum ad quingentos, pars quinta: plures quam centum manumitti non posse. Addit Caius libro primo institutionum nullam esse eorum manumissionem, qui supra eum numerum testamento manumittuntur: itaq. nominatim eis libertatem relinqui oportere, & ordinem testamenti sequendum. Sed & si pro nomine artificium, aut officium serui scribat; ex Senatusconsulto Orphitiano, vt Paulus scribit, perinde libertas competit, ac si nominatim data sit: nisi forte plures sint; nam impediunt se serui, tum cum confuse nominantur. Hac de causa recte Iustinianus scribit: Libertas incertæ personæ non videbatur posse dari; quia placebat nominatim seruos liberari. Idem tamen

Viden. Vopisc. in Tacito.

In Inst. de leg. 3. p. libertas.

Impe-

l. vnica. C. de
lege Fuf. can.
tol. & in Inft.
eod. titu.
l. fi quis eum.
D. de cond. &
demon.
l. potestatis. de
verb. figni.

Imperator hanc legem constitutione sustulit, neq. minus voluit dominos testamento, quam viuos omnibus seruis suis libertatem relinquerent. Ad hanc legem Paulus librum singularem scripsit, ex quo aliqua in Digestorum libris referuntur, huic legi accommodata.

FVRIA INCERTA.

CICERO in Prætura Urbana: Cedo mihi leges Atinias, Furias, Fufias, ipsam, vt dixi, Voconiam, omnes præterea de iure ciuili: hoc reperies in omnibus statui ius, quo post eam legem populus vtatur. Asconius, Ista omnes, inquit, de iure ciuili sunt; nihil continent criminum capitalium, publiciq. iudicij. Fufia familia plebeia fuit. Consulatum habuit ex ea primus Q. Fufius, Q. F. C. N. Calenus, cuius collega fuit P. Vatinius, odium populi Romani, anno septingentesimo sexto. Itaq. hanc legem Tribuniciam fuisse arbitror. Illa enim Ciceronis longius ab eo tempore absunt. Quinctus quidem certe pater Caleni laudatur a Cicerone in Antoniana octaua.

FVRIA

TESTAMENTARIA.

TVLIT apud maiores nostros, inquit Cicero pro Balbo, legem C. Furius de Testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: quas Latini voluerunt, ascuerunt. Lege Furia, vt Theophilus ait, iuebatur vni legatario non amplius mille aureis nummis legari posse. Qui plus accepisset, id quod plus esset, quadruplicatum restitueret. Hæc lex abrogata est lege Falcidia lata. Quantam enim cumq. pecuniam dari legariue permissum est: dummodo ex eo testamento quarta portio hereditatis apud heredem maneret.

FVRIA

DE OBNUNTIATIONE.

QVI malam rem nuntiat, obnuntiat: qui bonam, annuntiat. Et proprie obnuntiare dicuntur augures, qui

Theoph. in In-
stitu. de l. Falc.
in princ.

l. i. D. ad l. Fal.

7 qui aliquid mali ominis, scæuumq. viderint. inde etiam
7 etymologia huius verbi est. Hæc Aelius Donatus in Adelphis. Fuit autem obnuntiatio duabus legib. Aelia & Fufia confirmata. Centum prope annos seruata hæc leges fuerunt: sed lege Clodia L. Pisonæ, A. Gabinio Consulibus abrogatae sunt.

GABINIA TABELLARIA DE MAGISTRATIBVS.

CICERO libro tertio de legibus scribit quattuor leges Tabellarias fuisse, quibus populo permittebatur suffragium non voce, sed tabella ferre. In quo magnam iacturam nobilitas fecit, propterea quod qui palam repugnare non auderent, per tabellam quiduis efficiebant. Prima Gabinia fuit de magistratibus mandandis, lata ab homine ignoto & fordido Gabinio Tr. Pl. anno Urbis sexcentesimo quartodecimo, Cn. Calpurnio Pisonæ, M. Popilio Lænatæ Consulibus. Biennio post Cassia lata est de populi iudicio. Papiria tertia fuit de legibus: extrema Cælia de perduellionis iudicio, quod solum lege Cassia excipiebatur. Ita factum est, vt omnia quæ ad populum pertinerent, suffragio decernenda tabella tecta a populariis viris circumferrentur. Nam præter leges, & magistratus mandandos, & iudicia publica, nihil populo Romano relinquitur.

Cice. in Lælio.

Polyb. lib. vj.
Dionys. lib. ij.

GABINIA DE LEGATIONIBVS.

IDEM Cicero libro secundo epistolarum ad Q. fratrem scribit lege Gabinia sanctum esse, vt ex Kalendis Februarijs ad Kalendas Martias legatis exterarum nationum cotidie Senatus daretur. Et in epistola ad P. Lentulum negat Senatui haberi alia de re posse mense Februario toto, nisi perfectis, aut reiectis legationibus. In Verrinis quoq. de Prætura urbana, & de iurisdictione mensis Februarij in eandem rationem facit mentionem. Alterum eiusdem legis caput fuit: Vt neve in Vrbe versuram facere, neve ex syngrapha ius dicere aduersus prouinciales homines li-

Cic. lib. v. & vj.
ad Attic.

nes liceret. Lata autem hæc lex est ab A. Gabinio, non illo quidem qui Tribunus plebis de Pompei Magni imperio in piratas legem tulit, & postea Consul cum L. Pisonem fuit (nam Tribunatus Gabinij biennio post gestus est, quam Verres accusatus est) sed ab altero ex eadem familia.

GENVCIA FENEBRIS.

C. MARCIO Rutilo quartum, **Q**. Seruilio Ahala. Coss. anno Urbis quadringentesimo vndecimo, inuenire se apud quosdam Liuius scribit in calce libri septimi, L. Genucium Tribunum plebis tulisse ad populum, ne fenerari liceret. item alijs plebiscitis cautum, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet: ne duos magistratus vno anno gereret; vtiq. liceret Consules ambos plebeios creari. Sed an omnes has leges Genucius tulerit, Liuius non dicit, immo magis dubitat, an eodem anno latae sint. M. Cato initio libri de re rustica ita scribit: Est interdum præstare mercaturis rem quærere, ni tam periculosum fiet, & item fenerari, si tam honestum fiet. Maiores enim nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt; furem dupli condemnari, feneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem existimarint feneratorem, quam furem, hinc licet existimari. Eiusdem Catonis Maioris responsum a Cicerone laudatur. Nam cum quæreretur ab eo, an maxime in re familiari expediret fenerari, respondit: An hominem occidere? nihil interesse existimabat hominem gladio aut fenore occidere. Tacitus quoque, & Appianus veterem legem fuisse scribunt, vt in Duilia retulimus, quæ fenerari, versuramq. ficere vetaret.

Cic lib. ij. in fine, de Offic.

Tacit. lib. v. Appian. lib. i.

GLICIA DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

C. AIVS libro singulari ad legem Gliciam: Non est consentiendum parentibus, qui iniuriam aduersus liberos suos testamento inducunt, quod plerumq. faciunt maligne, circa sanguinem suum inferentes iudicium non calibus

I. non est. D. de inoffic. test.

calibus delinimentis, instigationibusque corrupti. De hac lege nihil amplius accepi. Vereor tamen, ne non mendosus hic locus sit. nam neq. hoc familiae nomen est, vt in reliquis; neq. id memini me alio loco legisse, præter M. Claudij M. F. Gliciae Dictatoris cognomen, qui scriba fuerat, & coactus est abdicare, ludis tamen prætextatus interfuit. Hunc Suetonius Fliciam, Florus C. Glauciam appellat. Sed Glaucia Seruuliorum cognomen est, vt in Seruilia repetundarum dicemus. Glicia Dictator fuit anno Urbis quingentesimo quarto.

Suet. in Tribunij. Flor. lib. six. Fast. Capitol.

HIRCIA.

H VIVS legis apud Ciceronem mentio fit in epistola M. Antonij, Philippica xiiii. Massiliensibus iure belli adempta reddituros vos pollicemini. An nescitis neminem Pompeianum, qui viuat, tenere lege Hircia dignitates? hæc Antonius. Tum Cicero, Quisquam iam legis Hirciae, inquit, mentionem facit? cuius non minus arbitror latorem ipsum, quam eos, de quibus lata est, pænitere. Omnino quidem (mea sententia) legem illam appellare fas non est: & vt sit lex, non debemus illam Hircij legem putare. Hanc legem A. Hircius, vt opinor, tulit, Pompeio superato, & C. Cæsare Dictatore perpetuo constituto. Quæ cum per vim lata fuisse videatur, legis nomen habere non merebatur.

HORATIA.

H AEC lex lata est a L. Valerio Potito, & M. Horatio Coss. qui primi Consules post Decemuiros fuerunt, vt Liuius libro tertio scribit. Cum enim in tyrannidem conuersa esset Decemuiros. potestas, cum ipsi legibus ferendis tantum creati essent, neq. vellent magistratus ceteros sufficere; Appij Claudij luxuria effecit, vt Verginius filiam occideret; & in montem Atentinum ex Alcido exercitus signa transferret, quo plebs quoq. Urbana se contulit, vt Pomponius scribit. Hanc seditionem populares Consules creati popularibus legibus sedauerunt. Omnium primum (inquit Liuius) cum veluti in controuerso iure

I. ij. p. initium, de orig. iur.

I.

iure esset, tenerentur ne patres plebiscitis, legem Centuriatis comitijs tulere, Vt quod tributim plebs iussisset, populum teneret. Qua lege Tribunicij rogationib. telum acerrimum datum est. Dionysius de eadem lege lib. x. scribit, confirmatas fuisse leges, quas plebs Curiatis comitijs tulisset, eademq. potestate eas esse voluerunt cum his, quas populus Ro. Centuriatis comitijs ferret: capiteq. sanxerunt, si quis aduersus eas fecisse deprehensus esset; eiusq. bona publicari iusserunt. Plebiscitum est, vt Iustinianus ait, quod plebs plebeio magistratu interrogante, veluti Tribuno, constituebat: Lex vero, quod populus Senatorio magistratu interrogante, veluti Consule. Appellatione populi, vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam patricijs & Senatoribus. Plebis autem appellatione sine patricijs & Senatorib. ceteri ciues. Centuriata comitia erant, vt superius iam vidimus, cum per quinq. classes, quæ censu & ætate erant separatæ, populus Romanus suffragium ferebat. In quibus comitijs optimates principatum tenebant, quippe qui cum locupletiores essent, primum locum in suffragijs ferendis obtinebant. Curiata vero & Tributa comitia habebantur, cum per curias & tribus populus confuse suffragium ferebat. in quibus populares homines regnabant. Cum enim multo plures plebei & egeni homines essent, quam locupletes & optimates; quod plebi placuisset, efficiebatur. Quamobrem Liuius ait plebiscita confirmata esse, cum plebi concessum est, vt quod Tributis comitijs placuisset, id pro lege obseruaretur. Hæc tamen lex iterum in contentionem venit, & Hortensia lege opus fuit, quæ plebiscita iterum confirmaret; quod mox scribam. Aliam deinde Consularem legem (inquit Liuius) de prouocatione, vnicum præsidium libertatis, Decemviri potestate euersam non restituunt modo, sed etiam in posterum muniunt, sanciendo nouam legem, Ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet. Qui creasset, eum ius fasq. esset occidi; neve ea cædes capitalis noxæ haberetur. Huius legis a Dionysio mentio non fit: sed exactis Regibus, a P. Valerio Publicola latum esse scribit, vt prouocare ad populum liceret: qua de re in Valeria lege dicemus. Namq. vt Liuius lib. x. scribit, ter ab eadem

Inst. de iure natu. p. lex. p. plebiscitum.

II.

dem familia post Reges exactos de prouocatione. latum est. Pomponius quoq. noster scribit exactis Regib. Consules duos esse constitutos, penes quos summum ius vti esset lege rogatum est. sed ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum esse, vt ab eis prouocatio esset. Interdum tamen necessitatib. Reip. coacti, Dictatores in sex menses creantur, a quib. neq. prouocandi ius fuit, & capitis animaduersio eis data est. Sed Dictatura cxx. annis ante L. Syllam intermissa fuit. Quadringentis vero annis, & eo amplius, a primo Dictatore, ipse Sylla se Dictatorem in tempus, non certum, vt antea, sed incertum, creari iussit: quem securus C. Cæsar Dictaturam perpetuam accepit. Eam deinde M. Antonius Cos. S. C. sustulit, vt Cicero initio Antonianar. scribit. Sed ad Imperatores ventum est, qui Remp. sine prouocatione rexerunt.

7 Addit Liuius: Et cum plebem hinc prouocatione, hinc
 7 Tribunicio auxilio satis firmassent, ipsis quoq. Tribunis,
 7 vt sacrosancti viderentur, cuius rei prope iam memoria
 7 aboleuerat, relatis quibusdam ex magno interuallo care-
 7 monijs renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum
 7 lege etiam fecerunt, sanciendo, Vt qui Tribunis plebis,
 7 Aedilibus, Iudicibus, Decemviris nocuisset, eius caput
 7 Ioui sacrum esset, familia ad ædem Cereris, Liberi Libe-
 7 ræq. venum iret. Hac lege, inquit, iuris interpretes ne-
 7 gant quemquam sacrosanctum esse, sed eum qui eorum
 7 cuiquam nocuerit, sacrum sanciri. Itaq. Aedilem prehen-
 7 di, duciq. a maiorib. magistratibus; quod etsi non iure
 7 fiat (noceri enim ei, cui hac lege non liceat) tamen ar-
 7 gumentum esse, non haberi pro sacrosancto Aedilem:
 7 Tribunos vetere iureiurando plebis, cum primum eam
 7 potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpre-
 7 tarentur eadem hac Horatia lege Consulibus quoq. &
 7 Prætoribus, quia eisdem auspicijs, quib. Consules, crea-
 7 rentur, cautum esse. Iudicem enim Consulem appellari.
 7 Quæ refellitur interpretatio, quod his temporibus non-
 7 dum Consulem Iudicem, sed Prætorem appellari mos
 7 fuerit. Hæc Liuius de Horatia lege scribit: quem locum
 totidem verbis describere placuit, quoniam est ab eo Iuricon-
 sultor. more lex interpretata. Et quod ait Iuricon-
 sultos dicere ea lege sacros homines fieri, qui illis magi-
 N fratib.

I. ij. p. exactis.
 ij. de orig. iur.

III.

stratib. nocuissent, Macrobius lib. III. ex Trebatio lib. IX. religionum scribit, mirum non esse cetera sacra violari nefas esse, homines ex legib. dijs sacros ius fuisse occidi. Nam veteres nullum animal sacrum in finib. suis esse patiebantur, sed abigebant ad fines deorum, quib. sacrum esset: animas vero sacratorum hominum dijs debitas esse existimabant. Itaq. quamprimum eas ad deos mittere curabant. In eam rationem Virgilianum carmen interpretatur:

Iniecere manum Parca, telisq. sacrarunt *Euandri.*
Sed & Horatianum illud eodem pertinet:

Hic instabilis & sacer esto.

Quod vero Lilius ait Tribunos non hac lege, sed veteri iure iurando sacrosanctos esse constitutos; ad Sacratam legem pertinet, & ad sacramentum, cuius Dionysius lib. VI. mentionem facit. Qua de re in Sacratas legib. dicemus. Iam vero quod Consulum mentionem esse factam negat, opinionem nostram, de qua superius scripsimus, confirmat; Consules a veteribus Prætores esse appellatos, idq. in Duodecim tabulis cum de impuberibus Prætoris arbitratu verberandis scribitur, intelligendum esse. Namq. in hac lege ne Iudices quidem esse dictos ait. Consules autem & Prætores & Iudices esse aliquando appellatos, ex efficta hac Ciceronis lege constat. REGIO IMPERIO DVOSVNTO, HIQ. PRÆEVNDO, IVDICANDO, CONSVLENDO. PRÆTORES, IVDICES, CONSULES APPELLANTO. Quamobrem recte dictum est hac lege de plebeis magistratib. actum. Aediles vero, quorum hic mentio fit, Aediles plebis sunt, qui ædib. sacris præerant, in quib. omnia scita sua plebs deferebat, ut Pomponius scribit. Nam Curules, ut etiam Prætores, ex patrib. fuerunt post aliquot annos constituti, tum, cum placuit etiam ex plebe Consules creari. Decemviri autem, & iudices qui fuerint, non facile dixerim, sed existimo minores aliquot plebis magistratus fuisse, de quibus nihil amplius accepi.

d. I. ij. p. isdem temporibus, & p. deinde.

H O R T E N S I A .

d. I. ij. p. deinde cum esset.

Idem Pomponius scribit, cum esset in ciuitate lex XII. Tabular. & ius ciuile, quod eius legis interpretatio fuit, essent

essent & legis actiones; euenisse, ut plebs in discordiam cum patrib. perueniret, & secederet, sibiq. iura constitueret, quæ iura plebiscita vocantur. mox cum reuocata est plebs; quia multæ discordiæ nascebantur de his plebiscitis, pro legib. placuisse ea obseruari lege Hortensia; & ita factum esse, ut inter plebiscita & legem species constituendi interesset, potestas autem eadem esset. Iustinianus quoq. cum & legis & plebisciti differentiam constituisset, de qua in Horatia diximus: Sed & plebiscita, inquit, lege Hortensia non minus valere, quam leges cœperunt. Item A. Gellius lib. xv. refert Laelium Felicem lib. I. ad Q. Mucium scripsisse Tribunos plebis neq. aduocare patricios, neq. referre ad eos de re vlla posse. Ita ne leges quidem proprie dici, sed plebiscita, quæ Tribunis ferentib. accepta sunt. Quibus rogationib. ante, inquit, patricij non tenebantur, donec Q. Hortensius Dictator eam legem tulit, ut eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quiritēs tenerentur. Fuit autem hic Dictator creatus, ut Florus lib. XI. scribit, cum propter æs alienum, & graues & longas seditiones plebs in Ianiculum secessisset. Qui cum plebem inde deduxisset, in ipso magistratu decessit. Post hanc legem, quidquid Tribunus plebem rogauerat, etsi vere plebiscitum esset, tamen lex dicebatur. Quamobrem Vlpianus lib. xviii. ad edictum scribit: Lex Aquilia plebiscitum est, cum eam Aquilius Tr. Pl. a plebe rogauerit. Quod non recte Theophilus interpretatur, ut cum seditio illa orta est, id plebiscitum ab Aquilio Tribuno rogatum sit. Nam ceteræ omnes leges a Tribunis latæ plebiscita appellantur, ut Falcidia, Semproniar, Apuleiar, Clodiar, quas Tribunicias quoq. leges vocabant. Illas autem, quas Consules populum rogabant, Consulares. M. Cicero de lege Agraria: Leges sunt, inquit, veteres, neq. eæ Consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed Tribunicia, vobis maioribusq. vestris vehementer gratæ atq. iucundæ, Licinia atq. Aebutia. Et in Sextiana oratione: Quem non tam admiror, inquit, quod meam legem contemnat hominis inimici, quam quod se statuit omnino Consularem legem nullam putare. Idem tamen Cicero Tribuni plebis rogationem plebiscitum appellat lib. II. de Finibus. Nam cum L. Tubulus

Instit. de iure nat. p. plebiscitum.

I. I. ad I. Aquil.

II.

Prætor in quæstione inter sicarios ita aperte pecunias cepisset ob rem iudicandam, vt anno proximo P. Scauola Tr. Pl. ferret ad plebem, vellent ne de ea re quæri. Quo plebiscito, inquit, decreta a Senatu est Consuli quæstio Cn. Capioni: profectusq. in exilium Tubulus statim est, neq. respondere est ausus. erat enim res aperta. Lege quoq. Hortensia effectum est, vt Macrobius scribit lib. i. Saturnaliorum, vt nundinæ, quæ olim feriæ fuerant, factæ postea essent: vt rustici, qui nundinandi causa in Urbem venissent, lites componere possent. Namque vt in superioribus scripsimus, dies aut festi, aut profecti erant, aut intercisi. Festis, vt Macrobius ait, inerant sacrificia, epulæ, ludj, feriæ. Profectis fasti, comitiales, comperendini, stati, præliares dies, quos superius persecuti sumus. Feriarum publicarum idem quattuor genera constituit: Statuas, quæ vniuerso populo communes erant certis constitutisq. diebus, quæ in fastis statis obseruationib. adnotatæ erant, vt Agonalia, Carmentalia, Lupercalia. Conceptiuas, quæ quotannis a magistratib. & sacerdotib. concipiebantur in dies vel certos, vel incertos, vt sunt Latinæ, Paganalia, Sementiæ, Compitalia. Imperatiuas, quas Consules, vel Prætores pro arbitrio potestatis indicebant. Quartum genus feriarum nundinas olim constituebant, quibus diebus conueniebant in Urbem ad negotia vel publica, vel priuata. Octo enim diebus, vt Rutilius scripsit, in agris rustici opus faciebant, nono die intermissio rure ad mercatum, legesque accipiendas Romam veniebant. Qua de causa tribus nundinis, vt in Cæcilia lege diximus, proponi legem oportebat, antequam acciperetur, vt ab omnibus cognosci diligenter posset. Hac itaq. de causa nundinæ lege Hortensia factæ factæ sunt. Fastos autem dies veteres appellabant eos dies, quib. Prætori licebat fari tria verba sollempnia, DO, DICO, ADDICO. Ceteri nefasti dicebantur. Etenim ne rusticæ operæ litium causa impedirentur, permiffum Prætori est, vt his feriarum diebus, etsi nefasti essent, ius tamen dicere liceret.

ICILIA.

I C I L I A .

HANC legem L. Icilius Tr. Pl. tulit, M. Valerio, Sp. Verginio Coss. vt Dionysius lib. x. & Liuius lib. i. i. scripserunt. Qua lege Auentinus mons publicatus est, vt populus in eo vbi vellet, domos ædificaret. Sententia autem legis huiusmodi erat, vt Dionysius scribit: Quæcumq. priuati homines iuste possident, ear. rerum domini ni sint. Quæ vero vi aut clam ædificare aliquis cœpit, solutis ædificij sumptib. populo tradantur. Cetera, quæ publica sunt, ea populus sine vilo sumptu inter se diuidat. Hanc legem Liuius scribit non licuisse Decemuiris tollere: ita enim legum ferendarum potestas eis permissa est, modo ne Icilia lex de Auentino, aliæq. Sacratæ leges abrogarentur. Quamuis vulgo mendosi Liuiani libri circumferantur, & Acilia pro Icilia scribatur. Fuit autem L. Icilius, qui L. Verginij filiam despondit, quæ a patre interfecta est, ne ab Ap. Claudio Decemuiro stuprum pateretur. & Liuius eo loco Icilium Tribunicium, & virum acrem, & pro causa plebis expertæ virtutis appellat.

I V L I A E L E G E S .

N VLLVM nomen legum est magis celebre ac frequentatum hoc ipso Iuliarum legum. Quod C. Iulij Cæsar, & eius filij Augusti honori est datum, quorum cognomen ad ceteros omnes Imperatores peruenit. Nam vt Iustiniani Nouellam legem XLVII. imitemur, siue vetustissimam illam Romanorum originem inuestigemus, Ascianus nobis Aeneæ filius præsto erit, de quo optimus Poeta:

*At puer Ascianus, cui nunc cognomen Iulo
Additur, ille erat, dum res stetit Iliæ regno.*

Et non multo post:

Iulius a magno demissum nomen Iulo.

siue ad maximi imperij initia respiciamus, & magnum illum Cæsarem, & pium Augustum inueniemus, vt Iustinianus scribit. Nam quod nuper in ea lege Seuerus additus est, mendosi cuiusdam libri peccato accidit. In Veneto enim, & Florentino libro, ex quo Noricus manauit, scriptum

Auth. vt præp.
nom. imp.

l. pronuntiatio.
in fine. de ver.
signi.

scriptum est, τὸν καίσαρα τὸν μίγαν, καὶ αὐγύστον τὸν σεβαστόν. Vlpianus quoq. cum vellet lib. XLVI. ad edictum ostendere familiam appellari plurimum personarum, quæ ab eiusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur: Sicuti, inquit, dicimus familiam Iuliam, quasi a fonte quodam memoræ. Has autem Iulias leges permultas fuisse reperimus, quarum latores duos illos Cæsares fuisse, atq. alios vetustiores ex eadem familia existimamus. Nos itaq. prius de legib. Augusti, quæ plures atq. insigniores fuerunt, deinde de ceteris scribemus. Et principio de lege Iulia de adulterijs coercendis videamus.

IULIA DE ADULTERIIS.

l. i. ad l. Iuliam.
de adul.

VLPIANVS libro primo de adulterijs scribit: Hæc lex lata est a Diuo Augusto. Quærunt aliqui, cur cum Augustus ex Octavia familia fuerit, eius lex Iulia dicatur? Quib. etsi lib. III. Emendationum satis, vt arbitror, fecimus; tamen hoc loco illud addemus, veteres præter duo illa adoptionis genera, quæ in vulgus nota sunt, cum quis apud populum, vel principem adoptatur, si sui iuris est; vel apud magistratum, si in aliena potestate est; tertium adoptionis genus per testamentum habuisse. Heredem enim aliquem ea condicione faciebant, vt nomen eius ferret, filiusq. illius qui adoptabat eum testamento, esse diceretur. Sic T. Pomponius Atticus a Q. Cæcilio eius auunculo adoptatus testamento, Q. Cæcilius Pomponianus dictus est, vt Varro & Cicero scribunt. Cuius rei vestigia apud Caium lib. III. fideicommissor. permanent de his qui heredes rogant, vt eorum nomen ferant. Nihil enim, inquit, male est honesti hominis nomen adsumere. Vlpianus quoq. lib. LXXVI. ad edictum scribit solitos esse quosdam ea condicione quidquam donare, si iuret alter se eius nomen laturum. Quam non esse donationem scribit, quia ob rem facta est, & res secuta est. Sed vt Dion scribit, hæc testatoris adoptio lege lata confirmabatur. Itaq. in hunc modum C. Cæsar Dictator, filium Cn. Octauij & Acciæ, quæ filia M. Accij Balbi & Iuliæ Cæsaris sororis fuit, testamento adoptauit. qua de causa C. Iulius Cæsar Octavianus dictus est. Cui cognomen Augusti, vt Suetonius

l. facta. p. si vero
nominis. ad
Treb.

l. hoc iure. in
fine. de dona.

nus scribit, additum postea fuit, quoniam loca religiosa, & in quib. augurato quid consecraretur, angusta appellabantur. Huius autem legis verba sunt apud eundem Vlpianum in eodem lib. I. de adulterijs: NE QVIS POST HAC STUPRVM ADULTERIVM FACITO SCIENS DOLO MALO. Quæ verba & ad eum qui suasit, & ad eum qui stuprum vel adulterium intulit, pertinere Vlpianus existimat. Papinianus vero lib. I. de adulterijs scribit: Lex stuprum & adulterium promiscue & κατὰ χρῆσιν ἑτέροισιν appellat. Sed proprie adulterium in nupta committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine: stuprum vero in virginem, viduamve committitur, quod Græci εὐδοκίαν appellant. Addit Modestinus lib. I. regular. Adulterium in nupta admittitur, stuprum in vidua, vel virgine, vel puero committitur. Idem ait lib. IX. differentiar. Inter stuprum & adulterium hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur. Sed lex Iulia de adulterijs hoc verbo indifferenter vitur. Capite quinto legis Iuliæ, vt idem Vlpianus lib. II. ad legem Iuliam de adulterijs scribit, ita cauetur, vt viro adulterum in vxore sua deprehensum, quem aut nolit, aut non liceat occidere; retinere horas diurnas nocturnasq. continuas non plus quam viginti testandæ eius rei causâ, sine fraude sua iure liceat. Quod adicitur, inquit Vlpianus, TESTANDÆ EIVS REI GRATIA, ad hoc pertinet, vt testes inducat testimonio fituros accusatori deprehensum reum in adulterio. Quod vero dicitur, Quem aut nolit, aut non liceat occidere: indicat non quemcumq. adulterum occidi licere. Namq. Macer lib. I. publicorum iudicior. scribit id patri solum permiffum. Nam hac lege, inquit, cauetur, vt liceat viro deprehensum domi suæ, non etiam focerit, in adulterio vxoris occidere eum qui leno fuerit, qui ve artem ludicram ante fecerit, in scenam saltandi cantandive causa prodierit, iudiciove publico damnatus, neq. in integrum restitutus erit, quive libertus eius mariti, voxorisve patris, matris, filij, filiæ vtrius eorum fuerit, nec interest proprius cuius eorum, an cum alio communis fuerit, quive feruus erit. & præcipitur, vt is maritus, qui horum quem occiderit, vxorem sine mora dimittat. Id secutus

l. hæc verba. de
adul.

l. inter liberas.
p. i. eo.

l. stuprum. eo.

l. inter stuprū,
de verb. signi.

l. capite quin-
to. de adul.

l. marito. eo.

1. Gracchus. C. eo. cutus esse videtur Alexander Imp. qui Gracchum qui in adulterio noctu deprehensum interfecerat, si eius conditionis adulter fuerat, ut per legem Iuliam impune occidi potuerit, crimine liberavit. Sin vero non poterat, quia & nox & iustus dolor factum eius releuabat; in exsilium dari posse rescripsit. Capite septimo, ut Vlpianus lib. II. de adulterijs scribit, ita cauetur: **NE QVIS INTER REOS REFERAT EVM QVI TVM SINE DETRECTATIONE REIPUBLICAE CAUSA ABERIT.** Necessario, inquit Vlpianus, adicitur **SINE DETRECTATIONE.** Ceterum si quis euitandi criminis causa id egit, ut Reip. causa abesset, nihil illi commentum hoc proficiat. Sed & in alia prouincia eos abesse vult, quam in ea, in qua deferuntur. Cetera quoro capite reperiantur, ignoramus. Sed quod de patre dicitur, ante quintum caput scriptum fuisse putamus. Qua de re Papinianus lib. I. de adulterijs ita scribit: Patri datur ius occidendi adulterum cum filia, quam in potestate habet. Itaq. nemo alius ex patrib. idem iure faciet, sed nec filiusfam. pater. Et Vlpianus lib. I. de adulterijs: **Quod ait lex, IN FILIA ADULTERVVM DEPREHENDERIT: non otiosum videtur.** Voluit enim ita demum hanc potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine filiam, de adulterio deprehendat. Labeo quoq. ita probat: & Pomponius scripsit in ipsis rebus Veneris deprehensum occidi. & hoc est quod Solo & Draco dicunt *in ipsis*. Domi autem suae deprehendi oportere scribit, vel generi sui: quoniam maiorem iniuriam putauit legislator, quod in domum patris aut mariti ausa fuerit filia adulterum inducere. Idem scribit: **Quod ait lex, IN CONTINENTI FILIAM OCCIDAT: sic erit accipiendum, ne occiso hodie adultero, reseruet, & post dies filiam occidat, vel contra.** Debet enim prope vno ictu & vno impetu vtrumq. occidere, aequali ira aduersus vtrumq. sumpta. Si vero altero occiso alter vulneratus est, etsi verbis legis, ut Macer lib. I. de publicis iudicijs scribit, non liberatur: tamen D. Marcus & Commodus rescripserunt impunitatem ei concedi. Quia licet interempto adultero filia post graua vulnera superuixerit, quae ei pater infixerat: magis fato, quam voluntate eius seruata fuisse videbatur. Addit Papinianus lib. I. de adul-

de adulterijs: **Qui occidere potest adulterum, multo magis contumelia poterit iure adficere.** Ideoq. patri non marito mulierem & omnem adulterum permissum esse occidere, quod plerumq. pietas paterni nominis consilium pro liberis capit. Ceterum mariti calor & impetus facile deccentis fuit refranandus. Itaq. patri ut filiam & quemcumq. adulterum occidat, permissum est: marito vero ut turpem adulterum, non etiam uxorem. Sed tamen apud Papinianum libro xxxvi. quaestionum, I. si adulteri. p. Imp. Marcus. Marci & Commodi, item D. Pij rescripta referuntur, quib. ultimum supplicium remittitur, cum sit difficillimum iustum dolorem temperare; & magis quia plus fecerit, quam quia vindicare se non debuerit, puniendus sit. Itaq. si humilis loci sit, in opus perpetuum tradi; si honestior, in insulam relegari iubetur. Mariti lenocinium, ut Vlpianus libro quarto de adulterijs scribit, eadem lex coercuit, qui deprehensam uxorem in adulterio retinuit, adulterumq. dimisit. Debuit enim, inquit, uxori quoq. irasci, quae matrimonium eius violauit. Tunc autem puniendus est maritus, cum excusare ignorantiam suam non potest, vel adumbrare patientiam praetextu incredibilitatis. Idcirco enim lex ita locuta est, **ADULTERVVM IN DOMO DEPREHENSVM DIMISERIT: quod voluerit in ipsa turpitudine deprehendentem maritum coercere.** Idem scribit: **Quod ait lex, Adulterij damnatam si quis duxerit uxorem; ea lege teneri; an & ad stuprum referatur, videamus, quod magis est.** Certe si ob aliam, inquit, causam ea lege sit condemnata, impune vxor ducetur. Addit Vlpianus illum quoq. plecti, qui pretium pro comperto stupro acceperit, siue maritus sit, siue alius: si gratis remisit, non plecti. Qui quaestum ex adulterio uxoris suae fecerit, hoc est, qui quid acceperit; ut adulteretur vxor, plectitur. Sed si ob negligentiam, vel culpam, vel quandam patientiam, vel nimiam credulitatem; extra legem positus est. Idem Vlpianus lib. VIII. disputatio. Iij. p. i. ce. num scribit: Lenocinij crimen lege Iulia praescriptum est; cum sit in eundem maritum poena statuta, qui de adulterio uxoris suae quid ceperit: item in eum qui in adulterio deprehensam retinuerit. Ceterum qui patitur uxorem suam delinquere, matrimoniumq. suum contemnit, qui

que. contaminationi non indignatur, pœna adulterum non infligitur. Ad hanc partem legis, ut a præceptore accepi, Aufonij Galli carmen pertinet:

Iuriscansulto, cui vivit adultera coniunx,

Papia lex placuit, Iulia displicuit.

- Papia enim matrimonij fauebat, Iulia mariti lenocinium vindicabat. Is quoq. quasi adulter punitur, ut Papinianus lib. 11. de adulterijs scribit, qui domum suam, ut stuprum adulteriumve cum aliena matrefam. vel cum masculo fieret, sciens præbuerit, vel quæstum ex adulterio vxoris suæ fecerit. Appellatione autem domus, habitatio quoq. significatur; & si amici quis domum præbuisset, tenetur, ut Vlpianus ait lib. 17. de adulterijs: Sed & si quis, inquit, in agro, balineove stuprum fieri præbuisset, comprehendi debet. Idem Vlpianus eodem libro ait, intra sexaginta dies post diuortium, ne mancipia per manumissionem subducantur quæstioni, manumitti ea a muliere prohibuisse. Tot enim dies marito dantur ad accusandum, ut Alexander rescripsit. Ipsa igitur (inquit Vlpianus) quæ diuerit, omnes omnino seruos suos manumittere vel alienare prohibetur, quia ita verba faciunt, ut ne eum quidem seruum, qui extra ministerium eius mulieris fuit, vel in agro, vel in prouincia, possit manumittere vel alienare. Quod quidem perquam durum est; sed ita lex scripta est. Additur idem de his qui post diuortium comparati sunt, item de paternis seruis, & matris, qui in ministerium filia fuerant. De eisdem sexaginta dieb. alijs locis tractatur. Sed & Vlpianus lib. 17. ad edictum scribit, Iuliam legem nisi certo modo diuortium factum sit, pro infecto habere. Qua de causa Cai verba lib. 11. ad legem 11. Tabular. ad hanc legem potius, quam ad Duodecim tabulas referenda esse arbitror. Si ex lege, inquit, repudium missum non sit, & idcirco mulier adhuc nupta esse videatur, tamen si quis eam vxorem duxerit, adulter non erit. Illud notandum est, quod in omnib. libris (Tusco excepto) mendosum circumfertur, Vlpianum lib. 11. de adulterijs ita scripsisse: Si postulauerit accusator, ut quæstio habeatur de seruo adulterij accusato; siue voluit ipse interesse, siue noluit; iubent iudices eum seruum æstimari, & vbi æstimauerint, tantam pecuniam
- l. qui domum.**
l. & si amici.
l. prospexit. & seqq. qui & a quib.
l. iure mariti. C. de adult.
l. miles. p. sexaginta.
l. mariti. p. præterea. de adul. l. iij. C. eo.
l. vn. in fin. vn. de vir & vxor.
l. si ex lege. de adult.
l. si postulauerit. in princ. & in fine. eo.

- euniam, & alterum tantum eum qui nomen eius serui detulerit, ei ad quem ea res pertinet, dare iubebunt. Scribunt alij, Tantam pecuniam adulterum, & tantam eum, &c. nimis ridicule, cum adulter seruus sit. Et ad extremum eius capitis ita scribendum est; Notandum est, quod capite quidem non cauetur, si seruus adulterij accusetur, & accusator quæstionem in eo haberi velit, duplum pretium domino præstari lex iubet: at hic simplum. Agebat autem de seruis rei vel reæ, quæ absoluta fuit, in quæstione debilitatis aut mortuis. Vulgo vero scribitur, Quod hoc capite quidem non cauetur. Cui mendo causam dedit leuis quædam occasio; quod in Florentino libro, ex quib. ceteri descripti intra 1000. annos sunt, alterum O huius verbi nono, delerum esse videatur. Ego vero non dubito priora illa verba, quæ mendosa esse diximus in omnib. libris præter Florentinum, ex nono capite legis Iulia sumpta fuisse. Namq. etiam Papinianus lib. 11. de adulterijs scribit: De seruo qui accusatur, si postuletur, quæstio habetur: quo absoluto, in duplum pretium accusator domino damnatur. Item Diocletianus Domitio rescripsit: Dominis seruorum per accusatoris calumniam tortorum, aduersus eum pœna dupli lege Iulia prouidetur. Quod Accursium non fugit, etsi in ceteris mendoso libro vsus sit. Cetera, quæ ad hanc legem pertinent, in nostris libris plene tractantur. Tantum addam, post quinquennium neq. adulterum neq. mulierem accusari posse, neq. etiam ceteros qui ex hac lege accusari possunt, ut Vlpianus scribit lib. 17. de adulterijs. Id autem tempus numeratur a die commissi criminis: at sexaginta dies, qui marito ad accusandum competunt, vel sex menses extraneo, ex die diuortij numerantur; modo ne quinquennium exactum sit, ut idem Vlpianus scribit. Tryphoninus quoq. lib. 11. disputationum scribit, denegari marito minori intra 10. dies non accusanti restitutionem. Idem ait nullam deprecationem adulterij pœnæ esse, si se minor annis adulterum fateatur. Quod ad alia quoq. omnia, quæ eadem lege puniuntur, porrigendum esse scribit: veluti si adulterij damnatam sciens vxorem duxerit, aut in adulterio deprehensam vxorem non dimiserit, quæstumve de adulterio vxoris fecerit, pretiumve pro com-
- l. vlt. de calum.**
l. dominis. C. de calum.
l. mariti. p. hoc quinquennium. de adult.
l. auxilium. de minori.

Instit. de pub. ind. p. itē lex.

perro stupro acceperit, aut domum præbuerit ad stuprum adulterij uve in eam committendum. De poena vero huius legis Iulianae Iustinianus scribit libro IV. Institutionum: Item lex Julia de adulterijs coercendis, quæ non solum remeratores alienar. nuptiarum gladio punit, sed & eos qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi vel virginem vel viduam honeste uiuentem stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus; si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum; si humiles, corporis coercionem cum relegatione. Hæc de lege Julia de adulterijs.

IULIA DE PVDICITIA.

AB eodem Augusto lex hæc lata est, quam arbitror ab Iustiniano cum illa altera de adulterijs coercendis esse confusam. Etenim Suetonius de legibus Augusti ita scribit: Leges retrahat, & quasdam ex integro sanxit, ut sumptuariam, & de adulterijs, & de pudicitia, de ambitu, de maritandis ordinibus. Itaq. quod antea diximus, qui adulterij damnatam uxorem duxerit, ea lege puniri: id Imp. Alexander ad hanc legem refert. Castitati, inquit, temporum meorum conuenit, lege Julia de pudicitia damnatam in pœnis legitimis perseuerare. Qui autem adulterij damnatam, si quocumq. modo pœnam capitalem euaserit, sciens duxit uxorem, vel reduxit, eadem lege ex causa lenocinij punietur. Item quod idem Imp. rescripsit; reos adulterij duos simul, marem & feminam ex eadem causa fieri lex Julia de pudicitia vetat, sed ordine peragi utrosque licet. Vlpianus lib. II. de adulterijs idem scribit: Si quis & adulterum & adulteram simul detulit, nihil agit, poteritq. quasi neutrum detulerit, rursus a quo velit, initium facere; quia nihil agit prima delatione. Et alio loco: Queritur an alius adulteram, alius adulterum postulare possit: ut quamuis ab eodem ambo simul postulari non possint, a diuersis tamen singuli possint. Sed non ab re est hoc probare, diuersos accusatores admitti posse, dum si ante denuntiationem nupserit, prior mulier accusari non possit. Quod ea de causa dictum est,

ambrosius

1. castitati. C. de adult.

1. mariti. p. quod sit. D. eo.

1. reos. C. eo.

1. si maritus sit. in fine. D. eo.

1. denuntiasse. p. quæritur. co.

est, quoniam, ut idem lib. r. scribit; qui uxori repudium miserit, potest et denuntiare ne seio nuberet; & si denuntiauerit, ab ea incipere potest: si minus, expectabit sententiam de adultero latam, qui si absolutus fuerit, per eum mulier vincit, nec ultra accusari potest, ut idem Vlpianus libro II. scribit. Ad has leges Horatius respexit lib. IV. carminum:

*Nullis polluitur casta domus stupris,
Atos & lex maculosum edomuit nefas,
Laudantur simili prole puerpera,
Culpam poena premit comes.*

IULIA DE MARITANDIS ORDINIBVS.

HANC cum aliquanto quam ceteras seuerius emendasset Augustus, præ tumultu recusantium perferre non potuit, nisi adempta lenitate parte pœnarum, & vacatione triennij data, auctisq. præmijs, ut Suetonius scribit. Cumq. etiam immaturitate sponfarum, & matrimonio morum crebra mutatione, vim legis eludi sentiret, tempus sponfas habendi coartauit, & diuortijs modum imposuit. Eius fraudis Martialis libro V. I. ut opinor, mentionem facit his verbis:

*Iulia lex populis ex quo Faustina renata est,
Atq. intrare domos iussa pudicitia est:
Aut minus, aut certe non plus trigesima lux est,
Et nubit decimo iam Thelesina uiro.*

Namq. Domitianus Iuliam legem restituit, & castrati mares vetuit: quod alio epigrammate idem poeta coniunxit:

*Ludus erat sacra connubia fallere tædæ,
Ludus & immeritos exsecuisse mares:
Vtraq. in prohibes Cæsar, populisq. futuris
Succurris, nasci quos sine fraude iubes.*

De eadem lege Florus lib. LX. scribit Q. Metellium Censorum creatorem ut ducere uxores omnes omnino cogentur liberorum creandorum causa censuisse, eiusq. orationem Augustum cum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam, in Senatu recitasse. De hac in nostris libris hæc

Lex uxori. eo. d. l. denuntiasse. in fine.

hæc est lex

de adulterijs

de adulterijs

de adulterijs

l. nec patronis-
C. de operis li-
berto.

l. qui liberti-
nus, D. eo.

l. i. in fin. unde
vir & vxor.

l. in eo iure de
ritu nup.

l. vit. de diuor.

l. adigere. in fi-
ne. de iure pat.

hæc scripta esse reperimus. Imp. Alexander Minicio re- &
scripsit, vt qui duos filios in potestate vel diuersis tempo- &
rib. habuit, lege Iulia de maritandis ordinib. obligatio- &
ne operarum liberetur. Ipſius Iulie legis verba Paulus &
lib. II. ad legem Iuliam & Papiam refert hæc: **QVI LI-
BERTINVS DVOS PLVRESVE A SE GENITOS NA-
TASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT, PRAETER-
EVM QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE
OPERAS SVASVT CVM BESTIIS PVGNARET LO-
CAVERIT: NE QVIS EORVM OPERAS, DONI, MV-
NERIS, ALIVDVE QVID QVAM LIBERTATIS CAV-
SA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE EORVM,
DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT, OB-
LIGATVSVE ERIT: DARE, FACERE, PRAESTARE
DEBETO.** Quæ vero postea sequuntur, legis verba non
sunt. neq. enim in Tusco libro duple notata sunt, vt reli-
qua. Ex quib. verbis apparet, quod Paulus, Vlpianus, &
Caius, ad legem Iuliam & Papiam scripserunt, id eos ad
hanc legem de maritandis ordinibus, & ad legem Papiam
& Poppæam scripsisse. Quod alijs quoq. exemplis con-
stat. Scribit Vlpianus lib. XLVI. ad edictum: Si liberta
ab inuito patrono diuertit, lex Iulia de maritandis ordi-
nib. retinet istam in matrimonio, dum eam prohibet alij
nubere inuito patrono. Idem Vlpianus lib. III. ad legem
Iuliam & Papiam: In eo iure, quod dicit inuito patrono
libertam, quæ ei nupta est, alij nubere non posse; patro-
num accipimus, vt rescripto Imp. nostri, & Diui patris
eius continetur, & eum qui hac lege emit, vt manumit-
tat. & postea: Hoc caput ad nuptam tantum libertam
pertinet, ad sponsam non pertinet. Deinde ait lex, IN-
VITO PATRONO: inuitum accipere debemus eum qui
non consensit ad diuortium. Et alio loco sub titulo de
diuortijs ex eodem libro refertur: Quod ait lex, DIVOR-
TII FACIENDI POTESTAS LIBERTAE QVAE NV-
PTA EST, PATRONO NE ESTO: non infectum vide-
tur effecisse diuortium, quod iure ciuili dissoluit matri-
monium. & postea: Ait lex, QVAMDIU PATRONVS
EAM VXOREM ESSE VOLET, & velle debet vxorem
esse, & patronus durare. Paulus quoq. lib. II. ad legem
Aeliam Sentiam scribit, lege Iulia de maritandis ordinib.
remitteri

remitteri iusiurandum, quod liberto in hoc impositum est,
ne vxorem ducat, libertæ ne nubat, si modo nuptias con-
trahere recte velint. Quæ de re in Aelia Sentia dictum
est. Eodem pacto ex his quæ Terentius Clemens lib. I. V.
& V. & Caius libro III. ad legem Iuliam & Papiam scri-
bunt, arbitror hac eadem lege Iulia prohiberi omnes vias
obligandi mulieres ne nubant; quamobrem legata ea con-
dicione data, capi possunt condicione neglecta. Et ad
hanc legem Clementem respicere, cum ita scripsit, Le-
gem vtilem Reipub. sobolis scilicet procreandæ causâ
latam, adiuuandam interpretatione. Ad eandem Flaccus
in sæculari carmine referendus est:

Diuâ producas sobolem, patrumq.

Prosperes decreta super iugandis

Feminis, prolisq. noua feraci

Lege marita.

Exstat apud Paulum lib. I. ad legem Iuliam & Papiam ca-
put integrum eiusdem legis. ita enim scribit: Lege Iulia
ita cauetur: **QVI SENATOR EST, QVIVE FILIVS, NE-
POSVE EX FILIO, PRONEPOSVE EX FILIO NATO
CVIVS EORVM EST, ERIT: NE QVIS EORVM
SPONSAM VXOREMVE SCIENS DOLO MALO HA-
BETO LIBERTINAM, AVTEAM QVAE IPSA, CV-
IVSVE PATER, MATERVE ARTEM LVDICRAM
FACIT, FECERIT. NEVE SENATORIS FILIA, NE-
PTISVE EX FILIO, PRONEPTISVE EX NEPOTE FI-
LIONATO, NATA: LIBERTINO, EIVE QVI IPSE,
CVIVSVE PATER MATERVE ARTEM LVDICRAM
FACIT, FECERIT: SPONSAM NVPTAVE SCIENS DO-
LO MALO ESTO. NEVE QVIS EORVM DOLO MA-
LO SCIENS SPONSAM VXOREMVE EAM HABETO.**
Celsus tamen lib. xxx. Digestor. scribit lege Papiæ cau-
eri omnib. ingenuis præter Senatores, eorumq. liberos, li-
bertinam vxorem habere licere. Et Iustinianus lib. V. con-
stitutionum: Si libertam quis vxorem habeat, deinde in-
ter Senatores scribarum dignitate illustratus, an soluatur
matrimonium apud Vlpianum quærebatur: quia lex Pa-
piæ inter Senatores & libertas stare connubia non pati-
tur. Sed Iustiniano visum est legis Papiæ seueritatem eo
casu comprimere. Idemq. respondit, si liberti socer Se-
nator

l. sed si hoc. in
fine. l. cum ita.
& seq. de con.
& demon.

l. hoc modo. eo.

l. lege Iulia. de
ritu nup.

l. lege Papiæ. eo.

l. vit. C. de nup.

nator factus sit. Ex his apparet, quod Paulus legi Iuliae, id Iustinianum & Celsum Papiae legi tribuere. Sed ut antea scripsi, vtraque ab iureconsultis coniuncta est, & existimo in Papiam per multa capita legis Iuliae esse translata. Namque ut Tacitus libro IIII. scribit, Papiam Poppaeam senior Augustus post Iulias rogationes incitandis coelibum poenis, & augendo arario sanxerat. Sed de Papia alio loco scribemus. De hac parte huius legis siue Iulia, siue Papia est, credendum est Vlpianum lib. I. & Paulum lib. II. ad legem Iuliam & Papiam scripsisse, ut lib. I. Digestorum relatum est de Senatoris filijs. Idem Iustinianus rescripsit, nuptias quae inter masculos & feminas maiores vel minores sexagenarijs vel quinquagenarijs lege Iulia vel Papia prohibita sunt, nullo modo se prohibere. Suetonius vero scribit Claudium Caesarem abrogasse legis Papiae Poppaeae caput, quod a Tiberio Caesare adiectum erat, quasi sexagenarij generare non possent: quod Alcibiades animaduertit lib. III. Dispositionum. Eius tamen opinio, ut eadem Papia sit, quae Iulia de maritandis ordinibus dicitur, mihi non probatur, propterea quod Papiam ex Tacito post Iulias rogationes latam esse constat. Multo minus quod Isidorus reprehendendum putat: quae de re in Papia dicitur. Iuuenalis autem carmen ad hanc ipsam Iuliam pertinet. Nam placet, vel ut alij scribunt, sed placet Virgilio lex Iulia. Quinquagenariae mulieres, ut Aristoteles & Plinius lib. VII. scripserunt, raro gignunt earumque partus mirabiles Iustinianus altera constitutione appellat, legitimos tamen filios ex his nasci vult. Paulus quoque libro XXXIII. ad edictum; Si sterilis, inquit, ancilla sit, cuius partus venit, vel maior annis quinquaginta, cum id emptor ignorauerit, ex empto tenetur venditor. Quamobrem cum ille qui quinquagenariam mulierem duceret, ex alijs liberos habere posset, prohibitum est lege Papia ne quinquagenariae ducerentur. Idem in maioribus sexaginta annis constitutum est, ut non ducerent uxores, quia illae ex alijs liberos susciperent. In quo Accursius errat. De eadem lege apud Gellium reperio scriptum. Capite enim VII. legis Iuliae prioris (inquit) ex Consulibus fasces sumendi potestas sit, non qui pluris annos natus est, sed qui pluris liberos, quam collega, aut in

l. Senatoris filium. & seqq. de Senato. l. sancimus nuptias. C. de nupt.

l. si maior. de legi. her.

l. si sterilis. de actio. em.

l. si maior. de legi. her.

l. si sterilis. de actio. em.

l. si maior. de legi. her.

in sua potestate habet, aut bello amisit. Sed si par utriusque numerus liberorum est, maritus, aut qui in numero maritorum est, praefertur. Si vero ambo & mariti, & patres totidem liberorum sunt, tum ille pristinus honos instauratur, & qui maior natu est, prior fasces sumit. Super his autem, qui aut coelibes ambo sunt, aut parem numerum filiorum habent, aut mariti sunt, & liberos non habent; nihil scriptum in lege de ea aetate est. Solitos tamen, inquit, audio, qui lege potiores essent, fasces primi mensis collegis concedere aut longe aetate prioribus, aut nobilioribus, multo, aut secundum Consulatum ineuntibus. Scribit Linius lib. I. Romulum primum Romanorum regem cum cetero habitu se angustiore, tum maxime licitoribus XII. fecisse, quosdamque dicere ab numero avium, quae augurio regnum portenderant, eum numerum esse secutum. Linius eorum opinio placet, quibus & apparitores, & lictores ab Etruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga praetexta sumpta est, numerum quoque ipsum ductum placet. & ita habuisse (inquit) Etruscos, quod ex duodecim populis communiter creato rege singulos singuli populi lictores dederint. Quod Dionysius lib. III. ad Tarquinium Priscum refert, ut Etruscorum legati attulerint ei auream coronam, sellam eburneam, sceptrum, in quo summo aquila sedebat, tunicam purpuream cum aureis signis, & amictum purpureum varium, cuiusmodi est, quo Lydor. & Persarum reges utuntur, sed non ita quadratum, sed rotundum; quam Romani togam, Graeci tebenum appellant. item duodecim secures, ut quidam (inquit) scripserunt, ex singulis urbibus singulas ducentes. Erat enim Etruriae mos Regi securim & virgarum fascem licterem praeferre. Quod si duodecim illis Etruriae regulis unum esse ducem exercitus placuisset, illi duodecim fasces dabant. idque aut alios ad Romulum referre, sed fieri potuisse, ut Romulus Tuscorum morem secutus sit. Tarquinium tamen scribit ad Senatum retulisse, an illis insignibus eum uti paterentur. illis permittentibus auream coronam tulit, picta toga & praetexta usus est, item sceptrum & sella eburneis. lictores quoque XII. cum securibus. & virgis ius dicenti praesto erant, & euntem praecedebant. Quae omnia apud eos qui regia potestate exactis Regibus visi sunt,

P sunt,

sunt, hoc est Coss. relicta fuerunt, corona & toga picta exceptis, nisi cum victores e provincijs redirent in triumpho. Sed de ceteris insignib. alias. De fascib. idem Livijs lib. 11. scribit Consules annuos regia potestate creatos omnia iura, omnia insignia tenuisse. id modo cautum esse, ne si ambo Coss. fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior concedente collega fasces habuit. His fascib. secures demptas fuisse a Valerio intra urbem tantum, cum de prouocatione concessum est, ex Livijs libro 111. & xxv. sunt qui arbitrentur. quod aperte Dionysius lib. v. tradit, vt in Valeria dicemus. Sed fascium habendor. vicissitudo, vt ex Gellio apparet, non in dies singulos, vt Budæo placet, sed in menses mutabatur. Quod etiam Dionysius ait lib. v. antiquitatum; eoq. mense (inquit) alterum collegam ministri duodecim sine securib. cum bacillis præcedebant. Suetonius etiam auctor est C. Cæsarem Cos. antiquum morem retulisse, vt quo mense fasces non haberet, accensus ante eum iret, lictores pone sequerentur. Cetera in xii. Tabulis cum de sepulchris agetur, videbimus. Itaq. cum Consules alternis mensib. fascib. vterentur, vetus consuetudo fuit, vt primo mense maior natu fasces haberet. Sed D. Augustus maluit eum honorem plurium liberor. parenti concedere; aut si pari numero liberos haberent, marito. Sed & obseruatum esse Gellius ait, vt qui ea lege præferbatur, cederet nonnumquam longe ætate maioribus, aut multo nobilioribus, aut his qui iterum Consules fierent. Idem opinor in nominibus Consulium præponendis obseruatum, vt eius nomen, qui primus fasces tenuisset, in Consulib. appellandis præponeretur; quod tamen nusquam traditum reperi. Ad hoc Gellianum caput Vlpianus fortasse scribebat, cum lib. xx. ad legem Iuliam & Papiam Proconsules non amplius quam sex fascibus vt scripsit: qua de re in xii. dicemus. Refertur etiam lib. xxiii. Digestor. Marciani caput lib. xv. institutionum, capite xxxv. legis Iulix. ita enim inscriptum est: Qui liberos, inquit, quos habent in potestate, iniuria prohibuerint ducere vxores vel nubere, vel qui dotem dare non volunt, ex constitutione DD. Seueri & Antonini per Proconsules præfidesq. provinciar. coguntur in matrimonium

l. Proconsules.
de offic. Proc.

l. qui liberos.
de ritu nup.

l. filius. p. maritus.
de falsis.

nium collocare & dotare. Illud etiam ad eandem legem pertinere arbitror, quod Vlpianus lib. 1. ad legem Iuliam & Papiam scribit de his quæ palam quæstum fecissent, aut in adulterio deprehensæ essent, quas opinor ea lege notari. Eiusdem legis est, vt arbitror, quod Vlpianus lib. vii. ad easdem leges scribit, vt si maritus inuita vxore dotalem seruum manumiserit, quidquid ad eum peruenit, restituat. Adicitur, inquit, in lege, vt & si dolo malo aliquid factum sit, quominus ad eum perueniat, teneatur, & postea: De viro heredeq. eius lex tantum loquitur, de socero successoribusq. soceri nihil in lege scriptum est. Item quod ait lex, QUANTA PECVNIA ERIT, TANTAM PECVNIAM DATO: ostendit æstimationem voluisse legem præstari. Paulus quoq. lib. xxi. quæstionum legis Iulix verba refert hæc: AVT DOLO FECIT QVO MINVS ADEVM PERVENIAT. Sed & omnia quæ ad legem Iuliam & Papiam iurisconsulti scripserunt, ad hanc legem & Papiam pertinere existimo. Et vt ex singulor. capitum Digestor. inscriptione animaduerti, Vlpianus libros viginti ad eas leges scripsit, vt ex illo capite, quo de fascib. Proconsulum agi dicebamus, apparet: item ex xviii. capite de excusationibus; quod ad Gellianam quoq. legem pertinere non dubito. Vt enim illic bello amissi liberi Coss. profunt, vt in fascib. præferantur, sic Vlpianus ad tutelæ excusationem eos prodesse ait. Hi sunt viginti illi libri, quos ad leges Vlpianum scripsisse in indice Digestor. dicitur. Sic etiam reliqui, qui ad leges scripti esse dicuntur, intelligantur; quod nemo hætenus animaduertit. Nam Caius quoq. libros xv. ad leges scripsisse dicitur; & ex quintodecimo ad legem Iuliam & Papiam illa sub titulo de his quæ vt indignis auferuntur, Iustinianus refert: In fraudem iuris fidem accomodat, qui vel id quod relinquitur, vel aliud tacite promittit restitutum se personæ, quæ legib. ex testamento capere prohibetur. Paulum etiam ad leges libros decem scripsisse ferunt; & extremum caput, Si quid in fraudem patroni factum sit, ex lib. x. Pauli ad legem Iuliam & Papiam sumprum est. Quamquam sub titulo de concubinis quædam ex xii. libro reperiuntur; quod aut mendosum est, aut index ille; aut ego deceptus in describendo

l. palam. de ritu nupt.

l. si vero negotium. fol. mat.

d. l. Proconsules.

l. bello amissi.
de excus.

l. in fraudem.
de his quæ vt ind.

l. ij. de concubis.

1. operis ferui.
de ope. fer.
1. vn. de adem.
lib.

1. pleriq. 1. pro-
xime. de ritu
nup.
1. Senatus cen-
suit. de iure
sci.

bendo sum. Iam vero Terentius Clemens ad leges libros viginti scripsisse dicitur; ex vicefimo quidem nihil relatum animaduerti, sed tamen ex xviii. sumptum est caput xv. de operis feruor. item singulare de ademptione libertatis. Sic etiam Marcellus & Iunius Mauricianus libros senos ad leges conscripserunt; ex tertio vero Marcelli quædam sub titulo de ritu nuptiar. reperiuntur; ex tertio quoq. Mauriciani caput xv. de iure fisci. Ex ceteris hor. iurifconsultor. libris permulta in Pandectis relata esse animaduerti, quæ hoc loco referre operæpretium non esse existimaui. Ad ceteras Iulias leges veniamus.

IULIA AMBITVS.

1. vn. de lege Tu-
lia ambitus.

HANC legem idem Augustus tulit, vt Suet. ait, de qua Paulus lib. v. sententiar. ita scribit: Petiturus magistratum, vel prouinciæ sacerdotium, si turbam suffragior. causa conduxerit, feruos aduocauerit, aliamve quam multitudinem conduxerit, conuictus vt vis publicæ reus in insulam deportatur. Modestinus vero lib. 111. de pœnis eam legem in Vrbe cessasse scribit; quia ad curam principis magistratum creatio pertinet, non ad populi fauorem. Sed si in municipio contra hanc, inquit, legem magistratum aut sacerdotium quis petierit, per S. C. centum aureis cum infamia punitur. Sed sciendum est, quod Dion lib. 1111. & Strabo lib. xvii. & Theophilus lib. 11. institutionum scribunt, D. Augustum, vt firmiorem potestatem sibi posterisq. suis præstaret, in illo totius orbis imperio adumbratam quandam popularis potestatis formam instituisse. Prouincias enim omnes diuisit, atq. eas, quæ pacatæ longe a Romanis hostib. aberant, populo reliquit, qui in eas Proconsules atq. Prætores mitterent: in quib. eligendis ambitus vindicari potuit. Eas vero sibi retinuit, quas impacatas, atq. vicinas hostib. esse cognouerat. Nam cum is nomen Imperatoris, hoc est, ducis militaris sibi sumpsisset, bella per eum administrari oportebat. In eas itaq. legatos suos, proprætores, & præfides mittebat. Exstantq. hodie huius diuisionis vestigia, præter hæc ipsa magistratum nomina, de quib. aliquando agemus; tum quod Theophilus notat ab Iustiniano diffe-

differentiam esse sublatam stipendiariæ & tributariæ prouinciæ; tum etiam quod Constantinus Hermanopolus libro 1. τοὺ πολεμίου scribit, eas prouincias quæ populo Romano concessæ sunt, proprie publica bona dici. Ceteras ciuitates, si quid habeant, tamquam peculium id obtinere, cum aut Cæsaris aut populi sint. Quod Vlpianus lib. x. ad edictum probat: Bona, inquit, ciuitatis abusuue publica dicta sunt. Sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt. Et Caius lib. 111. ad edictum prouinciale: Eum, inquit, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus. Nam publica appellatio in complurib. causis ad populum Rom. respicit. ciuitates enim priuator. loco habentur. Sed hac etiam de re accuratius alio loco tractabitur, quo & prouinciar. nomina & magistratum, quor. in nostris libris mentio fit, colligemus. Interea illud addamus, hanc Augusti simulationem, qua illud aucupari videbatur, vt is solus teneret rem bellicam & tributa (nam hoc etiam sibi retinuit) quib. vinculis regiam potestatem occultaret, paulatim euanuisse. Namq. initio in prouincias illas populi de Cæsaris voluntate magistratus eligebantur, deinde ne populus quidem consulebatur, sed omnia ad principis nutum fiebant. Idq. est quod Modestinus scribit. Alterum ambitus genus suffragiorum Iustiniani Nouella v 111. punitur, de quo alias.

In st. de rer. di-
ui. p. per tra-
ditionem.

1. bona. & seq.
de verb. signi.

IULIA SVMP TVARIA.

DE hac lege præter Suetonium, ita Gellius lib. 11. scribit: Postremo lex Iulia ad populum peruenit Cæsare Augusto imperante, qua profectis quidem dieb. ducenti finiuntur, Kalendis, Idibus, Nonis, & alijs quibusdam festiuis trecenti, nuptijs autem, & repotijs sestertij mille. Esse etiam dicit Capito Atteius edictum (Diui ne Augusti, an Tiberij Cæsaris, non fati commemini) quo edicto per dierum varias sollempnitates a trecentis sestertijs ad usq. duo millia sumptus cenarum propagatus est, vt his saltem finib. luxuriæ efferuescentis æstus coerceretur. Repotia sunt, vt Sex. Pompeius notat, cum postero die nuptiarum apud nouum maritum cenatur, quia quasi reficitur potatio. Sestertij tum quattuor assib. æstimabantur,

l. vii. c. de
dona.

l. vii. c. de col-
la æris. lib. x.

l. apud eum.
de manum.

tur, vt apud Iustinianum, & Mæcianum lib. sing. de aſſe, atq. alios, quor. ſcripta lib. 11. Emendationum & opinio- num retulimus. Aſſes autem ſemunciam æris pendebant, vt Plinius ſcribit ex Papiriana lege. itaq. ſextertij ſexli- bram æris conſtituebant: xx. libræ æris aureum num- mum ex Arcadij conſtitutione. Qua ratione tota huius le- gis æſtimatio conſci potest, & ad ſimilitudinem noſtro- rum nummor. redigi pingui, vt aiunt, Minerua. Namq. vt aurificum ſtatera hæc examinentur, non eſt a nobis hoc tempore poſtulantur.

AVGVSTI quoq. lex a Paulo lib. x vii. ad Plautium re- fertur: Imperator, inquit, cum ſeruum manumittit, non vindictam imponit, ſed cum voluit, fit liber is qui manu- mittitur ex lege Auguſti. Hæc illa eſt fortæſſe, de qua in Fuſia Caninia dicebamus Suetonium ſcribere D. Augu- ſtum manumittendi modum terminaffe, & pleraq. de eo- rum manumiffionib. conſtituiſſe. de quib. in Iunia quo- que Norbana dicemus. His reperio Auguſtum nomen Iu- liar. legum dediſſe, etſi de huius poſtremæ legis nomine mihi non conſtet. Papiam quoq. & Falcidiam eodem tempore latas eſſe conſtat. Nunc de ceteris videamus.

IVLIA DE REPETVNDIS.

l. i. de l. Iul.
rep.

l. eadem lege.
co.

M. CICERO in oratione Seſtiana teſtis eſt hanc le- gem a C. Cæſare latam eſſe. De qua Marcianus lib. xi v. inſtitutionum ſcribit: Lex Iulia repetundar. per- tinet ad eas pecunias, quas quis in magiſtratu, poteſtate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, mini- ſteriove publico cepit, vel cum ex cohõrtẽ cuius eor. eſt. Excipit lex a quib. licet accipere: a ſobrinis, propioreve gradu cognatis ſuis, vxore. Addit Ventileius Saturninus lib. 111. publicor. iudicior. Eadem lege tenentur qui ob denuntiandum vel non denuntiandum teſtimõnium pec- uniam acceperint. Item eadem cauere ait, ne quis ob militem legendum mittendumve æs accipiat. neve quis ob ſententiam in Senatu conſiliove publico dicendam pe- cuniam accipiat, vel ob accuſandum, vel non accuſan- dum. vtq. urbani magiſtratus ab omni forde ſe abſti- neant, neve plus doni muneris in anno accipiant, quam quod

quod ſit aureor. centum. Item Mæcer lib. 1. iudicior. pu- blicor. ſcribit: Lex Iulia de repetundis præcipit, ne quis ob iudicem arbitrumve dandum, mutandum, iuben- dumve vt iudicet; neve ob non dandum, non mutan- dum, non iubendum vt iudicet: neve ob hominem in vincula publica coniciendum, vincendum, vincirive iu- bendum, exve vinculis dimittendum: neve quis ob ho- minem condemnandum, abſoluendumve: neve ob li- tem æſtimandam, iudiciumve capitis pecuniæve facien- dum, vel non faciendum, aliquid acceperit. Illud quoq. cauetur, ne in acceptum feratur opus publicum facien- dum, frumentum publice dandum, præbendum, adpre- hendendum, ſarta tecta tuenda, ante quam perfecta, pro- bara, præſtita lege erunt. Datur ex hac lege, vt Scauola libro 1 v. regular. ſcribit, in heredes actio intra annum, dumtaxat a morte eius qui arguebatur. Vſucapi autem vetatur, quod contra hanc legem datum eſt, vt Paulus lib. 11 v. ad edictum ſcribit. Eadem lex venditiones, loca- tiones eius rei cauſa pluris minorisve factas irritas facit. M. quoq. Cicero in oratione in Piſonem ſcribit: Exire de prouincia, educere exercitum, bellum ſua ſponte gerere, in regnum iniuſſu populi aut Senatus accedere cum plu- rimæ leges veteres, tum lex Cornelia maiestatis, Iulia de pecunijs repetundis planiſſime vetant. Et pro Rabirio Poſtumo: Iubet lex Iulia perſequi ab his, ad quos ea pe- cunia, quam is ceperit qui damnatus ſit, peruenerit. Si eſt hoc nouum in lege Iulia, ſicuti multa ſunt ſeuerius ſcripta, quam in antiquis legib. & ſanctius iudicata; ſane etiam conſuetudo huius generis iudicior. noua ſit. Hoc totidem verbis tranſlatum caput eſt, quot ſunt non mo- do in Cornelia, ſed etiam ante in lege Serulia. Huius au- tem legis pœna quæ fuerit, ignoramus. Mæcer tamen ſcribit: Hodie ex lege repetundar. extra ordinem puniun- tur, & plerumq. vel exſilio puniuntur, vel etiam durius, prout admiferint. Olim, vt ex Verrinis Ciceronis conſtat, lis æſtimabatur, bonaq. vendebantur eius qui damnatus eſſet; is vero in exſilium voluntarium proficiſcebatur. Sed illæ orationes ante C. Cæſaris Conſulatum habitæ, quo tempore lex hæc lata; ceteræ, quas antea retulimus, poſt illius Conſulatum. In epiſtolis autem M. Cœlij ad Cice- ronem

l. lex Iulia. co.

l. ij. co.

l. quod con-
tra. co.

d. l. lex Iulia.
in fine.

ronem reperitur, legis de repetundis vnum & centesimum caput fuisse: QVOD EORVM IVDICVM MAIOR PARS IVDICARIT, IDIVS RATVMQ. ESTO. Quod ad hanc legem pertinuisse non dubito.

IULIA AGRARIA.

l. vit. de term. ure.

AGRARIAM legem idem Cæsar tulit, vt Callistratus ait lib. v. de cognitionibus: & aduersus eos, qui terminos statutos extra suum gradum fines mouerint dolo malo, pecuniaria pœna constituta est. Nam in terminos singulos, quos eiecerint, locove monerint, quinquaginta aureos in publicum dari iubet; & eius actionem & petitionem ei qui volet, esse iubet. Hanc legem, vt Suetonius & Florus lib. c. III. scribunt, Cæsar Cos. tulit inuito Senatu, & M. Bibulo eius collega obnuntiante, quem armis foro expulit, & vt domo abditus reliquum tempus ageret, coegit. Ipse campum Srellatem maiorib. consecratum, agrumq. Campanum ad subsidia Reipub. vectigalem relictum, diuisit extra sortem viginti millibus ciuium, quib. terni pluresve liberi essent. Hæc Iulia lex appellatur a Suetonio in Augusto, cuius pater Cn. Octavius inter xx. viros agrum Campanum plebi Iulia lege diuisit. Exstat etiam Tiberij Cæsaris constitutio de sepulchris post codicem Theodosianum, in qua monumentor. multa genera exprimuntur: in quib. est, quod non longe ab ædib. vel itinere publico constitutum est iuxta legem Semproniam, & Iuliam, quod cardinib. & decumanis constitutum esse monstratur. Decumanus limes, vt Urbicus & Sex. Pompeius scribunt, est qui ab oriente ad occidentem, vel contra fit: cardo, qui ad meridiem a septentrione, vel contra. Idem Suetonius scribit Cæsarem Dictatorem octoginta ciuium millia in transmari- nas colonias distribuisse.

IULIA IVDICIARIA.

l. vii. in fi. de l. Iul. ambitus.

MODESTINVS lib. II. de pœnis scribit: Si reus, vel accusator domum iudicis ingrediatur, per legem Iuliam iudiciariam in legem Ambitus committit; idest, reos

reos centum fisco inferre iubetur. Hanc Paulus lib. II. ad legem Iuliam & Papiam, publicor. iudicior. appellasse videtur: Lege, inquit, Iulia publicor. iudicior. cauetur, ne inuito denuntietur, vt testimonium litis dicat aduersus focerum, generum, vitricum, priuignum, sobrinum, sobrinam, sobrino natum, eosve qui priore gradu sint. item ne liberto ipsius, liberorum eius, parentum, viri, vxoris, item patroni, patronæ. & vt ne patroni, patronæ aduersus libertos, neq. liberti aduersus patronum cogantur testimonium dicere. Vlpianus autem lib. II. & III. ad edictum scribit ex his verbis legis Iuliæ iudiciorum, QVOMINVS INTER PRIVATOS CONVENIAT, sufficere priuatorum consensum qui iurisdictioni alicuius se subiciant, licet ille ignoret qui tribunali præest. Existimo hanc legem a C. Cæsare Dictatore latam esse, quod Cicero Philippica prima significare videtur. Is enim, vt Suetonius scribit, iudicia ad duo genera iudicum redegit, Equestris ordinis, ac Senatorij; Tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. In quo Aureliam abrogauit. Erant Tribuni ærarij, qui militib. æs dabant, eisq. pecunia attributa dabatur, vt Varro scripsit; ipsi eam Quæstori prouinciæ dabant, vt ex Asconio in Prætura urbana Budæus notat. Hi ex Equitib. erant, vt Plinius lib. xxx. III. scribit.

IULIA, qua ciuitas vniuerso Latio data est, de qua Ser. Sulpitius in libro de dotib. & Neratius de nuptijs scripserunt, vt Gellius refert lib. IV. Noctium. Namq. ait Seruium scripsisse, in Latio qui vxorem ducturus erat, ab eo vnde ducenda erat, stipulabatur eam in matrimonium ductum iri; qui daturus erat, spondebat daturum. Hic contractus sponsalia dicebatur; promissa, sponsa; alter sponsus dicebatur. agebaturq. ex sponso si fidem ille fregisset, lisq. aestimabatur, nisi iusta causa adferretur. Idq. obseruatum esse ait, quoad ciuitas vniuerso Latio lege Iulia data est. Eiusdem rei apud Vlpianum lib. sing. de sponsalib. & Florentinum lib. III. institutionum relata est. Sponsalia dicta sunt a spondendo. Nam moris fuit veterib. stipulari & spondere sibi vxores futuras. vnde & sponsi, sponsæq. appellatio nata est. Sed & apud Arnobium lib. IV. speratæ, pactæ, & interpositis stipulationib. sponsæ differunt. Non longe ab eadem re matrimonia,

Q. quæ

l. lege Iulia. de testib.

l. i. & ij. de iudic.

l. ij. & iij. de spons.

quæ per coemptionem fiebant, absunt; de quib. in XII. Tabulis dicemus. Iuliæ vero legis a Cicerone mentio fit in oratione pro Balbo. Cuius verba, quoniam obscura esse existimantur, referam, & quo pacto accipienda esse arbitrer, scribam. Innumerabiles, inquit, leges de civili iure sunt latæ, quas Latini voluerunt, asciverunt. Ipsa deniq. Iulia, qua lege ciuitas est socijs & Latinis data; qui fundi populi facti non essent, ciuitatem non haberent? in quo magna contentio Heraclienfium & Neapolitanorum fuit, cum magna pars in his ciuitatib. iuris sui libertatem ciuitati anteferreret. Balbus Gaditanus dum in castris Cn. Pompei Magni militaret, ab eo ciuitatem Romanam est consecutus. Itaq. L. Cornelius Balbus dictus est. Sed cum is ex fœderato populo esset, ciuem Romanum fieri eum non posse dicebant, nisi is populus fundus factus esset: hoc est, nisi is populus legib. Romanis vteretur. Reprehendit id Cicero, atq. adserit eum quidquam in his rebus maiorem morem, vt cum populus Ro. quidquam inuississet, si id socij, aut Latini recepissent, eaq. lex in eo populo tamquam in fundo resedisset, tum ea lege is populus teneretur; qui ea de causa fundus populus dicebatur. Nisi forte, inquit, Iulia lege ciues Romani facti non sunt, nisi qui fundi populi facti essent? Gellius lib. xv. scribit: Municipales sunt ciues Romani ex municipijs suo iure & legib. suis vtentes, muneris tantum cum populo Romano honorarij participes, a quo munere capeffendo appellati videntur, nullis alijs necessitatib. neq. vlla populi Rom. lege adstricti, cum numquam populus eorum fundus factus esset. Cui Vlpianus ad stipulatur lib. i. r. ad edictum; & Paulus lib. i. x. Idem quoq. Gellius translatione quadam non ineleganti hoc nomine libro x. i. vsus est. Hæc ego, inquit, dixi, non vt huius sententiæ legisq. fundus subscriptorq. fierem, sed vt ne viri docti opinionem παραμυθιστον destituerem. Itaq. apud Ciceronem Neapolitanor. contentio esse potuit, num magis placeret suo iure vti, quam ciues esse Romanos. Sed quod de socijs ait, non est ad omnes populi Romani socios referendum (id enim Antonini constitutione effectum est) sed ad Latinos tantum. Florus tamen libro Lxx. Marianis temporib. ait Italicis populis a Senatu ciuitatem

1. i. ad municipi.
1. munus trib.
de verb. signi.

1. in orbe. de
statu hom. &
Nov. lxxviii. in
fine.

ciuitatem datam esse; id per quem actum fit, non dicitur. Quamobrem Iulia ne ea lex fuerit, incertum est. Sed tamen hoc a Cæsare concessum arbitror: nam Quæstor, vt Suetonius scribit, colonias Latinas de petenda ciuitate agitantes adiit, & ad audendum aliquid concitabar. Sed & Cicero lib. xv. ad Atticum scribit: Scis quam diligam Siculos, & quam illam clientelam honestam iudicem. Multa illis Cæsar, neq. me inuito: & si Latinitas erat non ferenda. verumtamen. Ecce autem Antonius accepta grandi pecunia fixit legem a Dictatore comitijs latam, qua Siculi ciues Romani: cuius rei viuo illo mentio nulla. Ius Latij a ciuitate Romana distinxit, non quo Latini ciues non essent, sed quod, vt de libertatib. dicemus in Iunij legibus, non ita immunes Latinæ vrbes erant, atq. coloniar, atq. plebs urbana. Quod ius Italicum fortasse sub titulo de censib. lib. i. Digestor. dicitur. Sed hæc posterius. Ipsum Cæsarem legionem Alaudarum Gallicam ciuitate Romana donasse Suetonius scribit, omnesq. medicinam Romæ professos, & liberalium artium doctores.

IULIA THEATRALIS.

SCRIBIT Plinius lib. xxxiii. Tiberij Cæsaris anno nono anulor. equestrium auctoritati formam constitutam, C. Asinio Pollione, C. Antistio vetere Coss. post Romam conditam anno dccc. lxxv. constitutumq. esse, ne cui ius anulor. esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri, auoq. paterno sestertia cccc. census fuisset, & lege Iulia Theatrali in xv. ordinib. sedenti. Ita verum fuit, quod ipse ante hæc verba refert, anulos distinxisse alterum ordinem a plebe, sicut tunica latior, quam latum clauum appellabant, Senatam ab equitib. distinguebat. Equites autem dicebantur, quod equo mererent suis sumptibus. Item iudices, quod Sempronia lege iudicarent. His quattuordecim ordines lege Roscia, & Iulia Theatrali ad spectacula dati sunt. Sed his tantum qui quadringentis milibus censerentur, vt antea dictum est. Quadringenta enim sestertia, totidem millia sestertiorum nummor. esse nemo ignorat. Huius legis a Suetonio in Augusto mentio fit. Cum enim, inquit, pleriq. equitum attrito bellis

Q 2 ciui-

ciuilib. patrimonio spectare ludos e quattuordecim non auderent, metu pœnæ Theatralis, pronuntiauit Augustus non teneri ea, quibus ipsis parentibusve equester census vnquam fuisset. De hoc equestri censu illud Martialis intelligendum est:

*Si dederint superi decies mihi millia centum,
Dicebas nondum Scauola factus eques.*

Item Horatius lib. i. epistolar.

*Si quadringentis sex septem millia defunt
Plebs eris.*

l. nuper. de do
na. int. vir.

Ex quib. omnib. intelligimus, quod Caius ait lib. x i. ad edictum prouinciale, receptam esse honoris causâ inter coniuges donationem: vt puta si vxor laticlauij petendi gratia donet, vel vt equestris ordinis fiat. census enim augendi causâ donatum esse existimamus. ex quo fiebat, vt Senator esse posset, cuius tunica illa latior, quæ & laticlauium & latusclaus dicitur, erat insigne: aut eques Rom. fieret, qui anulo utebatur. Senatorius census fuit duodecies sestertium, vt superius diximus. Lati autem clauu mentio quoq. fit in Alexandri constitutione, vt alij animaduertunt, quamuis mihi nimis suspectus ille locus sit: De iure vero aureorum anulor. idem Plinius ait, quod etiam lib. x l. Digestor. Iustiniani scriptum est; solere libertos. id ius a principe impetrare, vt ingenui haberentur: quamuis vt Paulus lib. ix. ad legem Iuliam & Papiam scribit, ab hereditate eius patronus non excluditur. Sed postea Iustinianus libertis concessit Nouella LXXVIII. vt id ius impetrare non oporteret.

l. is qui ius. de
iure aure. ann.

Aiith. vt liber-
ti de cetero.

IULIA DE SACERDOTIIS.

DE hac lege ita Cicero scribit in epistola quadam ad M. Brutum: Est etiam in lege Iulia, quæ lex est de Sacerdotijs proxima, his verbis: QVI PETIT, CUIVSVE RATIO HABEBITVR. aperte indicat posse rationem haberi etiam non præsentis. Quod vt in Domitia scripsimus, a Cicerone relatum est, vt eius filius in collegium augurum cooptaretur absens. Hanc C. Casare latam arbitror.

l. f. Rufinus. C.
de scil. milit.

IULIA de patronorum numero nescio an eadem sit cum

cum ea, quam iudiciariam appellauimus. Tantum reperio apud Afconium defendisse M. Scaurum patronos sex, L. Domitio Aenobarbo & Appio Claudio Pulchro Coss. cum ad id tempus raro quisquam plurib. quam quattuor vteretur: ac post bella ciuilia ante legem Iuliam ad duodenos patronos est peruentum. Id tamen Augusti temporib. euenisse arbitror.

IULIA DE LEGATIONIBVS.

APVD Ciceronem lib. xv. ad Atticum ita crediderim scriptum fuisse: Habent opinor liberæ legationes definitum tempus lege Iulia, nec facile addi potest, † idq. adeo genus legationis, vt cum velis, introire, exire liceat: quod nunc mihi additum est. Bella est autem huius iuris quinquennij licentia. Quamquam quinquennium cogitem? Contrahi mihi negotium videtur. Ex quibus verbis videtur significare Iulia lege quinquennium liberis legationib. esse præstitutum. Cicero tamen lib. i i i. de legib. cum legem hanc scripsisset, REI SVÆ ERGO NE QVIS LEGATVS ESTO: addit nihil turpius esse, quam quemquam legari, nisi Reip. causa: neq. placere vt hereditates & syngraphas suas persequantur legati sine mandatis & sine vlllo Reipub. munere. Itaq. hoc genus legationis ipse Cicero Consul approbante Senatu sustulisset, nisi ei leuissimus Tr. Pl. intercessisset. annum tamen fecit, quod erat perpetuum. Credendum ergo est postea quinquennium permissum. De his legationib. ita Vlpianus scribit lib. LXXIV. ad edictum Prætoris: Qui libera legatione abest, non videtur Reipub. causa abesse. Hic enim non publici commodi causa, sed sui abest. Quæ verba Accursium non percepisse recte Budaus notat. Sed & Alfenus lib. v. Digestor. scribit: Non vere dicitur Reipub. causa abesse eum, qui sui priuati negotij causa in legatione est. M. Cicero oratione prima in Rullum: Hereditatum, inquit, obeundar. causa, quib. vos legationes dedistis (cum Senatorib. autem loquitur) qui & priuati & priuatum ad negotium exierunt, non maximis opibus, neq. summa auctoritate præditi; tamen auditis profecto quam

† al. ad hoc
genus

l. qui libera. de
legatio.

l. non vere. de
quib. cau. mal.

quam graues eorum aduentus socijs vestris esse soleant. Idem in altera oratione in Rullum, & in oratione pro Flacco scribit.

IVLIA MAIESTATIS.

l. iij. ad l. Iul. maie.

l. cuiusque. eo.

Instic. de pub. iud. p. publicâ.

HAEC lex præcipit, vt Marcianus scribit lib. xiv. institutionum, eum qui maiestatem publicam læserit, teneri. Cuius rei permulta exempla ab eodem & a Scæuola lib. iv. regular. traduntur. Sed & Vlpianus libro viii. disputationum scribit: Qui de prouincia, cum ei successum esset, non discessit, aut qui exercitum deseruit, vel priuatus ad hostes perfugit, quive sciens falsum conscripsit, vel recitauit in tabulis publicis. Nam & hoc, inquit, capite primo lege Maiestatis enumeratur. Iustinianus vero lib. iv. institutionum scribit hanc legem in eos qui contra Imp. vel Remp. aliquid moliti sunt, suum vigorem extendere. Cuius pœna, inquit, animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur. Hæc lex cui referenda sit, plane ignoro. Suspitor tamen C. Cæsaris fuisse. Etenim Cicero Philippica prima scribit eius legem fuisse ne Prætoriat prouinciæ plus quam annum, ne plus quam biennium Consulares obtinerentur. Qua lege nulla melior, vtilior, & optima in Rep. sæpius flagitata, sed eam M. Antonius sustulit.

IVLIA DE VI PVBLICA.

l. i. ad l. Iul. de vi pub.

l. ij. co.

l. iij. co.

l. qui dolo. co.

MARCIVS lib. xiv. institutionum scribit hac lege teneri, qui arma, tela domi suæ, agrove, in villa, præter usum venationis vel itineris vel nauigationis coegerit. Item excipiuntur arma, quæ quis promercij causa habuerit, hereditateve ei obuenerint; vt Scæuola scribit lib. iv. regular. Addit Marcianus, in eadem causa esse, qui turbæ seditionisve faciendæ consilium inierint, seruos aut liberos homines in armis habuerint. Vlpianus tamen lib. lxxviii. ad edictum, exceptum esse ait, qui propter venationem habeat homines qui cum bestijs pugnent, ministrosq. ad ea habere conceditur. Venationem hoc loco tam publicam, quam priuatam intellige. Solebant

bant enim veteres publicis spectaculis venationum delectari, ad quas damnatos homines deferebant. M. Cicero in epistola quadam ad M. Marium: Reliquæ sunt (inquit) venationes binæ per dies quinque, magnificæ, nemo negat. Sed quæ potest esse homini politico delectatio, cum aut homo imbecillus a valentissima bestia laniatur, aut præclara bestia venabulo transfuerberatur? In hunc modum accipiendum est quod de venatione ferarum lib. xi. constitutionum dicitur, vt occidere leones vulgo liceat, & vt bestię ad comitatum principis ab omnib. limitum ducib. transmittantur, quæ septem non amplius dies intra singulas ciuitates detineantur, vt quamprimum vti eis Cæsar possit; pœnaq. constituitur aduersus eos qui eas bestias occiderint librar. auri quinque. Quamobrem recte Alciatus noster lib. ii. *παρρησιον* interpretatur quod Caius lib. iij. de pœnis scripserat. Ad bestias damnatos fauore populi Præses dimittere non debet. Sed si eius roboris vel artificij sint, vt digne populo Rom. exhiberi possint, principem consulere debet. Hi enim non liberantur, sed consulitur princeps, vtrum velit eor. artificij & robore in venatione vti. Huc etiam pertinet quod Caius lib. i. ad legem Iuliam & Papiam scripsit, ad bestias damnatos longo tempore detineri solere ante quam supplicium sumatur. Diocletianus quoq. & Maximianus in consistorio dixerunt, Decurionum filios non debere bestijs obici: vanasq. voces populi audiendas non esse, cum aut obnoxium crimine absolui, aut innocentem condemnari desiderauerint. Quamquam non iniqua est Accursianor. interpretatio, vt si quis artificio aut scientia excellat, tantisper eius supplicium differatur, dum princeps consulitur. Sed & in venationib. erant qui operas suas locarent, erant etiam qui virtutis ostentandæ causa cum bestijs pugnarent, vt Vlpianus scribit lib. vi. ad edictum. Exstat hodie Nouella c. v. Iustiniani, quæ Consulib. spectacula præscribit, in quib. *μονημεριον* exhiberi iubetur, quo die huiusmodi venationis genus edebatur. Namq. lib. i. Græcor. epigrammatum in hanc sententiam Leon philosophus *εις το μονημεριον* sui Consulatus scribit:

*Phæbe potens iaculis, musarum maxime princeps,
Fac, germana feras, animos addendo feroces,*

Incitet,

Lib. vij. epist. i.

l. vn. C. de ven. ferarum. lib. xi.

l. ad bestias, de pœnis.

l. qui ultimo. co. tit.

l. decurionum. C. co.

l. i. p. & qui operas. de postul.

Incitet, ut cauea clamores athera pulsent.

Nec tamen ullius gemitum me audire decebit,

Nunc cum sceptrā Iouis fuerim placidissimi adeptus.

l. iij. ad l. Iul. de vi pub. Sed ad legem Iuliam reuertamur. Et Marcianus lib. xlv. institutionum scribit, eadem lege teneri, qui pubes cum telo in publico fuerit; & qui pessimo exemplo conuocata seditione villas expugnauerit; & qui cum telis & armis bona rapuerit. Item qui ex incendio rapuerit aliquid præter materiam: & qui puerum vel feminam per vim stuprauerit: quiq. in incendio cum gladio aut telo rapiendi causa fuit, vel prohibendi dominum res suas seruare. Item qui hominib. armatis possessorem domo, agrove suo, aut navi sua deiecerit, aut expugnauerit. Item qui cœtu, concursu, turba, seditione incendium fecerit, quiq. hominem dolo malo incluserit, obsederit, quive fecerit quominus sepeliatur, quo magis funus diripiatur, distrahatur, quive per vim sibi aliquem obligauerit. nam eam obligationem lex rescindit. Addit Vlpianus lib. viiij. de officio Proconsulis: Lege Iulia de vi publica tenetur, qui cum imperium potestatemve haberet, ciuem Romanum aduersus prouocationem necauerit, verberauerit, iusseritve quid fieri, aut quid in collum iniecerit, vt torqueatur. Item quod ad legatos, oratores, comitesve attinebit, si quis quem eorum pulsasse, siue iniuriam ei fecisse arguetur. Marcianus quoq. scribit lib. v. publicorum, eadem lege caueri, ne quis reum vinciat, impediatur, quominus Romæ intra certum tempus adsit. Sunt alia, quæ Vlpianus persequitur lib. lxviii. ad edictum, & alij alijs locis. Macer quoq. lib. i. iudiciorum scribit posse dici sepulchri violati crimen ad hanc legem pertinere ex illa parte, qua de eo cauetur, qui fecerit quid, quominus aliquis funeretur, sepeliaturve: quia & qui sepulchrum violat, facit quo quis minus sepultus sit. Ad hanc legem fortasse Cicero respexit in oratione de aruspicum responsis: Decreuit, inquit, Senatus eos qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos qui vniuersam Remp. oppugnassent, teneri. Sed hæc ad Plautiam quoq. pertinere potuerunt. Damnato autem de vi publica, vt Vlpianus scribit, aqua & igni interdicitur. quam deportationem Iustinianus appellat, & tum locum habere ait, cum armata vis plectitur,

l. qui dolo. l. hi qui des. eo. l. sepulchri vio lati crimen. de sep. vio.

l. i. qui dolo. in fine. Instit. de pub. iud. p. item lex Iulia de vi. & de interd. p. re ceperandæ.

tur. vis autem, quæ sine armis fit, lege Iulia de vi priuata in tertiam partem bonor. coercetur, idq. est quod lib. xliiii. Digestor. dicitur de vi & de vi armata: quarum altera a Cicerone in oratione pro Cæcinnâ vis cottidiana, altera vis armata a nostris appellatur. Eraq. olim duplex ea de re interdictum, vt ex illa Ciceronis oratione constat. Cuius tota defensio Vlpiani verbis comprobatur lib. lxi. ad edictum.

l. quod est. de vi & vi arm.

IULIA DE VI PRIVATA.

7 PAVLVS lib. lv. ad edictum scribit: Legis Iuliæ de vi priuata crimen committitur, cum cœtum aliquis, & concursum fecisse dicitur, quominus quis in ius producere retur, & si quis quæstionem de alterius seruo habuisset. Et si quis aliquem deiecit ex agro suo hominib. congregatis sine armis, vt Vlpianus ait lib. lxi. ad edictum. Sed & qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberetur, pulsetur, neq. homo occisus erit, vt Scauola lib. i. v. regular. scribit. Id ipsum tamen Vlpianus lib. lxxviii. ad edictum, ad legem Iuliam de vi publica refert; in quo videtur Tribonianus hallucinatus lib. xlviii. Digestorum. Debit enim altero loco cum armis, altero sine armis addere, ex lib. i. v. institutionum Iustiniani, vt antea retulimus. Addit Marcianus lib. xlv. institutionum: De vi priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur, & cautum est, ne Senator sit, nec Decurio, aut vllum honorem capiat; neve in eum ordinem se deat, neve iudex sit; & videlicet omni honore, quasi infamis ex S. C. carebit. Illud nescio, ad hanc legem, an ad illam alteram pertineat, quod Iulianus ait lib. xlii. Digestorum: Lex, inquit, Plautia & Iulia ea demum vetuit longa possessione capi, quæ vi possessa fuissent, non etiam ex quib. vi quis deiectus fuisset. Quod Iustinianus quoq. refert lib. ii. institutionum. Item quod Callistratus libro quarto de cognitionib. scribit, Lege Iulia de vi caueri, ne hac lege in reum testimonium dicere liceret, qui se ab eo, parente eius liberauerit; quive impubes erunt, quiq. iudicio publico damnatus erit, qui eorum in integrum restitutus non erit, quive in vinculis, custo-

l. legis Iulie. ad l. Iul. de vi priu.

l. si quis aliquem. eo.

l. i. j. eo.

l. qui dolo. p. hac lege. ad l. Iul. de vi pub.

d. p. item lex de pub. iud. l. i. ad l. Iul. de vi priu.

l. non solura. p. si dominus. de vsuca.

Instit. de vsuca. p. furtiuæ.

l. testium. p. lege Iulia. de testibus.

R diave

diave publica erit; quive ad bestias vt depugnaret, se loca-
uerit; quive palam quaestum faciet, feceritve; quive ob te-
stimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam ac-
cepisse iudicatus vel conuictus erit. Quae verba diiple no-
tata in Florentino libro sunt. Diplen autem appello eam
notam, de qua Isidorus lib. i. etymologiar. scribit, in libris
interpretum rerum diuinar. solere religiosos viros ea no-
ta sacror. libror. testimonia demonstrare. Et apud Cice-
ronem lib. v. i. ad Atticum in optime scriptis libris est:
Animaduertito illum locum, vbi erit diiple; videbis de
Cneo nostro ipse Vibullius quid existimet. Qua nota
nos libenter vtimus, quod eam in vetustissimis quibusq.
libris adiectam esse animaduertimus.

IULIA DE ANNONA.

l.ij. de l. Iul.
de annonae.

VLPPIANVS lib. ix. de officio Proconsulis scribit, hac
lege teneri, qui contra annonam fecerit, societatem-
ve coierit, quo annonae carior fiat. Eademq. lege cauere
ait, ne quis nauem nauamve retineat, aut dolo malo fa-
ciat, quo magis detineatur, & poena xx. aureor. statuitur.

IULIA PECVLATVS.

l. i. ad l. Iul.
Pecul.

l. qui tabulam.
eo.

l. iij. eo.

l. sacrilegi. eo.

HAC lege cauetur, vt Vlpianus lib. xlv. ad Sabinum
scribit, ne quis ex pecunia sacra, religiosa, publicave
auferat, neve intercipiat, neve in rem suam vertat, neve
faciat, quo quis auferat, intercipiat, vel in rem suam ver-
tat, nisi cui vtique lege licebit, neve quis in aurum, argen-
tum, aes publicum quid indet, neve immisceat, neve quo
quid indatur, immisceatur, faciat sciens dolo malo, quo
id peius fiat. Addit Venuleus Saturninus lib. iij. iudi-
cior. publicorum: Qui tabulam aeream legis, formamve
agrorum, aut quid aliud continentem reuixerit, vel quid
inde immurauerit, lege Iulia peculatus tenetur. Eadem
lege tenetur, qui quid in tabulis publicis deleuerit vel in-
dlexerit. De poena vero ita Vlpianus lib. i. de adulterijs
scribit: Peculatus poena aquae & ignis interdictionem, in
quam hodie successit deportatio, continet. Sacrilegi ca-
pite puniuntur, vt Paulus ait lib. sing. de iudicijs publicis.

IULIA

IULIA DE RESIDVIS.

HAEC lex ab Iustiano cum superiore coniungitur.
Marcianus tamen lib. xlv. institutionum scribit: Le-
ge Iulia de residuis tenetur is, apud quem ex locatione,
emptio, alimentaria ratione, ex pecunia quam accepit,
aliave qua causa pecunia publica refedit. Sed & qui pu-
blicam pecuniam in vsu aliquo acceptam retinuerit, nec
erogauerit, hac lege tenetur. Quia lege damnatus, amplius
tertia parte, quam debet, punitur. Paulus quoque lib. sing.
de iudicijs publicis scribit, legem Iuliam residuorum post
annum residuam esse iussisse eam pecuniam, quam is qui
in prouinciam ibat, debebat, eamque professus est apud aera-
rium. Addit Marcianus lib. i. iudicior. publicor. hac le-
ge teneri, qui in tabulis publicis minorem pecuniam,
quam quid venierit, aut locauerit, scripserit, aliudve quid
simile commiserit.

l. lege Iulia. p.
legc. co.

l. sacrilegi. in
fine. eo.

l. hac lege. co.

IULIA DE TVTORIB.

A PRAESIDIB. DANDIS.

IUSTINIANVS lib. i. institutionum scribit: Si cui nul-
lus omnino tutor fuerat ex testamento, aut ex legibus;
ei dabatur in Vrbe quidem a Praetore urbano; & maio-
re parte Tribunor. plebis tutor ex lege Atilia: in prouin-
cijs vero a Praesidib. prouinciarum ex lege Iulia & Titia.
Alijs quoque casib. tutor ex his legib. petebatur, vt si sub
condicione, aut ex die certo datus erat testamento tutor,
item quamdiu ex testamento nemo heres existeret, atque et-
iam si tutor ab hostibus captus esset. Sed vt in Atilia lege di-
ximus, ex his legib. tutores pupillis desierunt dari, postea-
quam primo Consules pupillis vtriusque sexus tutores ex
inquisitione dare coeperunt, deinde Praetores ex constitu-
tionibus. Coeperunt autem Consules tutores dare D.
Claudij temporibus; qui sanxit, vt pupillis extra ordinem
tutores a Coss. darentur; vt Suetonius scribit. Quamob-
rem lib. sing. de excusationib. scripsimus Modestinum
dixisse Consulari potestate suppleri, quod in testamento
deerat. Praetor autem Tutelaris a M. Antonino Philoso-
pho introductus est, vt Iulius Capitolinus scribit, de cuius

Inst. de Atili.
tut. in prin.

l. i. de iur. iudic.
l. i. de iur. iudic.

l. i. de iur. iudic.
l. i. de iur. iudic.

R 2 Prae-

Prætoris officio Vlpianus & Paulus singulares libros scripserunt, vt in libris de excusationib. a Modestino refertur.

IVLIA DE BONIS CEDENDIS.

LIB. VII. constitutionum titulo, Qui bonis cedere possunt, exstat Impp. Diocletiani & Maximiani rescriptum in hæc verba: Legis Iuliæ de bonis cedendis beneficium constitutionib. Diuor. nostror. parentum ad prouincias porrectum esse, vt cessio bonorum admittatur, notum est. Item lib. quarto Theodosianar. constitutionum sub titulo, Qui bonis ex lege Iulia cedere possunt, Gratiani & Theodosij constitutiones duæ reperiuntur, quæ in illo v. lib. Iustiniani relatæ sunt.

IVLIA DE FVNDO DOTALI.

1. lex Iulia. de fundo dot.

1. dotale. eo.

1. va. p. & cum lex. C. de rei v. acti.

Inst. quib. alie. di. in prin.

DE hac lege ita Caius lib. ix. ad edictum prouinciale scribit: Lex Iulia, quæ de dotali prædio prospexit, ne id marito liceat obligare, aut alienare, plenius interpretanda est, vt etiam de sponso idem iuris sit, quod de marito. Dotale prædium (inquit Vlpianus lib. v. de adulterijs) accipere debemus tam vrbæ, quam rusticum. Ad omne enim ædificium lex Iulia pertinebit. Prædij appellatione etiam pars continetur: vt si prædium commune sit. Iustiniani quoq. constitutio exstat, in qua ita scriptum est: Lex Iulia fundi dotalis Italici alienationem prohibebat fieri a marito non consentiente muliere, hypothecam autem nec si mulier consentiebat. Quod ab eodem principe ad prouincias porrectum est; item additum, vt alienare fundum ne consentiente quidem vxore maritus possit. Quod etiam lib. ii. institutionum refertur. Hæc sunt Iuliæ leges, quæ nescimus, ad Augustum ne Cæsarem, an vero ad Caium referendæ sint.

CAESARIS Dictatoris lex fuit, cuius nomen ignoramus, quam Suetonius refert. Octoginta enim ciuium millib. in transmarinas colonias distributis, vt exhaustæ quoq. vrbis frequentia suppeteret, sanxit, ne quis ciuis maior

maior annis viginti, minorve xl. qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset; neu quis Senatoris filius nisi contubernalis aut comes magistratus peregre proficisceretur; neve hi qui pecuariam facerent, minus tertia parte puberum ingenuor. inter pastores haberent. Omnesq. medicinam Romæ professos, & liberalium artium doctores, quo libentius & ipsi Urbem incohererent, & ceteri appeterent, ciuitate donauit. Hæc Suetonius. Et sane hæc lex necessaria fuit, non propter colonias solum, sed & propter bellor. ciuiliu. caedes, Vrbe hominibus exhausta.

IDEM Cæsar de pecunijs mutuis reiecta nouar. tabular. expectatione, decreuit, vt debitores creditorib. satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti ante bellum ciuile fuerant comparatæ, deducto scænore. Quæ ratione quarta pars fere, vt Suetonius ait, deperibat. Hinc illi ioci Ciceronis sunt in epistolis ad Papirium Patrum: Sed quando, vt video, æstimationes tuas vendere non potes, neq. ollam denarior. implere, Romam tibi remigrandum est: Item illud, Numquam plura prædia habuisti. Addit Tacitus lib. v. legem Dictatoris fuisse, qua de modo credendi, possidendiq. intra Italiam cauebatur. Quam Tiberij tempore neglectam ipse restituit.

IVLIA ANNALIS a neutro Cæsare lata est, sed vt in Annali dictum est, a L. Iulio Annali Tr. Pl. vt Lilius scripsit lib. xl. qua de ætate eorum qui magistratus gererent, agebatur, vt illic scripsimus.

IVLIA MISCELLA ab Iulio Miscella dicta est, vt Iustinianus scribit xx. iij. Nouella. Ea cautum fuit, vt si vir vxori testamento legatum reliquisset ea conditione, ne ad secundas nuptias veniret, intra annum legatum capere posset, & nubere, si modo iuraret se liberor. procreandor. causa id agere. Post annum vero Q. Mucij Scæuolæ cautione præstita se nupturam non esse, legatum capiebat. Sed hanc legem Iustinianus abrogauit, & initio constituit nullo sacramento aut cautione opus esse, sed liberam voluntatem vxorib. ac viris reliquit legata capiendi. Postea vero ea capere quidem post annum permisit, sed cautione præstita restituuros se ea, si nuptias contraxissent.

Auth. de nupt. p. quæ vero.

Lij & liij. C. de ind. vid.

IVNIAE LEGES.

CICERO in Cornelianâ apud Asconium, Q. Cæcilio, M. Iunio Syllano Coss. latum esse scribit, ut leges quæ rem militarem impedirent, abrogarentur. Cum enim Iunius ipse bello Cimbrico male rem gessisset, leges quæ per eos annos populo lætæ erant, quib. militiæ stipendia minuebantur, abrogavit; ut Asconius scribit: qui liber maxime mendosus est tum hoc loco in Iunij Syllani nomine, quem modo Aemilium, modo Silium appellat, tum etiam in Liuij legibus, quas Iunias postea nominat. Idem Cicero in Sestiana inter Consulatus leges Iuniam & Liciniam refert, quas lib. 11. & 14. ad Atticum contempti moleste fert. Quid autem his legibus scriptum amplius esse ignoro.

IVNIA NORBANA.

HAC lege serui Latinam libertatem consequentur. Namq. ciuitas Romana, ut Cicero in Topicis scribit, tum competebat seruis, cum censu, aut vindicta, aut testamento liberi fiebant. Quod ita Seuerinus interpretatur, ut censu manumitterentur serui, cum consensu domini serui nomen in censum delatum esset. Vindicta fiebat liber, licitoris virga ad serui caput admota; nam virgam ipsam vindictam appellabant; seruum in libertatem eodem licitore vindicante. De censu idem Cicero ait lib. 1. de Oratore: Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest; nonne ex iure ciuili potest esse contentio? cum quaeritur, is qui domini voluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit ne liber. Lustrum enim a Censoribus fiebat, quo tempore quibusdam sacrificijs, cum census ageretur, tota ciuitas lustrabatur; ut ex illo primo Seruij Tullij lustro apud Liuium lib. 1. cognosci potest. Theophilus quoq. lib. 1. institutionum & tria illa genera manumittendi refert, & in eundem modum ea interpretatur; sed addit opus esse, ut serui dominus ex iure Quiritium dominus esset, item ut legitimam aetatem seruus habeat, hoc est annos triginta. Quamobrem lib. 111. Emissionum scriptimus, Iustinianum ita fortasse scriptum reli-

7 reliquisse sub titulo de libertinis: Et omnes libertos nullo nec aetatis manumissi, nec dominij manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito ciuitate Romana decorauimus. Nam ut Theophilus scribit, non domini aetas, sed dominum inspiciebatur. De vindicta autem notum est poetæ nescio cuius carmen:

Vindicta postquam meus a Prætoris recessi.

Fiebat enim apud Prætorum aut Consularem hæc manumissio; apud quem ex lege Aelia Sentia si dominus minor xx. annis esset, causa probabatur. Vindictus autem, siue ut Pomponius scribit, Vindex, Vitelliorum seruus, qui conuentionem post Reges exactos detexit, primus vindicta liberatus esse dicitur, ut Liuius lib. 11. scribit. Vindictæ quoq. nomen ab eodem tractum putant, postea obseruatum esse scribit; ut qui ita liberati essent, in ciuitatem accepti viderentur. Caius vero lib. 1. institutionum, cuius tamen libri duo, qui hodie extant, mihi suspecti sunt, videntur enim alienas esse manus passi: in his tamen ita Caius scribit: Cives Romani sunt, qui his tribus modis, id est testamento, aut in ecclesia, aut ante Consulem fuerint manumissi. Latini sunt, qui aut per epistolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manumittuntur.

In quibus verbis existimo pro eo quod de censu diximus, manumissionem in ecclesia esse adiectam ab eo qui post Theodosianas leges institutiones Caij & Pauli sententias coniunxit. Etenim lib. 14. constitutionum Theodosij ea de re extat Constantini rescriptum ad Osum episcopum datum x1v. Kalendas Maij, Crispo iterum & Constantino iterum Coss. Qui dies & Consules adscribendi sunt lib. 1. constitutionum Iustiniani, ubi eiusdem legis verba referuntur. Itaq. censu obsoleto ex ea lege ciuitas Romana seruis dabatur, si in æde sacra apud Pontificem eius prouinciæ libertas daretur. Latini vero & illis modis fiebant, & alij, qui ex Iustiniani constitutione, & ex Theophili institutionibus colligi possunt. Namq. Iustinianus dum totam hanc Latinam libertatem tollit, enumerare videtur eos modos quibus Latini liberi fiebant. Principio enim per epistolam iubet libertate data quinq. testibus adhibitis, ciuitatem competere, quem esse Latinæ libertatis modum Caius & Theophilus scribunt. Item

Inst. de liberti.
p. vlti.

Lij. p. iurium.
de orig. iur.

Lvt. C. de his,
qui in ecc. ma.

C. de Latina li-
bert. tol. l. vni.

inter

inter amicos totidem testib. presentibus. Addit, quod ex edicto D. Claudij, cuius apud Suetonium quoq. mentio fit, olim Latinitas competeat, si agrotus seruus domo eiectus esset. hic enim olim libertus Latinus fiebat, hodie eius Romanus. Huc accedit, si ancilla aduersus conditionem venditionis prostituta sit. Sed & qui pileati domini funus antecedunt, vt captiui ciues Romani, qui in triumpho pileati incedebant, quasi liberati seruitute ab eo qui triumphabat; vt apud Liuium in calce libri xxx. Q. Terentius Scipionem Africanum secutus est, & lib. xxxiv. T. Quinctium capitib. rasis qui seruitute exempti fuerant. Est autem vtrumq. a Plauto in Amphitrione coniunctum. Nisi etiam (inquit) herus me ignorabit, quod ille faciat Iuppiter, vt ego hodie raso capite caluus capiam pileum. Erat autem hoc etiam in manumissionibus obseruatum, vnde testamento manumissi, atq. adeo omnes defuncti liberti funus pileati antecedebant, vt in Fusia Caninia dictum est. Sed quoniam heredes solent ostentationis gratia multos seruos ita adornare, neq. eis postea vt libertis vtebantur, iussit Iustinianus ciues Romanos fieri: item illos qui cadauer ventilare in lectulo videntur, de quib. nihil accepi. Sed arbitror eiusmodi esse, atq. eos qui in funere Pontificum aut optimatum hodie ad cadauer atrati cum insignib. atq. flabellis ministrant. Sed neq. hos, neq. illos, neq. etiam ancillas prostitutas Latinitatem olim fuisse consecutas ab Iustiniano aperte dicitur. Sed tamen initio scripsit se eos modos persequi, quib. Latina libertas dabatur. Quod sequitur apertum est, si libertas ea condicione data esset siue testamento, siue vindicta, vt manumissus libertate Latina vteretur. Hunc enim olim Latinum fuisse non dubito, ex Iustiniani lege ciuem Romanum. Sed & si sub condicione libertas daretur, & heres ei praestitisset antea libertatem, Latinus erat: si condicio existeret, cuius (vt opinor) Romanus. Sed ex illa constitutione cuius vtroq. casu, sed altero heredis libertus, altero orcinus, hoc est testatoris. ita enim a iureconsultis veterib. dicebatur, qui libertatem a testatore directam cepisset, ab Orco nomine deducto, quo verbo Virgilius saepe vsus est. Sunt qui malint orthinos ἀπό τοῦ ὀρθοῦ, quod rectum significat, vt Accursius hoc

hoc quoq. animaduertit. Sed Theophilus *καρπιαὶ δὲ ἱερ* interpretatur, & in Florentino libro non vno in loco orcinus appellatur, a cuius libri scriptura non temere recedendum esse arbitramur. Iam vero si in liberali iudicio superatus fuerat seruus a domino; deinde serui pretium ab aliquo ei solutum est, in Latinitate seruus constituebatur: sed id quoq. Iustinianus tollit, & ei ciuitatem dat, patronatus iure illi ablato. Item Latina fiebat, quae cum ancilla esset, homini libero fuit in vxorem a domino data, & dos ei, tamquam liberae data fuit. Sed & qui apud acta seruum suum filium dixerat, aut ipsi seruo instrumenta, ex quib. seruus ostendebatur, tradiderit, vel ipse corruerit, qui nouissimus Latinitatis modus fuisse dicitur. Et his omnib. casib. ex illa Iustiniani constitutione ciues Romani fiunt, hoc autem postremo necesse est quinque testes adesse, cum dominus instrumenta seruo dat, aut ea corrumpit. Ceteros Latinitatis modos tollit, in quib. ille est, de quo Caius & Theophilus scribunt, si seruus ad conuiuium adhibeatur. Sed & Theophilus cum dicat seruis xxx. annis minorib. ciuitatem Romanam non dari, item opus fuisse, vt eor. domini ex iure Quiritium domini essent, vel pleno iure: significare videtur, tum quoq. Latinam libertatem competere. De pleno iure ita scribit, dominium aut naturale, quod in bonis appellat, aut ex iure Quiritium esse: qui vtroq. iure dominus est, pleno iure dominus esse dicitur. Qua de re libro tertio Emendationum diximus. Nam licet nudum Quiritium ius, quod ex mancipatione & nexu, item ex cessione in iure veniebat, vt in xii. Tabulis dicemus; Iustiniani constitutionib. sublatum sit: tamen exstant eiusdem rei vestigia, praeter ea quae a nobis illic relata sunt. Etenim Seuerus in notis ad Ciceronem ita scribit: Si quis nexu abalienat rem mancipi, id quod suum fuit, in alterius potestatem pleno iure transtulit. Quod si etiam in iure cedat, plenum abalienationis ius erit. Et Iustinianus lib. iij. institutionum: Cum paterfam. inquit, sese in adrogationem dat, omnes res eius corporales & incorporales, quaeq. ei debita sunt, adrogatori antea pleno iure acquirebantur. Item Imp. Diocletianus & Maximianus Eucarpiae rescriperunt, si post venditionem ante traditionem manumina-

l. tutela. in pif. de legit. tuto. l. ergo. p. hi qui. de fid. lib. l. duo socij. de her. inst.

l. vn. C. de nudo iure Quir. tol. l. vn. C. de vsu. ca. transf. Boeth. in Topic. Cicer.

Inst de adq. per adrog.

l. si ancillam. C. de acti. em.

fit venditor ancillam, pleno iure dominus constitutus, ciuem Romanam facere non prohiberi: personali tamen actione venditorem conveniendum. De eo vero domino, quod in bonis dicitur, non solum in illa Iustiniani constitutione de nudo iure Quiritium tollendo mentio sit, sed & lib. I V. institution. scriptum est, in actione vi bonor. raptor. non expectari rem in bonis actoris esse. Nam siue in bonis sit, siue non, si tamen ex bonis sit, locum illa actio habet. Quo loco recte quidam notant, rem in bonis esse, quæ possideatur. Namq. Vlpianus lib. LIX. ad edictum scribit, In bonis nostris computari non solum quæ dominij nostri sunt, sed & si bona fide a nobis possideantur, vel superficiaria sint. Item si quid est in actionibus, petitionibus, & persecutionibus, hoc est in personalibus, reatibus, & extraordinarijs persecutionibus, vt idem Vlpianus scribit lib. XLIX. ad Sabinum. Sed ad Latinos libertos, & vt Iustinianus appellat, Iunianos reuertamur, & qua in re a ceteris libertis differrent, videamus. Et Caius lib. I. institutionum scribit Latinos a ciuib. Romanis differre, quod ciues testamenti factionem habeant, Latini neq. testamenta facere, neq. ex testamento cuiquam succedere possint. A dediticijs vero, de quib. in Aelia Sentia dictum est, qui intestabiles etiam sunt, eo differunt Latini, quod dediticij nullo pacto ciuitatem Romanam consequi poterant, Latini si iterum testamento aut vindicta, aut in ecclesia manumitterentur, ciues fiebant. Hoc ipsum in epistola quadam Plinij minoris agnoscimus lib. VII. epistolar. Proconsul, inquit, prouinciam Baticam per Ticinum est petiturus: spero, immo confido me facile impetraturum, vt ex itinere deflectat ad te; si voles vincta liberare, quos proxime inter amicos manumisisti. Ex Iustiniano autem lib. I. institutionum constat, seruos a dominis semper manumitti posse, veluti cum Prætor, aut Præses, aut Proconsul in balneum vel in theatrum eunt. Quod vero de testamenti factione dicitur, id non vno in loco ab Iustiniano quoq. traditur. Nam sub titulo de successione libertorum ita scribit: Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant, quia licet vt liberi vitam suam peragebant, attamen ipso vltimo spiritu simul animam atq. libertatem amittebant, & quasi seruor. bona

Inst. de vi bon. rap. p. sanc.

l. bonorum ap. pellatio. de ver. sign.

l. pecuniæ p. actionis. co. tit.

Inst. de liberti. p. serui.

Inst. de succ. lib. in fine.

7 bona eor. iure quodammodo peculij ex lege Iunia Norbana manumissores detinebant. Sed & liberi manumissoris ex S. C. Largiano, nisi nominatim exheredati essent, extraneis heredib. præferebantur. Ex edicto autem D. Traiani, si inuito vel ignorante patrono ad ciuitatem Romanam Latinus libertus vocatus esset, ciuitate viuus fruebatur, moriebatur autem Latinus. Hæc tamen omnia Latinitate sublata, vt antea diximus, abrogata sunt. Illa quoq. constitutione sapius hoc ipsum ius Latinorum repetitur: Quis enim, inquit, patiatum talem esse libertatem, ex qua ipso tempore mortis in eandem personam simul & libertas, & seruitium concurrant; & qui quasi liber moratus est, eripiatum non solum in mortem, sed etiam in seruitutem? Sed animaduertendum est, quod ex Caio retulimus, solos ciues Romanos posse ex testamento quidquam consequi. Quod tamen in Iustiniani libris non ita aperte scriptum reperio, data ciuitate Romana omnib. his qui sub imperio Romano erant, ab Antonino Pio. Significare autem hoc Iustinianus & Theophilus videntur, cum originem fideicommissor. tradunt lib. II. institutionum: Sciendum (inquit Imp.) est omnia fideicommissa primis temporib. infirma fuisse, quia nemo inuitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quib. enim non poterant hereditatem vel legata relinquere, si relinquebant; fideicommittebant eorum, qui capere ex testamento poterant hereditatem. Quæ verba ita Theophilus interpretatur, vt ea de peregrinis intelligat. Euenisse enim nonnumquam ait, vt ciuis Romanus parentes aut cognatos peregrinos haberet, qui cum ex testamento neq. hereditatem neq. legata consequi possent, rogabantur heredes, qui testamenti factionem haberent, vt his legata aut hereditatem restituerent. Cuius opinio T. Antonini constitutione comprobari videtur, cuius verba sunt 7 hæc: Qui deportantur, si heredes scribantur, tamquam 7 peregrini capere non possunt. Sed hereditas in ea causa 7 est, in qua esset, si scripti non fuissent. Neq. enim verum est quod quidam putant, peregrinos deportatos tantum significare. Significat enim id nomen alterius ciuitatis 7 ciuem. Peregrini & incolæ officium est (inquit Cicero 7 lib. I. Officior.) nihil præter suum negotium agere, nihil

C. de Lat. lib. in prin.

l. in orbe. de sta. hom.

Insti. de fideicom. her. in princ.

l. i. C. de her. inst.

l. sed si condi-
cioni . p. solemus
de her. inf.
l. sed si hac lege.
p. sed si per penam.
de in ius vocan.
l. i. ad l. Falci.

C. de Lat. lib. sol. in prin.

l. vn. de her. pet. in C. The.

de alio inquirere; minimeq. in aliena esse Repub. curio-
sum. Quin potius deportati ea de causa peregrini appella-
bantur, quod ciuitatem amittebant. Vlpianus lib. i. v. ad
Sabinum: Solemus, inquit, dicere media tempora non
nocere; vt puta ciuis Romanus heres scriptus, viuo testa-
tore factus peregrinus, mox ad ciuitatem Romanam per-
uenit, media tempora non nocent. Idem lib. v. ad edi-
ctum peregrinitatem appellat eum statum, in quo depor-
tatus est. In lege quoq. Falcidia non sine causa adscri-
ptum est: **QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EO-
RVMPHANC LEGEM ROGATAM TESTAMEN-
TVM FACERE VOLET:** vt Paulus lib. sing. ad eam le-
gem scripsit. Hæc igitur est Latinor. libertor. & ciuium
Romanor. differentia, quæ ab antiquis ducta temporib.
est ad similitudinem antiquæ Latinitatis, quæ in colo-
nias missa est, vt Iustinianus ait, ex qua nihil aliud Resp.
nisi bellum ciuile accessisse scribit. Quæ verba nescio an
ita accipienda sint, vt in Romanorum colonias veteres
Latini deducti sint, quo pacto ipsa rei origo sublata est,
vt postea scribit. Quod vero supra dictum est, Latini li-
berti successionem patronum accipere, tamquam pecu-
lium; id in Constantini quoq. rescripto ad Maximum re-
peritur, quod lib. i. i. Theodosiani codicis refertur in hæc
verba: Si is qui dignitate Romanæ ciuitatis amissa Lati-
nus fuerit effectus, in eodem statu munere lucis excesserit,
omne peculium eius a patrono, vel patroni filijs, siue
nepotib. eius, qui nequaquam ius adgnationis amiserint,
vindicetur. Aliam differentiam apud Paulum lib. i. v. sen-
tentiar. reperi titulo de manumissionib. Mutus enim &
surdus seruum vindicta liberare non poterant; inter ami-
cos tamen & per epistolam manumittere poterant. Itaq.
Latinos facere, non ciues permittebatur. poterat tamen
is seruus ad iustam libertatem, si ea condicione venderetur,
peruenire. Hæc de Latinis libertis, qui ex lege Iunia
Norbana fiebant, scribere operæpretium visum est.

IVNIA PETRONIA.

l. lege Iunia.
de manumi.

HERMOGENIANVS lib. i. iuris epitomarum scri-
bit: Lege Iunia Petronia si dissonantes pares iudi-
cum

7 cum sententiæ existant, pro libertate pronuntiar iussum.
7 Item Modestinus lib. vi. regular. scribit: Post legem Pe-
7 troniam & S. C. ad eam legem pertinentia, dominis pote-
7 stas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio seruos
7 tradere, oblato tamen iudici seruo, si iusta sit domini que-
7 rella, sic pœnæ tradetur. De hac lege nihil amplius accepi.

l. circumcidere.
in fine. ad l.
Corn. de fica.

IVNIA + VELLEA. al. VELLEIA

ITA enim appellatur, non Iulia, vt in Florentino libro
I vidimus apud Caium lib. ii. institutionum, & Vlpia-
num lib. xxxvi. ad Sabinum. De hac lege non est quod
multa scribamus, in tanta librorum multitudine, qui no-
bilitatum illud Scauolæ caput, **GALLVS SIC POSSE,** in-
terpretantur. Locos tantum quosdam collegi, quibus hu-
ius legis mentio fieri videtur, ex quib. sententia eius ma-
gna ex parte cognoscetur. Et apud Scauolam lib. vi.
Quæstionum huius legis verba referuntur pauca, quæ
duob. capitib. diuisa esse dicuntur. Priore capite cauetur,
vt liceat institui nondum natos, qui cum nascentur
sui erunt. Qua de causa de lege Vellea ita cœpit tractare.
7 Voluit viuis, inquit, nobis natos similiter non rumpere
7 testamentum. & videtur primum caput eos spectare, qui
7 cum nascerentur, sui heredes futuri essent. Verba autem
legis referuntur hæc: **QVI TESTAMENTVM FACIET,
IS OMNIS VIRILIS SEXVS, QVI EI SVS HERES
FVTVRVS ERIT, & cetera. Quib. existimo detracta
fuisse verba hæc, aut his similia, INSTITVENDI POTE-
STATEM HABETO.** Posteriore capite non permittit
institui, hoc est, non id agit lex, vt permittat; sed illud ca-
uet, vt vetet rumpi, neve ob eam rem minus ratum esset,
quod succedat. De quo autem loquatur, ex ipsis legis ver-
bis apparet. Videndum num hac posteriore parte (inquit
Scauola) **SI QVIS EX SVIS HEREDIB. SVS HERES
ESSE DESIERIT, LIBERI EIVS, & cetera, IN LOCVM
SVORVM SVI HEREDES SVCCEDVNT:** possit inter-
7 pretatione induci, & quæ sequuntur. Hoc autem poste-
7 riori capite id agi, vt non rumpatur adgnatione alterius
7 sui heredis testamentum; alia quoq. Scauolæ verba signi-
7 ficant: Nam etsi (inquit) ita verba sunt, Qui testamen-
tum

l. postumor. la
fine. de iustif.
rup. l. si here-
ditas. p. qui fi-
lium. de testa-
tut.

l. Gallus. p. ille
casus. de lib. &
postu.

p. nunc de le-
ge. c. l.

d. p. ille casus.

p. videndum.

p. nunc de le-
ge. & seq.

tum faciet, is omnis virilis sexus, qui ei suus heres futurus erit, & cetera; etiam si parente viuo nascantur; sequenti parte succedentes in locum liberorum non vult lex rumpere testamentum. Sequentem enim partem alterum caput hoc, quo de agimus, interpretor: de quo mox. Et ita interpretandum, inquit, est, vt si & filium, & nepotem, & pronepotem habeas; mortuis vtrisque pronepos institutus succedens non rumpat. Et bene verba se habent, Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, ad omnes casus pertinentia, quos supplendos in Galli Aquilij sententia diximus. Sunt autem illi casus de aqua & ignis interdictione, & de emancipatione, & captiuitate, quos Gallus omiserat: item quod ad personas aliorum liberorum attinet. Vt vero hic, qui succedit, non rumpat (quod hoc capite dicebatur) institui eum, aut exheredari nominatim erat necesse, quod Scauola illis verbis significat, Dummodo heres institutus sit, aut exheredatus. Quae verba ad eam speciem referuntur, cum mortuo filio & nepote, siue nepos ante filium, siue postea decedat, pronepos suus heres non rumpit, si institutus aut exheredatus sit. Etenim ex libro secundo institutionum constat; suos & necessarios heredes esse, filium, filiam, nepotem, neptemve ex filio, & deinceps ceteros liberos, qui in potestate morientis fuerint. Sed vt nepos & reliqui sui heredes sint, opus est vt qui eos praecedunt, viuo auctore desierint in potestate esse. Item illud ad haec ipsa recte intelligenda pertinet, vt sciamus olim necesse fuisse ei qui filium in potestate haberet, vt eum heredem institueret, vel nominatim exheredaret. filias vero, aut nepotes, ac reliquos liberos per virilem sexum descendentes licebat inter ceteros exheredare, vel si silentio fuissent praeteriti, ius ad crescendi eis ad certam portionem praestabatur. Qua de re etsi Iustinianus in quadam constitutione scribat, filiam praeteritam ad semissem olim ex iure ad crescendi fuisse vocatam; tamen vt Theophilus scribit, & Caius lib. 11. institutionum, & Paulus lib. 111. sententiarum notant, quod alij animaduertent, si heredes scripti sui heredes sint, vt puta filiae fratres, in eam partem vocabitur, quam esset ab intestato habitura. Sin autem extranei heredes sint, ipsa semissem consequebatur. De nepotibus.

p. & quid sit tantum.

p. etiam si parente. in fine.

Instit. de her. qual. & dif. p. sui.

Instit. de exher. lib. in prin.

l. maximum viui. p. scimus. C. de lib. p. r.

potibus nihil Caius, & Paulus scribunt, propterea quod hi lege Vellea ne rumpant, si sui heredes sunt, instituenti aut exheredandi sunt nominatim. Id enim videtur lex Vellea ad vetus illud ius addidisse. Quae lex, vt antea scriptimus, priore capite de postumis locuta est, quod Scauola scribit, item Vipianus lib. 111. ad Sabinum: Postumi, inquit, per virilem sexum descendentes ad similitudinem filiorum nominatim exheredandi sunt, ne testamentum adgnascendo rumpant. Postumos autem dicimus eos dumtaxat, qui post mortem parentis nascuntur. Sed & hi qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati. Scauola quoque cum de Galli Aquilij sententia disputat, omnes illos casus ad legem Velleam ait non pertinere: propterea quod Aquilius & Scauola de ea specie scribunt, cum postumus nepos aut pronepos post testatoris mortem natus est. Vellea priori capite de eo postumo agit, qui viuo eo natus est, deinde de ceteris qui succedunt in sui heredis locum. De posteriore capite multo pluribus locis agitur. Namque Caius lib. 11. institutionum scribit: Postumorum loco sunt & hi qui in sui heredis loco succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes. & postea: Ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum, sicut ipsum filium vel heredem instituire, vel exheredare nominatim debeo, ne non iure faciam testamentum; ita & nepotem neptemve ex eo necesse est mihi vel heredem instituire, vel exheredare: ne forte me viuo filio mortuo succedendo in locum eius nepos neptisve quasi adgnatione rumpat testamentum. Idque lege, inquit, Iunia Vellea prouisum est. Idem scribit Iustinianus, paucis quibusdam verbis immutatis, quae non recte ad principem essent referenda, quod in illis libris institutionum Iustiniani animaduerti. Vt enim haec obiter notemus: cum totae praene institutiones constent ex his quae ex iuriconsultorum institutionibus atque alijs libris sumpta sunt: quidquid iuriconsulti (vt fit) in se finxerunt, id Tribonianus noluit de principe dici, nisi maiestati eius aptum esset: vt hoc loco. Caius enim ita scribit: Si filium, & ex eo nepotem neptemve in potestate habeam. & postea, quae antea retu-

liij. in princ. de iur. iur.

d. l. Gallus. in princ. & p. & quid si tantum. & p. quid si qui. & p. nunc de leg.

l. postumorum. de iur. iur.

Instit. de exher. lib. p. postumorum.

f. naturalem. l. adeo. l. qua ratione. de adq. rer. domi.

d. l. naturalem. in fine.

Inst. de rer. diui. p. item ea.

Insti. eo. p. singulor. l. i. de adq. rer. dom.

Inst. de patria pot. in pri. l. iij. de his qui sui.

d. l. iij. de in ius. rup.

l. ij. C. de lib. præ.

l. ij. de vulg. & pup. l. i.

retulimus: Ne ergo eo modo rumpat mihi testamentum. At Iustinianus, Si quis filium & ex eo nepotem nepotem in potestate habeat. Deinde cetera in eandem rationem: Ne ergo eo modo rumpatur eius testamentum, & quæ sequuntur. Idem sub titulo de rerum diuisione multis locis animaduerti potest, qui libro quoq. xli. Digestor. referuntur. In quib. illud præclare immutatum est, quod Caius lib. ii. rer. cottidianar. siue aureor. ita scripserat: Item quæ ex hostib. capiuntur, iure gentium statim capientium fiunt. Etenim Iustinianus Imperatoris dignitatem conseruans: Item, inquit, quæ ex hostib. capiuntur, iure gentium statim nostra fiunt. Reliquit autem ea quæ communia principi cum priuatis sunt, ut illud est: Quarumdam rer. dominium nanciscimur iure naturali, & cetera. Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptijs procreauimus. Quæ eodem pacto in Digestis reperiuntur. Sed ut ad Velleam reuertamur, in institutionib. post illa Cai verba: Idq. lege Iunia Vellea pronisum est; additur: In qua similis exheredationis modus ad similitudinem postumor. demonstratur. Quæ verba cum ijs quæ ex Vlpiano antea retulimus, facere videntur, qui Velleam de exheredatione sola retulit. Adde Imp. Alexandri constitutionem, cuius verba sunt hæc: Imp. Alex. A. Heraclidæ. Si auus tuus, qui patrem tuum & nouercam æquis portionib. heredes instituit, cum te quoq. haberet in potestate, testamento nominatim non exheredauit; mortuo patre tuo viuo auo, sine impedimento legis Velleæ succedendo in patris tui locum, rupisti aui testamentum, & ad te hereditas eius tota pertinuit. Hic enim cum exheredatus non esset, quasi adgnascendo testamentum rupit, quod ne fieret, lege hac prouisum est. Sed hi omnes de his testamentis loquuntur, in quib. hic qui succedit, institutus non est, quæ ne rumpantur, hic nepos exheredandus est. Sed tamen multo certius est, quod alij scribunt, ut aut instituantur, aut nominatim exheredentur, Vlpianus lib. vi. ad Sabinum: Nepotibus, inquit, possumus & deinceps substituere, si qui non recasuri sunt in patris potestate. Sed si eos patres præcedant, ita deum subitui eis potest, si heredes instituti sint, vel exheredati. Ita enim post legem Velleam succedendo

dendo non rumpunt testamentum. Nam si principale rumpum sit testamentum, & pupillare euanuit. Idem Vlpianus scribit lib. xxxvi. ad Sabinum: Qui filium, & ex eo nepotem habebat, si nepoti tutorem dederit, habet disceptionem, an aliquo casu non sit utilis datio: ut puta si proponas filium viuo patre decessisse, & nepotem ex eo successisse viuo auo. Et fortius dicendum, inquit, est tutelam quoq. ex lege Iunia Vellea confirmatam. Nam & Pomponius lib. xv. ex Sabino scripsit valere tutoris dationem. Cum enim confirmatum sit testamentum, consequenter tutoris quoq. datio valebit in eo testamento scripta, quod valet; id est, ubi nepos vel heres institutus sit, vel nominatim exheredatus sit. Hæc enim ita scribenda sunt. Sed & solius institutionis mentio fit apud eundem Vlpianum lib. i. v. ad Sabinum: Nepotes autem, inquit, & deinceps ceteri qui ex lege Vellea instituti non rumpunt testamenta, sub omni conditione institui possunt, etsi redigantur ad filij conditionem. Quæ verba Lælius Taurellus noster ita interpretatur, ut ex lege Vellea nepotes instituantur sub conditione, quæ in eorum potestate non est: ut puta si sui nascerentur. Cum tamen filius sub ea conditione tantum quæ est in potestate ipsius, institui possit, ut idem Vlpianus scribit: etsi hi nepotes, qui succedunt, eadem conditione sint qua filius; iura enim sui heredis nanciscuntur. Quæ res non est sine difficultate. Ad extremum Iustiniani constitutio referenda est, in qua hæc etiam lex refertur. Filio exheredato extraneus heres institutus est: deliberante herede filius decessit, filio vel nato vel nascituro relicto: Iustinianus ait, cum pater quo superuixerit, ex lege Vellea nepos patri succedere non potest, & rescindere testamentum. Sed tamen querellam ei patris nomine dat. Hæc sunt quæ de lege Vellea reperimus: ad quam Paulus lib. sing. scripsisse dicitur, ex quo nihil in Digestis relatum esse accipi.

l. si hereditas. p. si filium. de test. tut.

† confirmatū. P. Flo.

l. sed si conditioni. p. i. de her. inst.

l. sius quoq. eo.

l. si quis filij. C. de inof. test.

LECTORIA.

T LIVIUS lib. ii. scribit P. Voleronem Tr. Pl. L. Pinario, P. Furio Coss. rogationem tulisse ad populum, ut plebei magistratus Tributis comitijs fierent. Cui legi

legi cum acriter ab nobilitate resisteretur, Lectorius ei collega creatus est, belli gloria nobilis; rudi ut in homine militari, lingua: a patribus autem Appius Claudius Appij filius Consul creatus est, & T. Quinctius. Cum itaque inter Appium & Lectorium contentio in maximum periculum civitatem adduxisset, lex accepta est: & tum primum Tribuitis comitijs creati Tribuni sunt quinque; cum antea duo tantum fuissent. Hac Livijs. Nos vero & alibi, & in Horatia lege diximus Centuriata comitia, quibus maior erat patriciorum potestas, differre a Tribuitis vel Curiatis: utroque enim nomine eadem comitia significantur. Nam licet Curia Tribuum portio initio fuerint, ut Dionysius scribit; postea tamen pro eisdem partibus utrumque nomen usurpatur, ut Sex. Pompeius ait. In his populo suffragium ferente confusa plebs, quam maiori frequentia quam nobilitas erat, vincebat patricios. Quamobrem soli plebei magistratus ex hac lege, item minores magistratus Tribuitis comitijs creabantur: maiores vero, hoc est Consules, Praetores, atque Censores comitijs Centuriatis: ut apud Gellium lib. xiiii. M. Messalla Augur scribit libro i. de auspicijs. Maiores autem dici, quod maioribus auspicijs crearentur; quodque eorum auspicia magis rara essent, quam aliorum. Consules autem & Praetores collegas esse; quod eisdem auspicijs crearentur. Minores magistratus appellare videtur eos, qui neque vocationem ad se, neque prehensionem haberent, qui in ius vocari impune possent; ut Aediles Curules, atque Quaestores; ut eodem libro scribit. Tribuni autem plebis vocationem non habebant; sed prehensionem; ad quam rem viatoribus utebantur. Ij enim initio intercessionibus faciendis, ne alicui iniuria a magistratibus fieret, creati sunt. Itaque neque auspicia habebant, neque imperium, neque magistratum, ut Appius Claudius in ea contentione dicebat, quae de hac lege facta est. Qui illud quoque negabat ius esse Tribuno in quemquam nisi in plebeium: sed neque illum ipsum submore pro imperio posse, quia ita maiorem diceretur: Si vobis videtur discedite Quirites. Sed hac quoque de re Gellius eodem libro scribit. Lectoria quoque lege curatores vel propter lasciviam, vel propter dementiam dabantur. Primus enim D. Marcus constituit, ut omnes adulti

II.

adulti non redditis causis curatores acciperent, ut Iulius Capitolinus scribit. Iustinianus tamen lib. i. institutionum scribit adolescentes inuitos curatores non accipere, praeterquam in litem. Prodigis vero ac furiosis ex lege xlii. Tabularum, curatores dabantur, ut in Eudodem dicemus. De hac lege M. Cicero scribit lib. i. officiorum. Iste, inquit, dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela xlii. Tabulis, & circumscriptio adolescentium lege Lectoria, & sine lege, iudicijs, in quibus ex fide bona agitur. Ita enim scribendum est, non lege Plectoria. Et lib. iiii. de natura deorum: Inde iudicium publicum rei privatae lege Lectoria: inde etiam iudicium malitiam omnium iudicium de dolo malo, quod C. Aquilius familiaris noster protulit. Non est tamen dissimilandum alios utrobique legere Lectoria.

LECTORIA, VEL LEVIA

Appianus Ciceronem lib. ii. de legibus. Lenia vel Levia leges pro Livio, ut opinor, scriptae sunt, Philippo Cos. abrogatae, ut postea scribemus.

LICIENIA

L. Licinius Stolonem lib. vi. scribit C. Licinium Stolonem L. Sex. Licinium Stolonem has leges promulgasse: unam de aere alieno, ut deducto eo de capite, quod usuris pernumeratum esset, quod superesset, triennio aequis portionibus, quod annua, bima, triana die a nostris dicitur, persolveretur, alteram de modo agrorum, ne quis plus quingentis iugeribus agri possideret, tertiam ne Tribunos militum comitia haberent, habebant enim Tribuni Consulari potestate, quod Pomponius quoque refert. Item ut Consulium alter ex plebe crearetur. Sed tamen de his legibus accipiendis per multos annos pugnatum est. Addita quoque alia rogatio est, ut pro Duumviris sacris faciendis Decemviri crearentur partim ex plebe, partim ex patribus; quam legem decimum eis relictis acceptam esse scribit. Post annum deinde leges omnes acceptae sunt, & L. Sextius de plebe primus Consul creatus est, cui collega ex patribus fuit L. Aemilius Mamercus. Hac de causa Praetor urbanus patricius magistratus creatus est, item duo Aediles

Instit. de cura. p. iiii.

17

l. iij. in prin. de annu. lega.

l. ij. p. deinde cum post. de oti. iur.

les Curules. Quod Pomponius quoq. significat. Appianus autem lib. 1. bellor. ciuiliū Agrariam legem non solum de quingentis iugerib. fuisse ait, sed etiam ut maiorum armentor. nemo plus centum, neue minorum amplius quingentis haberet. Accidit autem percommode, ut C. Licinius sua lege intra decennium decem millib. æris damnaretur a M. Popilio Lenate; C. Marcio, Cn. Manlio Coss. quod mille iugera agri possideret, emancipandoq. filium fraudem legi fecisset, ut Liuius lib. VII. refert. De eadem lege M. Varro lib. 1. de re rustica ita scribit: Stolonis illa lex, quæ vetat plus d. iugera habere ciuem Rom. & qui propter diligentiam culturæ Stolonum confirmauit cognomen, quod nullus in eius fundo reperiri poterat stolo, quod effodiebat circum arbores e radicibus, quæ nascerentur e solo, quos stolones appellabant. Addit illud, quod non alibi legi: Eiusdem gentis C. Licinius Tr. Pl. cum esset post Reges exactos annis CCC. XV. primus populū ad leges accipiundas in septem iugera forensia e comitio eduxit. Ad eandem legem pertinere arbitror quod Cicero de lege Agraria oratione prima scribit: Leges veteres fuisse, neq. eas Consulares, sed Tribunicias, Liciniam, atq. alteram Aebutiam, quæ non modo eum qui tulerit de aliqua curatione, ac potestate; sed etiam collegas eius, cognatos, adfines excipit, ne eis ea potestas, curatio mandetur. Et de domo sua: Quid nominis, inquit, inscriptio tibi? num aliud videtur esse, ac meorum bonorum direptio: præterquam quod ne id quidem per legem Liciniam, ut ipse tibi curationem ferres, facere potuisti. De eadem etiam lib. II. ad Atticum, ut arbitror, intellexit, cum permultas leges enumerat, quar. contemptores Remp. euerterint.

LICINIA ET MUCIA.

CICERO in Corneliāna apud Asconium scribit: Legem Liciniam & Muciam de ciuib. regundis video constare inter omnes: quam duo Coss. omnium quos vidimus, sapientissimi tulissent; non modo inutilem, sed perniciosam Reipub. fuisse. Eam legem P. Licinius Crassus Orator, & Q. Mucius Scauola Pont. Max. ut Asconius

nus ait, tulerunt; cum summa cupiditate ciuitatis Romanæ Italici populi tenerentur; & ob id magna pars eorum pro ciuib. Romanis se gereret. Necessaria itaq. lex visa est, ut in suæ quisq. ciuitatis ius redigeretur. Sed tamen ita alienati ea lege animi principum Italicor. populor. esse dicuntur, ut ea vel maxima causa belli Italici fuerit, quod post triennium exortum est. Hæc Pædianus. Ex quib. Ciceronis verba intelligentur, qui cum Catonem maiorem Lyfiæ Attico compararet: Est enim, inquit, Atticus, quoniam certe Athenis est & natus, & mortuus, & functus omni ciuium munere. quamquam Timæus eum, quasi Licinia & Mucia lege repetit Syracusas. Ad eandem legem refero quod idem in Planciana scribit: Sed aliquando veniamus ad causam, in qua tu nomine legis Liciniae, quæ est de sodalitijs, omnes ambitus leges complexus es. Namq. arbitror eadem lege sodalitia fuisse prohibita, ut pacatior ciuitas esset. De eadem arbitror in Sestiana quoq. sensisse: Statuit, inquit, omnino Consularem legem nullam putare: Aciliam, Didiam, Liciniam, Iuniam contempsit.

Cic. in Bruto.

LICINIA SVMPTVARIA.

MACROBIUS lib. III. Saturnalior. scribit, post Didiam & Fanniam, Liciniam latam esse a P. Licinio Crasso Diuite. Cuius ferendæ & probandæ tantum studium fuisse dicit, ut S. C. iuberetur, ut ea tantummodo promulgata ante trinundinum ita obseruaretur, quasi iam populi sententia comprobata. Qua de re in Cæcilia dictum est. Congruit autem hæc lex in plerisq. cum Fannia. Ea autem summa legis est, ut Kalendis, Nonis, Nundinis Romanis, cuiq. in dies singulos triginta dumtaxat asses edendi causa consumere liceret. Ceteris dieb. ne amplius apponeretur, quam carnis aridæ pondo tria, & salsamentorum pondo libra: & quod ex terra, vite, arboreve natum sit. Gellius vero lib. II. Noctium legem Liciniam, sicut Fanniam, ait centenos æris impendi permisisse, nuptijs ducenos; ceteris æris tricenos: cum & carnis aridæ, & salsamenti certa, inquit, pondera in singulos dies constituisset: sed quidquid esset e terra, vite, arboreq.

In Apologeti-
co.

boreq. promiscue largita est. Cum Gellio Sex. Pompeius facit, qui centenarias cenas, vel vt in quodam libro legi, centurias dictas fuisse scribit, in quas lege Licinia non plus centussib. præter terra nata impendebatur. Sed & M. Cicero in quadam epistola ad Fabium Gallum: Lex, inquit, Sumptuaria, quæ viderur *λερότυα* attulisse, ea mihi fraudi fuit. Nam dum volunt isti lauti terra nata, quæ lege excepta sunt, in honorem adducere, fungos, helucllas, herbas omnes ita condiunt, vt nihil possit esse suauius. Itaq. ego, qui me ostreis & murænis facile abstinebam, a beta etiam & malua deceptus sum. De centenarijs centis Tertullianus ita scribit: Quonam illæ leges abierunt, sumptum & ambitionem comprimentes? quæ centum ara non amplius in cenam subscribi iubebant; nec amplius quam vnâ in ferri gallinam, & eam non saginatam? Video enim centenarias cenas a centenjs iam festijs dicendas. Sed & Gellius Lucilij carmen refert, quo legis Fannix mentio fieret, & harum cenarum: *Fannij centussisq. missellos*. Post hanc legem Cornelia & Iulia sumptuariæ latæ sunt, vt antea vidimus.

L I V I A.

M LIVIVS Drusus, vt Florus scribit lib. lxx. & lxxi. optimatum partes tuebatur, qui, cum Senatus moleste ferret iudicia equitib. lege Sempronia data, ea ad Senatores transferre conabatur, plebem spe largitionis corrumpens: socios quoq. & Italicos populos spe ciuitatis Romanæ concitauit: leges per vim Agrarias & Frumentarias tulit, item Iudicialem, vt æquarentur Senatores equitib. in iudicijs. Sed cum promissa ciuitas socijs non præstaretur, atq. bellum sociale pararetur; Liuius Drusus etiam Senatui inuisus factus fuit, quasi illius belli auctor: qua de causâ domi suæ interfectus (incertum a quo) inuentus est. Hæc Florus. Plutarchus tamen scribit Drusum a Senatu questum esse, vt per eum C. Gracchus, qui gratis suis legib. plebi habebatur, negligèretur. Itaq. Graccho duas colonias deducere cupienti Senatui resistebat, Druso xii. colonias decernenti consentiebat; ternaq. ciuim millia in eas deduci sinebat. Gracchus paupe-

pauperib. agrum diuidi iubens soluta pensione offēdebat Senatum, Drusus sine pensione id facere permittebatur. ille Latinis paria suffragia concedens non audiebat, huic auxilio erant, qui Latinum virgis cædi in exercitu prohibuit. Idem Appianus lib. i. bellor. ciuilium scribit; nisi quod decem Liuij colonias fuisse scribit, easq. in Italia & Sicilia fuisse deductas, promissisq. ciuitatem Latinis, cum Floro consentit. Item Senatum & equestrem ordinem coniunxisse, vt iudicarent. Vtrumq. tamen ordinem ea in re offēdisse. Nam cum trecenti Senatores essent, totidem equites Romanos elegit, qui omnes iudicijs præessent, Senatores, vt opinor, facti. Quod vterq. ordo moleste tulit: alteri enim iudicia perdebant, alteri pari dignitate plures factos esse nolissent. Hæc sunt quæ Liuium inuisum ordinib. & Italicis populis fecerunt: qua de causâ mortuus domi suæ inuentus est. Item eius leges sublatae sunt, quasi contra auspicia & legem Cæciliam & Didiam latae, quæ trinundinum obseruari iubebant. M. Cicero hæc de re pro domo: Decretum Senatus, inquit, M. Drusi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latae essent, populum non teneri. Hæc leges mendose Iunia apud Asconium in Cornelianâ appellantur. Latasq. esse scribit L. Martio, Sex. Iulio Coss. Sed Philppum Cos. qui ei inimicus erat, obtinuisse, vt omnes vno S. C. tollerentur. Decretumq. est contra auspicia latas, eisq. populum non teneri. Item apud Ciceronem lib. i. r. de legib. non Iunia, nec Iunia, sed Lenia, vel vt in veteri libro vidi, Leuia, E pro I. vt in plebisq. alijs scripto, appellantur. Cum enim definitet legem esse iustor. & iniustor. distinctionem ad naturam expressam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ supplicio improbos adficiunt, & defendunt ac tuentur bonos: Seias vero, vel vt nos emendauimus, Titias & Appuleias leges non esse putandas, ne Lenias vel Leuias quidem, quæ præsertim vno versiculo Senatus puncto temporis sublatae sint. Et postea cum Augurum. potestatem laudat: Quid, inquit, religiosius, quam cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? Quid, legem, si non iure rogata est, tollere? vt etiam decreto collegij, al. Titiam. vt Lenias, vel Leuias, consilio Philippi Consules & Augures?

res? Quæ verba multis modis mendosa sunt. Sed agnos-
 scimus de Liuij Drusi legib. sensisse videri. De cuius Tribu-
 natu initio libri 1. de Oratore ita scribit: Cum igitur
 vehementius inueheretur in causam principum Consul
 Philippus, Drusiq. Tribunatus pro Senatus auctoritate
 susceptus, infringi iam ac debilitari videretur; dici me-
 mini L. Crassum se in Tusculanum contulisse. Et lib. 11.
 de Philippi aduersus Senatum concione, & Drusi in Sena-
 tu querellis, & postrema L. Crassi oratione initium facit.
 Non igitur dubito & in libris de legibus & apud Alco-
 nium Liuias leges has esse appellatas.

MAIESTATIS leges in Appuleia, Cælia, Cornelia,
 Varia, & Iulia persecuti sumus.

MANILIA, SIVE MANLIA.

SCRIBIT Liuius lib. VII. Cn. Manlium Cos. legem
 Snouo exemplo ad Sutrium in castris Tributim tulisse
 de vicefima eorum qui manumitterentur. Patres, quia
 ea lege haud paruum vectigal inopi ærario additum esset,
 auctores fuerunt. Tribuni tamen plebis, ne quis postea
 populum seuocarer, capite sanxerunt. Cum enim milites
 in Consulibus verba iurarent, eos ad quascumq. leges co-
 gere potuissent. Sed hæc lex Manlia fortasse dicenda est,
 in quo libri variare solent; de ea tamen nihil amplius
 accepi. De vicefima vero aliar. rer. in Vicefima lege dice-
 mus. Altera Manilia lex fuit, de qua in XII. Tabulis
 videbimus, cum de præscriptione quinq. pedum tracta-
 bimus. Et ex Cicerone lib. 1. de legib. & Frontino, &
 Urbico apparet, hac lege finib. regendis arbitrum dari,
 modo ne ea contentio quinq. pedes, qui vsucapi vetan-
 tur, excederet. Aliam idem Cicero in Bruto refert:
 Inuidiosa, inquit, legis Manliæ quæstione C. Galbam
 sacerdotem, & quattuor Consulares L. Bestiam, C. Ca-
 tonem, Sp. Albinum, L. Opimium Gracchani iudices su-
 stulerunt. De eadem fortasse pro Muræna, Sulpitium con-
 fusionem suffragiorum flagitasse, & prorogationem legis
 Manliæ, atq. æquationem gratiæ, dignitatis, & suffra-
 giorum scribit. Sed hæc melius ad aliam legem refer-
 ri possunt, quæ de libertinorum suffragijs lata est, vt Alco-
 nius

II.

III.

III.

nus in Cornelianâ scribit: quæ prius a Sulpicio & L. Syl-
 la lata esse dicitur. Tulit autem eam C. Manilius Tr.
 Pl. qui de Pompeio Magno aduersus Mithridatem mit-
 tendo legem tulit, quam Cicero Prætor in oratione, quæ
 de lege Manilia inscribitur, suavit. De qua lege, vel po-
 tius priuilegio, Florus centesimo libro scribit. Addunt
 quidam eundem Tribunum tulisse, vt nouis hominib.
 magistratus decernerentur. quod a veterib. nescio, an me-
 moriæ traditum sit. Quod vero lib. 1. de Oratore scri-
 ptum est: Nec quisquam est eorum, qui si iam sit ediscen-
 dum sibi aliquid, non Teucrum Pacuij malit, quam
 Manianas venalium vendendor. leges ediscere. De illis
 emptioꝝ & venditioꝝ legib. atq. condicionib. in-
 telligendum est, quas apud Varronem libro 11. de re rusti-
 ca reperies. Sunt tamen qui malint vtroq. loco Mamilia-
 nas scribere, & ear. auctorem M. Mamilium, non Mani-
 lium. Sed tamen in Etrusco libro Manilius est apud Pom-
 ponium. Post hos, inquit, fuerunt P. Mucius, & Brutus,
 & Manilius, qui fundauerunt ius ciuile. Ex his P. Mu-
 cius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, Mani-
 lius tres. & exstant volumina scripta Manilij monumen-
 ta. De eodem apud Ciceronem lib. 1. de finib. An par-
 tus, inquit, ancillæ sit ne in fructu habendus; disseretur
 inter principes ciuitatis P. Scæuolam, M. Manilium: ab
 hisq. M. Brutus dissentiet? De qua quæstione Vlpianus
 lib. xvii. ad Sabinum: Vetus, inquit, fuit quæstio, an
 partus ad fructuarium pertineret. Sed Bruti sententia
 obtinuit fructuarium in eo locum non habere; neq. enim
 in fructu hominis homo esse potest.

l. ij. p. post hos
 fuerunt. de
 orig. iur.

l. vetus. de
 viust.

MARIA.

C Marius, qui postea septies Consul fuit, cum Tribu-
 nus Pl. esset legem tulit de suffragijs, vt Plutarchus
 scribit, qua optimatum vires in reddendis suffragijs, ac in
 magistratib. mandandis minui videbantur. Itaq. & Con-
 sul Cotta, & Metellus valde restiterunt; lex tamen lata est.
 De ea Cicero lib. 111. de legib. Pontes etiam lex Maria
 fecit angustos; quæ si opposita sunt ambitiosis, vt sunt fe-
 re, non reprehendo. Pontes autem appellabant, qua ci-
 ues

V.

VI.

VII.

V ues

ues ad suffragium ferendum ibant; de quib. lib. i. ad Herennium scriptum est: Capio impetum facit, pontes disturbat, cistas deicit. De eisdem sunt qui intelligant, quod vulgo dicebatur sexagenarios de ponte deici oportere. Itaque eos senes depontanos appellabant, ut Sex. Pompeius scribit. Alij ad scirpeas quasdam effigies, quas argeas vocant, referunt. Eas enim, ut idem Pompeius scribit, virgines Vestales in Tiberim singulis annis iacere solebant. Ad hoc in Rosciana priore Cicero alluisse visus est: Habeo etiam dicere, inquit, quem contra morem maiorum minorem annis sexaginta de ponte in Tiberim deiecerit. Angustos autem pontes Marius fecit, ut libere ciues suffragium ferrent, neq. candidari mitterent, qui tabellam inspicerent, & eodem ponte consistentes aliquid per vim aut fraudem conarentur. De iure vero triumphandi tulere L. Marius & M. Cato Tribuni plebis, ut ex Valerio Maximo lib. i. i. in Triumphali dicemus.

II.

M E M M I A.

In oratione pro Sex. Roscio Remmia, non Memmia dicenda est, quæ aduersus accusatores scripta est, ut suo loco scribam.

M A E N I A.

DE hac lege apud Ciceronem in Bruto scriptum est: M. Curium suspicari disertum possumus, quod is Tribunus Pl. Interrege Appio Cæco diserto homine comitia contra leges habente, cum de plebe Consulem non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit, quod fuerit permagnum nondum lege Mania lata. Refertur etiam apud Nonium Marcellum Varro in lege Mania ita scribens: Si quis patriam maiorem parentem extinguit, in eo est culpa, quod facit pro sua parte is qui se eunuchat, aut alicui liberos producit. Et alio loco: Nemo est tam negligens, quin summa diligentia eligat asinum, qui suam saliat equulam. Quæ verba ex comædia ita inscripta sumpta esse videntur. Quamquam Nonius ita mendosus circumfertur, ut non facile audeam eius libri testimonio uti.

METEL-

M E T E L L A.

PLINIUS lib. xxxv. scribit hanc legem fullonibus dictam fuisse, quam C. Flaminius & L. Aemilius Censores dederant ad populum ferendam. Adeo omnia, inquit, maioribus curæ fuere. Hæc si a Metello aliquo lata est, Cæcilia quoque dicitur.

M A E V I A.

APUD Nonium Marcellum Varronis verba referuntur ex Geminis. Contra, inquit, lex Mania est in pietate, ne filij patrib. luci claro suggillent oculos. Hoc est, ne oculos clauderent, quod per translationem fortasse dictum est, videlicet ne mortem eorum maturarent. Neque enim vetus mos ignoratur, quo parentibus liberi cum morerentur, oculos clauderent, item liberi parentes.

Hic certe manibus fugientes pressit ocellos

Mater, & in cineres ultima dona tulit.

In manuscripto tamen libro legitur, Lex Mania, de qua supra.

MISCELLA. De lege Julia Miscella antea dictum est.

O G V L N I A.

LIUIUS lib. x. scribit M. Valerio & Q. Appuleio Coss. Tribuni Pl. Q. & Cn. Ogulnij rogationem promulgant, ut cum quattuor augures, quattuor pontifices ea tempestate essent, placeretque augeri sacerdotum numerum, quattuor pontifices, quinque augures de plebe omnes adlegerentur. Miratur tamen Liuius, quo pacto ad patrem numerum augures redacti sint, cum initio tres Tribus, in quas Romulus populum diuisit, Ramnenses, Tientenses, & Luceres, tribus auguribus indigerint: quibus non uero numero constitutis terni in illis Tribubus ministrabant. Suasit hanc legem P. Decius Mus, qui ex eadem Pontifex creatus est. Legis tamen nomen obscurum est.

l. ij. p. idem
temporibus. de
orig. iur.

O P P I A.

IDEM Liuius initio lib. xxxiv. scribit M. Fundanium & L. Valerium Tribunos plebis ad plebem tulisse de

V 2 Oppia

Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius Tr. Pl. Q. Fabio, T. Sempronio Coss. ante annos viginti in medio ardore Punici belli secundi: Ne qua mulier plus semuncia auri haberet; neu vestimento versicolori uteretur; neu iuncto vehiculo in urbe, oppidove, aut propitiis inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causa veheretur. M. & P. Iunij Bruti Tribuni plebis legem Oppiam tuebantur. Erat tum Consul M. Porcius Cato, qui pro lege acriter habuit concionem, quae apud Liuium refertur, grauiissimam atq. ornatissimam. Sed Tribuno contra suadente abrogata est; L. Valerio Flacco, M. Catone Maiore Coss. Huius legis apud Tacitum quoq. mentio fit lib. III. historiarum.

ORCHIA.

PRIMA omnium lex, quae de cenis latae sunt, Orchia fuit, ut Macrobius scribit libro III. Saturnaliorum, quam tulit C. Orchius Tr. Pl. de Senatus sententia tertio anno quam M. Cato Cenfor fuerat. Ea numerus conuiuarum praescribatur; de qua ipse Cato postea querebatur, quod plures quam praescripto eius cauebatur; tunc ad cenam vocarentur. Post annos xxx. Fannia lata est, ut idem Macrobius scribit, de qua suo loco.

PAEDIA.

VELLEIVS Paterculus lib. II. historiarum scribit Legem Paedia, quam Consul Q. Paedius Caesaris Octauiani collega tulerat, omnibus qui Caesarem patrem interfecerant, aqua, igniq. interdictum.

PAPIA POPPAEA.

DION lib. LVI. Papiam Popliam, Isidorus lib. v. & Suetonius Pompeiam appellant, sed mms. libri Poppaeam, ut apud Tacitum legitur aliquot locis. dederunt enim huic legi nomen suffecti Coss. M. Papius Mutilus, Q. Poppaeus Secundus, qui Consulatum gesserunt anno Urbis DCCCLXI. ut in Capitolinis tabulis notatur. Dion, Lata, inquit, haec lex fuit eo anno, quo Q. Sulpicio & C. Sa-

C. Sabino Coss. suffecti sunt Consules M. Papius Mutilus & Q. Papius Secundus. Suffectos veteres appellabant, qui in magistratu substituebantur his qui aut mortui essent, aut alia de causa magistratu abissent. Poppaeus lib. sing. enchiridij: Ateius, inquit, Consul fuit, Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto Consulatus, quo suffectus fieret, & honorem susciperet. Et alio loco: Cum Decemviri magistratum prorogarent sibi, neq. velent deinceps sufficere magistratibus. Non male igitur Isidorus, quem Gratianus refert, scribit: Sub Octauiano Caesare suffecti Consules Papius & Poppaeus legem tulerunt, quae a nominibus eorum appellatur Papia & Poppaea, continens patrum praemia pro suscipiendis liberis. Dion vero posuisse quidem eos hanc legem scribit, ea tamen de causa, quod D. Augustus praemia auxisset parentum, & eos qui uxores haberent, a reliquis separasset, annumq. adhuc ceteris indulisset: legem quoq. Voceniam eundem aliqua in parte derogasse, ut amplius xxxv. millibus mulieres hereditatem consequi possent: & Vestalibus eadem, quae matribus, iura concessisse. Hoc autem Consules non sua sponte, sed de Augusti sententia fecisse, tum superscriptis argumentis, tum etiam Taciti, atq. aliorum verbis constat. Sed & quod Dion ait, praetereundum non est, huius rei non leue signum, quod cum lex ferretur, obseruatum est, neutrum Consulem liberos, neutrum uxorem habere. De hac lege Tacitus lib. III. ita scribit: Tiberij temporibus relatum est de moderanda Papia Poppaea, quam senior Augustus post Iulias rogationes incitandis coelibum poenis, & augendo aerario sanxerat. Nec ideo, inquit, coniugia & educationes liberum frequentabantur praualida orbitate. Ceterum multitudo periclitantium gliscebatur, cum omnis domus delatorum interpretationibus subuerterentur; utq. antehac flagitijs, ita tunc legibus laborabatur. Quod postremum in haec quoq. tempora iusta querella est. Post pauca vero addit: Lege Papia Poppaea praemijs inducti, ut si a priuilegijs parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacante teneret. Quae verba mendosa circumferuntur. Verum si haec ita ut scripta apud Tacitum sunt, intelligantur, nimis dura fuisset Papia lex, si caduca eorum bona

† Poppaeus.

l. ij. p. post hunc. de ori. iur.

p. & cum placuisset. e. l.

c. quaedam. dist. ij.

fie.

I.
I. ult. C. de in-
firm. pœn. coe-
lib.

fierent, qui liberos non haberent. Quod autem de ea-
dem exstat, minus acerbum est. Et principio cum
Alciato nostro sentio in Honorij & Theodosij constitu-
tionis interpretatione. Qua lege iubetur inter viros &
vxores rationem cessare ex lege Papia decimarum: &
quamuis non interueniant liberi, ex suis quoq. eos testa-
mentis solidum capere. Hæc constitutio ab Iustiniano
conscripta est lib. VII. constitution. sub titulo De infr-
mandis pœnis cœlibatus & orbitatis, & de decimarijs
sublatis. Sub quo titulo altera constitutio scripta est Con-
stantini, quæ cœlibum pœnas tollit, eosq. æquat maritis,
orbos quoq. omnib. pœnis liberat, tam mares, quam fe-
minas. Quæ omnia, nisi constituta fuissent, minime ab-
rogarentur. Fuerunt autem ea & Iulij legibus, illa præ-
sertim de maritandis ordinibus, & hac Papia, introdu-
cta ab Augusto. Recte etiam Iuuenalis versus a præce-
ptore in hanc rationem interpretantur:

*Iura parentis habes, propter me scriberis heres,
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum,
Commoda præterea iunguntur multa caducis.
Si numerum, si tres implevero, iusta doloris
Neuole causa tui.*

I. i. de iure li-
beror.

Auth. vt lib. de
cete. in fine.

Addo ego Honoriana illa constitutione ius quoq. liberor.
omnib. esse datum. Ex die enim & Coss. isdem animad-
uertit ab Iustiniano eandem constitutionem in duas esse
diuisam, & sub duob. titulis conscriptam. Quod etiam
Iustinianus Nouella LXXVIII. refert. Ius autem libe-
rorum impetrare solebant hi qui licet vxores haberent,
cum tamen liberos non haberent, coniugib. succedere
non poterant, nisi decima deducta ex lege Papia. Quam-
obrem exstat post Theodosianas constitutiones Nouella
Valentiniani de testamentis, in qua relatum est Leonium
& Iucundam vxorem tanta vicissim caritate certasse, vt fu-
sis simul precib. ius liberor. poscerent: & propter incer-
tum sortis humanæ superstitem coniugem precarentur
heredem. Cuius legis interpretes illud ita accepit, vt in
coniugio positi si filios non habeant, seu maritus vxorem,
seu vxor maritum voluerit, relinquat heredem; quod ius,
inquit, liberorum dicitur. Quod etiam Isidorus lib. V.
etymologiar. significat. Ad hanc legem pertinere arbi-
tror

tror quod Caius lib. VIII. ad legem Iuliam & Papiam
scribit: Non est sine liberis, cui vel vnus filius, vnaue filia
est. Hæc enim enuntiatio, Habet liberos, non habet libe-
ros, semper pluratiuò numero profertur, sicut & pugilla-
res, & codicilli. Nam, vt idem lib. X. scribit, quem sine
liberis esse dicere non possumus, hunc necesse est dica-
mus liberos habere. Ius etiam liberorum ad S. C. Ter-
tyllianum valde vile fuit. Nam vt Iustinianus scribit lib.
III. institutionum, ex illo S. C. quod D. Hadriani tem-
porib. factum est, mater ingenua trium liberorum ius ha-
bens; libertina quattuor, ad bona filior. intestato mor-
tuo, admittitur. Quod tamen Iustinianus sub titulo de
iure liberor. lib. VII. constitutionum abrogat, & om-
nib. matrib. iura legitima ex illo S. C. concedit. In eò-
dem libro institutionum veteres constitutiones referuntur,
quæ partim matrem adiuuabant, partim grauabant,
tertiam ei partem nonnumquam auferentes, quas ipse a-
ha constitutione abrogat. Eas autem leges nos libro V.
Theodosiani Codicis reperimus, in quibus illa est Constan-
tini ad Bassum, quam Theophilus referre videtur: Iubet
enim ea lex, vt mater, quæ ius liberorum non habeat, ter-
tia portione hereditatis contenta sit, exstantib. patruis fi-
lij, aut patru filijs vel nepotibus. Quod si ius liberorum
habeat, patruus, aut patru liberi tertiam portionem tan-
tum habeant, reliquas mater. Ius vero liberorum habere
tum dicitur, vt Theodosianus interpretes scribit, cum in-
genua tres partus viuos, & libertina quattuor ediderit.
Idem Paulus scribit lib. quarto sententiar. titulo de in re-
statore. successione, & ad S. C. Tertyllianum. qui illud
etiam addit, opus esse, vt vtraq. ciuis Romana sit. Sed &
Latinam ingenuam, quæ ius Quiritium consecuta esset,
si ter peperisset, ad legitimam filij hereditatem admitti
oportere scribit, quia hæc manumissa non est. Loquitur
autem non de liberta Latina, de quib. in Iunia Norbana
diximus, sed de ea quæ ex Latio esset, ingenua tamen,
cuius ius Quiritium, hoc est Romanor. ciuium datum
esset. Sic etiam Suetonius scribit D. Claudium consti-
tuisse pro conditione cuiusq. ciuis vacationem legis Pa-
piæ Poppææ, Latinis ius Quiritium, feminis ius quat-
tuor liberorum; quæ constituta, inquit, hodie seruantur.

I. non est. de
ver. sig.

I. nam quem.
eo.

Insti. de S. C.
Terty. in prin.

I. ult. C. de iu-
re liberor.

I. ult. C. ad S.
C. Terty.

Quod

Quod mihi mirum videtur, cum & Plinius, vt Alciatus noster refert, lib. I. *ααπερρον*, & Paulus iuris Quiritium mentionem fecerint, & iuris liberor. pleriq. alij, vt antea scripsimus. Quamobrem existimauerim aliqua ex parte hæc omnia esse temperata. Nam caput quoq. quod huic legi Tiberius adiecerat, de sexagenarijs, vt in lege Iulia de maritandis ordinib. scripsimus, Claudius abrogauit. Addit Tertullianus in apologetico: Nonne vanissimas Papias leges, quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Iuliam matrimonium contrahi, post tantæ auctoritatis senectutem heri Seuerus constantiss. principum exclusit? Quod mihi incognitum est. Seneca vero apud Lactantium lib. I. scribit facetissime: Cur Iuppiter desijt liberos tollere? vtrum sexagenarius factus est, & illi lex Papiam, sibiulam imposuit? an impetrauit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio expectes, alteri quod feceris: & timet, ne quis sibi faciat, quod ipse Saturno? Sed de iure trium liberorum apud Dionem lib. LV. reperio aliquot annis ante Papiam legem Liviae Augustæ id ius fuisse delatum, vt eam hoc munere atq. alijs Senatus de Drusi morte consolaretur. Dabatur autem tum a Senatu, postea a principe, inquit, impetratur ab his, quib. tres liberos habere natura non dederat, vt pœnis soluti essent, quæ aduersus orbos fuerant latae, & præmia consequerentur (etsi non omnia) parentum, in quib. erant etiam hereditates. Hoc tamen postremum non satis apud Dionis interpretem cohærere videtur. Ad hunc locum pertinere arbitror, quod Paulus ait lib. II. ad legem Iuliam & Papiam: Ter enixa videtur, etiam quæ trigeminos peperit. Sed & cetera, quæ sub titulo de verbor. significatione ex libris Vlpiani, Pauli, & aliorum ad legem Iuliam & Papiam referuntur, item alijs Digestor. locis ad hanc legem, & ad Iuliam de maritandis ordinib. pertinent. Quas iureconsulti simul interpretati sunt, vt alio loco diximus. Eas autem diuersas esse, tum multis alijs argumentis illic ostendimus, tum hoc mihi fit verisimile: quoniam nusquam Papiam de maritandis ordinibus, sed semper Iuliam appellatam esse viderim. Ordinib. autem maritandis illa lata est, propterea quod Senatorum ordinem, item equestrem ad matrimonia incitauerit. Papiam vero

l. ter. de ver.
sign.

vero augendo quoq. ærario prouisum est. Sed vt ad cetera capita huius legis veniamus, Celtiberi pœtæ versus de iure liberorum adscribam, quib. formula libelli conscribitur huius iuris petendi:

*Quod fortuna vetat fieri, permitte videri,
Natorum genitor credat vt esse trium.*

Et alio loco non in facete:

*Natorum mihi ius trium roganti
Musarum pretium dedit mearum
Solutus qui poterat, valebis vxor:
Non debet domini perire munus.*

Sed & si quis tres liberos superstites Romæ, aut in Italia quattuor habeat, aut in prouincijs quinque, a tutela vel cura potest excusari exemplo ceteror. munerum, in quib. qui in acie aduersus hostes pro Repub. ceciderunt, numerantur, vt Iustinianus lib. I. institutionum scribit. Item in albo Decurionum pater non habenti filios antefertur ex constitutione Imp. Diocletiani & Maximiani. Ius autem liberor. ex Lacedæmonior. Repub. ductum esse videtur, apud quos, vt Aristoteles lib. II. de Repub. scribit, qui tres filios habebat, praesidij & stationis; qui plures, omnium munerum vacationem habebat. Sed cetera capita videamus. Et præter ea quæ in Iulij legib. dicta sunt, lege Papiam de caducis etiam cauebatur. Quæ cum Iustinianus tolleret, in hunc modum ad Senatum scribit: Et nomen & materiam caducorum ex bellis ortam & auctam ciuilibus, quæ inter se Po. Ro. mouebat, necessarium duximus P. C. in pacificis nostri imperij temporib. ab orbe Romano recludere; vt quod belli calamitas introduxit, hoc pacis lenitas sopiret. Et quemadmodum in multis capitulis lex Papiam ab anteriorib. Principib. emendata fuit, vel per desuetudinem abolita, ita & a nobis circa caducor. obseruationem inuidiosum suum amittat vigorem. In altera vero constitutione, quæ & Græce & Latine ante Digesta scripta est, item lib. I. constitutionum, dicitur de caducis nihil in quinta parte Digestor. scriptum esse; ne causa, quæ in reb. non prospere gestis, & tribus temporib. Romanis calamitatibus increbuit, bello ciuili coalescens, suis temporib. remaneret; neve luctuosum monumentum læta, inquit, sæcula innumbrare concedatur. Ex quib.

Inff. de excus.
tut. in prin.
I. in albo. C. de
decurio. lib. x.

II.

I. vn. C. de cad.
tol.

I. ij. p. quintus.
in fine. C. de
vet. iure enu.

X

quib. omnib. apparet aut eisdem temporibus, quib. bella ciuilia, aut non multo post, hanc legem latam fuisse. Itaq. recte a præceptore nostro dictum est, hanc Papiam fuisse, de qua Tacitus & Honorius scripserunt. Quamuis quod de Vicefima scribit, ex Dionis verbis, quem ipse refert, mihi non probatur. Fuit enim lex Vicefima hereditatum ante triennium lata, quam Papia, M. Aemilio Lepido & L. Arruntio Coss. vt lib. LV. Dion scribit. Causam autem vtriq. legi ijdem publici sumptus dederunt, & quod ob exhaustum bellis ciuilib. ærarium, ad militares exercitus noua vectigalia desiderabantur. Caducorum autem mentio in Digestis fit apud Vlpianum lib. xv. ad edictum in eo S. C. quod de hereditatis petitione refertur. At Senatus, Cum ante quam partes caducæ fisco peterentur; Hoc euenerat, inquit Vlpianus, vt partes caducæ fisco peterentur, sed & si ex asse fiat, S. C. locum habebit. Et apud Caium lib. xv. ad edictum prouinciale: Cum fisco, inquit, caduca bona defuncti addicantur propter inultam mortem; in eum legator. actio datur, & libertates ratæ sunt. Appellatur autem caducæ res, quæ facile cadunt, vti arborum frondes, aut matura poma.

*Sape leuem paleam, & frondes volitare caducas;
Aut summa nantes in aqua colludere plumas.*

Apud Caium vero libro v. ad edictum prouinciale, glans caduca appellatur, quæ ex arbore cecidit. Quamobrem Cicero Philippica v. eleganti translatione vsus est: Ne illa quidem Antonij celeritas contemnenda est, quem nisi in via caducæ hereditates retardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres. Caducas hereditates in via appellat, quæ ei in via cecidissent, vt antea sæpe. Nam secunda quoq. Philippica in multas pecunias alienissimor. hominum inuasisse eum eiectis veris heredib. scribit. Sed a nostris caduca bona dicuntur, quæ post mortem testatoris eo, cui relinquenda erant, e medio sublato, aut condicione deficiente ante apertas tabulas ad fisco ex Papia lege deferebantur, solis parentib. & liberis testatoris vsq. ad tertium gradum, si scripti fuerant heredes, lege exceptis, vt Iustinianus scribit. Qua de causa inter parentis iura ab illo poeta refertur,

l. ite veniunt.
p. præter hæc.
& p. ait Senatus.
de her. pet.

l. cum fisco. de
S. C. Sila.

Virg. Georg. 1.

l. silua p. glans.
de ver. sign.

d. l. vn. p. & cii
triplici. & p.
& cum lex.

Iuuen. Sary. 9.

Legatum omne capis, necnon & dulce caducum.

Lege

Lege autem hac additionum hereditatum mentio facta est, sed tamen Senatusconsulta, quæ de lege Papia lata sunt, ab apertis tabulis dies legatorum cedere, non a morte testatoris voluerunt; vt medio illo tempore caduca fierent. Cedere diem, vt Vlpianus lib. i. regular. scribit, significat incipere deberi pecuniam; venire diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Vbi pure quis stipularus fuerit, & cessit, & venit dies: vbi in diem, cessit dies, sed nondum venit: vbi sub condicione, neq. cessit, neq. venit dies pendente adhuc condicione. Itaq. si legatarius antequam dies cederet, mortuus esset, caducum legatum fiebat. neq. enim ad heredes suos id trans mittebat, nisi post eum diem mortuus esset, vt ex Imp. Alexandri rescripto constat. Vsq. eo autem verum est diem legatorum non cessisse ante apertas tabulas, vt quamuis vindicationis legatum esset, quo genere legandi legatarius vindicare legatum poterat non expectato herede, vt Caius scribit lib. i. institutionum; tamen apud Paulum lib. i. sententiarum ita scriptum est: Per vindicationem legatum, etsi nondum constituerit legatarius ad se pertinere, atq. ita post apertas tabulas ante aditam hereditatem decesserit, ad heredem suum legatum transmittit. Neq. verum esse arbitror, quod vulgo dicitur, apud Neratium lib. i. membranar. scriptum esse, dominium ad legatarios post mortem testatoris statim transferri. A Titio, inquit, herede homo Seio legatus ante aditam hereditatem Titio furtum fecit. Si adita hereditate Seius legatum ad se pertinere voluerit, furti eius serui nomine aget cum eo Titius; quia neq. tunc cum faceret furtum, eius fuit. Negat quidem Neratius ante aditam hereditatem heredis fuisse, quippe cum hereditate adita omnia iura ad nos transeunt, vt Iauolenus scripsit lib. i. epistolar. præter possessionem. Post aditam quoq. hereditatem heredis seruum non fuisse scribit, quia ea quæ legantur, resecta via ab eo qui legauit, ad eum cui legata sunt, transeunt. Quib. verbis mortis nulla mentio fit, vt post mortem dominium transferatur; sed ex alijs libris iuris id inuestigandum est. Ex his autem quæ antea diximus, illo quoq. casu dicendum est non a morte testatoris, sed a tabulis apertis diem cessisse. Quamquam Iustinianus cadu-

p. cum igitur.
c. l.

l. cedere diem.
de ver. sign.

l. ex his verbis.
C. quãdo dies
legati.

l. a Titio. de
furtis.

l. cõ heredes.
de adq. pos.

X 2 ca tol-

d. l. yn. p. cū legatur. & p. in nouissimo. de cad. tol.

ca tollens, a morte testatoris diem legator. cedere iubeat. item heredib. permittit, vt adire hereditatem statim possint: nam id quoq. interuallum caduca efficiebat. Idem refert triplici modo res testamento relictas deficere. Aut enim his relinquebantur, qui cum testamentum fiebat, in rer. natura non erant, quæ pro non scripto dicebantur: aut tunc quidem fuerunt, sed vel viuo testatore decesserunt, vel res ipsæ sub conditione relictæ, ea conditione viuo testatore deficiente in causam caduci venisse dicebantur: aut quod relictum erat mortuo testatore deficiebat, quod proprio nomine caducum dicebatur. Et primo casu, si res pro non scripto habebantur, apud eos relinquebantur, a quib. relictæ fuerunt, nisi ei, qui ante decesserat, substitutus, aut coniunctus adscriptus esset, raro hoc casu grauamine veniente. Quod hodieq. obtinere Iustinianus voluit. Ceteris casib. opinor ad fiscum fuisse res delatas ex lege Papia, quod idem Imp. abrogat, qui plurib. verbis totum hunc tractatum conscribit. Quod vero de his quæ pro non scripto sunt, diximus; exstat lib. x x x i v. Digestorum titulus De his quæ pro non scriptis habentur, sub quo permulti alij casus enumerantur, quib. pro non scriptis, res habentur. In quib. vt onus ad alios quoq. deferatur, ille tantum est, si quis sibi adscripserit in testamento, & ab eodem fideicommissum sit, vt Paulus scribit lib. x i i. questionum. Addit Accursius alterum casum ex Vlpiano lib. v. fideicommissor. si pro non scripto habitus sit seruus alicui legatus, cui seruo per fideicommissum libertas adscripta est. Et hoc est quod ex Iustiniano retulimus, raro grauamen in huiusmodi relictis accedere. Cetera in eadem constitutione tractantur.

III.

Inff. de succes. lib. p. postea vero.

I. vlt. de his, quæ pro non scri. l. cum vero. p. si pro non scri. pro. de fideico. liber.

Aliud caput legis Papiæ ab Iustiniano refertur lib. i i i. institutionum: Lege, inquit, Papiæ adacta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, vt ex bonis eius qui sestertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quam tres liberos habebat, siq. is testamento ficto, siue intestatus mortuus erat, virilis pars patrono deberetur. Nihil opus est, vt hoc loco repetam, quæ lib. i i. Emendationum de sestertijs nummis diximus: tantum scribam hosce libertos centenarios appellari apud Vlpianum lib. x. ad legem Iuliam & Pa-

& Papiam: Si libertus, inquit, minorem se centenario in fraudem legis fecerit, ipso iure non valebit id quod factum est. & ideo quasi in centenarij liberti bonis locum habebit patronus. Sed & alia eo loco dicuntur, quæ ad hanc legem, quam Vlpianus, vt opinor, interpretabatur, maxime pertinent. Paulus quoq. in eo indice libror. ex quib. Pandectæ Iustiniani constant, librum singularem scripsisse dicitur de iure patronatus, quod ex lege Iulia & Papiæ venit. Sed Iustiniani constitutio, quam pro omninatione Græca lingua compendioso tractatu habito scripsisse se dicit, libertos minores centenarijs, hoc est, qui aureis minus centum, vt ipse definit, censerentur, ex testamento iure patronatus liberat; ab intestato si sine liberis decesserint, eorum legitimam hereditatem patrono defert. Sed si maiores sint, liberis hereditatem defert; si sine liberis decesserint, ab intestato eos vocat; ex testamento vero ad tertiam partem bonorum. Est autem ea constitutio plerisq. locis ab Iustiniano relata, sed eam nos in liberis constitutionum, vt plerasq. alias non habemus. Sed lib. v i. constitution. sub titulo De bonis libertor. & iure patronatus, quarta desideratur, vt ex Græcis interpretib. animaduerti, ex quib. multar. constitutionum verba, atq. sententias nuper collegimus. De quib. alias. Ad Papiam legem reuertamur. Et lib. i i. Theodosiani Codicis constitutionum exstat Constantini & Iuliani rescriptum, quo inofficiosa dos esse dicitur, cum in fraudem legis Papiæ amplius dodrante marito secundo datur, exstantib. liberis ex priore matrimonio. Qua de re nihil amplius accipi. Aliud caput est apud Gellium lib. i. Noctium: Papiam, inquit, legem inuenimus, qua cauetur, vt Pontificis Maximi arbitratu virgines e populo viginti legantur, sortitioq. in concione ex eo numero fiat. Agit autem de Vestalib. virginibus, quar. vno tantum loco mentionem fieri in iure civili existimo Nouella v i. Capitale enim pœnam diaconissis Iustinianus indicit, si ituprum passæ fuerint, ad exemplum earum virginum, quas olim Vestæ consecratas viuas defodiebant, si in corpus peccassent. Referuntur a Gellio Vestalium condiciones satis diligenter ex Antistij Labeonis, & Atei Capitonis, atq. alior. liberis, quas referre nimis longum esset. De hac tamen lege intelli.

l. si libertus de iure patro.

Inff. de leg. agn. suc. p. placebat. & de seru. cog. in pri. & de bon. pos. p. cumq. antea.

IV.

l. ij. de inoffi. dorib. in C. Theod.

V.

Auth. quomodo op. ep. p. oportet.

intelligendum est quod Suetonius scribit; Sacerdotum & numerum, & dignitatem, & comoda Augustum auxisse, præcipue Vestalium virginum. Cumq. in demortuæ locum aliam capi oporteret, ambirentq. multi, ne filias in sortem darent; adiuravit, si cuiusquam neptium suar. competeret ætas, oblaturum se eam fuisse. De præmijs quoq. antea dictum est ex Dione lib. LV I. præmijs ear. quæ peperissent, honestatas esse. Plutarchus tamen in Numa scribit eum Regem magnos honores Vestalib. tribuisse: in quib. erat, vt testamentum facere etiam viuo patre, & cetera gerere sine tutoris auctoritate possent, quemadmodum trium liberor. matres. Cum fascib. quæque, inquit, cum prodeunt deducuntur, quod tamen Augusti temporib. cœptum Dion scribit lib. XLV I I. Sed sortitio, vt Gellius scribit, non necessaria postea visã est; sed si quis honesto loco natus adiret Pont. Max. atq. offerret ad sacerdotium filiam, cuius saluis religionum obseruationib. ratio haberi posset, Popiliæ legi satisfactum erat. Popiliam autem, siue Pompiliam, fuisse arbitror. Numæ Pompilij legem, qua Vestales consecrabantur, vt infra scribemus. Hæc sunt quæ de Papia lege reperimus, quæ Tiberij temporibus, vt Tacitus scribit, item Claudij, vt Suetonius, moderata est. Apud Ciceronem vero Papia lex pro Papiria scribitur, ni fallor, in oratione pro Archia poeta, qua de re mox videbimus.

P A P I R I A .

II.

L I V I V S lib. IV. scribit L. Papirium Crassum, L. Iulium Coss. cum legem de multarum æstimatione pergratam populo a Tribunis parari, vnius ex eor. collegio prodicione sensissent, ipsos præoccupasse, eamq. magno populi fauore tulisse. Eam nos Tarpeiam Aeterniam fuisse suspicamur, de qua alio loco plura. Ad eandem autem referendum non est quod Plinius libro XXX I I I. scribit Papiriana lege semunciales asses factos esse. Etenim ante primum bellum Punicum asses libram pendebant, ex quo asse pro libra in plerisq. reb. vtimur, vt alio loco scripsimus. Tum primum sextantarij asses facti, vt cum impensis Resp. non sufficeret, æs alienum in hunc modum

modum dissolueretur, quinq. partibus, atq. eo amplius in lucrum ærarij cedentibus. Sextantem enim, hoc est vn cias duas, asses singuli pendebant; quod ad vsum Reipub. non magnum detrimentum priuator. fuit, vt Pompeius scribit, si modo cum exteris nationib. commercium num mor. non esset. Post septem autem annos Annibale urgente, Q. Fabio Maximo Dictatore vn ciales asses facti sunt, & Resp. dimidium lucrata est. Quo tempore denarius quoq. qui argenteus nummus fuit, quinq. annis ante primum bellum Punicum signatus decem assium æstimatione, tum primum ad x v r. asses auctus est; quinaris, qui etiam Victoriatus dicebatur, de quo in Clodij legib. scripsimus, non quinq. vt olim, sed octo assib. æstimatus est: eadem quoq. ratione sestertius nummus quattuor assib. mutuabatur, non vero assib. duob. & semisse, vt olim. Quæ æstimatio ad Volusij Mæciani tempora peruenit, qui de asse lib. sing. scripsit, ex quo verba donationum ab Iustiniano explosa lib. I I. Emendationum interpretabamur. Post illam igitur æstimationis mutationem mox lege Papiriana, inquit Plinius, semunciales asses facti sunt, atq. iterum dimidiam partem Resp. lucrata est. Ita paulatim euenit, vt pro libra æris semuncia assis loco daretur. C. Carbonis quoq. leges Papirias esse non dubito ex epistola quadam Ciceronis ad Papirium Patum, qua Papirij omnes enumerantur. in qua extrema
 > ita scriptum est: Tres fratres fuere, Publius, Caius, Marcus Carbones. Publius Flacco accusante condemnatus,
 > fugit Marcus ex Sicilia, Caius accusante L. Crasso cantharidas sumpsisse dicitur. Is Tribunus plebis seditiosus, &
 > P. Africano vim attulisse existimatus est. Huius est Tabellaria lex de iubendis legibus, ac vetandis, vt idem Cicerone scribit lib. I I I. de legib. quem seditiosum ciuem
 > atq. improbum appellat, cui ne reditus quidem ad bonos,
 > inquit, salutem a bonis potuit t̄ auferre. Florus quoque lib. L I X. scribit Carbonem tulisse, vt eundem Tr. Pl. quoties populus vellet, creari liceret: quam rogationem Africanus minor dissuasit, in qua oratione dixit Tiberium Gracchum iure casum videri, tenuitq. eius dissuasio, vt Florus scribit. Appianus tamen, cum de secundo Tribunatu C. Gracchi agit, legem fuisse scribit, qua id
 per-

I. vlt. C. de dona.

III.

al. ad ferre. I V.

permittebatur. Cicero vero lib. II. de Oratore de illa Carbonis & Africani contentione ita scribit: Cum L. Opimij causam defendebat apud populum audiente me (M. autem Antonius loquitur) C. Carbo Consul nihil de C. Gracchi cæde negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat; vt eidem Carboni Tribuno plebis alia tum mente Rempub. capefenti P. Africanus de Ti. Graccho interroganti responderat, iure cæsum videri. Ex quo loco illa quoq. varietas Carbonis cognoscitur, de qua ex lib. III. de legib. antea scripsimus. Sed & in Miloniana Ciceronis idem illud Africani responsum refertur. Idem Cicero in oratione pro Archia poeta scribit: Data est ciuitas Syllani lege & Carbonis, si qui fæderatis ciuitatib. adscripti fuissent; si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent; & si LX. dieb. apud Præterem essent professi. Eam legem, vt opinor, postea Papiam, vel vt arbitror, Papiriam appellat. Aliam legem Q. Papirius Tr. Pl. tulisse dicitur apud Ciceronem in oratione pro domo, quæ vetabat iniussu plebis ædes, terram, aram consecrare. Quam Cicero ita interpretatur, vt de ædib. sacris, de agris ab hostib. captis, non de priuatis ædib. atq. agris intelligatur. Neq. enim, inquit, id fieri fas erat, neq. quisquam fecerat, neq. erat causa, cur prohibendo non tam deterrere videretur, quam admonere. Et postea: Lex Papiria vetat ædes iniussu plebis consecrari: sit sane hoc de nostris ædibus, ac non de publicis templis. Quo autem tempore hæc lex lata sit, ignoro; eam tamen veterem M. Cicero appellat.

PESOLONIA.

APVD Paulum lib. I. sententiar. scriptum est: Si quadrupes pauperiem fecerit, damnumve dederit, quidve depasta sit, in dominum actio datur, vt aut damni æstimationem subeat, aut ꝑ quadrupedem dedat; quod etiam lege Pesolonia de cane cauetur. Dicemus in XII. Tabulis Solonis legem fuisse, quæ de canis noxa scripta est apud Plutarchum, vnde Decemuiri hanc ipsam de pauperie sumpserunt. Itaq. non Pesoloniam, sed Soloniam, aut Solonis, scribendum esse arbitramur.

al. quadrupede cedat;

PETILLIA.

PETILLIA.

IN legibus Ambitus scriptum est C. Petillum Tr. Pl. primum de ambitu tulisse, C. Fabio, C. Plautio Coss. ex L. Livio lib. V. Ambitus autem, vt Sex. Pompeius scribit, proprie dicitur locus inter duorum vicinor. ædificia duor. pedum & semipedis, ex lege XII. Tab. ad circumueundi facultatem relictus. AM, enim pro circum veteres vsurpant; ex quo, inquit, honoris ambitus dici coepit est a circumeundo & supplicando. Idem Livius lib. VIII. scribit, C. Petillio, L. Papirio Mugilano Coss. plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum esse, quod neq. deserunt. Cum enim L. Papirius fœnerator C. Publilium ob æs alienum patris in nexum accepisset, in eum libidinem suam exercere cupiens, quod is flagitium aspernabatur, verberib. probum adulescentem adfecit. Qui cum se in publicum proripuisset, causam dedit, vt Consules iussu Senatus ad populum ferrent, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedib. aut in neruo teneretur; pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Veterib. autem legib. Romuli, & XII. Tabular. patria potestas late patebat, vt vincire filium, verberare, necare, vendere, pignori dare liceret, vt in Duodecim scribemus.

II.

PETRONIA. De hac in Iunia Petronia vidimus.

PLAVTIA, VEL PLOTIA.

ITA veteres in Claudio, & Clodio; aurata, & orata; aurata, & olla; plaustro, & plostro variabant. Celebris autem Plautia lex est de vi. De qua Iulianus lib. XLV. Digestor. Si dominus, inquit, fundi homines armatos venientes exiistimauerit, atq. ita profugerit, quamuis nemo eorum fundum ingressus fuerit, vi deiectus videtur. Sed nihilominus id prædium etiam ante quam in potestatem domini redeat, a bonæ fidei possessore vsucapitur. Quia lex Plautia, & Iulia ea demum vetuit longa possessione capi, quæ vi possessa fuissent; non etiam ex quibus vi quis deiectus fuisset. Idem Iustinianus scribit lib. II. Institutionum, legem Iuliam, & Plautiam vi possessar. rerum prohibere vsucapio-

I. non solum. p. si dominus. de vsuca.

In fl. de vsuca. p. surruar.

Y capio-

capionem. Quod vero Iulianus scribit, vi deiectum videri, qui armatos venire ad se existimasset, Ciceronis verba confirmant in oratione pro A. Cæcinnæ: At vero hoc quidem iam vetus est, inquit, & maiorum exemplo multis in reb. vsitatum: cum vim ad faciendam veniretur, si quos armatos quamuis procul conspexissent, vt statim testificati discederent, optime sponsonem facere possent, ni aduersus edictum Prætoris vis facta esset. De hac lege existimo intelligi oportere, quod Cicero in Miloniana scribit, Milonem Clodio fuisse odio, vexatorem furoris, domitorem armorum suorum, postremo etiam accusatorem suum. Reus enim, inquit, Milonis lege Plotia fuit Clodius, quoad vixit. Asconius vero in eadem scribit M. Saufeium, qui dux fuerat in expugnanda taberna, in qua Clodius occisus est, primum lege Pompeia, deinde lege Plautia de vi fuisse postulatum, quod loca occupasset, & cum telo fuisset. Vtraq. autem lege absolutus est odio magis Clodij, quam causa. Iam vero M. Cælius in epistola quadam ad Ciceronem scribit C. Sempronium Rufum calumniam tulisse, quod M. Tucium accusatorem suum reum lege Plotia de vi fecisset, eo consilio, ne sibi eo anno causa esset dicenda. Altera lex Plotia fuit de iudicijs, de qua Cicero in Corneliana apud Asconium: Memoria, inquit, teneo, cum primum Senatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem dijs ac nobilitati perinuisum Cn. Pompeium causam lege Varia de maiestate dixisse. Cum enim Sempronia lege equester ordo in iudicijs dominaretur, M. Plautius Silanus Tr. Pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone Coss. anno secundo belli Italici, vt Asconius scribit, legem tulit adiuantibus nobiles, vt Tribus singulæ, quinos denos suffragio crearent, qui eo anno iudicarent; ex eo factum esse, vt Senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex plebe. Tribus autem xxxv. fuerunt, vnde iudicum numerus Dxxv. fuit. Idem Cicero lib. xv. ad Atticum: Non enim te puto de lustro, quod iam desperatum est, aut de iudicijs, quæ lege Plotia fiant, querere. Quæ verba fortasse ad legem Plotiam de vi pertinent. iam enim tum lege Aurelia iudicia fuerant Senatoribus, Equitibus, & Tribunis ærarijs communicata. Quod vero apud Suetonium

lib.viii.

II.

nium scriptum est, rogatione Plotia C. Cæsarem in Tribunatu militum reditum in ciuitate confecisse L. Cinnæ uxoris fratri, & his qui cum eo ciuili discordia Lepidum secuti fuerant, & ad Sertorium confugerant: ad neutram legem referendum est, sed id priuilegium potius fuit.

P O M P E I A.

DE parricidijs lex hæc peruulgata est, qua cauetur, vt si quis parentis, aut filij, aut omnino adfinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparauerit, siue clam, siue palam id ausus fuerit, necnon is cuius dolo malo id factum est, vel conscius criminis existit, licet extraneus sit, pœna parricidij puniatur, & neq. gladio, neq. ignibus, neq. ulli alij sollemni pœnæ subiciatur, sed insutus culleo cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, secundum quod regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem proiciatur: vt omnium elementor. vsu viuus carere incipiat, & ei cælum superstiti, terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel adfinitate personas coniunctas necauerit, pœnam legis Corneliæ de sicarijs sustinebit. Hæc Iustinianus scribit lib. xv. Institutionum: item Marcianus lib. xv. institutionum, & Modestinus lib. xi. Pandectar. Plutarchus ait Romulum Regem nullam parricidio pœnam indixisse, sed qualemcumque eadem parricidium appellasse. Illud enim fieri non posse, hoc impie fieri iudicauit. Itaq. primus L. Ostus traditur post annos Dc. & post Punica bella patrem suum occidisse. Florus tamen lib. Lxviii. scribit, P. Malleolum matrem interemptam omnium primum insutum culleo in mare præcipitatum fuisse. Ad Herennium quoque lib. i. scriptum est: Qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus & obligatus corio deiciatur in profluentem. Malleolus iudicatus est matrem necasse: ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & solæ lignæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem adferunt, testamentum ipso præsentem conscribunt, testes rite adfuerunt: de illo supplicium paulo post sumitur. Idem exemplum lib. xi. de inuentione totidem pro-

Instit. de pub. iudi. p. alia. l. i. & penult. de lege Pomp. de parric.

l. si quis filio. p.
irritum. de in-
iur. rupto.

pemodum verbis refertur; & utroque loco de testamento dubitatur; quod Ulpianus lib. x. ad Sabinum irritum fieri cum sententiam passus est, scribit. Quod vero ex Plutarcho retulimus, Romulum nullum supplicium constituisse his qui parentem necassent, idem Solonem fecisse in Rosciana priore Cicero scripsit. Qui cum interrogaretur, cur tantum scelus sine poena reliquisset, respondisse fertur; se id neminem facturum putasse. Quanto melius atque sapientius, inquit Cicero, maiores nostri, qui tantum facinus singulari quodam supplicij genere vindicauerunt? De quo illa laudantur ab eodem in Oratore, quae in eadem causa adulescens dixerat. Etenim quid tam commune, quam spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus electis? Ita viuunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terram non tangant: ita iactantur fluctibus, ut numquam alluantur: ita postremo eiciuntur, ut ne ad saxa quidem mortui conuiescant. Ex his omnibus locis colligo legem hanc non esse a Cn. Pompeio Magno latam, cum ea Malleolus multis annis ante Pompeium damnatus sit, & Cicero a maioribus fuisse hanc poenam impositam scribat. Quamquam fieri potuit, ut alia lege haec eadem poena imposita esset. Illae autem Pompeij sunt, quas in tertio Consulatulo tulisse eum Aseonius in Miloniana scribit. Duas enim ait ex S. C. promulgasse. Alteram de vi, qua nominatum caedem in Appia via factam, & incendium curiae, & domum M. Lepidi Interregis oppugnatam comprehendit. Fuerant autem haec illis diebus, patrata, Clodio in Appia occiso, cuius corpus in curia combustum fuit, quo incendio & ipsa curia flagrauit. Alteram tulit de ambitu poena grauiore, & forma iudiciorum breuiore. Vtraque enim lex, inquit, prius testes dare, deinde vno die atque eodem ab accusatore & ab reo perorari iubebat, ita ut duae horae accusatori, tres reo darentur. De hac iudiciorum forma & lege Cicero in Bruto scribit. Cum enim de sua & Hortensij exercitatione in causis diceret: Lege, inquit, Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem, noui veniebamur cotidie. Et initio libri quarti de finibus ita Catonem loquentem inducit: An tandem, inquit, cum ego te hac noua lege

videam

videam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas? quae tamen a te agetur non melior, quam illae sunt, quas interdum obrines. Nouam legem hanc ipsam Pompeiam appellat, quae eam iudiciorum formam constituerat. De eadem lib. x. i. ad Atticum: Is, inquit, ad me venit (de Tigellio autem, siue de Phamia nescio quo loquitur) dixitque iudicem operam dare sibi constituisse eo die ipso, quo de Sestio nostro lege Pompeia in consilium iri necesse erat: scis enim dies illorum iudiciorum praestitutos fuisse; & quae sequuntur. Quae verba in epistola quoque ad Fabium Gallum referuntur. Eodem pertinet quod Philippica i. dicitur Ciceronibus iudicatus lege Iulia, etiam ante Pompeiam, & Aurelia patuisse. Suetonius in Caesare Dictatore aliam Pompei legem refert de iure magistratuum; in qua eo capite, quo a petitione honorum absentes submouebat, ne Caesarem quidem excepit per obliuionem. Lege tamen in aere incisa, & in ararium condita correxit errorem suum. Apud Plutarchum quoque laudari reos a Pompeio lege prohibito fuisse scriptum est, quam tamen is in Planco reo neglexit. Plinius etiam Secundus legem Pompeiam in Bithynia seruari, in epistolis ad Traianum scribit, quae tota deminutam restituit, ut ex Cicerone lib. i. de legibus constat.

Lib. vij. epist.
xxiv.

III.

Lib. x. epist.
lxxxij.

POPILIA, VEL POMPILIA.

IN Papia lege dictum est, illius legis caput, quo virgines Vestales sortito eligebantur, non diu obseruatum, ut Gellius lib. i. scribit. Nam si quis, inquit, honesto loco natus adeat Pont. Max. atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cuius dumtaxat saluis religionum obseruationibus ratio haberi possit, gratia Popiliae legis perferatur. His verbis incertum est Popilia lex Papiam ne abroget, an vero eadem ipsa Papia Poppaea sit: an, quod magis arbitror, Numae Pompilij Regis, qui ut Liuius scribit, virgines Vestae legit, Alba oriundum sacerdotum, & genti conditoris haud alienum. His, ut adfide templi antistites essent, stipendium de publico statuit; virginitate,

cap. xij.

lib. i.

te, alijsq. cæremonijs venerabiles ac sanctas fecit. Dionysius quoq. lib. 11. & Plutarchus in Numa scribunt, Pom-
piliū Regem quattuor virgines, Seruiū alias duas con-
stituisse, sex deinde fuisse perpetuo. Triginta eas annos
virginitatem seruare oportebat, denis annis accipiendis,
colendis, atq. tradendis cæremonijs exactis. Cetera apud
Gellium perscripta sunt.

P O R C I A .

L I V I V S lib. x. cum de Valeria lege, quæ de prouoca-
tione lata est, scriberet: Porcia, inquit, lex sola pro
tergo ciuium lata videtur, quod graui pœna si quis verberasset,
necassetve ciuem Romanum sanxit. Valeria enim nihil
vltra quam improbe factum esse adiecerat. De hac in Rabiriana
Cicero: An de ciuibus, inquit, Romanis contra legem Porciam
verberatis, aut necatis plura dicenda sunt? & postea: Porcia
lex virgas ab omnium ciuium Romanor. corpore amouit,
hic misericors flagella retulit: Porcia lex libertatem
ciuium licitori eripuit, Labienus homo popularis carnifici
tradidit. In Verrem quoq. de supplicijs, cum ciuem Rom.
virgis cæsum fuisse scripsisset, eiq. crucem paratam:
O nomen, inquit, dulce libertatis; o ius eximium nostræ
ciuitatis; o lex Porcia, legesq. Semproniar. o graui-
ter desiderata, & aliquando reddita plebi Romanæ
Tribunicia potestas: huc tandem omnia reciderunt?
Meminit huius Sallustius in Catilin.

P O S T V M I A .

P O S T V M I A lex apud Plinium lib. xiv. refertur. Romulum
enim dijs lacte libasse non vino, Numæ regis Postumiam
legem fuisse, V I N O R O G V M N E R E S P E R G I T O .
Quod sanxisse illum propter inopiam vini scribit. Eadem
lege ex imputata vite libari vina dijs nefas statuisse,
vt putare cogentur. Huc fortasse Catulli carmen pertinet:

*Inger mi calices amariores,
Vt lex Postumia iubet magistra,
Ebriosa acina ebriosiores.*

De quo Gellius lib. vii. cap. xx. videndus est.

P V B L I -

P V B L I C I A .

M A R C I A N V S ait lib. v. regularum sponsonem facere
licere ex lege Titia, & Publicia, & Cornelia in his ludis,
qui virtutis gratia fieri in pecuniam liceat. De qua nihil
amplius accepi.

l. in quibus. de
aleato.

P V B L I L I A .

A N N O post Romam conditam quadringentesimo decimo
quarto Q. Publilius Philo Dictator ab collega T. Aemilio
Mamercino Cos. dictus tres secundissimas plebi, aduersas
nobilitati leges tulit, vt Liuius lib. vii. scribit. Vnam,
vt plebiscita omnes Quirites tenerent, de qua re in Hortensia
lege vidimus. Alteram, vt legum, quæ comitijs Centuriatis
ferrentur, ante initum suffragium patres auctores fierent.
Qua lege arbitror abstulisse patribus, ne quod populo
placuisset, id si ipsi auctores post suffragia non fierent,
abrogarent. Tertia lex fuit, vt alter ex plebe Censor
fieret, etsi vtrumq. iam tunc fieri licebat.

P V P P I A .

H A C lege comitialibus diebus Senatū haberi prohibebatur.
De ea Cicero ad Lentulum: Senatū haberi ante Kalendas
Februarias per legem Puppiam, id quod scis, non potest.
Et lib. ii. ad Q. fratrem: Comitialibus diebus qui
Quirinalia sequuntur, Appius interpretatur non impediri
se lege Puppia, quo minus habeat Senatū, & quod
Gabinia sanctum sit, etiam cogi ex Kalendis Febr. vsq.
ad Kalendas Martias legatis Senatū cotidie dari.
Et epistola secunda eiusdem libri: Consecuti sunt, inquit,
dies comitiales, per quos Senatū haberi non poterat.

Lib. i. epist. iv.

Q V I N C T I A .

H V I V S legis nomen nusquam relatum inueni. Lex tamen
ipsa apud Frontinum lib. ii. de aquæductibus reperitur
in hæc verba: T. Q V I N C T I V S C R I S P I N V S C O S . P O P V L V M I V R E R O G A V I T , P O P V L V S Q V E I V R E

I V R E

IVRE SCIVIT, IN FORO, PRO ROSTRIS AEDIS
 DIVI IULII, PREI. K. IULIAS, TRIBV. SERGIAE
 PRINCIPIVM FVIT, PRO TRIBV. SEX. L. F. VAR-
 RO. siue, vt potius legendum puto, SEX. TERENCE-
 TIVS. L. F. VARRO PRIMVS SCIVIT. significat enim
 Sergiam Tribum initium suffragandi fecisse. ex ea autem
 Sex. Terentium Varronem L. F. primum suffragium tu-
 lisse. sequitur deinde: QVICVMQVE POST HANC
 LEGEM ROGATAM RIVOS, SPECVS, FORNICES,
 FISTVLAS, CASTELLA, TVBVLOS, LACVS AQUA-
 RVVM PVBLICARVM QVAE AD VRBEM DVCVN-
 TVR, EARVMVE QVAM, SCIENS DOLO MALO FO-
 RAVERIT, RVPERIT, FORARE, RVMPEREVE
 CVRAVERIT, PEIOREMVE FECERIT, QVOMI-
 NVS EA AQUA, EARVMVE QVA, IN VRBEM RO-
 MAM IRE, CADERE, FLVI, PERVENIRE, DVCI
 POSSINT, QVOVE MINVS IN VRBE ROMA, ET
 IN HIS AEDIFICIIS, QVAE VRBI CONTINENTIA
 SVNT, ERVNT, IN HISQVE HORTIS, PRAEDIIS,
 LOCIS, QVORVM HORTORVM, PRAEDIORVM,
 LOCORVM DOMINIS, POSSESSORIBVS V. F. A-
 QVA DATA, VEL ADTRIBVTA EST, VEL ERIT, VT
 SALIAT, DISTRIBVATVR, DIVIDATVR, IN CA-
 STELLA, LACVS IMMITTATVR, IS P. R. C. MILLIA
 DARE DAMNAS ESTO. ET QVI CLAM QVID EO-
 RVM ITA FECERIT, ID OMNE SARCIRE, REFICE-
 RE, RESTITVERE, AEDIFICARE, PONERE,
 CAELARE, ET DEMOLIRI DAMNAS ESTO, SI
 NE DOLO MALO. ATQVE ITA OMNINO VT
 QVICVMQVE CVRATOR AQUARVM EST, E-
 RIT, AVT SI CVRATOR AQUARVM NON EST,
 VEL ERIT, TVM IS PRAETOR, QVI INTER CI-
 VES ET PEREGRINOS IVS DICIT, MVLTAM
 PIGNORIBVS COGITO, COERCETO, EIQVE
 CVRATORI, AVT SI CVRATOR NON ERIT,
 TVM EI PRAETORI, EO NOMINE COGERE,
 ET COERCERE, MVLTAE DICENDAE, SIVE
 PIGNORIS CAPIENDI IVS POTESTASQVE
 ESTO. SI QVID EORVM SERVVS FECERIT,
 DOMINVS EIVS CENTVM MILLIA POPVLO
 DET.

DET. SI QVIS CIRCA RIVOS, SPECVS, FORNICES, FI-
 STVLAS, TVBVLOS, CASTELLA, LACVS AQUARVM PV-
 BLICARVM, QVAE AD VRBEM ROMAM DVCVNTVR,
 VEL DVCENTVR, TERMINATVS STETERIT, NE QVIS EQ
 LOCO POST HANC LEGEM ROGATAM QVID OPPONIT,
 MOLIT, OBSEPIIT, FIGIT, STATVIT, PONIT, COLLOCAT,
 ARAT, SERIT: NEVE IN EVM LOCVM QVID IMMITTIT,
 PRAETERQVAM EORVM FACIENDORVM, REPONENDO-
 RVM CAUSA, PRAETER QVAM QVOD HAC LEGE LICE-
 BIT, OPORTEBIT. QVI ADVERSVS EA QVID FECERIT,
 ET ADVERSVS EA REPSEKIT, EX IVSSV, CAUSAQVE
 OMNIVM RERVM OMNIBVS ESTO DAMNAS. VTI ESSET,
 ESSEQVE OPORTERET, SI IS ADVERSVS HANC LEGEM
 RIVVM, SPECVM RVPISSSET, FORASSETVE. * QVIQVE SPE-
 CVM FORASSET, RVPISSSETVE, QVOMINVS IN EO LO-
 CO PASCERE HERBAM, FOENVM SECARE, SENTES, VE-
 PRES, CAPRIFICOS, CVRATORES AQUARVM, QVI NVNC
 SVNT, QVIQVE ERVNT, CIRCA FONTES, ET FONTIVM,
 ET MYRORVM CVRAM, RIVOS, ET SPECVS, TERMINA-
 TVS, ARBORES, VITES, VEPRES, SENTES, * RIPAE, MACE-
 RIAE, SALICTA, HARVNDINETA EXCIDANTVR, TOLLAN-
 TVR, EFFODIANTVR, † EXCORTICENTVR VTI QVOD RE. ^{al. EXTIR-}
 CTE FACTVM ESSE VOLET, EQVE NOMINE IIS PIGNO- ^{PENTVR,}
 RIS CAPTIO, MVLTAE DICTIO COERCITIOQVE ESTO,
 IDQVE IIS SINE FRAVDE SVA FACERE IVS POTESTAS-
 QVE ESTO * QVOMINVS VITES, ARBORES QVAE VILLIS,
 AEDIFICIIS, MACERIIISVE INCLYSAE SINT. MACERIAE,
 QVAS CVRATORES AQUARVM CAUSA COGNITA NE
 DEMOLIRENTVR, DOMINIS PERMISERVNT, QVIBVS IN-
 SCRIPTA, INSCVLPTAQVE ESSENT IPSORVM QVI PER-
 MISSISSENT CVRATORVM NOMINA, HAC LEGE NIHIL AB-
 ROGATVR, QVOMINVS EX HIS FONTIBVS, RIVIS, SPE-
 CVBVS, FORNICIBVS AQVAM HAVRIRE, SVMERE IIS
 QVIBVSCVMQVE CVRATORES AQUARVM PERMISE-
 RVNT, PRAEFERQVAM ROTA, CALICE, MACHINA, LL-
 CEAT, DVM NEQVE PVTEVS, NEQVE FORAMEN NOVVM
 FIAT, EIVS HAC LEGE NIHILVM ROGATIO. * Vale-
 rius Probus tradit solere has notas in legib. scribi, E. H.
 L. N. R. quib. significaretur, Eius hac lege nihilum roga-
 tur. Item has, S. Q. S. S. E. Q. I. N. S. R. E. H. L. N. R.
 Si quid sacri sancti est, quod iure non sit rogatum, eius
 hac lege nihil rogatur. Ex quib. verbis in calce huius le-
 gis NIHILVM ROGATVR scribendum esse credide-
 rim.

rim. Antiquior vero lex ab eodem Frontino refertur in hæc verba: NE QVIS PRIVATVS ALIAM DVCAT, QVAM QVAE EX LACV HVMVM ACCEDIT. Item hæc: NE QVIS AQVAM OLETATO DOLO MALO, VBI PVBLICE SALIT. SI QVIS OLETARIT, SESTERTIORVM X. MILLIVM MVLTA ESTO. Oletare autem interpretatur olidam facere. In eisdem legib. scriptum esse ait, vt agri, qui aqua publica contra legem essent irrigati, publicarentur. Hæc Frontinus.

REGIA.

l. i. de const. princ.
Instit. de iure natu. p. sec. & quod principi. l. i. p. cum enim. C. de vet. iur. enuc.
l. ii. p. nouissimi. de ori. iur.

VLP IANVS & Iustinianus lib. i. institutionum scripserunt: Quod principi placuit, legis habet vigorem; & utpote cum lege Regia, quæ de imperio eius lata est, potestatem ei, & in eum omne suum imperium & potestatem conferat. Pomponius quoque lib. sing. enchiridij eleganter potestatem principis a C. Cæsare, & Octauio Augusto usurpatam fuisse tacuit, & paulatim deuenisse Rempublicam ad pauciores scribit. Et cum Senatus non probe regere omnes prouincias posset, necesse fuisse, vt per vnum Reipublicæ consuleretur. Itaque constituto principe datum ei ius esse, vt quod constituisset, ratum esset. Dion vero multo verius vtrique Cæsari post bellorum civilium victoriam a Senatu populoque Romano omnem potestatem atque imperium concessum per vim ac metum scribit. Id quoque ceteris, qui legitimam potestatem deinceps ceperunt, tributum est; quamobrem legibus soluti dicuntur ab Vlpiano lib. xlii. ad legem Iuliam & Papiam: Augusta vero legibus soluta non erat, quia de ea re nulla lex fuerat rogata. Iure vero Seueri & Antonini vox digna principe laudatur, qui licet legibus solutos se esse animaduertent, legibus vivere se velle prædicabant. Exstat hodie eius legis, qua Vespasiano imperium delatum est, pars quædam Romæ in Ioannis Lateranensis æde, cuius verba sunt hæc:

l. princeps. de legib.

Instit. quibus. mo. test. inf. in fi. l. digna. C. de legi. i. ex imperfecto. C. de testam.

Nunc est in Capitolio.

FOR-

FORDEVSVE CVM QVIBVS VOLET FACERE LICEAT ITA VTI LICVIT DIVO AVGVSTO. TI. IVLIO CAESARI AVGVSTO. TIBERIOQVE CLAVDIO CAESARI AVGVSTO. GERMANICO. VTIQVE EI SENATVM HABERE RELATIONEM FACERE REMITTERE SENATVS CONSVLTA PER RELATIONEM DISCESSIONEMQVE FACERE LICEAT ITA VTI LICVIT DIVO AVGVSTO. TI. IVLIO CAESARI AVGVSTO. TI. CLAVDIO CAESARI AVGVSTO. GERMANICO. VTIQVE CVM EX VOLVNTATE AVCTORITATEVE IVSSV MANDATVVE EIVS PRÆSENTEVE EO SENATVS HABBITVR OMNIUM RERVM IVS PERINDE HABEATVR SERVETVR AC SI E LEGE SENATVS EDICTVS ESSET HABERETVRQVE VTIQVE QVOS MAGISTRATVM POTESTATEM IMPERIVM CVRATIONEMVE CVIVS REI PETENTES SENATVI POPVLOQVE ROMANO COMMENDAVERIT QVIBVSVE SVFFRAGATIONEM SVAM DEDERIT PROMISERIT HORVM COMITIS QVIBVSQVE EXTRA ORDINEM RATIO HABEATVR. VTIQVE EI FINES POMERII PROFERRE PROMOVERE CVM EX REPUBLICA CENSEBIT ESSE LICEAT ITA VTI LICVIT TI. CLAVDIO CAESARI AVGVSTO. GERMANICO. VTIQVE QVAECVMQVE EX VSV REIPUBLICAE MAIESTATE DIVINARVM HVMANARVM PVBLICARVM PRIVATARVMQVE RERVM ESSE CENSEBIT EI AGERE FACERE IVS POTESTASQVE SIT ITA VTI DIVO AVGVSTO. TIBERIOQVE IVLIO CAESARI AVGVSTO. TIBERIOQVE CLAVDIO CAESARI AVGVSTO. GERMANICO FVIT. VTIQVE QVIBVS LEGIBVS PLEBEVE SCITIS SCRIPTVM FVIT NE DIVVS AVGVSTO. TIBERIVSVE IVLIVS CAESAR AVGVSTO. TIBERIVSQVE CLAVDIVS CAESAR AVGVSTO. GERMANICVS TENERENTVR IIS LEGIBVS PLEBISQVE SCITIS IMP. CAESAR VESPASIANVS SOLVTVS SIT QVAEQVE EX QVAQVE LEGE ROGATIONE DIVVM AVGVSTO. TIBERIVMVE IVLIVM CAESAREM AVGVSTO. TIBERIVMVE CLAVDIVM CAESAREM AVGVSTO. GERMANICVM FACERE OPORTVIT EA OMNIA IMP. CAESARI VESPASIANO AVGVSTO. FACERE LICEAT. VTIQVE QVAE ANTE HANC LEGEM ROGATAM ACTA GESTA DECRETA IMPERATA AB IMPERATORE CAESARE VESPASIANO AVGVSTO. IVSSV MANDATVVE EIVS A QVOQVE SVNT EA PERINDE IVSTA RATAQVE SINT AC SI POPVLI PLEBISVE IVSSV ACTA ESSENT.

SANCTIO

SI QVIS HVIVSCE LEGIS ERGO ADVERSVS LEGES ROGATIONIS PLEBISVE SCITA SENATVSVE CONSVLTA FECIT FECERIT SIVE QVODEVM EX LEGE ROGATIONE PLEBISVE SCITO. S. VE. C. FACERE OPORTEBIT NON FECERIT HVIVS LEGIS ERGO IDEI NE FRAVDI ESTO NEVE QVIT OB EAM REM POPVLO DARE DEBETO NEVE CVI DE EA RE ACTIO NEVE IVDICATIO ESTO NEVE QVIS DE EA RE APVD * SACRILEGVS SINITO. * SE AGI, nos.

In his verbis illud neminem fallat, quod capite quarto scriptum est, **EO RVM. COMITIS QVIBVSQ. EXTRA ORDINEM RATIO HABEATUR.** Est enim **COMITIS** pro comitijs scriptum, ex veteri librorum more, qui una littera pro duabus eiusdem generis utebantur, quod poeta quoq. crebro usurpant. Id genus scribendi in Florentinis Pandectis animaduertimus, ut in Emendationib. dictum est. Quod vero extrema legis pars sanctio appellatur, veterem quoq. legum morem interpretabitur, de quo Papinianus lib. II. definitionum scribit: Sanctio legum, quæ nouissime certam pœnam irrogat his qui præceptis legis non obtemperauerint, ad eas species pertinere non viderur, quib. ipsa lege pœna specialiter addita est. Hac enim postrema legis parte de lege ipsa sanciebatur, quam pœnis, atq. alijs conditionib. sanctam atq. inuiolatam efficiebant. Iustinianus lib. II. institutionum: Ideo autem muros, inquit, sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint, ideo & legum eas partes, quib. pœnas constituimus aduersus eos qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus. Ulpianus lib. LXVIII. ad edictum: Proprie, inquit, dicimus sancta, quæ neq. sacra, neq. profana sunt, sed sanctione quadam confirmata, ut leges sanctæ sunt; sanctione enim quadam sunt subnixæ. & interdum, inquit, in sanctionib. adicitur, ut qui ibi aliquid commisit, capite puniatur. Itaq. hæ sanctionum pœnæ ad ea capita non pertinent, quæ alijs pœnis vindicata sunt: tum quod in toto iure civili generi per speciem derogatur; tum etiam quod verisimile non est, delictum vnum eadem lege varijs æstimationib. coerceri, ut Papinianus scribit. Quam interpretationem ab alijs didicimus Accursiana longe præstare. M. Cicero lib. III. ad Atticum de sanctione Clodianæ legis, qua ipse in exilium fuerat missus, vel potius ei aqua & igni interdictum, ita scribit: Scis Clodium sanxisse, ut vix, aut omnino non posset nec per Senatum, nec per populum infirmari sua lex. Sed vides, inquit, numquam esse obseruatas sanctiones earum legum, quæ abrogantur. nam si id esset, nulla fere abrogari posset. Neq. enim vlla est, quæ non ipsa se sepiat difficultate abrogationis. Sed cum lex abrogatur, illud

l. sanctio. de pœna.

Inst. de rer. di. si. p. sanctæ.

l. sacra. p. prætic. eo.

Epist. xliij.

illud ipsum rogatur, quomodo eam abrogari oporteat. Nihil est his verbis apertius; sed addam tamen aliud eiusdem Ciceronis testimonium in calce Verrinæ orationis de signis: Quid multa, inquit? nisi vehementius homini minatus essem, nisi legum sanctionem pœnamq. recitasset, tabularum mihi potestas facta non esset. Item in oratione pro Cornelio Balbo: Sacrosanctum, inquit, esse nihil potest, nisi quod populus, plebsve sanxisset: deinde de sanctiones sacrandæ sunt aut genere ipso, aut obtestatione, & consecratione legis, aut pœna, cum caput eius, qui contra facit, consecratur. Non ignoro aliam esse huius nominis interpretationem; item in his ipsis sanctionib. non de pœna solum, sed de impunitate, de abrogatione, atq. alijs de reb. quæ ad legem ipsam pertinerent, perscribi solere: his tamen contentus sum, ut ad legem Regiam reuertamur. Atq. eam antiquam fuisse Iustinianus in quadam constitutione scribit: Cum enim, inquit, lege antiqua, quæ Regia nuncupabatur, omne ius, omnisq. potestas populi Ro. in imperatoriam translata sunt potestatem. Apud Marcellum lib. xxviii. Digestor. scribitur: Negat lex Regia mulierem, quæ prægnans mortua sit, humari ante quam partus ei excidatur. Qui contra fecerit, spem animantis cum grauida peremisse videtur. Hanc legem Numæ Regis fuisse arbitror, ut Populiam, & Postumiam; aut alicuius ex ceteris Regibus. Numam vero religiones, & sepulchror. iura constituisse certum est. Eiusdem lex apud Gellium lib. iv. & apud Sex. Pompeium refertur hæc: **PELLEX † ARAM IVNONIS NE TANGITO: SI TANGIT IVNONI CRINIB. DIMISSIS AGNUM FEMINAM CAEDITO.** Pellicem autem appellatam esse aiunt in hac lege, quæ vxorem habenti nupsit. Itaq. apud Paulum lib. x. ad legem Iuliam & Papiam refertur Granius Flaccus in libro de iure Papiriano, qui scriberet pellicem vulgo vocari, quæ cum eo, cui vxor sit, corpus misceat. Ius autem Papirianum erat, Regiarum legum collectio, quam Sex. Papirius fecerat, ut Pomponius scribit. Granius igitur hanc legem, ut arbitror, interpretabatur: Massurius vero dicebat pellicem apud antiquos habitam, quæ cum vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat, quam postea amicam, aut

l. i. p. est enim. C. de vet. iu. enu.

II. l. ii. de mort. inf.

† ARDEM Gel. lib. iv. cap. iii.

l. Massurius. de verb. sign.

l. ii. in pri. de orig. iur.

aut honestiore nomine, concubinam appellarunt. Alij eam, quæ vxoris loco sine nuptijs in domo esset, quam *ῥωμαίων* Græci vocant. Numæ quoq. legem alio loco retulimus, quæ ab eodem Pompeio refertur: *SI QVIS HOMINEM LIBERVM DOLO SCIENS MORTI DVIT, PARRICIDA ESTO.* Plutarchus tamen ad Romulum hanc legem referre videtur, vt in Pompeia diximus. Refertur ab eodem Pompeio Numæ lex, aut legis fortasse sanctio: *SI QVIS ALIVTA FAXIT, IPSOS IOVI SACER ESTO.* Aliuta autem pro aliter, & ipsos pro ipse accipitur. Ceteras alior. Regum leges apud Dionysium & Plutarchum inuenire quis poterit.

REMMIA.

l. i. ad s. c.
Turp.

MARCIVS lib. sing. ad S. C. Turpillianum scribit: Calumniari, est falsa crimina intender; præuari cari, vera crimina abscondere; tergiuersari, in vniuersum ab accusatione desistere, calumniatorib. pœna lege Remmia irrogatur. Papinianus quoq. lib. i. de adulterijs: *Quæsitum, inquit, scio, an in publicis iudicijs calumniæ damnati testimonium iudicio publico perhibere possunt?* Sed neq. lege Remmia prohibentur, & Iulia lex de vi, & repetundarum, & peculatus eos homines testimonium dicere non vetuerunt. Ex his duob. locis non male facturum arbitror, qui apud Ciceronem in oratione pro Sex. Roscio legem Remmiam non Memmiam scripserit. Verba eius sunt hæc: Ita tamen quæstus te cupidum esse oportebat, vt horum existimationem, & legem Remmiam putares aliquid valere oportere. Accusatores multos esse in ciuitate vtile est, vt metu contineatur audacia: verum tamen hoc ita est vtile, vt ne plane illudamur ab accusatoribus. Cetera quæ ad hoc crimen pertinent, sub titulo de calumniatoribus, & ad S. C. Turpillianum lib. III. & XLV III. Digestor. reperientur.

RHODIA.

l. de precatio.
de lege Rodia.

APVD Volusium Mæcianum ex lege Rhodia refertur rescriptum Imp. Antonini, quo legem Rhodiam mari præ-

ri præesse iubebat, modo ne ceteris legib. contra cautum esset, idemq. Augustum iudicasse scribit. Paulus vero lib. II. sententiarum: *Lege, inquit, Rhodia cauetur, vt si leuandæ nauis gratia iactus mercium factus est; omnium contributione farciatur, quod pro omnib. datum est.* Qua de re plene lib. XI V. Digestor. titulo de lege Rhodia de iactu tractatur: & in illo Pauli libro, qui hodie exstat, titulo ad legem Rhodiam. Isidorus vero lib. V. etymologiar. scribit Rhodias leges naualium merciorum esse ab insula Rhodo dictas, in qua olim mercatorum vsus fuerat. Exstat etiam Venetijs in Bessarionis Marciana bibliotheca Imp. Leonis & Constantini epitome iuris, in cuius initio de hac lege aliquot capitib. agitur, quor. partem in calce lib. I I. *ῥοδίων ἁποχρίματα* Harmenopuli habemus. Sed vt diligentius Romæ in alio libro animaduerti, effectum argumentum esse a Græcis cognoui.

ROSCIA.

L ROSCIVS Otho Tribunus plebis, vt Florus lib. X CIX. scribit, non vero Consul, vt apud Asconium in Cornelia scribitur, legem tulit, vt equitib. Romanis in teatro quattuordecim gradus proximi darentur, quos ordines alij appellant. M. Cicero in oratione pro L. Muræna: *L. inquit, Otho vir fortis, meus necessarius equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem.* Itaq. lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini cum splendore fructus quoq. iucunditatis est restitutus. De eadem lege Philippica I I. *Tenes ne memoria prætextatum te decoxisse? sedisti in quattuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctorib. certus locus constitutus, quamuis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset.* Equites autem dicebantur, qui quadringentis millib. censerentur, vt in Iulia Theatrali dictum est. Flaccus in epistolis:

*Si quadringentis sex septem millia desunt,
Est animus tibi, sunt mores, & lingua, fidesque,
Plebs eris. at pueri ludentes, Rex eris, aiunt,
Si recte facies.*

Et

Et postea de eadem res:

Roscia dic sodes, melior lex, an puerorum

Nenia, qua recte regnum facientib. offert?

Ad eandem fortasse pertinet, quod Quintilianus ex Theatrali lege refert, QVI ARTEM LYDICAM EXERCVERIT, IN XIV. ORDINIBVS PRIMIS NE SEDEAT.

RVPILIA.

HAEC ita a Siculis dicebatur, quam P. Rupilius Praetor in Sicilia de decem legatorum sententia tulerat, qua lege inter Siculos, qui non essent eiusdem ciuitatis, Praetor indices sortito dabat; ut Cicero in Verrem de iurisdictione scribit.

SACRATAE LEGES.

SACRATAE leges, ut Sex. Pompeius scribit, illae dicebantur, quibus sancitum erat, ut si quis aduersus eas fecisset, sacer alicui deorum esset. In illa igitur seditione, quae xviii. fere anno post Reges exactos facta est, ut Pomponius scribit; cum plebs a patribus secessisset, & sibi Tribunos in monte Sacro creasset, vel ut Liuius lib. ii. ait, sedata ea seditione, legem Sacratam constituerunt, ut plebei magistratus sacrosancti essent, quibus auxilij latio aduersus Coss. esset, neve cui patrum capere eum magistratum liceret. De hac lege Ciceronis oratio de prouincijs consularibus intelligenda est, in qua extrema: Si patricius, inquit, Tribunus plebis fuerit, contra leges Sacratas; si plebeius, contra auspicia fuisse. De Clodio autem verba facit, qui se adoptari a plebeo homine passus est, ut Tribunus plebis fieret. In adoptione autem, ut in oratione pro domo scribit, contra auspicia lex lata fuerat. Apud Dionysium lib. vi. tota haec Sacrata lex refertur in hanc sententiam: Tribunum inuitum nemo compellat quidquam agere; neve verberet, verberarive iubeat; neve occidat, occidive iubeat. Si quis contra fecerit, impius execrabilisq. sit; bona eius ad sacra Cereris publicentur; qui eum occiderit, impune fecisse dicatur. Et ne populo Romano

l. ii. p. idē tempore de orig. iur.

7 mano liceat hanc legem abrogare, iurare omnes ciues Romano. Addant etiam eas preces, ut si secundum sacramenta fecerint, propitios habeant caelestes deos, penatesque suos ac manes: sin autem sefellerint, aduersos. Hoc itaque sacramento praestito, sacrosancti Tribuni, Sacer ille mons, ut Appianus scribit, & Sacratae leges haec dictae sunt. Sed & Horatia & Valerij legibus eadem haec Tribunorum auxilia sancita sunt. Hac eadem de re Asconius in Cornelia diligentem tractat: Apud Liuium quoque lib. iii. scriptum est, Decemuiris legum ferendarum potestatem datam esse, modo ne lex Icilia de Auentino, aliaque Sacratae leges abrogarentur. Ad easdem leges referendum est, quod Cicero in Sestiana, & pro domo sua scribit. Ventant leges Sacratae, verant xii. Tabulae leges priuatis hominibus irrogari; id est enim priuilegium. De quo in xii. videbimus. Idem lib. ii. de legibus: Sunt certa, inquit, legum verba, neque ita prisca, ut in veteribus his, Sacratissimisque legibus, & c. Militaris quoque sacrata lex lata est, M. Valerius Coruino Dictatore; C. Marcio Rutilo, Q. Seruilio Coss. ut Liuius in calce lib. vi. scribit: Ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleteretur; additumque legi, Ne quis vbi Tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. Quod propter P. Salonium latum esse dicitur, qui alternis annis Tribunus militum & primus Centurio erat, quem primi pili postea appellarunt.

SATYRA.

SEX. Pompeius scribit, Satyram & genus cibi dici ex varijs rebus conditum, & legem multis alijs confertam legibus, & genus carminis, vbi de multis rebus disputatur. Istidorus quoque lib. v. etymologiarum scribit: Satyra lex est, quae de pluribus simul rebus loquitur, dicta quidem a copia rerum, & quasi a saturitate: vnde & Satyram, inquit, scribere, est poemata varia condere, ut Horatij, Iuuenalis, & Persij. Ego vero magis arbitror Satyram a Satyris ac Faunibus, quos imitantur, cum illa verborum licentia, tum etiam dicacitate quadam, & varietate, quod in arte poetica Flaccus Horatius significare videtur. Qua de causa Iu-

c. Satyra. dist. ij.

A a finianus

In proœ. Dig.
p. & primi.

I. vn. C. de La-
ti. lib. tol.

Eclog. v.

stinianus scribit de veteri more docendi: Et primi anni hoc opus legentibus tradebatur, non secundum edicti perpetui ordinationem, sed passim, & quasi per Saturam (ita enim scriptum est) collectum, & vtile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. Et in alia constitutione: Imperfecta Latinorum libertas incertis vestigijs turbata, & quasi per Satyrā inducta adhuc remanet. Salustius quoque in Iugurthino: Postero, inquit, die quasi per Satyrā sententijs exquisitis, in deditionem accipitur. Ira enim magis placet ut scribatur, quod Alciatus noster probat lib. I. v. de verborum significatione, quam quod alij scribunt per Satyrā legem. Omnibus itaque his locis significat ordinem rerum nullum seruari, saltantesque Satyros, ut ab illo Alphefibeo Vergiliano fiebat, ab his esse imitatos.

SCANTINIA, VEL SCATINIA.

I. cum vir. C.
de adult.

TURPISIMUM crimen hæc lex vindicabat, in quod insurgere leges, armari iura gladio ultore Constantius & Constans iubebant. Apud Iuvenalem Satyra secunda, cum dormire Iuliam legem adulteræ quidam dixisset, facete illa responderet:

Tertius e celo cecidit Cato. sed tamen unde

Hæc emis, hirsuto spirant opobalsama collo

Que tibi? ne pudeat dominum monstrare taberna.

Quod si vexantur leges, ac iura; citari

Ante omnes debet Scantinia.

Lib. viij. epist.
xij.

ead. lib. epist.
xiv.

cap. i.

Exstat etiam epistola M. Cælij ad Ciceronem, qua cum se lege Scantinia ab inimicis postulari sentiret, ipse Appium Censorem eadem lege postulauit. Alia quoque epistola: Curre, inquit, per deos atque homines, & quam primum hæc risum veni, legis Scantiniæ iudicium apud Drusum fieri: Appium de tabulis & signis agere. Suetonius etiam scribit Domitianum lege Scantiniæ quosdam ex Senatoribus atque ex equitibus damnasse. Hanc legem, & Voconiam ex Aricino municipio venisse Cicero Philippica tertia scribit. Sunt qui arbitrentur ob C. Scantinium Capitolinum Tribunum plebis, de quo Valerius lib. v. i. scribit, Scantiniam esse appellatam hanc legem. M. enim Clau-

Claudius Marcellus Aedilis curulis diem Scantinio dixit ad populum, quod filium suum de stupro appellasset; qui cum se sua potestate excusare vellet, ceteri Tribuni noluerunt ei auxilio esse. Itaque solo teste pudentissimo adolescente producto, eo qui attentatus fuerat, damnatus est. Pudicitiam quoque cum eriperet militi (inquit Cicero in Miloniana) Tribunus militaris in exercitu C. Marij pro pinquus eius Imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim ad ferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Huius autem legis apud Aufonium Gallum mentio quoque fit, ut in Titia lege scribemus.

SCRIBONIA.

APVD Florum lib. xlix. scriptum est: Cum L. Scribonius Tr. Pl. rogationem promulgasset, ut Lusitanii, qui ex fœdere populo Rom. dediti a Seruio Galba in Galliam venissent, in libertatem restituerentur: M. Cato eam legem acerrime suasisit, quæ cum præiudicium in Galbam esset, Q. Fuluius Nobilior in Senatu pro eo respondit, & ipse Galba filiorum pietate & misericordia defendit. Rogatio itaque antiquata est. Eundem Tribunum Libonem postea Florus appellat; item Cicero in Bruto: Cum Lusitanis, inquit, a Seruio Galba Prætoris contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis, L. Libone Tr. Pl. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegij similem ferente, summa senectute M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit. Libro tamen primo de Oratore L. Scribonium appellat; & utroque loco Galbam misericordia filiorum liberatum esse scribit. Legem tamen Scriboniæ mentio fit apud Paulum lib. I. v. ad edictum: Libertatem, inquit, seruitutium vsucapi posse: verius est: quia eam vsucapionem sustulit lex Scriboniæ, quæ seruitutem constituerebat, non etiam eam quæ libertatem præstat sublata seruitute. Quo loco Haloander non recte Voconiam scribere tentauit. Seruitutium autem scripsimus, ut in Florentino libro semper est, ut ciuitatium, prudentium, parentium, & cetera id genus, quæ Diomedes, & Priscianus lib. v. i. probant. Horatius quoque lib. I. i. i. carminum scribit:

Dos est magna parentium

L. Scribonius
Libo.

I. sequitur. p.
vlti. de vsucap.

Virtus; & metuens alterius viri
Certo fœdere castitas.
 Ciceronem quoq. in Verrinis hoc casu non abstinuisse
 Priscianus testis est.

SEIA.

A PVD Ciceronem lib. II. de legibus vulgo scribunt:
 Igitur tu Seias, & Appuleias leges nullas putas? Sed
 ex veteri quodam libro, in quo, Igitur Tutias, scriptum
 est, malo, Igitur tu Titias, scribere. Nam cum de Seia lege
 nihil, de Titia quædam acceperim, ita emendandum
 eum locum esse suspicor: quod alijs quoq. probatur.

SEMPRONIA.

TIBERIVS & Caius Sempronij Gracchi fratres Tri-
 buni plebis plerasq. leges per vim tulerunt aduersus
 nobilitatem: quamobrem vterq. a suis ciuib. occisus est,
 Tiberius a P. Scipione Nasica, quem Serapionem qui-
 dam appellant: Caius a L. Opimio Cos. Tiberij lex A-
 graria fuit, vt lex Licinia de quingentis iugeribus ser-
 uaretur. Qui eum modum excederet, initio scripsit, vt
 pretium e publico acciperet: postea Octauij intercessione
 motus, agros eius publicauit: quib. diuidendis Tresui-
 ros creari iussit, se, & fratrem, & Appium Claudium so-
 cerum; vt Plutarchus, & Appianus, & Florus lib. LVIII.
 scripserunt. quamuis apud Florum mendose x. iugera
 pro D. scribatur. De hac lege Cicero in Sestiana: Agra-
 riam Ti. Gracchus legem ferebat: grata erat populo; for-
 tunæ constitui tenuiorum videbantur. Nitebantur con-
 tra oprimates, quod ea discordiam excitari videbant; &
 cum locupletes possessionib. diuturnis mouerentur, spo-
 liari Remp. propugnatorib. arbitrabantur. Item in Rul-
 lum de lege Agraria: lubet auspicij coloniar. deducendar.
 causa Decemuiros habere pullarios, eodem iure, inquit,
 quo habuerunt Tresuiri lege Sempronia. Audes etiam
 Rulle, inquit Cicero, mentionem facere legis Sempro-
 nia? nec te ea lex ipsa commonet, Tresuiros illos xxxv.
 tribuum suffragio esse creatos? & cum terra Ti. Gracchi æ-
 quitate ac pudore longissime remotus sis; id quod disti-
 millima

7 millima ratione factum sit, eodem iure putas esse oportere?
 Addit Appianus lib. I. bellor. ciuiliu, Tresuiros sin-
 gulis annis fuisse renouandos, vt agros publicos diuide-
 rent, nemini autem supra D. iugera habere licuisse, filijs
 autem ex veteri lege eius dimidium permittebatur. Flo-
 rus pecuniam quoq. ex Attali regis hereditate diuidere
 iussisse Tiberium scribit. Motus autem fuisse dicitur, pro-
 pterea quod cum Quæstor C. Hostilij Mancini Cos. fuisset
 fœdere Numantino, Senatus decreuisset, vt ipse cum
 Cos. & Tribunis Numantinis dederetur. Quamuis postea
 Mancinus solus deditus est, quem Numantini non
 receperunt, vt Pomponius lib. xxxvii. ad Q. Mucium
 scribit: de quo legem latam esse scribit, vt esset ciuis Ro-
 manus, ac postea Præturam gessisse prodit; quod in eo
 qui Consul fuerat, mirandum est. Hanc autem fuisse Ti.
 Graccho causam nobilitatis persequendæ, præter Plutar-
 chum M. Cicero in Bruto, & de Aruspicum responsis scri-
 bit. De Mancino vero & lib. III. Officior. & lib. I. de
 Oratore, & alijs plerisq. locis. Quo autem pacto in A-
 graria ferenda M. Octauio collegæ intercedenti impe-
 rium Tiberius abrogauerit, & quo pacto fuerit occisus,
 satis notum esse ex his libris quos retuli, & alijs permul-
 tis scio. Ad Caium fratrem venio, de cuius morte la-
 uolenus mentionem fecit lib. vi. ex posteriorib. Labeo-
 nis: In his rebus, inquit, quas præter numeratam pecu-
 niam doti vir habet; dolum malum & culpam eum præ-
 stare oportere Seruius ait. Ea sententia P. Mucij est.
 Nam is in Licinnia Gracchi vxore statuit, quod res dota-
 les in ea seditione, qua Gracchus occisus erat, perissent,
 ait, quia Gracchi culpa ea seditio facta esset, Licinnia
 præstari oportere. Fuit autem Licinnia P. Licinnij Cra-
 si filia, C. Gracchi vxor, cui tamen dotem ademptam
 fuisse ex S. C. Plutarchus scribit. Hic Tribunus plerasq.
 leges tulit: & de Frumentaria lege alio loco scripsimus.
 Idem tulit ipsam illam legem Agrariam Tiberij fratris:
 qua lege atq. etiam alijs, complures colonias in Italia de-
 duxit, vt Florus lib. I. x. scribit. In Africa quoq. vbi Cartha-
 go fuerat, ab eodem colonia deducta est. Quo tempore
 Linius Drusus perniciosas quoq. leges tulit, vt C. Grac-
 cho resisteret, vt in Liijs seigib. scripsimus. Ad has le-
 gce

I. vit. d. lega-
 tio.

II.

I. in his. in pri-
 sol. mat.

III.

IV.

ges refertur, quod in Tiberij Cas. constitutione apud Frontinum scribitur, monumentum ex lege Sempronia & Iulia fieri iuxta aedes aut iter publicum certis limitibus diuisum, vt in Iulij dictum est. Tertia lex, vt Florus scribit, fuit, qua equestrem ordinem cum Senatu consentientem corruerat. Trecenti enim Senatores erant, sexcenti equites, ipse equites Senatoribus admiscuit, vt duplicatas vires equites in Senatu haberent. Appianus autem scribit, equitibus iudicia, quæ apud Senatores erant, commisisse: Plutarchus vero trecentos equites pari numero cum Senatoribus adiecisse ad iudicandum tradit. Illud constat ex lege Sempronia equites Romanos quinquaginta annos iudicasse, quo ad L. Sylla Dictator Senatoribus iudicia restituit, qui x. annos iudicia ex lege Cornelia tenuerunt. Aurelia autem lege equites & Tribuni ærarij cum Senatoribus iudicauerunt, Iulia vero Tribuni iudicandi iure priuati sunt. Quod ex Cicerone & Asconio in Verrinis, item ex his quæ in illis legibus diximus, cognosci potest. Alia lex a Plutarcho refertur, vt vestes e publico militibus sine stipendiorum deminutione darentur, & vt minores xvii. annis ad militiam non cogentur. Exstant lib. xii. constitutionum aliquot Imp. rescripta, quæ de militari veste, aut pro ea pecunia præstanda tractant. In quibus Honoriana constitutio sextam vestium partem a Gynæciarijs (erant hi vestibus præpositi, earumque faciendarum artifices) quinq. partium æstimationem in pecunia numerata ab ærario accipiebant. De ætate autem militari lib. singulari ad Modestinum scripsimus. Tantum addo lib. xii. Theodosiani Codicis exstare sub titulo de Decurionibus, Constantini constitutionem, qua xvii. annis minores Curiales fieri prohibentur. Cum enim, inquit, xvii. ætatis annum intrauerint, si militiæ nomen inferere iuxta legem datam non potuerint, vel supersederint, municipali poterunt dari obsequio. Sed & Tuberonem lib. i. historiarum scripsisse, vt A. Gellius refert in decimo libro Noctium, Cum Ser. Tullius Rex illas quinq. classes census faciendi gratia instituisset, de quibus superius scripsimus; pueros esse existimasse minores annis xvii. sed eam ætate maiores idoneos Reipub. esse arbitratum, eosque milites scripsisse, & ad an-

l. vt. C. de mil.
vest. lib. xij.

ad annum xlvi. iuniores, supra eam ætatem seniores appellasse. Dionysius tamen lib. i v. nisi nos interpret fallit, vnum annum huic numero detrahit: quinq. enim & quadraginta annis maiores seniores appellat, vt illic retulimus. De suffragijs quoque, vt idem Plutarchus scribit, legem tulit Caius, qua pares Italos omnes civibus Romæ in suffragijs fecit. Quod ita Appianus refert, vt Gracchus cuius Romanorum colonias in Italia fecisset; ceteris, quibus suffragia in comitijs ferre non licebat, ita ferre concessit, si tributa persoluissent. Quod Senatus per Consules, & per Drusum Tribunum impedire tentauit. Sed cum sociale bellum postea infecutum sit propter eiusdem Drusi promissa, vt in Lijijs legibus diximus; hæc lex ignobilis fuit. De prouincijs apud Cicero- nem in oratione pro domo ita scribitur aduersus Clodij Tribunatum: Ita ne vero? Tu prouincias Consulares, quas C. Gracchus, qui vnus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab Senatu, sed etiam vt necesse esset quotannis constitui per Senatum decretas, lege sanxit: eas lege Sempronia per Senatum decretas rescidisti? extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non Consulibus, sed Reipub. pestibus? Quibus verbis apparet successionem prouinciarum quotannis ex hac lege fuisse. quod in Cornelia quoque pro Balbo significat, cum C. Cæsari decem fuisse legatos decretos, item lege Sempronia non successum scribit. Ad eandem fortasse pertinet, quod idem scribit in Frumentaria, inter Siciliam, & ceteras prouincias in agrorum vectigalium rationibus id interesse, quod ceteris aut impositum vectigal esset certum, quod stipendium diceretur, vt Hispanis & plerisque Penorum; aut censoria, inquit, locatio constituta est, vt Asia lege Sempronia: Siciliae ciuitates sic in amicitiam fidemque receptæ sunt, paucis exceptis, vt eodem iure essent, quo fuissent. Censoriam locationem interpretor eam, quam Censores in lustro faciebant. De qua paulo post scribit: Per paucas Siciliae ciuitates sunt bello a maioribus nostris subactæ, quarum ager cum esset publicus Po. Ro. factus; tamen illis est redditus, & is ager a Censoribus locari solet. Quæ de causa lustri locationis significat apud Vlpianum lib. xx x v. ad Sabinum: Nam etiam colonus post lustrum

VI.

VII.

l. si quis nec
causam. in fi.
de reb. cred.

frum completum fructus perceperit, condici eos constat, ita demum si non ex voluntate domini percepti sunt. Nouella vero cxi. quinq. annorum spatium, quod Græco verbo apertius exprimitur. *μηνιασίων* enim octo, xl. annor. tempus appellat. Sunt autem illius constitutionis verba edicto Iustiniani V. conscripta. Namq. Iustinianus præter Græcas Nouellas clxviii. edicta quoq. conscripsit xlii. quæ nos aliquando proferemus. Sed & de lustris & Olympiadis spatio magna controuersia est. Censorum autem officio hac in re censitores & magistrorum census successisse alio loco scripsimus. Idem C. Gracchus aliam legem tulit, ne de capite ciuium Rom. iniussu populi iudicaretur, vt Cicero scribit in Rabiriana perduellionis. De eadem lege cum de coniuratorum nece ageretur in Senatu, ita scribit i v. in Catilinam oratione: At vero C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de ciuib. Romanis constitutam: qui autem Reipub. sit hostis, eum ciuem esse nullo modo posse: deniq. ipsum latorem legis Sempronie iussu populi penas Reip. dependisse. Sed & in Verrem de supplicijs leges Sempronias cum Porcia hac de causa coniunxit. Etenim Porcia quoque ne quis ciuem Rom. verberare, aut necare auderet, cautum erat. Idem tulit, ne quis iudicio circumueniretur, quod postea a L. Sylla in Corneliam de veneficis est translatum, vt Cicero in Cluentiana scribit. Verba autem huius legis referuntur hæc. **DE QVE EIVS CAPITV QVAERITO, QVI TRIBVNVS MILITVM LEGIONIBVS QVATTVOR PRIMIS, QVIVE QVAESTOR, TRIBVNVS PLEBIS, (deinceps omnes magistratus nominauit) QVIVE IN SENATV SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT: QVI EORVM COIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QVO QVIS IVDICIO PVBLICO CONDEMNETVR.** Sed hac de re in Cornelijs plenius scripsimus. Hæc sunt quæ de Gracchor. legib. reperimus, de quor. morte lamentari videtur Crispus Sallustius in libello de bello Iugurthino. Nam & maiores eorum laudat, qui Punico atq. alijs bellis multum Reipub. addiderant: hi autem erant Africanus Scipio maior auus, & Tiberius Gracchus pater, qui Tr. Pl. etiam fuit, & eos vindicare plebem in libertatem, & opti-

VIII.

IX.

Cic. in Cluentian.

& optimatum scelera patefacere cœpisse. occisos autem esse a noxia nobilitate, cum Tribunus Pl. alter, Triumuir colonijs deducendis alter esset.

SENIA, VEL SENTIA.

HVIIVS legis apud Tacitum lib. xi. mentio solum fit, A. Vitellio L. Vipfano Coss. cum Claudius Imp. in numerum patriciorum adsciuit vetustissimum quemq. e Senatu, aut quibus clari parentes fuerant; cum pauca essent reliquæ familiæ, quas Romulus maiorum gentium, L. Brutus minorum constituerant: exhaustis etiam, inquit, quas Dictator Cæsar lege Cassia, & princeps Augustus lege Senia sublegere. Sed neq. huius legis, neq. huius rei mentionem fieri vidi apud Suetonium aut Dionem. Tantum scripserunt Augustum bis Senatum legisse. Et fortasse Sentia dicta est a C. Sentio Cos. de quo Dion lib. lvi. scribit, & Paterculus lib. ii. historiarum. Alia autem est Aelia Sentia, de qua suo loco scripsimus.

SERVILIA.

CICERO in oratione pro M. Scauro apud Asconium scribit Scaurum reum factum fuisse antea a Q. Seruilio Capione lege Seruilia, cum iudicia penes equestrem ordinem essent. Id factum esse Pedianus interpretatur ob legationis Asiaticæ inuidiam, & aduersus leges pecunias captas, reumq. fuisse repetundarum, lege quam tulit Seruilius Claudia Glaucia. Claudia autem est ex tribu Claudia. Pedianus actione i. in Verrem exponens illud Ciceronis, **C. VERREM ROMILIA:** Romilia, inquit, nomen est Tribus, ablatiui casus, vt sit, ex Romilia. Cum Seruius Sulpicius Quincti filius Lemonia Rufus difficillimo Reipub. tempore, graui periculoq. morbo affectus auctoritatem Senatus, salutemq. populi Romani vitæ suæ præposuerit: Senatui placere Ser. Sulpicio statuum pedestrem aneam in Rostris ex huius ordinis sententia statui. Verba sunt Ciceronis Philippica ix. quib. censuit S. C. fieri mortuo Sulpicio. cuius rei Pomponius quoq. noster mentionem facit. Lemonia autem, vt

l. ij. p. Seruius. de oij. iur.

Bb Clau-

Claudia, Tribus nomen est. Sed hæc plenius ab alijs prodita sunt. Hic autem C. Seruilius Glaucia longe post homines natos improbissimus fuit, sed peracutus & callidus, in primisq. ridiculus, vt idem Cicero scribit in Bruto. Qui ex summis & fortuna, & vitæ sordib. in Prætura Consul factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. Nam & plebem, inquit, tenebat, & equestrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is Prætor eadem die, qua Saturninus Tribunus plebis, Mario & Flacco Coss. publice est interfectus. Eius cædem & ceteror. iure factam fuisse Cicero Consul defendit: exstatq. eius oratio pro C. Rabirio perduellionis reo, qua de re in Appuleia scriptissima. Lex itaq. qua sibi equestrem ordinem Glaucia deuinxerat, hæc de repetundis fuit, cui postea Cornelia, & Iulia succedere, vt idem Cicero scribit in oratione pro Postumo: Iubet, inquit, lex Iulia persequi ab his, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, peruenerit. Hoc totidem verbis translatum caput est, quot fuit non modo in Cornelia, sed etiam ante in lege Seruilia. Ante hanc legem Acilia fuit, quæ idem crimen persequeretur. Sed hac lege Glaucia primus tulit, vt compereretur reus: antea enim vel iudicari primo poterat, vel, Amplius pronuntiari, vt idem scribit in Prætura urbana. Comperendinatione autem illud fiebat, vt bis causa diceretur. Itaq. Cicero cum Verrem breui quadam accusatione, vt solum verteret coegisset: vt suam in accusando vim explicare posset, comperendinatum esse reum finxit, quo causa iterum acta putaretur. Quod Asconius, & Plinius in epistolis animaduertunt. Alia lex iudiciaria fuit Q. Seruilij Capionis Consulis, qua equitib. auferre videbatur iudicia, & ea Senatorib. concedere, aut vtrumq. ordinem coniungere. Qua de re Cicero plerisq. locis facit mentionem, etsi legis sententia minime explicata sit. Exstabat autem tum L. Crassi summi oratoris oratio, qua hanc Capionis legem suaserat: & cum in ea suadenda multa aduersus equites Romanos pro Senatu dicta essent, recitata eius oratio est apud ipsos equites iudices a M. Bruto Crassi inimico in iudicio Planciano: recitata item alia de colonia Narbonensi, qua Senatum lædere videbatur. Quod præclare virtus est Crassus tribus lectoribus

II.

bus excitatis, qui tres M. Bruti patris de iure ciuili libros legerent; neq. enim plures is fecerat, vt lib. II. de Oratore Cicero scribit; & in his tres fundos Bruti, quos ille vendiderat, nominatos esse ostendit. Notus est totus hic locus ex eodem secundo libro, atq. ex Cluentiana oratione, relatus a Quintiliano lib. VI. institutionum. Legis autem Seruiliæ in Bruto mentio fit. Namq. eam legem suafisse Crassum refert cum quattuor & triginta annos haberet, eodem ipso anno quo Cicero natus est; hoc est, Q. Seruilio Capione hoc, & Q. Serrano Coss. vt Gellius notat lib. XV. Eam vero Crassi orationem sibi quasi magistratam a pueritia fuisse Cicero scribit, in qua & auctoritas ornaretur Senatus, pro quo ordine illa dicerentur, & inuidia concitaretur in iudicum & accusatorum factionem, contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit. Multa in illa oratione grauitate, multa lenitate, multa asperitate, multa facete dicta esse Cicero scribit; plura tamen dicta, quam scripta. Ad eandem legem pertinet, quod lib. I. de inuentione scribit, offensum argumentationis genus esse, si eorum qui audiunt voluntas lædatur, vt si quis apud equites Romanos cupidos iudicandi Capionis legem iudiciariam laudet. Sed de legib. iudicarijs in Aurelia, Cornelia, Iulia, & Sempronia diximus.

SICINIA.

DIONYSIVS Halicarnassensis lib. VII. originum scribit T. Geganio P. Minucio Coss. Sp. Sicinium Tribunum plebis legem in hanc sententiam tulisse, vt nemo concionanti ad populum Tribuno quidquam in contrarium diceret, neq. dicentem interpellaret. Quod sifecere, det, si id petatur, vades Tribunis multam soluendi, quæ ei irrogabitur. Qui vades non dederit, caput eius ac bona sacra sint: multæ autem certatio apud populum fiat. Huius legis Liuius mentionem minime facit; tantum lib. II. scribit illos Coss. post Tribunos creatos fuisse anno secundo; Sicinium vero illi seditioni, quæ causam Tribunorum creandorum dedit, præfuisse, eamq. ob rem Tribunum esse factum. De his autem reb. in Valerij, Horatij, & Sacratij legib. scriptum est.

SVLPICIA.

CVM P. Sulpicius Tr. Pl. (inquit Florus lib. LXXVII.) 4
 auctore C. Mario perniciosas leges promulgasset, vt e- 4
 xules reuocarentur; & noui ciues, libertiniq. distribuere 4
 tur in Tribus; & vt Marius aduersus Mithridatem Pon- 4
 ti Regem dux crearetur, & aduersantib. Coss. Q. Pom- 4
 peio & L. Syllæ vim intulisset; occisoq. Pompei Consu- 4
 lis filio, genero Syllæ; L. Sylla Consul cum exercitu in Vr 4
 bem venit, & aduersus factionem Sulpicij & Marij in ip- 4
 sa Vrbe pugnavit, eamq. expulit. P. Sulpicius, cum in qua- 4
 dam villa lateret, indicio serui sui retractus, & occisus 4
 est. seruus, vt premium promissi indicij haberet, manu- 4
 missus est, & ob scelus domini proditi de saxo deiectus 4
 est. Hæc Florus. A M. vero Cicerone laudatur P. Sul- 4
 picij eloquentia tum in libris de Oratore, tum etiam in 4
 Bruto; legum nulla mentio, quod meminerim, illic est. 4
 Sed Appianus lib. 1. & Plutarchus in Sylla eam legem re- 4
 ferunt, quæ de Mithridatico bello fuit. Illam de liberti- 4
 norum suffragijs Asconius in Corneliâ refert. Quod 4
 ipsum a Ser. Tullio Rege manasse Dionysius lib. IV. scri- 4
 bit. Sed & idem Florus lib. XX. ait libertinos prope initia 4
 secundi belli Punici in quattuor Tribus fuisse redactos, 4
 Esquilinam, Palatinam, Suburrânam, & Collinam. Has 4
 urbanas Plinius lib. XVIII. appellat, in quas transferri 4
 a rusticis ignominia loco habebatur, vt in Fufia Caninia 4
 scripsimus. Itaq. existimandum est, ter hoc ipsum esse 4
 constitutum, propter neglectam hac in re aliquando iu- 4
 ris sanctionem. Addit Plutarchus eundem tulisse, ne 4
 quis Senatorij ordinis supra duo drachmarum, vel, vt ar- 4
 bitror, denariorum millia æs alienum constare posset. 4
 Sed cum ipse Sulpicius occisus est, drachmarum tricies 4
 debitor inuentus est.

SVMP TVARIAE.

HAS in Orchia, Fannia, Didia, Licinia, Cornelia, Ae-
 milia, Antia, & Iulia ex Gellio lib. 11. & Macrobio
 lib. 111. persecuti sumus.

TARPEIA.

TABELLARIAE.

APVD Ciceronem lib. III. de legib. referuntur Gabi-
 nia, Cassia, Papiria Carbonis, & Calia Tabellariae,
 de quibus alias.

TARPEIA AETER NIA
DE MVLTIS.

SCRIBIT Gellius lib. XI. cap. I. multam supremam,
 hoc est, maximam, olim apud Romanos institutam
 fuisse in singulos dies ouium duarum, bouum triginta: pro
 copia scilicet bouum, & ouium penuria. Sed cum ad sol-
 uendam multam quæ a magistratibus dicta erat, adige-
 rentur boues ouesq. alias pretij maioris, alias parui,
 ideoq. multæ punitio inæqualis esset; lege Aterina con-
 stitutos esse in oues singulas æris denos, in boues æris
 centenos. hinc Sex. Pompeius ait æstimatam pœnam ab
 antiquis dici solitam, quæ ita esset æstimata: ouis decus-
 si, bos centussi, hoc est, decem & centum assibus. id quod
 idem alio loco Tarpeia lege introductum scribit. Mini-
 ma multa erat ouis vnus: ea in hæc verba indicebatur:
 M. TERTENTIO, QVANDO CITATVS NEQVE RE-
 SPONDIT, NEQVE EXCVSATVS EST, EGO EI VNVM
 OVEM MVLTAM DICO. Oues autem antiqui pro arie-
 tibus dicebant, atq. ideo eas masculino genere pronun-
 tiabant. Namq. vt ex columna Traiani, alijsq. veteribus
 monumentis constat; quæ sacrificia sue, oue, tauro fie-
 bant, vnde & Suouetaurilia dicebantur, non oue femina,
 sed ariete fiebant. Cautum vero erat, ne bouem prius
 quam ouem nominaret, qui indiceret multam, vt Plinius
 scribit lib. XVIII. cap. 111. Ceterum Plutarchus Valerij
 Publicolæ legem fuisse ait, vt qui Consulibus non pa-
 ruisset, quinq. bouum, ac duarum ouium multam solue-
 ret. ouemq. decem obolis, bouem centum fuisse æstima-
 tum. Dionysius vero lib. X. antiquitatum scribit Sp. Tar-
 peium A. Termenium Coss. legem tulisse, vt liceret om-
 nibus magistratibus eos qui immodeste aut præter leges
 agerent aduersus potestatem suam, multa punire. neq.
 enim alijs olim multam dicere quam Consulibus licuit.

Sex. Pomp. ver.
æstimata.Idem ver. pe-
culatus.
Gellius ibid.
Nonius ver.
oues.

se. Multam autem supremam ac maximam fuisse ab eis constitutam boum duorum, ouium triginta. Plinius lib. VII. cap. XXVIII. & Livius lib. III. non Termenium, sed Aternum hunc Consulem vocat, qui tamen huius legis nullam mentionem facit. Diodorus lib. XII. Biblio thecæ eum Asterium, alij Aterium appellant. Ex quo fit ut neq. verum legis nomen, neq. eius sententia satis certo constitui possit. Sex. quidem Pompeius scribit ante æs signatum ob delicta pœnam grauissimam fuisse duarum ouium & triginta boum, atq. id lege sanxisse T. Menenium Lanatum, P. Sestium Capitolinum Coss. postea vero lege Tarpeia multam ita æstimatam fuisse, ut antea dictum est. Sed eo loco Pompeius sibi non constat. Livius lib. I V. tradit L. Papirium Crassum L. Iulium Coss. legem de multarum æstimatione pergratam populo, cum ab Tribunis parari vnus ex eis proditione accepissent, ipsos ferre præoccupauisse. Grauem multam Theodosianus interpres quinquaginta librarum argenti esse interpretatur; quæ nostris quoq. legibus ab executione appellanti indicitur. Ceterarum multarum modus ab Arcadio & Honorio constitutus est, pro iudicum dignitate varius, qua de re existat eorum constitutio, titulo De modo multarum quæ a iudicibus infliguntur.

THEATRALIS. Hoc cognomine Iulia, & Roscia intelligenda est, de quib. satis superq. antea diximus.

THORIA.

THORIA siue Toria, a Sp. Torio siue Thorio dicta est, de quò Cicero in Bruto satis valuisse in populari genere dicendi scribit, sed agrum publicum vitiosa & inutili lege vectigali leuasse. Idem lib. I I. de Oratore: Nihil magis, inquit, ridetur, quam quod est præter expectationem, ut Appij maioris illius, qui cum ageretur in Senatu de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab his, qui a pecore eius depasci agros publicos dicerent: non est, inquit, Lucilij pecus illud; erratis: defendere Lucilium videbatur: ego liberum puto esse, qua lubet, pascitur.

TITIA.

TITIA.

OLYM tutores intra Urbem quidem a Prætoribus urbano, & maiore parte Tribunorum. ex lege Atilia, in provincijs a Præsidibus. ex lege Iulia, & Titia dabantur; ut Iustinianus lib. I. Institutionum scribit. Altera lex est, cuius Aufonius mentionem facit, ludens his versibus:

Iuriscorsulto, cui vinit adultera coniunx,

Papia lex placuit, Iulia displicuit.

Quæritis, vnde hæc sit distantia? semiuir ipse

Scantiniam metuens, non metuit Titiam.

Quorum carminum interpretatio ex Titia legis ignorance difficilis quibusdam visa est. Mihi vero ex Cornelio Tacito lib. XI. historiar. hæc esse videbatur: Ut cum Papia lex præmia maritis concedat, Iulia de adulterijs adulteram dimitti iubeat: Scantinia molles coerceat, Titia vero munera patrocinijs causa accipi vetet: hic qui adulteram mollis detinet, metu Scantiniæ, ut Papia utatur, aduersus Iuliam facit, neq. metuit Titiam, cum munera a mœchis accipit patrocinijs causa, quod propter lenocinium mariti dictum esse arbitrabar. Sed ceteras quidem leges alijs locis persecuti sumus: de Titia Tacitus scribit. Cuncta, inquit, legum & magistratuum munia in se trahens princeps (Claudium autem significat) materiam prædandi patefecerat, nec quidquam publicæ mercis tam venale fuit, quam aduocatorum perfidia, adeo ut Samius insignis eques Ro. quadringentis nummor. millib. Suillio datus, & cognita præuaricatione, ferro in domo eius incubuerit. Igitur incipiente C. Silio Cos. Des. consurgunt patres, legemq. Titiam flagitant, qua cauetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam, donumve accipiat. Et post ingentem altercationem, tandem, inquit, princeps capiendis pecunijs posuit modum vsq. ad dena sestertia, quæ egressi repetundarum tenerentur. Dena sestertia, siue decem sestertium nummor. millia, Budæus & ceteri interpretati sunt centum aureor. quantitatem, quam pro singulis causis licitum esse aduocatis capere Iulianus lib. VII. de omnib. tribunalib. scribit. Neq. ad hanc rem pertinent, quæ propter suffragia dantur, ut recte Alciatus notat, & existat lib. I I. Theodosiani Codicis,

Inst. de Atil.
tut. in princ.
II.

Epigr. lxxxviij.

li. p. si cui. de
extiaor. cogal.

Sex. Pomp. ver.
pecularus.

liij. quor. app.
non reci. lib.
xi. C. Theod.
lab. executio-
ne. C. cod.

l. vi. C. de mo-
do mult.

I. vii. C de suf-
frag.
I. vniuersi. C.
de legat. lib. x.
I. ij. de murile.
lib. xi. l. vii. de
silencia. lib.
xij. atq. alijs.
item Nouell.
viii.

III.

cis, titulo, Si certum petatur, de suffragijs, Iuliani con-
stitutio, quam ipse refert ex Marcellino lib. xxi. Ex ea-
dem atq. alijs non paucis, quæ in nostris libris repertun-
tur, constat Titiam legem & aduocatorum patrocinia ad
lites, suffragia vero ad honores, militias, & magistratus
pertinere. Sed vt ad Aufonium reuertamur, ita mihi in-
terpretanda esse videbantur, quæ de illis legib. dicta sunt;
quamquam ab alijs aliter & Aufonij & Taciti locus acci-
piatur. Sunt enim qui Cinciam apud Tacitum scribant,
quæ lex de donis & munerib. lata est. quod eiusdem Ta-
citi verbis lib. xv. confirmari videtur. Vsu enim, inquit,
probatum est leges egregias, exempla honesta apud bo-
nos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licentia Cin-
ciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges,
magistratum avaritia, Calpurnia scita pepererunt. Li-
bro vero xxi. apertius Suilla causa Cinciam restitutam
scribit aduersus eos, qui pretio causas orauissent. Quam-
obrem quoniam non temere adfirmare velimus res no-
bis non satis cognitatas, veterem opinionem nostram retu-
lisse satis sit. Apud Ciceronem quoq. Titia lex in li-
bris de legib. non male, vt opinor, scribitur, a Sex. Titio
seditioso Tribuno plebis lata. De quo lib. ii. de Oratore
ita M. Antonium loquentem inducit. Testimonium fa-
pe dicendum est accuratius, vt mihi necesse fuit in Sex.
Titium seditiosum ciuem & turbulentum. Explicauit in
eo testimonio dicendo omnia consilia Consulatus mei,
quib. illi Tribuno Pl. pro Rep. restitiffem; quæq. ab eo
contra Remp. facta arbitrarer exposui. De eodem in Bru-
to; Appuleium & Glauciam consecutus, inquit, est Sex.
Titius homo loquax sane & satis acutus, sed tam solutus
& mollis in gestu, vt saltatio quædam nasceretur, cui sal-
tationi Titius nomen esset. Itaq. non male quidam scri-
bunt apud Ciceronem lib. ii. de legib. Igitur tu Titias
& Appuleias leges nullas putas? non Seias. quod prox-
ime accedebat ad veteris cuiusdam libri mendum, cui ego
multum defero. Neq. illud displicet, quod eodem libro
cum de iure augurum agitur, scribunt: Quid, legem si
non iure rogata est, tollere? vt Titiam decreto collegij,
vt Liuias consilio Philippi Consules & augures? Quam-
uis in omnib. libris sit, Vt etiam. Quod mendum ex li-
brarior.

brarior. antiquor. errore manat, vt arbitror, quo solabant
repetitas litteras, syllabas, atq. etiam verba omittere.
TIAM igitur pro Titiam scripserunt, opinor, vt in Seia-
lege diximus; inde factum est, vt Etiam scriberetur. aut
si E. pro I. vt sæpe, accipiat, TETIAM fortasse veteres li-
brarij scripserunt. Hæ nostræ coniecturæ sunt, quib. mini-
me veriora sentientib. impedimento esse volumus. Re-
fertur apud Marcianum lib. v. regular. ex lege Titia, &
Publicia, & Cornelia sponfionem facere licere in his lu-
dis, qui virtutis causa fierent. eos autem S. C. enumerat
7 hos: Si quis certet hasta vel pilo iaciendo, currendo, sa-
7 liendo, luctando, pugnando, quib. in pecuniam ludere
licebat, vt Paulus scribit lib. xix. ad edictum. Hi ludi, vt
ex Græcis interpretib. accepimus, constitutione Græca
Iustiniani permittuntur, lib. ii. Constitutionum. Sunt
autem eorum barbara nomina, sed illis temporib. vsurpa-
ta, μονόβολον, καινομόνον, quæ cursum ac saltum inter-
pretantur, κυντανός κόνταξ, χωρίς τῆς πύργης, hoc est iaculatio
sine ferro, περιχυστή, id est palaestra, item equor. cursu, quem
ἵππικὴν appellant. Qua de re alio loco scribemus.

IV.
I in quibus.
de alca.

I. solent. co.

C. de alcat.

TREBONIA.

L. TREBONIVS Tr. Pl. cui cognomen Aspero fuit,
quod asper insectandis patrib. esset, Sp. Herminio
T. Verginio Cælimontano Coss. cum vetus lex esset in
7 hæc verba concepta: Si Tribunos plebis x. rogabo; si qui
7 vos minus * hodie x. Tribunos Pl. fecerint; hi tum vtiq.
7 quos sibi collegas cooptassint, vt illi legitimi eadem lege
7 Tribuni plebei sint, vt illi, quos hodie Tribunos plebei
7 feceritis. PLEBEI autem hoc loco pro plebis, vt in lege
Regia, atq. alijs locis, accipiendum est. Itaq. cum ex ea
lege M. Duilius, qui comitijs præerat, quinq. solum Tri-
bunos suffragijs populi creati permisset, vt hi sibi colle-
gas cooptarent: Trebonius rogationem tulit, vt qui ple-
bem Romanam Tribunus Pl. rogaret, is vsq. eo rogaret,
dum decem Tribunos Pl. faceret, quod Liuius lib. ii.
scribit. Idem lib. v. C. Trebonium Tr. Pl. refert vindi-
ctam Treboniæ legis (fuerat enim eo anno neglecta) su-
scipisse. Florus vero lib. cv. alterius C. Trebonij Tr.
C c Pl.

II.

Pl. legem refert, qua in quinquennium prouinciæ Con-
 ſulares dabantur, Pompeio Hispaniæ, Craſſo Syria & Par-
 thicum bellum, Cæſari Gallia atq. Germania. Cui legi
 cum M. Cato obſiſteret, a Tribuno in vincula ductus eſt.

TRIBVNICIAE LEGES.

T R I B V N I C I A S leges appellat Cicero eas, quæ a Tri-
 bunis Pl. latae ſunt, vt in Hortenſia ſcripſimus. Li-
 uius vero lib. v. eas, quib. Tribunor. plebis poteſtas con-
 ſtituta & confirmata eſt, vt Sacratae, vt Valeriæ, vt Hora-
 ria. At Pomponius Bruti Tribuni Celerum legem, qua
 Reges exacti ſunt.

lij. p. exactis.
 de orig. iur.

TRIVMPHALES.

I T A quidam appellant eas leges, quæ de iure triumphan-
 ti apud Valerium lib. ii. factorum referuntur. Ob le-
 uia, inquit, prælia quidam Imperatores triumphos ſibi
 decerni deſiderabant: quib. vt occurreretur, lege cautum
 eſt, ne quis triumpharet, niſi quinq. millia hoſtium vna
 acie cecidiſſet. Hæc lex alterius legis auxilio ſulta eſt,
 quam L. Marius & M. Cato Tribuni plebis tulerunt. Ea
 pœnam Imperatorib. minatur, qui aut hoſtium occiſo-
 rum in prælio, aut amiſſorum ciuium falſum numerum,
 litteris Senatui auſi eſſent referre. Iubet etiam eos, cum
 primum Urbem intraſſent, apud Quæſtores vrbanos iu-
 rare, de vtroq. numero vere ab his Senatui eſſe ſcriptum.
 Cetera, quæ non ex legibus, ſed ex more, aut ex S. C.
 ducta ſunt, apud eundem Valerium reperientur.

cap. ii.

II.

T V L L I A.

H O C nomine M. Ciceronis lex appellanda eſt, quam
 de ambitu, vt arbitror, tulit in Conſulatu. Etenim
 in Seſtiana, Acta mea, inquit, Sex. Clodio diſplicere quis
 nescit? qui legem eam contemnat, quæ dilucide vetat gla-
 diatores biennio quo quis petierit, aut petiturus ſit, da-
 re. & poſtea: Quem non tam admiror, quod meam le-
 gem contemnat hominis inimici, quàm quod ſe ſtatuit
 omnino

7 omnino Conſularem legem nullam putare. In Vati-
 7 nium quoque: Cum ego, inquit, legem de ambitu ex
 7 S. C. tulerim, quæ dilucide vetat biennio quo quis pe-
 7 tat, petiturusve ſit, gladiatores dare, niſi ex teſtamento
 7 præſtituta die. De eadem, vt exiſtimo, lege idem in ora-
 7 tione pro L. Murana: Dixiſti, inquit, Senatusconſultum
 7 me referente eſſe factum, ſi mercede conducti obuiani
 7 candidatis iſſent, ſi conducti ſeſtarentur, ſi gladiatorib.
 7 vulgo locus tributus, & item prandia ſi vulgo eſſent da-
 7 ta, contra legem Calpurniam factum videri. Quamuis
 hæc ex S. C. vt ait, coercebantur, quo nomine legem ap-
 pellari non facile crediderim, ſed hoc S. C. legem eſſe
 ſubſecutam. Quod vero de gladiatorum loco ſcribit, mi-
 nime eſt de iſtis hominibus; ſed de ludis intelligendum,
 in quib. locus ſpectatorib. daretur, quod alij animaduer-
 terunt. Itaq. cum crimina explicantur, Praefectum fa-
 brum, inquit, ſemel locum tribulib. ſuis dediſſe: quid
 ſtatuent in viros primarios, qui in Circo totas tabernas
 tribulium cauſa compararunt? Sic lib. ii. ad Atticum:
 Quærit ex me, num conſueuiſſem Siculis locum gladia-
 toribus dare.

V A L E R I A.

E X A C T I S, Regib. L. Iunius Brutus, L. Tarquinius Col-
 latinus, Lucretiæ vir Conſules conſtituti ſunt. Hic ta-
 men propter inuidiam regiſ nominis Tarquiniolorum ab-
 dicauit ſe Conſulatu, & ciuitate ceſſit; Brutus P. Vale-
 rium Voſeſi filium, quo adiutore Reges eiecerat, comitiſ
 centuriatis Cos. creauit. Sed cum in acie Brutus occidiſ-
 ſet, Valerius regnum appetere credebatur, tum quod col-
 legam non ſufficeret, tum etiam, quod in ſumma Velia
 adificaret. Qua re cognita, vocato populo, ſubmiſſis fa-
 ſcib. in concionem aſcendit, in qua populi animos pla-
 cauit, tum verbis, tum diruta Veliana domo, tum etiam
 legibus, quæ ita populates fuerunt, vt cognomen ei Po-
 plicolæ dederint. Illæ in primis gratæ de prouocatione
 aduerſus magiſtratum ad populum: item vt caput cum
 bonis eius ſacrum fieret, qui regni occupandi conſilia
 iniſſet, quas ſolas Linius libro ſecundo refert. Addit Dio-
 nyſius lib. v. Valerium primum a faſcib. ſecures detraxiſ-
 ſe.

Cc 2 fe,

se, & eius consuetudinis auctorem fuisse, quæ ad ipsius Dionysij tempora mansit, vt extra Urbem Consules fasces cum securib. haberent, intra Urbem secures non haberent. Scripsit autem eam historiam Dionysius Augusti Octauiani temporibus, Claudio Nerone iterum, Calpurnio Pisone Coss. vt initio libri primi idem scripsit. Sed de fascib. hoc idem Lilius lib. 111. significat, cum Decemuiros scribit cum duodenis fascibus prodijisse, centumq. & viginti lictores forum, inquit, implenerant, & cum fascibus secures illigatas præferabant. nec attinuisse demi securim, cum sine prouocatione creati essent, interpretabantur. Idem lib. x x v. cum de his comitijs, quib. Q. Fabius Max. i v. M. Marcellus 111. Coss. creati sunt, verba facit: Lictores, inquit, ad eum accedere Consul iussit, & quia in Urbem non inerat, protinus in campum ex itinere profectus, admonuit cum securibus sibi fasces præferri. Hac tamen de re in Iulia de maritandis ordinib. scripsimus. Ad Valerium redeo. Et idem Dionysius ait eundem Consulem tulisse, vt ne quis magistratum Romæ gereret, quem non a populo suscepisset. quod si fieret, capitali pœna vindicaretur. & qui illum occidisset, ei impune esset. Altera lex fuit, vt si quis magistratus ciuem Romanum interficere, verberib. cadere, aut multam ei indicere veller; liceret ciui ad populum prouocare, neq. posse eum magistratum antequam suffragia lata essent, prouocantem malo quoquam adficere. Hæ leges a Plutarcho quoq. referuntur, qui eadem illa de securibus, obscurius tamen, tradit. Pomponius autem noster lib. sing. enchiridij ita scribit: Exactis deinde Regib. Consules constituti sunt duo; qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum est, vt ab eis prouocatio esset; neve possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi. solum relictum est illis, vt coercere possent, & in vincula publica duci iuberent. Sed & idem Lilius lib. x. ait M. Valerium, qui cum Q. Appuleio Consul fuit, hanc eandem legem iam tertio ab eadem familia latam post Reges exactos, tulisse diligentius sanctam. Causam renouandæ fuisse Lilius suspicatur, quod plus paucorum opes, quam libertas plebis poterant. Tres autem Valerij fuerunt, ni fallor; P. Valerius Poplicola, de quo

lij. p. exactis.
ij. de orig. iur.

de quo agebamus; L. Valerius Potitus, qui Consul cum M. Horatio fuit, cum Decemuiris sublati Horatia lex accepta est; & hic M. Valerius. Addit Lilius, Porcia lege, quæ sola pro tergo ciuium lata esse videretur, graui pœna si quis verberasset, necassetve ciuem Romanum sanciri: hæc Valeria, cum eum qui prouocasset, virgis cædi, securiq. necari vetuisset; si quis aduersus ea fecisset, nihil ultra, quam improbe factum adiecit. id, inquit, qui tunc pudor hominum erat, visum vinculum satis validum legis, nunc vix seruo ita minetur quisquam. Ex his omnibus apparet lege hac, quæ de prouocatione lata est, consultum populo; vt ne quis a magistratu necari aut verberib. adfici posset, cui prouocatio negaretur. Sed & Appianus lib. v 111. de officio Proconsulis scribit lege Iulia de vi publica teneri eos qui cum imperium potestatemve haberent, ciuem Ro. aduersus prouocationem necauerint, verberauerint, aut quo alio malo coercuerint. Clodius quoq. in eo priuilegio, quo Ciceronem Urbe expulit, ita scripsit, vt qui ciuem Ro. indemnatum interemisset, ei aqua & igni interdiceretur. quod Paternus scribit. Relictum tamen Consulib. est, vt multam indicere possent, quinq. bouum, ouium duarum, vt Plutarchus refert. Cuius multæ æstimatio fuit ouis decussi, bos centussi, vt in Tarpeia Aeternia dictum est. sic enim placet asses pro obolis ex Gellio & Pompeio accipere. Illam vero de tyranno legem, quam ex Liuiolib. 11. retulimus, ita conscriptam esse Plutarchus ait, vt fas esset tyrannidem appetentem indemnatum occidere; occisorem crimine liberandum, si illius conatus probauisset. Hac lege Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius, & fortasse C. Caesar pœnas dederunt. Quamquam Sp. Melius a Magistrato equitum C. Seruilio Ahala, quod venire ad Dictatorem recusasset, interfectus est indemnatus, Cassius & Manlius ante damnati. Idem Plutarchus alias Poplicolæ leges enumerat. Nam & ciuium vectigalia sustulisse, & pecuniam publicam commissam Quæstoribus in æde Saturni collocasse lege perlata scribit. Valeria quoq. lex appellatur, quam L. Valerius Flaccus Interrex tulit, vt quidquid L. Cornelius Sylla fecisset, id ratum esset, vt Cicero in Agraria 111. & Appianus lib. 1. bellor. ciuili-
lium

I. lege Iulia .i.
ad l. Iul. de
vi pub.

Plutarch. in
Poplic.

II.

lium scribunt. De hac lib. 1. de legib. Cicero ait: Si xxx. illi Athenis tyranni leges imponere voluissent, aut si omnes Athenienses delectarentur tyrannicis legibus, num idcirco eæ iustæ haberentur? nihilo credo magis illa, quam Interrex noster tulit: ut Dictator quem vellet civium indicta causa (vel ut in veteri libro est, vindictæ impune posset occidere. Dictator autem Sylla intelligitur, quod victis Marianis parib. se Dictatorem dicitur curaverit perpetuum. Idem Cicero pro Sex. Roscio, & in eadem illa Agraria lege, Valeriam cum Cornelijs coniungit, ut in Cornelia diximus; propterea quod hac lege acta Syllæ confirmarentur. Velleius Paternulus lib. 11. historiar. scribit Valerium Flaccum, qui in Consulatu Mario v. 11. Consuli suspectus est, tulisse, ut creditoribus quod drans solueretur, quam is turpissimam legem appellat.

V A R I A .

HAEC lex de maiestate ab Asconio in Cornelianâ dicitur, & ut idem in oratione pro Scauro scribit, lata est a Q. Vario Tr. Pl. cum Italico bello exorto propter negatam socijs civitatem nobilitas in invidia esset. Quæ lege quærebatur de his, quor. ope consiliove socij contra Po. Ro. arma sumpserunt. De hac Cicero lib. 11. Tusculanar. quæstionum: Genu mehercule, inquit, M. Antonium vidi, cum contente ipse pro se lege Varia diceret, terram tangere. Hunc Asconius Hispanum, Valerius lib. v. 11. Hybridam, propter obscurum ius civitatis, esse appellatum scribit. Hybridas autem Plinius lib. v. 11. suos esse dictos ait ex domesticis & feris natos, quod C. Antonio Ciceronis collegæ cognomen fuisse scribit. Notum quoq. est Horatij carmen:

Lib. i. Serm.
Saty. vij.

Proscripti Regis Rupili pus, atq. venenum

Hybrida quo pacto sit Persius ultus, opinor

Omnes & lippis notum, & tonsoribus esse.

Quo loco Acron aquilas quoq. ex vulture & aquila ita appellari scribit, item canes ex venaticis & gregarijs natos. Omne itaq. mixtum & semiferum, ut poetæ loquuntur, genus hoc nomine appellabant *κατὰ τὸν ἄριστον*, ut arbitror. Illud Vario huic accidit percommode, ut qui tam multos

multos sua lege vexarit, in quibus M. Scaurum principem civitatis, eadem ipse lege fuerit damnatus. Quod præter Valerium Cicero in Bruto scribit. Nam cum ipse in forum venit, exercebatur, inquit, una lege iudicium Varia, ceteris propter bellum intermissis. & postea: iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excefferat: ego autem iuris civilis studio multum operæ dabam Q. Scauolæ P. F.

V A T I N I A .

PVATINIUS Tribunus Pl. fuit C. Cæsare M. Bibulo Coss. per quem Cæsar multa, quæ concupiuerat, effecit. Exstat Ciceronis oratio in Vatinium, qui testis aduersus P. Sestium fuit, in qua totus Cæsaris Consulatus exagitur. Eius lex fuit de alternis consilijs reiiciendis, cuius legis beneficio C. Antonius Ciceronis collega exclusus esse dicitur. Quæ autem appellentur alterna consilia non facile dixerim. Sed arbitror ad consilia iudicum referri, ut alternos consiliarios actori & reo reiicere liceret. Namq. Asconius in Verrinis scribit, cum de crimine aliquo quæreretur, cui Prætor aliquis præpositus erat, veluti reperundar. ambitus, maiestatis, sortito ex his ordinibus, quibus iudicia erant commissa, iudices educebantur: e quibus accusatori ac reo reiicere licebat, si quos iniquos putarent; reiectis iudicibus alios in eorum locum Prætor subfortiebatur. Huius vero alterna reiectionis mentio fieri videtur in Planciana. Vatinia alterius legis apud Suetonium fit mentio, qua Cæsar Galliam Cisalpinam & Illyricum accepit, deinde a Senatu Galliam Togatam.

II.

III.

Sed & rogationis Vatinia, qua coloniam Nouocomitatem corporis cum ingenij turpitudine decertasse, adeo ut animus eius dignissimo domicilio inclusus videretur. Quæ de re alij scripserunt.

V E C T I B V L I C I A .

REFERTUR hæc lex in constitutione quadam Diocletiani sub titulo De feris Reip. manumittendis, eius tamen legis sententia ignoratur. Tantum enim dicitur

l. ult. C. de fer.
Reip. man.

citur seruum quendam secundum hanc Vectibulici legem, cuius potestas Senatusconsulto, Inuentio Celfo iterum & Neratio Marcello Coss. facto, ad prouincias porrecta est, ciuitatem Romanam consecutum esse. Consul autem hi sub Hadriano fuerunt. Itaq. ea lex antiquior fuit, qua fortasse municipijs quæ in Italia erant, concessum fuit vt seruos publicos manumittere possent. Postea id ius ad prouincias porrectum est, item ad collegia ex constitutione Diui Marci. Sed & vt hereditates libertorum & extraneorum capere ex testamento, atq. ab intestato, recta via, ac per fideicommissum municipes possent, Senatusconsulto Aproniano atq. alijs opus fuit, vt Vlpianus lib. XLIX. ad edictum, Paulus lib. singulari de Senatusconsultis scribunt. Dubitationem autem faciebat, quod municipia ipsa consentire non posse dicerentur, vt idem Vlpianus scribit.

VELLEA, siue VELLEIA. Quærenda in Iunijs legibus est.

V I C E S I M A.

IN Manilia lege dictum est ex Lilio lib. VII. Cn. Manlium Consulem in castris legem tulisse de Vicesima eorum qui manumitterentur, cuius legis patres auctores fuerunt, quia ea lege haud paruum vectigal inopi arario additum esset. modus tamen legis ferendæ a Tribuno notatus est. Hanc vicesimam fortasse Cicero lib. II. ad Atticum indicat: Portorij, inquit, Italiæ sublatis, agro Campano diuiso, quod vectigal superest domesticum, præter vicesimam? quæ mihi videtur vna conciuncula, clamore pedisequorum nostrorum esse peritura. Tacitus tamen lib. XIII. scribit Nerone iterum & L. Pisone Coss. vectigal quintæ & vicesimæ venalium mancipiorum remissum specie magis, quam vi. Quia cum venditor pendere iuberetur, in partem pretij emptorib. accrescebat. Lex autem Vicesima hereditatum, vel vt in Tuscis libris est, hereditatum, Augusti Imp. fuit, qua vicesima pars hereditatum & donationum causa mortis in ararium deferri iubebatur, exceptis proximis cognatis, & pauperib. personis. Hæc lex lata est Aemilio Lepido.

L. Arrun-

L. Arruntio Coss. vt Dion lib. LV. scribit, cum ararium ob sumptus militares esset exhaustum, neq. aliud vectigalis genus melius esset excogitatum. Sed & id aliquando in vsu fuisse Augustus dicebat in Cæsaris libris reperiri. Plinius vero in Panegyrico Traiano dicto vicesimam tolerabile quidem tributum, & facile heredib. dumtaxat extraneis; sed domesticis graue fuisse dicit. Itaq. veteribus ciuib. Romanis, qui sanguine, gentilitate, & sacrorum societate coniuncti essent, remissa vicesima est. At hi qui ex Latio, hoc est, ex Latinis erant, aut Latini iuris, vt arbitror, aut alias beneficio principis ciuitatem Rom. essent consecuti, nisi cognationis iura impetrassent, vicesimam soluebant. Nerua tamen sanxit, vt quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis ad matrem peruenisset, etiam si cognationum iura non impetrassent cum ciuitate, eius vicesimam ne darent. In paternis quoq. bonis filio, si in eius potestatem fuisset, eadem immunitas fuit. Addidit Traianus, idem in patre seruandum, vt ex filij bonis vicesimam non solueret. Sed & vt filij, qui in potestate non essent, immunes essent, quod Nerua exceperat. In sororis etiam bonis fratrem, in fratris sororem, auum & auiam in nepotis ac neptis, & contra, immunes esse voluit. His quoq. quibus per Latium ciuitas Ro. patuisset, idem indulgit, omnibusq. inter se cognationum iura commisit; quod a principib. impetrari solebat. Iam vero summa addita est, intra quam vicesima non solueretur. & vt qui ex his causis vicesimam deberet, nondum tamen intulisset, eam minime solueret. Ex his omnib. apparet, vicesimam magnarum hereditatum ab extraneis heredib. quibuscumq. solui, item a nouis ciuib. qui non patris, matris, aui, auia, fratris, sororis, filij, filia, nepotis, neptis hereditatem consecuti essent. Hæc sunt decem personæ, quib. quinto loco bonor. possessio dabatur, vt extraneo manumissori præferrentur, vt Iustinianus lib. III. Institution. scribit. Apparet etiam, vt supra dictum est, ex Augusti lege & Traiani edicto minores hereditates vicesimam non soluisset. sed & vt vicesima recte deduceretur, æstimatio fiebat hereditatis, vt Aemilius Macer scribit lib. I. ad legem Vicesimam hereditatum: quod non male Tribonianus ad Falcidiam retulit.

D d Verba

l. i. D. de man. quæ ser.

l. vii. de liber. vniu. l. omnibus, ad S. C. Treb. l. hereditatis. C. de her. inst.

Epist. xvj.

II.

Inst. de bon. pos. p. sunt autem. & p. quæ autem.

l. hereditatū, al. computationi. ad l. Falc.

Verba autem Macri, vt lib. i. Emendationum diximus, ita scribenda sunt: Computationi in alimentis faciendæ hanc formam esse Vlpianus scribit, vt a prima ætate vsq. ad annum vicesimum quantitas alimentor. triginta annorum computetur, &c. Deducebantur tamen prius, vt arbitror, funeris sumptus, de quib. idem Macer scribit lib. i. & Plinius id significare videtur his verbis: Carebit, inquit, onere vicesimæ parua & exilis hereditas; &, si ita gratus heres volet, tota sepulchro, tota funeri seruiet; nemo obseruator, nemo castigatores adfistet. Quamuis ea illo quoq. referri possint, vt ad pauperis funus pertineant. Addit Paulus lib. i v. sententiar. titulo de Vicesima, testamentum legem statim post mortem testatoris aperiri voluisse: ideoq. a præsentib. intra triduum, aut quinq. dies, ab absentib. cum superuenerint, intra totidem dies, licet sit rescriptis variatum, esse aperiendas tabulas. Neq. enim, inquit, oportet testamentum heredib. & legatarijs, aut libertatib. vltra quam necessarium vectigali est, moram fieri. Ea vero de causa D. Hadrianus, qui Traiano successit, edicto hanc totam tabular. inspectionem & in rem missionem constituit, quod edictum occasione vicesimæ introductum, quia ipsa quoq. vicesima sublata esset, Iustinianus abrogauit. De eadem lege M. Antoninus philosophus rescripsit; item Ofilius iurisconsultus de legib. vicesimæ primus conscripsisse dicitur, qui edictum quoq. primus diligenter composuit, vt Pomponius scribit, & Alciatus moxter notat lib. III. Dispunctionum. Aemilius vero Macer *sino gāy* libros duos conscripsit, quos ad legem Vicesimam hereditatum appellari in Digestis reperimus. Etenim præter ea quæ antea retulimus, ex lib. i. illa verba referuntur: Nulli procuratorum principis inconsulto principe transigere licet. Quod ad vicesimam, quam procuratores exigebant, arbitror pertinere. Item alio loco: Si mutus, aut surdus vt liceret sibi testamentum facere, a principe impetraverit, valet testamentum. Et quod lib. i v. Emendationum interpretati sumus, Mille passus non a miliario vrbs, sed a continentib. ædificijs numerandi sunt. Eius autem miliarij aurei mentionem fieri, præter ea quæ tum diximus, reperimus apud Dionem lib. L I V. Namq. ait Augustum M. Appuleio

l. funeris. de religio. In Panc. g. yrico.

l. vlt. C. de ed. D. Had. tol.

l. ij. p. ex his. de orig. iur.

l. nulli. de tranfa.

l. si mutus. de testa.

l. mille passus. de verb. sign.

leio P. Silio Coss. cum viarum publicarum curam sumpsisset, quæ Romam ducunt, miliarium constituisse. In Zenonis quoq. Græca constitutione, quæ sub titulo de ædificijs priuatis desideratur, & miliarij, & Capitolij in noua Roma (ita enim Byzantium est appellatum) mentio fit. Vetat enim inter columnas, quæ in publicis porticib. a miliario ad Capitolium sunt, ædificari latius pedib. sex, altius autem septem. Sed hæc aliquando plenus.

l. vlt. C. de æd. priua.

al. VISELLIA.

† VISCELLIA.

EXSTAT lib. i x. Constitutionum Diocletiani constitutio in hæc verba: Imp. Diocletianus & Maximianus AA. Baccho. Lex Viscellia libertinæ conditionis homines persequitur, si ea quæ ingenuorum sunt, circa honores & dignitates ausi fuerint attentare, vel Decurionatum arripere: nisi iure aureor. anulor. impetrato a principe sustineantur. Tunc enim quoad viuunt, imaginem, non statum ingenuitatis obtinent: & sine periculo ingenuor. etiam officia peragunt publica. Additur illud, quod alio quoq. loco scriptum est: Qui autem libertinus se dicit ingenuum, tam de operis ciuilitate, quam etiam ex lege Viscellia criminaliter poterit perurgeri. In curiam autem se immiscens, damno quidem cum infamia afficitur; munerib. vero personalib. in patria patroni, quæ congruunt huiusmodi hominibus, singulos pro virib. attributos esse non dubium est. Meminit huius legis Vlpianus in fragmentis tit. III. Quo vero tempore lata sit, plane ignoro: sed cum omnib. libertis ius anulor. ex Nouella LXXI V. ab Iustiniano datum sit, non magnam habet vtilitatem.

l. vn. C. ad l. Visce.

l. vn. C. quando ciu. actio. l. vn. viciã ciui. in C. Theod.

Auth. vt lib. de cete. in fine.

VOCONIA.

VOLVMNIAM quidam appellant, decepti mendoso Flori libro epitome xli. Quinctus, inquit, Volumnus Saxa Tr. Pl. legem tulit, ne quis heredem mulierem institueret. Suasit legem M. Cato, exstatq. eius oratio. Idem tamen Cato apud Ciceronem Capione & Philippo iterum Coss. se annos quinq. & sexaginta natum Voconiam legem magna voce, bonisq. laterib. suasisse refert. Apud Gellium quoq. lib. xviii. Marci Catonis verba referuntur hæc, quibus, cum legem Voconiam sua-

Cic. in Catone

cap. vj.

D d 2 deret,

deret, vsus est. Principio, inquit, nobis mulier magnam dorem attulit. tum magnam pecuniam recipit, quam in viri potestate non committit; eam pecuniam viro dat mutuam: postea ubi irata facta est, seruum receptitium sectari atq; flagitare virum iubet. Receptitium seruum recte Gellius interpretatur, qui receptus esset cum dote dabat, vt apud Plautum in Trinummio:

Posticulum hoc recepit, cum aedes vendidit.

Et apud Ciceronem lib. 11. de Oratore: Dicet te cum aedes venderes, ne in rutis quidem & casis solum tibi paternum recepisse. Et in Topicis: Liberales venditores solent, cum aedes fundumve vendiderint, rutis casis receptis; concedere tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte & loco positum esse videatur. Recipere autem his locis pro excipere vsurpatur. Nam eadem de re Vlpianus lib. xxxii. ad edictum ita scribit: Si ruta & casia excipiantur in venditione; ea placuit esse ruta, quae eruta sunt, vt harena; caesa, vt arbores caesas. Sic Paulus lib. 1. v. epitomarum Alfeni: Qui fundum, inquit, vendidit, pomum recepit: nuces, & ficos, & uas dumtaxat duracinas recepta videri. Et Caius lib. v. 111. ad edictum prouinciale: Sed & dos, inquit, quam quis in mortem mulieris a marito stipulatur, capitur sane mortis causa: cuius generis dotes recepticiae vocantur. Quae verba non sine mendo circumferuntur. Recepticia autem dos hoc loco dicitur, quae data quidem est; tamen receptum fuit, vt post mortem redderetur. Recepticia quoque actio appellabatur, quae nunc constituta pecuniae dicitur, quod ab alia huius verbi significatione descendit. Sed vt ad Voconiam reuertamur, eam ex Gellio & Cicerone cognoscimus a M. Catone maiore fuisse defensam contra mulierum impotentiam; quem Oppiae quoque legis acrem defforem fuisse aduersus earundem sumptus, alio loco retulimus. Et Q. Voconij nomen in Cornelia pro Balbo reperitur. Tulit, inquit Cicero, apud maiores nostros legem C. Furius de testamentis; tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus, quas Latini voluerunt, ascuerunt. Idem tamen in Pratura urbana eundem C. Voconium appellat, nisi sit mendum. Voconia, inquit, lex te videlicet delectabat; imitatus esses ipsum illum C. Voconium, qui lege

1. fundi. p. si ruta. de acti. empt.

1. qui fundum. de ver. sign.

1. mortis causa capitur. p. sine donatione. de mor. cau. don.

Vlpia. in frag. mentis tit. vj.

7 lege sua hereditatem ademit nulli neque virgini, neque mulieri: sanxit in posterum, qui post eos Censores census esset (A. Postumium, & Q. Fulvium Censores intelligit) ne quis heredem virginem, neque mulierem faceret. Queritur autem Cicero Verrem in Pratura urbana edixisse, vt qui heredem fecisset mulierem post legem Voconiam, secundum eius testamenti tabulas bonorum possessio non daretur. Qua in re duo sunt quae reprehendit, quod census tantum lege comprehenderetur, & quod testamenta ante edictum facta edicto continerentur. Censum autem eum esse oportebat, quem pecuniosum Asconius interpretatur, & qui centum millia professione detulisset. Erat enim prima eorum classis, qui centum millibus aere censerentur; vt ex Lulio & Dionysio in Duodecim scribemus. Quamobrem quod Dion ait lib. 1. v. 1. Augustum quibusdam mulieribus concessisse, vt supra xxxv. millia hereditatis nomine contra legem Voconiam capere possent: id ita interpretor, vt xxxv. millia sestertiorum numerum intellexerit. Quod nostram opinionem de sestertio quattuor assibus aestimando, vt lib. 11. Emendationum scripsimus, confirmare videtur. Sed & ex eodem Dionis & Ciceronis loco elicere possumus ad mulieres fortasse referri, quae de his qui partem capere possunt, in Digestis inueniuntur. Terentius Clemens libro quarto ad legem Iuliam & Papiam: Si quis solidum a lege capere non possit, & ex aere sit institutus ab eo qui soluendo non est: Iulianus ex aere eum heredem esse respondit. Legi enim locum non esse in ea hereditate quae soluendo non est. Idem eodem libro: Si is qui ex bonis testatoris solidum capere non possit, substitutus sit ab eo impuberi filio eius: solidum ex ea causa capiet, quasi a pupillo capiat. Sed hoc ita interpretari Iulianus noster videtur, vt ex bonis quae testatoris fuerant, amplius capere non possit. Idem lib. x. v. 1. Si seruus eius qui capere non potest, heres instituat; & ante quam iussu domini adeat hereditatem, manumissus, alienatusve sit, & nihil in fraudem legis factum esset; ipse admittitur ad hereditatem. Sed & si partem capere possit dominus eius, eadem dicenda sunt de parte, quam ille capere non potest. Nihil enim interest, de vniuerso quaeratur quod capere non possit,

1. si quis solidum. de her. inst.

1. si is qui. de vulg.

1. si seruus eius. de adq. her.

l. cogi. p. hi
qui. ad S. C.
Trell.

possit, an de portione. Ulpianus lib. iv. fideicommissorum: Hi, qui solidum capere non possunt, ex asse heredes instituti, & rogati restituere solidum; adire hereditatem, & restituere cogentur: cum nihil oneris apud eos remansurum sit. Omnibus his locis atque alijs, quæ in Pandectis reperiuntur, solent Accursiani existimare, iurisconsultos sensisse de naturalibus filijs, aut de secundis vxoribus, aut de alijs personis, quæ ex recentibus constitutionibus solidum non capiunt. Mihi magis placet, ut ea ad legem Voconiam referantur, quæ mulieres ex asse heredes institui a locupletibus vetabat. Idem fortasse dicendum esset de his qui ciues Romani non erant, quos heredes instituire, ut in Iunia Norbana diximus, non licebat; quod fideicommissis introducendis, ut Theophilum dixisse retulimus, occasionem dedit. Fieri etiam potest, ut ad decumam, quæ ex hereditate orbi coniugis deducebatur, pertinerent ex lege Papia, aut etiam ad vicesimam ex lege Vicesima hereditatum. Quamquam magis crediderim ad Voconiam pertinere, aut ad aliam legem, quæ fortasse Iulia de maritandis ordinibus aut Papia fuit, ut ex illorum capitum inscriptione, quæ antea retulimus, suspicamur: si modo aliquo earum legum capite prohiberetur aliquibus ex asse hereditatem consequi, aut certæ quantitatis summam ex testamento accipere. Hæc tamen, ut cetera omnia, doctorum virorum ingenijs subiicimus. Illud certum est M. Tullij tempore, quasi tacita quædam fideicommissa in fraudem huius legis in usu fuisse. & quod maxime ad hunc locum pertinet, libro secundo de Finibus lege Voconia certam partem filiarum relinquere posse significat. P. enim Sextilius Rufus ad amicos referebat se esse heredem Q. Fadio Gallo, cuius in testamento scriptum esset; se ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perueniret. Id Sextilius factum negabat; addebat etiam se in legem Voconiam iuratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis videretur. eorum nemo censuit plus Fadiæ dandum, quam posset ad eam lege Voconia peruenire. Tenuitque permagnam Sextilius hereditatem. hæc Cicero. & paulo post: Si te, inquit, amicus tuus moriens rogauerit, ut hereditatem reddas suæ filiarum, nec usquam id scripserit, ut scripsit Fadius, nec cuiquam dixerit: quid facies? tu qui-

tu quidem reddes. ut Sex. Peducaeus, qui cum sciret neminem eum rogatum a C. Plotio equite Romano splendido Nursino, ultro ad mulierem venit, eique nihil opinanti viri mandatum exposuit, hereditatemque reddidit. In his autem duobus exemplis Ciceronis animaduertendum est, altero de filia, de vxore altero actum esse. Lex enim virginem, vel mulierem ab eo qui census esset, institui heredem vetabat, ut ex Cicerone in Prætura urbana retulimus. Quamobrem huc quoque pertinet, quod Quintilianus lib. ix. institutionum scribit accidisse sibi, ut ream tueretur, quæ subiecisse dicebatur marito testamentum, & dicebatur chirographum marito expirante heredibus dedisse; quod verum, inquit, erat. Nam quia per leges institui vxor non poterat heres; id fuerat actum, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicommissum peruenirent. Addit illud, quod in nostram quoque sententiam facere videtur, caput quidem quæri facile erat, si hoc diceremus palam, sed per se deperibat hereditas. Ita ergo, inquit, fuit nobis agendum, ut iudices illud intelligerent factum, delatores non possent apprehendere, ut dictum. Quod ea de causa dictum est, quoniam delatores deferre solebant, quæ ad fiscum Principis pertinerent; in quibus erant, quæ tacito fideicommissum his qui capere non poterant, relinquebantur. Callistratus lib. i. de iure fisci: Variæ causæ sunt, inquit, ex quibus nuntiatio ad fiscum fieri solet. Aut enim se quis quod tacite relictum est profiteretur capere non posse, vel ab alio præuentus defertur, vel quod mors ab heredibus non vindicatur, vel quod indignus quis heres nuntiatur. Paulus lib. vi. ad legem Iuliam & Papiam: Diui fratres rescripserunt heredes eorum, quibus tacitum fideicommissum relictum est, ita demum ex beneficio Traiani deferre se posse, si is, cui datum fuerat, morte præuentus esset, & alij alijs locis. Huc accedit, quod Paulus ait lib. i. v. sententiarum: Feminæ ad hereditates legitimas ultra consanguineas & sorores non admittuntur, idque iure ciuili, id est, Voconia rogatione videtur effectum. Ceterum lex xii. Tabularum nulla discretione sexus cognatos admittit. Ex quibus verbis cognoscimus ex hac lege manasse, quod Iustinianus non vno in loco queritur post xii. Tabulas feminas exceptis filiabus & sororibus.

l. i. de iure
fisci.

l. edicto. p. ite
diui. eo.

II.
Tit. viii.
al. successio-
nes.

l. lege xij. Tab.
C. de legi. her.
Instit. de leg.
adgn. fuc. p.
ceterum.

cap. i.

cap. xxi.

III.
Instit. de lege
Falc. in princ.

& fororib. consanguineis esse nouis legibus, quam mediam iuris prudentiam appellat, legitima successione exclusas. Quamuis hac quoq. in parte Voconia legi derogatum est Iustiniani constitutione, ante quem Prætores eis subuenerant data bonorum possessione, quæ vnde proximi cognati appellatur. Quamobrem quod Gellius lib. xx. scribit nihil vtilius fuisse plebiscito Voconio de coercendis mulierum hereditatibus, oblitteratum tamen esse, oportumq. ciuitatis opulentia: existimo eum ad Prætorum edicta respexisse. Fieri tamen potest, vt iam tum tota lex in vsu esse desierit. De qua Aurelius Augustinus lib. 111. de ciuitate Dei inter primum & secundum Punicum bellum scribit Voconiam esse latam, ne quis here dem feminam faceret, ne vnica quidem filiam. Qua lege quid, inquit, iniquius dici aut cogitari possit ignoro. Hæc itaq. iniquitas effecit, vt lex abrogaretur vel moribus, vel scriptis legibus. Aliud caput est, cuius ab Iustiniano mentio fit lib. 111. Institutionum. Nam cum lege xij. Tab. latissima potestas data esset vel totum patrimonium legatis erogare; & recusarent heredes pro nullo aut minimo lucro hereditatem adire: lex Furia, & lex Voconia latæ sunt, quarum altera, vt Theophilus scribit, certam quantitatem singula legata excedere prohibebatur; altera plus vni legatario relinquere, quam quantum apud heredes maneret, non licebat. De Furia alio loco scripsimus; Voconia eam fuisse sanctionem Cicero locuples esse testis potest in eadem illa Prætura virbana. Nam cum reprehenderet, quod ad ante facta testamenta edictum porrexisset his verbis: Si quis feminam heredem ab A. Postumio Q. Fulvio Censorib. postve ea fecit, fecerit: nec petitionem, nec possessionem dabo. Quæ verba ad priorem partem Voconia legis pertinebant. Quod si plus, inquit, legarit, quam ad heredem, heredesve perueniat; quod per legem Voconiam ei qui census non sit, licet: cur hoc cum in eodem genere sit, non caues? Ex quo apparet recte Theophilum Voconiam interpretatum fuisse, nisi quod de censo additur a Cicerone. Sed cum Falcidia lege plenius consultum sit heredibus scriptis; hac quoq. in parte Voconia cessat.

LEGES

LEGES XII. TABVLARVM.

ΩΩΩΩ

EQVITVR vt de duodecim Tabulis videamus. Et quoniam hæc res nuper a doctis aliquot viris satis diligenter tractata est; nisi ab eis multis de causis, neq. vt arbitror, contemnendis, longe dissentirem; ad eos. libros lectores allegarem. Sed quoniam simplicis veritatis studiosus amatorq. sum; verba legum nostris temporib. efficta, aut ex Ciceronis legibus sumpta repudiaui. Et duodecim Tabular. leges, quas nobis temporum iniuria abstulerat, quantum ex veterum monumentis colligere potuimus, qua in re horum quoq. doctorum virorum libris adiuti sumus; eas, inquam, leges, aut ear. sententiam magna ex parte in hunc locum contulimus. Ciceronis vero leges xij. Tabular. non esse, minime dubitandum foret, nisi animaduertissem doctissimos viros id scriptis mandasse. Aduersus quos Ciceronem ipsum constituam. Cuius illud institutum fuit, vt cum sex libros de optimo genere Reip. scripsisset; & animaduertisset Platonem de Rep. & de legib. scripsisse, ad eius imitationem eas leges conscriberet, quibus optimus ille Reip. status vteretur. Leges autem veterib. verbis finxit, vt haberent ex ipsa verbor. vetustate non nihil maioris auctoritatis. Ita enim in libro 111. scribit: Et quoniam & locus & sermo familiaris est legum, legis vocem proponam. Sunt enim certa legum verba, neq. ita prisca, vt in veterib. his, Sacratissq. legibus, & tamen quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora, quam hic sermo est. eum morem igitur cum breuitate, si potero, consequar. Hoc est quod optimos illos viros decepit. item illud quod post legem de religione latam scribit. Nam cum Atticus diceret non multum eam religionum constitutionem discrepare a legib. Numa, & a Romanor. moribus; tum Cicero, An censes, inquit, cum in illis de Rep. libris persuadere videatur Africanus omnium rer. publicarum

Ee nostram

nostram illam veterem fuisse optimam; non necesse esse optimæ Reipub. leges dare consentaneas? Quæ cum ille probasset, Ergo ad ea, inquit, expectate leges, quæ genus illud optimum Reip. contineant. Et si quæ forte a me hodie rogabuntur, quæ non sint in nostra Rep. nec fuerint; tamen erant fere in more maiorum, qui tum ut lex valebat. Quib. verbis ostendit Cicero se in legib. ferendis secutum esse veteres leges omnes, quæ ab initio Urbis ad eam diem optimis Reip. temporib. essent constitutæ, item maiorum morem, neq. de Duodecim solis sensisse. Quod vel ex eo apparet, quod de funerib. & sepulchris ipse refert se ex illis legib. sumpsisse, atq. etiam de priuilegijs libro tertio. Quid enim opus erat vnum atq. alterum caput referre, si omnia essent ex illis legib. accepta? Iam vero quæ de Prætoribus, Aedilib. curulis, de auro atq. argento signando, de annalibus legibus, & de plerisque alijs rebus quæ post Duodecim fuerunt; addita ea a Cicerone fuisse nemo negauerit. Quamobrem non magis ea XII. Tabular. esse credendum est, quàm quæ Riuallius ingenij ostentatione vsus effinxit. Cuius audaciæ Crinitus, ut opinor, occasio fuit, quem secuti aliquando fuerunt Budæus & Alciatus noster, atq. alij non pauci, quorum omnium æmulari negligentiam mallet, quam aliorum obscuram diligentiam, ut Terentius ait; nisi apertissimis, ut mihi videtur, testimonijs veritatem occultari deprehendissem. Quod si quis altera, aut vtraq. in re me falli cognouerit, aut etiam multo plura ex alijs libris addi posse animaduertit; ea aut nobiscum, aut cum omnib. qui his studijs tenentur, communicet. Tantum enim abest ut scripta nostra, iure præsertim, reprehendi moleste feramus, ut maximam a nobis gratiam inierit, qui nos aliqua in re doctiores effecerit. Sed ad XII. Tabulas veniamus, in quib. referendis Institutionum Iustiniani ordinem sequar: veteresq. scriptores nominatim proferam, ut in ceteris soleo, qui ear. faciant mentionem. Et quoniam de his legibus dicere aggredior, prætereundum non est præclarum M. Ciceronis testimonium, qui lib. I. de Oratore ita scribit: Fremant omnes licet, dicam quod sentio. bibliothecas mehercule omnium philosophorum vnus mihi videtur XII. Tab. libellus, si quis legum fontes & capita vi-

ta viderit, & auctoritatis pondere, & vtilitatis vbertate superare. Idem lib. II. de legib. pueros Romanos discere solitos ait Duodecim, ut carmen necessarium. Quæ verba ita quidam interpretantur, ut existiment Ciceronem significasse verbis duodecim Tabulas esse scriptas, quod ipse non probo. Neq. enim arbitror tantum otij Decem uiris fuisse, neq. ita excoluisse veteres poesim, ut legum verbis numeros adderent. Namq. ut idem Cicero in Bruto, & lib. I. Tusculanar. quæstionum scribit, cccc. anno post Romam conditam C. Claudio Cæci F. & M. Titiano Coss. Liuius Andronicus primus fabulam docuit. Gellius tamen, quem alij sequuntur, lib. X. V. I. centum annos illi numero addit. ex quo tempore constat versus in pretio fuisse: cum tamen has leges trecentesimo anno scriptas esse tradatur. Huc accedit, quod Cicero lib. I. V. Tusculanar. quæstionum ait. Nam cum cuperet demonstrare veteres vocum sonis & carminibus delectatos; legem fuisse in Duodecim refert, qua prohibebatur carmen fieri in alterius iniuriam. Etenim si ipsa legum verba ita composita fuissent, satis erat legum carmen referre. Sed & ipsum carminis verbum non semper poetarum versus significat, ut apud Liuium lib. I. horren di carminis lex, & Tarquinij cruciatus carmina apud Ciceronem in Rabiriana, item formulæ iurisperitorum, pro L. Muræna, atq. alia id genus apud Liuium, & ceteros, qui quæ conceptis verbis atq. compositis dicuntur, ita appellasse videntur. De Decemuiris vero qui fuerint, & quo pacto ceteris magistratib. se abdicantib. constituti sint; de legatis quoq. in Græciam missis, de decem tabulis, quas illinc ex Solonis & Lycurgi legib. attulerunt, de duab. tabulis adiectis ab iisdem Decemuiris, altero anno atq. etiam tertio potestatem sibi ex Appij Claudij fraude usurpantibus, de eiusdem Appij libidine, quæ seditioni causam dedit, Verginia a patre cæsa; & de Decemuiris sublati Pomponius lib. sing. enchiridij, Liuius lib. III. & Dionysius lib. X. & XI. plurib. verbis nota omnib. fecerunt. Nos itaq. ipsar. legum sententiam referamus. Et initio de legib. ita constitutum esse animaduertimus, ut quodcumq. postremum Populus Ro. iussisset, id ius ratumq. esset; ut Liuius lib. VII. & IX. scribit. qua lege om-

E e 2 nium

cap. vii.

I. ij. p. exactis.
i. & p. & cum
placuisse.

I.

Instit. de iur.
nat. p. lex.

II.

cap. xx.

e. priuilegia.
dist. iij.

cap. xxvij.

nium legum ferendarum auctoritas populo data est. Hinc illa Iustiniani definitio manat, vt lex sit, quod populus Ro. constituebat, siue Senatorio magistratu, veluti Cos. interrogante, vt ille ait, siue etiam Tribuno plebis post legem Hortensiam. Rogabatur autem plebs ac populus in eum modum, quem Cicero in oratione pro domo expressit. VELITIS IUBEATIS, VT M. TVLLIO AQUA ET IGNIS INTERDICATVR. Ex quo rogatio dicebatur, cum ferretur; lata lex, iussio. Sed postea lege Regia potestate in Principem translata, is solus legislator iustus habetur. Illud etiam in his legibus fuit, vt priuilegia de capite ciuis Romani ne irrogarentur, nisi per maximum comitiatum. Nam cum Cicero lib. iij. de legibus hanc legem protulisset. PRIVILEGIA NE INROGANTO. DE CAPITE CIVIS, NISI PER MAXIMUM COMITIATVM, OLLOSQ. QVOS CENSORES IN PARTIB. POPVLI LOCASSINT, NE FERVNTO: leges, inquit, præclarissimæ de XII. Tabulis translatae duæ, quar. altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, nisi maximo comitiatu, vetat. Et nondum initis seditiosis Tribunis Pl. admirandum tantum maiores in posterum prouidisse. Quid autem priuilegium sit, ita interpretatur: In priuatos homines leges ferri noluerunt, id est enim priuilegium, quo quid est iniustius? cum legis hæc vis sit, scitum esse & iussum in omnes. De altera lege ita scribit: Ferri de singulis nisi Centuriatis comitijs noluerunt. Descriptus etenim populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragium auxiliij, quam fusc in Tribus conuocatus. Hæc ille, vt ex mendoso libro elicere potuimus. Sed de priuilegijs Ateius Capito apud Gellium lib. x. scribit: Legem esse generale iussum populi, aut plebis, rogante magistratu; quamobrem priuilegia appellanda sunt, quæ de singulis ciuib. ferebantur, vt de Cn. Pompei imperio, quæ lex Manilia dicitur, item de Ciceronis exilio, ac re ditu. Priua autem veteres singula dicebant. Quo pacto Isidori definitio lib. v. etymologiar. accipienda est. De comitijs vero idem Gellius lib. xv. ex lib. i. Lælij Felicis ad Q. Mucium ait, eum qui vniuersum populum congregat, comitium habere: qui vero partem populi, consilium edicere. Calata comitia pro collegio Pontificum habebantur aut Regis sacrorum, aut Flaminum inaugurandorum. causa, item sacror. detestandorum. gratia, aut testamentorum faciendorum: quod Iustinianus lib. i. Institutio. probat. Hæc comitia aut Curiata aut Centuriata erant. Curiata per licitorem curiatim calabantur, hoc est vocabantur, ex omnium generibus, latis suffragijs; quod Cicero fusc in Tribus populo conuocato appellat. Centuriata per Cornicinem conuocabantur, atq. tunc ex censu & ætate suffragium ferebant; quod ex Cicerone retulimus. Erant etiam Tributa comitia cum ex regionibus & locis ferebatur suffragium. Centuriata autem, quæ maxima a Cicerone appellantur, intra pomeria Urbis non habebantur, sed in Campo Martio. Illud quoq. ad huius loci interpretationem pertinet, vt de Tribuum, Curiarum, Centuriarum, & census significatione dicamus. Et Dionysius lib. i. antiquitatum scribit Romulum in tres partes populum diuississe, quas ea de causa Tribus appellauit, & eis præfectos Tribunos, quod Pomponius quoq. significat, licet postea Tribus xxxv. fuerint, Tribuni x. Harum trium partium partes denas Curias appellauit, eisq. præfectos Curiones. Hoc est quod idem Pomponius scribit, Romulum in triginta partes populum diuississe, quas Curias appellauit, propterea quod tunc Reip. curam per sententias partium earum expediebat: & ita leges quasdam Curias ad populum tulisse. Has Curias nominibus, raprar. Sabinar. appellasse Liuius ait. Addit Dionysius Curias in Decurias esse diuissas, quibus præfecti Decuriones dicebantur. quod nomen ad Senatores coloniar. & municipior. manasse animaduerti, Liuius vero lib. i. tantum scribit Centurias tres equitum a Romulo esse conscriptas, Ramnensium, Tatiensium, & Lucetum: quas Priscus Tarquinius numero equitum auxit, vt mille & trecenti equites essent: eas sex centurias, quia geminatae erant, appellarunt. Seruius vero Tullius ex primoribus ciuitatis XII. equitum Centurias fecit, quas ad sex illas priores adiecit existimo. Pedites vero in quinque classes militiæ & comitor. causa diuissit ex censu cuiusque. Is enim primus censum in hunc modum instituit, vt qui centum millibus æris, aut eo amplius censerentur, primæ classis essent, quæ Lxxx. Centurijs constabat, quar. x. senio-

bebantur aut Regis sacrorum, aut Flaminum inaugurandorum. causa, item sacror. detestandorum. gratia, aut testamentorum faciendorum: quod Iustinianus lib. i. Institutio. probat. Hæc comitia aut Curiata aut Centuriata erant. Curiata per licitorem curiatim calabantur, hoc est vocabantur, ex omnium generibus, latis suffragijs; quod Cicero fusc in Tribus populo conuocato appellat. Centuriata per Cornicinem conuocabantur, atq. tunc ex censu & ætate suffragium ferebant; quod ex Cicerone retulimus. Erant etiam Tributa comitia cum ex regionibus & locis ferebatur suffragium. Centuriata autem, quæ maxima a Cicerone appellantur, intra pomeria Urbis non habebantur, sed in Campo Martio. Illud quoq. ad huius loci interpretationem pertinet, vt de Tribuum, Curiarum, Centuriarum, & census significatione dicamus. Et Dionysius lib. i. antiquitatum scribit Romulum in tres partes populum diuississe, quas ea de causa Tribus appellauit, & eis præfectos Tribunos, quod Pomponius quoq. significat, licet postea Tribus xxxv. fuerint, Tribuni x. Harum trium partium partes denas Curias appellauit, eisq. præfectos Curiones. Hoc est quod idem Pomponius scribit, Romulum in triginta partes populum diuississe, quas Curias appellauit, propterea quod tunc Reip. curam per sententias partium earum expediebat: & ita leges quasdam Curias ad populum tulisse. Has Curias nominibus, raprar. Sabinar. appellasse Liuius ait. Addit Dionysius Curias in Decurias esse diuissas, quibus præfecti Decuriones dicebantur. quod nomen ad Senatores coloniar. & municipior. manasse animaduerti, Liuius vero lib. i. tantum scribit Centurias tres equitum a Romulo esse conscriptas, Ramnensium, Tatiensium, & Lucetum: quas Priscus Tarquinius numero equitum auxit, vt mille & trecenti equites essent: eas sex centurias, quia geminatae erant, appellarunt. Seruius vero Tullius ex primoribus ciuitatis XII. equitum Centurias fecit, quas ad sex illas priores adiecit existimo. Pedites vero in quinque classes militiæ & comitor. causa diuissit ex censu cuiusque. Is enim primus censum in hunc modum instituit, vt qui centum millibus æris, aut eo amplius censerentur, primæ classis essent, quæ Lxxx. Centurijs constabat, quar. x. senio-

Instit. de testa.
in prin.

l. ij. p. isdem
temporibus. de
orig. iur.

d. l. ij. in prin.

l. pupillus. p.
decuriones. de
verb. signi.

cap. 8.

cap. xxviii.

Ver. Nī qui
sciuit.

seniorum, totidem iuniorum fuerunt. Secunda classis
LXXV. millibus censorum erat, in qua seniorum atq. iu-
nior. conscriptæ Centuriæ XX. Tertia quinquaginta mil-
lium æris, totidem Centuriarum, quot classis secunda.
Quarta XXV. millium, XX. quoq. Centuriarum. Quin-
ta classis Centuriar. triginta, quæ XI. millib. censebatur.
Vna quoq. Centuria adiecta est eor. qui immunes mili-
tia essent, quos Gellius libro XV I. ait proletarios & ca-
pitate censos appellatos. Proletarij mille & D. assib. cen-
sebantur, Capitecensi CCCLXXV. Idem pæne quod Liuius,
Dionysius lib. IV. scribit, nisi quod æstimationem pecu-
niar. ad Græcor. consuetudinem conuertit. Addit illud,
quod prætereundum non est, seniores appellari qui supra
XLV. annum essent, reliquos iuniores, item his Centurijs
præfectos Centuriones appellatos, quorum vsus in mili-
tia erat. Gellius tamen lib. X. refert Tuberonem scripsisse
se in hoc censu iuniores appellari annis XV II. maiores,
sed minores XLVI. Equitum census quadringentor. se-
stertiorum fuit, quod nescio a Ser. ne Tullio initium ce-
perit, an a Tiberio Cæsare, vt Plinius lib. XXXIII. signi-
ficare videtur. Senatorum censum Suetonius ait DCCC.
millium fuisse, sed ab Augusto ad duodecies sestertium
auctum, qua de re, docte, vt semper, Budæus in libris de
asse, & in annotationib. scribit. Ex cuius libris, & ex his
quæ antea retulimus, ita interpretabimur Ciceronis ver-
ba: vt in Duodecim cautum fuisse dicamus, non licere de
capite ciuis, nisi Centuriatis comitijs rogari: hoc est, to-
tius populi Romani conuentu, singulis in suis Centurijs,
quæ censu, ætate atq. ordine separatae erant, suffragium fe-
rentibus, non vero Curiatis comitijs, in quib. non ita se-
parati ciues censu atq. ætate erant; sed vt ex Dionysio
retulimus, omnib. in Curijs, quæ Tribuum portio erant,
confuse suffragium ferentibus. Illud negligendum non
est, quod apud Sex. Pompeium exstat, Centuriam esse a
Ser. Tullio Rege constitutam, in qua liceret ei suffra-
gium ferre, qui non tulisset in sua. eaq. NĪ QVI SCĪVIT
appellabatur, quasi nisi quis sciuit. Sciscito enim signi-
ficat sententiam dicito, ac suffragium ferro, vnde plebi-
scita. In ea tamen neq. censebatur quisquam, neq. Cen-
turiæ præficietur. De hac eadem XI I. Tabular. lege
idem

7 idem Cicero scribit pro domo sua: Vetant, inquit, leges
7 Sacratae, vetant XII. Tabulae leges priuatis hominib. ir-
7 rogari, id est enim priuilegium. & in Sestiana: Cur, cum
7 de capite ciuis (non disputo cuiusmodi ciuis) & de bo-
7 nis proscriptio ferretur; cum & Sacratas legib. & XII. Ta-
7 bulis sancitum esset, vt neq. priuilegium irrogari liceret,
7 neq. de capite, nisi comitijs Centuriatis rogari, nulla vox
7 est audita Consulum? Ad hanc legem Porcia quoq. perti-
7 nere videtur, de qua alio loco scripsimus. De vindic-
7 ijs nunc agendum est, quas secundum libertatem dari,
7 cum controuersia esset, in XII. Tabulis scriptum erat.
7 De quib. Pomponius ita scribit: Initium fuisse secessionis
7 dicitur Verginius quidam, qui cum animaduertisset Ap-
7 pium Claudium contra ius, quod ipse ex vetere iure in
7 XII. Tabulas transtulerat, vindicias filiae suae a se abdi-
7 xisse, & secundum eum, qui in seruitutem ab eo suppositus
7 petierat, dixisse: indignatus quod vetustissima iuris ob-
7 seruantia in persona filiae suae defecisset, vt pote cum Bru-
7 tus, qui primus Romae Consul fuit, vindicias secundum
7 libertatem dixisset in persona Vindici Vitelliorum ser-
7 ui, qui prodicionis coniurationem indicio suo detexerat,
7 castitatem filiae vitae quoq. eius præferendam putauit.
7 Quæ verba ex Liuius lib. I. & Dionysio lib. XI. eam inter-
7 pretationem recipiunt, vt Appius noluerit vindicias se-
7 cundum libertatem dare, vt in Duodecim pollicitus fue-
7 rat se daturum, dum lis esset. quin potius eas secundum
7 seruitutem dedit, & a patre vindicias abdidit, & secun-
7 dum eum qui ab ipso Decemuiro fuerat suppositus, vt vir-
7 gine potiretur, ius dixit. legemq. aiebat ita accipiendam
7 esse, vt in his personis locum haberet, quæ in alterius ma-
7 nu non essent. Vindiciæ autem a Vindice illo, vel vt Li-
7 uius libro I. ait, a Vindicio Vitelliorum seruo dictæ, vt
7 opinor, sunt. Is a Liuius primus vindicta liberatus esse di-
7 citur, fuisseq. ait qui dicerent vindictæ nomen ab illo tra-
7 ctum, post illum obseruatum esse, vt qui ita liberarentur,
7 in ciuitatem accepti esse viderentur. Hinc etiam vindic-
7 andi quoq. nomen tractum reor, siue quis aliquam rem
7 asserat suam esse, siue iniurias suas persequatur, atq. vici-
7 scatur. Vindiciæ autem dari dicebantur, cum fas esse rem
7 vindicare dicebatur; etsi id ad præiudicium, & quasi mo-
7 mentum

III.

I. ij. p. initium.
de ong. iur.

IV.

cap. x.

mentum quoddam pertineret. His consequens est, quod de assiduo vindice, & proletario Cicero in Topi-
cis, & Gellius lib. xvi. scribunt. Duodecim Tabularum
verba sunt. ASSIDVO VINDEK ASSIDVVS ESTO.
PROLETARIO CIVI QVIVIS VOLET VINDEK E-
STO. Quæ nos ita interpretamur, vt is qui in seruitu-
tem peteretur, si assiduus, hoc est, locuples esset, locu-
pletem adfertorem daret: pauper vero, quem proletarium
lex appellauit, vel pauperem dare posse. Cum lex assi-
duo, inquit Cicero, vindicem assiduum esse iubeat, lo-
cupletem iubet locupleti. Locuples enim assiduus, vt ait
Aelius, appellatus est ab ære dando. Sex. Pompeius assi-
duum eum esse appellatum ait qui suis sumptibus milita-
ret, ab ære dando. Proletarij cum tenuissimi census es-
sent, qua de causa militia vacabant, si quando difficillimis
Reip. temporibus armabantur, vt bello Tarentino apud
Eutropium lib. ii. rerum Romanarum; arma his sumptu
publico præbebantur. Initio autem Urbis constat mili-
tes suis sumptibus militasse: namq. ccccl. fere post R. C.
anno stipendium milites de publico acceperunt, vt Li-
uius lib. i v. scribit. id autem erat in singulos dies asses
deni, quæ veteris denarij æstimatio erat, vt Cornel. Tacit-
us lib. i. auctor est. Itaq. assidui dicebantur illi omnes,
qui in quinq. classibus censabantur; proletarij, qui prolis
gignendæ causa, vt Eutropius ait, domi manebant; item
capitecensi proleterijs pauperiores. Verba autem huius
legis illam etiam interpretationem recipiunt, vt locuples
locupletem cognitorem, vel procuratorem faciat, pau-
per cuius quemcumque. quod Boethius existimat. Locu-
ples autem est, vt Caius lib. ii. ad legem xii. Tabularum
scribit, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam
actor restituendam esse petit. Ad seruos quoq. perti-
net aliud caput xii. Tabular. de quo Modestinus lib. i x.
differentiar. ita scribit: Statuliberos venundari posse le-
ges xii. Tabular. putauerunt. Duris autem condicio-
nib. in venditione minime onerandi sunt. Statuliber au-
tem est, vt Paulus lib. v. ad Sabinum definit, qui statu-
tam & destinatum in tempus vel condicionem liberta-
tem habet. Lex autem xii. Tabularum emptionis ver-
bo omnem alienationem complexa videtur, neq. inter-
est

i. quos nos. de
verb. signi.

V.

i. statuliberos.
de statulib.

i. i. eo.

est quo genere quisq. dominus eius fiat, vt Aristo apud
Pomponium lib. xviii. scripsit. Quæ verba ita mihi in-
terpretanda esse videntur, vt credendum sit in xii. esse
adiectum, vt qui statuliberum emerit, condicione im-
pleta, aut tempore, seruo libertatem præstet. Quamob-
rem recte Mucius respondit, posse heredi solui, secun-
dum quem sententia dicta esset, etsi contraria sententia
timeretur. Hic enim licet seruum non emisset, tamen
erat ex sententia dominus iudicatus. Quæ res non est
sine difficultate. Nunc ad patriam potestatem venia-
mus, vt de his qui alieno iuri subiecti sunt, tractatum
perfecte sit. Et Dionysius lib. ii. originum scribit De-
cemuiros in quarta tabula hanc legem scripsisse, vt paren-
tib. in filios plena potestas vendendi, vincendi, verbe-
randi, occidendi esset. Eamq. legem a Romulo latam
esse censet, propterea quod in Numæ Pompilij legib. scri-
ptum sit, vt si pater filio vxorem ducere permiserit, quæ
ei sacrorum, & pecuniarum socia ex legib. fieret, non am-
plius filium vendendi ius haberet. Quamobrem existi-
mat Dionysius ante Numam latam esse legem de patria
potestate, quippe quæ ea lege coerceatur. De venditione
autem ita latam esse scribit, vt patri liceret iterum ac ter-
tio filij venditione pecuniam quarere. Namq. si is semel
aut iterum venditus esset, & emptor eum manumississet,
in patris potestatem reuertebatur. Post tertiam patris ven-
ditionem, & manumissionem emptoris, sui iuris efficie-
batur. Hæc est illa antiqua legis obseruatio, quæ vt Iusti-
nianus ait, per imaginarias venditiones, & intercedentes
manumissiones celebrabatur. Nam, vt Caius & Theo-
philus scribunt, si quis filium emancipare vellet, eum co-
ram quinq. ciuib. Romanis, vel potius septem (namq.
duo pro libripende & antestato, de quib. postea dicemus,
adhibebantur) per æs & libram fiduciario patri ter ven-
debat, emptor vero eum bis manumittebat. nam post
tertiam manumissionem, iterum fiduciarius patri natu-
rali mancipabat, isq. vindicta apud Prætorem manumit-
tebat, vt legitimam successionem retineret. Id autem est,
quod contracta fiducia manumitti dicitur apud Iustinia-
num lib. iiii. Institutionum. Nam si id non obseruasset
pater, extraneus ille manumissor vt patronus ab intesta-

i. statuliberos. eo.

VI.

Inst. quib. mo.
ius p. p. sol. p.
præterea.

Inst. de legi. ad-
gn. succ. p. ult.
& de bon. pos.
p. quæ autem.

F f to

l.vlt. C. de emanc. liber.

d l.vlt. & Nou. lxxxii.

l.vlt. C. de adope.

l.ij. de adopti.

cap. xix.

to succedebat. aduersus quem Prætores decem personis bonor. possessionem dabant, patri, matri, auo, auæ tam paternis, quam maternis, filio, filia, nepoti, nepti tam ex filio, quam ex filia, fratri & sorori consanguineis & v. terinis. Sed ex Iustiniani constitutione neq. venditionibus neq. manumissionibus opus est, neq. contumelijs atq. alapis, quæ postea venditionibus successerant, & rhapsinata a Iustiniano appellantur: sed aut ex Principis rescripto liberos emancipare licet, aut adito iudice apud eum de manu sua liberos dimittere. Quo pacto successionem quoq. retinebant, nullius fiducia mentione facta. Sed hæc posterius inuenta sunt. Apud veteres quod Dionysius ait ex lege x i i. Tab. obtinebat, præter id quod de trib. emancipationibus dicitur. Non enim in feminis, neq. in nepotibus trib. venditionibus opus erat, sed vt Theophilus & Caius scribunt, vnica venditione ac manumissione de patris vel aui potestate exhibant. Singulæ autem filiorum emancipationes, vel isdem vel alijs testibus præsentibus fieri possunt, vel eodem die, vel intermisso tempore; item feriato die emancipatio hæc fieri potest, vt Paulus lib. i i. sententiar. scribit. In adoptionibus quoq. eorum qui in parentum potestate essent, eadem obseruabantur. Ita enim Iustinianus lib. v i i i. Constitutionum scripsit: Veteres circuitus in adoptionibus quæ per tres emancipationes & duas manumissiones in filijs, aut per vniam emancipationem in ceteris liberis fieri solebant, tollentes, censemus licere parenti sine veteri obseruatione actis interuenientibus id facere. Ea vero adoptio, quæ eor. qui sui iuris erant, olim lege lata apud populum, postea apud Principem fiebat, adrogatio dicebatur, propterea quod & is qui adoptabat, rogabatur, an veller eum, quem adoptaturus esset, iustum sibi filium esse; & is qui adoptabatur, rogabatur, an id fieri pateretur, vt Caius lib. i. Institutio. scribit. Exstat rogationis formula, quæ ad hanc legem, qua de agimus, pertinet, apud Ciceronem pro domo sua: Credo enim, inquit, quamquam in illa adoptione legitime factum est nihil, tamen te esse interrogatum, auctor ne esses, vt in te P. Fonteius vitæ necisq. potestatem haberet, vt in filio. Populi autem rogationem Gellius lib. v. refert. Ex quibus omnibus, & ex his quæ antea

ex

ex Dionysio retulimus, Pauli verba intelliguntur, qui lib. i i. ad Sabinum ait, liberos, licet non sint heredes instituti, dominos tamen esse; nec obesse, quod liceret eos exheredare, nam occidere etiam eos licebat. Sed cum domini quoq. in seruos vitæ necisq. potestatem habuerint; ex constitutione tamen D. Antonini qui sine causa seruum occiderit suum, non minus puniri iubetur, quam si alienum occiderit, vt Caius & Iustinianus scripserunt: in filios seruire multo minus licet. Imp. tamen Constantini lege permittitur, vt propter nimiam paupertatem & egestatem filium filiamve victus causa parens vendere possit. Licet autem ei qui vendidit, aut ei qui venditus est, aut alij cui libet ad ingenuitatem eum reuocare, pretio serui reddito emptori, aut alio mancipro eiusdem æstimationis. Quamobrem mirandum est eundem Imp. scripsisse, patribus, quibus ius vitæ in liberos, necisq. potestas permittitur, eripere libertatem non licere, vt in Theodosij & Iustiniani constitutionibus reperitur. nisi velimus coniunctis hisce capitibus respondere nihil horum esse sine maxima causa permittitur. Hoc autem ius potestatis paternæ, vt Iustinianus existimat, proprium est ciuium Romanorum.

7 Neq. enim, inquit, alij sunt homines, qui talem in liberos potestatem habeant, qualem nos habemus. In potestate autem nostra sunt liberi, quos ex iustis nuptijs procreauimus, item quos filij nostri, qui sub nostra potestate sunt, procreauerint, non etiam filia. Nepotes enim ex filia in generi nostri potestate sunt, si is sui iuris sit. Patria autem potestas utilis est ad bonorum acquisitionem: qua de re nostri pluribus verbis scripserunt. De nuptijs vero tantum reperio, quod in Canuleia lege dixi, in duabus illis tabulis, quas Decemuiri adiecerunt, legem posuisse eos Dionysius lib. x. scripsit, vt matrimonia inter patricios & plebeios non essent. quæ lex intra decennium abrogata est C. Canuleio Tr. Pl. auctore, vt Lilius lib. i v. scribit, qui ea de causa ait connubia fuisse prohibita, item maiores magistratus, quoniam nemo plebeius auspicia habebat. Ad hunc locum pertinere arbitror, quod Caius lib. i. ad legem x i i. Tab. scribit, Plebs est ceteri ciues sine Senatoribus. Diuortia in eisdem tabulis permittitur fuisse crediderim aliqua de causa. Ita enim Cicero Philipp.

l.in suis. de lib. & postu.

l. si filius. C. de patr. pot.

l. i. de his qui sui. & Inst. e. p. sed hoc tempore. l. vlt. C. de patr. qui liberos distr.

l. vlt. C. de patr. pot. l. ij. de lib. cau. in C. The.

Inst. de patr. pot.

l. vlt. C. de bon. quæ lib. Inst. per qu. per. p. i. VII.

l. plebs. de ver. signi.

VIII.

Ff 2 11. 1011-

II. scribit: Nolite credere, frugi factus est Antonius. mi-
mam illam suam suas res sibi habere iussit ex duodecim
Tabulis, clauas ademit, exegit. Et vt Caius lib. XI. ad
edictum prouinciale ait: In repudijs & renuntiatione
comprobata sunt hæc verba: TVAS RES TIBI HABE-
TO. item hæc: TVAS RES TIBI AGITO. In sponsa-
liorum renuntiatione, CONDICIONE TVA NON V-
TOR. Idem Caius lib. III. ad L. XII. Tabular. scripsit:
Si ex lege repudium missum non sit, & idcirco mulier ad-
huc nupta esse videatur, tamen si quis eam vxorem duxe-
rit, adulter non erit. Quod tamen ad legem Iuliam de
adulterijs referri potest. Sed etsi diuortia essent in XII.
permissa, intra DXX. annos nullum Romæ diuortium fa-
ctum esse Dionysius lib. II. Gellius lib. XVII. scripse-
runt. Primusq. omnium Sp. Seruilus, vel vt alijs placet,
Caruilus Ruga, M. Pomponio & C. Papirio, vel vt Geli-
us lib. IV. ait, M. Atilio & P. Valerio Coss. diuortium
fecisse dicitur ob vxoris sterilitatem, quod iurasset apud
Censores liberorum gratia se vxorem ducturum. Quæ er-
si honesta causa visa est, tamen ob exemplum inuidia a-
pud P. R. non caruit. De trinoctio vero vsurpandi causa
in vsucapionib. dicitur. De tutelis multa existant earum
legum testimonia. Et initio Caius lib. XII. ad edictum
prouinciale scribit: Lege XII. Tab. permillum est paren-
tib. liberis suis siue masculini, siue feminini sexus, si mo-
do in potestate sint, tutores testamento dare. Id autem
aperte existimo constitutum, quamuis Pomponius lib. V.
ad Q. Mucium scribat: Verbis legis XII. Tab. his, VTI
LEGASSET SVAE REI, ITA IVS ESTO: latissima po-
testas tributa videtur & heredis instituendi, & legata &
libertates dandi, tutelas quoq. constituendi. Tutela igitur
testamentaria ex hoc iure descendit. De legitima
vero Vlpianus lib. XV. ad Sabinum ita scribit: Legitimæ
tutelæ lege XII. Tab. agnatis delatæ sunt, & consanguineis,
item patronis, idest his, qui ad legitimam hereditatem
admitti possint. De hac tamen quæ patronis defer-
tur, lib. XXXVII. scribit eam nominatim delatam non
fuisse, sed per consequentias hereditatum, quæ ex ipsa le-
ge patronis datæ sunt. Idem Iustinianus scribit lib. I. Insti-
tutionum. Ad hanc legem pertinere arbitror quod Pau-
lus

l.ij. de diuor.

l. si ex lege. ad
l. iul. de adul.

cap. vlt.

cap. iij.

IX.

li. de testa. tut.

l. verbis legis.
de verb. signi.

X.

li. de legi. tuto.

liij. co.

Inst. de legi. ad-
gn. tute. in pri.
& de legit. pa-
trono. tut.

lus lib. LIX. ad edictum scribit: Cum dicitur apud vete-
res, ADGNATORVM GENTILIVMQ. pro separatione
accipitur. at cum dicitur, SVPER PECVNIAE, TVTE-
LAE VE SVAE: tutor separatim sine pecunia dari non po-
test. Illud sine dubio huius legis est, quod Iustinianus re-
fert, ab intestato vocatos esse ad tutelam agnatos. Quod
ita interpretatur, non vt omnino is testamentum non fe-
cerit, sed si quantum ad tutelas pertinet, intestatus decef-
ferit. Sunt autem agnati, qui per virilis sexus personas
cognitione iuncti sunt, veluti frater ex eodem patre na-
tus, fratris filius, nepos ve ex eo, item patruus, & patruus
filius, qui frater patruelis dicitur, & nepos ex eo; vt Caius
lib. I. institutio. scripsit. Quamobrem recte Diocletia-
nus & Maximianus rescripserunt, ad auunculos tutelas ex
lege XII. Tab. non deferri, sed ad patruos, nisi se excu-
sauerint. De curatorib. vero ita Iustinianus scribit:
Furiosi quoq. & prodigi licet maiores XXV. annis sint, ta-
men in curatione sunt agnatorum ex lege XII. Tab. Vlpianus
quoq. lib. I. ad Sabinum scribit lege XII. Tab. prodigo interdici bonor. suorum administrationem. Et
Caius lib. III. ad edictum prouinciale ait: Saepe ad alium
& lege XII. Tab. curatio furiosi, aut prodigi pertinet, alij
Prætor administrationem dat. scilicet cum ille legitimus
inhabilis ad eam rem videatur. Huius autem legis illa
fortasse verba sunt, quæ Cicero lib. II. de inuentione re-
fert. SI FVRIOSVS EST, ADGNATORVM GENTI-
LIVMQ. IN EO PECVNIAQ. EIVS POTESTAS E-
STO. Quæ etiam verba lib. I. ad Herennium reperiu-
tur, nisi quod illic SI FVRIOSVS EXISTET, scriptum
est. Supra quoq. Pauli verba retulimus, quæ agnato-
rum gentiliuq. mentionem facerent. Addit Iustina-
nus postea Prætores, vel Præfectum vrbis Romæ, præsi-
des in prouincijs solitos esse ex inquisitione curatores il-
lis personis dare. Sciendum etiam est, quod Vlpia-
nus lib. XXXV. ad edictum, & Iustinianus lib. I. Institut.
scribit, suspecti tutoris crimen e lege XII. Tabular. de-
scendere. Suspecti autem tutores remouebantur, vt opi-
nor, ex hac lege. Dolus vero malus eorum hac lege ple-
ctebatur. namq. vt Iustinianus scribit, suspectus remotus,
siquidem ob dolum; famosus est, si ob culpam; non æque.
Hoc

l. saepe. in pri.
de verb. signi.Inst. de leg. ad-
gn. tut. p. quod
autem.l. sunt autem.
de legi. tuto.

l. i. C. eo.

XI.

Inst. de cura. p.
furiosi.

l. i. de cura. fur.

l. saepe. eo.

d. l. saepe. de
verb. signi.
Inst. de cura.
p. furiosi.

XII.

l. i. de susp. tut.
Inst. eo. in pri.p. suspectus au-
tem. eo.

Hoc est quod Cicero lib. III. Officiorum ait, de doli mali Aquiliana definitione scribens: Iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela XII. Tabulis, & circumscriptio adulescentium lege Latoria. Hæc ad librum I. Institutionum Iustiani pertinere animaduertimus. Initio autem secundi libri Iustianus refert lege XII. Tabular. cautum esse, ne quis tignum alienum ædib. suis iunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ vocatur de tigno iuncto, ne ædificia rescindi necesse sit. Qui locus, ut pleraque alia, sumptus est ex lib. III. Cai rerum cottidianarum, siue aureorum. Vlpianus quoque lib. XXXV. ad edictum scribit: Lex XII. Tab. neq. soluere permittit tignum furtiuum ædib. vel vineis iunctum, neq. vindicare: ne vel ædificia sub hoc prætextu diruantur, vel vinear. cultura turbetur. Sed in eum qui conuictus est iunxisse, in duplum dat actionem; quod Paulus quoque lib. XI. ad Sabinum ait. Quod quidem verum est, nisi voluntate domini res eius in alienum ædificium coniuncta sit: neq. enim in duplum actio datur, sed dissoluto ædificio rei illius vindicatio. Non enim credendum est (inquit Neratius) de his Decemuiros sensisse. Tigni autem appellatione contineri Vlpianus ait omnem materiam, ex qua ædificium constet, vinearq. necessaria. Vnde quidam, inquit, aiunt regulam quoque & lapidem, & testam, ceteraque si qua ædificijs sunt utilia. tigna enim a tegendo dicta sunt. hoc amplius & calcem & harenam tignorum appellatione contineri. Sed & in vineis omnia vineis necessaria, ut puta perticæ, & pedamenta. Et Caius lib. XXVI. ad edictum prouinciale scribit, tigni appellatione in Duodecim omne genus materiæ significari. Hanc legem, ut opinor, Caius interpretabatur, cum lib. III. ad legem XII. Tab. scripsit: Fabros tignarios dicimus non eos dumtaxat qui tigna dolarent, sed omnes qui ædificarent. Ita enim arbitror Caium scripsisse, non ligna. Nam video in Etrusco libro Digna scriptum fuisse facili librarij errore. Sex quoque Pompeius scribit hæc in XII. verba fuisse: TIGNVM IUNCTVM AEDIBVS, VINEA VE ET CONCAPV * NE SOLVITO. De seruitutib. illud tantum reperio, quod Caius scribit lib. VII. ad edictum prouin-

XIII.

I. de rer. di.
I. p. cum in
suo.

I. adeo. p. cum
in suo. de adq.
rer. do.
I. de tigno
aut.

I. gemma. ad
exhib.

I. de eo. de don.
int. vir. & vxor.

d. l. i.

I. tigni. de verb.
signi.

I. ferri. de verb.
signi.

XIV.

7 prouinciale: Viæ latitudo ex lege XII. Tabular. in por-
7 rectum octo pedes habet; in amfractum, idest vbi flexum
7 est, sedecim. Cuius legis a Varrone quoque mentio fit.
Iter est, ut Vlpianus & Iustianus lib. III. Institutionum
scribunt, ius eundi ambulandi hominis, non etiam iu-
mentum agendi, vnde etiam nomen est; illac enim itur.
Actus est ius agendi vel iumentum vel vehiculum, vnde
etiam nomen habet. Via est ius eundi, agendi, & ambu-
landi, a vehendo, ut Varro ait, qui iter a terendo dedu-
cit, quod syllabar. quantitate propius accedit. Itaque qui
viam habet; & iter, & actum habere dicitur: quod is
quoque qui actum habet, habere videtur: nisi quod is qui
viam habet, lapides trahere, & tigna potest, & quod Pau-
lus lib. XXI. ad edictum notat, hastam rectam ferre po-
test, modo ne fructus lædat. At qui actum habet, nihil
hor. facere potest, quia neq. eundi, neq. agendi gratia
fiant. Ad hæc omnia lex XII. Tabular. octo pedes lati-
tudinis viæ dedit, quæ in porrectum duceretur, in nul-
lam partem flexens. Quod si ita flexeretur, ut vehicula
circumflecti oporteret, quod amfractum appellat, latitu-
dinem duplicauit. Paulus tamen lib. XV. ad Sabinum
scribit posse viam constitui octo pedib. latiore, item
angustiore, si tamen eam latitudinem habeat, qua ve-
hiculum ire possit. Ad eandem legem fortasse pertinet,
7 quod Cicero pro A. Cecinna ait: Si via sit immunita, iu-
7 bet lex qua velit, agere iumentum. Viarum autem, ut
Vlpianus lib. LXVI. ad edictum scribit, quædam publi-
cæ sunt, quædam priuatæ, quædam vicinales. Publicas
vias dicimus, quas Græci *κοιμισιας*, nostri Prætorias, alij
Consulares appellant. Priuatæ sunt, quas agrarias qui-
dam dicunt. Vicinales sunt viæ, quæ in vicis sunt, vel
in vicis ducunt: quæ publicæ sunt, si non ex collatione
priuator. constitutæ sint. Priuatæ viæ dupliciter accipi
possunt, vel hæ quæ sunt in agris, quib. imposta est ser-
uitus, ut ad agrum alterius ducant, vel hæ quæ ad agros
ducunt, per quas omnib. commeari licet, in quas exitur
de via Consulari: quas publicas esse Vlpianus existimat.
Idem scribit lib. XXXIII. ad Sabinum, inter vicinales
vias, quæ ex agris priuator. collatis factæ sunt, quar. me-
moriam non exitat, & ceteras vias militares (ita enim Con-
sulares

I. viæ. de seru.
præd. rust.

lib. vi. de ling.
Lat.

I. i. de ser. rust.
præd. Instit. de
seru. in prin.

lib. iv. de ling.
Lat.

I. qui sella. co.

I. via. co.

I. ij. p. viarum.
ne quid in loco
pub.

I. ut. de iocis &
iun. puo.

Instit. de lege
Aqui. p. item
si putator.

q. qualiter &
quando. i. de
accusa.

XV.
Instit. de vsuca.
p. furtiuar.

l. non solum.
in prin. de vsu-
cap.
Gell. lib. xvij.
cap. vij.

XVI.

fulares appellat) hoc interesse, quod viae militares exitum ad mare, aut in urbem, aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent; vicinales aut in militares vias exitum habent, aut sine villo exitu intermoriuntur. Militaris via & regia a Theophilo appellatur, quae publica ab Iustiniano dicitur lib. v. Institutio. titulo de lege Aquilia; Vicinalis autem, quae in vicos ducit, quas *viciuac* Graece appellat. Iustiniani verba sunt haec, quae ex superscriptis optime intelligentur: Item si putator ex arbore deiecto ramo seruum tuum transeuntem occiderit: si prope viam publicam aut vicinalem id factum est, neque proclamauit, ut casus euitari posset, culpae reus est. Viae regiae mentio fit apud Innocentium Pontificem Maximum. Sed de his satis superque dictum est. Ad vsucapionem veniamus. Et Iustinianus scribit: Furtiuarum quoque, & quae vi possessae sunt, nec si longo tempore bona fide possessae fuerint, vsucapi possunt. Nam furtiuarum rerum lex XII. Tab. & lex Atinia (ita enim scribendum est, non Atilia) inhihent vsucapionem, vi possessarum lex Iulia & Plautia. Idem Iulianus scribit lib. xlii. Digestor. Diximus in Atinia lege eius legis verba a Gellio relata esse. QVOD SVBREPTVM ERIT, EIVS REI AETERNA AVCTORITAS ESTO. Quae verba arbitramur ex hac lege sumpta esse. Nam ut Macrobius lib. iii. Saturnaliorum scribit, accidit nonnumquam, ut exolescente metu legis antiquioris, auctoritas nouae legis quaeratur, ut in ipsis, inquit, XII. Tab. factum est, quarum ubi contemni antiquitas cepit, eadem illa quae illis legibus cauebantur, in alia latorum nomina transferunt. Quamobrem Liuius de eisdem lib. iii. ita scribit: Centuriatis comitijs XII. Tabularum leges perlatae sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo, fons omnis publici priuatiq. est iuris. Huc accedit, quod Cicero lib. i. Officiorum scribit in XII. Tabulis scriptum esse, ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS. Quibus verbis significabatur, rem eius qui peregrinus esset, hoc est, hospes & alienae ciuitatis, vsucapi non posse; aut, ut quibusdam placet, aduersus peregrinum semper vindicationi locum esse. Sed mihi illud magis probatur ex superiori interpretatione legis Atiniae. Verba autem

tem Ciceronis sunt haec: Equidem illud etiam animaduerto, quod qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant XII. Tabulae, AVT STATVS DIES CVM HOSTE. Itemque ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest, eum qui cum bella gerat, tam molli nomine appellare? Quamquam id nomen durius iam effecit vetustas. a peregrino enim recessit, & proprie in eo qui contra ferret arma, remansit. Sed & Varro multa verba esse ait, quae aliud nunc ostendant, aliud ante significarent: ut hostis. Nam eo verbo dicebant peregrinum, qui suis legibus vteretur: postea eum, quem tum dicebant perduellem. In Caelia lege diximus duellum veteres bellum, & perduelles hostes appellasse. Nam praeter hoc testimonia poetae nobis & comici & epici exemplo esse possunt. Et Cicero in legibus, quas veteri sermone effinxit: QVIQ. AGENT, INQUIT, REM DVELLI, QVIQ. POPVLAREM, AVSPICIVM PRAEMONENTO. Et alio loco: AST QVANDO DVELLVM GRAVIVS, DISCORDIAEVE CIVIVM ESCVNT, POPVLI MAGISTER ESTO. Et lib. ii. ex Platone: AES ATQ. FERRVM, inquit, DVELLI INSTRVMENTA, NON FANI. Hanc legem fortasse, aut aliquid huiusmodi Caius interpretabatur, cum lib. ii. ad Leg. XII. Tab. ita scribit: Quos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adiectionem indicantes, cum quibus bellum esset. Hinc perduellionis crimen, de quo in Caelia egimus. Hostes autem sunt, ut Ulpianus lib. i. Institutio. & Pomponius lib. ii. ad Q. Mucium scripserunt, quibus bellum publice populus Romanus decreuit, vel ipsi populo Romano; ceteri latrones vel praedones appellantur. Ad XII. quoque Tabulas Cicero respexit, cum in Topicis ita scripsit: Quoniam vsus auctoritas fundi biennium est, fit etiam aedium. At in lege aedes non appellantur, & sunt ceterarum omnium, quarum annuus est vsus: valeat aequitas, quae paribus in causis paria iura desiderat. Quod Boethius ita interpretatur, ut plurimarum rerum vsucapio annua sit, ut si quis eis anno fuerit vsus, eas firma iuris

lib. iv. de ling.
Lat.

lib. ij.

lib. iij.

l. quos nos. de
verb. signi.

l. hostes. de ca-
pi. & de verb.
signi.

XVII.

Gg auctori-

auctoritate possideat, veluti res mobiles. Fundi vero v. fucapio biennij temporis spatio continetur, de ædib. in lege nihil adscriptum est. quamobrem videntur taciturnitate legis XII. Tab. (id enim expressit) inter eas esse relictas, quarum est vsus annuus. Idem Cicero pro A. Cæcina: Lex vsus & auctoritatem fundi iubet esse biennium, at vtinur eodem iure in ædib. quæ in lege non appellantur. Ex quib. verbis apparet Iustinianum quoq. ad hanc legem tum respexisse lib. I. Institutionum, cum ita scripsit, quod Theophilus significat: iure ciuili constitutum fuerat, vt qui bona fide ab eo qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione aliave iusta causa acceperit, is eam rem si mobilis erat, anno vbiq. vno; si immobilis, biennio in Italico solo vsucaperet, ne rerum dominia in incerto essent. Quæ tempora Iustinianus auxit, vt res mobiles triennio, immobiles longi temporis possessione, id est, inter præsentis decennio, inter absentes viginti annis vsucapiantur. Quod vero Cicero ait fundi solum mentionem esse factam, nihil mirum est; cum lauolenus lib. I. v. epistolar. fundum esse definiat omne, quidquid solo continetur. & Florentinus lib. VII. Institutionum eleganter scribit: Fundi appellatione omne ædificium & omnis ager continetur; sed in vsu vrba ædificia, ædes; rustica, villæ dicuntur. Locus vero sine ædificio in vrbe area, rure autem ager appellatur, idemq. ager cum ædificio fundus dicitur. Ad auctoritatem vero, cuius in his legib. mentio fit, præter ea quæ in Atinia diximus, ille Ciceronis locus pertinet, in oratione de Aruspicum responsis: Multæ sunt domus in hac vrbe P. C. atq. haud scio an pæne cunctæ, iure optimo, sed tamen iure priuato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure mancipij, iure nexi. nego esse vllam domum aliam æque priuato iure, atq. optima lege, publico vero omni præcipuo, & humano, & diuino iure munitam. Quo loco possidendi causæ enumeratæ sunt, quib. quis dominus efficitur. Sic Horatius lib. I. epistolarum:

Si proprium est, quod quis libra mercatur & are,

Quædam, si credis consultis, mancipat vsus;

Qui te pascit ager, tuus est.

Nam quod Cicero mancipium & nexum, id Flaccus libra & are

Inft. de vsuca. in prin.

I. vn. C. de vsuca. transf.

I. quæstio. de verb. sign.

I. fundi. co.

Epist. vi.

& are mercari appellat, qua de re Boethius in Topicis elegantè tractat, & nos paulo post in Venditionib. scribemus. Vsus autem capionem, & pignoris capionem veteres dicebant, quasi pignoris, atq. vsus captionem, vt Gellius lib. VII. scribit, deinde vsucapi dictum est. Ad hoc autem ius pertinet, quod idem Boethius ait trib. modis vxorem haberi, coemptione, vsu, & confarreatione. Coemptione vxor materfamilias fiebat, & in manum viri conueniebat, quibusdam mutuis venditionibus. Namq. vt Nonius ait, nubentes tres asses ad maritum adferebant, vnum marito emendi causa dabant, alterum in foco, tertium in compito vicinali mittebant. Confarreatio vetus quædam erat matrimonij contrahendi obseruatio, de qua Dionysius lib. II. antiquitatum, & Tacitus lib. I. v. historiar. scripserunt. Vsus vxor fiebat, cum ceteris omissis vxoris loco ea vir utebatur anno. Quod si trinocitio a viro eo anno abfuisset, ex lege XII. Tab. vsurpata fuisse dicebatur: hoc est, interrupta præscriptio erat. Nam vt Paulus lib. I. v. ad edictum scribit: Vsurpatio est vsucapionis interruptio. Oratores autem vsurpationem frequentem vsus vocant. Quamobrem ita interpretanda sunt quæ Gellius lib. III. Noctium, Macrobius lib. I. Saturnalior. scribunt. Quor. verba sunt hæc: Quintum quoq. Mucium iuriconsultum dicere solitum legi, non esse vsurpatam mulierem quæ cum kalendis Ianuarijs apud virum matrimonij causa esse cœpisset, ante diem IV. kalendas Ianuarias sequentes vsurpatum isset. Non enim posse impleri trinocitium, quod abesse a viro vsurpandi causa ex XII. Tabulis deberet: quoniam tertiæ noctis posteriores sex horæ alterius anni essent, qui inciperet ex kalendis. Nam dies more Romano a media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur, & duabus dimidiatis noctibus. & luce media constat, vt Paulus lib. XII. ad Sabinum notat, quod Gellius multis argumentis probat; qua de re a nobis quoq. lib. I. v. Emendationum & opinionum scriptum est. Qua de causa quæ vxor quarto kalendas Ianuarias discessit, non dicitur interrupisse præscriptionem, ad quam tres noctes eam abesse oportebat: quippe quæ eius diei non totam noctem abfuisset, sed dimidiatam, nisi pridie eius diei ante

cap. x. XVIII.

de doctor. indagine.

I. ij. de vsucap.

cap. ij. cap. iij.

I. more Rom. de ferijs.

l. in vfucapio-
nibus.
l. idcoq. eo.

ſextam horam noctis diſceſſiſſet. Sex autem noctis horæ, quæ ante kalendas Ianuarias conſequebantur, ad alterum annum pertinebant. nam Vlpianus quoq. lib. x i. ad edictum ſcribit : In vfucapionib. non a momento ad momentum, ſed torum poſtremum diem computamus. Ideoq. ait lib. x x v i i. Qui hora ſexta diei kalendar. Ianuariar. poſſidere cœperit, hora ſexta noctis pridie kalendas implet vfucapionem. Quæ etiam ratio eſt, vt eam vxorem vſu captam eſſe dicamus, eſſi vere tres noctes abſuerit. Quæ res non eſt ſine difficultate. Excipere tamen videtur Cicero in oratione pro L. Flacco, vt vxor quæ vſu in mariti manum conueniſſet, tutorum auctoritate id faceret. Verba eius, quoniam ad hanc rem attinent, infra ſcribam. Nam cum quereretur Sextilius Flaccum vxoris Valeriæ, quæ inſtata mortua erat, hereditatem conſecutum; propterea quod ei in manum conuenerat: Nunc audio, inquit Cicero, ſed quæro, vtrum vſu, an coemptione? Vſu non potuit; nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutor. auctoritate deminui. Coemptione: omnib. ergo tutorib. auctorib. in quib. certe Flaccum fuiſſe non dices. Apud Arnobium lib. i v. aduerſus gentes ita ſcribendum eſt: Vxores enim dij habent, atq. in coniugalia ſœdera condicionib. veniunt ante quæſitis? Vſu, farre, an coemptione genialis lectuli ſacramenta conducunt? Habent ſperatas, habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationib. ſponſas? De hac in manum conuentione exiſtimant quidam Papinianum locutum lib. x i. reſponſor. Sed tamen in Florentino libro ita ſcribitur: Mulier ab eo, in cuius matrimonium conueniebat, ſtipulata fuerat ducenta, ſi concubinæ tempore matrimonij conſuetudinem repetiſſet. Cicero tamen in Topicis non vno in loco ea de re agit: Si ita Fabiæ, inquit, pecunia legata eſt a viro, ſi ei materfamilias eſſet, ſi ea in manum viri non conuenerat, nihil debetur. Genus enim eſt vxor: eius duæ formæ, vna matrumfamilias; hæ ſunt, quæ in manum conuenerunt; altera earum, quæ tantummodo vxores habentur. Alter locus eſt, qui ad orationem pro Flacco pertinet, ita enim ſcribit: Cum mulier viro in manum conuenit; omnia quæ mulieris fuerunt, viri ſiunt dotis nomine. Manum autem non dubito hoc loco poteſtatem

l. ex ea parte.
P. i. de ver. obl.

tem ſignificare: nam vt Gellius lib. i v. & x v i i. ait, vxores in manu mancipioq. viri erant: atq. ea de cauſa ſuſpicor auctoritate tutorum opus eſſe, quoniam, vt Cicero pro L. Muræna ſcribit, mulieres omnes propter inſirmitatem conſilij maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt. & quod addit, inueniſſe iuriſconſultos genera tutorum, quæ poteſtate mulierum continerentur, neſcio an ad eoſdem ipſos maritos pertineat; qui, vt antea dictum eſt, ab vxorib. emebantur. quod Vergilius illo verſu ſignificare voluit: Georg. lib. i.

Teq. ſibi generum Theſis emat omnib. vndis.

quod Nonius notat. In eadem oratione ſcriptum eſt, veteres, omnes mulieres quæ coemptionem facerent, Caias appellauit, quod ad Caiam Cæciliam recte quidam referunt. Illud etiam notandum eſt, vxores quæ in manum conuenirent, capite deminui; quod Boethius tradit, cum Tulliana verba hæc interpretaretur: Si ea mulier teſtamentum fecit, quæ ſe capite numquam deminuit, non videtur ex edicto Præt. ſecundum eas tabulas poſſeſſio dari. quod propter perpetuam tutelam euenire idem Seuerinus ſcribit. Neq. mirum eſt coemptione vxores capite minui, cum idem contingat emancipatis liberis, & adoptatis, qui eodem pacto per æs & libram venduntur. Ad has vxorum differentias Vlpianus lib. ii. de adultarijs reſpexiſſe viſus eſt: Plane, inquit, ſiue iuſta vxor fuit, ſiue iniuſta, accuſationem inſtituere vir poterit. Nam & Sex. Cæcilius ait, Hæc lex ad omnia matrimonia pertinet, & illud Homericum adfert: *Nec enim ſoli*, inquit, *Atride vxores ſuas amant.* Et quoniam dictum eſt matrefam. eſſe, quæ in manum viri coemptione conuenirent; ceteras vxores tantum eſſe: Gellius lib. x v i i. ſcribit inter matronam & matrefam. id intereſſe, quod matrona ea proprie eſt quæ in matrimonium conuenit, etiam ſi liberos non habeat, dicta a matris nomine non adepto; materfamilias ea ſolum eſt, quæ in mariti manu mancipioq. eſt, aut in eius, in cuius manu mancipioq. vir eſſet: quoniam non in matrimonium tantum, ſed in familiam quoq. mariti, & in ſui heredis locum veniſſet. Sex. Pompeius ait non ante vxores matrefam. dici, quam viri ear. patrefam. dicantur. neq. vi-
duas, neq. eas, quæ ſine filijs eſſent, eo nomine appellari. Matro-

Nonius vbi ſu-
pra.

l. ſi vxor. de
adult.

cap. vj.

Verb. Materfa-
miliz.

ver. Matrona. Matronas eas esse, quib. stolas habendi ius erat. Hic fortasse matronalis habitus appellatur ab Vlpiano lib. LXXVII. ad edictum. In nostro autem iure matresfamilias appellantur, quæ sui iuris sunt, item honestæ vitæ mulieres. Vlpianus lib. I. institutionum: Patresfamilias sunt, qui sunt suæ potestatis; siue puberes, siue impuberes. simili modo matresfamilias. Idem lib. XLVI. ad edictum: Patresfam. mortuo singuli singulas familias incipiunt habere. Idem lib. LIX. Neq. nuptiæ, neq. natales faciunt matremfamilias, sed boni mores. Et lib. LXXI. Donec res iudicetur, feminam, prætextatum, eumq. qui proxime prætextati ætatem accedet, interim apud matremfamilias deponi Prætor iubet. Cum audis, inquit, matremfamilias, accipe notæ auctoritatis feminam. Sic etiam intelligendum est quod Iustinianus scribit, iniuriam committi, si quis matremfam. aut prætextatum, prætextatamve adfectatus fuerit. Sed ut ad usufruptionem reuertamur, ita existimamus legem XI. Tab. apud Gellium esse intelligendam, ut interrupta dicatur usufructio, qua vxor in mariti manum conueniebat, si trinoctium intra eum annum vxor abfuerit. Alia lex vestibulum sepulchri, bustumve usufructi vetat, ut Cicero lib. I. de legib. refert. quod nos postea cum de sepulchris agemus, tractabimus.

XIX. Nunc de quinq. pedib. videamus, de quib. magna controuersia est iuris interpretib. recentioribus. Et mihi Alciati præceptoris opinio placet, ut lege XI. Tabular. usufructio inter quinq. pedes non fuerit, sed quæstio de finibus, in qua ex lege Manilia singuli arbitri regundis finibus darentur; ut Cicero lib. I. de legib. scribit, etsi vulgares libri mendosi circumferantur; quod etiam Isidori lib. V. accidisse arbitror, in quo ut existimo, ita scribendum est: Finium regundor. actio dicta eo quod per eam regantur fines utriq. ne dissipentur, dummodo angustiore quinq. pedum loco ea controuersia sit. Exstat hodie Constantini Imp. constitutio post Theodosianum Codicem collocata, cuius verba sunt hæc: Si finalis controuersia fuerit, tunc demum arbiter non negetur, cum intra quinq. pedes locum, de quo agitur, apud Præsidentem esse constiterit: cum de maiore spatio causa quædam non finalis, sed proprietatis est, apud ipsum Præsidentem debeat terminari.

Item

l. irē apud La-beonem. p. si quis virgines. de iniur.
l. nam ciuim. de his qui sui.
l. pronuntia-tio. p. familie. de verb. signi.
l. pronuntia-tum. p. l. eo. l. iij. in fine. de liberis exhib.

Inst. de iniur. p. i.

cap. xxv.

Item Theodosij, Arcadij & Honorij ad Rufum P. P. cuius portio ab Iustiniano lib. III. Constitutionum a refer-tur. Tota autem lex ita scripta fuit: Cunctis motionib. & machinis amputatis finalib. iurgijs omnem modum, quem præscribimus, ac de eo tantum spatio, hoc est, pedum quinq. qui veteri iure præscripti sunt, sine obserua-tione temporis arbitros iussimus iudicare. Quod si loca in controuersiam veniant, sollempniter iudicare cogno-scas. Et Iulius Frontinus, quem alij Nysum appellant, ita scribit: Secundum legem Maniliam de finib. contro-uerfia est, cum de ea latitudine agitur, de loco autem, cum excedit quinq. pedes. Aggenus Urbicus id ita inter-pretatur, ut de fine controuersiam quinq. aut sex pedum latitudine præscribat. Quoniam hanc latitudinem vel iter ad culturas accedens occupat, vel circumactus aratri. idq. usufructi non posse ait. Iter autem quod usu biennij capitur, non id est, quo quis ad culturas peruenit. Hæc sunt quæ de his reb. a veterib. scripta reperiuntur, quæ recte ad interpretationem constitutionis Valentiniani, Theodosij & Arcadij referuntur, cuius verba sunt hæc:

Quinq. pedum præscriptione submota, finalis iurgij vel locor. libera peragatur intentio. ut si de finib. controuer-sia sit, nemo possit de eo solo, quod intra quinq. pedes sit, præscriptionem opponere; quippe cum id usufructi ne-queat. Verba autem Ciceronis sunt hæc: Ex hac autem non rerum, sed verbor. discordia, controuersia est nata de finibus; in qua quoniam usufruptionem XI. Tabular. inter quinq. pedes esse noluerunt, depasci veterem possessio-nem Academiae ab hoc acuto homine non sinemus: nec Manilia lege singuli, sed ex his tres arbitri fines regemus. Quib. verbis illud significare voluit, Stoicos a veteribus Academicis verbis non reb. distare. quod idem pluribus verbis lib. IV. de finib. disputat. Itaq. inter eos conten-tio parua de re esse videtur, quasi de finibus quos ex lege Manilia & illa veteri XI. Tab. intra quinq. pedes, quod usufructi nequit, constitutos animaduertimus. Hanc igitur controuersiam nos tres, inquit, arbitri finium regun-dorum acutum illum hominem (Zenonem autem signifi-cat) depascere Academiae possessionem non sinemus. Tres autem, quos arbitros esse vult, se, & Quinctum fratrem, & Pom-

l. vit. C. in reg.

l. quinq. pe-dum. C. eo.

lib. I. de legib.

& Pomponium Atticum, quos colloquentes inducit, significauit. Similis locus est, etsi sententia contrarius, in Lucullo, qui Academicus inscribitur. Nam aut Stoicus constituatur, inquit, sapiens, aut veteris Academiae. vtrumq. non potest. Est enim inter eos non de terminis, sed de tota possessione contentio. Hanc legem fortasse Caius interpretabatur, cum lib. 1 v. ad legem XII. Tabular. ita scribit: Sciendum est in actione finium regundor. illud obseruandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. Tota deinde lex Graece conscripta est, quae a Plutarcho etiam in Solonis vita refertur. Vt si quis sepem suo praedio addiderit, fines non excedat; si maceriam aut parietem aedificauerit, pedem relinquat vicino; si domum, pedes duos; qui sepulchrum aut fossam foderit, quantum ea alta erit, tantum spatij liberum relinquat. puti causa pedes sex, oleae, aut ficus gratia nouem pedes, ob ceteras arbores quinque. Ita enim in Tusco libro est, non duos. in quo Crinitus deceptus non est. Sed tamen quod idem ait, ad hocce quinq. pedes Valentijani constitutionem pertinere, merito a praepatore nostro reprehenditur. Longe enim separatum est, quinq. pedes radicib. arbor. relinquere, & vt siue arbor, siue lapis, in confinio sit, iubere, vt quod ex alieno intra quinq. pedes sit, numquam vsucapi possit, sed de his controuersia de finib. quocumq. tempore moueri possit. Illud non negauerim fieri potuisse, vt aliqua de causa cum de altera re ageretur, hanc alteram Caius illi ad finem retulerit. Sed de his hactenus. Ad fine est huic loco, quod Volusius Macianus lib. singulari de asse scribit, sestertium dictum esse quasi semissem tertium, qui duob. assib. olim & semisse aestimabatur, vt apud Graecos βδομων ημιτάλαντον sex talenta & semitalentum dicitur. Lex etiam XII. Tabular. argumento, inquit, est, in qua duo pedes & semis, sestertius pes vocatur. Ita enim haec scribenda esse lib. 11. Emendationum scripsimus. Haec autem verba XII. Tab. ex Sex. Pompeio ita interpretor, vt de ambitu adium accipiantur, qui duor. pedum & semipedis latitudine erat inter aedificia vicinor. ad circumeundum relictus, vnde ambitus appellatur. Varro quoq. scribit XII. Tab. interpretes ambitum parietis,

1. vit. D. fin.
reg.

Ver. Ambitus.

lib. iv. de ling.
Lat.

parietis, circuitum esse dixisse. Eisdem legibus fortasse prohibebatur parietis in communi loco crassiores fessquiped fieri, vt Vitruuius lib. 11. Plinius lib. xxxv. scribunt. Ad testamentor. iura veniendum est, qui locus est in nostris libris non leui manu tractatus. Et principio Plutarchus in Solonis vita scribit. Cum Athenis olim non liceret hereditates extra familiam testamento relinquere, atq. adeo nulla iura testandi essent: is tulit, vt ei qui liberos non haberet, liceret heredem extraneum facere, modo id nullo coactus malo, nullisq. blanditijs, sed sanus atq. valens sponte sua ita disponderet. Eum secuti, vt opinor, Decemviri sunt, qui ita in Duodecim scripserunt: VTI LEGASSIT SVAE REI ITA IVS ESTO. Quib. verbis, vt Pomponius scribit lib. v. ad Q. Mucium, latissima potestas tributa videtur & heredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoq. constituendi. Sed id interpretatione coangustatum est, vel legum, vel auctoritate iura constituentium. Iustinianus quoq. lib. 11. Institutio. lege XII. Tab. liberam fuisse legandi potestatem ait, vt liceret vel totum patrimonium legatis erogare. ita enim in ea cautum erat, VTI QVISQ. LEGASSET SVAE REI ITA IVS ESTO. Quod deinde lege Furia, & Voconia, & Falcidia coangustatum est. Sed & in Nouella xxxii. eadem verba paululum immutata refert in hunc modum: VTI LEGASSET QVISQ. DE SVARE, ITA IVS ESTO. Quae ita interpretari videtur Graece: Νομοθεσίται μὲν γὰρ ἕκαστος ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ ἰδίαισι κήται, καὶ ἕστω νόμος ἢ τοῦτου βουλή. Quae ita vulgo vsurpari solent, Disponat testator de reb. suis, & erit lex. pro quib. melius legis vetustissimae verba vsurparent. Theophilus tamen ita eandem legem interpretatur: ὡς ἀνληξαμένου καὶ διατυπώσῃ τις ἐπὶ τῆ οἰκίᾳ περισσίᾳ, ταῦτο νόμος ἕστω. In vtriusq. interpretatione illud animaduertendum puto, νόμον pro iure scriptum esse, quod alijs quoq. locis vsurpatum scio. Ad hanc legem Ulpianus respexit, opinor, lib. 11. ad Leg. Iuliam & Papiam: Lege, inquit, obuenire hereditatem non improprie quis dixerit, & eam quae ex testamento deferretur, quia lege XII. Tab. testamentariae hereditates confirmantur. Et Cicero lib. 11. de Inuentione: Lex est: PATERFAMILIAS VTI SVPER FAMILIA PECVNIAQ. Hh SVA

cap. viij.
cap. xiv.
XXI.

In verbis legis.
de ver. sign.

Instit. de lege
Falcis. in prin.

Auth. de nup.
p. disponat.

In lege obuenire.
de ver. sign.

SYA LEGAVERIT, ITA IVS ESTO. Quæ etiam verba lib. 1. ad Herennium referuntur. Eodem fortasse pertinet, quod lib. 1. de Oratore idem Cicero ait de eo militis qui testamento præteritus erat: Tu si causam ageris militis, patrem eius, ut soles, dicendo a mortuis excerisses, flensq. filium Centumviris commendasset, ut totum illud, VTI LINGVA NVNCVPASSIT, NON IN XII. Tabulis, quas tu omnib. bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Addit Caius lib. 4

XXII.

l. i. fam. ercisc.

l. ea quæ. C. eo.

l. ult. C. de actio. herc.

l. pacto successor. C. de pact.

l. heredes. p. an ea. fam. ercisc.

e. l. p. idem iuris.

XXIII.

Insti. de herc. qua. p. i.

l. in suis. de lib. & postu.

vii. ad edictum prouinciale, familiæ erciscundæ actionem ex lege XII. Tab. proficisci: ut coheredib. volentib. a communione discedere, ea actione res hereditariæ distriberentur. Gordianus tamen Pomponio rescriptit, quæ in nominib. sunt, non recipere diuisionem, cum ipso iure in portiones ex lege XII. Tab. diuisa sint. Diocletianus quoq. & Maximianus rescripterunt euidentissime duodecim Tabulas facere heredes obnoxios hereditarijs creditoribus. Idem rescripterunt non posse pacto successorum debitoris vnum eorum in solidum obligari. quoniam lege XII. Tab. æs alienum hereditarium pro portionibus singulos heredes creditorib. obliget, ipsoq. iure inter eos diuisum sit. Paulus vero lib. xxxiii. ad edictum scribit, eam stipulationem, qua singuli heredes in solidum habent actionem, veluti si is qui viam, iter, actum stipulatus erat decesserit, per hanc legem non diuidi. Sed si pecunia promissa sit a testatore, adiecta pœna, si non soluerit; hæc obligatio per legem XII. Tab. diuiditur. Hæc ad extraneos heredes solent pertinere. De suis & necessarijs Iustinianus scribit: Sui autem & necessarij heredes sunt veluti filius, filia, nepos, neptis ex filio, & deinceps ceteri, qui in potestate morientis fuerint, modo non nepotis pater in potestate sit. Sui autem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, & viuo quoq. patre quodammodo domini existimantur. Necessarij, quia omnino siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quam ex testamento ex lege XII. Tab. heredes fiunt. Prætores tamen eis hereditate abstinere permiserunt. Ex his apparet Solonis legem Decemuiros esse secutos, ut liberis deberetur hereditas, ceteris lucro esset. Quamobrem Paulus lib. 11. ad Sabinum scribit: In suis heredib. euidentius

7 tius apparet continuationem eo rem perducere, ut nulla
7 videatur hereditas fuisse; quasi olim hi domini essent, qui
7 etiam viuo patre quodammodo domini existimantur.
7 Itaq. post mortem patris non hereditatem, inquit, percipi
7 pere videntur, sed magis liberam bonor. administratio-
7 nem consequuntur. Hac ex causa licet non sint heredes
7 instituti, domini sunt. Hæc ille: quib. consentanea sunt,
7 quæ lib. singulari de portionib. quæ liberis damnator. conceduntur, scribit. Ad hanc vero legem fortasse pertinet quod Caius lib. vi. ad edictum prouinciale, & Vlpianus lib. xv. ad edictum scripserunt, licet ea Iustinianus lib. v. Digestor. non satis apte coniunxerit. Hæc enim sunt Cai verba in Florentino libro: Hereditas ad nos pertinet aut vetere iure, aut nouo. Vetere e lege XII. Tabular. vel ex testamento, quod iure factum est. Vlpiani hæc: Siue suo nomine, siue per se, siue per alios effecti sumus. Deinde Cai verba adscribuntur, quib. exempla duo adduntur, quib. per alios heredes efficiamur; ceteraq. verba, quæ principio referebantur, sequuntur: Vel ab intestato forte quod sui heredes, &c. Ego vero existimo Vlpianum tres casus testamentariæ successione ex lege XII. Tab. conscripisse: siue quis suo nomine (hoc autem ad sui heredis ius pertinere arbitror) siue per se, cum extraneo institutus est; siue per alios, seruos puta aut filios, heres effectus esset. Mendum tamen in illis verbis inesse non dubitauerim. Suor. mentionem fieri in Duodecim ex Callistrati verbis constat lib. 11. quaestionum: Liberorum, inquit, appellatione nepotes, & pronepotes, ceteriq. qui ex his descendunt, continentur. Hos enim omnes suor. appellatione lex XII. Tabular. comprehendit. Suos autem ab intestato primos ex eadem lege vocari Iustinianus scribit lib. 111. Institutio. & Caius lib. vi. ad edictum prouinciale ait ex lege XII. Tab. ab intestato ad nos hereditatem pertinere, forte quod sui heredes defuncto sumus, vel adgnati, vel ex alijs causis, quæ illic referuntur. Suos autem Iustinianus appellat, ut supra dictum est, eos qui in potestate defuncti erant, nunc vero sui iuris sunt, in quib. adoptiui numerantur. Emancipati sui heredes non sunt, quoniam in potestate parentis esse desierunt, qua de causa nullo iure ex Duodecim vo-

l. ult. de bon. dam.

l. i. & ij. de herc. petio.

l. liberorū. de verb. signi.

XXIV.

Insti. de herc. qua. ab intest. p. i. l. i. & iij. de herc. peti.

p. emancipati. de herc. qua. ab intest.

p.vlt. eo.

l.ij. C. de suis
& legiti.
l.ii. co.p. postumi. de
her. quæ ab
int.
l. intestato. p.
vlti. de suis &
legi.

p.vlt. e.l.

cap.xvj.

Auth. de resti-
tu. & ea quæ
parit.

Virg. Eclog. iv.

lib. i. Fast.

l. Gallus. in
prin. de lib.
& post.l.vlt. C. de po-
stu. hered.

Tit. viij.

cantur; Prætor tamen eis bonor. possessionem vnde liberi præstitit, vt Iustinianus scribit. Nepotes vero tum lex XII. Tabular. vocat, cum filio mortuo, aut alio pacto e medio sublato, is in potestate reperitur. Succedit autem cum filijs nepos huiusmodi, quod euidenter in Duodecim caueri Diocletianus Frontoni rescripsit. Idem Marcellæ rescripsit postumum suum potiorum sorore consanguinea esse ex ordine legis XII. Tabular. Qua de causa Iustinianus scribit: Postumi quoq. qui si viuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui heredes sunt, & Vlpianus lib. xlv. ad Sabinum: Vtiq. & ex lege XII. Tabular. ad legitimam hereditatem is qui in utero fuit, admittitur, si fuerit editus. Inde solet remorari insequentes sibi adgnatos, quib. præfertur, si fuerit editus. Ad dit Vlpianus, quod propter eandem legem addi existimo: Post decem menses mortis natus non admittitur ad legitimam hereditatem. Namq. Gellius lib. iiii. scribit Decemuiros in decimo mense gigni hominem non in vndecimo scripsisse, & si is exempla tradat mensis vndecimi partus, quem Iustinianus Nouella xxxix. detestatur. Decimus mensis a veterib. frequentior esse ad partus credebatur. inde illud ortum est:

*Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
Sed & Ouidius de anno Romuli mensium decem:
Quod satis est, vtero matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.*

Hinc in Aquiliana formula apud Scæuolam lib. vi. questionum: Si filius meus viuo me morietur, tunc si quis mihi ex eo nepos, siue quæ neptis post mortem meam in decem mensib. proximis, quib. filius meus moreretur, natus nata erit; heredes sunt. Et in Iustiniani constitutione lib. vi. Constitutionum: Si filius vel filia intra decem mensium spatium post mortem meam editi fuerint, heredes sunt. Paulus autem lib. xv. sententiar. ita scribit: Septimo mense natus matri prodest, ad ius liberorum. Ratio enim Pythagorei numeri hoc videtur admittere, vt aut septimo pleno, aut decimo mense partus maturior videatur. Quod etiam Alexander Aphrodisiensis, siue quis alius, in problematib. scribit. De eisdem numeris mentio fit a Cicerone lib. iiii. de natura deor. & a Macro

bio

bio in somnio Scipionis, & ab Aurelio Augustino apud Gratianum. De septimo autem mense Hippocrates in libro de septimestri & octimestri partu scribit CLXXXII. die partum legitimum nasci posse, quod Vlpianus refert; Et Paulus lib. xix. responsor. scribit septimo mense nasci perfectum partum receptum esse propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis. Scribit Herodotus lib. vi. Aristonem Lacedæmonior. Regem, cum ei nuntiatum esset ante decem menses exactos, quam uxorem duxerat, eam filium peperisse, iurasse apud Ephoros non esse suum. Id cum filio Demarato Regi postea nocuisset; matrem dixisse ait Aristonem stulte fecisse. Neq. enim semper mulieres decimo mense partum edere, sed & septimo, quod tum ei euenerat, & nono. Sed nos ad legitimam hereditatem reuertamur. Si nemo suus heres, vel eorum, quos inter suos heredes Prætores vel constitutiones vocant, existat, qui successionem quoquomodo amplectatur; Iustinianus ait ex lege XII. Tab. ad adgnatum proximum pertinere hereditatem. Quis autem adgnatus sit, in tutelis diximus. M. Cicero lib. iiii. de inuentione: Lex est, inquit: Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaq. eius adgnator. gentiliūq. esto. Hæc autem verba in Duodecim non fuisse arbitror, sed illa quæ Vlpianus refert lib. xlv. ad edictum: Familiaz, inquit, appellatio in res & in personas deducitur. In res, vt puta in lege XII. Tab. his verbis: ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Vocantur autem omnes ex hac lege, & si decimo gradu proximus ille adgnatus sit, admittitur; quod non ita est in cognatis, quos Prætores vocant; qui septimo gradu circumscribuntur, vel potius sexto. namq. ex septimo solus sobrino sobrinaue natus admittitur. Proximus autem in Duodecim habetur ille etiam qui solus est, vt Pomponius lib. i. ad Sabinum scribit. Masculor. vero & feminar. nulla erat ex hoc iure differentia; quod Iustinianus permultis locis testatur; quod postea immutatum esse moleste fert. Item capitis deminutione adgnationis ius tollitur, quod ex Duodecim descendit: illæ autem hereditates, quæ nouo iure competunt, vt ex S. C. Terrylliano & Orphitiano, capitis deminutione non pereunt, vt Iustinianus scribit;

Prætor

c. non obserue-
tis. xxvj. q. vii.l. intestato. in
fine. de suis &
legi.
l. septimo. de
sta. hom.

XXV.

Instit. de legi.
adgn. succ. in
prin.l. pronuntia-
tio. in prin. de
verb. signi.Instit. de succ.
coga. in fine.l. in vulgari. in
prin. de verb.
signi.l. lege xij. Tab.
l. vlt. C. de leg.
here. insti. de
exh. lib. p. sed
hæc quidem.
& de leg. adg.
succ. p. & hæc
quidem. atq.
alibi.
Instit. de S. C.
Orphi. p. scien

sum. & de suc
ce. cogn. in pri.
& leg. adgn.
tute. in fine.
l. capitis. de
suis. & legit.
† l. inter ad-
gnatos. vnde
legi.
Instit. de leg.
adgn. tute. p. i.
l. sunt autem.
de legit. tut.
Auth. de he-
red. ab intest.
ven. p. nullam.

XXVI.

Inst. de succe.
libert. in prin.

l. i. & iij. de he-
re. petitio.

l. licet inter ge-
sta. in fine. de
ver. signi.
l. pronuntia-
tio. p. i. eo.

XXVII.

Inst. de rer. di-
ci. p. venditiz.

Prætor tamen tamquam cognatos eos vocat. Inter ad-
gnatos enim & cognatos hoc interest, vt Modestinus li-
bro tertio Pandectar. scribit, † quod in adgnatis & co-
gnati continentur, in cognatis non vtiq. & adgnati. ver-
bi gratia, Patris frater, idest patruus, & adgnatus est & co-
gnatus: matris autem frater, idest auunculus, cognatus
est, adgnatus non est. Qua de causa Iustinianus lib. i. In-
stitutionum adgnatos esse definit cognatos per virilis fe-
xus cognationem coniunctos: quamuis in Cai definitione
cognati non appellentur. Hæc tamen omnia Iustinia-
ni legib. abrogata sunt, & ex Nouella cxxviii. nulla
est adgnator. & cognator. differentia, nulla quoq. eman-
cipationis & patriæ potestatis, sed ab intestato illis perso-
nis defertur hereditas, quæ ea constitutione enumeratæ
sunt. De patronorum successione Iustinianus scribit,
ita demum legem xii. Tab. ad hereditatem liberti vo-
casse patronum, si intestatus mortuus esset libertus here-
ditate suo nullo relicto. & Caius lib. vi. ad edictum prouin-
ciale scripsit hereditatem ad nos pertinere ex lege xii.
Tabular. ab intestato forte quod sui heredes defuncto su-
mus, vel adgnati, vel quod manumissimus defunctum,
quodve parens noster manumiserit. Nam hi quoq. quos
parentes manumiserint, nostros libertos esse dicimus, vt
idem Caius lib. xxi. scribit. Quamobrem in hanc rati-
onem Vlpiani verba accipiemus libro xlv. ad edi-
ctum: Ad personas, inquit, refertur familiæ significatio
ita cum de patrono & liberto loquitur lex (de duodecim
autem Tabulis loquebatur) Ex EA FAMILIA, inquit,
IN EAM FAMILIAM. & hic, inquit, de singularibus
personis legem loqui constat. Quæ verba existimo de li-
bertor. successione intelligenda, vt bona ex liberto in do-
minum veniant; vel vt ex parente in filium ius patrona-
tus perducat. Cetera quæ ad libertor. successionem
pertinent ex Prætorum edicto, ex lege Papia, & ex Iusti-
niani Græca constitutione quæ non exstat, sub titulo de
successione libertor. lib. iii. Institutionum cognoscen-
tur. Nos reliqua persequamur. Et quoniam veteres
nullam obligationem firmiorem emptione & venditio-
ne existimabant, de ea quid in xii. scriptum esset videam-
us. Et Iustinianus scribit lib. ii. Institutio. Venditæ
res

7 res & traditæ non aliter emptori adquiruntur, quam si is
7 venditori pretium soluerit, vel alio modo ei satisfecerit,
7 rit, veluti expromissore aut pignore dato. Quod quam-
7 quam cauetur, inquit, ex lege xii. Tab. tamen recte di-
7 citur & iure gentium, idest iure naturali, id effici. Idem
lib. iii. scribit emptionem & venditionem contrahi si-
mul atq. de pretio conuenerit. Pretium autem in nume-
rata pecunia consistere oportere. Pecunia initio Urbis ru-
di ære constabat. Quamobrem libra opus erat, vt pre-
tium solueretur: neq. enim signatis nummis utebantur.
Primus Seruius Rex signauit æs; argentum quinq. annis
ante primum bellum Punicum signatum est, post lxxii.
annos aurum, vt Plinius lib. xxxiii. scribit. Aes autem
illud, quo xii. Tabular. tempore utebantur, æs graue ap-
pellabatur, propterea quod asses tum libram penderent,
qui ad semuncias Papiriana lege venerunt. Quamobrem
7 Vlpianus lib. i. ad Sabinum scribit: Etiam aureos num-
7 mos æs dicimus. Ab eo nummor. pondere, vt Plinius ait,
expensa in rationib. dicuntur, item impendia, & depen-
dere; & militum stipendia, eiusq. stipis ponderandæ pen-
satores libripendes. & ob eam consuetudinem ponderan-
dæ pecuniæ in his emptionib. quæ mancipi sunt, libra in-
terponitur. Mancipi res, vt Seuerinus Boethius ait, sunt
quæ ita abalienantur, vt abalienatio per nexus fiat sol-
lemnitatem, neq. aliter per leges xii. Tabular. abaliena-
ri possunt. Nexus autem sollempnitatem ex Caio lib. i.
7 Institutionum ostendit, cuius verba sunt hæc: Est autem
7 mancipatio, vt supra quoq. indicauimus, imaginaria quæ-
7 dam venditio, quod ipsum ius proprium Romanor. est
7 ciuium; eaq. res ita agitur. Adhibitis non minus quam
7 quinq. testib. Romanis ciuib. puberibus, & præterea alio
7 eiusdem conditionis qui libram æneam teneat, qui ap-
7 pellatur libripens; is qui mancipium accipit, æs tenens
7 ita dicit: Hunc ego hominem ex iure Quintium meum
7 esse aio, isq. mihi emptus est hoc ære, æneaq. libra. De-
7 inde ære percipit libram, idq. æs dat ei, a quo mancipium
7 accipit, quasi pretij loco. Ceteræ autem res, quæ sui iu-
ris sunt, nec mancipi dicebantur. In iure quoq. res man-
cipi cedebantur in hunc modum, vt Caius scribit. Apud
magistratum populi Romani, vel Prætorem vel prouin-

Instit. de emp.
& vend. in pri.
& p. item pre-
tium.

cap. iij.

l. etiam. de
verb. signi.
d. lib. xxxij.

Cis

cia Præsidem, is cui res in iure cedebatur, rem tenens ita vindicabat: Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio. Prætor tunc interrogabat eum qui cedit, an contra vindicet; eoq. negante aut tacente, ei qui vindica- uerit, eam rem addicit; idq. legis actio vocabatur. Ita ple- no iure duob. his modis res in alterum transferebatur. Quamobrem Cicero in Topicis abalienationem esse de- finit eius rei, quæ mancipi est, aut traditionem alteri ne- xu, aut in iure cessionem, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Quod si res quæ mancipi est, sine his sollempni- tatib. tradatur, abalienari non poterat, nisi ab eo, cui tra- debatur, vfucaperetur. Imaginariam autem venditionem Caius appellat illam mancipationem, vt Iustinianus quoq. lib. 11. Institutionum appellat. Namq. cum duo olim testamentor. genera fuisse retulisset, quor. altero in pace atq. otio utebantur, quod calatis comitijs appella- bant, altero cum in prælium exituri essent, quod procin- ctum dicebatur: Accessit, inquit, tertium genus testa- mentorum, quod fiebat per æs & libram, scilicet quod per mancipationem, idest imaginariam quandam vendi- tionem agebatur, quinq. testib. & libripende ciuib. Ro- manis puberib. præsentibus, & eo qui familiæ emptor di- cebatur. Is autem emptor hereditatem emebat, & eam con- sequebatur testatore mortuo. Quod ne ita exploratum esset ac certum quis heres futurus esset, familiæ qui- dem emptor adhibebatur dicis causa, sed alter heres scri- bebatur, vt Theophilus ait. Cuius opinio Iustiniani au- ctoritate fulciri potest, qui solitos veteres scribit familiæ emptorem, & eos qui per potestatem ei coniuncti essent, a testamentarijs testimonijs repellere, non etiam here- dem, & eos qui in heredis potestate essent. Idem Iusti- nianus scribit emancipationem olim fieri solitam per ima- ginarias venditiones, & intercedentes manumissiones: quod alio loco retulimus. Qua de causa Alciatus noster & Viglius, quod Vlpianus lib. xx1. ad Sabinum scribit imaginariam venditionem non esse pretio accedente: in eandem rationem interpretantur. vno enim nummo ad- dicebantur, quæ ita venderentur. Pomponius lib. v111. ad Q. Mucium: Si vfusfructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi a domino

Infi. de testa.
in princ.

Infi. eo. p. sed
meque.

Infi. quib. mo.
ius p. p. sol. p.
præterea.

l. imaginaria.
de diuer. reg.
iur.

l. si vfusfru-
ctus. de iure
dot.

7 proprietatis detur; difficultas erit post diuortium circa
7 reddendum ius mulieri. Quidam ergo remedij loco re-
7 ste putauerunt introducendum, vt vel locet hunc vfum-
7 fructum mulieri maritus, vel vendat nummo vno; vt ip-
7 sum quidem ius remaneat penes maritum, perceptio ve-
7 ro fructuum ad mulierem pertineat. Et licet huiusmodi
7 locatio, ceteris casibus improbata sit (namq. Vlpianus
7 ait lib. lxxix. ad edictum: Si quis conduxerit nummo
7 vno, conductio nulla est, quia & hoc donationis instar in-
7 ducit.) venditio tamen, vt antea dixi, in multis alijs re-
7 bus frequentabatur, vt in fideicommissarijs quoq. here-
7 ditatibus. Nam quod Iustinianus lib. 11. Institutio. ait, si
7 quis totam hereditatem restitueret, emptæ & venditæ he-
7 reditatis stipulationes interponi solitas: id ex Theophili
7 Græcis institutionib. ita accipiendum est. Apud veteres
7 ante S. C. Trebellianum, posteaquam iussit Augustus Con-
7 sulib. vt in fideicommissis auctoritatem suam interpone-
7 rent, qua de causa Prætor proprius creatus est, quem fi-
7 deicommissarum appellabant (quamquam duos Præto-
7 res Claudius instituit, sed alterum Diuus Titus detraxit)
7 in hunc modum is qui de tota hereditate restituenda ro-
7 gabatur, sibi consulebat. Namq. per imaginariam vendi-
7 tionem vno nummo, vt Theophilus ait, hereditatem fi-
7 deicommissario vendebat: atq. ita stipulationes emptæ &
7 venditæ hereditatis iure interponebantur, post Trebellia-
7 num quoq. & Pegasianum S. C. si nollet quartam retine-
7 re. Apud Paulum etiam reperio lib. 11. sententiar. scri-
7 ptum esse, inter virum & vxorem contemplatione dona-
7 tionis imaginariam venditionem contrahi non posse.
7 quod minime mirum est, cum Vlpianus lib. v11. disputa-
7 tionum scribat, Inter virum & vxorem donationis causa
7 pretio vilioze venditionem nullius momenti esse, quam-
7 uis inter ceteros valeat, nisi vniuersa venditio donationis
7 causa facta sit. Quib. verbis hæc quoq. imaginaria ven-
7 ditio labefactari videtur. Multo etiam magis Modestini
7 verbis lib. v. regular. Contractus, inquit, imaginarij etiam
7 in emptionib. iuris vinculum non obtinent, cum fides fa-
7 cti simulatur, non intercedente veritate. Item Pauli lib.
7 11. ad edictum Aedilium Curulium: Nuda & imaginaria
7 venditio pro non facta est: & ideo nec alienatio eius rei

l. si quis con-
derit. locati.
l. si quis ante.
in fine. de ad-
quit. poss.

Infi. de fidei-
com. her. p.
ergo.

Infi. eo. in pri.
& de codici.
in princ.

l. ij. p. capta. de
orig. iur.

l. si quis dona-
tionis. de con-
trah. empt.

l. contractus.
de obliga. &
actio.

l. nuda. de con-
trah. empt.

*l.vn. C. de nu-
do iure Quiri.
tol. l.vn. C. de
vsuc. transfor.*

*Inst de rer. di-
ni. p. per tradi-
tionem.*

*l.i. de mater-
nis bonis. in
C. Theod.*

*d. l. vn. de vsu-
ca. transf. p.
cum autem.*

*l. iij. C. de ca-
stren. pecu.
lib. xij.*

*l. i. C. de susce-
pto. prap. & ar-
ca. lib. x.*

*l. cum oportet.
p. cum autem.
de bon. quæ
lib.*

*l. iij. C. de exe-
cuto. lib. xij.*

*l. petenti. de pi-
guo. actio.*

intelligitur. Deniq. Iustiniani constitutiones exstant duæ
lib. v. 11. Constitutionum, quibus inter dominium, quod
pleno iure ex iure Quiritium veniebat, & id quod in bo-
nis dicitur, item inter res diuidi, mancipi, & nec mancipi,
stipendiarias & tributarias, Italici soli, aut prouinciarum
nulla differentia est. De pleno iure in lege Iunia Norba-
na diximus. De rebus autem diuidi fortasse Constantini
constitutio mentionem fecit lib. v. 11. Theodosianar.
constitutionum. quas existimo diuidi esse appellatas,
quod diuidi possunt, vt res mancipi quæ mancipatione
abalienari, res nec mancipi, quæ alienari non possent.
Quod vero Budæus doctissimus vir, & antiquitatis peri-
tissimus, a quo permulta in hunc libellum transfulimus,
ait; nexum in Iustiniani constitutione, ad vetera nexa
esse referendum, neq. id alio loco in nostris libris reperi-
ri; non facile adfentior. Verba enim eius legis sunt hæc:
Vsucaptionem extendebant non tantum in Italico solo
nexu, sed in omnem terrar. orbem. Sed arbitrator nexum
pro diœcessi, aut prouincia, aut vt idem dicere solet, tra-
ctu esse vsurpatum; quod nescio, an alio loco reperitur:
aut si obligationem & vinculum significat, quod alios
vsurpasse ostendam, non illam veterem mancipationem
respexit. Quæ si facta esset, vt Seuerinus ait, vsucapione
opus non erat, nisi forte Iustinianus ea solum vsucapi pos-
se credidit, quæ nexu tradita essent. translatione tamen
vsu non negauerim, vt Alexandrum Imp. Errat qui ti-
bi persuasit, quod nexu paternæ potestatis iure sacramen-
ti solutus es. & Antoninus: Ipse securitatem debitam
commisisti nexu liberatus cum emolumentis accipiat. &
Iustinianus, Nexu paterno per emancipationem liberen-
tur. Quodq. durius est in Theodosij constitutione: Per
vicarios officior. ligatus ferreis nexib. cura prouincialis
officij ad debitum mittatur examen. Quod tamen defen-
di potest ex his quæ in Petillia lege diximus. Sic Vlpianus
lib. v. 1. opinionum: Petenti mutuam pecuniam credito-
ri, cum ad manum debitor non haberet, species auri de-
disse scribit, vt pignori apud alium creditorem poneret:
easq. voluntate domini nexas esse ait. Alior. libror. exem-
plis abstinemus, ne longiores simus. Illud in summa te-
nendum est ex XII. Tabulis venditionem mancipationemq.

nemq. manasse, qui modus legitimus alienationis habe-
batur. qua de causa eo utebantur in emancipationibus &
adoptionibus. & matrimonijs, quæ per coemptionem fie-
bant, & testamentis, quæ per æs & libram dicuntur; in
ceteris deniq. alienationibus atq. contractibus, quæ firmissi-
ma esse voluerunt. Cuius locum postea stipulationes oc-
cuparunt, de quibus alius erit scribendi locus. Quod ve-
ro docti aliquot viri scripserunt, quod Aristo ait legem
XII. Tab. emptionis verbo omnem alienationem fuisse
complexam, ad hanc venditionem imaginariam pertinere:
non facile mihi persuaserint. Qua de re quid ipse sen-
tiam, capite quinto dictum est. M. Cicero lib. III. Officiorum
scribit, sancitum esse iure ciuili, vt in prædijs
vendendis vitia etiam dicerentur, quæ nota essent vendi-
tori. Nam cum ex XII. Tabulis, inquit, satis esset cautum
ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui insitia-
tus esset, dupli pœnam subiret; a iureconsultis etiam reti-
centiæ pœna est constituta. Prædium autem iurisconsulto-
rum more Cicero appellat tam vrbani, vt ædes, quam
rusticum, vt ager, siue fundus. Ob hanc legem idem
in oratione pro L. Muræna Cos. designato ait: Quod si
in his reb. repetendis quæ mancipi sunt, is periculum iu-
dicij præstare debet, qui se nexu obligauit; profecto et-
iam rectius in iudicio Consulis designati is potissimum
Consul, qui Consulem declarauit, auctor beneficij Po-
Ro. defensorq. periculi esse debebit. Qua de causa, vt Bu-
dæus notat, non facile solebant mancipio dare, nisi qui
præstare possent, quod lingua nuncupassent. M. Varro
lib. II. de re rustica ita scribit: Dominum legitimum sex
fere res perficiunt; si hereditatem iustam adiit; si, vt de-
buit, mancipio ab eo accepit, a quo iure ciuili potuit; aut
si in iure cessit, qui potuit cedere, & id vbi oportuit; aut
si vsucepit, aut si e præda sub corona emit; tumve cum in
bonis sectioneve cuius publice venit. Addit id, quod non
facile nostri concedent: In seruo. emptione solet accede-
re peculium, aut si excipiet, stipulatio intercedere, Sa-
num eum esse, furtis noxisq. solutum. aut si mancipio,
inquit, non datur, dupla promitti, aut si ita pacti, simpla.
At in nostris libris apud Vlpianum lib. I. ad edictum Ae-
dilium Curulium: Aediles aiunt, Qui mancipia ven-
dunt,

*l. statuliberi.
de statulib.*

XXVIII.

cap. x.

*l. i. in princ. de
Aed. ed.*

dunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitijve cuiq. sit, quis fugitiuus, errove sit, noxave solutus non sit, eademq. omnia, cum ea mancipia veniunt, palam recte pronuntianto. De peculio seruor. contra Paulus lib. x. ad Sabinum scribit: In venditione serui peculium semper exceptum esse intelligitur. De dupla idem ait lib. v. Si dupla non promitteretur, & eo nomine agetur, dupli condemnandus est reus. Quibus verbis Varronis verba confirmantur, duplam ipso iure praestare debere venditorem, nisi de simpla actum sit. De aedib. vero Vlpianus lib. xxviii. ad Sabinum scribit: Venditor, si cum sciret deberi seruitutem, calauit, non euadet ex emptor actionem, si modo eam rem emptor ignorauit. Omnia enim quae contra bonam fidem fiunt, veniunt in empti actionem. Id est quod Cicero ait reticentiae poenam esse constitutam; & quod antea ex edicto Aedilium retulimus. Eisdem Vlpiani verbis ea controuersia tollitur, quam idem Cicero lib. i. de Oratore, & lib. iii. de Officijs refert. M. Marius Gratidianus C. Sergio Oratae, quem etiam Auratam appellat, aedes vendiderat, quas ab eodem paucis ante annis emerat; in mancipij lege Marius aedes seruire non dixerat, quas seruire constabat. L. Crassus Sergij nomine egit, ut quod vitium venditor sciens non dixisset, praestaret. M. Antonius Marium defendebat, cum id vitium ignotum Sergio non fuisset, non esse deceptum. Cuius defensio Vlpiano aequior visa est: tum enim teneri venditorem ait, cum emptor ignorauit. Non enim, inquit, videtur esse calatus, qui scit: neq. certiorari debuit, qui non ignorauit. De furtis apud Marcobium lib. i. Saturnalior. lex xii. Tabular. refertur in hac verba: SI NOX FVRTVM FACTVM SIT, SI IM ALIQVIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO. In qua lege animaduertit NOX pro noctu dictum esse, & IM pro eum. Quod totum ex Gellij lib. viii. qui hodie non extat, sumptum esse videtur, ut ex eius libri epitome animaduerti. Sextus quoq. Pompeius scribit, CALIM anti-quos dixisse pro clam, NIS pro nobis, SAM pro suam, IM pro eum. Ipsius legis sententia apud Caium lib. vii. ad edictum prouinciale refertur. Lex, inquit, xii. Tab. furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ip-

l.ij. de cuius.

l.ij. eo.

l. i. de actio.
empt.s. l. i. in fine.
XXIX.
cap. iv.l. itaq. si seruus.
ad Leg. Aquil.

7 id ipsum cum clamore testificetur. Addit id, quod eadem lege dicebatur: Interdium autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat; ut tamen aequum cum clamore testificetur. Idem Caius lib. xiii. Furem interdium deprehensum non aliter occidere lex xii. Tab. permittit, quam si telo se defendat. Teli autem appellatione & ferrum, & fustis, & lapis, & deniq. omne quod nocendi causa habetur, significatur. Hoc autem postremum idem Caius lib. i. ad Leg. xii. Tabularum, hac eadem de re fortasse agens, plurib. verbis scribit: Telum, inquit, vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur: sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Addit appellationis causam fuisse ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, quod procul significat; βίαις quoq. apud Graecos, quod ἀπὸ τοῦ βίαιος dicitur, pro quocumq. telo vsurpari. in quam rem testimonio vtitur Xenophontis lib. v. expeditionis Cyri minoris, quod ab Iustiano quoq. refertur lib. i v. Institutionum, ut a nobis est lib. i v. Emendationum scriptum. Hanc autem legem Cicero significauit in Miloniana oratione: Quod si xii. Tabulae nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui quoquomodo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Ciceronis verba Aurelius Augustinus referre videtur apud Gregorium lib. v. Decretalium epistolarum: In antiquis, inquit, legib. quib. ista est antiquior (de sacris autem Iudaeor. legib. agebat) inuenitur impune occidi nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem si se telo defenderit; iam enim plus est, quam fur. Mosen vero multo antiquiorem xii. Tabulis fuisse, Eusebius diligentissimus vir in huiusmodi reb. peruestigandis locuples esse testis potest, qui initio eius libri quem de temporib. inscribit, testatur Mosen, qui leges Iudaeis dedit, Inachi temporib. fuisse, ut multi scripserunt. Inachum autem quingentis annis bellum Troianum antecessisse. Hic ille Inachus est, de quo Naso ait:

*Inachus vnus abest; imoq. reconditus antro
Fletibus auget aquas; natamq. miserrimus lo
Luget, ut armisam.*

l. si pignore. P.
furem. de furt.l. si calatur. p.
telum. de ver.
signu.Instit. de pub.
iud. p. item
lex Cornelia.
de sicarijs.e. iij. de homi.
August. quazst.
lxxxiv. in Exod.lib. i. Meta
morph.

Quam

cap. xvij.

cap. i.

l. ij. p. deinde
cui post. & seq.
de orig. iur.

Quam fabulam in eadem tempora Eusebius retulit. Sed vt ad furta reuertamur, A. Gellius lib. x i. scribit Dracorem Athenis legem tulisse, vt qui furtum qualecumq. fecisset, capite puniretur. Ea autem lex cum acerba nimis esse videretur, Solon dupli tantum pœnam statuit. Decemviri ab vtroq. mutuati, manifestum furem occidi permiserunt, si cum furtum faceret, nox esset; aut interdium se telo defenderet. ceteros manifestos fures verberari liberos, additq. iusserunt (quod lib. xx. appellat in seruitutem tradi) ei, cui factum furtum sit. Seruos vero verberari adfici, & de saxo præcipitari. Pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari, noxamq. ab his factam sarciri. Prætorum autem Consulibus lex appellat, ni fallor, vt apud Liuium lib. III. Neq. enim sine causa Cicero lib. III. de legib. ita de Coss. legem tulit: REGIO IMPERIO DVO SVNT: I. Q. PRÆEVNDO, IVDICANDO, CONSVLENDO, PRÆTORES, IVDICES, CONSVLES APPELLANTOR. Nam Pomponius lib. sing. enchiridij post leges has latas, & post Tribunos militares creatos, & plebeios Consules, ait: Cumq. Consules auocarentur bellis finitimis, neq. esset qui in ciuitate ius reddere posset; factum est vt Prætor quoq. crearetur, qui Urbanus appellatus est, quod in Vrbe ius redderet. Liuius quoq. in calce libri sexti concessum fuisse ait ab nobilitate plebi de Consule plebeio, a plebe nobilitati de Prætoribus vno, qui ius in Vrbe diceret, ex patrib. creando, L. Aemilio Mamercum, L. Sextio Coss. designatis. Asconius autem Prædianus in Prætura vrba Ciceronis scribit, veteres omnem magistratum, cui pareret exercitus, Prætorum appellasse. vnde Prætorium tabernaculum eius ducis appellatur: quod Iustinianus etiam scribit Nouella xx i v. & in castris porta Prætoria; cohorsq. Prætoria comites eius ducis dicebantur. Inde etiam Præfectus Prætorio dictus est, quod Imperatoris Prætorio præfectus esset. Cum Asconio facit Iustiniani Nouella xx v. quæ de Prætoribus Lycæoniæ inscribitur. Prætoris, inquit, nomen Romani magistratus est, atq. ante ipsos quidem Consules in veteri atq. præclara constitutione Reip. vsurpatum. Etenim olim Romani, imperatores suos Prætores appellabant, qui & militaribus copijs præessent, & iura scriberent, quibus omnes

nes obedirent. Quod ita distinguendum est, vt ante Prætorum vrbanum eiusmodi duces atq. Imperatores id nomen significaret; postea & iudicibus & prouincijs præfuerunt, alijs Prætoribus creatis, qui in prouincias irent; item alijs, qui de quibusdam criminibus atq. de fideicommissis cognoscerent, vt idem Pomponius & Iustinianus scripserunt. Qui in prouincias venerant, iurisdictionis & rei militaris, vt Iustinianus scribit, curam gerebant, edictis prouincialibus propositis ad exemplum Urbani edicti, quod postea perpetuum appellatum est, vt in Cornelia lege diximus, & lib. i. Emendationum nostrar. Sex. Pompeius Prætoriam portam in castris appellatam esse ait, qua exercitus in prælium educeretur, quia initio Prætores erant, qui postea Consules, & bella administrabant, quorum tabernaculum Prætorium dicebatur. Prætoriam cohortem dictam esse, quæ a Prætoribus non discederet. Nam Scipio, inquit, Africanus primus fortissimum quemq. delegit, qui ab eo in bello non discederet, & cetero militiæ munere vacarent, & sesquiplext stipendium acciperent. Cornelius Tacitus lib. i. denarijs duobus, hoc est, assibus duobus & triginta, eos qui ex Prætoribus cohorte essent, ceteros milites assibus decem singulis diebus meruisse scribit. De hac cohorte Vlpianum sensisse arbitror lib. sing. de officio Prætoris Tutelaris, vt alio loco dictum est. Varro quoq. lib. ii. de vita Po. Ro. apud Nonium Marcellum scribit: Idem dicebantur Consules & Prætores, quod præirent populo, Prætores; quod consulerent Senatui, Consules. Sequitur apud Gellium obscurus locus, de quo nos lib. i v. Emendationum imperfecte egimus. Ea quoque, inquit, furta, quæ per lancem liciumq. concepta essent, perinde ac si manifesta forent, vindicauerunt. Nam licet quid conceptum furtum esset ex Iustiniani libro quarto, & Pauli secundo sententiarum declarauerimus, lancem tamen ad mancipationem, & licium ad inlicium, hoc est vocandum, vt Varro scripsit, referebamus. Postea vero reperimus apud Sex. Pompeium lance & licio dici, quia qui furtum in aliena domo quaesitum ibat, licio cinctus intrabat, lancemq. ante oculos tenebat propter matrum famam, aut virginum præsentiam. Sed & idem Gellius lib. x i i. scribit Tyronem M. Tullij

d. l. ij. p. capta.
& Nou. xxiv.l. si Tribunus
de excusa.

verb. Confusã.

d. lib. xvij.

Inst. de oblig.
quæ ex del. na.
p. conceptum.lib. v. de ling.
Lat.

verb. Lance.

cap. iij.

liber-

libertum scripsisse lictores a licio appellatum, quo is qui magistratib. ministrabat, præcingebatur. quamquam Gellius Valgium Rufum sequi mauult, vt lictores a ligando dicerentur, sicut lectores a legendo, victores a vincendo. Licia autem ea fila sunt, quæ staminibus implicantur in tela, de quib. Vergilius:

Georgici.

*Septima post decimam felix & ponere vites,
Et pressos domitare boues, & licia tela*

Addere.

Et alio loco:

Eclog. viij.

*Terna tibi hæc primum triplici diuersa colore
Licia circumdo.*

cap. x.

Itaq. arbitror, vt apparet eum magistratus iussu in domum alienam ingredi ad furtum concipiendum, licio præcinctum fuisse. Idem Gellius lib. xvi. ait, furto quæstiones cum lance & licio euauerunt. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testib. præsentib. furtiua res quæsitæ & inuenta est, vt Iustinianus scribit. A capiendo autem id dicebatur, opinor, quod furtum ceptum illic esset. Quæ omnia obsoluerunt; nam Prætores manifesto furto actionem in quadruplum dederunt, concepto & oblato tripli. Iustinianus hanc quoq. tripli actionem omisit, & manifesto furto quadrupli reliquit, nec manifesto dupli. Nec manifestum autem arbitror in xii. eadem dupli pœna, quam Solon sanxit, fuisse punitum, quod Cato initio libri de re rustica significare videtur.

Instit. de perp. & tem. actio.

Instit. de obl. quæ ex del. na. p. pœna.

XXX. Ii. arbor. fur. cas.

Cetera, quæ ad hunc locum pertinerent, quarto libro Emendationum & opinionum scripsimus. Si furtim arbores cæsæ sint, & ex lege Aquilia, & ex xii. Tabular. dandam actionem Labeo ait apud Paulum lib. ix. ad Sabinum. Ea autem lex erat, vt qui iniuria cecidisset alienas arbores, lueret in singulas asses xxv. quod Plinius Secundus initio lib. xvi. naturalis historię scripsit. Asses autem tum libriles erant, hoc est, libram æris pendebant, vt sæpe dictum est. Ad eam legem Caius, vt opinor, scripsit, cum lib. i. ad legem xii. Tab. ait: Sciendum est autem eos qui arbores, & maxime vites ceciderint, etiam tamquam latrones puniri. Item illud: Certe non dubitatur si adhuc adeo tenerum sit, vt herba loco sit, non debere arboris numero haberi. Eiusdem legis esse arbitror ea verba, CAEDERE, CINGERE, ET SVB-

SECARE;

SECARE: quæ Paulus lib. ix. ad Sabinum ita interpretatur: Cædere est non solum succidere, sed etiam ferire cædendi causa. cingere est deglabrare. subsecare est subsecuisse. Ideoq. Vlpianus ait lib. xxxvii. ad edictum: Si quis radicitus arborem euellerit, vel extirpauerit; hac actione non tenetur. neq. enim vel cædit, vel succidit, vel subsecuit. Aquilia tamen tenetur, quasi ruperit. Sed fortasse hæc ad edicti verba pertinent: illa ad xii. quæ sequuntur. Siue autem quis suis manibus, siue dum imperat seruo arbores cingi, subsecari, cædi; hac actione tenetur. Idem & si libero imperet. Aut etiam utroq. loco ad edicti verba respexit. Apud Alfenum lib. vii. Digestor. in lege locationis scriptum fuisse dicitur: REDEMPTOR SILVAM NE CAEDITO, NEVE CINGITO. quæ verba ex superscriptis intelligentur. Idem Plinius lib. xviii. scribit: Frugem aratro quæsitam furtim nocte paruisse, ac secuisse, puberi xii. Tabulis capitale erat, suspensumq. Cereri necari iubebant, grauius quam in homicidio conuictum. Impubem Prætoris arbitrato verberari, noxamve duplionemve decerni. Huius legis mentio fit, vt arbitror, ab Vlpiano lib. xli. ad Sabinum: Si glans, inquit, ex arbore tua in meum fundum cadat, eamq. ego immisso pecore depascam; Aristo scribit non sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possim. Nam neq. ex lege xii. Tabularum de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur: neq. de pauperie, neq. de damni iniuriæ agi potest. In factum itaq. erit agendum. Hæc igitur fortasse Pliniana est, quæ ab Vlpiano de pastu pecoris dicitur. quamuis hic glandis, ille frugis mentionem fecerit. Addit Caius lib. i. v. ad legem xii. Tabular. Qui ædes, aceruumve frumenti iuxta domum positum combusserit; vinctus verberatus igni necari iubetur; si modo sciens prudensq. id commiserit. Si vero casu, id est negligentia, aut noxiam sarcire iubetur, aut si minus idoneus sit, lenius castigatur. Appellatione autem ædium omnes species ædificij continentur. Huic legi adfinis illa est, cuius verba Seruius Grammaticus refert. NEVE ALIENAM SEGETEM PELLEXERIS. cum illud Vergilianum carmen interpretaretur:

Atq. satas alio vidi traducere messes.

Kk

Erant

I. cædere. co.

I. furtim. co.

I. in lege. locati.

XXXI.

cap. iij.

I. qui seruantur. in fine. de præscr. ver.

I. qui ædes. de incendio & ruina.

XXXII.

Eclog. viij.

Erant enim ex lege XII. Tabular. omnia hæc cantationum genera punita. Nam Plinius lib. XXVIII. scribit legum ipsar. verba fuisse: *QVI FRVGES EXCANTASSET.* & alibi: *QVI MALVM CARMEN INCANTASSET.* Quib. verbis Crinitus abusus est, item superiorum aliquot legum, lib. v. de honesta disciplina. De iniurijs apud Gellium lib. xx. hæc verba referuntur XII. Tabular. *SI INIVRIA ALTERI FAXIT, XXV. AERIS POENAE SVNTO.* Quam legem cum Q. Labeo interpretaretur, ita scribit: L. Neratium improbum hominem atq. immani vecordia, pro delectamento habuisse os liberi hominis manu sua verberare, seruoq. quem cum crumena assium plena ducebat, iubere solitum, vt iniuriam passo XXV. asses ex lege XII. Tab. numeraret. Quam obrem Prætores edixerunt, Recuperatores se iniurijs æsti mandis daturos. In eadem lege scriptum erat: *SI MEMBRVM TRVPIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO.* Qua de re Iustinianus scribit lib. IV. Institutionum: Pœna, inquit, iniuriar. ex lege XII. Tabular. propter membrum quidem ruptum talio erat, propter os vero fractum nummaria pœnae erant constitutæ quasi in magna veterum paupertate. Sed postea Prætores permittebant ipsis qui iniuriam passi sunt, eam æstimare. Sed apud Gellium Sex. Cæcilius dicebat non omnes iniurias XXV. libris æris æstimatas, etsi ea pecunia magna illis temporib. esset; sed atrociores iniurias, vt de osse fracto, liberis vel seruis factas, impensiore damno vindicatas, item alias talione. Ad quam talionem non ante veniebat, quam is qui iniuriam fecerat, pacisci nollet. Verum & id ad æstimationem iudicis redigi solitum ait. Nam si reus, inquit, qui depacisci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat, æstimata lite iudex hominem pecunia damnabat. Eiusdem legis mentio fit ab eodem Gellio lib. XVI. & a Sex. Pompeio, ex quo Gellius corrigendus est. Ad hanc legem fortasse pertinet quod Quintilianus lib. I. scribit, in Duodecim reperiri, *NI ITA PAGVNT.* cui simile est, inquit, cadunt. inde prima positio, etiam si ventustate exoleuerat, pago, vt cado. vnde non erat dubium sic pepigi nos dicere, vt cecidi. Vtitur eo verbo is qui ad Herennium rhetorica scripsit libro secundo in lege an efficta,

cap. ij.

XXXIII.

cap. i.

al. RAPSIT.
Instit. de iniur.
P. pœna.

d. lib. xx.

cap. X.
verb. Talio.

cap. vi.

ficta, an vera? *REM VBI PAGVNT, ORATIONE PAGVNT.* Et Cicero lib. I. de legib. ludens in ea sententia, quam inter Stoicos & Academicos tulit. Nam cum *Quinctus* frater interrogasset, quam nam sententiam dicerent? *Requiri, inquit, placere terminos, quos Socrates pegerit, ijsq. parere.* Ad eandem etiam illa quoq. fortitan referenda sunt, quæ *Vlpianus* ait lib. XVIII. ad editum: *Lex Aquilia omnib. legib. quæ ante se de damno iniuria locutæ sunt, derogauit; siue XII. Tab. siue alia quæ fuit.* Et quod paulo ante retuli ex eodem *Vlpiano* libro XXI. ad *Sabinum.* Huc accedit, quod *Cicero* lib. IV. de *Repub.* scripsit, vt *D. Augustinus* refert lib. II. de ciuitate *Dei:* Apud *Græcos* fuit etiam lege concessum, vt quod vellet *comœdia* nominatim, de quo vellet, diceret. Itaq. quem illa non attingit? vel potius quem non vexauit? cui pepercit? *Nostræ* contra XII. Tabulæ cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoq. faciendam putauerunt: *SI QVIS OCCENTAVISSET, SIVE CARMEN CONDIDISSET, QVOD INFAMIAM FACERET, FLAGITIVMVE ALTERI.* Præclare. iudicij enim ac magistratum disceptationibus legitimis propositam vitam, non poetarum ingenijs habere debemus, nec probrum audire, nisi ea lege, vt respondere liceat, & iudicio defendere. *Occentaui* non *actitaui* scripsisse *Ciceronem* arbitror, vt eruditiss. vir *Lud. Viues* probat, *Sex. Pompeium* secutus, qui ita scribit: *Occentaui* antiqui dicebant, quod nunc, *conuicium* fecerint, dicimus; quod id clare, & cum quodam canore fit, vt procul exaudiri possit. *Paulus* lib. V. sententiar. *Iniuriarum*, inquit, actio lege XII. Tab. introducta est, de famosis carminibus, membris ruptis, & ossibus fractis. *Arnobius* lib. IV. *Carmen* malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur, & vita, *Decemuiralib. scitis* euadere noluitis impune. Ac ne vestras aures conuicio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocib. formulas constituitis iniurijs. De eadem hac lege idem *Cicero* initio libri quarti *Tusculanar. quæstionum* ita scribit: Id etiam XII. Tabulæ declarant conditam tum solitum esse *carmen*; quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam leges sanxerunt. De hac *Flaccus* in arte:

Successit vetus his comœdia, non sine multa

Li. ad I. Aqvi.

d. I. qui seruam
dar. p. vlt. de
præf. ven.
XXXIV.
cap. ix.

*Laude: sed in vitium libertas excidit, & vim
Dignam lege regi. lex est accepta, chorusq.
Turpiter obicit, sublato iure nocendi.*
Et in epistola ad Augustum:

lib. ij. epist. i.

Quin etiam lex

*Pœnaq. lata, malo que nollet carmine quemquam
Describi. vertere modum formidine fustis
Ad bene dicendum, delectandumq. redacti.*

l. lex Cornelia.
p. si quis de
iniur.XXXV.
l. ij. p. deinde
ex his legibus.
de orig. iur.

Sed lege Cornelia de iniurijs, & quodam S. C. capitalis
pœna in eam conuersa est, vt is intestabilis sit, vt alio lo-
co dictum est. Nunc ad actiones veniamus. Et Pom-
ponius lib. sing. enchiridij scribit ex XII. Tabulis actio-
nes compositas fuisse, quibus inter se homines discepta-
rent, quas ne populus prout vellet institueret, certas sol-
lemnesq. esse voluerunt. Hæq. legis actiones, idest legi-
timæ, propter XII. Tabulas appellatae sunt. Sed & legum
interpretandarum scientiam & actiones apud collegium
Pontificum fuisse scribit, qui constituebant inter se quis
eor. præesset singulis annis. eaq. consuetudine, inquit,
populus annis prope centum vsus est. Postea cum Ap-
pius Claudius proposuisset, & ad formam redeuisset has
actiones; Cn. Flavius scriba eius libertini filius subre-
ptum librum populo tradidit. & adeo gratum fuit id mu-
nus populo, vt Tribunus Pl. fieret, & Senator, & Aedilis
Curulis. Liber autem qui eas actiones continet, appel-
latur ius ciuile Flavianum. Sed quia augescente ciuitate
deerant quædam genera agendi, non post multum tem-
poris spatium Sex. Aelius alias actiones composuit, & li-
brum populo dedit, qui appellatur ius Aelianum. Hæc
Pomponius de actionib. ait. Lilius vero de Flauio lib.
IX. ita scribit, P. Sulpicio Auertone, P. Sempronio So-
pho Coss. Cn. Flavius Cn. F. scriba patre libertino Ae-
dilis Curulis fuit, antea Tribunus fuerat, & Triumuir no-
cturnus, item colonæ deducendæ. Ciuile ius repositum
in penetralibus Pontificum euulgauit, Fastosq. circa fo-
rum in albo proposuit, vt quando lege agi posset, sciretur.
De fastis & nefastis dieb. nota sunt Nasonis carmina:

lib. i. Fast.

*Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur;
Fastus erit, per quem lege licebit agi.*

cap. xvi.

Macrobius quoq. lib. I. Saturnalior. scribit dies aut festos
esse,

esse, aut profestos, aut intercios. Festos dijs dedicatos,
profestos hominib. ob administrandam remp. atq. pri-
uatam, intercios dijs hominibusq. esse communes. qui
ita appellati sunt, quod inter cæsa & porrecta fari Præto-
ri, iusq. dicere licebat; cum vero hostia cædebat, aut
cum porriciebatur in ignem, fari non licebat. Quod Var-
ro ita accipit, vt mane & vesperi nefas sit. Idem refert Q.
Mucij sententiam fuisse, vt expiari vix posset, qui prudens
id verbum emisisset: manumissum vitio liberum esse di-
cebat. Profestos dies in fastos, comitiales, comperendi-
nos, statos, & præliares diuidit. item alia diuisione in fa-
stos atq. nefastos. Fasti sunt, inquit, quib. licet fari Præ-
tori tria verba sollempnia, DO, DICO, ADDICO. Comi-
tiales, quib. cum populo agi licet, hoc est, comitia haberi.
Sed fastis lege agi poterat, cum populo non poterat;
comitialib. vtrumq. fieri poterat. Comperendini dice-
bantur, quib. vadimonium liceret dicere, & reum compe-
rendinari, vadibus, vt arbitror, datis. Stati dies, qui iudicij
causa cum peregrinis interponebantur, vt in XII. Tabulis
apud Ciceronem lib. I. de Officijs, AVT STATVS DIES
EVM HOSTE. & Plautum in Curgulione, Si status condi-
ctus cum hoste intercedit dies. Hostes autem peregrinos
olim appellatos antea scripsimus. Stati appellabantur, vt
opinor, quod sifteret se quis in iudicio. nam Sex. Pom-
peius ait: Status dies vocatur iudicij causa constitutus.
Præliares & iustos dies Macrobius ita distinguit, vt iusti
sint continui triginta dies, quib. exercitu imperato vexil-
lum rufi coloris in arce positum esset; quod apud Dionem
quoq. legisse me arbitror; præliares omnes, quib. fas esset
res repetere, vel hostem laceßere. Itaq. Flavius fastos pro-
posuisse dicitur, quib. dies fasti, quib. lege agi liceret, a
Decemuiris conscriptum fuerat. Sed ea tabula, qua fasti
continebantur, occultata fuisse dicitur, quoad Flavius
eam protulit. quod Pomponium non scripsisse miran-
dum esset, nisi animaduertissem Ciceronis tempore non
fatis hæc inter antiquitatis peritissimos constare. Ita e-
nim M. Cicero lib. VI. ad Atticum scribit: In libris de
Repub. vnum ἱστορικόν requiris de Cn. Flauio Annij F.
(ita enim scriptum in aliquibus libris reperi hoc loco,
& apud Gellium lib. VI. licet sint qui Cn. F. scribant, vt
apud

lib. v. de ling.
Lat.

Macrobi. ibid.

Epi. i.

cap. ix.

apud Liuium) Ille vero ante Decemuīros, inquit, non fuit; quippe qui Aedilis Curulis fuerit: qui magistratus multis annis post Decemuīros institutus est. Quid ergo profecit, quod protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur a paucis. Nec vero pauci sunt auctores Cn. Flauium scribam fastos protulisse, actionesq. composuisse; ne me hoc, vel potius Africanum (is enim loquitur) commentum putes. Et in eodem libro: Illud de Flauio & fastis, si secus est, commune erratum est, & tu belle *ἰσθρησας*, & nos publicam prope opinionem secuti fumus, ut multa apud Græcos. Ex hac fastor. tabula illud fortasse sumptum est, quod Macrobius lib. i. Saturnaliorum refert in Duodecim fuisse, SOLIS OCCASVS SUPPREMA TEMPESTAS ESTO. quod A. Gellius lib. xvii. plenius refert. In XII. inquit, Tabulis ita scriptum est: ANTE MERIDIEM CAVSAM CONICITO, CVM PERORANT AMBO PRAESENTES. POST MERIDIEM PRAESENTILITEM ADDICITO. SI AMBO PRAESENTES, SOL OCCASVS SUPPREMA TEMPESTAS ESTO. Varro tamen scribit post XII. Tab. legem Platoriam id quoq. tempus iubere esse supremum, quo Prætor supremam populo in comitio pronuntiaffet. Legis verba refert Censorinus de die natali. Idem Cicero in oratione pro L. Muræna, quam dixit aduersus Ser. Sulpicium, has ipsas actionum formulas irridens, & iuriconsultor. auctoritatem minuens, ita scribit: Possent agi lege necne, pauci quondam sciebant: fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia qui consulebantur, a quibus etiam dies tamquam a Chaldæis petebantur. Chaldæi, ut ex libris de diuinatione constat, diuinationem ex astris & ex natali die ducebant, ijdem dies salutare atq. atros cuiusq. rei agendæ prædicabant. ad eorum similitudinem Cicero ait dies a consultis peti solere, quib. agi liceret. Sed postea inuentus est, inquit, scriba quidam Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis dieb. ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis iuriconsultis eorum sapientiam compilauit. Idem lib. i. de Oratore: Veteres illi, inquit, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ atq. augendæ potentiæ suæ causâ peruulgari artem suam noluerunt: deinde postea-

ead. epist.

cap. iij.

cap. ij.

lib. v. de ling. Lat.

7 steaquam est editum, expositis a Cn. Flauio primum actionibus, nulli fuerunt qui illa artificiosè digesta generatim componerent. Actio autem, ut Iustinianus definit, nihil aliud est, quam ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur. Hæ in formulas quasdam fuerant redactæ a Claudio & Aelio, ut antea dictum est, de quib. veteres scriptores multa retulerunt. Sed eas formulas Imp. Constantinus sustulit, item Theodosius non impetratæ actionis exceptionem, ut ex lib. ii. Constitutionum Iustiniani & Theodosij constat. Ad actionum materiam pertinere arbitrator, quæ in eisdem legib. de in ius vocando dicebantur. Itaq. apud Gellium lib. xx. referuntur hæc eius legis verba: SI IN IVS VOCAT, SI MORBUS, AEVITASVE VITIVM EXTITIT, QVI IN IVS VOCABIT, IUMENTVM DATO: SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO. Quæ verba ita Sex. Cæcilius interpretabatur, ut morbus non grauem ægrotationem cum febre significaret, sed valitudinis atq. imbecillitatis vitium aliquod. ille enim alter morbus fonticus a Decemuiris appellatur, ut proximo capite dicetur. Iumentum vero non vnicum pecus tergo vehens, sed ut ipse appellabat, vestibulum aliquod, quod iunctis pecorib. trahebatur, vnde nomen accepit. Arcera plostrum erat vndiq. rectum atq. inunitum, quasi arca quædam magna vestimentis instrata, qua nimis ægri aut senes portari cubantes solebant. quod Nonius quoq. Marcellus multis exemplis confirmat, in quib. xii. Tab. verba refert. item Varro in libris de lingua Latina. De æuitate in Annali lege diximus pro ætate id nomen accipi solere. Itaq. si quis in ius vocatus sit, & leui morbo aut ætatis imbecillitate impediatur, quominus sistere se possit, vehiculum illi, qui vocat, dabit; lecticam sternere non cogetur. Huius legis initium a Cicerone refertur lib. ii. de legib. A paruis 7 Quincte, inquit, didicimus: SI IN IVS VOCAT, atq. 7 eiusmodi alias, leges nominare. Ex quo loco illud quoq. apparet, initijs legum nonnumquam relatis totas leges referri videri, quod hodie nostri vsurpant. Caius vero lib. i. ad legem xii. Tabular. de in ius vocando ita scripsit: Pleriq. putauerunt nullum de domo sua in ius vocari licere: quia domus tutissimum cuiq. refugium atq. receptaculum sit. eumq. qui inde in ius vocaret, vim infer-

Insti. de actio. in prin.

l. i. & ij. C. de iuris formulis, & imp. act. sub la. & l. vni. de omiffa actio. imper. in C. Theod. XXXVI. cap. i.

lib. iv.

l. pleriq. de in ius voca.

re videri. Sic Cicero pro domo: Quid est sanctius, inquit, quid omni religione munitius, quam domus vniuscuiusq. ciuium? Hic aræ sunt, hic foci, hic dij penates, hic sacrae religionis caeremoniae continentur, hoc perfrugium est ita sanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas sit. Idem Caius ait: Sed etiam a vinea, & balineo, & theatro nemo dubitat in ius vocari licere. Item: Neq. impubes puellas, quæ alieno iure subiectæ essent, in ius vocare permissum est. Hæc ad XII. Tab. pertinuisse arbitramur, quando in Cai libris reperiuntur, & si de legum sententia nobis non constet. Vlpianus tamen lib. LXXIV. ad edictum scribit: Lex XII. Tab. si iudex vel alter ex litigatorib. morbo fontico impediatur, iubet diem iudicij esse diffisum. Ad hanc legem Iuliani verba referuntur lib. v. Digestor. Quæsitum, inquit, est cum alter ex litigatorib. febricitans discessisset, & iudex absente eo pronuntiasset, an iure videretur pronuntiasse; respondit: Morbus fonticus etiam inuitis litigatorib. ac iudice diem differt. Fonticus autem existimandus est, qui cuiusq. rei agenda impedimento est. Litiganti porro quid magis impedimento est, quam morus corporis contra naturam, quam febrem appellant? Ex quib. verbis apparet diem esse diffisum significare differri oportere iudicium. quo pacto Gellium lib. xiv. vsum esse alij animaduertent. De fontico morbo Iauolenus lib. xiv. ex Cassio scribit: Morbus fonticus est, qui cuiq. rei nocet. Sex. Cæcilius, vt paulo ante dicebam, morbum vehementiorem vim grauiter nocendi habentem Decemuiros quodam loco appellasse ait. Huius nominis origo explicatur a Venuleio lib. v. actionum. Quotiens morbus, inquit, fonticus nominatur, eum significari Cassius ait, qui noceat. Nocere autem intelligi, qui perpetuus est, non qui tempore finiatur. Sed morbum fonticum eum videri, qui incidit in hominem postquam is natus sit. Fontes enim nocentes dicuntur. Sex. quoq. Pompeius Aelium refert ita fonticum in XII. interpretantem, hoc est, cum iusta causa, aut qui noceat, quod fontes significat nocentes. Addamus hoc loco, quod Caius ait lib. i. ad legem XII. Tab. Si is qui fideiussorem dedit, ideo non steterit, quod Reipub. causa afuerit; iniquum est fideiussorem ob alium

l. sed etiam. co.

l. neq. impubes. co.

XXXVII.

l. si p. si quis iudicio si quis cautio.

l. quæsitum de re iud.

cap. ij.

l. morbus. de verb. signi. apud Gellium lib. xx.

l. vlt. de edil. edi.

l. si is qui. si quis cautio.

alium necessitate sistendi obligatum esse, cum ipsi liberum esset non sistere. Idem ait: Qui in ius vocatus est, duob. casib. dimittendus est; si quis eius personam defendet, & si dum in ius venit, de re transactum fuerit. Ad hunc etiam locum conueniret, quod de stato die cum hoste capite xxxv. dictum est. Acerbissima autem legis, quæ ad eos qui iudicata non faciunt, pertinet, verba apud Gellium lib. xx. sunt hæc: AERIS CONFESSI, REBUSQ. IVRE IUDICATIS TRIGINTA DIES IVSTI SVNTO. POST DEINDE MANVS INIECTO ESTO, IN IVS DVCCITO, NE IUDICATVM FACIT: AVT QVI PSEVDO EO IN IVRE VIM DICIT, SECVMDVCCITO, VINCITO AVT NERVO, AVT COMPEDIB. XV. PONDO, NE MINORE: AVT SI VOLET, MAIORE VINCITO. SI VOLET, SVO VIVITO. NE SVO VIVIT, QVI EVM VINCTVM HABEBIT, LIBRAS FARRIS IN DIES DATO: SI VOLET PLVS DATO. & postea: TERTIIS NVNDINIS PARTIS SECANTO: SI PLVS MINVSVE SECVERVNT, SINE FRAVDE ESTO. Hac lege vt Sex. Cæcilius dicebat, ad monebantur ciues Romani: fidem seruare, quam omnium maxime maiores coluerant. Confessi igitur æris alieni iudicatis iusti dies xxx. dati sunt conquirendæ pecuniæ causa. Iustos autem appellabant, quasi iustitium quoddam, iurisq. inter eos interfectionem & cessationem, quib. dieb. nihil cum his agi iure possent. In maximo tumultu ac perturbatione Reipub. tumultum decerni, iustitium indici, saga sumi, tabernæ claudi solebant, vt ex Philippica v. atq. alijs apparet. Nam cum nemo ius diceret, & omnes militarib. vestib. induti Reipub. conseruandæ operam darent, facillime opem Reipub. ferebant. Addit Cæcilius, nisi æs alienum illis dieb. dissoluissent, ad Prætorem vocari solitos, qui creditorib. eos addebant. tum neruo atq. compedib. vinciebantur, deinde eos pacisci fas erat; nisi pacti forent, in vinculis sexaginta dies habebantur. in quib. diebus trinis nundinis continuis (quid nundinæ essent, in Cæcilia lege scriptum est) ad Prætorem in comitium producebantur, quantæq. pecuniæ iudicati essent, prædicabatur, vt si quis eos eximere vellet, quod nobilissimi quiq. facere solebant, tantam pecuniam

d. i. neq. impubes. de in ius voc.

XXXVIII.

cap. i.

† 38

LI cuniam

cuniam solueret. Hinc ille iocus apud Næuium, vt Cicerone lib. II. de Oratore refert: Videtur, inquit, esse misericors ille, qui iudicatum duci videt, percunctaturq. ita, Quanti addictus? Cumq. illi responsum esset, Mille nummum: Si addidisset, inquit, tantummodo, Ducas licet; esset illud genus ridiculi præter expectationem; sed quia addidit, Nihil addo, ducas licet; addito ambiguo altero genere ridiculi, fuit, vt mihi quidem videtur, falsissimus. Ambiguum autem erat, nihil addo, quoniam ad adiectionem referri poterat, qua quis in licitatione vitur; & ad ea quæ agebat, hoc est, nihil verbor. addo, nihilq. amplius a me expectes, eum libere ducito. Tertius nundinis, vt Gellius scribit, capite pœnas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant. Capitalis pœna acerbissima fuit, vt si plures creditores essent, addicti corpus inter se secarent. Quæ pœnæ immanitate effectum est, vt Cæcilius dicebat, ne vmquam aliquis eam subiret. Namq. additi & vinciri multos, inquit, vidimus, quia vinculo. pœnam deterrimi homines contemnunt. Dissertum esse antiquitus neminem equidem neq. legi, neq. audiri. De hac eadem Quintilianus lib. III. ita scribit: Sunt quædam non laudabilia natura, sed iure concessa, vt in XII. Tabulis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit, quam legem mos publicus repudiauit. Tertullianus quoq. Iudicatos, inquit, in partes secari a creditorib. leges erant, consensu tamen publico crudelitas postea erasa est, & in pudoris notam capitis pœna conuersa est, bonor. adhibita proscriptione. Quod vero in hac lege dicitur: SI VOLET, SVO VIVITO: NI SVO VIVIT, QUI EVM VINCTVM HABEBIT, LIBRAS FARRIS IN DIES DATO: Caius lib. II. ad legem XII. Tabular. scribit, Verbum VIVERE putare quosdam ad cibum pertinere; sed Osilius ad Atticum scripsisse his verbis & vestimenta & stramenta contineri; sine his enim viuere neminem posse. Vlpianus quoq. lib. LVIII. ad edictum scribit: Verbo VICTVS continentur, quæ esui, potuiq. cultuiq. corporis, quæq. ad viuendum homini necessaria sunt. Vestem quoq. victus habere vicem Labeo ait. Addit Caius lib. XXI. ad edictum prouinciale: Et cetera, quib. tuendi curandive corporis nostri gratia vitur, ea appellatione

Tertullianus
in apologet.

I. quos nos. in
fine. de verb.
signi.

I. verbo victus.
eo.

I. & cetera. eo.

lacione significantur. Hæc tamen omnia vera sunt, cum victus solius mentio fit: nam si de victu & stratu, aut de victu & vestitu dictum fit, tum quod adiectum est, priori nomine non continebitur. Si victum vel stratum (inquit Licinnius Rufinus libro tertio decimo Regular.) inferri quis iudicato non patiat, utilis in eum pœnalis actio danda est, vel vt quidam putant, iniuriarum cum eo agi poterit. Hoc pacto intelligendum est quod Vlpianus lib. LVIII. ad edictum scribit; cuius verba mendosa circumferuntur. Sunt autem in Florentino libro hæc: In stratu omne vestimentum contineri, quod iniatur; Labeo ait. neq. enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium *νεπισπασμα*. In victu ergo vestem accipimus non stragulam, in stratu omnem stragulam vestem. Pallium autem non solum Græcor. vestem significat, sed & stragulam, & peristromata. Ouidius lib. I. amorum:

Esse quid. hoc dicam, quod tam mihi dura videntur

Strata, neq. in lecto pallia nostra sedent?

Item Iuuenalis Satyra V.

Tunc corpore sano

Aduocat Archigenem, onerosaq. pallia iactat;

Abditus interea latet & securus adulter.

Quod Baifius animaduertit. Itaq. quod Caius ait, vestimenta & stramenta verbo victus contineri: ad XII. Tabulas pertinet, in quib. stratus nulla mentio est: Vlpianus vero est ad Rufini verba, aut illis similia referendus. Farre autem, vt ex hac lege apparet, pro frumento veteres utebantur. vnde matrimonij genus, quod farre adhibito contrahebatur. & vt Sex. Pompeius ait, ador farris genus appellabant, quasi edor ab edendo, vel quod aduratur & torreatur. Adoream quoq. laudem siue gloriam dicebant, quia gloriosum eum putabant, qui farris copia abundaret. Vergilius hac de causa ait:

Instituuntq. dapas, & adorea liba per herbas

Subiiciunt epulis.

Noxales actiones, vt Iustinianus scribit, constitutæ sunt aut legib. aut edicto Prætoris. Legibus, veluti furti ex lege XII. Tabularum; damni iniuriæ ex lege Aquilia; Edicto Prætoris, veluti iniuriar. & vi bonor. raptorum. Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam, & le-

Ll 2 gem

I. si victum. de
re iudi.

I. in stratu. de
verb. signi.

Aen. vij.

XXXIX.
Inst. de noxa.
actio. p. sunt.
autem.

I. ij. p. i. co. tit.

gem XII. Tabular. apud Vlpianum lib. xviii. ad edictum. Nam in lege antiqua si seruus sciente domino furtum fecit, vel aliam noxam commisit, serui nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur: At in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non serui. Legis XII. Tab. ea ratio est, quasi voluerit seruos dominis in hac re non obtemperare: Aquiliae, quasi ignouerit seruo, qui domino paruit. Sed tamen Iulianus lib. lxxxvi. scribit: *SI FURTVM FAXIT, NOXIAM VE NOCVIT.* (verba autem haec alicuius legis initium, ni fallor, in XII. sunt) etiam ad posteriores leges pertinere, vt etiam serui nomine cum domino agi possit noxali iudicio, neq. Aquilia seruum excuset, sed dominum oneret. Hanc legem fortasse Caius interpretabatur lib. vi. ad legem XII. Tabular. cum illud scripsit: Noxiae appellatione omne delictum continetur. ita enim in Tusco libro est, non noxae. Iustinianus quoq. in eandem rationem definit: Noxa est ipsum corpus, quod nocuit, id est seruus; noxia ipsum malefictum. Quod ita accipiendum est, vt numquam noxiam pro seruo accipiamus; nam noxa pro delicto & damno nonnumquam accipitur. Iulianus lib. II. Digestor. Haec stipulatio noxis solutum praestari; non existimatur ad eas noxas pertinere, quae publicam executionem, & coercionem capitalem habent. Vlpianus lib. xviii. ad edictum: Eum sibi, inquit, aut noxam sarcire, aut in noxam dedere oportere. Sarcire noxam, damnum sarcire significat; in noxam dedere, in vltionem atq. vindictam dare pro damno dato. Sic Iustinianus: *Quis enim, inquit, patriatur, filium suum, & maxime filiam in noxam alij dare?* Et Paulus lib. xxii. ad edictum: *Vt de peculio serui tui ad noxam dedere vicarium damneris.* Sic etiam noxae dedere dicitur, hoc est, vltioni praebere, vel noxae, id est damni causa, Graecor. imitatione. Pro seruo noxa accipitur in edicto apud Vlpianum lib. xxiii. ad edictum: Si seruus insciente domino fecisse dicitur, in iudicio adiciam, aut noxam dedere. Iudicij autem formula ab Iustiniano refertur lib. IV. Institutio. P. Maenium L. Titio in decem aureos condemnato, aut noxam dedere. Idem seruus, noxius appellari solet. Vlpianus lib. xxiv. ad edictum: Nonne aequum est

l. plebs. in fine. de verb. signi.

Insti. de noxa. actio. in princ.

l. haec stipulatio. de ver. signi.

l. i. p. cum arietes. si quad. pau.

Insti. de noxa. p. vlt.

l. si in re. in fine. co.

l. i. in prin. de his qui effud.

Inst. de offi. iudic. in prin.

l. in hac. p. si quis noxali. ad exhib.

est ei familiam exhiberi, vt noxium seruum agnoscat? Idem lib. III. Et heres, inquit, meus tenetur, si noxius viuat. Idem libro quinquagesimo: Si quis quem eorum seruum, seruamve ex ea familia, qui eius facinoris noxius erit, receperit, vel cauerit, sciens dolo malo, in ea causa est, ac si lege, quae de sicarijs lata est, facinoris noxius fuerit. Et alio loco: Priusquam de ea familia quaestio ex S. C. habita, suppliciumq. de noxijs sumptum fuerit. Sic etiam Iustus noxius in culpa esse dicitur a Paulo lib. xxii. ad edictum. Sed tamen haec haec hactenus, quae colligere operae pretium fuit propter doctor. viror. altercationem. Illud in hunc locum referuauimus, quod Sex. Pompeius scribit, *RVPITIAS* in XII. significare damnum dederis. Quod verbum nusquam reperi. Alio loco scribit, *SARCITO* in XII. Ser. Sulpicius ait significare damnum soluito, praestato. Si quadrupes pauperiem fecisse dicitur, actio ex lege XII. Tabular. descendit, vt Vlpianus ait lib. xviii. ad edictum. Quae lex voluit aut dari id quod nocuit, id est, id animal quod noxiam commisit, aut estimationem noxae offerre. Noxia autem est ipsum delictum, pauperiem damnum sine iniuria facientis datum. Iustinianus quoq. lib. IV. Institutionum ita scribit: *Animalium nomine, quae ratione carent, si qua lasciuia, feruore, aut feritate pauperiem fecerint; noxalis actio lege XII. Tab. prodita est. Quae animalia si noxae dedantur, proficiunt reo ad liberationem, quia ita lex XII. Tab. scripta est. Sequuntur exempla quaedam, quae sunt qui arbitrentur ex lege XII. Tabular. sumpta esse, illis verbis decepti, Quia ita lex scripta est. Sed nos ea ad priora esse referenda existimamus. Exempla autem sunt haec. vt puta si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus cornu petierit. quae verba ex eodem Vlpiano sumpta sunt in edicti interpretatione. Eiusdem legis mentio fit apud Vlpianum lib. xli. ad Sabinum. Hanc legem Decemviri ex Solonis legibus sumpserunt, qui legem Athenis tulit, vt Plutarchus scribit, vt canis, qui quidquam noxius, trunco quattuor pedum longitudine alligato dederetur. & apud Paulum lib. I. sententiar. Per Solonia lex de cane, pro Solonia, vt arbitror, scripta est, aut Solonis. Ad interdictor. atq. edictor. materiam aliquot leges pertinent,*

l. noxalis autem. de nox. actio. l. iij. p. si quis quem. de S. C. Silani.

p. quod ad causam. e. l.

l. nam Iustus. ad L. Aquil.

XL.

l. i. in princ. si quad. pau.

Inst. eo. in prin.

d. l. i. p. ait Praetor.

Liqui seruandarum. p. vlt. de praesc. ver.

XLI.

l. Labeo. de sta
tulibetis.

l. i. in prin. de
aqua, & aquar
pl. arc.

XLII.

l. i. in fine. de
arb. cad.

l. ij. eo.

tinent, quas postea Prætores in edicta transfulerunt. Eas in hunc locum referuauimus. Et principio de aquæ pluuiæ arcendæ actione, quæ tamen ordinaria est, videamus. Pomponius lib. vii. ex Plautio, Labeonem scripsisse refert, quod ita scriptum esset: Calenus dispensator meus, si rationes diligenter tractasse videbitur, liber esto: verbum videbitur pro hoc accipi debere, videri poterit. Sic & verba, inquit, legis xii. Tab. veteres interpretati sunt, Si aqua pluuia nocet, idest, si nocere poterit. Quod miror Iustinianum lib. xxxix. Digestor. præterisse. Quo loco Vlpianus ait lib. liii. ad edictum: Si cui aqua pluuia damnum dabit, actione aquæ pluuiæ arcendæ auertetur aqua. Aquam pluuiam dicimus, quæ de cælo cadit, atq. imbre excrescit, siue per se hæc aqua celestis noceat, vt Tubero ait, siue cum alia mixta sit. Quæ de re Cicero in Topicis ita scribit: Si aquam pluuiam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam videremus, veniret Mucius, qui, quia coniugata verba essent pluuiæ, & pluendo, diceret, omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo creuisset. Non tamen omnis aqua pluuiæ arcebatur, sed quæ nocebat; neq. omnis aqua nocens, sed quæ manu nocens esset, hoc est, opere manu facta, vt Vlpianus ait, aqua nocitura esset. Quamobrem Cicero addit: Aqua pluuia vltimo genere ea est, quæ de cælo veniens crescit imbri: sed propiore loco, in quo quasi ius arceri continetur, genus est aqua pluuiæ nocens, eius generis formæ, loci vitio, & manu nocens: quar. altera iubetur ab arbitro coerceri, altera non iubetur. De arborib. cadendis apud Vlpianum lib. lxxi. ad edictum Prætor ait: Quæ arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat quominus pedes xv. a terra eam altius coerceas; tunc quominus illi ita coercere, lignaq. sibi habere liceat, vim fieri veto. Quod ait Prætor, inquit Vlpianus, & lex xii. Tab. efficere voluit, vt quindecim pedes altius rami arboris circumcidantur. & hoc idcirco effectum est, ne vmbra arboris vicino prædio noceret. Pomponius quoq. lib. xxxiv. ad Sabinum scribit: Si arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege xii. Tabular. de adimenda ea recte agere potes, ius ei non esse, ita arborem habere. Et Paulus lib. xviii. ad edi-

dictum scribit, colonum, cum quo propter succifas arbores agebatur ex locato, si iurauerit se non succidisse, si e lege xii. Tab. de arboribus succifis postea conuenietur, per exceptionem iuristurandi defendi poterit. Hac etiam de re ita scribit Paulus lib. v. sententiar. titulo de interdicto vtrubi, vel vnde vi; est enim liber mendosus: Arbor, quæ in alienas ædes, vel in vicini agrum imminet, nisi a domino sublucari non potest, isq. conueniendus est, vt eum sublucet. Quod si conuentus dominus id facere noluerit, a vicino luxuries ramor. compescatur. Idq. qualiscumq. dominus facere non prohibetur. Sublucare arbores, vt Sex. Pompeius ait, est ramos supputare, & veluti lucem subtrus mittere. Conlucare autem est succifis arborib. locum luce implere: vel vt alio loco ait, conlucare dicebant, cum profanæ siluæ rami deciderentur officientes lumini. Ad hunc locum illa quoq. pertinere poterant, quæ ex lege Solonis Caius lib. iij. ad legem xii. Tab. scripsit, de quib. vicefimo capite scriptum est. Sed & quod Sex. Pompeius scribit, Sarpuntur vineæ, idest putantur, vt in xii. quandoq. sarpta donec dempta erunt. De glande vero legenda, etsi Vlpianus lib. lxxi. ad edictum tantum scripserit: Ait Prætor, Glandem, quæ ex illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoq. die legere, auferre liceat, vim fieri veto. Glandis nomine omnes fructus continentur. Tamen Plinius Secundus lib. xv. Cautum est, inquit, lege xii. Tab. vt glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere. Et Caius lib. iij. ad legem xii. Tab. huius legis, vt opinor, interpretes ita scribit: Glandis appellatione omnis fructus continetur, vt Iuolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species ἀρόδρου appellantur. Ex hac glandis significatione glandifera arationes fructuosæ a Cicerone appellantur Philippica. i. Quid iam querat, inquit, de agro Leontino? quandoquidem hæc quondam arationes Campani & Leontini in populi Romani patrimonio glandifera & fructuosæ ferebantur. Erat autem veterib. perfructum primos homines glandib. pasci solere:

*Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit; cum iam glandes atq. arborea sacra*

l. in duobus. p
colonus. de
iure iur.

l. vlt. fin. leg.

XLIII.
l. vni. de glan.
leg.

cap. v.

l. qui venent.
in fine. de ver.
signi.

Verg. Geor. i.

Defi.

Deficerent silua; & victum Dodona negaret.

XLIV.

De mortuis, & sepulchris multa in Duodecim scripta fuerunt, quæ Cicero lib. II. de legib. hoc ordine refert: HOMINEM MORTVVM, inquit lex in XII. Tabulis, IN VRBE NE SEPELITO, NEVE VRITO. Credo, inquit Cicero, vel propter ignis periculum. Hac de causa Paulus lib. I. Sententiar. scribit: Corpus in ciuitatem inferri non licet, ne funestentur sacra ciuitatis; & qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur. Vlpianus tamen lib. XXV. ad edictum scribit Diuum Hadrianum rescripto pœnam statuisse XL. aureor. in eos qui in ciuitate sepeliunt, eamq. pecuniam fisco inferri iussisse; eandemq. in magistratus, qui id passi essent; locumq. publicari, & corpus transferri. Quod rescriptum in his quoq. ciuitatib. obtinere Vlpianus ait, in quib. lex municipalis permittit in ciuitate sepeliri. Exstat etiam Diocletiani rescriptum ad Victorinum in hæc verba: Mortuorum reliquias, ne sanctum municipior. ius polluat, intra ciuitatem condi iam pridem vetitum est. Hodie vero non intra urbem solum, sed in ipsa quoq. martyrum, & Apostolor. sede passim homines aduersus Gratiani constitutionem sepeliuntur; quod ab illor. tempor. Pontificib. Cicero quoq. ait contra decretum fuisse: Non esse sci licet ius in loco publico fieri sepulchrum. Idem ait: Iam cetera in Duodecim: Minuendi sunt sumptus, lamentationesq. funeris; translata de Solonis fere legibus: Hoc PLVS, inquit, NE FACITO, ROGVM ASCIA NE POLITO. Deinde ait: Extenuato igitur sumptu tribus recinijs, & vinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NEVE LESSVM FVNERIS ERGO HABENTO. Hoc veteres, inquit, interpretes Sex. Aelius, L. Aclius non satis se intelligere dixerunt, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris. L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, vt vox ipsa significat, quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. Et alio loco de hac eadem re ita scribit: Postea quam, vt scribit Phalereus, sumptuosa fieri funera, & lamentabilia cœpissent; Solonis lege sublata sunt. Quam legem eisdem prope verbis nostri Decemviri in decimam tabulam coniece-

I. Prætor ait. p. D. Hadrianus. de sepul. viro.

I. mortuor. C. de religio. & sumpt. fun.

I ij. C. de sacro san. eccl.

d. lib. ij. de legib.

ibid. paulo post.

iecerunt. Nam de tribus recinijs, & pleraq. illa Solonis sunt; de lamentis vero expressa verba sunt: MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NEVE LESSVM FVNERIS ERGO HABENTO. C. Plinius lib. XI. ait: Infra oculos mala sunt homini tantum, quas prisca genas vocabant, XII. Tabular. interdicto radi a feminis eas vetante. pudoris hæc sedes. Recinium (inquit Sex. Pompeius) omne vestimentum quadratum hi qui XII. interpretati sunt, esse dixerunt. vnde reciniati mimi. Rica & ricalæ vocantur parua recinia, vt palliola ad vsum capitis facta. & alio loco: Rica est vestimentum quadratum fimbriatum purpureum, quo Flaminicæ pro palliolo utebantur. Hoc videtur Vergilius significasse his verbis lib. VI. Aeneid.

Purpureasq. super vestes velamina nota Coniciunt.

Nonius vero Marcellus ricam esse ait, quod nos sudarium dicimus. Turpilij quoq. verba refert hæc: Postquam ad ædem venimus, veneratur Deos; interea aspexit virginem gestantem in capite ricalam indutam. M. Varro de lingua Latina recinium esse dictum ait, quod eo vterentur duplici, & eo quod dimidiam partem retrosum iaciebant, a reiciendo recinium dictum. Itaq. cum lege XII. Tab. sumptus minueretur, tria tantum recinia deferri permissa sunt, quæ in Solonis legib. apud Plutarchum tres vestes appellantur. De lamentationib. hoc ipsum refertur apud eundem Ciceronem lib. II. Tusculanar. quaestionum: Ingemiscere, inquit, nonnumquam viro concessum est, idq. raro; eiulari ne mulieri quidem. & hic nimirum est fletus, quem XII. Tabulæ in funerib. adhiberi vetuerunt. Hoc etiam Cicero solum in suis legibus retulit: Hos LETO DATOS DIVOS HABENTO: SVMPVTVM IN OLLOS, LVCTVMQ. MINVNTO. De funerum sollempnitate & sumptib. exstant Iustiniani Nouellæ leges duæ XLIII. & LIX. quib. de decanis, hoc est lecticarijs, & eor. officinis, quæ ergasteria appellantur, quod ab Haloandro primo cognitum, deinde ab Alciato lib. I. *καπίπρον* conscriptum est. Addit Cicero: Cetera item funebris, quibus luctus augetur, Duodecim sustulerunt. HOMINI, inquit, MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO POST FVNVS FACIAT. Excipit bellicam, peregrinamq.

M m mortem.

lib. ii. de legib.

Vide I. non plus res. & I qui sub pretextu. C. de fact. ecc. l. vni. C. de collegia. lib. xi.

mortem. Hæc præterea sunt in legib. de vnctura: quæ fer-
uilibus vnctura tollitur, omnisq. circumpotatio; quæ & re-
cte tolluntur, neq. tollerentur, nisi fuissent. Sex. Pom-
peius refert in Duodecim cauere, ne mortuo murrata po-
tio indatur. Murratam potionem, & murrinam, & mur-
riolam appellatam fuisse ait a murra siue myrrha, ni fal-
lor. Sic Pomponius in vnguentis rosam, murrinam, colum,
nardum enumerat, capite XXI. de auro & argento. Sane
circumpotationib. nostris, & conuiujs quæ in ædib. sa-
cris mortuorum causa fiunt, atq. etiam ob diuor. vt ipsi existi-
mant, cultum, opus esset nunc aut hanc legem restituere,
aut sacra Pontificum decreta Laodicensis, & Carthagi-
niensis concilij, quæ a Gratiano referuntur, item aliud A-
relatensis, quod in Concilior. libris reperitur. Sequitur
apud Ciceronem: Ne sumptuosa resperio, nec longæ co-
ronæ, nec acerræ prætereantur. Describitur a Vergilio ele-
ganter Miseni funus, in quo neq. vnctio præterita est, neq.
vestium crematio, resperisionis quoq. mentio fieri videtur.

Aen. vi.

*Idem ter socios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ;
Lustrauitq. viros, dixitq. nouissima verba.*

Nisi forte ad florum & coronar. & vini atq. lactis resper-
sionem Tullij verba pertineant, quæ sumptus maioris
sunt.

Ibid.

*Manibus date lilia plenis
Purpureos spargam flores, animamq. nepotis
His saltem accumulem donis.* Et alio loco,

Aen. v.

*Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi: duo lacte nouo, duo sanguine sacro.
Purpureosq. iacit flores.*

Fieri etiam potest, vt longæ coronæ ad magnum comi-
tatum pertineant. Acerra autem, vt Sex. Pompeius ait, vel
ara erat, quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores
incendebantur: vel arcula turaria, vbi tus reponebatur.
Hoc autem significasse idem poeta videtur lib. v.

Et plena supplex veneratur acerra.

Illam iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos
pertinere, quod coronam virtute partam, & ei qui pepe-
risset, & eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet.
Credoq. quod erat factitatum, vt vni plura fierent, le-
tæq. plures sternerentur: id quoq. ne fieret lege sancitum
est.

est. Non satis existimo hæc integra esse, vt pleraq. alia in
his de legib. Tullianis libris. Neq. enim lecti plures ad
coronas pertinere videntur. Plinius tamen lib. XXI. de
coronis ita scribit: Semper auctoritas vel ludico quæsi-
tarum fuit. Namq. ad certamina in circum per ludos
& ipsi descendebant, & seruos suos quoq. mittebant.
Inde illa XII. Tabular. lex: QUI CORONAM PARIT
IPSE PECVNIAVE EIVS VIRTUTIS ERGO AR-
GITVR. Quam serui equive meruissent, pecunia par-
tam lege dici nemo dubitauit. Quis ergo honos? vt
ipsi mortuo, parentibusq. eius, dum intus positus es-
set, foris ve ferretur, sine fraude esset imposita. Hæc Plinius.
in cuius verbis nos quædam nostro iure immuta-
uimus. Exstat hodie Alexandri Imp. constitutio, qua
athletis, si per omnem ætatem certasse, & coronis tri-
bus, certaminis sacri, in quibus vna saltim Romæ, vel
in Græcia merito coronati essent, non æmulis corrup-
tis, probarentur: ciuiliū munerum tribui solere va-
cationem dicitur. Vlpianus quoq. apud Modestinum
scribit: Athletæ habent a tutela excusationem, sed qui
sacris certaminibus coronati sunt. Commoda autem
quædam præmiorum consequantur propter sacras co-
ronas, quibus condemnatum interdici Papinianus ait
lib. x. responforum. Ea enim pecunia in re pignoris in
causam iudicati capitur. Pignerare quoq. præmiorum
spem athletæ prohibentur Alexandri constitutione ad
Septimium. Addam his corollarij loco, quando de huius-
modi coronis agitur, quod Plinius de ciuica corona scri-
bit lib. xvi. Ciuica iliginea primo fuit, postea magis pla-
cuit ex esculo Ioui sacra. Variatumq. & cum quercu
est, ac data vbiq. * quæ fuerat, custodito tamen honore
glandis. Additæ leges arctæ, & ideo superbæ, quasq.
conferre libeat cum illa Græcorum summa, quæ sub ip-
so Ioue datur, (Olympiam autem significat) cuiq. mu-
ros patria gaudens rumpit. Ciuem seruare, hostem occi-
dere. Vtq. eum locum, in quo sit actum, hostis obtineat
eo die. Vtq. seruatus fateatur, alias testes nil profunt.
Vt ciuis fuerit. auxilia quamuis Rege seruato decus id
non dant. Nec crescit honos idem imperatore consuua-
to. quoniam conditores in quocumq. ciue summum esse

a. non oportet.
ij. c. nulli. dist.
xliij. in conc.
Laod. c. xxviiij.
in Carthag.
Græco. ca. xliij.
in Lati. xxx. &
in conc. Arela-
ten. iij. in fine.

cap. iij.

al. equosq.

l. vn. C. de a-
thlet. lib. x.l. si duas. p. a-
thletæ. de ex-
cusa.l. commodis.
de re iudi.l. spem. C. qua
res pigno.

cap. iv.

voluerunt. Accepta licet vti perpetuo. Ludos ineunti semper assurgi, etiam ab Senatu, in more est. Sedendi ius in proximo Senatu. Vacatio munerum omnium ipsi, patriq. & auo paterno. Hæc de ciuica Plinius, cui muralem, valarem, atq. rostratam cedere ait. de quib. atq. alijs præclare apud Gellium lib. v. Noctium scriptum est. Nos Ciceronis verba persequamur, qui cum de lege xii. Tab. scriberet: Qua in lege, inquit, cum esset, NEVE AVRVM ADDITO, quam humane excipit altera lex, vt cui auro dentes vincti essent † astim, * CVM ILLO SEPELIRE, VREREVE, SE FRAVDE ESTO. & simul. illud videte aliud habitum esse sepelire, aliud vrere. Hæc mendosa, vt opinor, sunt. sed tamen superstitione illa tollitur condendi auri. Solebant enim veteres & in rogum pleraq. inicere, & cum ossibus ac cineribus pretiosas aliquot res seruare.

cap. vi.

I. ASTIM

Verg. A. en. xi.

*Hinc alij spolia occisis direpta Latinis
Coniciunt igni, galeas, ensesq. decoros;
Frænaq. feruentesq. rotas; pars munerum nota
Ipsorum clypeos, & non felicia tela.*

Astim autem quid sit, plane ignoro; sed suspicor, nisi mendosus liber sit, intra urbem significare. Astu enim & Græcis & Latinis urbem significat. sed Athenas, propter excellentiam, vt apud Latinos vrbs Roma appellatur. Idem Cicero in eiusdem libri initio: Vt vestri Attici prius quam Theseus eos demigrare ex agris, & in astu, quod appellatur, omnes se conferre iussit, * & symphratidas ex Atticis: sic nos & eam patriam ducimus vbi nati, & illam qua excepti sumus. Apud Terentium quoq. in Eunuchio, cum Laches Chæream filium in Piræo haberet extra urbem custodem publicum, eiq. seruus dixisset Chæream amare fidicinam, *Quid*, inquit, *amat? an scit iam ille, quid meretrix siet? an in astu venit? aliud ex alio malum.* Hinc natum est, vt propter urbanor. ciuium dolos, astudolum significaret, vnde astutus, & astutia. Idem Terentius in Andria & in Phormione:

Quæ si non astu providentur, me aut herum pessundabunt.
Et in Eunuchio: *Quod si astu rem tractauit.* & alijs locis. Itaq. arbitror Decemuiros significasse, licere aurum inferri, si intra urbem dentes auro iuncti essent, ne quisquam putaret

putaret satis esse, si sepeliendo iungeret extra urbem, vbi sepulchra esse iubebantur. Aut potius diuisim legendum: **ASTIM**, sic enim dicebant pro eum. Addit Cicero: Duæ sunt præterea leges de sepulchris. quar. altera priuor. ædificijs, altera ipsis sepulchris cauet. Nam quod rogum bustumve nouum vetat propius lxx. pedes adici ædes alienas inuito domino, incendium † veretur acerbum. Quod autem forum, idest, vestibulum sepulchri, † bustumve vsucapi vetat: tuetur ius sepulchrorum. Hæc habemus in Duodecim sane secundum naturam, quæ norma legis est. Ad priorem legem pertinet, quod Pomponius ait lib. ix. ad Sabinum: Si propius ædificium alienum intra legitimum modum mortuus illatus sit; postea eum prohibere non poterit ædificij dominus, quo minus alium mortuum eo inferat, vel monumentum ædificet, si ab initio domino sciente hoc fecerit. Legitimus enim modus lxx. pedes, qui in xii. præscribuntur, significat, in quo Accursius torquetur. Ad posteriorem, quod Vlpianus lib. xi. responsor. scribit: Longa possessio ius sepulchri non tribuit ei, cui iure non competit. Reliqua sunt, inquit Cicero, in more, (hoc est, in Duodecim quidem, sed tamen illuc non ex natura, sed ex more ducta) funus vt indicatur. Si quid ludorum: dominusq. funeris vtatur accenso, atq. licitoribus. **HONORATORVM VIRORVM LAVDIBUS IN CONCIONE MEMORANTOR: EASQ. ETIAM CANTVS AD TIBICINEM PROSEQVANTOR.** Cui nomen naniæ, quo vocabulo etiam Græcis cantus lugubres nominant. Hæc Cicero de sepulchris & funeribus. ex Duodecim retulit. In quibus quod de accenso & licitoribus. retuli, mendosum, vt opinor, est. Et existimo significasse, vt qui ludos funeris ergo faceret, accenso atq. licitoribus. Confulis vteretur. Erat accensus Cos. minister, qui ab accianda plebe, vt Varro ait, appellabatur. Idem viator fortasse dicebatur, quod e villis in Senatum arcesseret, vt Cicero in Catone scribit. Lictores fasces præferrebant virgat. atq. securium extra Urbem, qui xii. numero Regibus. & Consulibus, xxxv. Dictatori fuerunt, vt Budæus ex Liuius notat, & nos in Iulia de maritandis ordinibus diximus. Proconsules, vt Vlpianus scribit lib. xx. ad legem Iuliam & Papiam, non amplius quam sex fascibus

al. videtur accere.
al. bustive.

I. si propius. & mort. inf.

I. longa. eo.

lib. v. de ling. Lat.

I. Proconsules, de offi. Procos.

vte-

l. i. C. de Cos.
lib. xij.

l. duumuirum.
C. de decu.
lib. x.

al. a plebe

utabantur. Consularium fascium mentio fit in Valentini constitutione de Consulib. Repetiti, inquit, fasces virtutes sæpe meriti comprobant, non augent. Alia constitutione dicitur Duumuiro impune non licere extollere potestatem fascium extra metas territorij propriae ciuitatis. Quib. verbis significari videtur fasces. Duumuiros municipales vti solitos instar Consulul, nisi forte translatione aliqua id dictum est. Iustinianus vero Nouella xxv. xxv. & xxx. Prætorib. Pisidiæ & Lycaoniæ, & Proconsuli Cappadociæ insignia Consularis magistratus, & spectabilis (vt appellant) dignitatis tribuit hæc; sellam curulem argenteam, securim, & virgas. Sellam autem *διφρόν*, tum *ἀσκήνην*, tum *ἄχμηα* appellat; vt rem Græcis ignotam exprimeret, quæ tum argentea, olim eburnea fuit: fasces *πάλικου* (quod verbum in xxv. Nouella Norici libri deest) & *ῥάδου* semper appellauit. Additur Nouella c. i. vt Proconsul Palæstinæ *πυλίου* veteri illa atq. nobili purpurea stola vtatur. De prætexta autem magistratum toga intellexit, etsi Haloander mendoso libro vsus Veneram stolam scripserit. Tebenum Dionysius lib. i. i. antiquitatum togam appellat quamcumque; alij regiam vestem esse dicunt, a Tebeno Arcade, vel Timeno, qui primus eam vestem inuenisse dicitur. De eadem intelligenda est Nouella xxxi. Sed hæc in illar. legum editione, quam paro, dicuntur. Additur a Cicerone laudationes mortuor. fuisse in Duodecim permissas. De quib. Cicero in Bruto: Extant, inquit, mortuor. laudationes. ipsæ enim familiæ sua quasi ornamenta ac monimenta seruabant, & ad vsum, si quis eiusdem generis occidisset, & ad memoriam laudum domesticarum, & ad illustrandam nobilitatem suam. Quamquam his laudationib. historia rer. nostrar. est facta mendosior: multa enim scripta sunt in eis, quæ facta non sunt; falsi triumphi, plures Consulatus, genera etiam falsa, † & ad plebem transitiones, cum homines humiliores in alienum eiusdem nominis infunderentur genus. Hoc idem Litiuus ait in calce libri octauæ funebrib. laudib. vitiatam esse tempor. memoriam, falsisq. imaginum titulis, dum familia ad se quæq. famam rerum gestar. honorumq. trahunt. Idem Cicero lib. ii. de oratore auctor est, Popiliam primam mulierem publi-

cc

ce fuisse laudatam a Q. Catulo eius filio. Imagines tamen maiorum, in funerib. quoq. mulierum præferbantur, vt ex eodem libro Ciceronis constat, cum Crassi verba refert aduersus Brutum, dum Iunia anus funere efferretur. Brute quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid maiorib. tuis? Erat autem ex eadem Iunia familia Brutus, qua de causa illa optime ac venustissime in eum dicta sunt. Apud Polybium quoq. lib. vi. historiar. quo pacto imagines ducerentur, perscribitur. Ex lib. i. i. de legibus monstrosi partus in Duodecim relegari iubebantur. hæc enim sunt Quincti verba de Tribunicia potestate: Cuius primum ortum, si recordari volumus, inter arma ciuium, & occupatis & obsessis Urbis locis procreatum videmus. Deinde cum esset cito legatus tanquam x. i. Tabulis insignis ad deformitatem puer, breui tempore nescio quo pacto creatus, multoq. tetrior & fædior natus est. Quib. verbis duas Romanæ plebis seditiones significare videtur: alteram cum Tribunicia potestas nata est, anno fere septimodecimo post Reges exactos, cum Tribunos sibi in monte Sacro creauit, vt Pomponius lib. sing. enchiridij, & Litiuus lib. i. i. scripserunt. Altera fortasse est, qua iterum creatos esse Tribunos ait, cum longe post Decemuiros sublatos plebs a patrib. secessit, & sibi iura constituit, quæ plebiscita appellantur; legeq. Hortensia a Dictatore lata pro legib. placuit ea obseruari, vt idem Pomponius, & Gellius scribunt. qua de re Litiuus lib. xi. scripserat, vt ex Flori epitome apparet. Vel quia in eo interuallo pleræq. contentiones inter Tribunos & Senatores fuerunt, magis placet, vt de seditione, quæ lege Horatia sublata est apud Litiuum lib. i. i. cum Decemuiro sublato sunt, Ciceronis verba intelligamus. vt quod Cicero ait quasi deformem puerum fuisse legatum, illud Decemuiro. tempus significetur. Sed ad ipsam legem veniamus. Nonius Marcellus scribit prodigia dicta esse, quasi porro adigenda: Cicero a prædicendo deduxisse videtur lib. i. de diuinatione. Ita enim scribit: Portentorum vim verba ipsa prudenter a maiorib. posita declarant. Quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt; ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur.

Id

XLV.

l. ij. p. isdem
temporibus.
de orig. iur.

p. deinde cu
esser. c. l.

Id vero ita fieri, vt initio dicebamus, non vno in loco T. Linius, & Corn. Tacitus scribunt. Hinc elegans illa est Ciceronis exclamatio in Prætura Urbana: O scelus, o portentum in vltimas terras exportandum. Non enim potest ea natura, quæ tantum facinus commiserit, hoc vno scelere esse contenta. De huiusmodi autem partu ita Paulus lib. i v. sententiar. scribit: Non sunt liberi, qui contra formam humani generis conuerso more procreantur, veluti si mulier monstrosam aliquid, aut prodigiosam enixa sit. Quæ verba ad ius liberor. referenda esse alio loco scripsimus. Enixæ autem honores habet quæ portentosum vel monstrosam partum ediderit, vt Vlpianus lib. i v. ad legem Iuliam & Papiam scribit. Apud eundem Vlpianum lib. x x v. ad edictum ita scriptum est: Ostentum Labeo definit, omne contra naturam cuiusq. rei genitum, factumq. Duo autem genera sunt ostentorum: vnum quotiens quid contra naturam nascitur, trib. manib. forte, aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est: alterum cum quid prodigiosum videtur, quæ Græci *φανέρωτα* vocant. Ad extremum titulum Institutionum, qui de publicis iudicijs inscribitur, hæc quoq. leges pertinent, quas hoc loco referam. Pomponius lib. singulari enchiridij scribit, Consulibus creatis ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum esse, vt ab eis prouocatio esset; neve possent in caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi; relictumq. esse eis, vt coercere solum possent, & in vincula publica duci iuberent. Ea de causa ait postea Quæstores a populo constitutos esse, qui capitalib. reb. præessent, & Quæstores parricidij dicebantur, quorum etiam meminit lex x i i. Tabular. Quæstores veteres ab inquirendo dixerunt, quasi quæstores; neq. solum qui inquirendæ pecuniæ, & conseruandæ causæ creati erant, & vt ærario præessent, ita appellabantur; vt Pomponius scripsit; sed etiam qui in prouincias sortito mittebantur, vt Vlpianus ait lib. sing. de officio Quæstoris; & inquirendis criminibus præfecti Quæstores & Quæsitores dicebantur.

l. non sunt de statu hom.

l. quæret aliquis. de ver. sign.

l. ostentum, eod.

XLVI.

l. ij. p. exactis. ij. & p. & quia. de orig. iur.

d. l. ij. p. deinde.

l. vni. de offi. Quæst.

Vergil. Aen. 6.

*Nec vero hæc sine sorte data, sine iudice sedes;
Quæstor Minos urnam mouet, ille silentium*

Conci

Conciliumq. vocat, vitasq. & crimina discit.

Hinc etiam quæstiones publicæ, iudicia publica appellantur, & seruor. tormenta idem nomen obtinent. Iustinianus quoq. Nouella lxxx. scribit renouare se veterem magistratum, qui inquirendis criminibus præerat, & Quæstorem constituere, qui Byzantijs de colonis vagis, & mendicantibus, validis, & de leuioribus criminibus iudicaret. Sex vero Pompeius ita scribit: Patrici Quæstores appellabantur, qui solebant creari causâ rer. capitalium quærendarum. Nam parricida non vtiq. is qui parentem occidisset, dicebatur; sed qualemcumq. hominem. Indicat lex Numa Pompilij Regis his composita verbis: *SI QVIS HOMINEM LIBERVM MORTI SCIENS DVIT, PARRICIDA ESTO.* Hoc autem postremum quod Sextus ait, multis alijs exemplis verum ostendetur, quibus parricida non patris interfector, sed & cuiuscumq. cuius appellatur. Vnum pro multis referam ex Ciceronis oratione prima in Catilinam. Certe verendum mihi non erit, inquit, ne quid hoc parricida ciuium interfector, inuidiæ mihi in posteritatem redundaret. Lege quoq. Pompeia de parricidijs non solum tenetur qui aliquem e parentibus suis occidisset, sed etiam si fratres tam germanos, quam patruos, item patruum, vxorem, generum, vitricum, & patrurum; vt Marcianus scribit lib. x i v. Institutionum. Idem scribit: Lex x i i. Tabular. iubet eum qui hostem concitauerit, quiue ciuem hosti tradiderit, capite puniri. Lex autem Iulia maiestatis præcipit eum qui maiestatem publicam læserit, teneri, qualis est ille qui in bellis cesserit, aut arcem tenuerit, aut castra concesserit. Qua de re in Iulij legibus vidimus. Ad Corneliam autem deficiarijs pertinet, quod lib. xx. Gellius scribit ex x i i. Tabulis, qui falsum testimonium dixisse conuictus esset, e saxo Tarpeio deiciebatur. Sed postea non solum falsis testibus minor pœna indicta est, sed genus quoq. pœnæ sublatum est. Modestinus enim scribit lib. x i i. Pandectar. non posse quemquam sic damnari, vt de saxo præcipitur. Illud etiam in x i i. fuit, *CVI TESTIMONIVM DEFVERIT, IS TERTIIS DIEBYS OB PORTVM OBVAGVLATVM ITO.* Portum vero illic domum significare Sex. Pompeius scribit. Quamobrem non male

Auth. de Quæst. iur. p. i.

l. i. de leg. Pom. de parr.

XLVII.

l. iij. ad leg. Iul. maie.

XLVIII.

l. si diutino. de pœnis.

N n Vlpia-

l. portus. de
verb. signi.

XLIX.

L.

l. videmus.
de vfuris.

LI.

XL.

Vlpianus. scribit: Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur, inde angportum dictum est. Idem Gellius scribit in eisdem legib. cautum, vt iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse conuictus est, capite puniant. Quæ ad Iulianæ repetundar. pertinet. Illud ad hunc locum nescio quomodo referuani, vt de vfuris scriberem, de quib. in Duilia lege retulimus Corn. Tacitum lib. v. scripsisse in Duodecim sanctum esse, ne quis vnciario fenore amplius exerceret. quod Duilia quoq. ex Liuiio lib. vii. dicebatur. Vnciarium fenorus dicebatur, propterea quod duodecima pars soluebatur eius vfuræ, quæ si centesima promissa esset, soluere-
tur. Cetera in Duilia referuntur. Addam tamen id, quod Iustinianus retulit lib. xxii. Digestor. sub titulo de vfuris, ex lib. vi. Cai ad legem xii. Tabularum. Videmus, inquit, an in omnibus rebus petitis, in fructus quoq. condemnatur petitor. Quæ quaestio subtiliter ab eo tractatur: motamq. esse arbitror, propterea quod fortasse in Duodecim cautum erat, vt cum fructibus restituerentur. Moueor autem tum eius libri inscriptione, tum etiam Aelij Galli nomine ab eodem laudato, quem puto Duodecim interpretatum fuisse. Hæc quoq. verba in xii. fuisse referuntur apud Gellium lib. vi. IMPROBVS INSTABILISQ. ESTO. Quib. verbis ait significari mulieribus testimonij dicendi ius non fuisse. Cum enim scripsisset Accæ Larentiæ, & Caiæ Tarratiæ, siue Suffertiæ nomina in antiquis annalibus celebra fuisse; Accæ autem post mortem, Tarratiæ viuæ ampliffimos honores a Pop. Rom. habitos: Tarratiæ Vestalem virginem fuisse lex Horatiæ testis, inquit, est, quæ super ea ad populum lata est, qua plurimi ei honores fiunt. inter quos ius quoq. testimonij dicendi tribuitur, testabilisq. vna omnium feminar. vt sit, datur. id verbum est ipsius legis Horatiæ. Contrarium est in xii. Tabulis scriptum: IMPROBVS INSTABILISQ. ESTO. Præterea si lx. annos nata sacerdotio abire ac nubere voluisset, ius ei potestasq. exaugurandi, atq. nubendi facta est, munificentia & beneficij gratia, quod campum Tiberinum siue Martium populo Rom. condonasset. De Accæ vero Larentia ait corpus

corpus vulgare solitam, cumq. pecuniam grandem confecisset, morientem Romulum regem, siue populum Ro. heredem fecisse. Ob id, inquit, meritum a Flamine Quirinali sacrificium ei publice fit, & dies e nomine eius in fasto additus. Sed Massurius Sabinus lib. i. memoria-
lium alios historicos secutus Accam Larentiam Romuli nutricem fuisse dicit, quæ cum xii. filios haberet, vno eor. mortuo Romulum in eius locum adoptauit, & xii. fratres Aruales dicti sunt, eaq. religio in posteros manauit. totidem enim sacerdotes Aruales spiceas coronas, albasq. infulas ferre solent. Hæc Gellius. De Tarratia Plinius lib. xxxi v. Decretum, ait, vt ei statua poneretur vbi vellet, quod Campum Tiberinum gratificata esset populo. hæc enim erant Annalium verba. Lib. xvi i. de Acca Laurentia (ita enim appellat) idem dicit quod Massurius. Liuius vero lib. ii. & Dionysius lib. v. campum Martium agrum Tarquinior. fuisse scribunt farre satum, & cum Regibus exactis eor. bona diriperentur, eam segetem in Tiberim proiecerunt, ex qua infulam confectam esse crediderunt. Cetera non memini me apud eos legisse. Sed quod ad verba legis attinet, Iustinianus scribit lib. i. Institutio. Testes autem adhiberi possunt hi, cum quibus testamenti factio est. Sed neq. mulier, neq. impubes, neq. seruus, neq. furiosus, neq. mutus, neq. surdus, neq. is, cui bonis interdictum est, neq. hi, quos leges iubent improbos instabilesq. esse, possunt in numerum testium adhiberi. Theophilus Græcus institutionum interpres improbos & instabiles appellat non mulieres, vt Gellius; sed eos, qui cum testes in aliquo testamento fuissent, atq. id subsignassent, noluerunt tamen signa sua agnoscere. quod non alibi scriptum vidi. Vlpianus autem lib. lxv i. ad edictum tantum scribit: Exhibere autem tabulas apud Prætorem oportet, vt ex auctoritate eius signatores admoniti venirent ad recognoscenda signa. & si forte non obtemperent testes, Labeo scribit coerceri eos a Prætore debere. Magis autem probarem, vt instabiles esse intelligamus, lege Corn. de iniurijs damnatos, qui neq. testimonium dicere possunt, neq. eis testimonium dicitur, vt Caius ait lib. xxii. ad edictum prouinciale, & in Cornelia de iniurijs dictum est. Qui

l. instit. de testa.
p. testes.

l. locum. p. hoc
interdictum.
de tab. exh.

l. cum lege. l. is
cum lege. qui
test. hæc pol.

N n 2 autem

l. ex eo. de
testib.

LII.

aurem in XII. fuerint, non facile dixerim. Sed de mulierum testimonijs Paulus lib. I I. de adulterijs scribit: Ex eo quod prohibet lex Iulia de adulterijs testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur etiam mulieres testimonij in iudicio dicendi ius habere. Quod olim ex XII. Tabulis contra erat, vt Gellius scribit. De antestatis quoq. in Duodecim dicebatur, vt Porphyrio Horatians interpres scribit: Is autem hæc verba eius legis refert, mendosa tamen: *SI VIS VOCATIONI, * TESTAMINI IGITUR, EN CAPITO * ANTESTARI.* Quæ verba quid sibi velint, ignoro. Acron tamen, & Porphyrio scribunt: Si quis vades dedit se in iudicio futurum, neq. venisset; aduersarius eum testib. præsentib. in ius ducebat. Manum tamen non ante iniciebat, quam testem rogaret, liceretne antestari: qui si licere responderet, infimam testis aurem tangebatur, vt meminisset. Namq. infimam auriculam memoriæ sacram esse, Seruius, & Plinius lib. XI. scripserunt. Quæ omnia venuste Flaccus expressit lib. I. Sermonum. Cum enim diceret se in garrulum quendam, molestumq. hominem incidisse, qui cum vadato respondere deberet, maluisset. Item perdere, quam Horatium relinquere: Sed tamen casu obtuus illi, inquit, fit

Satyr. ix.

*Aduersarius: &, Quo tu turpissime? magna
Exclamat voce: &, Licet antestari: ego vero
Oppono auriculam. rapit in ius. clamor utrinque,
Undiq. concursus: sic me seruauit Apollo.*

Id ipsum autem est, quod Plinius ait, esse in aure ima memoriæ locum, quem tangentes antestamur. etsi hoc verbum ignorant, attestari, pro antestari permultis locis scripserint. Apud Plautum in Pænulo & in Persa fit huius rei mentio. In Persa quidem multo apertius. Nam cum vendita esset parasiti filia lenoni pro serua, in ius eum vocabat: cumq. ille diceret, cur non antestaretur; facete parasitus, *Tuam ego causa,* inquit, *carnufex: cuiquam mortali libero aures attexam?* Et in Pænulo adolescens patruo suo recte respondit: *Ego te antestabor, postea hanc amabo atq. amplexabor.* Vergilius non male id eam significat.

Acc. 6.

Cum canerem Reges & prælia, Cynthia aurem

Vellit

*Vellit, & admonuit: Pastorem Tiryre pingues
Pascere oportet oues. Et in Copas:
Pone merum, & talos; pereat qui crastina curat;
Mors aurem vellens, viuite ait, venio.*

Ex his omnibus illud intelligitur, quod Caius ait lib. I. Institutionum, in emancipationib. solere quinq. testes ciues Romanos adhiberi; duosq. alios pro eo qui libri-pens dicitur, & pro eo qui antestatus appellatur, hoc est, vt ego interpretor, is cuius aurem vellebant. Hinc illud manauit, vt testes rogarentur, etsi aurium illa vellicatio omissa sit. Vadum mentio efficit, vt illud quoq. Gellianum addamus. Scribit lib. X V I. Noctium Atticarum Gellius, iuris peritum fuisse de cuiusdam legis XII. Tabular. interpretatione interrogatum: eumq. respondisse se ius Faunor. atq. Aboriginum non didicisse. Sed enim cum proletarij, & assidui, & sanates, & vades, & subuades, & XXV. asses, & taliones, furtorumq. quæstiones cū lance & licio euauerint, omnisq. illa XII. Tabular. antiquitas: studium aiebat se præstare debere iuris, & legum, vocationemq. ear. quib. utimur. Et quoniam cetera superiorib. capitib. explicata sunt, de sanatib. & vadib. & subuadib. videamus. Sanates, vt Sex. Pompeius ait, dicti sunt qui supra infraq. Romam habitauerunt. Quod nomen ideo est inditum, quia cum defecissent a Romanis, breui in amicitiam quasi sanati redierunt. Itaq. in XII. cautum fuisse, vt idem iuris esset sanatibus, quod fortibus, id est bonis, & qui numquam defecerant a populo Ro. Idem ait vadem sponforem significare datum in re capitali. Aufonius Gallus in monosyllabis inter vades & prædes eam differentiam esse ait, quod alteri in capitali iudicio, alteri in re familiari adhibentur.

Quis subit in pœnam capitali iudicio? vas.

Quis cum lis fuerit nummaria? quis dabitur? pras.

Hoc Cicero recte seruat, cum lib. III. de Officijs, & II. de Finib. item V. Tusculanar. quæstionum, magnum illud duor. Pythagoreor. Damonis & Pythiæ amicitia testimonium scribit. Nam cum eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinauisset, & is qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandor. suor. causa postulauisset: Vas factus, inquit, alter est eius sistendi, vt si ille

Auth. rogati
C. de testib.

LIII.

l. vlt. p. hæc au-
tem. C. de ca-
stren. & minist.
lib. xij.

LIV.

l. si caluitur. de
verb. signi. al.
si calumniat-
ur.

l. i. ad S. C.
Turp.

l. natura. de
verb. signi.
l. ca. est. de di-
uer. reg. iur.
Cicero lib. ij.
de diuina.

si ille non reuertisset ad diem, moriendum esset sibi ipsi. 4
Qui cum ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem 4
tyrannus petiuit vt se in amicitiam tertium adscriberent. 4
Vadimonium tamen, vt ex Quinctiana Ciceronis ora-
tione constat, sponso est sistendi se in iudicium in pecu-
niaria quoq. causa. Quamobrem lib. XII. constitutio-
num vades pro prædib. vsurpantur a Zenone Imp. De
prædib. permulta exempla sunt, quæ ad rem familiarem
pertinent, quæ colligere non est necesse. Præs autem
dictus est, quod a magistratu interrogari soleat, an præ-
set illud fieri, vt Varro scribit: vel vt apud Sex. Pom-
peium reperitur; Præs est, qui populo se obligat, interro-
gatusq. a magistratu si præ sit ille, respondet. Præs. sed
vtriusq. libri scriptura mihi suspecta est. De struadibus
nihil scriptum reperi, sed suspicor sponsores esse eorum,
qui vades dati sunt. Quid autem de his omnib. perso-
nis in Duodecim scriptum esset, ignoro. Sed & hæc om-
nia nomina a nostris minime vsurpantur, cum fideiussor-
is nomen in eorum locum successerit. Illa etiam ver-
ba in XII. fuerunt, quæ Iustinianus sub titulo de verbor.
significatione ex libris Sex. Caij ad legem XII. Tabular.
scripsit. Et principio ex lib. I. illud scribitur; SI CAL-
VITVR, ET MORETVR, ET FRVSTRETVR. Inde
& calumniatores appellati sunt, quia per fraudem & fru- 4
strationem alios vexarent litibus. inde & cauillatio dicta. 4
est. Nonius Marcellus quasi hæc verba interpretaretur, 4
Caluitur, inquit, dictum est frustratur, tractum a caluis 4
inimicis, quod sint omnib. frustratui. exempla q. adfert 4
Plauti, Pacuuij, atq. Actij, & quod magis mirandum est 4
Sallustij lib. III. historiarum. De calumniatoribus recte 4
Marcianus lib. sing. ad S. C. Turpillianum scribit: Acc- 4
usatorum temeritas trib. modis detegitur, & trib. pœ- 4
nis subicitur. aut enim calumpniantur, aut præuaricantur, 4
aut tergiversantur. Calumpnari est falsa crimina inten- 4
dere; præuaricari, vera crimina abscondere; tergiversari, 4
in vniuersum ab accusatione desistere. Cauillationem au- 4
tem Vlpianus lib. XLVII. ad Sabinum, & Iulianus lib. 4
LI V. Digestor. vulgare illud sophistarum argumentum, 4
quod acruale Cicero appellat, dixerunt. Natura, in- 4
quiunt, cauillationis, quam Græci *επιπτερις* appellauerunt, 4
hæc

7 hæc est, vt ab euidenter veris per breuissimas mutatio-
7 nes disputatio ad ea quæ euidenter falsa sunt, perducatur.
7 Huiusmodi est quod Horatius lib. II. epistolar. tractat. Epist. 3.

*Est vetus atq. probus, centum qui perficit annos.
Quid? qui deperijt minor uno mense, vel anno?
Vtior permissio, caudaq. pilos vt equina
Paulatim vello, & demo vnum, demo etiam vnum;
Dum cadat elusus ratione ruentis acervi.*

Latius autem cauillatio patet, vt quidquid iocose contor-
7 queatur, eo nomine significetur. Addit Caius: Post ka- d. l. si caluitur.
7 lendas Ianuarias die tertio pro salute principis vota susci-
7 piuntur. Quod quo pacto ad XII. Tabulas pertineat,
7 aut etiam ad verbor. significationem, qua de agitur, non
7 video. Significatur autem his verbis tertio Nonas vota
7 suscipi, vt lib. I V. Emendationum diximus. Etenim Plu-
7 tarchus scribit M. Ciceronem natum esse tertio die no-
7 uarum kalendar. (si ita loqui liceret) qua die magistrat-
7 us vota concipiunt, atq. sacrificant pro salute principis.
7 Cicero tamen lib. VI I. ad Atticum scribit: Sed de For-
7 miano Tarracinam pridie kalendas Ianuarias, inde Pon-
7 tinum, inde Albanum Pompei, ita ad Urbem tertio No-
7 nas natali meo. A. Gellius lib. XV. Dinumeratis annis
7 a Q. Capione & a Q. Serrano, quibus Coss. ante diem
7 tertium Nonas Ianuarias M. Cicero natus est, ad M. Tul-
7 lium & Cn. Dolobellam, quibus Coss. causam priuatam
7 pro Quinctio apud Aquilium Gallum iudicem dixit, sex
7 & viginti anni reperiuntur. Ex his verbis apparet cum
7 dicimus post kalendas Ianua. die tertio, significare nos
7 tertium eius mensis diem, non quartum. Ex quo Pauli
7 verba interpretabamur lib. III. ad legem Iuliam & Pa-
7 piam. Anniculus, inquit, amittitur, qui extremo anni
7 die moritur: & consuetudo loquendi id ita esse declarat,
7 ante diem x. kalendarum, post diem x. kalendarum. neu-
7 tro enim sermone vndecim dies significantur. Etenim si
7 ante x. kal. Ianuarias dicamus nos aliquid fecisse, aut ef-
7 se facturos; diem ipsum decimum kalendarum significa-
7 mus, hoc est, Decembris mensis diem tertium & vicesi-
7 mum: si vero post decimum, decimus ipse dies significa-
7 tur Ianuarij mensis, hoc est, quarto Idus Ianuarias; vt ex
7 supra scriptis verbis Caij constat. Idem Caius lib. III.
ad

l. anniculus. si
de verb. signi.

l. ferri. de ver. ad legem xii. Tabular. scribit: Ferri proprie dicimus, 2
signi. quæ quis suo corpore baiulat: portari ea, quæ quis iumen 2
to secum ducit: agi ea, quæ animalia sunt. Contemnunt 2
permulti hanc Caij differentiam, quam ego ita tueri pos- 2
se crediderim, vt iurifconsultum existimem legi xii. Ta- 2
bular. optimam interpretationem dedisse, in qua tria for- 2
tasse hæc verba *κατὰ τὸν αὐτὸν*, vt Vlpianus ait, tollen- 2
da dubitationis gratia conscripta fuerant. Quamquam 2
nae illud quidem pertinaciter defenderim, vt nostri ple- 2
riq. omnes solent, nulla in re veteres iureconsultos, quo- 2
rum scripta Iustinianus recepit, minus vidisse, nihil Tri- 2
bonianum in Digestis aut contrarium, aut abundans, aut 2
imperfectum, aut obscurum reliquisse. Esset enim velu- 2
ri gigantum more pugnare cum dijs, si nobis diuinam il- 2
lam naturam vindicemus. Iure enim illud Terentianum 2
laudatur, vt homines cum simus, nihil humanum a nobis 2
alienum esse putemus. Sed vt ad Caij differentiam reuer- 2
ramur, & licet eam aliquando veteres neglexerint, ea ta- 2
men pleriq. vsi sunt. M. Cicero lib. ii. ad Q. fratrem: Me- 2
mini enim, cum hominem portarem ad Baias Neapoli 2
octophoro Anitiana; macharophoris centum sequenti- 2
bus, mitos risus nos edere, cum ille ignarus sui comita- 2
tus repente aperuit lecticam, & pæne ille timore, ego ri- 2
su corruui. Ceteror. verbor. exemplis abstineo, quæ ter- 2
tio quoq. verbo fere, occurrent. Idem Caius ait lib. i. v. 2
Qui venenum dicit, adicere debet, vtrum malum an bo- 2
num. Nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomi- 2
ne omne continetur, quod adhibitum naturam eius, cui 2
adhibitum esset, mutat. Id a Græcis *φάρμακον* appellari 2
ait, & eodem pacto noxia & iuuantia medicamenta eo 2
nomine significari. Hoc quoq. initio ita seruabatur, 2
quod postea in legib. tantum est, vt in Cornelia de sica- 2
rijs vidimus. Sed & poetæ veterum verbor. vim retine- 2
re solent.

Has herbas, atq. hac ponto mihi læta venena

Ipsæ dedit Mæris. & alio loco:

Alba nec Assyrio fucatur lana veneno.

Sed postea factum est, vt in peiorem significationem, etsi 2
nihil adiectum sit, hoc verbum accipiatur. Idem in do- 2
lo malo euenit, hæc enim sunt Vlpiani verba lib. xi. ad 2
edi-

l. i. p. sed scien-
dum. de adi.
edi.

p. quibus. C. de
novo C. fa-
cien. l. i. p. nul-
la. de vet. iure
enue.

l. i. p. si quid.
co.

l. qui venenū.
de verb. sign.

7 edictum: Non fuit autem contentus Prætor dolum di- 1. s. p. non fuit.
7 cere, sed adiecit, malum: quoniam veteres dolum etiam de dolo malo.
7 bonum dicebant, & pro sollertia hoc nomen accipiebant,
7 maxime si aduersus hostem latronemve quis machine- Vergil. Aen. 2.
7 tur. *Dolus an virtus*, inquit ille, *quis in hoste requirit?*
7 Idem Caius lib. v. ad legem xii. Tabular. ait: Duob. l. duob. de ver.
7 negatiuis verbis quasi permittit lex magis, quam prohi- signa.
7 buit; idq. etiam Seruius animaduertit. Cuiusmodi ef-
7 sent in Duodecim verba nescio; sed tamen his similia fue-
7 runt: Non improbamus, non negamus, non nolumus,
7 non ignoramus, non prohibemus, atq. alia id genus. Sic Vl- l. i. in prin. de
7 pianus lib. xii. ad Sabinum inter proprie, non improprie, suis & legit.
7 & proprie non est, differentiam constituisse videtur. Ver-
7 ba enim eius sunt hæc: Intestati proprie appellantur, qui
7 cum possent testamentum facere, testati non sunt. Sed &
7 is qui testamentum fecit, si eius hereditas adita non est,
7 vel ruptum, vel irritum est testamentum; intestatus non
7 improprie dicitur decessisse. Plane qui testari non potuit,
7 proprie non est intestatus, puta impubes, furiosus, vel cui
7 bonis interdictum est. sed hos quoq. pro intestatis accipe-
7 re debemus. In quam rationem sunt qui interpretentur
7 quod Vlpianus ait lib. ii. ad legem Iuliam & Papiam: Le- l. lege. de verb.
7 ge obuenire hereditatem non improprie quis dixerit, & signa.
7 eam quæ ex testamento defertur. Quamuis Paulus scri-
7 bat, si coita sit societas, vt iusta hereditas communis sit;
7 non ea quæ ex testamento, sed quæ iure legitimo obue-
7 nit, communis erit. Huc accedit, quod lib. i. Emendatio-
7 num, diximus in Florentino libro Vlpiani verba lib. ii. l. iij. p. de illo.
7 ad Sabinum esse hæc: Eius est non nolle, qui potest velle. pro socio.
7 quæ eiu sdem Vlpiani verbis interpretabamur lib. xxxix. l. iij. de diuer.
7 ad edictum, qui scientiam domini, vt tributoria actione reg iur.
7 conueniri possit (opus enim est vt negotiari seruum sciat) l. i. p. scientiam.
7 non voluntatem, sed patientiam interpretatur. Non de tribu. actio.
7 enim velle, inquit, debet, sed non nolle. Sic Cicero
7 lib. ii. de Oratore rogatum esse Annibalem ait, cum
7 Ephesum venisset, an vellent Phormionem audire; eumq.
7 se non nolle dixisse. & alijs locis eleganter hoc verbo vti-
7 tur. Idem Caius lib. vi. scribit: Detestatum est testa- l. plebs. de ver.
7 tione denuntiatum. Sic Vlpianus lib. lvi. ad edictum: signa.
7 Detestatio est denuntiatio facta cum testatione. Paulus l. su bsignatum.
7 tamen l. detestatio. co.

O o tamen

tamen addit lib. LIII. Detestari esse absenti denuntiare. Mirari tamen nequeo, cur hoc ipsum aliquot exemplis confirmare nequeamus. Neq. enim facile inuenies detestandi aut detestationis verbum aliud significare, quam execrari atq. deprecari. Sed arbitror veteres pro testatione vsos. præpositio enim DE augere solet, vt in deposito Vlpianus notat lib. xxx. ad edictum. Sic apud Plautum in Menechmis: *Summum Iouem, deosq. detestor numquam me isti male fecisse mulieri.* Pro quo Vergilius testandi verbo vsus est.

l. i. depo.

Aen. lib. 4.

*Testor cara deos, & te germana, tuumq.
Dulce caput, magicas inuitam accingier artes.*

Testari autem deos significat, testes deos citare nostri sermonis. Sic contestari litem dicimus, inquit Sex. Pompeius, cum vterq. reus dicit, Testes estote. Reum autem appellauit, vt Cicero lib. II. de Oratore, non eum tantum qui conuenitur, sed & actorem, propterea quod vtriusq. res agatur. Sed hæc alterius loci & temporis sunt.

d. l. plebs.

Nos cetera persequamur. Pignus, inquit Caius, appellatur a pugno, quia res quæ pignori dantur, manu traduntur. Vnde etiam videri potest verum esse, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui. Iustinianus lib. IV. Institutionum: Pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. eam quæ sine traditione nuda conuentione tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus. Hoc idem Vlpianus lib. xxxviii. ad edictum probare videtur: Proprie, inquit, pignus dicimus, quod ad creditorem transit: hypothecam, cum non transit nec possessio ad creditorem. Quod vero Marcianus ait lib. sign. ad formulam hypothecariam, inter pignus & hypothecam tantum nominis sonum differre: id ex Iustiniani sententia ita intelligendum est, vt quantum ad actionem hypothecariam attinet, nihil interfit. Nam de qua re inter creditorem & debitorem conuenierit, vt fit pro debito obligata, vtraq. hac appellatione continetur. Sed tamen crebro his duob. nominib. nostri abutuntur, item eorum coniugatis pignerandi & ἰποθηκάζουσαι, pro quo aut in hypothecam dare, aut, quod propius ad Græcam linguam accedit, supponere appellant. Namq.

Inst. de actio. p. item Seruiana.

l. si rem alie. nam. p. proprie. de pign. actio.

l. res. in fine. de Pigno.

d. p. item Seruiana.

& libro xxvii. Digestor. titulus est de reb. eorum qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis; & Iustinus in Constitutione quadam ad Archelaum P. P. ita scribit: Cum notissimi iuris sit, actionem hypothecariam in extraneos quidem suppositæ rei detentatores annor. triginta finiri spatijs. Quamobrem non male in veteri quodam libro pars quædam alterius constitutionis Iustiniani, quæ lib. vi. constitutionum refertur, ita scripta est: Sed pater quidem in prædictis tantummodo causis habeat licentiam rite res, filij nomine vendere; vel si emprorem non inuenierit, supponere. Sed vt ad Caium reuertamur, quid in xii. cautum esset de pignorib. ignoramus: aliquid tamen scriptum fuisse, ex Caij capite suspicamus. Ex eodem Caio lib. iv. ad legem xii. Tabular. cuius verba referuntur lib. xlvii. Digestor. legem in xii. fuisse cognoscimus, quæ de collegijs scripta est ad exemplum Græcæ Solonis legis. Verba Cai sunt hæc: Sodales sunt, qui eiusdem collegij sunt, quam Græci ἰταρίαν vocant. His autem potestatem facit lex pactionem quam velint, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. Sed hæc lex videtur ex lege Solonis translata esse. nam in luc ita est: ἰάν δὲ δήμος, ἢ φράτορες ἢ ἱερῶν ἑργίαν, ἢ ναύται, ἢ σύνστοι, ἢ ἑρόταφροι, ἢ διασώται, ἢ ἐπὶ λείαν οὐχόμενοι, ἢ ἐς ἱμπορίαν, ἢ πρὸς ἀνθρώπων διαδωλίας πρὸς ἀλλήλους κέρρον εἶναι: ἰάν μὴ ἀπαγορεύσῃ δημοσία γράμματα. Quam legem ita interpretari visum est: Si qui e plebe, aut tribu, aut sacror. mysterior. ministri, aut nautæ, aut communi cibo, vel sepulchro vtentes, aut publicani, aut qui prædatum eunt, aut ad mercatum, quidquam inter se propter eas causas constituerit, ratum sit; dum ne id publicis sanctionib. prohibeatur. De eiusmodi collegijs atq. corporibus varie in Vrbe actum est. Nam vt Cicero scribit in libro de senectute, sodalitates Quæstore M. Catone maiore constitutæ sunt sacris Idæis magnæ matris receptis. Veteres autem xii. Tabularum fortasse fuerant dissolutæ. Sed & P. Clodius, vt alio loco scripsit, collegia pleraq. instituit. At lib. ii. ad Q. fratrem Cicero ait factum esse S. C. vt sodalitates, decuratiq. discederent; lexq. de his ferretur, vt qui non discessissent, ea pœna, quæ est de vi, tenerentur. Nostri quoq. iureconfulti & Senatusconsulto

& libro xxvii. Digestor. titulus est de reb. eorum qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis; & Iustinus in Constitutione quadam ad Archelaum P. P. ita scribit: Cum notissimi iuris sit, actionem hypothecariam in extraneos quidem suppositæ rei detentatores annor. triginta finiri spatijs. Quamobrem non male in veteri quodam libro pars quædam alterius constitutionis Iustiniani, quæ lib. vi. constitutionum refertur, ita scripta est: Sed pater quidem in prædictis tantummodo causis habeat licentiam rite res, filij nomine vendere; vel si emprorem non inuenierit, supponere. Sed vt ad Caium reuertamur, quid in xii. cautum esset de pignorib. ignoramus: aliquid tamen scriptum fuisse, ex Caij capite suspicamus. Ex eodem Caio lib. iv. ad legem xii. Tabular. cuius verba referuntur lib. xlvii. Digestor. legem in xii. fuisse cognoscimus, quæ de collegijs scripta est ad exemplum Græcæ Solonis legis. Verba Cai sunt hæc: Sodales sunt, qui eiusdem collegij sunt, quam Græci ἰταρίαν vocant. His autem potestatem facit lex pactionem quam velint, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. Sed hæc lex videtur ex lege Solonis translata esse. nam in luc ita est: ἰάν δὲ δήμος, ἢ φράτορες ἢ ἱερῶν ἑργίαν, ἢ ναύται, ἢ σύνστοι, ἢ ἑρόταφροι, ἢ διασώται, ἢ ἐπὶ λείαν οὐχόμενοι, ἢ ἐς ἱμπορίαν, ἢ πρὸς ἀνθρώπων διαδωλίας πρὸς ἀλλήλους κέρρον εἶναι: ἰάν μὴ ἀπαγορεύσῃ δημοσία γράμματα. Quam legem ita interpretari visum est: Si qui e plebe, aut tribu, aut sacror. mysterior. ministri, aut nautæ, aut communi cibo, vel sepulchro vtentes, aut publicani, aut qui prædatum eunt, aut ad mercatum, quidquam inter se propter eas causas constituerit, ratum sit; dum ne id publicis sanctionib. prohibeatur. De eiusmodi collegijs atq. corporibus varie in Vrbe actum est. Nam vt Cicero scribit in libro de senectute, sodalitates Quæstore M. Catone maiore constitutæ sunt sacris Idæis magnæ matris receptis. Veteres autem xii. Tabularum fortasse fuerant dissolutæ. Sed & P. Clodius, vt alio loco scripsit, collegia pleraq. instituit. At lib. ii. ad Q. fratrem Cicero ait factum esse S. C. vt sodalitates, decuratiq. discederent; lexq. de his ferretur, vt qui non discessissent, ea pœna, quæ est de vi, tenerentur. Nostri quoq. iureconfulti & Senatusconsulto

l. cum notissimi. C. de praef. xxx. vel xl. au. nor.

l. vlt. p. ipsum. C. de bon. quæ lib.

L V.

l. vlt. de colle. gij.

7 & libro xxvii. Digestor. titulus est de reb. eorum qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis; & Iustinus in Constitutione quadam ad Archelaum P. P. ita scribit: Cum notissimi iuris sit, actionem hypothecariam in extraneos quidem suppositæ rei detentatores annor. triginta finiri spatijs. Quamobrem non male in veteri quodam libro pars quædam alterius constitutionis Iustiniani, quæ lib. vi. constitutionum refertur, ita scripta est: Sed pater quidem in prædictis tantummodo causis habeat licentiam rite res, filij nomine vendere; vel si emprorem non inuenierit, supponere. Sed vt ad Caium reuertamur, quid in xii. cautum esset de pignorib. ignoramus: aliquid tamen scriptum fuisse, ex Caij capite suspicamus. Ex eodem Caio lib. iv. ad legem xii. Tabular. cuius verba referuntur lib. xlvii. Digestor. legem in xii. fuisse cognoscimus, quæ de collegijs scripta est ad exemplum Græcæ Solonis legis. Verba Cai sunt hæc: Sodales sunt, qui eiusdem collegij sunt, quam Græci ἰταρίαν vocant. His autem potestatem facit lex pactionem quam velint, sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. Sed hæc lex videtur ex lege Solonis translata esse. nam in luc ita est: ἰάν δὲ δήμος, ἢ φράτορες ἢ ἱερῶν ἑργίαν, ἢ ναύται, ἢ σύνστοι, ἢ ἑρόταφροι, ἢ διασώται, ἢ ἐπὶ λείαν οὐχόμενοι, ἢ ἐς ἱμπορίαν, ἢ πρὸς ἀνθρώπων διαδωλίας πρὸς ἀλλήλους κέρρον εἶναι: ἰάν μὴ ἀπαγορεύσῃ δημοσία γράμματα. Quam legem ita interpretari visum est: Si qui e plebe, aut tribu, aut sacror. mysterior. ministri, aut nautæ, aut communi cibo, vel sepulchro vtentes, aut publicani, aut qui prædatum eunt, aut ad mercatum, quidquam inter se propter eas causas constituerit, ratum sit; dum ne id publicis sanctionib. prohibeatur. De eiusmodi collegijs atq. corporibus varie in Vrbe actum est. Nam vt Cicero scribit in libro de senectute, sodalitates Quæstore M. Catone maiore constitutæ sunt sacris Idæis magnæ matris receptis. Veteres autem xii. Tabularum fortasse fuerant dissolutæ. Sed & P. Clodius, vt alio loco scripsit, collegia pleraq. instituit. At lib. ii. ad Q. fratrem Cicero ait factum esse S. C. vt sodalitates, decuratiq. discederent; lexq. de his ferretur, vt qui non discessissent, ea pœna, quæ est de vi, tenerentur. Nostri quoq. iureconfulti & Senatusconsulto

LVI.

l. vi. de litigi.

l. i. de ori. iur.

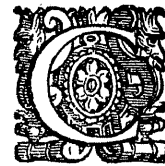
fulsa, & mandata, rescriptaq. Principum referunt, quib. collegia sine Principis aut Senatus voluntate coire nequeunt. Ex eodem Caio lib. vi. illud etiam est, quod sub titulo de litigiosis lib. xlii. Digestorum refertur. Rem, de qua controuersia est, prohibebimur in sacrum dedicare, alioquin dupli pœnam patimur. nec immerito, ne liceat eo modo duriores aduersarij condicionem facere. Sed duplum utrum fisco, an aduersario præstandum sit, nihil exprimitur. Fortassis autem magis aduersario, ut id veluti solacium habeat pro eo quod potentiori aduersario traditus est. Exstant lib. i. Constitutionum pleraq. leges, quibus non licet potentioribus patrocinium litigantibus præstare, neq. in se actiones transferre, item litigatores nequeunt eorum nomine titulos adfigere prædijs, neq. in litem eor. nominib. uti, & cetera, quæ a Principibus constituta sunt. Hæc habui quæ de xii. Tabulis ex varijs libris collecta scriberem, quibus aut nos, aut alij aliquando plura addent. Scripsit ad eas leges Caius librorum sex, quorum initium illud, ut arbitror, fuit, quod Iustinianus lib. i. Digestorum. retulit: Facturus legum veterarum interpretationem, necessario prius ab Urbis initijs repetendum existimaui. Cetera, quæ varijs Digestorum locis scripta sunt, omnia (ni fallor) antea retulimus. Eorum librorum ordinem secuti fuissimus, utpote qui ipsarum legum fuisset, nisi perpauca ex eisdem libris, ex alijs autem tam multa cepissimus. Quod si cuiquam is ordo magis probetur, superiores omnes locos perlegere poterit, & ex eis Caii ordinem ediscere. Quæ vero alij ex Ciceronis & Solonis legibus ad has leges retulerunt, item alia quæ eis colligere visum est: nos cum ea in veterum libris xii. Tabularum esse non reperiamus; tantisper manus ab eis abstinuimus, dum in illos libros incidamus.

F I N I S.

DE

D E S E N A T V S C O N S V L T I S.

NOTA

COLLECTAE sunt a nobis, omnes (ut opinor) veterum leges, quarum nomina in nostris libris, aut in varijs variarum rerum scriptoribus reperire potuimus. Nunc de Senatusconsultis scribendum est, in quibus minori negotio hac prouincia fungemur. Cum enim ea nos tantum persequamur, quæ nominibus suis nota sunt; quod recens inuentum est, & Imperatorum temporibus, ut arbitror, usurpatum; Placentini docti viri, & ut illis temporibus non inelegantis collectione contenti, pauca admodum addemus. Esset enim infinitum, si veteres omnes leges, Senatusque consulta velimus referre: quem laborem si non inutilem non nemo putauerit, suscipiat, velim. Interea hæc, quæ veluti alia quædam illustriora inter cetera sidera notauimus, digna esse putamus, quæ litteris mandentur. Sed antequam de his reb. dicere incipio, admonere lectores Placentini librorum qui nuper editi sunt, velim; non satis certum esse ab eo viro illos libros esse conscriptos. Exstat enim apud me altera Institutionum & Constitutionum Placentini epitome, quæ multo & breuior & elegantior est, cui additum est de Langobardorum origine & legibus, de varijs actionibus, & de Martini, & Bulgari, atque aliorum disputationibus, quæ nos aliquando edenda curabimus. Sed interea tamen ad ipsa Senatusconsulta veniamus. siue enim Placentinus est, siue alius eo nomine dignus; hac quidem in parte adiuit nostram disciplinam.

A E M I L I A N V M.

Ita a Placentino appellatur S. C. quod ab Vlpiano refertur libro v. Fideicommissorum. Aemilio Iunco & Iulio Seuero Coss. conscriptum. Sed mihi videtur id a Marciano lib. ix. institutionum Iuncianum esse appellatum, cuius verba posterior referemus. neque recte a Placentino

l. si cum feruum. p. si quis feruum. de fideico. lib. l. non tantum p. sed si non dum. eo.

tino & separatim ab hoc est, & Vintianum dicitur,

APRONIANVM.

Huius Senatusconsulti in Vestibulicia lege mentionem fecimus. De quo Paulus libro singulari de Senatusconsultis: Omnibus, inquit, ciuitatibus quæ sub imperio populi Romani sunt, restitui debere & posse hereditatem fideicommissam Apronianum Senatusconsultum iubet. Sed & actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri. sed & municipes ad eas admittuntur. Addit Iulianus lib. x l. Digestor. Ita tamen, vt hi quibus restituatur hereditas, actorem eligant, & ad agendum, & ad excipiendas actiones. De eodem Senatusconsulto Vlpianus lib. x l. i. ad edictum scribit: Qua ratione Senatus censuit, vt restitui municipibus ex Trebelliano hereditas possit; qua ratione alio S. C. heredib. eis institutus a liberto, adquirere hereditatem permissum est; ita bonorum quoq. possessionem petere dicendum est. Hoc S. C. cum post Trebellianum, & non post Saluij Iuliani aetatem scriptum sit; crediderim Patino & Cassio Aproniano Coss. Hadriani tempore factum fuisse: aut Quinctio Nigro & T. Aproniano.

ARTICVLEIANVM.

Marcianus lib. ix. institutionum scribit, hoc S. C. caueri, vt in prouincijs Præsides cognoscant de libertatibus quæ ex fideicommissis debentur, licet heres non sit eius prouinciæ. Existimo autem ab Articuleio Pato, qui Traiano in quarto Consulatu collega fuit, appellatum. Quamobrem non recte Artificulianum ab alijs appellatur.

CLAVDIANVM.

Placentinus Senatusconsultum refert Silanianum & Claudianum, de quo lib. xxix. Digestor. scribitur, vt de eo suo loco dicitur. Omittit autem Claudianum S. C. quo libera mulier addici iuebatur domino eius serui, cuius concubitus nullis denuntiationibus petere desinebat. Est autem id S. C. ab Iustiniano abrogatum, vt lib. III. Institutionum, & VII. Constitutionum scribit. **Quod**

Inst. de succ. subl. in fine. & C. de S. C. Clau. tol.

Quod Vespasiani tempore factum esse, ex Suetonio apparet. Auctor, inquit, Senatui fuit decernendi, vt quæ se alieno seruo iunxisset, ancilla haberetur.

DASVMIANVM.

Dasumianum, non Damasianum, nec Dasumaianum. Hoc cautum est, vt Marcianus lib. ix. institutionum, & Marcianus lib. x vi. fideicommissorum scribunt, vt si ex iusta causa absit qui fideicommissam libertatem debet, & hoc pronuntiatum fuerit, perinde libertas competat, atq. si vt oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset. Absit autem (inquit Marcianus) intelligitur, qui a tribuna lib. abest. Et quia heredib. tantum cautum erat; adiectum est eodem S. C. vt quicumq. fideicommissam libertatem, ex quacumq. causa pronuntiatum fuerit eum, eosve abesse, perinde habeatur, atq. si vt oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset. **Quo loco arbitror QVICVMQ. pro CVICVMQ. scriptum esse in Tusco libro, aut mendum esse, quod magis crediderim. Neq. enim placet, quod alij scripserunt, Vt quicumq. fideicom. libertatem T. debet. Quod si quicumq. fideicommissa libertate scriptum esset, minus fortasse laboraremus. Nunc plane quid dicatur, ignoro. Sed ex Marciani capite cognoscimus, vt cum Rubriano S. C. Prætor pronuntiare possit absente eo qui libertatem debebat, si is iusta ex causa absit, libertum non amittit. Hi enim qui ex iusta causa aberant, eo S. C. non comprehendebantur. Sed cum initio heredi soli cautum esset; adiectum est, vt quicumq. debenti libertatem consultum sit.**

l. non tantum p. S. C. l. neq. infantes. de fideico. lib.

† debeat, fortitan melius. d. l. neq. infantes.

IVNCIANVM.

De hoc aperte Vlpianus lib. v. Fideicommissorum scribit his verbis: Si quis seruum non hereditarium rogatus manumittere latitet; factum est S. C. Aemilio Iunco & Iulio Seuero Coss. in hæc verba: **PLACERE, SI QVIS EX HIS QVI FIDEICOMMISSAM LIBERTATEM EX QVACVMQ. CAUSA DEBERENT SERVVO, QVI MORTIS TEMPORE EIVS QVI ROGAVIT, NON FVERIT, ISQ. ADESSE NEGABITVR, PRAETOR COGNOSCAT: ET SI IN EA CAUSA ESSE VI-**

l. si cum seruum. p. si quis. de fideic. lib.

DEBITVR,

DEBITVR, VT SI PRAESENS ESSET, MANVMITTE-
RE COGI DEBERET; ID ITA ESSE PRONVNTIET.
QVMO. ITA PRONVNTIASSSET, IDEM IVRIS ERIT,
QVOD ESSET, SI ITA VT EX FIDEICOMMISSO MA-
NVMITTI DEBVISSET, MANVMISSVS ESSET. Addit
Marcianus lib. ix. institutionum: Sed si non heredita-
rium seruum quis rogatus fuerit manumittere, sed pro-
prium; ex S. C. Iunciano post pronuntiationem peruenit
ad libertatem. Emptor quoq. vt manumittat eodem S. C.
expressum est; & praesens coheres perinde manumittat,
atq. si traditum a coherede accepisset. Hoc S. C. a Placen-
tino, tum Aemilianum, tum Vintianum appellatur.
Sed & hor. Consulul nomina in Consulul catalogo
non legi, cuius rei rationem infra scribam.

LARGIANVM.

*Inst. de succe.
lib. in fine.*

Iustinianus lib. iij. Institutionum scribit, ex lege Iu-
nia Norbana Latini liberti hereditatem, tamquam pec-
culium patronum retinuisse. Latini enim vt liberi vitam
peragebant; moriebantur vt serui, omnia apud patro-
num relinquentes. Postea S. C. Largiano liberi manumif-
seris non nominatim exheredati extraneis heredib. in
bonis huiusmodi liberti praeferebantur. Secutum est Ha-
driani edictum, quo Latinis libertis, qui sine voluntate
patronor. ciuitatem Ro. ex Principis beneficio consecu-
ti fuissent, eam viuos quidem tenere permisit; sed dece-
dentes Latinos existimandos. Hac autem omnia ex Insti-
niani constitutione sublata Latinitate abolita sunt, vt in
Iunia lege diximus. Placentinus vero hac non recte di-
stinxit.

*l. vn. C. de La-
di. lib. tol.*

LIBONIANVM.

Hoc S. C. cum lege Cornelia de falsis coniunctum est.
Itaq. quodcumq. ex S. C. ab iureconsultis in eo tra-
ctatu dicitur, ad hoc esse referendum credendum est. Et
Marcianus lib. xiv. institutionum scribit: Poena legis
Corneliae irrogatur ei, qui falsas testationes faciendas,
testimoniaue falsa inspicienda dolo malo coierit. item ob
instruendam aduocationem, testimoniaue pecuniam ac-
ceperit, pactusue fuerit, societatem coierit ad obligatio-
nem

*l. i. de l. Corn.
de fal. & de, S.
C. Libo.*

7 nem innocentium, ex S. C. coercetur. Et postea: Ad te-
7 stamenta militum S. C. pertinet, quo lege Cornelia tenen-
7 tur, qui sibi legatum fideicommissumve adscripserint. *l. Senatus. co.*
7 Addit Iulianus lib. lxxxvi. Digestor. Senatus poenam
7 remisit ei, qui legata a se testamento data, codicillis sua
7 manu scriptis ademerat; sed qua iussu patris id fecerat, &
7 anor. xxv. erat, hereditatem quoq. ei capere permissum
est. Quae verba fortasse non ad hoc S. C. pertinent, sed ad
eam speciem, quae in Senatum introducta est. QVA au-
tem, non QVIA scripsimus, veterem Pandectar. Tuscar.
scripturam secuti, vt alijs permultis locis, quos in Emen-
dationib. persecuti sumus. Quod vero dictum est hoc S.
C. teneri, qui legatum sibi in testamento adscripserit: id
Africanus lib. iij. quaestionum tum esse verum existimat,
7 cum perfectum testamentum non est. Prius enim, inquit,
7 oportet esse aliquod testamentum, vel non iure factum,
7 vt S. C. locus sit. Idem ait: Si institutus heres exhereda-
7 tionem nominatim filij vel aliar. personar. adscribit, S. C.
7 tenetur. Similiter & is qui libertatem sua manu ademit
7 serui testatoris, & maxime cui a se legata vel fideicommissa
7 data erant, S. C. tenetur. Apud Macrum vero lib. i.
publicor. iudicior. Senatusconsultis nihil caueri scribi-
tur de eo, qui ei, in cuius potestate est, ei, qui in eadem
potestate est, adscripserit, neq. eis locum esse, si extraneo
adscriptum legatum sit ab eo qui viuo testatore in potesta-
te eum habere coeperit. Quae autem sint cetera Senatus-
consulta ignoramus. Sed ad Iulianum pertinet, quod Pau-
7 lus ait lib. xxxij. Quaestionum: Quantum ad S. C. quo *l. filius eman-
7 prohibemur nobis, vel his, quos in potestate habemus, cipatus. c.*
7 adscribere legatum; emancipatus quoq. filius eadem poe-
7 na tenebitur, licet iussu patris scripserit. Excusatus enim,
7 inquit, is videtur, qui in potestate est, sicut seruus, si ta-
7 men iussu ex subscriptione testatoris appareat. sic enim
7 inueni Senatum censuisse. Hoc S. C. cum edicto D. Clau-
7 dij eodem fere tempore factum crediderim, vt ex Ale-
7 xandri constitutione, & Paulo eodem illo libro, & Cal-
7 listrato libro. i. Quaestionum significari videtur. Sed &
7 idem Paulus libro singulari ad. S. C. Libonianum scribit,
7 Impuberem in hoc edictum incidere dicendum non est.
Postea tamen de S. C. plurib. verbis agitur. Callistratus
Pp autem

*l. si quis lega-
tum. eod.*

l. de eo eod.

*l. Senatuscon-
sulto. C. de his
qui sibi adter.
d. l. filius. & l.
Dius. de l.
Cor. de fal.
l. impuberem.
eod.*

d. l. Diuus. p.
item senatus.

autem ait Senatum quoq. censuisse, vt si seruus domini sui iussu testamento, codicillisve libertatem sibi adscripserit; ob eam rem, quod ipsius manu adscriptum est, minus liber sit; sed libertas ei ex fideicommissi causa præstatur, si modo post eam scripturam manu sua testator testamento codicillisve subscripserit. Quæ verba mendosa habentur: Cerera latius lib. x LVIII. Digestor. & IX. Constitutionum referuntur.

MACEDONIANVM.

l. r. de S. C. Ma
ced.

Vlpianus lib. XXI. ad edictum scribit: Verba S. C. Macedoniani hæc sunt: CVM INTER CETERAS SCELERIS CAUSAS MACEDO, QVAS ILLI NATVRA ADMINISTRABAT, ETIAM ABS ALIENVM ADHIBVISSET, ET SAEPE MATERIAM PECCANDI MALIS MORIBVS PRAESTARET, QVI PECVNIAM, NE QVID AMPLIVS DICERETVR, INCERTIS NOMINIB. CREDERET: PLACERE, NE GVI, QVI FILIOFAMILIAS MVTVAM PECVNIAM DEDISET, ETIAM POST MORTEM PARENTISEIVS, CVIVS IN POTESTATE FVVISSET, ACTIO, PETITIOQ. DARETVR. VT SCIRENT QVI PESSIMO EXEMPLO FAENERARENT, NVLLIVS POSSE FILIIFAMILIAS BONVM NOMEN EXPECTATA PATRIS MORTE FIBRI. Suetonius vero scribit Vespasianum auctorem Senatu fuisse decernendi, ne filiorumfam. feneratorib. exigendi crediti ius vumquam esset, ne post patrum quidem mortem. Vespasiani itaq. tempore Macedo fenerator, non filius: vt Theophilus putat lib. I. v. institutionum titulo quod cum eo, iuuentutem Romanam mutuis pecunijs, alijsq. nefandis ministerijs corruppebat; quæ omnia ipse in libris rationum incertis nominib. adscribebat: tum quod minime essent dilucida atq. aperta, quæ quibusq. causis data essent, tum quod dies solutionis incertus erat, in mortem scilicet, quæ expectabatur, patrum. Hæc ne vumquam bona nomina fierent, hoc est, vt ne iure exigere possent, censuit Senatus, vt si quis mutuam pecuniam filijsfa. dedisset, nulla actio ei, nulla petitio daretur, ne post mortem quidem parentum. Ad dit Iustinianus lib. I. v. Institutionum, hæc ideo Senatum censuisse, quoniam sæpe filijsfam. onerati ære alieno creditar.

Inst. quod cũ
eo. p. illud.

ditar. pecuniar. quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur. Filios autem familias intelligendum est, tam masculos, quam feminas, item nepotes, nepresque. Pecunia vero numerata intelligitur, nisi si fraus fieret, frumento, vino, aut oleo mutuo dato, vt pecunia inde efficeretur. Patre autem inuito hæc locum habent, nisi in rem patris versa pecunia sit. Sed & vsq. ad quantitatem castrensis peculij cum ipsis filijsfam. actio est. Quæ omnia, atq. alia multa plenius lib. XI. v. Digestor. & Constitutionum IV. referuntur.

NERONIANVM.

Apud Paulum lib. XII. sententiar. hoc S. C. caeteri dicitur, vt occisa vxore etiam de familia viri quæstio habeatur. Quod ad Silianum & Claudianum pertinere alio loco scripsimus.

NVMIANVM.

Nvmianum, vel Nonianum, vel vt Placentino placet, Viuium, Rosredo Iunianum, aut Domitianum. Domitiani quidem certe temporib. factum est, vt Caius lib. II. ad edictum Prætoris vrban, titulo de liberali causa scribit, (Nonio fortasse & Laterano Coss.) Ne quorundam dominor. erga seruos nimia indulgentia inquinaret amplissimum ordinem (Senatum autem significat) eo quod paterentur seruos suos in ingenuitatem proclamare, liberosq. iudicari. Itaq. cautum est, vt si quis probasset per collusionem quidquam factum, si iste homo seruus sit, fieret eius seruus qui detexisset collusionem. Idem in libertinis statutum esse ex eodem S. C. Diocletianus & Maximianus rescripserunt.

l. i. de collu.
det.

l. vi. C. co.

ORPHITIANVM.

Iustinianus lib. I. II. Institutionum scribit liberos ad bona matrum intestatarum admitti ex S. C. Orphitiano, quod Orphitio & Rufo Coss. factum est D. Marci temporibus. Liberos vero appellat filios & filias tantum; nepotes vero & neptes ex constitutionibus idem ius habent. Vulgo autem quæsi filij ex S. C. admittuntur, præferunturq. tum omnibus adgnatis atq. cognatis matris,

Inst. de S. C.
Orphit. in pri.

P p 2 siue

l. r. p. si nemo.
ad S. C. Tet-
ty. & Oph.

Inft. de succe.
lib. p. postea.

d. l. r. p. vlt.

l. vt sunt de
ver. sign.

d. l. r. p. qui
operas.

Inft. de fideic.
her. p. restitu-
ta. & p. sed
quia.

siue ingenua siue libertina mater sit. Verba autem S. C. quaedam ab Vlpiano referuntur lib. xli. ad Sabinum: **NEMO FILIORVM EORVMVE, QVIBVS SIMVL LEGITIMA HEREDITAS DEFERTVR, VOLET AD SE EAM HEREDITATEM PERTINERE, IVS ANTIQVVM ESTO. EORVMVE** in optimis libris scriptum est, patroniq. ni fallor, intelliguntur, qui ex lege Păpia in centenariorum libertor. hereditate virilem cum liberis portionem habebant, si modo pauciores tribus essent. Idq. significare Vlpianus videtur, cum postea scribat: Si forte sit filius & patronus, repudiante filio patrono defertur. Addit alia eiusdem S. C. verba, quę eleganter interpretatur. **Quod ait Senatus: QV AE IVDICATA, TRANSACTA, FINITAVE SVNT, RATA MANEANT:** ita intelligendum est, vt iudicata accipere debeamus ab eo, cui iudicandi ius fuit; transacta scilicet bona fide; vt valeat transactio; finita vel consensu, vel longo silentio sopita. Et hoc est quod Paulus ait lib. sign. ad S. C. Orphitianum, Iudicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita. Illud etiam notandum est, quod idem Vlpianus scribit: Qui operas suas vt cum bestijs pugnaret, locavit; quive rei capitalis damnatus, neq. restitutus est; ex S. C. Orphitiano ad matris hereditatem non admittebatur. Sed humana interpretatione placuit eum admitti. Cetera in Digestis, & Constitutionib. reperientur. Tantum addam, quod Paulus lib. i v. sententiar. scribit; Nominatim seruos manumittendos esse propter legem Fufiam Caniniam. Sed si quis obsonatorem, vel qui ex ancilla nascetur, liberum esse voluerit, ex Orphitiano S. C. perinde, inquit, libertas competit, ac si nominatim data sit; nisi forte plures sint., qui eo officio designentur. Qua de re in Caninia satis dictum est.

PEGASIANVM.

Iustinianus lib. ii. Institutionum scribit Neronis temporib. Trebellianum S. C. factum esse, quo omnes actiones, quę iure ciuili heredi & in heredem competunt, iustum est vt darentur ei & in eum, cui ex fideicommissio restituta esset hereditas. Postea vero Vespasiani Augusti temporib. Pegaso & Pufione Coss. Senatus censuit, vt ei qui

qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atq. ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Sed & si non hereditas, sed res aliqua restituenda essent, ex singulis rebus retineri quartam concessum est. Quod si scriptus heres recusaret aditionem hereditatis, hoc ipso S. C. cauebatur, vt adito Pratore ab eo, cui restituenda esset, adire, & restituere heres iuberetur, perindeq. ei & in eum qui recepit hereditatem, actiones darentur, atque ex Trebelliano dabantur. Itaq. ex Trebelliano actiones transferebantur; si modo intra dodrantem restitutio coacta esset: ex Pegasiano retentio quartę venit, & vt cogeretur heres adire suspectam hereditatem, & vt tunc actiones transfrent. Sed cum quarta ex Pegasiano retinebatur, nihil de actionib. dictum erat. Et in vsu erat, vt stipulationes interponerentur, quę solebant inter legatarios & heredes interponi, cum bonor. pars esset legata. Quod pręter Iustinianum & Theophilum, qui dilucide hęc omnia persecuti sunt, Paulus libro quarto sententiar. scribit. Iustinianus tamen hoc S. C. abrogauit Gręca, vt arbitror, constitutione, quę sub titulo de S. C. Trebelliano lib. vii. Constitutionum desideratur: sub quo titulo altera Gręca constitutio deest de incertis personis, de qua Iustinianus in Institutionib. titulo de legatis. & vtraq. ab Haloandro prætermissa est. Hęc igitur causa fuit cur lib. xxxvi. Digestor. nullam mentio Pegasiani S. C. fiat. quod ne fieret, & Gręca, & Latina constitutione nominatim iustum est. Nouella quoq. prima in Trebellianum esse omnia, quę hoc S. C. continerentur, transfusa, Iustinianus scribit.

PISONIANVM.

Paulus lib. xlv. ad edictum scribit: S. C. Pisoniano cautetur, vt si pœnæ obnoxius seruus venisset, quandoq. animaduersum in eum esset, vt venditor pretium præstaret, ne emptori injuriam fecisse videatur Senatus. Hęc ita scribenda sunt. in quib. verbis **QVANDOQ.** pro quādoquā accipitur, vt alijs quoq. locis, quos in Emendationib. enumerauimus.

PLAN.

p. ergo. ca.

l. ij. p. quin-
tus C. de vet.
iure en.

l. Senatuscon-
sulto. de S. C.
Silan.

PLANCIANVM.

Plancianum, non Plautianum, vt Vlpianus lib. xxxiij. ad edictum scribit. Hoc S. C. de liberis agnoscendis, vt idem Vlpianus ait, duas species complectitur: vnam eorum qui agnoscunt, aliam eorum qui falsum partum subiciunt. Sed de agnoscendis multa referuntur, de partu in lege Cornelia tractatur. Permittit igitur mulieri parentive, in cuius potestate est, vel ei, cui mandatum ab eis est, si putet pręgnantem, denuntiare intra dies xxx. post diuortium connumerandos, ipsi marito, vel parenti in cuius potestate est; aut domum denuntiare, si nullius eorum copiam habeat. Pœna autem mariti ea est, vt nisi aut custodes pręmiserit, aut contra denuntiauerit, non esse ex se pręgnantem; cogatur maritus partum agnoscere: & si non agnouerit, extra ordinem coercetur. Sed cum hoc S. C. ad eos tantum partus pertineret, qui post diuortium eduntur; aliud S. C. temporib. D. Hadriani factum est, vt etiam si constante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur. Hęc autem Senatusconsulta post mortem parentis cessant, si is super sit, in cuius potestate recasuri non sunt. Etenim pertinent ad eos qui sui heredes adgnascuntur. Ceterum si forte non sint in potestate recasuri, verius est Senatusconsulta cessare. Hęc Vlpianus.

d. l. i. in pri.

l. cum vero. p. subuentum. de fideico. lib.

p. euocati. e. l. & l. si eum. in prin. l. si filius. p. erit. l. neq. infantes. in pri. eo. tit.

RVBRIANVM.

Idem Vlpianus lib. v. fideicommissor. scribit: Subuentum libertatib. est S. C. quod factum est temporib. D. Traiani, Rubrio Gallo & Cælio Hispone Coss. in hęc verba: **SI HIS, A QVIBVS LIBERTATEM PRAESTARI OPORTET, EUOCATI A PRAETORE ADESSE NOLVERINT; SI CAUSA COGNITA PRAETOR PRONVNTIASSET LIBERTATEM HIS DEBERI; EODEM IVRE STATVM SERVARI, AC SI DIRECTO MANVMISSI ESSENT.** Hoc S. C. (inquit Vlpianus) ad eos pertinet, quib. ex causa fideicommissi libertas debeatur. Hoc est Rubrianum S. C. cuius lib. xl. Digestor. multa mentio fit. quod Iuncianum, Vitrasianum, & Articuleianum consecuta sunt. Apud Vlpianum vero lib.

xxxviii.

xxxviii. ad Sabinum scriptum est: Si forte ex Rubriano S. C. peruenerit ad libertatem seruus, non habebit tuto rem eum, qui rogatus est: sed orcinus libertus effectus ad familiam testatoris pertinebit. In qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quæ ad patronos non pertinuit. Illor. autem Coss. nomina in indice vulgari Coss. vt alia non pauca, minime reperiuntur. In causa est, quod Dion lib. xliii. & xlviij. scribit, annos Consulium ab his qui primis duob. mensib. creati essent, nomen accepisse; quod secuti Cassiodorus & Haoloander sunt. At qui reliquis mensib. creabantur, quod a C. Cæsare Dictatore introductum est, & minores Consules dicebantur; in Senatusconsultis & auctoritatib. scriptos fuisse animaduertimus. De quib. illud non male diceretur, quod Ciceronem de Caninij Consulatu vnus diei dixisse ferunt, quærendum esse quibus Consulibus Consules fuerint.

l. iij. de legi. tuto.

SABINIANVM.

Hoc S. C. melius Theophilus lib. iij. institutionum, quam Placentinus, & ceteri, interpretatur. quo cautum esse scribit, vt si quis adoptet vnum e tribus fratribus, quartam bonor. partem ei relinquere debeat. Iustinianus vero id ipsum significat eodem libro: Neq. si ex Sabiniano, inquit, S. C. ex tribus marib. fuerit adoptatus. Nam & in huiusmodi casu neq. quarta ei seruetur, nec vlla actio ad eius persecutionem competit. Et in quadam constitutione, quæ eodem loco refertur: Quæ autem, inquit, de alijs adoptiuis diximus, hęc sancimus etiam de his qui ex Sabiniano S. C. ex trib. maribus fuerant ab extraneo adoptati. Non idem est, quod alia constitutione dicitur, si ex trib. marib. a parte in Senatum oblatus aliquis esset, liberari olim a curiali fortuna. quod legib. antiquis comprehensum esse scribitur. Sed vtrumq. ab Iustiniano sublatum est. & si extraneus est qui adoptat, nihil est quod testamento relinquere adoptato debeat: ab intestato tamen is legitimam hereditatem consequitur.

Inst. de her. quæ ab int. de. p. sed ea.

l. cum. in adoptiuis. p. quæ autem. C. de adop. l. vi. in fine. C. de decurio. lib. x.

SILA.

SILANIANVM.

DE Silaniano & Claudiano Senatusconsultis Vlpianus libro quinquagesimo ad edictum ita scribit: Cum aliter nulla domus tuta esse possit, nisi periculo capitis sui custodiam dominis tam ab domesticis, quam ab extraneis præstare serui cogantur: ideo Senatusconsulta introducta sunt de publica quaestione a familia necator. habenda. Domini appellatione in hoc S. C. filium quoque familias contineri Vlpianus ait: ut tam patre occiso serui filiorum torqueantur, quam occiso filio serui patris. De matris seruis filio occiso quaestio non habebitur. Sed si vir aut uxor occisi esse proponantur, Senatus censuit, ut de seruis eorum quaestio habeatur, quia commixta familia est, & una domus; & ita vindicandum atque in proprijs seruis. Quod caput Paulus lib. 111. sententiarum ad Neronianum S. C. refert, quod nescio an idem sit cum Claudiano. De socii seruis uxore aut marito occisis quaestionem habendam non censuit Senatus, sed Marcellus habendam existimauit. Eos autem seruos, qui sub eodem testamento fuerunt, S. C. omnimodo punit, qui vero non sub eodem testamento fuerunt, sed in eadem regione; non aliter, nisi conscij fuissent. Excipiuntur hoc S. C. impuberes serui, ut Mæcianus lib. x. de publicis iudicijs scribit; item qui auxilium tulerunt sine dolo malo, ut Vlpianus ait. Eis quoque subuenitur, qui eo tempore clausi fuerunt, aut uincti: item his, qui ætate defecti sunt; & furdis, mutis atque furiosis. Illa etiam huius Senatusconsulti sunt, quæ Vlpianus refert: Si quis quem eorum seruum seruam uel ex ea familia, qui eius facinoris noxius erit, receperit, uel cælauerit sciens dolo malo; in ea causa est, ac si lege, quæ de sicarijs lata est, facinoris noxius fuerit. Item illa quæ sequuntur, ut qui eadem domini vindicasset, aut arguisset, libertatem præmio acciperet: si modo ultro ad accusationem profuerit. Qua in re mendum esse suspicabamur in Florentino libro, unde ceteri id conseruarunt. Nam VINDICASSE in omnibus libris est, & INDICASSE scribendum esse credebamus ex his uerbis, quæ sub titulo de uerbis significatione reperiuntur sumpta ex eodem hoc libro l. ad edictum. indicasse est detulisse: arguisse, accusasse, & conuicisse.

l. r. in pri. de
S. C. Silani.

l. excipiuntur.
eo. & d. l. i. p.
impueri. &
seq.
l. si quis in gra
ui. p. subueni
tur. e.
p. si quis quem
ead. l.

l. indicasse. de
ver. sig.

conuicisse. Qua de re lib. 1. Emendationum scripsimus. Edictum uero, quod Vlpianus interpretabatur, illud, opinor, erat; ut quod ad causam testamenti pertinens relictum erit ab eo qui occisus esse dicitur, id ne quis sciens dolo malo aperiendum, recitandum, describendumque curret prius quam de ea familia quaestio ex S. C. habita, suppliciumque de noxijs sumptum fuerit. Quamquam Venuleius Saturninus lib. 111. de publicis iudicijs, & Paulus lib. 111. sententiarum titulo ad S. C. Silanianum significare uideantur ex hoc S. C. tabulas occisorum ante hanc quaestionem aperiiri non posse. Addit idem Saturninus, Taurus & Lepido Coss. aliud S. C. factum esse, ut intra quinquennium cognoscatur de tabulis apertis eius qui a familia sua occisus esse dicatur. quod ad extraneos pertinet. namque eos qui parricidij poena teneri possunt, semper accusare permittitur eodem S. C. Quod uero antea ex Vlpiano retulimus eos S. C. punire, qui sub eodem testamento fuerunt; Vlpianus, & Iustinianus hæc uerba SUB EODEM TESTAMENTO, ita interpretantur, ut quicumque eo loci fuerunt, unde uocem exaudire potuerunt, puniantur, quasi sub eodem testamento fuerint. Sed hæc, atque alia late in Digestor. & Constitutionum libris reperiuntur.

d. l. si quis. p.
quod ad causam.

l. in cognitio-
ne. eo.

d. l. r. p. hæc
autem.

l. ult. C. de his
quib. utind.

TERTYLLIANVM.

LEX XII. Tabular. (ut Iustinianus lib. 111. Institutionum scribit) inter matrem & filium ultro citroque nullum ius ad legitimam hereditatem dabat. Prætores bonorum possessionem unde cognati dederunt. Primus D. Claudius matri ad solatium liberorum amissor. legitimam eorum hereditatem detulit. Diu autem Hadriani temporibus Tertyllianum S. C. factum est, quo plenissime de successione matri, non etiam auiæ deferenda, cautum est, ut mater ingenua trium liberorum. ius habens, libertina quattuor, ad bona filiorum. filiarum uel admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parentis sit, cuius iussus tum desideratur. Ius autem liberorum mater habet, ut Paulus lib. 1 v. sententiarum. scribit, si tres filios aut habet, aut habuit; aut neque habet, neque habuit. Habet, inquit, cui superest; habuit, quæ amisit; neque habet, neque habuit, quæ bene nescio Principis ius liberorum consecuta est. Sed de iu-

Inst. de S. C.
Tert. in prin.

Qq re

*l. ult. C. de iure
libe & l. ult. C.
ad S. C. Tert.
l. i. Dig. ad S.
C. Tert.*

*l. i. C. de iure
lib. dd. l. vlti-
mis.*

*l. i. ad S. C.
Treb.*

*l. i. p. ius natu-
rale. de iust. &
iure. Inst. de iu-
re nat. in prin.*

re liberor. satis superq. in Papia lege dictum est. quo loco non pauca de hoc S. C. scripsimus. Est autem Iustiniani constitutionib. omnibus matr. commodum huius S. C. concessum. Ex quo Vlpiani verba lib. xiiii. ad Sabinum ab Iustiniani ministris deminuta referuntur lib. xxxviii. Digestor. Siue ingenua sit mater, siue libertina, habebit Tertullianum commodum. Est autem ius liberor. omnib. hominib. ab Honorio & Theodosio concessum, sed matri largius ab Iustiniano consultum.

TRASIANVM. Quærendum est in Vitrasiano.

TREBELLIANVM.

Vlpianus lib. iii. Fideicommissor. scribit hoc S. C. factum esse Neronis temporib. viii. Kalendas Septembres Anneo Seneca & Trebellio Maximo Coss. in hæc verba: CVM ESSET AEQVISSIMVM IN OMNIBVS FIDEICOMMISSARIIS HEREDITATIBVS SI QVA DE HIS BONIS IVDICIA PENDERENT, EX HIS EOS SVBIRE, IN QVOS IVS FRVCTVVSQ. TRANSFERETVR, POTIVS QVAM CVIQ. PERICVLOSVM ESSE FIDEM SVAM: PLACET, VT ACTIONES QVAE IN HEREDEM, HEREDIBVSQ. DARI SOLENT, EAS NEQ. IN EOS, NEQ. HIS DARI, QVI FIDEI SVAE COMMISSVM, SICVTI ROGATI ESSENT, RESTITVissent: SED HIS, ET IN EOS, QVI BVVS EX TESTAMENTO FIDEICOMMISSVM RESTITVTVM FVisset: QVO MAGIS IN RELIQVVM CONFIRMENTVR SVPREMAE DEFVNCTORVM VOLVNTATES. Addit his verbis Haloander sollemne illud Senatus consultorum verbum CENSVERVNT; quod Florentiæ in Vlpiani verbis reperitur: Sublata, inquit, est hoc S. C. dubitatio eorum qui adire hereditatem recusare, seu metulitiam, seu prætextu metus censuerunt. Mendum autem hoc manavit ex illis libris, in quibus RECVSARENT scribebant, non intelligentes quid esset, Adire recusare censuerunt. Significat enim eos censuisse, hoc est, existimasse recusari oportere aditionem. Sic apud Vlpianum & Iustinianum lib. i. Institutionum: Videmus etenim cetera quoq. animalia, feras etiam istius iuris peritia ceneri. Quamquam eo loco sunt qui malint in pretio esse inter.

interpretari, vt apud eundem Vlpianum lib. ii. ad editum: Nisi forte priuilegio aliquo materna origo censetur. & Papinianum lib. xi. Responfor. qui locus in Noricis libris mendosus circumfertur, est enim scribendum: Priuatorum enim cautiones legum auctoritate non ceneri. & alijs locis. Sed de hoc verbo Iulolenus lib. vi. ex Cassio ita scribit: Censere est constituere & præcipere. Vnde etiam dicere solemus, Censeo hoc facias, & semet aliquid censuisse. inde Censoris nomen videtur esse tractum. SEMET autem, non Senatam scriptum est, vt NOSMET apud Paulum lib. ii. ad Plautium: Quæ cum alio actio esset, si dominus esset: in nosmet confessione nostra conferemus. Non tamen negauerim in Senatusconsultis scribi solere, quod lib. v. Digestor. reperitur, QVID FIERI PLACEAT: DE QVA RE ITA CENSVERVNT. & apud Frontinum lib. ii. de aqueductib. & Probum de notis. Sed neq. hoc loco, neq. in eo S. C. quod sub titulo de hereditatis petitione reperitur, illud verbum per se in calce S. C. scriptum est, vt Haloander existimavit. Qua etiam de re & in Velleiano S. C. & post Volusianum scribemus. In alijs libris aduentitia quædam verba reperuntur in hoc S. C. quæ Accursius & ceteri habuisse videntur. Etenim cum dictum esset, vt neq. heredi, neq. in heredem actiones darentur, qui hereditatem restituisset; addunt quidam hæc verba: Sed idem est & si ipsi filio pater rogatus sit restituere. Sumpta autem sunt ex alia parte eiusdem libri; & vt arbitror, errori librarior. causam dedit, quod in ipsis illis Tuscis libris omiffa illic initio ea verba fuerant, atq. ita scriptum: Quod est etiam, si suo nomine rogati sunt restituere hereditatem. Sed emendatum est recte: Si suo nomine rogati sunt restituere. idem est, & si ipsi filio pater rogatus sit restituere hereditatem. Itaq. crediderim (quæ illor. tempor. ignoratio fuit) in auor. nostror. libris non recte obelum emendatoris notasse librarior. Sed licet hæc non ita certa sint; nemo doctus (opinor) hæc verba huius Senatusconsulti fuisse existimauerit; quæ iure ab Haloandro quoq. omiffa sunt. Sed vt ad ipsius S. C. sententiam redeamus, in Pegasiano scripsimus hoc S. C. de actionib. transferendis actum esse, illo vero de quarta, & vt cogi posset heres:

Qq 2 Iusti-

*l. i. in prin. ad
muni.
l. vlt. de suis &
leg.*

*l. censere. de
ver. figa.*

*l. confessionib.
de inre. roga-
tionib.*

*l. item veni-
unt. p. præter
hæc. de here.
peti.*

*l. i. p. si filio,
ad S. C. Treb.*

Iustinianum vero omnia in hoc S. C. transfuisse ea constitutione, quæ minime exstat. Quamobrem cetera, quæ ad hunc locum pertinerent, lib. xxxvi. Digestor. & alijs locis scripta inter manus omnium versantur. Senecæ vero & Trebellij Consulatus in indice vulgari Consuluum minime refertur. Credendum est initio anni eos non fuisse in magistratu, sed alijs fuisse successores, ut in Rubriano scripsimus, & Haloander animaduertit.

TVRPILLIANVM.

l. i. c. ad S. C.
Turp.

¶ Mp. Antoninus Amato rescripsit, eum demum in hoc S. C. incidisse videri, qui crimen publici iudicij derulit, & causa criminis ordinata, id est, in inscriptionib. depositis, & fideiussore de exercenda lite præstito, eoq. qui accusatur, sub custodia officij factio, non impetrata abolitione, ab executione criminis destitit. Macer vero lib. ii. publicorum iudiciorum scribit: In S. C. Turpillianum incidunt, qui subiecissent accusatores, aut subiecti postulassent, nec peregissent reos, aut aliter quam abolitione facta destitissent, quiq. chirographum ob accusandum dedissent, pactioemve aliquam interposuissent. Scripsit Marcianus ad hoc S. C. librum singularem, ex quo multa lib. xlviii. Digestor. referuntur.

l. in S. C. Dig.
eo.

l. i. eo.

VELLEIANVM.

l. ij. ad S. C.
Vell.

¶ Scribit Vlpianus lib. xxi. ad edictum, edictis D. Augusti, & D. Claudij fuisse interdictum, ne feminæ pro viris suis intercederent, postea plenissime feminis omnib. S. C. subuentum, cuius verba sunt hæc: QVOD M. SILANVS ET VELLEVS TVTOR COSS. VERBA RECERVNT DE OBLIGATIONIBVS FEMINARVM, QVÆ PRO ALIIS REAE FIERENT, QVID DE EA RE FIERI OPORTET, DE EA RE ITA CONSVLERENT. QVOD AD FIDEIVSSIONES, ET MVTVI DATIONES PRO ALIIS, QVIBVS INTERCESSERINT FEMINAE, PERTINET: TAMEI ANTE VIDETVR ITA IVS DICTVM ESSE, NE EONOMINE AB HIS PETITIO, NEVE IN EAS ACTIO DETVR, CVM EAS VIRILIBVS OFFICIIS FVNGI, ET EIVS GENERIS OBLIGATIONIBVS OBSTRINGI NON SIT AEQVVM:

AR-

ARBITRARI SENATVM RECTE ATQ. ORDINE FACTVROS, AD QVOS DE EA RE IN IVRE ADITVM ERIT, SI DEDERINT OPERAM, VT IN EA RE SENATVS VOLVNTAS SERVETVR. In his verbis Senatus, QVID DE EA RE FIERI OPORTET, DE EA RE ITA CONSVLERENT: existimabam aliquando & OPORTERET, & CENSVERVNT esse scribendum; ad similitudinem eorum Senatusconsultorum, quæ apud Frontinum, & in epistolis M. Calij ad Ciceronem referuntur, in quibus sunt hæc, aut his similia verba: QVID DE EA RE FIERI PLACERET, DE EA RE ITA CENSVERVNT. Quæ ita notis scribi solent. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. ut Valerius Probus scribit. Itaq. existimabam his notis aliquando hoc S. C. scriptum, sed imperitos librariorum ITA CONSVLERENT fuisse interpretatos. Referenda autem sunt hæc verba ad vniuersos Senatores, qui cum Consulibus verba fecissent, ita statuerunt. De quo censendi verbo in Trebelliano scripsimus. Sed cum in Florentino libro nihil fere notis scriptum sit, quas etiam Iustinianus in suis libris scribi veruit: aut credendum est Iustiniani tempore, aut illor. librarior. erratum, aut non male CONSVLERENT scriptum. Cuius verbi interpretatio non ita certa est. Sed ad S. C. sententiam veniamus. Probare videtur Senatus, quod antea fiebat, ut neq. a feminis petitio, neq. in eas actio esset, si fideiussiones, aut mutui dationes pro alijs intercedendo feminæ contraxissent. In Duodecim autem scripsimus, mulieres sub perpetua cognatorum tutela fuisse, quod postea sublatum est. Sed & ipsius S. C. auctoritas permultis casibus ex posteriorib. constitutionib. cessat.

l. antiquæ. &
seqq. C. eo.

VINTIANVM. In Iunciano quærendum est.

VITRASIANVM.

¶ Vitrasianum, non Trasianum apud Vlpianum lib. v. Fideicommissorum. Si plures, inquit, heredes sunt instituti, & inter eos is qui dari non potest, sed non ipse rogatus sit seruum manumittere; non oportere intercidere libertatem ob hoc, quod coheredib. suis vendere eum infans non possit. Et exstat quidem S. C. Vitrasianum. Sed & D. Pius Cassio Dextro rescripsit, ita rem explicari.

l. cum quasi.
p. si plures. de
fideli. lib.

plicari, ut partes servorum, quibus per fideicommissum libertas data est, iusto pretio aestimentur; atque ita servi ab his qui rogati sunt, manumittantur. Hi autem qui eos manumiserunt, pretij nomine perinde fratribus & coheredibus suis obligati erunt, atque si ob eam rem ex iudicati causa cum his agi possit. Hæc Ulpianus, quibus verbis arbitrator D. Pij rescriptum plene relatum, Vitrasianum non item in quo a Placentino & Accursio dissentio. Illud crediderim huius S. C. esse, quod paulo ante scriptum erat ab eodem Ulpiano: Si infans sit inter eos qui manumittere debent; Senatus censuit, cum unius ætas impedierit, ut liberi, liberæque sint hi, quibus libertates ex causa fideicommissi præstari oportet. Quamquam fieri potest, ut ad Iuncianum pertineant, de quo antea scripserat. Item quod postea dicitur: Sed & si quis sine herede vel alio successore decesserit, qui fideicommissam libertatem præstare debebat, adito Prætoris libertatem præstandam esse censuit Senatus. Sed & si suus heres se abstinuerit, libertati fideicommissæ per S. C. subventum est.

d. l. cum quasi in prin.

l. si eum. p. si quis. co.

d. l. cum quasi. p. sed & si quis.

VIVIANUM. De hoc in Numiano dictum est.

VOLVSIANUM.

l. ex S. C. ad L. Iul. de vi priu.

Modestinus lib. VIII. Regular. scribit ex S. C. Volvsiiano, qui improbe coeunt in alienam litem, ut quidquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicaretur, lege Iulia de vi priuata tenentur. Hoc S. C. prætermisum a Placentino est.

SINE NOMINE.

l. item veniunt. p. præter hæc. de her. per.

His Senatusconsultis, quorum nomina apud iureconsultos reperimus, quæ omnia pæne diligenter Placentinus collegerat; addenda esse existimamus pauca quædam, quorum verba atque sententiam non negligenda esse oportere arbitrati sumus. Et initio refertur ab Ulpiano lib. V. ad edictum Senatusconsultum, quod Hadriani temporibus factum est, cuius verba sunt hæc: PRIDIE IDVS MARTIAS Q. IULIVS BALBUS, ET P. IVVENTIVS CELSVS, TITIVS AVFIDIVS OENVS SEVERIANVS CONSULES VERBA FECERVNT DE HIS QUAE IMP. CAESAR TRAIANI PARTHICI FILIVS, D. NER.

D. NERVAE NEPOS, HADRIANVS AVG. IMP. MAXIMVSQ. PRINCEPS PROPOSVIT QVINCTO NONAS MARTIAS, QUAE PROXIMAE FVERVNT, LIBELLO COMPLEXVS ESSET, QVID FIERI PLACEAT; DE QVA RE ITA CENSERVNT. CVM ANTE QVAM PARTES CADVCAE EX BONIS RVSTICI FISCO PETERENTVR, HI QVI SE HEREDES ESSE EXISTIMANT, HEREDITATEM DISTRAXERINT: PLACERE REDACTAE EX PRETIO RERVVM VENDITARVM PECVNIAE VSVRAS NON ESSE EXIGENDAS. IDEMQ. IN SIMILIBVS CAVSIS SERVANDVM. ITEM PLACERE, A QVIBVS HEREDITAS PETITA FVVISSET, SI ADVERSVS EOS IVDICATVM ESSET, PRETIA QUAE AD EOS RERVVM EX HEREDITATE VENDITARVM PERVENISSENT, ETSI EAE ANTE PETITAM HEREDITATEM DEPERISSENT, DEMINVTAEVE FVVISSENT, RESTITVERE DEBERE. ITEM EOS QVI BONA INVASISSENT, CVM SCIRENT AD SE NON PERTINERE, ETIAM SI ANTE LITEM CONTESTATAM FECERINT QVO MINVS POSSIDERENT, PERINDE CONDEMNAVNDOS, QUASI POSSIDERENT. EOS AVTEM QVI IVSTAS CAVSAS HABVVISSENT, QUARE BONA AD SE PERTINERE EXISTIMASSENT, VSQ. EO DVMTAXAT, QVO LOCVPLETIORES EX EA RE FACTI ESSENT. PETITAM AVTEM FISCO HEREDITATEM EX EO TEMPORE EXISTIMANDVM ESSE, QVO PRIMVM QVISQ. SCIERIT EAM A SE PETITVM EST, CVM PRIMVM AVT DENVNTIATVM ESSET EI, AVT LITTERIS VEL EDICTO EVOCATVS ESSET, CENSERVNT. Sunt qui mirentur tres, quattuorve Consules (neque enim de numero constat) hoc S. C. relatõs. Sed & nullam eorum mentionem fieri in Consulibus indice. Dion tamen lib. XLIII. scribit C. Caesarem Dictatorem Q. Fabio & C. Trebonio Consulatum dedisse, cum ipse se eo magistratu abdicasset. & cum Fabius extremo anni die mortuus esset, Caninium reliquum diei tempus Consulem esse voluisse. In quo duo tum primum noua acciderunt, ut aliquis sine causa magistratu se abdicaret: item ut quis eodem die & Cos. designatus fuerit, & Consularis. Post hoc, inquit, tempus pauci in Consulatu totum annum peregerunt; sed pluribus quidam aut mensibus aut diebus varijs ex causis Coss. fuerunt. Sed & hoc tempore vix est, inquit, ut aliquis in Consulatu ultra duos menses sit, tum vero collega mutato. Et in ceteris rebus pari omnes munere funguntur: annorum vero tempora a primis

a primis Consulibus numerantur. Idem lib. XLVIII. scribit; L. Martio C. Sabino Coss. a Triumviris Octaviano, Antonio, & Lepido constitutos esse octo annorum Consules; neq. eos binos, inquit, per singulos annos, ut antea designarunt; sed tum primum plures creati sunt. Namq. antea si qui suscepti sunt his qui magistratu se abdicabant, ex eorum voluntate Consules fiebant: tunc vero nemo in integrum annum designatus est, sed plures in diversa tempora. Primi tamen retinebant nomina Consularia, quod hodieque, inquit, fit. Ceteri licet Consules intra Urbem, & in Italia haberentur, a provincialibus tamen raro cognoscebantur. Qua de causa minores Consules dicti sunt. Fuit Dion Seueri Augusti temporibus, ut idem lib. XLVI. & LV. scripsit. Itaq. ut in Rubriano S. C. dictum est, in illo indice Consulium, quod Haloander quoq. notat, eorum nomina reperiuntur, qui initio anni eum magistratum obibant. Sed & plures Consules eodem tempore erant. Cetera, quae ad hoc S. C. pertinent, apud eundem Vlpianum videnda sunt. Idem Vlpianus lib. XXI. ad Sabinum scribit Senatum censuisse Auiola & Panfa Coss. ea quae adib. iuncta essent, legari non posse. Fuerunt autem Acilius Auiola, & Corellius Panfa Coss. Hadriani temporibus. Hoc vero S. C. non tantum ad Urbem, sed ad alias ciuitates pertinere Vlpianus scribit; neq. ad aedes tantum, sed ad balinea (ita enim scriptum est) vel aliud quod aedificium, vel porticus sine aedibus, vel tabernas, vel popinas extenditur. SINE AEDIBVS autem hic scribendum est, non IN AEDIBVS, ut vulgo scribitur. De his enim quae intra aedes sunt, dilucide dictum erat. Ea autem legari prohibentur, quae non alias praestari possunt; quam ut aedibus detrahantur, vel subducantur, ut marmora, & columnae. idem & in tegulis, & in tignis, & ostijs Senatus censuit, sed & in bibliothecis parietibus inhaerentibus, ea deniq. omnia quae ibi fuerint perpetua, quasi portio aedium, distrahi non possunt. Hac de re multae constitutiones ab Vlpiano referuntur, quae non exstant. Alexandri tamen rescriptum exstat in hac verba: Negotiandi causa aedificia demoliri, & marmora detrahere edicto D. Vespasiani & S. C. vetitum est. Ceterum de alia domo in aliam transferre quaedam licere exceptum

l. cetera. in prin. de leg. 1.

p. hoc S. C. e. l.

l. ij. C. de xdi. p. au.

7 exceptum est. Sed nec dominis ita transferre licet, ut in-
 7 tegris aedificijs depositis publicus deformeretur aspectus.
 Paulus quoq. lib. LIV. ad edictum huius S. C. sententiam
 7 plenius explicat: Senatus, inquit, censuit, ne quis do-
 7 mum, villamve dirueret, quo plus sibi acquireretur; neve
 7 quis negotiandi causa eorum quid emereret, venderetve.
 7 poena in eum qui aduersus S. C. fecisset, constituta est, ut
 7 duplum eius, quanti emisisset, in aerarium inferre cogere-
 7 tur; in eum vero qui vendidisset, ut irrita fieret venditio.
 Hac exempli causa Senatus consulta retulimus. Sunt e-
 7 nim alia permulta in nostris Digestor. & Constitutio-
 num voluminibus, relata. De aquaeductibus, vero referuntur apud Frontinum lib. II. Senatus consulta sex, quae infra scripta sunt. QVOD Q. AELIVS TVBERO, P. FABIVS MAXIMVS COSS. VERBA FECERVNT DE IIS QVI CVRATORES AQVARVM PVBLICARVM EX S. C. A CAESARE AVG. NOMINATI ESSENT, ORDINANDIS: D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C. PLACERE HVIC ORDINI, EOS QVI AQVIS PVBLICIS PRAE ESSENT, CVM EIVS REI CAUSA EXTRA VRBEM ESSENT, LICTORES BINOS, ET SERVOS PVBLICOSTERNOS, ARCHITECTOS SINGVLOS, ET SCRIBAS, ET LIBRARIOS, ACCENSOS, PRAECONESQ. TOTIDEM HABERE, QVOT HABENT II, PER QVOS FRUMENTVM PLEBEI DATVR. CVM AVTEM IN VRBE EIVS REI CAUSA ALIQVID AGERENT; CETERIS APPARITORIBVS HSDEM, PRAETER QVAM LICITORIBVS. VTIQ. QVIBVS APPARITORIBVS EX HOC S. C. CVRATORIBVS AQVARVM VTI LICERET EOS, DIEBVS X. PROXIMIS QVIBVS S. C. FACTVM ESSET, AD AERARIVM DEFERRENTVR: QVIQ. ITA DELATI ESSENT, IIS PRAETORES AERARII MERCEDE CIBARIA QVANTA PRAEFECTI FRUMENTO DANDA, DARE, DEFERREQ. SOLENT, ANNYA DARENT, ET ATTRIBVERENT, IISQ. EAS PECVNIAS SINE FRAVDE SVAS FACERE LICERET. VTIQ. TABVLAS, CHARTAS, CETERAQ. QVAE EIVS CVRATIONIS CAUSA OPVS ESSET, IIS CVRATORIBVS PRAEBENDA Q. AELIVS, P. FABIVS COSS.

l. Senatus. de cont. emp.

l. r. D. de fugi. l. ij. de alca. l. palam. p. Senatus. de ritu nup. l. i. C. de int. mat. l. Diuo. cui man. non pos.

al. EIVSDEM

Rf AMBO,

AMBO, ALTERVE, SI EIS VIDEBITVR, ADHIBITIS PRAETORIBVS QVI AERARIO PRAESINT, ET PRAEBENDA LOCENT. Hoc S. C. factum est Augusti temporibus, cum M. Agrippa qui curam aquar. gesserat, defunctus esset, & Augustus Messalam Coruinum curatorem ex S. C. constituisset, Q. Tuberone & P. Fabio iterum Coss. Sed quod de licitorib. & ceteris apparitorib. dictum est, id negligentia curatorum omisum esse Frontinus scribit. Eisdem Coss. hoc quoq. S. C. factum est. QVOD V. F. CONSVLES DE NVMERO PVBLICORVM SALIENTIVM, QVI IN VRBE ESSENT, INTRA Q. AEDIFICIA VRBI CONIVNCTA, QVOS M. AGRIPPA FECISSET: Q. F. P. D. E. R. I. C. NEQ. AVGERI PLACERE NEC MINVI NVMERVM PVBLICORVM SALIENTIVM, QVOS NVNC ESSE RETVLERVNT II, QVIBVS NEGOTIVM A SENATV EST IMPERATVM, VT INSPICERENT AQVAS PVBLICAS, INIRENTQ. NVMERVM SALIENTIVM PVBLICORVM. ITEMQVE PLACERE CVRATORES AQVARVM, QVOS S. C. CAESAR AVG. EX SENATVS AVCTORITATE NOMINAVIT, DARE OPERAM, VT SALIENTES PVBLICI QVAMASSIDVSSIME INTERDIV ET NOCTV AQVAM IN VSVM POPVLI FVNDERENT. Eorundem Consulium est tertium Senatusconsultum, cuius verba infra scripsimus. QVOD Q. AELIVS TVBERO, Q. FABIVS MAX. COSS. V. F. QVOSDAM PRIVATOS EX RIVIS PVBLICIS AQVAM DVCERE: Q. D. E. R. F. P. D. E. R. V. I. C. (His autem notis significatur, Quid de ea re fieri placeret, de ea re vniuersi ita censuerunt.) NE CVI PRIVATO AQVAM DVCERE EX RIVIS PVBLICIS LICERET: VTIQ. OMNES II QVIBVS AQVAE DVCENDAE IVS ESSET DATVM, EX CASTELLIS DVCERENT: ANIMADVERTERENTQ. CVRATORES AQVARVM QVIBVS LOCIS INTRA, EXTRAQ. VRBEM APTE CASTELLA PRIVATI FACERE POSSENT, EX QVIBVS AQVAM DVCERENT. QVAM EX CASTELLO COMMVNEM ACCEPISSENT A CVRATORIBVS AQVARVM, NE QVI EORVM, QVIBVS AQVA DARETVR PVBLICA, IVS

ESSET

ESSET INTRA QVINQVAGINTA PEDES EIVS CASTELLI, EX QVO AQVAM DVCERENT, LAXIOREM FISTVLAM SVBICERE QVAM QVINARIAM. Quae quinarium fistula sit idem Frontinus lib. i. scribit. Namq. ait aquar. modulus aut ad vnciarum, aut ad digitorum mensuram esse institutos. Digitus XVI. pars pedis, vncia XII. Digitus alius quadratus est, alius rotundus. Inuentus postea alius modulus est, quam quinarium fistulam appellant, propterea quod eius diameter quinq. quadrantum sit. Aliud S. C. eodem tempore scriptum est in haec verba: QVOD Q. AELIVS TVBERO, P. FABIVS MAX. COSS. V. F. CONSTITVI OPORTERE, QVO IVRE EXTRA, INTRAQ. VRBEM DVCERENT AQVAS II QVIBVS ATTRIBVTAE ESSENT: Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI IIS QVOQ. MANERET ATTRIBVTIO AQVARVM, EXCEPTIS QVAE IN VSVM BALNEORVM ESSENT DATAE, AVT AVGVSTI NOMINE, QVOD AD IIDEM DOMINI POSSIDERENT ID SOLVM, IN QVO ACCEPISSENT AQVAM. Quintum S. C. his verbis factum est: QVOD Q. AELIVS TVBERO, P. FABIVS MAX. COSS. V. F. DE RIVIS, SPECVBVS, FORNICIBVSQ. IVLIAE, MARTIAE, APPIAE, TEPVLAE, ANIONIS REFIENDIS: Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI CVM II RIVI, FORNICES, QVOS AVG. CAESAR SE REFECTVRVM IMPENSA SVA POLLICITVS SENATVI EST, REFIENDI: TVR: EX AGRIS PRIVATORVM TERRAM, LIMVM, LAPIDEM, TESTAM, HARENAM, LIGNA, CETERAQ. QVIBVS AD EAM REM OPVS ESSET, VNDE QVAEQ. EARVM PROXIME SINE INIVRIA PRIVATORVM TOLLI, SVMI, PORTARI POSSINT, VIRI BONI ARBITRATV AESTIMATA DARENTVR, TOLLERENTVR, SVMERENTVR, EXPORTARENTVR, ET EAS RES OMNES EXPORTANDAS, EARVMQ. RERVM REFIENDARVM CAUSA, QVOTIENS OPVS ESSET, PER AGROS PRIVATORVM SINE INIVRIA EORVM ITINERA, ACTVS PATERENT, DARENTVR. Deniq. eodem tempore Senatus censuit: QVOD Q. AELIVS TVBERO, P. FABIVS MAX. V. F. AQVARVM, QVAE IN VRBEM VENIRENT, ITINERA OCCVPARI MONVMENTIS, ET AEDIFICIIS, ET ARBORIBVS CONSERI, Q. F. P. D. E. R. I. C. CVM AD REFIENDOS RIVOS, SPECVVSQ. PER QVAE ET OPERA PVBLICA CORRVPVNTVR, PLACERE CIRCA FONTES, ET FOR-

Rr 2 NICES,

NICES, ET MVROS VTRAQ. EX PARTE VACVOS CENTENOS QVINOS DENOS PEDES PATERE, ET CIRCA RIVOS, QVI SVB TERRA ESSENT, ET SPECVS INTRA VRBEM, ET EXTRA VRBEM CONTINENTIA AEDIFICIA, VTRAQ. EX PARTE QVINOS PEDES VACVOS RELINQVI, ITA VT NEQ. MONVMENTVM IN HIS LOCIS, NEQ. AEDIFICIVM POST HOC TEMPVS PONERE, NEQ. CONSERERE ARBORES LICERET. SIQVAE NVNC ESSENT ARBORES INTRA ID SPATIVM, EXTIRPARENTVR, PRAETER QVAM SI QVAE VILLAE CONTINENTES, ET INCLVSAE AEDIFICIIS ESSENT. SIQVIS ADVERSVS EA COMMISERIT, IN SINGVLAS RES IN DENA MILIA DAMNAS ESSET, EX QVIBVS PARS DIMIDIA PRAEMIVM ACCVSATORIDARETVR, CVIVS OPERA MAXIME CONVICTVS ESSET, QVI ADVERSVS HOC S. C. COMMISSET, PARS ALTERA DIMIDIA IN AERARIVM REDIGERETVR, DEQ. EA RE IVDICARENT, COGNOSCERENTQ. CVRATORES AQVARVM. Exstant hodie lib. xi. Constitutionum Iustiniani, & xv. Theodosij pleræq. constitutiones, quib. de aquæductib. fatis superq. sancitur, In quib. duæ sunt Constantini & Theodosij, quarum altera dicitur, vt hi, per quor. prædia aquæductus commeat, dextra, læuaq. formarum xv. pedib. intermissis arbores habeant: altera, vt sulci publicarum aquarum nullis intra decempedes arborib. coartentur. sed ex utroq. latere decempedale spatium integrum seruetur. Alias leges, quæ de eadem re latæ sunt, in Quinctia retulimus. Addam ad extremum Senatus auctoritates, quæ in epistolis Cælij ad Ciceronem reperiuntur. Nam licet permulta Senatusconsultorum verba retulerimus, tamen aliquid amplius in eis addi solere ex his auctoritatib. cognoscimus, Auctoritates autem Senatus appellabantur, vt Dion libro lv. scribit, quæ Senatus decreuerat minus frequens, quam vt legitimus Senatorum numerus adfuisse diceretur; item si non loco, aut die legitimo Senatus haberetur; sed & si intercessum esset, aut si quid aliud accidisset, quo minus iustum S. C. fieret, & qualecumq. esset quod decerneretur, si id litteris mandari placeret, Senatus auctoritas dicebatur. Quod si postea id ipsum Senatus sine vilo impedimento censuisset, S. C. dicebatur. Senatus vero haberi poterat per Dictatorem, Consules, Prætores, Tribunos plebis, Interregem, Præfectum

li. l. omnis. C.
de aquæduct.
lib. xj.

fectum Vrbi, vt Varro apud Gellium lib. xi v. scribit. Sed & extraordinario iure per Militares Tribunos, qui pro Consulib. aliquando fuerunt, item Decemuiros, qui legum constituendarum causa creati sunt, & Triumuiros Reip. constituendæ. Intercedendi ius eisdem fuisse. Loca vero per Augures constitui oportuisse, quæ templa appellarentur. Tempa autem non omnes ædes sacras fuisse, sed inaugurato consecratas. Ea q. de causa curiam Hostiliam, Pompeiam, & Iuliam templa facta esse. Aedem vero Vestæ templum non fuisse. Ante exortum aut post occasum solem non iustum S. C. fieri. Varronem quoq. scripsisse Gellius refert, quibus dieb. haberi Senatum ius non esset, immolareq. hostiam prius, auspicariq. debere, qui Senatum habiturus esset. De reb. diuinis prius, quam de humanis esse referendum. Addit quædam alia de rogandis sententijs, & S. C. per discessionem faciendo. De legitimis S. C. faciendi dieb. Suetonius scribit ita Augustum constituisse, vt ne plus, quam bis in mense legitimum Senatus ageretur kalendis & Idibus; neve Septembri, Octobriq. mense vllos adesse alios necesse esset, quam sorte ductos. Hac de causa lege Regia Imperatori concedebatur, vt ei Senatum habere, relationem facere, remittere, Senatusconsulta per relationem, discessionemq. facere liceret. vtq. cum ex voluntate, auctoritateve, iussu, mandatuve eius, præsentive eò Senatus haberetur, omnium rerum ius perinde haberetur, seruarietur, ac si e lege Senatus edictus esset, habereturq. Ex quo fortasse emanauit, vt auctoritas Principis decretum appellaretur, de quo alias. Sed ad Cælianas auctoritates veniamus, quas de provincijs Consularib. factas esse ante initia bellorum ciuilium constat. Sæpe, inquit Cælius, re relata, & gra-
uiter acta, & plane perspecta Cn. Pompeij voluntate, in eam partem, vt eum decedere (Cæsarem autem significat) post kal. Martias placeret, S. C. quod tibi misi, factum est, auctoritatesq. perscriptæ. S. C. AVCTORITAS L. V. (hoc est, ni fallor, Senatusconsulti auctoritas lecta vniuersis.) PRIDIE KAL. OCTOBRES IN AEDE APOLLINIS SCRIBENDO ADVERVNT L. DOMITIVS CN. F. AHENOBARBUS, Q. METELLVS Q. F. PIVS SCIPIO, L. IVLIVS L. F. PONTINA ANNALIS, C. SEPTIMIVS T. F. QVIRINA, C. LVCEIVS C. F.

lib. 8. ep. 7.

C. F. PUPINIA HIRRVVS, C. SCRIBONIVS C. F. P. CVRIO, L. ATEIVS L. F. ANIENSI CAPITO, M. OPIIVS M. F. TERENTINA. Hæc ita scribenda esse Tribuum nominib. cognominum loco additis, doctis quibusdam viris placuit. Et enim Pontina, Quirina, Pupinia, Aniensis, & Terentina Tribus fuerunt. QVOD M. MARCELLVS COS. V. F. DE PROVINCIIS CONSVLARIBVS; D. E. R. I. C. VTIL. PAVLVVS, C. MARCELLVS COSS. CVM MAGISTRATVM INISSENT AD KAL. MARTIAS, QVAE IN SVO MAGISTRATV FVT. RAE ESSENT, DE CONSVLARIBVS PROVINCIIS AD SENATVM REFERRENT, NEVE QVID PRIVS EX ANTE DIEM KAL. MARTII AD SENATVM REFERRENT, NEVE QVID CONIUNCTIM DE EA RE REFERRETVR A COSS. VIIQ. EIVS REI CAUSA PER DIES COMITIALES SENATVM HABERENT, S. Q. C. FACERENT: ET CVM DE EA RE AD SENATVM REFERRETVR A COSS. EORVM QVI IN CCC. IVDICIBVS ESSENT, SEX ADDVCERE LICERET. SI QVID DE EA RE AD POPVLVM PLEBEMVE REFERRI OPVS ESSET, VTI SER. SVLPICIVS, M. MARCELLVS COSS. PRAETORES, TRIBVNI Q. PL. QVIBVS EORVM VIDERETVR, AD POPVLVM PLEBEMVE REFERRENT. Huic auctoritati neminem intercessisse scriptum est, ceteris quæ sequuntur, intercessio adscripta fuit: in quib. nominatim cautum est, vt si intercessum a quoquam esset, auctoritas perscriberetur. S. C. A. PR. KAL. OCTOB. IN AEDE APOLLINIS SCRIBENDO ADFERVNT, L. DOMITIVS CN. F. AHENOBABVS, Q. METELLVS Q. F. PIVS SCIPIO, L. IVLIVS L. F. PON. ANNALIS, C. SEPTIMIVS T. F. QVIRINA, C. SCRIBONIVS C. F. P. CVRIO, L. ATEIVS L. F. AN. CAPITO, M. OPIIVS M. F. TERENTINA. QVOD M. MARCELLVS CONSVL V. F. DE PROVINCIIS: D. E. R. I. C. SENATVM EXISTIMARE, NEMINEM EORVM QVI POTESTATEM HABENT INTERCEDENDI, IMPEDIENDI, MORAM ADFERRE OPORTERE, QVOMINVS DE R. P. QVAMPRIVM AD SENATVM REFERRI, S. Q. C. FIERI POSSIT. QVI IMPEDIERIT, EVM SENATVM EXISTIMARE CONTRA R. P. FECISSE. SI QVIS HVIC S. C. INTERCESSERIT, SENATVI PLACERE AVCTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EA RE AD SENATVM, POPVLVMQ. REFERRI. Huic S. C. intercessit C. Cælius, L. Vicinius, vel Afinius, P. Cornelius, C. Iulius Panfa.

ITEM

ITEM SENATVI PLACERE AVCTORITATEM PERSCRIBI DE MILITIBVS, QVI IN EXERCITV C. CAESARIS SVNT, QVI EORVM STIPENDIA EMERITA DEBEANT, HABEANT, AD HVNC ORDINEM REFERRI, VT EORVM RATIO HABEATVR, CAUSA EQ. COGNOSCANTVR. SI QVIS HVIC S. C. INTERCESSERIT, SENATVI PLACERE AVCTORITATEM PERSCRIBI, ET DE EA RE AD S. P. Q. REFERRI. Huic S. C. intercessit C. Cælius, C. Panfa Tribuni plebis. ITEM Q. SENATVI PLACERE, IN CILICIAM PROVINCIAM, ET IN OCTO RELIQUAS PROVINCIAS, QVAS PRAETORII PRO PRAETORE OPTINERENT, EOS QVI PRAETORES FVERVNT, NEQ. IN PROVINCIA CVM IMPERIO FVERVNT, QVOS EORVM EX S. C. CVM IMPERIO IN PROVINCIAS PRO PRAETORE MITTI OPORTERET, EOS SORTITO IN PROVINCIAS MITTI PLACERE. SI EX EO NUMERO, QVOS S. C. IN PROVINCIAS IRE OPORTERET, AD NUMERVM NON ESSENT, QVI IN HAS PROVINCIAS PROFICISERENTVR: TVM VTI QVODQ. CONLEGIVM PRIMUM PRAETORVM FVISSET, NEQ. IN PROVINCIAS PROPECTI ESSENT, ITA SORTE IN PROVINCIAS PROFICISERENTVR. SI AD NUMERVM II NON ESSENT, TVM DEINCEPS PROXIMI CVIVSQ. CONLEGII, QVI PRAETORES FVISSENT, NEQ. IN PROVINCIAS PROPECTI ESSENT, IN SORTEM CONICERENTVR, QVOD AD IS NUMERVS EFFECTVS ESSET, QVEM AD NUMERVM IN PROVINCIAS MITTI OPORTERET. SI QVIS HVIC S. C. INTERCESSISSET, AVCTORITAS PERSCRIBERETVR. Huic S. C. intercessit C. Cælius, C. Panfa Tribuni plebis. Iam igitur his exemplis constat, quo pacto auctoritas a S. C. differret. Sed & illud animaduerti potest, in vtroq. Senatusconsultorum genere Senatorum nomina adscribi. Ex quibus omnibus illud intelligitur, quod initio lib. II. de Oratore M. Cicero scribit, sententiam L. Crassi, quam aduersus Philippum Cos. dixerat, quamq. Senatus frequens fuerat secutus, ab eo ornatissimis & grauissimis verbis

verbis fuisse dictam, & eundem, id quod in auctoritati-
bus per scriptis extat, scribendo ad fuisse. Et lib. 1. episto-
lar. ad Lentulum: De his, inquit, rebus pridie quam hac
scripsi, Senatus auctoritas grauissima interceserat, cui
cum Cato, & Caninius intercessissent; tamen est per scri-
pta. eam ad te missam esse arbitror. Et alio loco: Quo-
nam S. C. nullum extat, quo reductio Regis Alexandri-
ni tibi adempta sit, eaq. quæ de ea scripta est auctoritas,
cui scis intercessum esse, vt nequis omnino Regem redu-
ceret, tantam vim habet, vt magis iratorum hominum
studium, quam constantis Senatus consilium esse videat-
tur. Quod si quis testimonia requirat Senatusconsulto-
rum, in quibus scribendis interfuisse Senatores dicantur,
vel vnum eiusdem Ciceronis satis erit cognoscere ex epi-
stola quadam ad M. Catonem. Ea enim epistola Catoni
gratias agit, quod scribendo S. C. de eius supplicatione
adfuisset. De sententia vero in Senatu dicenda, quæ S. C.
verbis conciperetur, Philippicar. libri multa nobis exem-
pla demonstrant.

F I N I S.

PRÆTERMISSA.

Pag. 100. in extremo, adde.

HOSTILIA DE FVRTIS.

HOSTILIANVS lib. 1111. Institutionum ita scribit: Præterea lege Hostilia permiffum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut Reip. causa abessent, quive in eorū, cuius tutela essent. Hanc legem Regiam, aut Consularem fuisse, aut Tribunicia, nobis incertum est. Fuit quidem certe A. Hostilius Mancinus Consul ann. 111. belli Persici: cuius collega fuit A. Atilius Serranus. item L. Mancinus Consul cum Q. Fabio Maximo Aemiliano ann. Urb. sexcentesimo octauo: & C. Hostilius Mancinus M. Aemilij Lepidi Porcinæ collega ann. DC. XVI. Hic est C. Mancinus, qui deditus est Numantinis: nec eum, vt ait Pomponius, acceperunt.

In Instit. de iis, per quos age: poss. in prin.

l. ult. D. de legat.

Pag. 116. vers. 11. post verbum, existimaui.

Sunt alia ex lege Iulia, & Papia Poppæa sumpta in Vlpiani fragmentis libri singularis regularum.

Pag. 121. vers. 14. post illa verba, qui tribunali præest.

Ad eandem Callistrati verba refero lib. 1. edicti monitorij. Cum lege Iulia cautum, inquit, sit, ne minor xx. annis 10 dicare cogatur: nemini licere minorem xx. annis compromissarium iudicem eligere. Item, quæ de numero patronorum alio loco scripta sunt, cum hac lege conuenirent; nisi quod illa magis ad Augusti leges pertinere videntur.

l. cum lege. de recep.

Pag. 133. vers. 29. ante verba, Ea cautum fuit, adde.

Non desunt tamen, qui interpretentur huius legis cognomen non a latore legis acceptum, sed a mixtis multarum rerum capitibus, vt Satyram: quod mihi non displicet. nam & id cognomen Iuliæ gentis nusquam legi: & vt esset, potuit ab hac lege emanare, vt Annalis cognomen. Miscellos ludos Suetonius in Caligula factos refert, eadem fortasse ratione appellatos. Hac lege cautum fuit &c.

Pag. 134. vers. 11. pro illis verbis, Idem Cicero in Sextiana.

Sf

1 v-

IVNIA ET LICINIA a D. Iunio Silano, & L. Licinio Mutæna Cos. lata, vt opinor, est ann. Urb. DCXCII. quam Cicero in Sextiana inter Consulares, & c.

Vers. 16. pro illis verbis, Hac lege.

Hanc legem latam esse existimo Tiberij Cæsaris tempore, M. Iunio Silano, L. Norbano Cos. ann. DCCCLXXI. qua serui Latinam &c.

Pag. 141. vers. 6. post verbum, accepi.

Alia lex est, cuius Cicero mentionem facit lib. III. Offic. his verbis: Male etiam qui peregrinos vrbib. prohibet, eosq. exterminant, vt Petronius apud patres nostros, Papius nuper. nam esse pro ciue, qui ciuis non sit, rectum est non licere. quam tulerunt legem sapientissimi Consules Crassus & Scauola: vsu vero vrbis prohibere peregrinos sane inhumanum est.

Pag. 147. vers. 2. post verbum, scribit, adde.

Et Suetonius IIII. lib. Prætorum relatus a Prisciano lib. viij. Lætoria, inquit, vetat minorem annis xv. stipulari.

Vers. 14. post verbum, protulit.

In xij. Tabulis retulimus M. Prætorij plebiscitum, cuius a Varrone, & a Censorino mentio fit, quo plebiscito Prætoris iurisdictio consti tuta esse videretur. eius verba sunt hæc. PRAETOR VRBANVS QVI NVNC EST, QVIQVE POSTHAC FVERIT, DVOS LICTORES APVD SE HABETO, ISQVE SVPREMVM ADSOLIS OCCASVM IVS INTER CIVEIS DICITO.

Pag. 148. vers. 31. post verbum, euerterint, adde.

l. vlt. de alien. iudi.

Marcianus autem lib. xiv. institutionum, aliud caput Licinæ legis refert, de quo nihil amplius accepimus. Si quis, inquit, iudicij communi diuidendo euitandi causa rem alienauerit, ex lege Licinia ei interdicitur, ne communi diuidendo iudicio experiatur. verbi gratia, vt potentior emptor per licitationem vilius eam accipiat, & per hoc iterum ipse recipiat.

Pag. 149. vers. 7. post vocem, Pædianus.

Cicero lib. iij. Officior. ita scribit: Male etiam qui peregrinos

grinos vrbibus vri prohibent, eosq. exterminant, vt Petronius apud patres nostros, Papius nuper. nam esse pro ciue, qui ciuis non sit, rectum est non licere: quam tulerunt legem sapientissimi Consules Crassus & Scauola: vsu vero vrbis prohibere peregrinos sane inhumanum est.

Vers. 12. post vocem, Syracusas.

Idem in Rullum: In illa lege, qua peregrini Roma eicitur, Glaucippus excipitur.

Vers. 20. post verbum, contempfit.

Item in oratione pro Cornelio Balbo.

Pag. 152. vers. 11. post vocem, appellatas.

De quibus Lucanus lib. vj.

*Vidi ego lætantes, popularia nomina Drufos
Legibus immodicos, ausosq. ingentia Gracchos.*

Vers. 13. post verbum, sumus.

Libet tamen hoc loco incertæ legis sententiam adscribere, cuius apud Tacitum lib. iv. mentio fit. Nam cum esset Cornelio Cossio, Asinio Agrippa Cos. Cremutius Cordus accusatus, quod Brutum & Cassium laudasset editis annalibus: id crimen Cordus ita diluit, vt diceret nihil se aduersus principem ciuitatis, nihil aduersus principis parentem, quos Maiestatis lex amplecteretur, scripsisse.

Pag. ead. post Maiestatis leges.

MAMILIA, SIVE MANILIA ROSCIA PEDVCAEA ALLIENA

FABIA DE COLONIIS.

IN libro variorum scriptorum de limitib. aliquot capita inuenimus huius legis, quam plebiscitum esse suspicamur; eiq. Tribunos v. nomen dedisse. Legis verba hæc sunt.

K. L. III. QVAE COLONIA HAC LEGE DEDVCTA, QVODVE MVNICIPIVM, PRAEFECTVRA, FORVM, CONCILIA BVLM CONSTITVTVM ERIT, QVI AGER INTRA FINES EORVM ERIT, QVI TERMINI IN EO AGRO STATVTI ERVNT, QVO IN LOCO TERMINVS NON EXSTABIT, IN EO LOCO IS CVIVS IIS

al. s. s. S. 2 AGER

AGER ERIT, TERMINVM RESTITVENDVM CVRATO: VT
 QVE RECTE FACTVM ESSE VELIT, IDQVE MAGISTRATVS,
 QVI IN EA COLONIA, MVNICIPIO, PRAEFECTVRA, FORO,
 CONCILIAVLQ IVRE DICVNDQ PRAERIT, FACITO,
 VT FIAT.

K. L. IIII. QVI LIMITES DECVMANI, QVI HAC LEGE DEDV-
 CTI ERVNT, QVAECVMQ FOSSAE LIMITES IN EO AGRO
 ERVNT, QVI AGER HAC LEGE DATVS ADSIGNATVS ERIT,
 NEQVIS EOS LIMITES DECVMANOS, NE OBSEPTOS, NEVE
 QVID IN EIS IMMOLITVM, NEVE QVID IBI POSITVM HABE-
 TO, NEVE EOS ARATO, NEVE EAS FOSSAS OBTVRATO, NEVE
 QVIS SAEPITO, QVO MINVS SVO ITINERE AQVA IRE FLVE-
 RE POSSIT. SI QVIS ADVERSVS EA QVID FECERIT, IN
 RES SINGVLAS QVOTIESCVMQ FECERIT H. S. IIII. COLO-
 NIS, MVNICIPIBVSVE EIVS, IN QVORVM AGRO ID FACTVM
 ERIT, DARE DAMNAS ESTO: PECVNIAEQ QVI VOLET PETI-
 TIO HAC LEGERSTO.

al. TERMI-
 NATIQ.

al. COMMO-
 VETO,

al. DIE

K. L. V. QVI HAC LEGE COLONIAM DEDVXERIT, MVNI-
 CIPIVM, PRAEFECTVRAM, FORVM, CONCILIAVLVM CON-
 STITVERIT, IN EO AGRO, QVI AGER INTRAFINES EIVS CO-
 LONIAE, MVNICIPII, FORI, CONCILIAVLI, PRAEFECTVRAE
 ERIT, LIMITES DECVMANIQ VT FIANT, † TERMINIQ.
 STATVANTVR, CVRATO: QVIQ FINES ITA STATVE-
 RIT, SI FINES EORVM SVNT, DVN NE EXTRA AGRVM
 COLONICVM, TERRITORIVM, VT FINES DVCAT: QVIQ TER-
 MINI HAC LEGE STATVTI ERVNT, NE QVIS QVEM EORVM
 EICITO, NEVE † LOCO MOVETO, SCIENS DOLO MALO:
 SI QVIS ADVERSVS EA FECERIT, IS IN TERMINOS SIN-
 GVLOS, QVOS EIECERIT, LOCOVE MOVERIT, SCIENS
 DOLO MALO, H. S. XXV. IN PVBLICVM EORVM, QVORVM IN-
 TRA FINES IS AGER ERIT, DARE DAMNAS ESTO, DEQ. EA RE
 CVRATORIS, QVI HAC LEGE ERIT, IVRISDICTIONE, RECIPE-
 RATORVMQ. DATIO ADDICTIO ESTO CVM CVRATOR HAC
 LEGE NON ERIT, TVNC QVICVMQ. MAGISTRATVS IN EA
 COLONIA, MVNICIPIO, PRAEFECTVRA, FORO, CONCILIA-
 VLQ IVRE DICVNDQ PRAERIT, EIVS MAGISTRATVS DE
 EA RE IVRISDICTIONE, IVRISDICTIONE, DATIO ADDICTIO ESTO:
 INQ. EAM REM IS, QVI HAC LEGE IVDICIVM DEDERIT, TE-
 STIB. PVBLICE DVMTAXAT IN RES SINGVLAS X. DENVN-
 TIANDI POTESTATEM FACITO, ITA VT E REPUBLICA, FI-
 DEQ. SVA VIDEBITVR. ET SI IS, VNDE EA PECVNIA PETI-
 TA ERIT, CONDEMNATVS ERIT: EAM PECVNIAM AB EO, DE-
 VE BONIS EIVS, PRIMO QVOQVE † TEMPORE EXIGITO,
 EIVSQ. PECVNIAE, QVOD RECEPVM ERIT, PARTEM DIMI-
 DIAM

DIAM: EICIVS VNIVS OPERA, MAXIME IS CONDEMNATVS
 ERIT, PARTEM DIMIDIAM IN PVBLICVM REDIGITO. QVO
 EX LOCO TERMINVS ABERIT, SI QVIS IN EVM LOCVM TER-
 MINVM RESTITVERE VOLET, SINE SVA FRAVDE LICETO
 FACERE: NEVE QVID, CVI IS OB EAM REM HAC LEGE DAM-
 NAS ESTO.

Pag. 154. post finem adde.

M E N S I A, V E L M E S S I A.

Apud Vlpianum ita scriptum inuenio: Conubio interue-
 niente, liberi semper patrem sequuntur: non interue-
 niente conubio, matris conditioni accedunt, excepto eo,
 qui ex peregrino & ciue Romana peregrinus nascitur: quo-
 niam lex Mensia ex alterutro peregrino natum, deterioris
 parentis conditionem sequi iubet. Alibi idem Vlpianus
 ait: Lex natura haec est, vt qui nascitur sine legitimo matri-
 monio, matrem sequatur: nisi lex specialis aliud inducit. De
 hac lege nihil amplius accepi.

Vlpianus in
 Fragm.

c. xxiv. de stat.
 hom.

Pag. 155. vers. 6. post verbum, dicitur.

Sunt qui hanc Metiliam appellent.

Pag. 156. vers. 22. ante legem Pœdiam, adde.

O V I N I A.

Inuenio apud Sex. Pompeium Festum Quiniae Tribunicie
 fieri mentionem: qua sanctum esse dicit, vt Censores ex
 omni ordine optimum quemq. curiatim in Senatum
 legerent.

Fest. verbo
 Praeteriti Sena-
 torum.

Pag. ead. vers. 27. post vocem, interdictum.

Appianus vero lib. iij. eisdem Consulibus. ait lege Curiatia
 a populo in adoptione confirmatum Octavianum, vt iura ad-
 gnator. & patronatus assequeretur. alia vero lege Dolabel-
 lam ex hostium numero exsolutum. & vt iudicia in percus-
 sores Caesaris haberi possent, iussum esse idem Dion scribit
 lib. XLVI. & Octaviano II. Consule haec facta esse refert.
 nam licet tum primum Consul creatus fuisset, tamen quod
 antea consularia ornamenta habuisset, maluit hunc secun-
 dum

dum Consulatam appellare. Legis Pædiæ mentionem facit Suetonius in Nerone, & in Galba.

Pag. ead. ver. 31. post vocem, locis.

Et apud Vlpianum in fragmentis.

Pag. 157. ver. 35. post verbum, addit.

Sexto demum Consulatu Cæsar Augustus potentia securus, quæ Triumviratu gesserat, aboleuit: deditq. iura queis pace, & principe uteremur. acriora ex eo vincla, inditi custodes: & lege Papia &c.

Pag. 158. ver. 16. post vocem, Augusto.

De his reb. latius scripsit Vlpianus in fragmentis libri singularis Regular.

Pag. 166. vers. 25. post verbum, Videbimus.

Alia lex est, cuius Cicero mentionem facit lib. iij. de Officijs, his verbis: Male etiam, qui peregrinos urbibus prohibent, eosq. exterminant, vt Petronius apud patres nostros, Papius nuper. nam esse pro ciue, qui ciuis non sit, rectum est non licere. quam tulerunt legem sapientissimi Consules Crassus & Scæuola: vsu vero urbis prohibere peregrinos sane inhumanum est.

Pag. 167. ver. 23. post verbum, daretur.

Eutropius lib. ij. rerum Romanar. argenteum nummum primum signatum fuisse scribit vndecimo anno primi belli Punici: qua in re a Plinio xvi. annis dissentit.

Pag. 168. ver. 28. post verbum, appellat.

Alia lex est, quam L. Papius tulit de sacramentis, siue is Tribunus plebis fuerit, vt in Festi veteri libro est, siue Tribunus militum, vt quidam suspicantur. Festi verba hæc sunt: Sacramentum æs significat, quod pœnæ nomine penditur, siue eo quis interrogatur, siue contenditur. id in alijs rebus quinquaginta assium est, in alijs reb. quingentor. inter eos, qui iudicio inter se contenderent. qua de re lege L. Papij Tribuni pl. sanctum est his verbis. QVICVMQVE PRAETOR ROSTHAC FACTVS ERIT QUI INTER CIVES IVS DICET TRES VIROS

VIROS (CAPITALES) POPVLVM ROGATO: IIQVE TRES VIRI. . . . QVICVMQVE . . . FACTIERVNT SACRAMENTA EX. . . . IVDICANTOQVE, EODEMQVE IVRE SVNTO VTI EX LEGIB. PLEBBIQVE SCITIS EXIGERE IVDICARE ESSE QVE OPORTET. Sacramenti autem nomine id æs dici coeptum est, quod & propter ararij inopiam, & factorum publicorum multitudinem consumebatur id in rebus diuinis. hæc Festus. Videndus etiam Varro lib. v. de lingua Latina.

Pag. 173. ver. 25. post verbum, constat.

De his legibus Tacitus libro iij. ita scribit: Neq. multo post Tribunis reddita licentia, quoquo vellent, populum agitando. iamq. non modo in commune, sed in singulos homines latæ quæstiones, & corruptissima Rep. plurimæ leges. tum Cn. Pompeius tertium Consul corrigendis morib. delectus, & grauior remedijs, quam delicta erant, suarumq. legum auctor idem ac subuersor; quæ armis tuebatur, armis amisit. ex in continua per xx. ann. discordia, non mos, non ius.

Pag. 174. ver. 25. post vocem, in Catilin.

Huius legis nomen non a M. Porcio Catone, sed ab aliquo Porcio Laeca acceptum esse denarius nummus indicat: in quo P. LAECA & PROVOCO legitur ea specie calata, vt ciuis Romanus a magistratu, cui licitor præsto est, prouocare videatur. Laecam vero cognomen esse Porciæ gentis, Livius lib. xxxiij. ostendit. & alius denarius, in quo est, M. PORC. LAECA. Vnde cognouimus LAECAM NON LECAM scribendum esse apud Ciceronem, & Sallustium, cum in socijs coniurationis M. Laecam numerant.

Cic. in Catil. r. & 2. & pro Sulla.

Pag. 182. ver. 12. post verbum, poterit.

Sed & Tacitus lib. iij. auctor est Seruium Tullium Regem præcipuum legum latorem fuisse, quib. etiam Reges obtemperarent.

Ver. 25. post verbum, scripserit.

Quod etiam in veteri libro scriptum inueni.

Pag. 187. ver. 28. post verbum, scribit.

Eutropius lib. iij. rer. Romanar. Ser. Galba Prætor Lusitanos

tanos citra Tagum flumen habitantes, cum voluntarios in deditionem recepisset, per scelus interfecit. Seruium autem Galbam, non Sergium scribendum semper esse, ex Suetonio in Galba didici. Sulpicij etenim Galbæ, Sergij Catilinæ, & alij fuerunt. Seruios autem Sulpicios plerosq. appellatos constat. Item Seruius prænomen est, Sergius familiæ nomen.

Pag. 192. ver. 14. post verbum, perduellionis.

Plutarchus in Gracchorum. Duas, inquit, tulit leges; alteram, ut qui magistratu per populum amotus esset, facultatem alterius magistratus ineundi non haberet. alteram, ut si quis in magistratu ciuem Romanum sine iudicio necasset, in eum populi iudicio animaduerneretur. Sed a priore destitit præcib. matris pro M. Octauio intercedentis, hanc posteriorem Popillij causa tulit.

Ver. 34. post verbum, scripsimus.

Has omnes C. Gracchi rogationes Paterculus lib. ij. paucis verbis significat. Dabat, inquit, ciuitatem omnib. Italicis, Italiam ad Alpes fere porrigens; agros diuidebat, verabatq. quemquam ciuem plus D. iugerib. habere, quod lege Licinia cautum erat; portoria nona constituebat; nouis colonijs implebat prouincias; iudicia a Senatorib. ad equites transferantur; frumentum plebi dabatur; nihil deniq. immotum relinquebatur.

Pag. 193. ver. 3. post verba, alter esset.

At vero Cornelius Tacitus lib. iij. multo prudentius: Compositæ, inquit, duodecim Tabulæ sunt finis æqui iuris. Nam secutæ leges etsi aliquando in maleficos ex delicto, sæpius tamen dissensionem ordinum, & apiscendi illicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaq. ob praua per vim late sunt. Hinc Gracchi, & Saturnini turbatores plebis, nec minor largitor nomine Senatus Drusus; corrupti spe, aut inlusi per intercessionem socij. & quæ sequuntur longe verissima de Sullæ, & Pompeij, & ceterorum legibus per vim latis, quæ nos varijs locis retulimus.

Ver. 16. post vocem, historiarum.

Fuit autem C. Sentius Saturninus. collega Augusti, pro quo gessit consulatum Q. Lucretius P. R. C. anno DCCXXXIV.

Pag.

Pag. 194. ver. 23. pro illis verbis, ut idem scribit in Prætura Urbana. Comperendinatione autem illud fiebat, ut biscausa diceretur.

Ea vero differentia est inter comperendinationem & ampliationem, quod cum amplius pronuntiat, iudicesq. non liquere dicunt, is solus causam iterum perorat, in cuius oratione obscuritas est: in comperendinatione uterq. iterum causam dicit; prius tamen reus, quam actor auditur, ut idem Cicero, & Asconius scribunt in Prætura Urbana.

Pag. 195. ver. 18. post vocem, scripta.

Et Prisciani tempore eadem exstabat, ut ex libro viij. cognouimus.

Pag. ead. post ver. 23. adde.

S I L I A .

A Pud Festum in fragmentis, quorum initium est: Publica pondera; verba plebisciti, quod duo Silij Publius & Marcus Tribuni plebis rogarunt, ex Iunio referuntur hæc. **EX PONDERRIBVS PUBLICIS, QVIBVS HAC TEMPESTATE POPVLVS OETIER QVISOLET VTI COAEQVATVR SEDVLVM. al. SE DOLO M. VTEI QUADRANTAL VINIOCTOGINTA PONDO SIET. CONGIVS VINI DECEM P. SIET. SEX SEXTARII CONGIVS SIET VINI. DVODEQVINQVAGINTA SEXTARII QUADRANTAL SIET VINI. SEXTARIVS AEQVVS AEQVO CVM LIBRARIO SIET. SEXDEQVINQVE LIBRAE IN MODIO SIET. SI QVIS MAGISTRATVS ADVERSVS HAEC D. M. PONDERA, MODIOSQVE, VASAQVE PVBLICA MODICA MINORA MAIORAVE FAXIT, IVSSITVE RE FIERI, DOLVMVE ADDVIT QVOD EA FIAN: EVM QVIS VOLET MAGISTRATVS MVETARETVR DVM MINORE PATRIS FAMILIAS TAXAT, LICETO: SIVE QVIS IN SACRVM IVDICARE VOLVERIT, LICETO.** De his verbis in notis ad Festum scripsimus.

Pag. 198. ver. 17. post verbum, præoccupauisse.

Quo fit, ut in tanta varietate non displiceat ita constitutæ: Lege Tarpeia & Aeternia grauem multam triginta ogium, bouum duorum, triennio ante Decemuiros legum ferendarum causa: post viginti quattuor annos oues, bouesq.

T r aestima-

æstimatos L. Papirio, L. Iulio Cos. decussis, & centissis. Menenium autem & Sextium constat biennio post Tarpeium & Aeternium Cos. fuisse post R. C. ann. CCCI.

Ibid. ver. ult. post verbum, pascitur.

Huius legis fragmenta quædam inuenies in fine huius voluminis.

Pag. 199. ante initium legis Tuiæ, adde.

T E R E N T I A E T C A S S I A F R U M E N T A R I A .

Hæc lex lata est a M. Terentio Lucullo, & C. Cassio Varo Cos. ann. Urbis DCCLXXX. quam quia ad frumentum ex Sicilia exportandum solum pertinebat, ut ex Cicero in Verrinis constat, priuilegium, non legem appellare possumus. Verba Ciceronis in Frumentaria sunt hæc: Frumentum emere in Sicilia debuit Verres ex S. C. & ex lege Terentia & Cassia frumentaria, emundi duo genera fuerunt, &c. Et in oratione de supplicijs: Deniq. cum ex S. C. itemq. ex lege Terentia & Cassia frumentum æquabiliter emi ab omnibus Siciliae ciuitatibus oporteret, id quoq. munus Mamertinis remisisti.

Pag. 202. ver. 18. post verbum, cæcidisset.

Huius legis apud Eutropium lib. iv. rer. Rom. mentio fit.

Pag. 211. ante legem Voconiam.

V I L L I A A N N A L I S .

SEx Pompeius ait, Annariam legem dici ab antiquis eam, qua finiuntur anni Magistratus capiendi. quo nomine Lampridius utitur in Commodio, & Arnobius lib. ij. aduersus gentes. Liuius lib. xl. ait, A. Postumio Albino, C. Calpurnio Pisone Cos. latum esse primum ab L. Villio Tr. Pl. quem Iulium quidam vocant, quot annos nati quemq. magistratum peterent, ac caperent. Vnde cognomen familiae inditum, ut Annales appellarentur. Hinc ille Ciceronis io-

cus

cus de Sex. Annali apud Quintilianum. Cum enim is reus læsisset, quem Cicero defendebat, & accusator instaret, ut aliquid de Sexto Annali diceret, si posset: tum Cicero verum Ennii de Sexto Annali dicere cepit.

Qui potis ingentis causas euoluere belli?

Sed ad Annales leges reuertamur. Et Cicero de his legibus Philippica v. ita scribit. Nam cum decreuisset, ut C. Cæsari Octauiano adulescenti Pontificem, Praetorem, Senatorem esse liceret, eiusque rationem perinde habendam esse, ac si Quæstor proximo anno fuisset. Quid est enim, inquit, Patres conscripti, cur eum non quamprimum amplissimos honores capere cupiamus? Legibus enim Annalibus, cum grandiores ætatem ad Consulatum constituebant, adulescentiæ temeritatem verebantur. Et postea: Itaque maiores non habebant, quas multis post annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter æquales. Et paulo post: Quid Macedo Alexander? cū ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, non tertio & trigésimo anno mortem obiit; quæ est ætas nostris legibus decem annis minor, quam Consularis? Hæc Cicero ex quibus intelligimus tribus & quadraginta annis minores Consules ex his legibus fieri non potuisse. Soluebantur tamen legibus multi propter eas causas, quas Cicero refert. At postea sub Imperatoribus xxx. annis minores inuenimus Consules factos. Hæc enim sunt Vlpiani verba lib. ij. de officio Consulis: Sed si euenerit, ut minor viginti annis Consul sit, apud se manumittere non poterit; cum ipse sit, qui ex S. C. consilij causam examinat. Apud collegam vero causa probata, potest. Sed & pueros Consules appellatos esse videmus Gratianum, Valentinianum minorem, & Honorium, ut in Consulibus multarum constitutionum animaduertere possumus, quæ datæ sunt, Gratiano nobili puero, & Gadalapho Cos. aut Valentiniano Nob. P. & Victore; aut Honorio; & Euodio. M. Cicero lib. ij. de Oratore scribit, M. Pinarium Ruscam legem Annalem tulisse, cuius dissuasor M. Seruius: Dic mihi, inquit, Pinarium, num si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut ceteris fecisti? cui Rusca, ut sementem feceris, ita, inquit, metes. Huc etiam pertinet quod ait lib. ij. de Legibus. EVNDEM MAGISTRATVM, NI INTERVERINT DECEM ANNI, NE QVIS CAPITO. AEVI TATEM ANNALI LEGE SERVANTO. Aeuertatem pro

l. vn. de off. Conf.

T t 2 ætatem

etatem scripsit; vt in eisdem legib. CENSORES POPVLI
 AEVITATES, SOBOLES, FAMILIAS, PECVNIA S Q. CEN
 SENTO: POPVLI PARTES IN TRIBVS DESCRIBVN
 TO: EX IN PECVNIA, AEVITATES, ORDINES PAR
 TIVNTO. Veteres enim ab æuo æuitatem, & æuternum,
 vt Varro ait, pro etate, & æterno dixerunt. De annis decem
 Linius libro extremo vij. sic ait: Præter hæc inuenio apud
 quosdam L. Genucium Tr. Pl. tulisse ad populum; ne fenē
 rare liceret. item alijs plebiscitis cautum, ne quis eundem
 magistratum intra decem annos caperet; ne duos magistra
 tus vno anno gereret; vtique liceret, Consules ambos ple
 beios creari. Appianus lib. j. bellor. ciuiliū id a Sulla Di
 ctatore latum esse ait. Florus vero lib. lvi. scribit, P. Scipio
 nem Aemilianum hac legē solutum fuisse. Fuit autem L. Vil
 hus Annalis Tr. Pl. qui primus hanc legem tulit P. R. C.
 Ann. DLXXIII.

Pag. 213. ver. 20. in marg. adde. l. vlt. C. de donat.

Ibid. ver. 21. post verbum, videtur.

Namq. primæ classis census eam summam festertiorum
 efficit, quam Dion perscribit.

Pag. 216. ver. 12. post illa verba, inter primum & secundū,
 Inter secundum & tertium, scribendum.

Pag. 237. ver. 11. post verbum, notat.

Sed magis placet, vt eos tutores significet, qui arbitratus
 mulierum negotia gererent.

Pag. 284. ver. 6. post verbum, scribit.

His scriptis incidi in verba duodecim Tabularum apud
 Gellium lib. xv. c. 13. quæ licet mendosa sint, ad hunc locum
 maxime pertinere videntur. Sunt autē hæc: Quæ si erit te
 stator, libripensve fuerit, in testimonium feriatur; impro
 bus, intestabilisq. esto. Hæc in veteribus libris ita sunt:
 Qui si erit testator, &c. fariatur, improbus, quib. intesta
 bilisq. esto. Ego scribo: QVI SE SIERIT ANTESTARIER,
 LIBRIPENSVE FVERIT, NI TESTIMONIUM FATEA
 TVR, IMPROBUS CIVIS, INTSTABILISQ. ESTO.
 Confirmatur hæc scriptura verbis Theophili, de quibus su
 pra scripsi.

Pag.

Pag. 289. ver. 39. post verbum, titulum
 Varro quoq. de analogia tres esse rerum naturas scribit, simi
 le, dissimile, & non dissimile.

Pag. 292. ver. vlt. post verbum, incidamus.

Existarent vitiam ipsa legum verba, vt Diodorus lib. xij. in
 ære incisa suo tempore conseruari testatur; aut saltem ali
 quo ex veterum interpretum libello comprehensa essent; ma
 gnæ enim lucem iuris antiquitati præstarent.

Pag. 294. post ver. 29. adde.

CALVISIANVM, sive CALVITIANVM.

Vlpianus in Fragmen. titulo de solidi capacitate inter vi
 rum & uxorem, huius S. C. mentionē facit his verbis:
 Quod si maior quinquagenaria minori sexagenario nupse
 rit; impar matrimonium appellatur, & S. C. Caluitiano iur
 betur non proficere ad capiendas hereditates, & legatas do
 tes. Itaq. mortua muliere, dos caduca erit. Hac de re in lege
 Papiæ dictum est. Caluisianum autem hoc S. C. malo scri
 bere, vt Caluisiana actio, & Caluisianum iudicium dicitur
 in Pandectis.

Pag. 295. ver. 3. post verbum, haberetur.

Item Claudiano S. C. maior sexagenario si minorem
 quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor se
 xaginta annorum duxisset, uxorem, vt Vlpianus ait in Fra
 gmentis, titulo de solidi capacitate. Vide legem Papiam, &
 S. C. Caluisianum, & S. C. Pernicianum.

Pag. 301. post ver. 29. adde.

P E R N I C I A N V M .

Vlpianus in Fragmen. titulo de solidi capacitate ita scri
 bit: Qui intra sexagesimum, vel quæ intra quinquagesi
 mum annum neutri legi paruerit (loquitur autem de legi
 bus Iulia & Papiæ) licet ipsis legib. post hanc etatem libera
 tus esset, perpetuis tamen pœnis tenebitur ex S. C. Pernicia
 no. Vide S. C. Caluisianum, & S. C. Claudianum.

Pag.

- Pagina 1. ver. 11. Manilianæ) f. Mamilianæ
 v. 24. delectam) delectum
 7. v. 30. in marg. Idem lib. iij.) lego, lib. iv.
 9. v. 2. aut tabulis) aut à tabulis
 v. 4. ἀξονες & κρητικ) scribe, ἀξονες & κρητικ
 v. 5. οὐραχθία) scribe, οὐραχθία
 v. 35. nouimus,) numeramus,
 10. v. 5. Lectoria) Lætoria
 v. 8. Lectoria) Plætoria
 v. 16. Fufiam) f. Fufiam, & sic semper.
 v. 23. Marciam) Mariam
 11. v. 1. Petilia) Petillia, & sic semper.
 v. 5. Maniliam) Manliam
 12. v. 25. alero) altero
 v. 33. P.O.RO. K.IVLIIS.) scribo, P.R.K.IVLIAS.
 v. 35. SEX.L.F.) SEX.TERENTIVS L.F.
 16. v. 7. item Regum) vt de legibus Regum
 v. 12. Proconsulem,) Proconsule,
 v. 13. vrbi,) vrbi;
 18. v. 20. comitia per uiatoré tributim) comitia plebis per
 uiatorem Tribuni
 19. v. 39. septem *) f. quattuor.
 21. v. 7. extra) tribus
 v. 8. scripsimus.) scripsi.
 22. v. 2. in marg. viiiij. x.) viij. ix.
 23. v. 21. Centuriata lex) cum Curiata lex
 25. v. 13. Dionysius lib. v.) lib. vj.
 30. v. 33. minore collega) maiore collega
 32. v. 8. delego.) allego.
 v. 29. consumantur.) consumuntur.
 49. v. 33. vincius) vincium
 v. 35. in institutionibus) in fragmentis, & postea.
 51. v. 29. stipulatus) stipulatum
 v. 31. decimo) undecimo
 53. v. 11. Syllæ) Sullæ, & sic semper.
 54. v. 3. constet.) constat.
 v. 12. Iulia) f. Villia, & postea.
 55. v. 10. in marg. lib. xix.) lib. lxxix.
 56. v. 10. Aquilia) Aquillia, & Aquillius, semper.

- Pag. 58. v. 19. Ap. Claudio Lentulo) C. Claudio Pulchro
 v. 21. Numidicum) Macedonicum
 59. v. 10. Furiam) Fufiam
 61. v. 27. Q. Fuluij) & Q. Fuluij
 v. 35. Cnei) Cnazi, & postea.
 62. v. 4. in marg. lib. xi.) lib. vj.
 64. v. 5. in marg. mag.) maiest.
 65. v. 11. Genutio) Genucio, & sic postea.
 70. v. 1. in marg. iij.) l. iij.
 v. 2. in marg. xc.) exc.
 72. v. 22. Antoniana) in Antoniana
 v. 26. seruare;) nuntrare.
 74. v. 10. Quæstoriorum) dele.
 v. 26. desideramus item) desideramus; item
 75. v. 6. in marg. lib. ij.) lib. iij.
 v. 35. iudicium) indicium
 77. v. 26. Furfidio) Fufidio
 85. v. 35. de Iulia) Iuliæ
 91. v. 2. Publicio) Poblacio
 94. v. 31. Glicia) Glitia, & postea.
 95. v. 7. Fliciam) Illiciam
 v. 11. Hircia) Hirtia, & postea.
 v. 27. Cos.) Batbato Cos.
 96. v. 5. Curiatis) f. Tributis
 98. v. 18. superius) in Duodecim
 v. 27. APPELLANTO.) APPELLANTOR.
 v. 35. de quibus nihil amplius accepi.) de quibus in
 Aebutia nonnulla.
 100. v. 21. Sementiæ) Sementinæ
 102. v. 35. Ca. Octauij) C. Octauij
 v. 36. Acciæ) Attiæ
 109. v. 4. qui si) dele qui
 v. 24. pudicitia est.) dele est.
 v. 26. Thelesina) Telefina
 110. v. 35. EST, PATRONO.) EST PATRONO
 112. v. 33. prohibitum) prohibitus
 v. 34. quinquagenariæ ducerentur.) quinquagenariam
 duceret.
 v. 36. fuscipere.) fuscipere possent.
 113. v. 4. instauratur.) instauratus,
 v. 28. tebenum) τήβεννον

- v. 19. *dicentes.*) *ferentes.*
 Pag. 114. ver. 5. *in marg. dele.* l. filius, &c.
 116. v. 30. mitterent:) mitteret:
 v. 35. *propratores*) *procuratores*
 117. v. 2. Hermanopolus) *Harmenopolus*
 v. 31. Atteius) *Ateius*
 118. v. 4. Papiriana) *Papiria*
 v. 23. Sextiana) *Sextiana, & sic semper.*
 119. v. 28. iudicata;) *f. vindicata;*
 120. v. 20. Cn. Octavius) *C. Octavius*
 121. v. 31. ex sponso) *ex sponso*
 122. *In titulo, IULIA IUDICIARIA.) IULIA DE CIVI-*
TATE RO.
 v. 8. haberent?) *haberent.*
 v. 39. ad Latinos) *ad Italicos*
 123. v. 16. lib. 1.) *lib. L.*
 124. v. 19. superius) *in Duodecim*
 129. v. 20. hallucinatus) *hallucinari*
 131. v. 12. est) *erat*
 132. v. 16. lib. ix.) *lib. xi.*
 133. v. 29. scribit) *significare videtur*
 134. v. 2. Q. Cæcilio) *adde, Metello,*
 v. 3. Syllano Cos.) *Silano Cos. anno Urb. DCXLIIII.*
 v. 12. & Liciniam) *dele.*
 v. 13. his) *in his*
 136. v. 22. videntur,) *viderentur,*
 137. v. 6. solutum est,) *solutum esset,*
 138. v. 7. expectari) *spectari*
 140. v. 18. vt in Romanor. colonias veteres Latini deducti
 sint, quo pacto) *vt cum Romani colonias Latinas ded-*
duxissent, hæ postea coloniz cum ceteris Latinis bellū
sociali ciuitatem petendo mouerunt: quo pacto
 143. v. 37. in se) *de se*
 145. v. 35. LECTORIA) *LAETORIA, siue PLAETORIA.*
 146. v. 1. Lectorius) *Lætorius, siue Plætorius, & postea*
 147. v. 15. vtrobique) *vbique*
 v. 37. Mamercius) *Mamercinus, ann. Urb. CCCXXCVI.*
 148. v. 37. P. Licinius) *L. Licinius*
 151. v. 12. Senatores, vt opinor, facti.) *dele.*
 v. 14. pari dignitate plures factos esse) *pari munere fun-*
gi alteros

- v. 23. L. Martio, Sex. Iulio Cos.) *L. Marcio Philippo,*
Sex. Iulio Cæsare Cos. qui fuit ann. Urb. DCXLI.
 v. 40. Consules & Augures?) *f. Consulibus & Auguribus; & J.*
pag. 200. ver. 39.
 153. v. 1. a Sulpicio & L. Sylla) *a P. Sulpicio Trib. Pleb. &*
a L. Sulla
 v. 3. Mithridatem) *Mithradatem*
 v. 12. Manlianas) *Manilianas*
 154. v. 6. argeas) *argeos*
 v. 24. M. Curium) *Manium Curium*
 v. 34. ex comædia) *ex Satyra*
 156. v. 2. Q. Fabio, T. Sempronio Cos.) *Q. Fabio Maximo,*
Ti. Sempronio Graccho II. Cos. ann. Urb. DXI.
 v. 18. anno quam M. Cato Censor fuerat,) *anno postquã*
M. Cato Censor creatus fuerat.
 v. 23. PAEDIA.) *PEDIA. & postea.*
 157. v. 14. posuisse) *tulisse*
 v. 33. subuerterentur;) *subuerteretur;*
 159. v. 34. de quibus) *de qua*
 165. v. 25. Constantini) *Constantij*
 167. v. 1. atq. eo amplius,) *dele.*
 v. 15. mutuabatur,) *mutabatur,*
 170. v. 28. Silanus) *f. Siluanus*
 171. v. 28. Ostius) *Hostius*
 173. v. 7. Phamia) *Phamea*
 174. v. 14. Rabiriana) *Rabiriana perduellionis*
 v. 34. *mi) mei*
 175. v. 18. PVPPIA.) *PVPPIA. & sic postea.*
 176. v. 2. SERGIAE) *SERGIA*
 v. 21. V. F.) *VE*
 177. v. 3. QVAE) *QVA * RIPAE,) SPILAE,*
 v. 22. EXCORTICENTVR) *EXCODICENTVR*
 v. 31. NIHIL ABROGATVR,) *in vet. ms.) NIHIL ABRO-*
GATO. Ego malo, NIHILVM ROGATVR.
 181. v. 21. prægans) *prægna*
 v. 24. Popiliam,) *Pompiliam,*
 v. 29. TANGIT.) *f. TAGIT. Vide Fest. verb. Pellices, &*
verb. Tagit.
 v. 30. dimissis.) *demissis.*
 v. 34. scriberet) *scripserit*
 185. v. 3. eas preces) *imprecationem*

- ver. 4. penatesq. suos ac manes.) *dele.*
 186. v. 6. titubata,) titubar,
 v. 14. ab his) hos
 v. 27. qua cum) qui ait cum
 v. 28. sensiret) sensisset
 189. v. 9. foedere) in foedere
 v. 40. leigib.) legib.
 190. v. 24. sextam) qua sextam
 v. 25. partem) partem milites
 191. v. 2. nisi nos interpretes fallit,) *dele.*
 v. 8. fecisset) fecerit
 v. 31. Asia) f. in Asia
 192. v. 36. libello) libro
 195. v. 10. Q. Serrano) C. Serrano
 196. v. 23. Suburranam.) Suburanam.
 v. 25. vt in Fufia Caninia scripsimus,) *dele.*
 198. v. 4. vocat,) vocant,
 v. 5. facit.) faciunt,
 v. 11. Sextium) Sextium
 199. v. 19. patrociniij causa,) non patrociniij causa,
 Ibid. quod propter lenocinium mariti dictum esse arbitrar.) *dele.*
 201. v. 27. vt illi) ita illi
 v. 34. Tribunus) Tribunos
 205. v. 30. & 31. Melius) Malius
 211. v. 1. in marg. l. vlt.) l. xij.
 216. v. 30. quod ad ante) quod Verres ad antea
 217. v. 26. est legum, legis vocem) est, legum vocem
 219. v. 14. trecentesimo) trecentesimo tertio
 220. v. 1. ferendarum) iubendarum
 223. v. 23. Lfuo lib. i.) lib. iij.
 224. v. 9. posse.) posset.
 225. v. 35. manumissionem,) venditionem,
 233. v. 16. præter hoc) præter hæc
 236. v. 33. si ei materfamilias) al. ea si vxor materfamilias
 243. v. 18. adduntur,) addit.
 244. v. 21. ad partus) in partu
 245. v. 25. deducitur.) diducitur.
 247. v. 16. Papiriana) Papiria
 v. 22. in his) in earum rerum
 248. v. 3. interrogabat) interrogat

- Pag. 251. v. 10. venditionem) emptionem
 254. v. 26. Mamerco.) Mamerchino,
 261. v. 31. quib. dies fasti, quib. lege agi liceret, a Decemuiris conscriptum fuerat.) vt dies fasti, quibus lege agi liceret, cogniti essent.
 263. v. 8. in marg. imper.) impet.
 264. v. 8. alieno iure) alieno iuri
 v. 14. in marg. ib.) lib.
 265. v. 1. in marg. impuberes.) impuberes
 v. 17. FARRIS IN DIES) *vet. lib.* FERIENDO DIES: *scribo*, FARRIS IN DIES
 v. 37. in Cæcilia,) adde, & Didia
 271. v. 9. vt eum) vt eam
 275. v. 25. pignerare) pignerari
 277. v. 27. Græcis) Græci
 v. 32. licitoribus Consulibus) *dele* Consulibus
 278. v. 13. $\delta\iota\phi\phi\upsilon\tau$,) $\delta\iota\phi\phi\upsilon\tau$,
 283. v. 5. fasto) fastos
 Ibid. Masurius) Masurius
 286. v. 29. Actij,) Attij,
 287. v. 25. Dolobellam) Dolabellam
 288. v. 21. Anitiana;) Anitiano;
 291. v. 30. constituerit,) constituerint,
 297. v. 7. anor.) annor.
 300. v. 18. lib. sign.) sing.
 303. v. 31. a parte) a patre
 305. v. 23. TERTYLLIANVM.) TERTVLLIANVM. &
sic postea.
 306. v. 19. PERICVLOSVM) PERICVLOSAM
 312. v. 17. Sed & plures Consules eodem tempore erāt.) *dele.*
 313. v. 9. in marg. cui) qui
 v. 33. MERCEDE) MERCEDEM
 317. v. 39. LIVLIUS) L. VILLIVS. & *postea.*
 318. v. 1. P. CVRIO,) PVP. CVRIO, & *postea*
 v. 41. C. Cælius, L. Vicinius, vel Afinius,) *alij*, C. Cælius Licinianus,
 v. 42. C. Iulius) C. Vibius
 319. v. 36. genere Senatorum) genere sanatorum
 v. 38. lib. ij.) lib. iij.

FVLVI. VRSINI
NOTAE

AD. LEGES. ET. SENATVS
CONSULTA. QVAE. IN
VETERIB. CVM. LAPIDVM
AERISQ. TVM. SCRIPTORVM
MONVMENTIS
REFERVNTVR

MISAV IVIVE
 AD TIGES ET SENATVS
 CONSVLTA CAVE IN
 M V C I A L M V C I A L E T V
 M V C I A L M V C I A L E T V
 S I T M V C I A L E T V
 M V C I A L M V C I A L E T V

AD LEGES ROMVLI
 ET TATII.

A NTE QVAM his legum fragmentis ea que
 vel temporis iniuria, vel hominum inscitia
 detrahit ornamenta restituere aggrediamur,
 erunt a nobis omnes antiquitatis studiosi ad-
 monendi, nos in his perpoliendis reliquis
 nihil profus immutasse, quod non auctoribus
 antiquis scriptoribus, veteribusq. inscriptionum monumen-
 tis plane licuerit. Antiqua potro inscriptiones, quas in aeneis
 incisas tabellis vel lapideis ipsa nobis vetustas de multis re-
 liquas fecit, qua potuimus diligentia, in hoc libello represen-
 tandas curauimus: e quibus, qui volent, illorum temporum
 archaismum perere nullo negotio poterit. Scriptorum au-
 tem nomina, quibus vsi sumus, ne singulis locis singula te-
 stimonia saepius repetita fastidium legentibus afferant, hic
 praenotauimus, ibi tantum illa rursus prolaturi, ubi locus ne-
 cessario postulabit. Sunt autem hi. M. Cicero in libris de Ora-
 tore. M. Varro in libris de Lingua Latina. Quinctilianus lib.
 1. cap. xi. Sex. Pompeius, Agellius, Macrobius, Terentius
 Scaurus, Marius Victorinus, & Velius Longus de orthog-
 phia. Priscianus lib. 1. cap. x. & xiiij. Placidus in Glossis.
 Ab his enim didicimus antiquissimam illam scribendi con-
 suetudinem, qua in his legum, Senatusconsultorumq. frag-
 mentis passim nobis obuia erit.

**SEI. NVRVVS... PLORASIT. SACRA. DEIVEIS. PA-
 RENTOM. ESTOD.** Ex legibus Romuli regis, & Tatij hoc
 tantum reperitur fragmentum, quod existat apud Festum in
 verbo Plorare, sed manet iuxatumque. Verbo **PLORASIT**,
 quod in mutilato exemplari deest, quia necessario requiritur,
 de nostro adiecimus: adducit enim Festus hanc legem, ut eo
 exemplo confirmet antiquissimos Romanos verbo **PLORARE**
 nullam adiectam praepositionem pro **IMPLORARE**
 vsos fuisse.

AD LEGES NYMAE POMPILII.

S EI. QVID. HORVM. FVIT. VNVM. IOVDICEL. ARBITROVE.
S REQVE. DIES. DIFFENSOS. ESTOD. Numa Pompilij regis
 a 2 legum

legum hoc fragmentum adducit Festus in verbo Reus; quo nomine cum ex auctoritate Aelii Galli docet & actoram significari, & eum, cum quo agitur, citat hanc legem, quae secunda erat in secunda tabula incisa. At, inquit, Ateius Capito in eadem quidem opinione est; sed exemplo adiuvat opinionem Numa in secunda tabula lege, in qua scriptum est: **SI QUID HORVM. FVIT. &c.** Cum autem in veteri exemplari ita plane uti edidimus, scriptum reperiatur; nos quo modo scribi debere conijciamus, subiungemus. Vocem enim **VNVM**, in **VITIVM** existimamus mutandam; quod verbum videtur hic pro morbo fontico positum esse, & pro **QVID**, scribimus, **QVOI**: ut totus locus ita legatur. **SEI. QVOI HOROM. FVAT. VITIOM. IOVDICEL. ARBITROVE. REOVE. DIIS. DIFFENSOS. ESTOD.** Ita plane habetur in XII. Tabulis. **SEI. IN. IOVS. VOCATO. MORBOS. AEVITAS. YE. VITIOM. ESCIT.** Arbitramur autem hanc Numae legem a Decemviris, ut multas alias, in XII. postea translata esse, ut vel ex hoc Vlpiani loco, qui est in libro LXIV. ad Edictum, intelligi maxime potest. Lex, inquit, XII. Tabularum, si iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo fontico impediatur, iubet diem iudicij esse diffusum, &c. quae verba satis aperte indicant Decemviros hanc legem sane ad verbum in XII. retulisse, & vocem **VITIVM**, morbum fonticum interpretatos esse. Scio alios apud Festum pro **NVMA** emendare **NAM**; & hanc legem ex ipsis XII. Tabulis descriptam existimare. sed cum in archetypo exemplari, **NVMA**, diserte scriptum sit, nos nihil mutamus. **DIFFENSVS**, scriptura est veteris exemplaris: notum autem quid sit **DIFFINDERE. DIEM**. Pro **HORVM** scripsimus **HOROM**, ut in columna Duilij **OLOROM**, pro **ILLORVM**, ex antiqua consuetudine mutandi **V**, in **O**.

QVOIVS. AVSPICIO. CLASE. PROCINCTA. OPEIMA. SPOLIA. CAPIVNTOR. IOVEL. FEDETTRIO. BOVEM. CAEDITO. QVEI. CEPET. AERIS. CCC. DARIER. OPORTEO. SECVNDA. SPOLIA. IN. DV. MARTIS. ASAM. EN. DO. CAMPO. SVOVETAVRILIA. VTRA. VOLET. CAEDITO.

QVEI. CEPET. AERIS. CC. DARIER. OPORTEO. TERTIA. SPOLIA. IANO. QVIRINO. ACNOM. MAREM. CAEDITO. QVEI. CEPET. AERIS. C. DARIER. OPORTEO. QVOIVS. AVSPICIO. CAPTA. DIS. PIACOLOM. DATO.

Festus in Opima. Ad adem, inquit, Iouis Feretrij poni, testimonio

7. monio esse libros Pontificum, in quibus sit. Pro primis spolijs boue; pro secundis, Solitaurilibus; pro tertijs, agno publice fieri debere. esse etiam Pompili regis legem optimorum spoliurum talem. **CVIVS. AVSPICIO. CLASE. PROCINCTA. OPEIMA. SPOLIA. CAPIVNTVR. IOVI. FERETRIO. DARIER. OPORTEAT. ET. BOVEM. CAEDITO. QVI. CEPIT. AERIS. CC. SECVNDA. SPOLIA. IN. CAMPO. SOLITAVRILIA. VTRA. VOLET. CAEDITO. TERTIA. SPOLIA. IANO. QVIRINO. A. GNVM. MAREM. CAEDITO. C. QVI. CEPIT. EX. AERE. DATO.** Sed cum legis huius verba corrupta nimis mutilataque, in eis schedis habeantur, quae ex archetypo exemplari, quod hodie non exstat, a viro antiquitatis, ut videtur, studiose, ceterum ab hinc annis vidimus descripta; nos Plutarchi in Marcello auctoritatem sequuti, cc in ccc in primo legis membro mutauimus; quod is in commentarijs, ut puo, Pontificum, dicat se scriptum inuenisse, fieri a Numa Pompilio mentione primorum opimorum spoliurum, secundorum, & tertiorum, ac praescribere, prima capta ut Ioui Feretrio consecrentur, Marti altera, tertia Quirino; primumque sit primis asses trecenti, secundis ducenti, tertijs centum. Plutarchi Graeca verba sunt haec. Τα δὲ σκεῦλα, σάβλια μὲν κοινῶς, ἰδίως δὲ ὀπίρμια ταῦτα καλοῦσι. Καὶ τοὶ φασὶν ἐν τοῖς ὑπομνήμασι Νουμῶν Περικλίσιον καὶ ἄλλων ὀπίρμιον, καὶ δευτέρων, καὶ τρίτων μνημονεύειν. τὰ μὲν πρῶτα ληφθέντα, πρὸ φερετρίας δὲ κελύουσα καθεμερόν. τὰ δὲ δεύτερα δὲ τῷ Ἀρείῳ τὰ δὲ τρίτα τῷ κυρίῳ. καὶ λαμβάνειν γέρας ἄσσάρια σ'. τὸν πρῶτον. τὸν δὲ δεύτερον σ'. τὸν δὲ τρίτον ρ'. Itaq. huius loci auctoritate in secundo membro addidimus, **QVEI. CEPET. AERIS. CC. DARIER. OPORTEO**. Postrema verba, **QVOIVS. AVSPICIO. CAPTA. &c.** restituimus ex ijs schedis, quas supra nominauimus, cum in editionibus vulgatis desint: & **PIACOLOM** scripsimus ex Mario Victorino: **CEPET** autem ex columna Duilij, pro **CEPERIT**, ut **VOLET** pro **VOLVERIT**. item **FEDETTRIO**, ut **MEDIDIEM** in XII. Tabulis pro **MERIDIEM**, ex antiqua illorum temporum consuetudine scribendi.

SEI. QVIS. HOMINEM. LEBEROM. SCIENS. DOLO. M. MORTEI. DVEIT. PARICIDA. ESTOD. SEI. IM. INPRVDENS. SE. DOLO. MALO. OCCISIT. PRO. RAPITE. OCCEISEI. ET. NATIS. EIVS. EN. DO. CONTIONE. ARIETEM. SOBICITO. Huius legis primum membrum adducit Festus in verbo Parici. Nam paricida, inquit, non utiq. is qui parentem occidit, differ,

6 FVTVII VRSINI NOTAE
 diffet; dicebatur, sed qualemcumq; hominem. id autem
 fuisse indicat lex Numæ Pompili regis his composita verbis.
SEI QVIS, &c. Sed hæc habentur in legibus Antonij Au-
 gustini. Vltimum membrum addidimus ex fragmento Ser-
 uiano, quod citant docti viri. nec dubium est quin ad ean-
 dem legem respexerit Seruius in illo versu Georg. *Aries*
fit candidus ipse. Bene enim (inquit) addidit **IPSE**, quasi
 qui vt dominus gregis est: aut qui ante pro domino capital
 dari consueuerat. nam apud maiores homicidij pœnam no-
 xius arietis damno luebat: quod in Regum legibus legitur
 &c. In vulgatis editionibus monstra quædam verborum
 sunt, **DAMNO CAPITALI**, pro eo quod est in vetustissi-
 mis, **DOMINO CAPITALI**. Subicere arietem quid sit, do-
 cet Festus cum inquit: Subicere in libro xv. iuris Pontificij
 Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, cædatur,
 &c. & alibi: Subici aries dicitur, qui agitur vt cædatur: quod
 fit, vt ait Cincius in libro de officio iurisconsulti, exemplo
 Atheniensium, apud quos expiandi gratia aries inigitur ab
 eo, qui scelus commisit, pœnæ pendendæ loco. **HOMINEM**
 scripsimus, cum tamen **HEMONEM** dixisse antiquissimos
 Romanos dicat Festus in Hemonæ; & Ennius confirmet il-
 lo versu: *Vulturis in siluis miserum mandebat hemonem.* Pri-
 scianus lib. i. cap. xij. **HVMINEM** veteres protulisse scribit.
SEI. HOMINEM. FOLMINIS. OCCISIT. IM. SOPERA. GENVA.
NEI. TOLITO. SEI. FOLMINE. OCCISOS. ESCIT. EI. IOV.
STA. NVLA. FIERI. OPORTETO. Festus, Occisum, inquit, a
 necato distingui quidam putant, quod alterum a cædendo,
 atq; ictu fieri dicant, alterum sine ictu. Itaq; in Numæ Pom-
 pli regis legibus scriptum esse, **SEI. HOMINEM. &c. FOL-**
MINIS nominandi casus est.
PELEX. ASAM. IVNONIS. NEI. TAGITO. SEI. TAGIT.
IVNONI. CRINEBOS. DEMISEIS. ACNOM. FEMINAM. CAEDITO.
 Adducit hanc legē Festus in Pellices, & Agellius lib. iv. ca. iij.
 Nos **ASAM** pro **ARAM** ex antiqua cōsuetudine scripsimus,
 qua **TAGIT** etiam pro **TANGIT** Pacuuium dixisse idem
 Festus docet, cum inquit: **TAGIT**. Pacuuius in Teucro: Vt
 ego si quidquam me tagit. & **TAGAM**. Idem in Hermiona:
 Aut non cernam nisi tagam. hinc in æneis legum tabulis,
ATTIGAT, & ATTIGERET. Placidus in Glossis: Hæse-
 nam dicebant, antiqui pro harenam, vt **ASAS** quas nos
 ARAS

7 ADOLLE Q. REIT. SYN. VTONIS. 7
7 ARAS, & LAS ES QUOS NOS LARES DICIMUS.
SEI. QVIS. TERMINOM. EXARASIT. IPSOS. BOVESQ. SA-
CREI. SVNTO. Festus adducit hanc legē, quam nos existi-
 mamus in hæc verba, aut non multum ab his dissimilia con-
 ceptam fuisse. Termino, inquit, sacrificabant, quod in eius
 tutela fines agrorum, esse putabant, deniq; Numa Pompilius
 statuit eum, qui Terminum exarasset, & ipsum & boues sa-
 cres esse.
SEI. QVIS. ALIVTA. FAXSIT. IPSVS. IOVEL. SACER. ESTOD.
 Habetur hoc sanctionis fragmentum in legib. Antonij Au-
 gustini, descriptū ex epitoma Festi, in qua **IPSVS** pro **IPSO**
 in antiquioribus libris scriptū est, quo modo nos edidimus.
PISCIS. QVEL. SQUAMOSI. NON. SIENT. NEI. POLVCETO.
SQVAMOSOS. OMNEIS. PRAETER. SCAROM. POVCETO.
 Plinius lib. xxij. cap. ij. Pisces marinos in vsu fuisse protinus
 condita Roma, auctor est Cassius Hemina, cuius verba de ea
 re hic subijciam. Numa constituit vt pisces, qui squamosi
 non essent, ni polluerent patrimonia, commentus vt con-
 uicia publica & priuata, cenæq; ad puluinaria facilius com-
 pararentur, ni qui ad pollutum emerent, pretio minus par-
 cerent, eaq; præmercerentur.
SARPTA. VINIA. NEI. SIEI. EX. EAD. VINOM. DIS. ARIBA-
RIER. NEFAS. ESTOD. Exstat hæc lex apud Plinium lib. xiv.
 cap. xij. sed pro **SARPTA**, scriptum est **PVTATA**: quod pu-
 to glossema esse verbi **SARPTA**. Festus autem hanc legem
 fortasse intellexit, cum scribit: Sarpta vinea, putata, id est, pu-
 ra facta. Sarperē enim antiqui pro purgare ponebant. Eodē
 verbo vsi sunt Decemviri in XII. Tabulis. **QVANDOQ;**
SARPTA, &c. Plinij verba sunt hæc: Eadem lege ex imputa-
 ta vite libari vina dijs nefas statuit, ratione cogitata, vt puta-
 re cogerentur aratores & pigri circa pericula arbuffi.
VINO. ROCON. NEI. RESPERCITO. Plinius lib. xiv.
 cap. xij. citat hoc legis fragmentum, & Festus item, cum scri-
 bit: Respersum vinum significat apud antiquos, quia in sa-
 cris Nouendialibus vino mortui sepulcrum spargebatur. Sed
 in epitoma manuscripta **RESPARSVM** habetur, pro **RE-**
SPERSVM, vt fortasse hic **RESPARCITO** scribendum sit.
 Sed obstat Cicero in lib. ij. de Legibus, qui ad hanc legem
 respiciens ita scribit. **NE. SVMPVOSA. RESPERCIO. FIERET.**
 Plinij verba sunt hæc: Numa regis Postuma lex est, **VINO**
RO

8 **AD. LEGES. SERV. TVLLI.**
ROGV. NE. SPARGITO. quod subiunxiffe illum propter
inopiam rei nemo dubitat.

AD. LEGES. SERV. TVLLI.

SEI. PVER. PARENTEM. VERBERIT. AST. OLE. FLORA
SIT. PVER. DEIVEIS. PARENTOM. SACER. ESTOD.
Ser. Tulli regis legum hoc fragmentum adducit Festus in
verbo plorare. VERBERIT autem eadem forma dictum
est, qua VINDICIT in XII. Tabulis: & LAVIT apud
Nonium. OLE pro OLLE, & FLORASIT pro FLORASSIT
antiquiores dicebant ex consuetudine non geminandi mu-
tas, feminocales & consonantes, vt ait idem Festus in Soli
taurilia. Positum est autem PLORASIT pro CLAMARIT,
siue pro IMPLORARIT, vt in XII. Tabulis. ENDOQVE
PLORATO. Verbum ESTOD scriptura est archetypi exem-
plarum, cui similis illa columna Duilij, ALTOD. MARID. de
qua ita Quintilianus lib. I. cap. xij. Latinis veteribus D plu-
rimis in verbis in vltima adiecta est, quod manifestum est etiam
ex columna rostrata, quae est Duilio in Foro posita.

AD. LEGEM. TRIBVNICIAM.

PRIMAM.

SEI. QVIS. ALIVTA. FAXSIT. CVM. PEQVNIA. FAMILIAQ. SA-
CER. ESTOD. SEI. QVIS. IM. OCCISIT. PARICIDA. NEC.
ESTOD. Festus in verbo Sacër, adducit hanc legis Tribuni-
ciae primae sanctionem, cum inquit: At homo sacer is est,
quem populus iudicauit ob maleficia, neq. fas est eum im-
molari, sed qui occidit, paricidij non damnatur; nam lege
Tribunicia prima cauetur, si quis eum, qui eo plebiscito sacer
est, occiderit, paricida ne sit. Primum membrum huius san-
ctionis habetur apud Dionysium, cuius verba sunt haec.
*ἄνθρωπος δὲ τις τῶν ἀπογορευμένων τι ποίησεν, ἰσχυροῦς ἔστω, καὶ τὰ χρήματα
αὐτοῦ ἀδύμητος ἔστω. καὶ ὁ κτείνων ἴσθαι τὰ πάντα ἀίρησθαι, φόνος
καθάρσιος.*

AD. LEGES. XII. TABVLARVM.

DE. IVRE. PRIVATO.

SEI. IN. IOVS. VOCAT. NEI. EAT. STATIM.
ENCAPITO. ANTESTARIER.

SEI.

AD. LEG. ET. SEN. CONS.

9
SEI. CALVITOR. PEDEMVE. STRVIT. MANOM. ENDO. IACITO.
SEI. IN. IOVS. VOCATO. MORBOS. AEVITASVE. VITTIOM. ESCIT.
QVEI. IN. IOVS. VOCASIT. IVMENTOM. DATO. SEI. NOLET.
ARCBAM. NEI. STERNITO. Huius fragmenti primum
membrum adducit Porphyrio Horatij interpretis: secundum
Sex. Pompeius in verbo Struere: tertium Agellius lib. xx. cap. j.
Nos diuersis locis distracta in vnum coniunximus, & vt legi
debere existimamus, protulimus. Nam Porphyrius vulgatae
editiones adeo corruptae sunt, vt quid sibi velint, docti
viri fateantur se nescire. Quidam libris emendationibus vsi,
ad veram XII. Tabularum lectionem propius quidem acces-
serunt, sed non plane sunt assequuti. Nam alij ex antiqua co-
dicum scriptura, quae est: SI. IN. IVS. VOCATIONI: TE-
STAMINI. IGITVR. sic emendare conati sunt: SI. IN. IVS.
VOCAT. NI. EAT. MANVM. INICITO. Sed haec emenda-
tio aliqua ex parte vera non est: nam iniectio manus, nisi
post antestationem a lege non dabatur: & qui petebat, prius
quam manum ei, vnde petebatur, iniiceret, antestari iubeba-
tur, ne videretur iniuriam facere. praeterea ENDO. IACITO,
vt tunc loquebantur, Decemviri scripserunt, non INICITO.
neq. vocis MANVM, apparent in nostris exemplaribus ali-
qua vestigia, vt credendum facile sit, luxata esse haec verba, &
quae sequentis membri sint, in primum irrepisse. Alij locum
Ciceronis ex lib. II. de legib. sequuti, post verba, SI. IN. IVS.
VOCET, addunt: ATQ. EAT. & ita interpretantur, vt ATQ.
pro STATIM positum esse dicant. in quo certe non fallun-
tur: habent enim auctorem Agellium, qui lib. x. cap. vltimo
docet, ATQ. particulam pro STATIM vsurpari solitam: sed
falsi sunt in eo, quod Ciceroniani exemplaris corruptam scri-
pturam sequuti, existimarunt ATQ. EAT, verba esse XII. Ta-
bularum, cum ipsius Ciceronis sint, apud quem in emenda-
tionibus libris ita legitur hic locus, & ita postulat sensus, vt
legatur: A paruis enim, Quinte, didicimus, SI. IN. IVS. VO-
CAT, atq. eiusmodi alias, leges nominare, &c. Dicebat enim
pueri leges XII. Tabularum tanquam carmen necessarium,
& vt etiam nunc, veteres iureconfulti ex primis verbis leges
notabant sic: L. SI. IN. IVS. VOCAT. Aduerbiu STATIM, ne-
cessario requiritur: nam Agellius ait, iubere legem, eum qui
in ius vocatus esset, nulla interposita mora vocantem sequi,
& in Rhetoricis ad Herennium habemus: Lege ius est id
quod populi iussu sancitum est: quod genus, vt in ius eas, cum
b voceris.

voceris, Præterea in Porphyrii exemplari omnium vetustissimo eius vocis vestigium perspicue apparet, cum ita plane habeat: SI. IN. IVS. VOCATIONI. ANTESTAMINI. VIDEATUR SCRIPTUM FUISSE: SEI. IN. IOVS. VOCAT. NEI. EAT. STATIM. Cum autem ENCAPITO. ANTESTARIER. sit INCIPITO. TESTEM. FACERE, libet huic loco Plautinos versus ex Persa subiungere, in quibus antestatio huiusmodi descripta est. *Age, ambula in ius leno. D. Quid me in ius vocas? S. Illic dicam apud Prætozem. Sed ego in ius voco. D. Nomen antestaris? S. Tua ne ego causa carnifex cuiquam mortali libero aures atterās?* Ad hanc autem legem alluisse videtur Lucilius in illo versu libri xvij. Satyrarum, quem adducit Nonius in Caluitur: *Si non it, capito, inquit, en. &: Si caluitur ergo, endo manum.* Sic enim puto legi debere, cum postrema verba in vulgatis libris sint mendosa. Secundum membrum huius legis protulimus iisdem verbis, quibus a Sex. Pompeio refertur in verbo Struere. At, inquit, in XII. quod est, SI. CALVITVR. PEDEMVE. STRVIT. MANVM. ENDO. IACITO: alij putant significare retrorsus ire, alij in aliam partem, alij fugere, alij gradum augere, alij minuere, ac vix pedem pedi præfert, otiose it, remoratur, & alibi: PEDEM, inquit, STRVIT; in XII. significat fugit, ut ait Ser. Sulpicius. Huc pertinent verba illa, quæ scribit Caius ad legem XII. Tabularum. SI. CALVITVR. ET. MORETVR. ET. FRVSTRETVR. sed verba, ET. MORETVR. ET. FRVSTRETVR, glossemata sunt verbi CALVITVR; legendumq. SI. CALVITVR. IDEST. MORETVR. ET. FRVSTRETVR, &c. CALVITOR autem archaismus est, ut NANCITOR. In tertio legis membro verbum ESCIT reposuimus ex vetustissimo exemplari. nam pro eo alij habent EXTITIT. alij ESSET. Sed ESCIT vera lectio est; eaq. vsi sunt cum sapius Decemviri apud Festum: AST. EI. CVSTOS. NEC. ESCIT: tum Ennius illo versu: *Dum quidem vnus homo Roma superescit.* & Lucretius: *Ergo inter rerum summam, minimamq. quid escit?* Vide Festum in Escit, Obescit, Superescit; quæ docet posita esse pro erit, oberit, supererit. VOCATO, & VOCASIT, siue, VOCAVIT, lectio est veterum librorum. Reliqua quæ ad huius legis intelligentiam pertinent, ita diligenter collegit Ant. Augustinus, ut supersedendum sit aliorum scriptorum recitandis testimonijs, hoc vno excepto, quod citat Nonius, sed male, sub nomine Varronis, cum XII. Tabularum sit, & huius

huius legis, quæ in manibus habemus. Varro *πεπονητοσ id arceram.*
 7 Vehebatur cum vxore arceram semel aut bis in anno. In XII. SEI. NOLET. AR CERAM. NEI. STERNITO. ibi corrupte est, arceram, si non vellet, non sterneret. Varro lib. iy. de ling. Lat. Ab alijs etiam dictum arceram, quæ etiam in XII. 7 Tabulis appellatur, quod ex tabuleis vehiculum erat factum 7 vt arca, arceram dictum.

ABRIS. CONFESSEI. REBOSQVE. IOVRE. IOVDICATEIS. XXX. DIES. IOVSTEI. SVNTO. POSTIDEA. ENDO. MANOS. IACTIO. ESTOD. INDV. IOVS. EDOVCITO. NEL. IOVDICATOM. FACIT. AVT. QVIPS. ENDO. EO. IM. IOVRE. VINDICIT. SECOM. DOVCITO. VINCITO. AVT. NESVO. AVT. COMPEDEBOS. XV. PONDO. NEI. MAIOSE. AVT. SEI. VOLET. MINOSE. VINCITO. SEI. VOLET. SOVO. VIVITO. NEL. SOVO. VIVEIT. QVEI. IM. VINCTOM. HABEBIT. LIBRAS. FARIS. ENDO. DIES. DATO. SEI. VOLET. PLVVS. DATO. ENDOTERATIM. PACIO. ESTOD. NEL. CVM. EO. PACIT. LX. DIES. VINCTOM. HABETOD. EN. IEIS. DIEBOS. TERTIEIS. NONDINEIS. CONTINOIS. INDV. COMITOM. EN. DO. IOVRE. IM. PROCITATO. QVANTEIQVE. STILIS. AESTVMATA. SIET. PRAEDICATO. POSTIDEA. DE. KAPITE. ADDICTEI. POENAS. SVMITOD. AVT. SEI. VOLET. TRANS. TIBERIM. PEREGRE. VENOM. DATOD. AST. SEI. PLVSEBOS. ADDEICTOS. SIET. TERTIEIS. NONDINEIS. PARTEIS. SECANTO. SEI. PLVVS. MINVSVE. SECVESINT. SE. FRAVDE. ESTOD. Verba legis huius non vno eodemq. modo in Agellij libris, qui exstant, scripta reperiuntur. nam pro eo quod in vulgatis est, POST DEINDE: manuscripti habent, PEDEINDE. Alij legunt POSTIDEA, quod antiqui dicebant pro POST; vt ANTIDEA pro ANTE. Hanc lectionem sequuti scripsimus POSTIDEA. ENDO. MANOS. IACTIO, quia ENDO IACITO supra est. item pro eo quod in vetustissimo libro exaratum est, AVT. QVIPS. ENDO. EO. IM. IOVRE. VINDICIT, voce IN, in IM mutata, quia pro EVM antiqui utebantur, vt Festus notat & Macrobius, legumq. fragmenta restantur, in quibus est IM. OCCISIT, pro EVM, a nominandi casu IS. iubet enim lex cum vnde petitur, ni iudicatum faciat, aut aliquis pro eo in iure, hoc est, apud Prætozem vindex existat, abduci ab eo qui petit, & vinciri. Verbum VINDICIT, ea forma prolatum est, qua VERBERIT in lege Ser. Tulli regis. Voces MAIOSE, & MINOSE in vulgatis libris luxatas, suo loco reposuimus auctore libro vetustissimo, in

quod SE. FRAVDE est, pro, SED. FRAVDE, ut in antiquis legibus tabulis reperitur, SED. FRAVDE. SVA. FACERE. LICET. O. Huius autem legis alibi etiam Agellius meminit: nam in libro xv. cap. xiiij. ita scribit: Confessi autem aris, de quo facta confessio est, in XII. Tabulis scriptum est his verbis: AERIS. CONFESSEI. REBOSQ. &c. ENDOTERATIM, & quae sequuntur usque ad verbum TERTIIS, suppleta sunt a nobis ipsidem prope verbis, quae ab Agellio ex XII. Tabulis referuntur. Erat autem, inquit, ius interea paciscendi: ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies LX. inter eos dies tribus nundinis continuis ad Praetorem in Comitium producebantur, quantaque pecunia iudicari essent, praedicabatur: tertius autem nundinis capite poenas dabat, aut trans Tiberim peregre venum ibant. Sed eam capitis poenam sancienda, sicuti dixi, fidei gratia, horrificam atrocitatis ostetu, novisque terroribus metuendam reddiderunt. nam si plures forent, quibus reus, esset iudicatus, secare si vellent, atque partiri corpus addicti sibi hominis permiserunt. Et quidem verba ipsa legis dicam, ne existimes invidiam me istam forte formidare. TERTIIS. NONDINEIS, &c. ENDOTERATIM scripsimus, ex eo quod dicit Festus, INTERATIM, PRO INTERIM antiquos dixisse, unde factum est ENDOTERATIM, ut ex INITIVM, & INTERCISI, factum est, ENDOITIVM, & ENDOTERCISI. Idem Festus ait: PACIONEM antiqui dicebant, quam nos PACTIONEM dicimus. NEI. CVM. EO. PACIT, Decemvirosum verba sunt in alia lege. INDYCOMITIVM scripsimus, imitati Lucretianum illud, INDYCAELVM. & ENDOIOVRE, sequuti locum similem in XII. Tabulis apud Agellium. PROCITATO autem, pro PRODVCITO veteres dixisse docet Festus in Procitare. QVANTIQ. STLIS. AESTVMATA. FVERIT. verba sunt Serviliae legis in aenea tabella, quae nos posuimus pro Agellianis illis, QVANTAEQ. PEQVNTIAE. IVDICATI. ESSENT, &c. NESVO. MAIOSE. MINOSE, archaismus est, ut FVSIVS pro FVRIVS, & alia similia. Quintilianus lib. iij. cap. viij. meminit huius legis, cum scribit: Sunt enim quaedam non laudabilia natura, sed iure concessa, ut in XII. Tabulis, debitoris corpus inter creditores diuidi licuit: quam legem mos publicus repudiauit. SEI. QVEI. EN. DO. IOVRE. MANOM. CONSERONT. VTREIQVE. SOPERSTITEBOS. PRAESETEBOS. VINDICIAS. SVMVNTO. Hoc fragmentum concinnauius ex Agellio & Festo. Agellius

Huius lib. xx. cap. j. sic habet: Manu conferere est, de qua re disceptabatur in re praesenti, siue ager, siue quid aliud est, cum aduersarium simul manu prehenderet, in ea re omnibus verbis vindicare: id est, vindicia correpta manu in re, atque loco praesenti apud Praetorem ex XII. Tabulis fiebat, in quibus ita scriptum est: SEI. QVEI. &c. Festus in verbo Superstitibus ita: Superstitibus praesentes, testes praesentes significat, cuius rei testimonium est, quod superstitibus praesentibus, inter quos controuersia est, vindicias sumere iubentur. In hac autem lege, quantum potuimus, antiquitatem illorum temporum repraesentauimus: nam ENDOIOVRE scriptura est veterum librorum, significatque apud Praetorem. CONSERONT, SOPERSTITEBOS, PRAESETEBOS, columnae rostratae Duilij, in qua est, EXFOCIONT, PRAESETED. NAVEBOS, aliaque similia.

SEI. VINDICIAM. FALSAM. TOLIT. SEI. VOLET. IS. . . . TOR. ARBITROS. TREIS. DATO. EOROM. ARBITRIO. IOVDICIOQ. FRVCTVVS DVPLIONE. DAMNOM. DECIDITO. Festus: Vindiciae olim dicebantur illae, quae ex fundo sumptae in ius allatae erant. at Ser. Sulpicius vocabulo singulariter formato vindiciam esse ait, qua de re controuersia est, ab eo quod vindicatur res ex controuersia, & in XII. SI. VINDICIAM. FALSAM. TVLIT. SEI. VELIT. IS. . . . TOR. ARBITROS. TRES. DATO, &c. Post verbum TVLIT, nulum est spatium in exemplari, in quo vox REI, quam docti viri interposuerunt, reponi possit, ut fortasse ita supplendum sit: SEI. VOLET. IS. QVEI. POSESIONED. EIECTVS. EST. ut legis sensus sit: Si vindiciam aliquis tulerat, qui non debuerat, & falso sibi rem alienam vindicauerat, si volebat is, qui possessione deiectus fuerat, Praetor tribus arbitris datis, ad duplos fructus restituendos cogeat eum, secundum quae vindiciae latae erant. Vox, IVDICIOQ. de nostro addita est, ut spatium id suppleretur, quod in exemplari relictum est secundo loco. De tribus arbitris existat Ciceronis testimonium in lib. j. de Legibus.

SEI. VECINEI. ENTER. SE. IORGASINT. ENTERA. QVINQVE. PEDESI. OESOCAPIO. NEI. ESTO. PRAETOR. ARBITROS. TREIS. DATO. EOROM. ARBITRIO. FINIOM. CONTROVERSIAS. COMPONITO. Cicero lib. v. de Rep. apud Nonium refert huius legis primum membrum, quod nos coniunximus cum alijs duobus, quae ad eandem legem pertinere suspicati

spicati fumus, & ab eodem Cicerone in lib. j. de Legib. referuntur. Iurgare igitur, inquit. Cicero apud Nonium in Iurgium, lex putat inter se vicinos, non litigare. In j. de Legib. Ex hac autem non rerum, sed verborum discordia, controuersia nata est de finibus: in qua, quoniam vscapionem xij. Tabulae intra quinque pedes esse noluerunt, &c. & in eodem libro: Nec Mamilia lege singuli, sed nos tres arbitri fines regemus. VEA dicebant antiqui pro VIA, vnde VECINEI scripsimus: & ENTERA, vt ENFERA, pro INTRA, & INFRA. item OESOCAPTO, vt OESVS, & MOERVS, pro VSVS, & MYRVS, aliaq. huiusmodi.

QVOM. TESTIMONIOM. DEFVERIT. IS. TERTIIS. DIEBOS. OB. PORTOM. OFVAGOLATOM. EITO. Adducit hoc fragmentum Festus in Portus, & in Vagulatione. Portum, inquit, in xij. pro domo positum omnes fere consentiunt. CVI. TESTIMONIUM. DEFVERIT, &c. item: Vagulatione in lege XII. Tabularum significat quaestio cum conuicio. CVI. TESTIMONIUM. DEFVERIT, &c. Festi interpretationem adiuvat Plauti versus in Aulularia: *Ita me bene amet Lauerna, tu iam nisi reddi mihi vasa iubes, pipulo te hic differa ante ades.* Quod Decemviri OB PORTVM, id Plautus dixit ANTE AEDES. quodq. Plautus PIPVLO DIFFERAM, id Decemviri OFVAGVLATVM dixerunt. Pipulum Festus ploratum exponit. Haec autem euocandi reos consuetudo, qua etiam absentes rei e domo buccina euocabantur, colligi potest ex Varronis loco, qui est in lib. v. de Ling. Lat. Cornicinem, inquit, ad priuati ianuam, & in arcem mittas, & paulo post: Qui de Cenforibus classicum ad comitia centuriata redemptum habent, vt curent eod die, quo die comitia erunt, in arce classicus canat, tum circumq. mæros, & ante priuati huiusce T. Quinctij Trogi scelerosi hominis ostium canat, & vt in campo cum prima luci adfit, &c. Locum Varronis adiuvat Plutarchi verba in Gracchis.

καὶ τοὶ πάτριον ἔστιν ἡμῖν, αἵτις ἔχον δίκην θανάτου μὴ ὑπακούει, τοὺς τοῦ πρὸς τὰς δόρυς ἔωθεν ἐλθόντ᾽ ἀπαγγεῖλον ἀνακαλεῖσθαι τῆς ἀλαλιγγί, καὶ μὴ πρότερον ἐπιφέρειν ψῆφον αὐτοῦ τοῦ δικαστῆ.

OFVACOLATOM archaismus est, de quo Priscianus lib. j. cap. xij. Af pro ab, inquit, scribere antiqui solebant. Inde in aenea tabella AF. VOBIS incisum est, Aeolico digamma F pro B littera posito. DEFVERIT. & DEFVERIT scriptum est in archetypo exemplari: & vtro modo retineas, nihil refert.

TIGNOM. IUNCTOM. AEDEBOS. VINIAEQVE. ET. CONCA

PET.

PET. NEL. SOLVITO. QVEI. OLVD. IVNXSIT. DVPLIONE. LVF. T. C. Festus: Tignum non solum in aedificijs, quo vtuntur, appellatur, sed etiam in vineis, vt est in XII. TIGNVM, &c. Vlpianus lib. xxvij. ad edictum: Lex, inquit, xii. Tab. neq. soluere permittit tignum furtiuum aedibus, vel vineis iunctum, neq. vindicare; ne vel aedificia sub hoc praetextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur: sed in eum qui conuictus est iunxisse, in duplum dat actionem. CONCAPET docti viri in CONCAPES rectum mutant, idq. de vinea tantum dici affirmant, quia habeat caput suum cum capite vineae commissum, vt significet depactum ac defixum terrae ad vineam sustinendam. De tigno videndus Vlpianus in eodem loco. Tigni, inquit, appellatione continetur omnis materia, ex qua aedificium constat, vineaeq. necessaria. vnde quidam aiunt tegulam quoq. & lapidem, & caementa, &c. tigna enim a tegendo dicta sunt: hoc amplius & calcem, & arenam appellatione tignorum contineri. sed & in vineis tigni appellatione omnia vineis necessaria continentur, vt puta pertica, pedamenta, &c.

QVOM. NEXOM. FACIET. MANCIPIOMQVE. VTEI. DINGVA. NVNCPASIT. ITA. IOVS. ESTOD. Festus: Nucupata pecunia est, vt ait Cincius lib. ij. de officio iureconsulti, nominata, certa, nominibus proprijs pronuntiat. CVM. NEXVM, &c. id est, vt nominari, locutusve erit, ita ius esto. qui autem infitatus esset quae LINGVA. NVNCPASSET, dupli poenam subibat. Cic. lib. ij. Offic. Ac de iure quidem praediorum sancitum est apud nos iure ciuili, vt in his vendendis vitia etiam dicerentur, quae nota essent venditori. nam cum XII. Tabulis factis esset ea praestare quae essent LINGVA. NVNCPATA, quae qui infitatus esset, dupli poenam subiret, a iureconsultis etiam retentiae poena est constituta. & in lib. j. de Oratore adducit huius fragmenti alterum membrum, cum inquit: Totum illud, VTEI. LINGVA. NVNCPASIT, non in XII. Tabulis, sed in magistri carmine scriptum videretur. NEXOM. MANCIPIOMQ. intelligit per aes & libra, adhibito libripense & quinque testibus, de quo infra. DINGVA, pro LINGVA, ex antiqua consuetudine scripsimus, cuius meminit Festus, vt DACRYMAE, & NOVENSIDES, & alia his similia.

PATERFAMILIAS. VTEI. SOPER. FAMILIA. PEQVNIAC. SOVA. LEGASIT. ITA. IOVS. ESTOD. Adducit hanc legem scriptor Rhetoricorum ad Herennium lib. i. & Cicero lib. ij. de Inuentione, eo quo nos protulimus, verborum ordine: eodemq. pau-

lum

lum immutato Pomponius in l. verbis, Digest. de verb. signi-
 Sic enim habet: VTI. QVISQ. LEGASIT SVAE. REI. ITA. IVS.
 ESTO. Vlpianus tit. ij. Inst. Testamēto quoq. nominatim tu-
 tores dati confirmantur eadē lege XII. Tab. his verbis: VTI.
 LEGASIT. SŌPER. PEQVŅIA. TOTELAVE. SOVAE. REI. ITA. IO-
 VS. ESTO. Iustinianus lib. ij. Inst. de lege Falcidia tit. xxij. Cū
 enim olim lege XII. Tab. libera erat legandi potestas, vt li-
 ceret vel totum patrimoniū legatis erogare, quippe cum ea
 lege ita cautum esset, VTI. QVISQ. LEGASIT. SOVAE. REI.
 ITA. IOVS. ESTOD. Ita plane Pomponius supra.

PATRE. ENDO. FIDIO. VITAE. NECISQ. POTESTAS. ESTOD.
 TERQVE. IM. VENOM. DARIER. IOVS. ESTOD. SEI. PATER. FI-
 DIOM. TER. VENOM. DVIT. FIDIOS. A. PATRE. LEBER. ESTOD.
 Exstat hæc lex apud Vlpianum cap. Inst. x. quam Dionysius
 lib. ij. scribit Decemuiros in quartam tabulā coniecisse, nos
 autem ita concinnauimus, sequenti formulam rogationis,
 quæ reperitur apud Agellium lib. v. cap. xix. his composita
 verbis: VELITIS. IVBEATIS. QVIRITES. VTEI. L. VALERIVS.
 L. TITIO. TAM. IOVRE. LEGEQ. FILIVS. SIET. QVAM. SEI. EX.
 EO. PATRE. MATREQ. FAMILIAS. NATVS. ESSET. VTEIQ. EI.
 VITAE. NECISQVE. IN. DV. EVM. POTESTAS. SIET VTEI. PA-
 TRE. EN. DO. FILIO. HÆC. ITA. VTEI. DEIXI. ITA. VOS. QVIRI-
 TES. ROGŌ. Antiqui dicebāt FIDIVS pro FILIVS, vt DAVTIA
 pro LAVTIA, & DACRYMAS pro LACRYMAS. quam scripturā
 sequuti sumus. Vidē Festum in Dacrymas.

AVT. STATOS. DIÉS. CVM. HOSTED. Cicero lib. j. de Offic.
 adducit hoc fragmētum, cum inquit: Equidem illud etiam
 animaduerto, quod qui proprio nomine perduellis esset, is
 hostis vocaretur, lenitate verbi tristitiam rei mitigante. ho-
 stis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc pe-
 regrinū dicimus. Indicant XII. Tabulæ, AVT. STATVS. DIÉS.
 &c. itemq. ADVERSYM. HOSTEM. AETERNA. AVCTORITAS.
 ESTO. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest, eum qui
 cum bella geras, tam molli nomine appellare? quamquam
 id nomen durius iam effecit vetustas: a peregrino enim re-
 cessit, & proprie in eo, qui ferret arma contra, remansit. Plau-
 rus in Curculione: *Si status conditus cum hoste intercedit dies.*
 In formula iurifurandi apud Agellium lib. xvj. cap. iij. sic
 est: Funus familiae, feriae denicales, quæ nō eius rei causa in
 eum diem collatae sint, quo is eo die minus ibi esset. morbus
 fonticus, auspiciūve, quod sine piaculo praterire nō liceat.
 sacrificium anniuersarium, quod recte fieri non posset, nisi
 ipse

ipsum eo die ibi sit: Status, conditusve dies cum hoste.

ARVORSOM. HOSTEM. AETERNA. AVCTORITAS. ESTOD.
 Cicero lib. j. Offic. citat hanc legem, qua cui tantum Ro-
 mano dabatur, vt vsu ius auctoritatis acquireret, cum pere-
 grinus, quem Decemuiros hostem appellant, rem alienam pos-
 sidendo vsucapere non posset. Eandem legem significavit
 pro Cæcina, cum inquit: Lex vsu auctoritatem fundi ir-
 bet esse biennium, & vtimur eodem iure in ædibus, quæ in
 lege non appellantur. & pro domo: Multæ, inquit, sunt do-
 mus in hac vrbe, atq. haud scio an pæne cunctæ iure opti-
 mo, sed iure priuato, iure hereditario, iure auctoritatis, iure
 mancipij, iure nexi. Lex etiam Atinia, qua cautum ne res fur-
 tiua vsu capiatur, nisi in potestatem eius, cui subrepta sit, re-
 uertatur, isdem verbis concepta fuit. QVOD. SVBRYPTVM.
 ERIT. EIVS. REI. AETERNA. AVCTORITAS. ESTO. Ita enim
 legitur in vetustissimo Agellij libro xvij. cap. vj. pro, SVB-
 REPTVM, quod est in vulgatis. ARVORSVM scripsimus,
 quia ita dicit Velius Longus antiquos dixisse, & ASVORSA
 RIVS, vt cōtra AVDICVLAS pro auriculas, & MEDIEM
 pro meridiem.

SEI. QVIS. FOVSIOSOS. SIET. ACNATOROM. CENTILHOM-
 QVE. ENDO. EO. PEQVŅIAQVE. EIVS. POTESTAS. ESTOD.
 Refertur hæc lex a scriptore Rhetoricorum ad Herennium
 lib. j. & a Cicerone lib. ij. de Inuentione, & lib. iij. Tuscul.
 Cum autem SEI. FVRIOVSVS. EXISTAT scriptum sit in li-
 bro ad Herennium; apud Ciceronem vero priore quidē loco
 SEI. FVRIOVSVS. EST: in posteriore autem SEI. FVRIO-
 SVS. ESSE. INCEPIT; nos iure nostro mutauimus, & ver-
 bum SIET, in æneis tabulis frequēs reposuimus. FOVSIO-
 SOS autem scripsimus, quia FOVSIVS pro FVRIVS, VA-
 LESIVS pro VALERIVS, FESIAS pro FERIAS, & HA-
 SENAM pro HARENAM antiquiores dixerunt.

SEI. QVIS. ALIENAS. ARBOSES. INIOVRIA. SECVESIT. XXV.
 AERIS. IN. DV. SINCOLAS. POENAE. SVNT. Plinius lib. xvij.
 cap. j. adducit hanc legem, cum inquit: Fuit arborum cura
 legibus priscis, cautumq. XII. Tabulis, vt qui iniuria cæcidif-
 fet alienas, lueret in singulas æris xxv. Decemuiros CAE-
 DERE. CINGERE. SVBSECARE de arboribus dixisse constat
 ex veterib. scriptoribus. Paulus l. i. D. arb. furtiue cæ-
 sarum, tit. vij. meminit huius legis. Si furtim, inquit, arbo-
 res cæsa sint, ex lege Aquillia, & ex XII. Tabulis dandam
 actionem

actionem Labeo ait. ARBOSES PRO ARBORES antiqui dixerunt, ut docet Festus in Arbofes.

QUEI ALIENAS. AEDES. FRUMENTIVE. ACERVOM. IVXSTA. AEDIS. POSITOM. SCIENS. D. M. VSIT. VSERITVE. PRAETORIS ARBITRATVV. VINCTOS. VERBERATOSQUE. ICNE. NECATOR. AST. SEI. INPRVDENS. SE. D. M. DAMNOM. DVIT. NOXIAM. SARCITO. AVT. PRAETORIS. ARBITRATVV. VIRGEIS. CAESOS. POENAM. LVITO. Hæc lex exstat apud Caium in l. qui ædes. Dig. de incend. Qui ædes, inquit, acervumve frumenti iuxta ædes positum combusserit, vincus verberatusque igni necari iubetur, si modo sciens prudensve id commiserit. si vero casu, idest negligentia; aut noxiam sarcire iubetur, aut si minus idoneus sit, levius castigatur. Appellatione autem ædium omnes species ædificij continentur. Scripsimus ARBITRATVV, sequuti scripturam veterum legum.

GLANDEM. QVAE. DE. TVOD. IN. DV. ALIENOM. ACROM. CADIT. SE. FRAVDE. LECERE. LICETO. Plin. lib. xvi. cap. v. Cautum est præterea lege XII. Tabularum, ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere. Digest. lib. xliij. de glande legenda, tit. xxvij. Vlpianus: Ait Prætor: GLANDEM. QVAE. EX. ILLIVS. AGRØ. IN. TVVM. CADIT. QVOMINVS. ILLI. TERTIO. QVOQVE. DIE. LEGERE. AVFERRE. LICEAT. VIM. FIERI. VETO. Ex hoc Prætorio edicto legem XII. Tabularum concinnauimus.

QUEI. NOX. FRVCEM. ARATRO. QVAESITAM. FORTIM. PAVESIT. SECVESITVE. SEI. POBES. SIET. CERERI. SACER. ESTOD. IMPOBES. PRAETORIS. ARBITRATVV. VERBERATOS. NOXIAM. DVPLIONE. SARCITO. Plin. lib. xvij. cap. iij. adducit hanc legem, cum inquit: Frugem quidem aratro quaesitam furtim nocte pavisse, puberi XII. Tabulis capitale erat, suspensumque. Cereri necari iubebant, gravius quam in homicidio conuictum: impubem Prætoris arbitratu verberari, noxamve, duplionemve decerni. In libris manuscriptis est, noxiam: sed rectius est noxave. Nos Agellium sequuti scripsimus NOXIAM. DVPLIONE. SARCITO. nam ita est in lib. xi. cap. xvij. Sed pueros impuberes Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxamve ab his factam sarciri.

SEI. RVPITIAS. SARCITO. Hæc duo huius legis fragmenta diuersis locis diuisa leguntur apud Festum, qui in verbo RVPITIAS, ait in XII. significare, damnū dederis: in SARCITO, in XII. inquit, Ser. Sulpicius ait significare damnum

damnum soluito. & alibi: SARTE, inquit, ponebant pro INTEGRÈ. ob quam causam opera publica, quæ locantur, SARTA. TECTA vocantur. etenim sarcire est integrum facere. vnde in lege Censoria habetur: NEI. PORTICOM SARTAM. TECTAM. PRODVIT. Vide in Prodvit.

SEI. AQVA. PLOVIA. NOCET. Digest. lib. xl. l. Labeo. de statuliberis. Sic & verba legis XII. Tab. veteres interpretati sunt. SI. AQVA. PLVVIA. NOCET, idest, si nocere poterit.

SEI. QVADROPES. PAVPESIEM. FAXSIT. QVADROPEDIS. DOMINOS. NOXIAM. SARCITOD. AVT. QVOD. NOXIAM. NOCVIT. DARE. DAMNAS. ESTOD. Vlpianus lib. xvij. ad edictum:

Si pauperiem fecisse dicatur, actio ex XII. Tabulis descendit: quæ lex voluit aut dari quod nocuit, idest, id animal, quod noxiam commisit; aut æstimatione noxiæ offerre. Noxia autem est ipsum delictum; pauperies damnus sine iniuria facientis datum. nec enim potest dici animal iniurias fecisse, quod sensu caret. Iustin. lib. iij. tit. ix. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. Animalium quæ ratione carent, si qua lasciuia, aut pauore, aut feritate pauperiæ fecerint, noxialis actio lege XII. Tabularum prodita est. Quæ animalia si noxiæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex XII. Tabul. scripta est. ut puta: SI. EQVVS. CALCITROSVS. CALCE. PERCVSSERIT. AVT. BOS. CORNV. PETERE. SOLITVS. CORNV. PETIERIT. PRO PAVPERIEM, scripsimus PAVPESIEM, ut supra diximus FESIAS PRO FERIAS antiquos dixisse.

SEI. VIR. AVT. MOLIER. ALTER. ALTEREI. NONTIOM. MISEIT. DEVORTIOM. ESTOD. MOLIER. RES. SOVAS. SIBEL. HABETO. VIR. MOLIEREI. CLAVEIS. ADIMITOD. EXICITOQVE. Cicero lib. ij. Philipp. Nolite credere: frugi factus est Antonus: mimam illam suam suas res sibi habere iussit, ex XII. Tabulis claves ademit, exegit. Caius lib. xii. ad edictum provinciale: Diuortium vel a diuersitate mentium dictum est, vel quia in diuersas partes eunt qui distrahunt matrimonium. In repudijs, & renuntiationibus probata sunt hæc verba: TVAS. RES. TIBI. HABETO. item hæc: TVAS. RES. TIBI. AGITO. In sponfalibus quoque, discutiendis placuit renuntiatione interuenire oportere, in qua re hæc verba probata sunt: CONDICIONE. TVA. NON. VTOR. Cicero in Topicis: Si viri culpa factum est diuortium, & si mulier nun

tium remissit, tamen pro liberis manere nihil oportet.

MOLIER. TERTIIS. NOCTEBOS. OESORPATOM. BITO. NEI. ITA. OESORPATIT. AF. VIROD. OISOCAPITOR. Agellius lib. iij. cap. ij. Q. Mucium iureconsultum dicere solitum legi, non esse usurpatam mulierem, quæ cum Kal. Ian. apud virum causâ matrimonij esse cœpisset, ante diem quartam Kal. Ian. sequentes usurpatum isset. non enim posse impleri trinoctium, quod abesse a viro usurpandi causa ex XII. Tabulis debet, quoniâ tertiâ noctis posteriores sex horæ alterius anni essent, qui inciperet ex Kalendis. Priscianus lib. 1. cap. xiii. docet antiquos AF. pro AB dixisse, & ita est in ænea tabula, ut alibi admonuimus.

QVEI. REM. DE. QVA. CONTROVRSIA. SIET. IN. DV. SACROM. DEDICASIT. DVPLIONE. POENAM. LVITO. Paul. l. vlt. Dig. de litig. Rem, de qua controversia est, prohibemur in sacrum dedicare: alioqui dupli poenam patimur.

PATRIS. FAMILIAS. QVEI. EN. DO. TESTATO. MORITOR. QVOIQVE. SOVOS. HERES. NEC. ESCIT. ACNATOS. PROXSV. MOS. FAMILIAM. PEQYNIAMQVE. HABETO. Ulpianus Inst. cap. xxvi. hanc legem refert, cum inquit: Intestatorum ingenuorum hereditates pertinent primam ad suos heredes, idest liberos, qui in potestate sunt, ceterosq. qui in liberorum loco sunt. Si sui heredes non sunt, ad consanguineos, idest, fratres & sorores ex eodem patre. Si nec hi sunt, ad reliquos agnatos proximos, idest, cognatos virilis sexus per mares descendentes eiusdem familiæ. id enim cautum est lege XII. Tabul. ac si intestatus moritur, cui suus heres nec existabit, agnatus proximus familiam habeto. Auctor ad Herennium lib. i. & Cicero lib. 1. de Inventionem his verbis hanc legem conceptam fuisse dicunt: SEI. PATER. FAMILIAS. IN. TESTATO. MORITVR. FAMILIA. PEQYNIAQ. EIVS. AGNATORVM. GENTILIVMQ. ESTO. Iustinian. lib. iij. tit. ij. de legitima agnatorum successione: Si nemo suus heres, vel eorum quos inter suos heredes Prætor vel constitutiones vocant, existat, qui successione quoquo modo amplectatur, tunc ex lege XII. Tab. ad agnatum proximum pertinet hereditas. & tit. v. Nam agnati capite diminuti, quique ex his progeniti sunt, ex lege XII. Tab. inter legitimos non habentur. ENDO. TESTATO, VI ENDOTERCISI, & ENDOITIVM scripsimus. Nostra lectio confirmatur alio loco Ulpiani, qui est in lib. XLVI. ad edictum. l. cxcv. de verb. sign. Familiæ appellatio

latio qualiter accipiatur, videamus. & quidem varie accepta est: nam & in res & in personas diuiditur. in res, utputa in lege XII. Tab. AGNATVS. PROXIMVS. FAMILIAM. HABETO.

LEBERTO. QVEI. ENDOTESTATO. MORITOR. QVOIQVE. SOVOS. HERES. NEC. ESCIT. PATRONOS. HERES. ESTOD. Ulpianus in epit. cap. xxix. Cuius Romani liberti hereditatē lex XII. Tab. patrono defert, si intestato, sine suo herede libertus decesserit. & Inst. de succes. libert. tit. viii. Nam ita demū lex XII. Tab. ad hereditatē liberti vocabat patronū, si intestatus mortuus esset libertus, herede suo nullo relicto.

SEI. COHEREDES. PARTEM. REROM. SINGOLEI. SOVAM. HABERE. MALONT. FAMILIAE. ERCSICVNDAE. ARBITROM. SVMVNTO. EIQ. IOVS. ARBITRIOMQVE. REROM. PERMITTVNTO. Caius lib. 1. Dig. famil. ercisc. Hæc actio proficiscitur ex lege XII. Tab. namq. coheredibus. volentibus. a cōmunionē discedere, necessarium videbatur aliquam actionē cōstitui, qua inter eos res hereditariæ distribuerentur. Ulpia. lib. xix. ad edictum: Per familiæ erciscundæ actionem diuiditur hereditas, siue ex testamento, siue ab intestato, siue ex lege XII. Tab. siue ex aliqua lege deferatur hereditas, vel ex s. c. vel etiam cōstitutione. Vide Ciceronem lib. 1. de Orat. & Festum in verbo, Erctum.

SEI. QVIS. PRODICO. SIET. PRAETOR. EI. BONEIS. SOVBIS. ENDOTERDEICITO. ENDOQ. EO. PEQYNIAQ. EIVS. AGNATOROM. CENTILEOMQ. POTESTAS. ESTOD. Ulpia. lib. xxvij. Dig. de cur. fur. Lege XII. Tab. prodigo interdicitur bonorum suorum administratione. & Inst. tit. xii. Lex XII. Tab. furiosum, iteq. prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum. Hinc apud Paulum lib. v. sent. formula illa, qua Prætores utebatur, QVANDO. TV. BONA. PATRIA. AVITAQVE. NEQVITIA. TVA. DISPERDIS. LIBEROSQ. TVOS. AD. EGESTATEM. PERDYCIS. OB. EAM. REM. TIBI. EA. RE. COMMERCIOQ. INTERDICO. & c.

SEI. QVIS. DOLEI. MALEI. COLPAEVE. SOSPECTOS. ENDO. TOTELA. SIET. EIVS. QVEI. VOLET. NOMEN. DEFERTO. VBEI. DETOLERIT. SEI. DOLEI. MALEI. ARCVESIT. PRAETOR. IM. CVM. FLACITIO. REMOVE TOD. AST. SEI. TOVTOR. REM. POPLI. LEI. FORATOS. SIET. DVPLIONE. POENAM. LVITO. Cicero lib. ij. de Offic. Atq. iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus, ut tutela XII. Tab. Et lib. 1. de Oratore, tutelæ iudicium turpe appellat, quod hoc iudicio damnatus, infamis esset.

fer. Vlpianus in l. 7. Dig. de suspectis tutorib. Sciendum est si
 specti crimen ex lege XII. Tab. descendere. Damus autem
 ius remouendi suspectos tutores Romæ Pratoribus, in pro-
 uincijs præsidibus earum. an autem apud legatum Procos.
 suspectus postulari possit, dubium est. Tryphon in l. tres tu-
 tores. Dig. de adm. tut. tit. LV. Sed si ipsi tutores re pupilli
 furati sunt, videamus an ea actione, quæ proponitur ex lege
 XII. Tab. aduersus tutorem in duplum, &c. Ex his locis hoc
 fragmentum concinnauimus; & COLPAEVE auctore Ma-
 rio Victorino scripsimus, qui hoc ipsum verbum adducit.

SEI. QVIS. INIURIA. ALTEREI. FAXSIT. XXV. AERIS. POE-
 NAE. SVNTO. Adducit hoc fragmentum Agellius lib. xx. cap. 1.
 in quo ita est: Quod vero dixi videri quædam esse impedio
 molliora, nonne tibi quoq. videtur nimis esse dilutum, quod
 ita de iniuria puniendâ scriptum est, SI. INIURIA, &c. Vocem
 AERIS, adiectam esse existimamus: nam Festus eam non
 agnoscit; cum inquit; Viginti quinq. pœnæ significat viginti-
 quinq. asses. Plinius tamen lib. xvii. cap. 1. eam retinet in
 alio capite legis. Fuit, inquit; & arborum cura legibus
 præcis, cautumq. est XII. Tabulis, ut qui iniuria cecidisset alienas,
 lueret in singulas æris XXV. IN IOVRIA scripsimus, non
 INIURIAM, ut quidam emendarunt, quia ita est in manu-
 scriptis libris, & ita legendum esse confirmat Plinij locus,
 quem modo adduximus.

SEI. MEMBRUM. RVPSIT. NEI. CVM. EO. PACIT. TALIO.
 ESTOD. Agellius lib. xx. cap. 1. profert hanc legem his verbis:
 Velut illa lex talionis, cuius verba, nisi memoria me fallit,
 hæc sunt: SI. MEMBRUM. RVPSIT. NEI. CVM. EO. PACIT. TALIO.
 ESTOD. Festus: Talionis, inquit, mentionem fieri in XII. ait
 Verrius, hoc modo: SI. MEMBRUM. RAPIT, &c. neq. id
 quid significet, indicat: puto quia notum, permittit enim lex
 parem vindictam. Iustinian. lib. i. v. Inst. tit. i. v. Pœna autem
 iniuriarum ex lege XII. Tabularum propter membrum quidem
 ruptum talio erat; propter os vero fractum nummaria pœ-
 næ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Ca-
 to lib. iv. Originum apud Priscian. lib. v. videtur ad hanc legem
 respexisse, cum inquit: Si quis membrum rupit, aut os
 fregit, talione vindicta proximus cognatus viciscitur. Cum
 autem RAPIT sit in archetypo exemplari, nos coniectura
 ducti scripsimus RVPSIT, pro RAPVERIT. Vide Festum
 in Pacionem. nam PACIT hic pro FAXIT positum est.

QVEI.

QVEI. NOX. FORTOM. FAXSIT. SEI. IM. ALIQVIPS. OCCISIT.
 IOVRE. CAESOS. ESTOD. SEI. LOVCI. FORTOM. FAXSIT. TELO
 QVE. SE. PRAEHENDIER. PROHIBESIT. SEI. IM. ALIQVIPS.
 OCCISIT. IOVRE. CAESOS. ESTOD. AST SEI. LOVCI. FORTOM.
 FAXSIT. NEQVE. TELO. SE. PRAEHENDIER. PROHIBESIT. SEI.
 LBER. SIET. PRAETOR. IM. VERBERARIER. IOVBETOD. EI-
 QVE. QVOL. FORTOM. FAXSIT. ADDECITO. SEI. SERVOS. SIET
 VIRGEIS. CAESOS. EX SAXO. DEICITOR SEI. IMPOBES. SIET.
 PRAETORIS. ARBITRATVV. VERBERATOS. NOXSAM. SARCI
 TO. FORTA. PER. LANCEM LICIQV. CONCEPTA. VTEI.
 MANIFESTA. VINDICATO. His aut similib. verbis putamus

hanc legem conceptam fuisse. Primum membrum refert
 Macrobius verbis ipsis Decemviralibus. Sic enim habet
 lib. j. cap. iij. Decemviri in iustitiam in XII. Tabulis NOX
 pro NOCTV dixerunt. SI. NOX. FVRTVM. FAXSIT. SI. IM. ALI
 QVIPS. OCCISIT. IOVRE. CAESVS. ESTOD. In quib. verbis id etiã
 notandum est, quod ab eo, quod est IS, non EYM casu accu-
 sativo, sed IM dixerunt. hæc Macrobius ad verbum ex Agellij
 lib. xi. cap. xvij. in quo ita est: Decemviri nostri, qui post Re-
 ges exactos, leges quib. populus Romanus vteretur, in XII.
 Tabulis scripserunt, neq. pari severitate in puniendis om-
 nium generum furibus, neq. remissa nimis lenitate usi sunt.
 Nam furem, qui manifesto furto præhensus esset, tum demum
 occidi permiserunt, si aut cum faceret furtum, nox esset; aut
 interdum se telo, cum præhenderetur, defenderet. Ex ceteris
 autem manifestis furibus liberos verberari, addicq. iusserunt
 ei, cui factum furtum esset, si modo id luci fecissent, neq. telo
 se defendissent. Servos item furti manifeste deprehensos
 verberibus affici, & e saxo præcipitari. Sed pueros impube-
 res Prætoris arbitratu verberari voluerunt, noxamq. ab his fa-
 ctam sarciri. Ea quoq. furta, quæ per lancem, liciumq. con-
 cepta essent, perinde ac si manifesta forent, vindicauerunt.
 Caius lib. vij. ad edictum provinciale: Lex XII. Tab. furem no-
 ctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum
 clamore testificetur. interdum autem deprehensum ita per-
 mittit occidere, si is se telo defendat, ut tamen eque cum cla-
 more testificetur. MANIFESTVM FVRTVM dici Massu-
 rius docet, quod deprehenditur dum fit. LOVCI scripsimus
 auctore Mario Victorino.

SEI. ADORAT. FORTO. QVOD. NEC. MANIFESTOM. ESCIT.
 Festus in Nec, adducit hoc fragmentum, in quo ADORAT
 positum esse ait pro AGIT. vide eundem Festum in Ado-

rare.

tare. Escit pro erit positum est.

AST. EI. CVSTOS. NEC. ESCIT. Festus citat hoc fragmentum in Nec. sed quo pertineat, plane ignoro, nisi forte lex de addicto loquitur, quem iubet vinciri neruo, aut compedibus. xv. pondo.

QUANDOQUE. SARPTA. DONEC. DEMPTA. ERONT. Festus: Sarpiuntur, inquit, vineæ, id est putantur, ut in xii. QUANDOQUE. SARPTA, &c.

STATOLEBEROM. VENOM. DARIER. LICETO. DVM. NEI. QVID. ASVORSOM. EIVS. STATOM. EVAT. Modestinus Dig. lib. xl. tit. viii. cap. xv. Statuliberos venundari posse leges xii. Tabularum putauerunt. duris autem condicionibus in venditione minime onerandi sunt: veluti ne intra certa loca seruiant, neve vnquam manumittantur. Vlpianus in epitoma cap. ij. Qui sub condicione testamento liber esse iussus est, statuliber appellatur, &c. Sub hac condicione liber esse iussus, si decem millia heredi dederit, etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam, ad libertatem perueniet. idq. lex xii. Tab. iubet. Vide Festum.

NVCVPATA. PEQYNIA. Verba sunt xii. Tab. ut apparet ex Varrone in lib. v. de ling. Lat. Nuncupare, nominare valere, apparet in legibus, vbi NVNVCVPATAE. PEQYNIAE. sunt scriptæ. Aduuat hunc locum Festus explicatione, cum scribit: Nuncupata pecunia est, ut ait Cincius in lib. ij. de officio iureconsulti, nominata, certa, nominibus proprijs pronuntiata.

DE. IVRE. PVBLICO.

REM. VBEI. PACONT. ORANTO. NEI. PACONT. ANTE. MEDIDIEM. EN. DO. COMITIO. AVT. EN. DO. FORO. CAVSAM: CONICIVNTO. POST. MEDIDIEM. PRAESETED. AMBOS. LBITEM. ADDEICITO. SOL. OCCASOS. SOPREMA. TEMPESTAS. ESTOD. Primum membrum huius fragmenti exstat apud scriptorem Rhetoricorum ad Herennium lib. ii. in quo corrupte ORATIONI PAGVNT scriptum est, pro eo quod in manuscriptis habetur, ORANTO. NI. PAGVNT. Error unde fluxerit, apparet. Quintilianus lib. j. cap. x. post particulam NEI, addit ITA, quod putamus adiectum: nam NI PAGVNT, diserte legit Terentius Scaurus in libro de Orthographia, in quo profert hoc legis fragmentum. ORARE & ADORARE, pro AGERE antiquos dixisse docet Festus in verbo Orare, adducto Enn. ij. versu: Tu face vero quod tecu
precipi-

precibus pater orat. & xii. Tabularum: SEI. ADORAT. FVRTO. id est, si agit furti. CONICIVNTO autem vera lectio est, siue ut est in vetustissimo libro, CONICIVNTOR. nam CONICERE CAVSAM pro agere positum ab antiquis docet Nonius in verbo Conicere. Afranius: Causam conicere hoc die hic apud te volo. ambon' adestis, profuturos arbitror. MEDIDIEM quasi medium diem veteres dixisse pro MERIDIEM, tradit Velius lógus de Orthographia. PRAESENTE autem pro PRAESENTIBVS in vsu antiquioribus fuisse ostendit Nonius, adducto testimonio Plauti ex Syris: Quidam apud Forum praesente testibus mihi vendidit. Accij ex Menalippo: Est res aliqua, quæ praesente his prius mature instituit. Feneftelæ ex lib. ij. Annal. Et quædam extra praesente suis, quædam absente proiecissim. PRAESETED scriptura est columnæ Duilianæ. Secundum membrum, quod ab Agellio refertur, ita proulimus, ut a doctis viris legi animaduertimus. postremo tamen versus non eodem modo proferunt alij, quo habet Varro lib. v. & vj. de ling. Lat. nam SOLIS OCCASVS, pro SOL OCCASVS, in vtroque loco retinet: eamque scripturam agnoscit Festus in Supremū, & Macrobius lib. i. cap. ij. si modo verba non sunt mendosa. Varronis autem locus, ut vulgo legitur, mendosissimus est. Suprema, inquit, summum diei. id a supremo. hoc tempus xii. Tabulæ dicunt occasum esse solis. sed postea lex Platoria id quoque tempus iubet esse supremum, quo Prætor in Comitio supremam pronuntiavit populo, &c. Vox PRAETOR, mendum est nullo modo ferendum: non enim PRAETOR, sed PRÆCO supremam populo pronuntiabat, ut docet Donatus interpres Terentianus cum inquit: Sic iudices de consilio dimittebant suprema dicta, cum Præco pronuntiabat populo, ILICET, quod significat IRELICET. Quia vero Platoria legis a Varrone facta est mentio, quam ego malo PRAETORIA, quia de iure Prætorū lata est, & PRAETORIA est in veteribus libris, libet eius verba subijcere, quæ a Censorino referuntur, quod ea SOL OCCASVS scripturam confirmet, & huius legis sententiam illustrent. PR. VRB. QVI. NVNC. EST. QVRIQVE. POSTHAC. FVERIT. DVOS. LICTORES. APVD. SE. HABETO. VBIQVE. AD. SVPREMAM. AD. SOLEM. OCCASVM. IOVS. INTER. QVIBVS. DEICITO. &c.

ASIDVO. VINDEK. ASIDVOS. ESTO. PROLETARIO. QVOI. QVREIVS. VOLET. VINDEK. ESTOD. Ita in vetustissimo Agel
d lij

lij libro legitur hæc lex, cū in alijs sit PROLETARIO CIVI. Manuscriptam autem lectionem confirmat constans librarij scriptura, qui paulo infra ita plane habet: Petimus igitur, ne annalem nunc Q. Enni, sed XII. Tabulas legi arbitrere, & quid sit in ea lege PROLETARIVS, si vis interpretere, nam alij legunt CIVIS, pro SI VIS. Ad ea vero quæ de assiduo, & proletario ex Agellij lib. xvj. cap. x. collecta sunt a doctis viris, addendus est Varronis locus ex lib. 1. de vita populi Romani: Quibus erat pecuniæ satis, assiduos: contrarios proletarios. assiduo neminē vindicem nisi assiduū esse voluerunt. sed locus apud Nonium, vt vulgo legitur, est mēdosus.

QVEI. SE. SEIERIT. TESTARIER. LIBRIPENSVE. FVERIT. NEL. TESTIMONIOM. FARIATOR. INPROBOS. INTESTABILISQ. ESTOD. Adducit hanc legem Agellius lib. xv. cap. xij. sed ita in vulgatis editionibus deprauatam, vt Decemuiralis sententia vix in ea appareat. Liber vetustissimus ita plane habet, vt nos edidimus. De verbo autem TESTARI, quod commune esset, & vtroq. versum diceretur, docet Agellius in eo loco. Putamus autem hanc legem pertinere ad testes & libripendem, qui adhibebantur in mancipatione, siue imaginaria venditione, de qua infra habetur in alia lege: vt huius fragmenti sententia sit: Qui se in testem vocari fuerit, vel libripens tunc fuerit, cum mācipatio fiebat, nisi testimonium fari velit, hoc est, rogatus de testimonio, eius fidem approbare, improbus, &c. INTESTABILIS eodem significato dixit Plautus in Milite gloriofo: *Quid si id non faxis? P. Vt viuam semper intestabilis.* Huic verbo opponitur TESTABILIS, quod est in Horatia lege, de qua infra. Iustin. lib. ij. Inst. tit. x. Testes autem adhiberi possunt ij, cum quibus testamenti factio est. sed neq. mulier, neq. impubes, neq. seruus, neq. furiosus, neq. mutus, neq. surdus, neq. is, cui bonis interdicitum est, neq. ij, quos leges iubent improbos, intestabilesq. esse, possunt in numerum testium adhiberi.

SEI. PATRONOS. CLIENTEI. FRAVDEM. FAXSIT. PATRONOS. CLIENTIS. DEIVEIS. SACER. ESTOD. Seruius in Virgiliani versus explicatone, qui est in lib. vi. Aen. *Aut fraus in nexa clienti.* Ex lege, inquit. XII. Tabularum venit, in quibus scriptum est: SI. PATRONVS. CLIENTI. FRAVDEM. RECERIT, &c. Legem in hæc verba, aut his similia concepta fuisse putamus.

NEXO. SOLVTOQVE. FORCTEI. SANATEIQVE. EIDEM. IOVS.

IOVS. ESTOD. Lex XII. Tabularum de Forctib. & Sanatib. ex Festi reliquijs in hæc verba concepta fuisse apparet. alibi tamen idem Festus dicit in XII. cautum, vt idem ius esset Forctibus, quod & Sanatibus, id est bonis, & qui numquam a populo Rom. defecissent. sed cum varias ibi referat de hac lege Scriptorum opiniones, videtur Valerij Messalæ potius, quam aliorum sententiam probare, qui in eo libro, quem de inuolute dictis inscripsit, Forctis & Sanatis duas gentes finitimas esse ait, de quibus hanc legem scriptam esse, vt idem ius haberent, quod populus Rom. Forctis autem Sanatis significare, Sanatos infanos. hæc in illius fragmenti reliquijs videre, vel potius diuinare potuimus.

PEQVNIAM. QVEI. INANCITOR. HABETO. SEIQVID. PIGNERIS. NANCITOR. SIBEL. HABETO. Festus in Nancitor docet Decemuiros ea voce vsos esse: significare autem nactus erit. item in fœdere Latino extare eius verbi exemplum, vt fortasse alterum membrum e fœdere Latino, alterum e XII. Tabulis de promptum sit. Alij putant totum hoc fragmentum esse XII. Tabulis sumptum, vt verba etiam illa apud Festum IN. FOEDERE. LATINO, Decemuirorum esse asserunt: quod mihi non probant.

SEIQVIS. OCCENTASIT. CARMENVE. CONDIT. QVOD. ALTEREI. FLACITIOM. FAXSIT. KAPITAL. ESTOD. Exstat hoc fragmentum apud Ciceronem in lib. iv. de Rep. Nostræ, inquit, cōtra XII. Tabulæ cum perpauca res capite sanxissent, in his hanc quoq. sancendam putauerunt: Si quis occentauisset, siue carmen condidisset, quod infamiam faceret, flagitiumve alteri, &c. Nos hanc legem his prope verbis, quibus protulimus, conceptam fuisse existimamus. nam vox INFAMIAM, glossema est verbi FLACITIOM. Verbum autem CONDIT, quo veteres utebantur pro CONDIDERIT, retinuimus; quia illud Cicero lib. iv. Tusc. in hac eadem lege recitanda iterum agnoscit, cum inquit: Id etiam XII. Tabulæ declarant condi iam tum solitum esse carmen, quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, lege sanxerunt. Huius autem legis meminit Arnobius lib. iv. OCCENTASIT quid sit, explicat Festus, qui nostram scripturam plane confirmat. CARMEN autem scripsimus, quod CARMENAS pro CARMENAS antiqui dicebant ex CARMENAS, vnde CARMEN dictum ait Varro lib. vi. de ling. Lat.

QVEI. MALOM. CARMEN. INCANTASIT. Plinius lib. xviii.

cap. ij. adducit hoc fragmentum, in quo CARMEN item pro CARMEN scripsimus ex antiqua consuetudine.

QVEI. ALIENAS. FRVCS. EXCANTASIT. Hoc quoq. a Plinio refertur fragmentum in eodem libro, eodemq. capite. Seneca lib. iij. Nat. quaest. Apud nos, inquit, in XII. Tabulis cauetur, nequis alienos fructus excantasset. Rudis antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus & repelli. Sed germana XII. Tabul. verba sunt ea, quae a Plinio referuntur. nam FRVCTVS glossema est verbi FRVCS. Verbū ALIENAS, Plinius non habet, quod nos ex Seneca suppleuimus, & ex sequenti fragmento.

NEI. VE. ALIENAM. SECRETEM. PELEXERIS. Seruius in expositione versus, qui est in Ecloga viij. *Atq. satas alio vidi tra ducere messes*; adducit hanc legem. de verbo autem PELLICERE, videndus Velius Longus de orthographia. Apuleius in apolog. i. Magia ista, quantum ego audio, res est legibus deligata: iam inde antiquitus XII. Tabulis propter incredandas frugū illecebras interdicta. Augustin. lib. viij. de Ciuit. Dei: Eo quod hac pestifera scelerataq. doctrina fructus alieni in alias terras transferri perhibentur, non ne in XII. Tabulis, idest, Romanorum antiquissimis legibus Cicero commemorat esse conscriptum, & ei qui hoc fecisset, supplicium constitutum?

QVEI. PERDVELEM. CONCITASIT. QVEI. VE. CEIVEM. PERDVELEI. TRANSDVIT. KAPITAL. ESTOD. Marcianus ad legem Iuliā Maiestatis citat hoc fragmentū. TRANSDVIT scripsimus pro TRADVIT, quod est TRADIDERIT, quia ita docet Velius Longus antiquos vsos esse praepositione TRANS: unde TRANSQVE DATO est in XII. apud Festū. PRIVILEGIA. NEI. IRROCANTO. NEI. VE. DE. KAPITE. CEIVIS. NISEI. MAXVMO. COMITIATVV. FERVNTO. Cicero lib. iii. de legibus: Iam leges praclarissimae de XII. Tabulis translatae duae, quarum altera privilegia tollit; altera, de capite cuius rogari, nisi maximo comitiatu vetat, &c. in priuatos homines leges ferri noluerunt: id est enim privilegium. & in oratione pro domo: Verant leges sacratae, verant XII. Tabulae leges priuatis hominibus irrogari: id est enim privilegium. & pro Sestio: Cur cum de capite cuius, non disputo cuiusmodi cuius, & bonis proscripsi ferretur; cum & sacratis legibus, & XII. Tabulis sancitum esset, ut neq. privilegium irrogari liceret, neq. de capite cuius nisi comitijs

centuria-

7 cēturiatis rogari, &c. Agellius lib. x. cap. xx. Non sunt enim
7 generalia iussa, neq. de vniuersis ciuibus, sed de singulis con
7 cepta: quocirca privilegia potius vocari debent; quia veteres
7 priua dixerunt, quae nos singula dicimus.

PATREBOS. CVM. PLEBED. CONVBIA. NEI. SVNTO. Liuius
7 lib. iij. Hoc ipsum ne conubium patrib. cum plebe esset,
7 non Decemviri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo
7 publico, cum summa iniuria plebis? Dionysius lib. x. scribit hanc legem in duas postremas tabulas a Decemviris coniectas fuisse.

IOVSVS. POPENI. SOFRACIAQVE. SVNTO. QVODCVOMQ.
7 POSTREMOM. POPLOS. IOVSIT. ID. IOVS. RATOMQVE. ESTOD.
7 Liuius lib. vij. In secundo interregno orta contentio est,
7 quod duo patricij consules creabantur; intercedentibusq.
7 Tribunis pl. interrex Fabius aiebat in XII. Tabulis legem
7 esse, ut quodcumq. postremum populus iussisset, id ius, ra
7 tumq. esset: iussum populi, & suffragia esse. Similis formula reperitur in epistola Calij ad Ciceronem lib. viii. QVOD
7 EORVM. IVDICVM. MAIOR. PARS. IVDICARIT. ID. IVS. RA
7 TVMQ. ESTO. Erat id eius legis vnum & centesimū caput.

QVEI. IOVDIX. QVEIVE. ARBITER. IOVRE. DATOS. OB.
7 REM. IOVDICANDAM. PEQVNIAM. CEPET. KAPITAL. ESTOD.
7 Agellius lib. xx. cap. i. Dure autem scriptum esse in istis legibus quid existimari potest? nisi duram esse legem putas, quae iudicem, arbitrumve iure datum, qui ob rem iudicandam pecuniam accepisse conuictus est, capite puniit.

QVEI. FALSOM. TESTIMONIOM. DIXERIT. EX. SAXSO. DEI
7 CITOR. Agellius lib. xx. cap. i. An putas Phaurine, si non illa etiam e XII. Tabulis de testimonijs falsis poena aboleuisset, et si nunc quoq. ut antea, qui falsum testimonium dixisset conuictus esset, e saxo Tarpeio deijceretur, mentituros fuisse pro testimonio tam multos, &c.

QVEI. ADORAT. LECE. SEI. PLVVS. PETET. QVAM. IOVS.
7 SIET. CAUSA. CADITO. Cicero lib. i. de Oratore: Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neq. dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia; quod alter plus, lege agendo petebat, quam quantum lex XII. Tabularum permisisset; quod cum impetrauisset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quam quod esset in actione, neq. intelligebat, si ita esset actum, litē aduersariū perditurū.

IOVRIS. IOVRANDI. AD. STRINCENDAM. FIDEM. MAXVMA.
7 VIS. ESTOD. Cicero lib. iii. Offic. Nullū enim vinculū ad strincendam

gendam

gendam fidē iureiurando maiores arctius esse voluerunt. id indicant leges XII. Tabularū. Vide Agelliū lib. vii. cap. xviii.

QVEI. CALIM. EN. DO. VRBE. NOX. COIT. COIVERIT. CAPITAL. EST OD. Porcius Latro in Catilinam: Primum, inquit, XII. Tabulis cautū esse cognoscimus, ne quis in vrbe cœtus nocturnos agigaret: deinde lege Gabinia promulgatum, qui coitiones vllas clandestinas in Vrbe cōstauisset, more maiorum capitali supplicio multaretur. De te itaq. Catilina sciſcitor, tu ne cœtus istos commilitonum tuorum cōtra præcepta XII. Tabularum, contra leges nostras, contra verò Senatus, ac plebis auctoritatem, nocte cogendos esse putauisti? CALIM, pro CLAM.

VNCIASIO. FOENOSE. NEIQUIS. PLVVS. EXERCET OD. SHIQVIS. ALIVTA. FAXSIT. QVADRVPLIONE. POENAM. LVITOD. Tacitus lib. iiii. Sane vetus, &c. nam primò XII. Tabulis sanctū, ne quis vnciario fœnore amplius exerceret, &c. Cato de re rustica: Maiores nostri sic habuerunt, & ita in legibus posuerunt, furem dupli condemnari, fœneratorem quadrupli. Vide Liuium lib. viii. Ex his locis hanc legem concinnauius.

SEI. QVIS. EX. LEIBERTATED. IN. DV. SERVITVTEM. ASERITOR. PRAETOR. SECVNDOM. LEIBERTATEM. VINDICIAS. DATOD. QVEI. VINDICIAS. TOLIT. SPONSORES. IOVDICIO. SISTIER. DATOD. Dionysius & Liuius huius legis meminerunt. Terentius: *Hunc hominem ego liberum esse assero: postulo vt mihi des vindicias secundum libertatem.* Liuius lib. iii. Ap pios Marco clienti negotium dedit, vt virginem in seruitutem assereret, neq. cederet secundum libertatem postulanti bus vindicias. & paulo post: Postulat a Decemuiro, vt lege ab ipso lata, vindicias det secundum libertatē. & post: Cum instaret asserter puellæ, vt vindicaret, sponsoresq. daret, manus tollere multitudo, & se quisq. paratum ad spondendum ilico ostendere.

AMBITOS. PARIETIS. SESTERTIOS. PES. EST OD. Varro lib. iiii. de ling. Lat. Nam ambitus circumitus, ab eoq. XII. Tabul. interpretes, ambitum parietis circumitum esse describunt. Volusius Metianus: Lex XII. Tabul. argumentum est, in qua duo pedes & semis, sestertius pes vocatur. Festus in Ambitus.

DE. IVRE. SACRORVM.

PRAECO. FONVS. ENDEICITO. DOMINOS. FONERIS. EN. LVDEIS.

EVDEIS. ACCENSO. LICTOREBOSQVE. OETITOR. EN. DO. FONERE. TRIBOS. RICINIIS. RICA. PORPORA. DECEMQVE. TIBICINEBOS. OETIER. LICETO. HOC. PLVVS. NEI. FACITO. Primum membrum huius legis, & quæ sequuntur, ex Cicerone concinnauius, qui in lib. ij. de legib. ita scribit: Hæc habemus in XII. Sane secundum naturam, quæ norma legis est; reliqua sunt in more, funus vt indicatur. Si quid ludorum, dominus funeris vtator accenso, atq. lictoribus. Ita enim interpungimus, vt intelligamus hæc quidem ex more esse in XII. relata. Formula indicendi funeris, quæ ex hac lege ducta est, habetur apud Festum & Varronem. Festi verba sunt hæc: Nunc & Sabini & Romani populi singulare vsurpatur nomen, vt indicio est præco, qui in funeribus indictiuis ita pronuntiare solet: OLLVS. QVIRIS. LETO. DATVS. EST. Varronis hæc ex lib. vi. de ling. Lat. In funeribus indictiuis quædo dicitur, OLLVS. LETO. DATVS. EST. In quibus verbis deest vox QVIRIS, vt apparet ex Festo, legendumq. OLLVS. QVIRIS. LETO. DATVS. EST. De ludis Funebrib. Liuius lib. xxij. M. Aemilio Lepido filij ludos funebres per triduum, & gladiatorū paria duo & viginti in Foro dedere. Libro xxxj. Ludi funebres eo anno per quadriduum in Foro, mortis M. Valerij Læuini causa a filiis facti, & munus gladiatorium datum. Donatus in Adelph. Designatores dicti, qui ludis funebribus præfunt. Quod autem lex permittit, si quid ludorum funeris dominos lictoribus vti, non est cur docti viri de mendo suspicentur. nam Horatij versus in epistola. VII. lib. I. satis aperte ostendit Designatores in funebribus ludis vsos fuisse lictoribus.

Quam mihi das agro, dabis agrotare timenti

Macenas veniam, dum ficus prima, calorq.

Designatorem decorat lictoribus atris.

Cicero ibidem: Extenuato igitur sumptu tribus ricinijs, vinctulis purpuræ, & decem tibicinibus, &c. De RICINIIS ita Festus: Ricinium omne vestimentum quadratum. ij. qui xij. interpretati sunt, esse dixerunt virilem togam, qua mulieres utebantur, prætextam clauo purpureo, &c. Varro lib. I. de vita populi Rom. apud Nonium: Mulieres in aduersis rebus ac luctibus cum omnem vestitum delicatiorem ac luxuriosum postea institutum ponunt, ricinia sumunt. Videndus de RICINIIS Isidorus lib. xix. cap. xxv. Cicero paulo post: Nam de trib. ricinijs, & pleraq. illa Solonis sunt. Plutarchus in Sa-

in Solone: *Οὐδὲ θυγιδίγαι πάλιον ἰματίον τριῶν.* RICA. PORPO:
 REA scripsimus ex corrupto verbo antiquae lectionis. sic
 enim plane habet manuscriptus liber, VINCLA PURPV-
 REA. De Rica videndus Festus. Rica, inquit, est vestimentū
 quadratum, fimbriatum, purpureum, &c. Florus lib. xlvij.
 M. Aemilius Lepidus antequam expiraret præcepit filiis le-
 cto se strato sine linteis, sine purpura efferrent. Liuius lib.
 xxxiiij. Prætextis, &c. nec id viui solū habeant factū insigne,
 sed etiam vt cū ea crementur mortui, &c. Virgilius lib. vj.

Purpureasq. super vestes velamina nota Coniciunt.

Cum autem rica, siue prætexta purpurea mortuus efferri so-
 litus esset, pulla nulli alij licebat vti, quàm ei, qui funus fa-
 ciebat, vt ait Festus. De DECEM TIBICINIBVS, siue vt nos
 putamus scribendū SITICINIBVS, ita Ouidius lib. vj. Fast.

Adde quòd Aediles pompa qui funeris irent,

Artifices solos insserat esse decem.

Siticines, vt docet Nonius, dicebantur, quòd apud fitos ca-
 nere soliti essent, hoc est vita functos. Agellius confirmat
 eam lectionem lib. ij. cap. ij. in quo dicit SITICINES pro-
 prium genus tubæ, qua canerent habuisse, a ceterorum tubi-
 cinum proprietate differentes. Persius Satyra iij.

Hinc tuba, candela, tandemq. beatulus alto Compositus lecto.

Seruius in lib. v. Aeneid. Sciendum maioris ætatis funera
 ad tubam solere proferri, minoris vero ad tibias. Vide Fe-
 stum in Funebres tibie. Cicero ibidem: Iam cetera in XII.
 minuendi sumptus lamentationesq. funeris, trās lata de So-
 lonis ferè legibus: hoc plus ne facito.

SERVILIS. VNCTVRA. CIRCOMPOTATIOQVE. QVOM. FO-
 NVS. EKSEQUIANTOR. VINEL. VE. RESPERGIO. NEI. FVAT.
 ACERAS. SEPOLCREIS. AVT. LONGAS. KORONAS. NEI. EN. DO.
 PONITO. Cicero in. ij. de legib. Vti seruilis vnctura tollatur,
 omnisq. circumpotatio: quæ & recte tollatur, neq. tollerentur,
 nisi fuissent. Ne sumptuosa respergio, ne longæ coronæ,
 nec acerræ, &c. SERVILIS. VNCTVRA. quæ dicatur a De-
 cemuiris, notum vt opinor, nempe pollinctorum familia.
 Plautus in prologo Penuli: *Quia pollinctor dixit, qui eum pol-
 linxerat.* Digest. lib. xlii. tit. iij. Si Libitinarus seruū pollin-
 ctorem habuerit, isq. mortuū spoliauerit, Staius lib. v. Sil.

Sed nec seruilis adempto

Ignis odoriferos exhausit flamma Sabeos

Tibullus lib. i. eleg. iij. *Assyrium cineri qua de-*

clat

Non foror Assyrios cineri qua dedat odores.

Martialis lib. x. epig. xcvij.

Dum leuis arsura struitur Libitina papyro,

Dum myrrham & casiam flebilis vxor emit,

Iam scrobe, iam lecto, iam pollinctoro parato.

Iuuenalis Sat. iijj.

Et matutino sudans Crispinus amomo,

Quantum vix redolent duo funera.

Plinius epist. v. Marcellino: Quòd in vestes, margaritas, gem-
 mas fuerat erogaturus, hoc in thura & vnguenta & odores
 impenderetur. Apuleius apol. j. Si thus, casiam, & myrrhā,
 ceterosq. id genus odores funeri tantū emptos. CIRCOM-
 POTATIOQVE. Nonius: Silicernium est proprie conuiuiū
 funebre, &c. Varro Meleagris: Funus exsequiati laute ad se-
 pulcrum antiquo more silicerniū confecimus. Virgil. lib. iij.

Sollemnes tum forte dapes, & tristia dona. & lib. vj.

Iamq. dies epulata nouem, &c. Seruius: Epulæ in parenta-

libus superpositæ silicernium dicuntur, quasi silicernium su-
 per silicem positum. Porphyrio Horatij interpres, in Epod.
 xvij. ode: Nouendiale dicitur sacrificium, quod mortuo fit
 nona die, quàm sepultus est. Liui. lib. xxxix. cap. i. Seruilius
 funeris causa, visceratione data, & ludi funebres per triduum
 facti, post ludos epulum, in quo cum toto Foro strata tricli-
 nia essent. RESPERGIO ad Numæ legem refertur, quæ veta-
 bāt vino rogam spargi: unde hoc ipsum vinum RESPER-

SVM dicebatur, vt docet Festus, cum inquit: Respersum
 vinum significat apud antiquos, quia in sacris Nouēdialibus
 vino mortui sepulcrū spargebatur. LONCAE. KORONAE.

propter eas fortasse coronas, quibus sepulcra coronabantur.
 Plutarchus in Timoleonte scribit apij coronas sepulcris im-
 poni solitas. Plinius lib. xxi. cap. iij. Etia tunc coronæ deo-
 rum honos erant, & Larium publicorum, priuatorumq. ac
 sepulcrorum, & Manium. Minucius Felix in Octauio: Refer-
 uatis vnguenta funeribus: coronas etiam sepulcris denega-
 tis. De ACERRA Festus ita: Acerra, ara quæ ante mortuū
 poni solebat, in qua odores incendebantur.

MVRINAM. MORTVO. NEI. ENDITO. Festus: Mur-
 rata potione vlos antiquos indicio est, quòd etiā nunc Aedi-
 les per supplicationes dijs addūt ad puluinaria, & quòd XII.
 Tabulis cauetur, ne mortuo indatur, vt ait Varro in antiqui-
 tatū libro primo. Cic. lib. ij. de Leg. Vti ne respergio fieret, ne

e ve mur-

ve murrata potio mortuo inderetur, neve longæ coronæ, & neve acerræ adhiberentur.

PLVSA. FONERA. VNEI. NEI. FACITO. NEI. VE. PLVSEIS. LECTOS. EN. DO. FERTO. Cicero lib. ij. de Legib. Credo, quod erat factitatum, ut vni plura fierent, lectiq. plures inferrentur. Seruius in lib. vi. Aen. Ad funeris Marcelli honorem Augustus sexcentos lectos intrare civitatem iussit: hoc enim apud maiores gloriosum fuerat. etiam dabatur pro qualitate fortunæ: nam Sulla sex millia habuit.

NEIVE. AVSOM. ADDVITO. AST. QVOI. AVSO. DENTEIS. VNCTEI. SIENT. IM. CVM. OLO. SEPELIRE. VREREVE. SE. FRAUDE. LICETO. Cic. lib. ij. de Legib. Qua in lege cũ esset: NIVE. AVRVM. ADDITO, &c. quàm humanè excipit altera lex: AST. QVOI, &c. VOX AST, in vulgatis editionibus luxata est, & suo loco mota. AVSVM. autem pro AVRVM dicebant antiqui.

HOMINI. MORTVO. OSA. NEI. LECITO. QVO. POST. FONVS. FACIAT. EXSTRA. QVAM. SEIQVIS. FORIS. MELITIAEQ. MORTVOS. SIET. Exstat hæc lex apud Ciceronem in eodem libro. Homini, inquit, mortuo ne ossa legito, quo post funus faciat: excipit bellicam peregrinamq. mortem, &c. Festus: Membrum abscindi mortuo dicebatur, cum digitus eius decidebatur, ad quod servatum iusta fierent, reliquo corpore combusto.

HOMINEM. MORTVOM. EN. DO. VRRE. NEI. SEPELITO. NEI. VE. VRITO. Cicero ibidem: Hominem, inquit, mortuum lex in xij. in vrbe, &c. credo, vel propter ignis periculum. quod autem addit, NEI. VE. VRITO, indicat non qui vratur sepeliri, sed qui humetur.

ROCOM. ASCIA. NEI. POLITO. Cicero ibidem refert è xij. Tabulis hanc legem, quæ vetabar è politis ascia lignis pyram confici, ne sumptus superuacui fierent. hinc illa in veteribus monumentis inscriptio: SVB. ASCIA. DEDICAVIT.

ROCOM. BVSTOMVE. NOVOM. PROPVVS. ADEIS. ALIENAS. LX. PEDEIS. INVEITO. DOMINO. NEI. ADICITO. NEI. VE. FOROM. SEPVLCREI. BVSTOMVE. OESOCAPITO. Cicero ibidem: Duæ, inquit, sunt præterea leges de sepulcris, quarum altera priuatorum ædificijs, altera ipsis sepulcris cauetur. nam quod rogom, bustumve novum vetat proprius sexaginta pedes adijci: ædes alienas invito domino, incendium ve-

retur

retur acerbum: quod autem forum, id est, vestibulum sepulcri, bustumve vsucapi vetat, tuetur ius sepulcrorum, &c. Forum, inquit Festus in epitoma, antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulcri dici solet.

QVOM. FONVS. EXFERTOR. NEI. ENCOMITIATO. Marius Victorinus de Orthographia: FONVS, inquit, pro FVNVS dicebant, &c. ENCOMITIATO, ut opinor, est inCOMITIVM ITO. Vide Varronem lib. v. de lingua Latina.

MOLIERES. FACIEM. NEI. CARPVNTO. NEIVE. GENAS. RADVNTO. LESOM. FONERIS. NEC. HABENTO. Huius legis tria membra varijs locis distracta ita fortasse coniungenda sunt, ut nos concinnauimus. Primum membrum adducit Seruius in explicatione versus lib. xij. Aen. *Roseas laniata genas*. Tamen, inquit, sciendum, cautum lege XII. Tabularum, ne mulieres carperent faciem, his verbis: MVLIER. FACIEM. NE. CARPITO. Secundum membrum refertur a Festo, apud quem ita plane est in fragmentis: Radere genas vetitum est in lege XII. Tabul. id est, vnguibus scindere. Plinius lib. xj. cap. xxxvij. Infra oculos malæ homini tantum, quas præsci genas vocabant, XII. Tabularum interdicto radi à feminis eas vetantes. Tertium membrum exstat apud Ciceronem in lib. ij. de Legibus. Veteres, inquit, XII. Tabularum interpretes Sex. Aelius, L. Acilius non satis se intelligere dixerunt. Sed Acilius suspicari vestimenti aliquod genus funebris: Aelius Iessum quasi lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat, quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. Et lib. ij. Tuscul. Eiulatus in funere prohibitus per leges XII. Tabularum, & paulo post: Posteaquam, ut scribit Phale-reus, sumptuosa fieri funera & lamentabilia cœpissent, Solonis lege sublata sunt. quam legem eisdem prope verbis nostri Decemviri in decimam tabulam coniecerunt: nam de trib. ricinijs, & pleraq. illa, Solonis sunt. de lamentis vero expressa verbis sunt. MVLIERES. GENAS. NE. RADVNTO.

NEIVE. LESSVM. FVNERIS. ERGO. HABENTO. De hac Solonis lege ita Plutarchus in eius vita: *Ἀμυχὰς δὲ κοπιούμεναι, καὶ τὸ θρηνητὴν πρῶτον ἔργον, καὶ τὸ κινεῖν ἕκκον ἐν ταφῇ, ἐπὶ τῶν ἑπεικῶν, ἵνα γίγνηται δὲ θοῦν οὐκ εἰασεν, οὐδὲ συντεθῆναι πλείον ἡμαστῶν πρῶτον.* Sunt qui LESSVM mutandum putent in LAVSVM, quod apud Plautum ita esse in scriptis libris notarint. *Thebis quod-*

etiam lamentando lausum fecit filio. nos nihil mutamus, nisi quod uocem ERGO, inducendam censemus, quia adiectam esse apparet cum ex aliis locis, tum ex hoc in eodem libro. Iam cetera in xij. minuendi sumptus, lamentationesque funeris, translata de Solonis fere legibus sunt.

HONORATORUM. VIRORV. LAVD. EN. DO. CONTIONE. MEMORANTOR. EASQUE. NAENIAE. AD. TIBICINEM. PROSEQUIANTOR. Cicero lib. iij. de Legib. Hec habemus in xij. sane secundum naturam, quae norma legis est. Reliqua sunt in more, funus ut indicatur, &c. honoratorum virorum laudes in contione memorantur, easque etiam cantus ad tibicinem prosequantur, cui nomen naeniae. quo vocabulo etiam a Graccho cantus lugubres nominantur. Pro uoce CANTVS, reposuimus NAENIAE. nam ita Decemuiros scripsisse apparet ex uerbis quae sequuntur. De Naenia ita Festus: Naenia est carmen, quod in funere laudandi gratia cantatur ad tibiam. quod uocabulum Afranius in Materteris posuit. Naeniam autem inter exsequias cantabant. Cicero pro Milone: Ut sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine exsequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, &c. SIBICINEM PRO TIBICINEM hic quoque fortasse scribendum est.

QVI. KORONAM. PARET. IPSVS. PEQVNIAEVE. EIVS. VIRTVTISVE. DIDITOR. IPSEIQUE. MORTVO. PARENTALIBOS. EIVS. QVOM. ENTVS. POSITOS. EST. QVOMQUE. FORIS. EXFERTOR. IMPOSITA. SE. FRAVDED. ESTOD. Exstant huius legis reliquiae apud Plinium lib. xxj. cap. iij. & Ciceronem lib. ij. de Legib. sed luxatae nimis, & mendis foedissimis deprauatae: quae dum tollere conantur docti viri, nescio an magis uerba legis corruerunt. Nos omissis aliorum coniecturis, quomodo in ueteribus libris inuenimus, ita plane proferemus. Plinius in uulgatis editionibus sic habet: Semper auctoritas (loquitur de coronis) uel ludicro questitarum fuit. namque ad certamina in Circum per ludos, & ipsi descendebant, & seruos suos, equosque mittebant. Inde illa xij. Tabularum lex: QVI. KORONAM. PARIT. IPSE. PEQVNIAEVE. EIVS. VIRTVTIS. ERGO. ARGVITVR. quam serui equique meruissent, pecunia partam lege dici nemo dubitauit. Quis ergo honos? ut ipsi. MORTVO. PARENTIBVSQUE. EIVS. DVM. INTVS. POSITVS. ESSET. FORISVE. FERRETVR. SINE. FRAVDE. ESSET. IMPOSITA.

In his

In his uerbis non unum, aut alterum, sed plura insunt mendae. nam pro uerbo ARGVITVR, quod alij in ARDVITOR mutarunt, liber manuscriptus habet DIDITVR, licet in alio sit DIVIDITVR, quod ab imperito aliquo suppositum est, cui esset ignota significatio uerbi DIDITVR. Vocem item ERGO, nulla in eodem libro exstant uestigia, ut eam Decemuiralem non esse plane credendum sit. Pro PARENTIBVS autem PARENTALIBVS scripsimus, ducti coniectura, quam ueram existimamus. Quid enim magis absurdum, si receptam lectionem retineamus, uel magis quod sit contra ius naturae, potuit a Decemuiris excogitari, quam parentes liberis suis superstitibus ominari? deinde PARENTIBVS numero multitudinis quid magis ineptum? ut fortasse minus turpiter erratum sit ab ijs, qui apud Ciceronem PARENTI reposuerunt. Parentalia apud antiquos quae fuerint, notum est. Donatus in Terent. In nuptijs, inquit, septimus dies instaurationem uoti habet, ut in funere nonus dies, quo Parentalia concluduntur. Seruius in lib. v. Aen. Sane sciendum, quod apud maiores, ubi quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur. Unde est: *Sedibus hunc referante suis*. & illic septem erat diebus, octauo incendebatur, nono sepeliebatur. Unde Horat. *Nonendiales dissipare pulueres*. Iure etiam ludi, qui in honorem mortuorum celebrantur, Nouendiales dicuntur. & in lib. vj. Unde feruabantur cadauera octo diebus, & calida abluebantur, & post ultimam conclamationem comburebantur. Terent. in Eunuc. *Desine: iam conclamatum est*, &c. Lex igitur XI. Tabularum ei qui coronam ludis adeptus esset, praeter eos honores, qui tribuuntur uiuenti, cum eius nomen publice peractis ludis a praecone omnibus audientibus pronuntiatur, siue is equo, siue quadrigis uictoriam adeptus esset (id enim est IPSVS. PEQVNIAEVE. EIVS. VIRTVTISVE. DIDITOR, ut apud Graecos *ἰν πρῶ τῆ δὲ πρῶτῆ* uel addebatur) hoc etiam tribuit, ut eidem mortuo uirtute parta corona sine fraude imponatur non illis septem tantum diebus, quibus intus, id est domi positus esset, sed eo etiam die, quo foris efferretur cum pompa & ornatu in Forum ad Rostra, ut testatur Polybius lib. vj. & Apuleius de Asino, cum ait: Processerat mortuus, ritumque patrio, &c. pompa funeris publici ductabatur per Forum, &c. Morem autem mortuos coronandi indicat Tertullianus in Apologetico cap. xlij. & Minucius Felix in Octauio,

Octauio, cuius uerba sunt hæc: Nec mortuos coronamus; ego uos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi, aut sentienti facem, aut non sentienti coronam, cum & beatus non egeat, & miser non gaudeat floribus, &c. Sed iam Ciceronis uerba, quæ supra indicauimus, referamus. sunt autem hæc: Illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam uirtute partam, & ei qui peperisset, & eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet. Nemo non uidet huius sententiæ absurditatem, si ira legatur. sed legendum: Quod coronam uirtute partam ei qui peperisset, eius parentalibus sine fraude, &c. Error fluxit ex uoce PARENTALIBVS, quam faciliore lapsu primum in PARENTIBVS librarius mutauit; deinde alius, cui inepta prorsus illa vox uideretur, in PARENTI rursus mutandam existimauit.

TRANSQVEDATO. ENDOQVE. PLORATO. Festus: SVEVOS PLACO in precibus fere cum dicitur, significat id quod supplico; ut in legibus TRANSQVEDATO, &c. ENDOPLORATO igitur est; IMPLORATO. ac TRANSQVEDATO significat TRADITO, quo modo Accius loquutus est apud Nonium: Remisq. nixi propter nauem in fugam transfunt. Videndus Velius Longus de Orthographia in præpositione TRANS, qua ita usus fuisse docet antiquos; unde TRANS DITO est in lege Iudiciaria. Verba autem hæc XI. Tabul. separatim sunt legenda, ut apparet ex Festo.

Hæc ad leges XI. Tab. quarum uel integra uerba referuntur a scriptoribus, uel ita leuiter immutata, ut qualia fuerint, intelligi potuerit. alias leges, quarum sententia tantum adducitur; uerborum, quibus concepta fuit, nullum remansit uestigium, omisimus: cuiusmodi sunt hæc, quæ exempli gratia protulimus, in quibus ipsa Decemuirorum uerba pene oblitterata sunt. Cicero lib. iij. de Legib. Nam mihi quidem (loquitur de Tribunicia potestate) pestifera uidetur, quippe quæ in seditione, & ad seditionem nata sit. cuius quidem ortum si recordari uolumus, inter arma ciuium, & occupatis & obsessis Urbis locis, præcreatam uidemus. deinde cum esset cito legatus tamquam ex XI. Tabulis insignis ad deformitatem puer, breui tempore creatus, multo quoq. tætrior & frædior natus est.

M. Varro lib. vj. de ling. Lat. Amfractum est ab origine duplici, dictum ab ambitu, & frangendo. ab eo leges iubent uiam

7 uiam in directo pedum octo esse; in amfractu sexdecim; id est, in flexu. & Caius in leg. viij. de seruitutib. rustic. præd. 7 Via, inquit, latitudo ex lege XI. Tabularum, in porrectum 7 octo pedes habet; in amfractum, id est, ubi flexum est, 7 sexdecim.

Agellius lib. iij. cap. xvj. Præterea ego de partu humano, 7 præterquam quæ scripta in libris legi, hoc quoq. uenisse usu 7 Romæ comperi: feminam bonis atq. honestis moribus, 7 non ambigua pudicitia in XI. mense post mariti mortem 7 peperisse: factumq. esse negotium propter rationem temporis, quasi marito mortuo, postea concepisset: quoniam Decemuiros in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripserunt.

Digest. lib. xliij. de arborib. cædend. tit. xvj. l. j. Vlp. 7 Ait Prætor: Quæ arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quominus pedes XII. a terra eam altius 7 coerceas, tunc quominus illi ita coercere, lignaq. sibi habere liceat, vim fieri uero. Quod ait Prætor, & lex XII. Tabularum efficere uoluit; ut X. pedes altius rami arboris circumcedantur, & hoc idcirco effectum est, ne umbra arboris vicino prædio noceret. Pomponius ibidem: Si arbor ex vicini fundo, uento inclinata in tuum fundum sit, ex lege XI. Tabul. de adimenda ea recte agere potes, ius ei non esse ita arborem habere, &c.

Macrobius lib. j. cap. xliij. Tuditanus refert lib. iij. magistratum, Decemuiros qui decem tabulis duas addiderunt, 7 de intercalando populum rogasse, &c.

AD. LEGEM. SIVE. PLEBISCITVM. S I L I A N V M.

Q VOD. P. ET. M. SILLI. TRIBB. PL. DESS. PLEBEM. IOVRE. ROGARONT. PLEBESQVE. IOVRE. SCIVIT. EX. PONDERIBOS. POPLICEIS. QVIBOS. HAC. TEMPESTATE. POPOLOS. OCTIER. SOLET. VTEI. COAEQVE. TOR. SE. DOLO. M. VTEI. QVADRANTAL. VINEI. OCTOGINTA. PONDO. SIET. CONCIOS. VINEI. DECEN. P. SIET. SEX. SEXTARI. CONCIOS. SIET. VINEI. DVODEQVINQVAGINTA. SEXTARI. QVADRANTAL. SIET. VINEI. SEXTARIOS. AB. QVOS. AEQVO. CVM. VINARIO. SIET. SEXDECIMO. LIBRAE. IN. MODIO. SIENT. SEI. QVIS. MACESTRATOS. ASVORSOM. HAEC. D. M. PONDERA. MODIOSQ. VASAQ. POPLICEA. MODICA. MINOSA. MAIOSAVE. FAXIT. IOVSITVE. FIK. XI. DO.

40 FVLVI. VRSINI. NOTAE
 RI. DOLOMVE. ADDVIT. QVO. EA. FVANT. IM. QVIS. VO-
 LET. MACESTRATOS. MLTARE. VTEI. DVM. MINOSE. PAR-
 TE. FAMILIAS. TAXAT. LICETO. SEIVE. QVIS. IM. SACROM.
 IOVDICARE. VOLET. LICETO. Festus: Publica pondera, qui-
 bus populus Rom. vti solet, ex ea causa Iunius in . . . dicta
 sic ait, quod duo Silij P. & M. plebem rogarint his verbis:
 EX. PONDERRIBVS, &c. In hac lege, siue plebiscito cum ar-
 chetypum Festi exemplar habeat SEXTARIVS. AEQVOS.
 ATQVE. CVM. LIBRARIO. SIET. NOS fecimus SEXTA-
 RIOS. AEQVOS. AEQVO. CVM. VINARIO. SIET. nec
 putamus eius lectionis, quæ se ipsam satis probat, a nobis ra-
 tionem reddendam esse. Præterea cum in eodem exempla-
 ri scriptum sit: MINORE. PATRI. FAMILIAS, correxi-
 mus MINOSE. PARTI. FAMILIAS. cuius correctionis
 auctorem habemus M. Catonem in oratione pro Rhodiens-
 sib. apud Agellium lib. viij. cap. iij. in qua est: Si quis illud
 facere voluerit, dimidium familiae multa esto. & Festus in
 Sacraræ leges, cum inquit: Sacer alicui deorum sit cum fami-
 lia. Error inde fluxit; quod antiqui PARTI dicebant pro
 PARTE, vt est in ænea tabella, DE. MAIORE. PARTI.
 CONSILI. vnde facta litterarum transpositio, & PATRI,
 pro PARTI scriptum fuit. VOLET secundo loco, pro eo
 quod est in exemplari VOLVERIT, scripsimus ex auctori-
 tate legum in tabellis.

AD. LEGEM. PAPIRIAM.

QVEI. QVOMQVE. PRAETOR. POSTHAC. FACTVS. ERIT.
 QVEI. INTER. CEIVEIS. IOVS. DEICET. TRESVIROS.
 CAPITALIS. POPOLOM. ROGATO. IEIQVE. TREVIREI. CA-
 PITALEIS. QVEICVOMQVE. EX. HAC. LEGE. FACTEI. E-
 RVNT. SACRAMENTA. EXSIGVNTO. IOVDICANTQVE.
 EODEMQVE. IOVREI. SVNTO. VTEI. EX. LEGIBVS. PLEBEI-
 VE. SCITEIS. EXSIGERE. IOVDICAREQVE. ESSEQVE. OPOR-
 TET. Festus: Sacramentum, inquit, æs significat, quod pœ-
 næ nomine penditur, siue eo quis interrogatur, siue conten-
 ditur. id in alijs rebus quinquaginta assium est: in alijs reb.
 quingentorum inter eos, qui iudicio inter se contenderêt.
 qua de re lege L. Papirij Tr. pl. sanctum est his verbis: QVI-
 CVMQVE. PRAETOR. POST. HOC. FACTVS. ERIT. &c.
 In hac lege POSTHOC, mutauimus in POSTHAC. & verba
 quæ decrant, HIQVE. TRESVIRI. . . QVICVM-
 QVE. . . CTI. ERVNT. SACRAMENTA. EX. . .
 IOVDI.

AD. LEG. ET. SEN. CONS. 41
 IOVDICANTOQ. suppleuimus ex antiquis formulis, quæ
 habentur in æneis legum tabellis.

AD. LEGEM. PLAETORIAM.

PRAETOR. VRB. QVEI. NVNC. EST. QVEIQVE. POSTHAC.
 FVERIT. DVOS. LICTOREIS. APVD. SE. HABETO. VSQVE.
 AD. SUPREMA. AD. SOLEM. OCCASVM. IOVS. INTER. CEI-
 VEIS. DEICITO. Existat hoc Platoriae legis fragmentum apud
 Censorinum in libro de die natali. Vide quæ notauimus ad
 legem XII. Tabularum: SOL. OCCASOS. SOPREMA. TEM-
 PESTAS. ESTOD.

AD. LEGEM. MAMILIAM.

K. L. III. QVAE. COLONIA. HAC. LEGE. DEDVCTA. QVOD
 VE. MOINCIPIVM. PRAEFECTVRA. FORVM. CONCI-
 LIABOLVM. CONSTITVTVM. ERIT. QVEI. AGER. INTRA
 FINEIS. EORVM. ERIT. QVEI. TERMINEI. IN. EO. AGRO.
 STATVTEI. ERVNT. QVO. IN. LOCO. TERMINVS. NON. EX-
 STABIT. IN. EO. LOCO. IS. QVOIVS. IS. AGER. ERIT. TER-
 MINVM. RESTITVENDVM. COERATO. VTEI. QVOD. RECTE
 FACTVM. ESSE. VOLET. IDQVE. MAGISTRATVS. QVEI. IN.
 EA. COLONIA. MOINCIPIO. PRAEFECTVRA. FORO. CON-
 CILIABOLO. IOVREDEICVNDO. PRAEBIT. FACITO. VE
 TEI. FIAT.

K. L. IV. QVEI. LEIMITES. DECVMANEI. HAC. LEGE. DE-
 DVCTEI. ERVNT. QVAE. FOSSAE. IN. EO. AGRO. ERVNT.
 QVEI. AGER. HAC. LEGE. DATVS. ADSIGNATVS. ERIT.
 NEI. QVIS. EOS. LEIMITES. DECVMANOS. NEI. OPSEPITO.
 NEIVE. QVID. IN. IEIS. IMMOLITVM. NEIVE. QVID. IBEI.
 POSITVM. HABETO. NEIVE. BOS. ARATO. NEIVE. EAS. FOS-
 SAS. OPTVRATO. NEIVE. QVIS. SEPITO. QVO. MINVS. SVO.
 ITINERE. AQVA. IRE. FLVERE. POSSIT. SEIQVIS. ADVER-
 SVS. EA. QVID. FECERIT. IN. RES. SINGOLAS. QVOTIENS.
 QVOMQVE. FECERIT. H. S. IIII. COLONEIS. MOINCIPIBVS.
 QVE. EIVS. IN. QVORVM. AGRO. ID. FACTVM. ERIT. DARE.
 DAMNAS. ESTO. PEQVNAEQVE. QVEI. VOLET. HAC. LE-
 GE. PETITIO. ESTO.

K. L. V. QVEI. HAC. LEGE. COLONIAM. DEDVXERIT. MOINCIPIVM.
 PRAEFECTVRAM. FORVM. CONCILIABOLVM. CON-
 STITVERIT. IN. EO. AGRO. QVEI. AGER. INTRA. FINEIS.
 EIVS. COLONIAE. MOINCIPII. FORI. CONCILIABOLI. PRAE-
 FECTVRAE. ERIT. LEIMITES. DECVMANEI. VTEI. FIANTE
 TERMINATEIQ. STATVANTVR. COERATO. QVEIQVE. ERIT.
 NEIS.

42 FVLVI. VRSINI. NOTAE.

NEIS ITA. STATVERIT. SEI. FINEIS. EORVM. SVNT. DVM.
 NEI. EXTRA. AGRVM. COLONICVM. TERRITORIVMVE. FI-
 NEIS. DVCAT. QVEI. QVE. TERMINET. HAC. LEGE. STA-
 TVTEI. ERVNT. NEIQVIS. QVEM. EORVM. EICITO. NEIVE.
 COMMOVEO. SCIENS. D. M. SEI. QVIS. ADVERSVS. EA. FE-
 CERIT. IS. IN. TERMINOS. SINGOLOS. QVOS. EIECERIT.
 LOCOVE. MOVEBIT. SCIENS. D. M. H. S. XXV. IN. POPLICVM.
 EORVM. QVORVM. INTRA. FINEIS. IS. AGER. ERIT. DARE.
 DAMNAS. ESTO. DEQVE. EA. RE. COERATORIS. QVEI. HAC
 LEGE. ERIT. IOVRISDICTION. RECIPERATORVMQVE. DA-
 TIO. ADDICTIO. ESTO. QVOM. COERATOR. HAC. LEGE.
 NON. ERIT. TVNC. QVEIQVOMQVE. MAGISTRATVS. IN.
 EA. COLONIA. MOINICIPIO. PRABRECTVRA. FORO. CONCIL-
 IABOLO. IOVRE. DEICVND. PRABERIT. EIVS. MAGI-
 STRATVS. DE. EA. RE. IOVRISDICTION. IOVDICIS. QVE. DA-
 TIO. ADDICTIO. ESTO. INQVE. EAM. REM. IS. QVEI. HAC.
 LEGE. IOVDICIVM. DEDERIT. TESTIBVS. POPLICE. DVN-
 TAXAT. IN. RES. SINGOLAS. X. DENONTIANDI. POTESTA-
 TEM. FACITO. ITA. VTE. E. R. L. P. E. S. V. ET. SEI. IS. VNDE.
 EA. PEQVNIA. PETITA. ERIT. CONDEMNATVS. ERIT. EAM.
 PEQVNIAM. AB. EO. DEVE. BONEIS. EIVS. PRIMO. QVOQVE.
 DIE. EXSIGITO. EIVSQVE. PEQVNIAE. QVOD. RECEPTVM.
 ERIT. PARTEM. DIMIDIAM. EI. QVOIVS. VNIVS. OPERA.
 MAXVME. IS. CONDEMNATVS. ERIT. PARTEM. DIMIDIAM.
 IN. POPLICVM. REDIGITO. QVO. EX. LOCO. TERMINVS.
 ABERIT. SEIQVIS. IN. EVM. LOCVM. TERMINVM. RESTI-
 TVERE. VOLET. SINE. FRAVDE. SVA. FACERE. LICETO.
 NEIVE. QVID. QVOI. IS. OB. EAM. REM. HAC. LEGE. DARE.
 DAMNAS. ESTO. Huius legis, quam nos putamus Mamiliam
 esse, tertium, quartum, & quintum caput (ita enim interpre-
 tamur notas illas K. L. III. K. L. IV. K. L. V. id est, kaput le-
 gis tertium, &c.) descripsimus ex auctore libelli de limitib.
 agrorum. atq. in tertio quidem capite verba illa, quae in
 vulgata editione sic habentur, VTQVE. RECTE. FACTVM.
 ESSE. VELIT. mutauimus in VTEI. QVOD. RECTE. FACTVM.
 ESSE. VOLET. ita enim est in tabula aenea legis Iudiciariae.
 IS. VTI. QVOD. RECTE. FACTVM. ESSE. VOLET. FACITO.
 In eodem capite STABIT. PRO EX STABIT. & S. S. AGER, id est,
 SVPRASCRIPTVS. AGER, PRO IS. AGER, vt docti viri emen-
 dant, si legas, parum refert. In quarto capite cum scriptum
 esset: QVEI. LEIMITES. DECVMANEI. QVEI. HAC. LEGE. DE-
 DVCTEI. ERVNT. QVAECVNQVE. FOSSAE. LEIMITES. IN. EQ.
 AGRO. NOS emendauimus, QVEL. LEIMITES. DECVMANEI.

HAG.

AD. LEG. ET. SEN. CONS. 43

HAC. LEGE. DVCTEI. ERVNT. QVAE. FOSSAE. IN. EQ. A-
 GRO. deletis ijs, quae adiecta videbantur: nec dubium est,
 quin ea emendatio vera sit. Verbum IMMOLITVM, quod
 docti uiri mutarunt in INOLITVM, retinuimus: nec enim
 videmus cur mutandum sit, nisi forte quod sincerum est,
 damus operam vt corrumpamus. Adiuuat antiquam lectio-
 nem Liius lib. xxxv. cuius verba sunt haec: Aquam publi-
 cam omnem, in priuatum aedificium fluentem aut agrum
 ademerunt: & quae in loca publica inaedificata immolitaq.
 priuati habebant, intra dies xxx. demoliti sunt, &c. In his
 verbis nemo non videt verbum DEMOLITI, oppositum esse
 verbo IMMOLITA: utrumq. autem a molibus deductum
 esse docet Nonius in Demoliri. PROPOSITVM, vt habet re-
 cepta lectio, si OPSITVM vt docti viri emendant, legere ma-
 uis, nihil moramur. vide tamen nequid temere mutes. In
 quinto capite existimauimus aliquando pro verbo TERMI-
 NATIQVE, legi debere TERMINEQVE: sed incidimus
 postea in verbum simile in lege Quinctia apud Frontinum
 in lib. ij. de aquaeductibus; qui locus nos ab ea voce mutan-
 da prorsus deterruit. Verba eius legis sunt haec: SEIQVIS.
 CIRCA. RIVOS. SPECVS. FORNICES. FISTVLAS. TVBVLOS.
 CASTELLA. AQVAVM. PVBLICARVM. QVAE. AD. VRBEM.
 DVCVNTVR. ET. DVCENTVR. TERMINATVS. STETERIT.
 NEQVE. QVIS. EO. LOCO. POST. H. L. R. OPPONIT. MOLIT.
 OPSEPI. In fine huius capitis pro eo quod erat in vulgatis
 editionibus, SINE. SVA. FRAVDE. LICET. FACERE,
 scripsimus sequuti formulam antiquarum legum, SE. FRAV-
 DE. SVA. FACERE. LICETO, vel SINE. FRAVDE. SVA.
 &c. vtroq. enim modo in legum tabulis reperitur. Verbum
 DARE, quod deerat, ante vocem DAMNAS addidimus.

AD. LEGEM. AGRARIAM.

QVOS. AGROS. QVAE. LOCA. QVAEVE. AEDIFICIA. IN-
 TRA. FINEIS. . . . DEDERO. ADSIGNAVERO. IN.
 IEIS. AGREIS. IOVRISDICTION. COERCITIOQVE. ESTO. CO-
 LONIAE. ILLIVS. QVOIVS. CIVIBVS. AGREI. ADSIGNAVN-
 TVR. Existat hoc Agrariae legis fragmentum, siue formula
 quaedam Agrariae legis apud Hygenum in libro de limiti-
 bus constituendis.

f 2 AD.

44 FVLVI. VRSINI. NOTAE
AD. LEGEM. HORATIAM
DE. TARRATIA. VIRGINE. VESTALI.

Huius antiquissimæ legis vnicum tantum superest verbum, TESTABILIS, quod refert Agellius lib. vj. cap. viij. in quo ita scriptum est: Et Tarratiam quidem virginem Vestæ fuisse, lex Horatia testis est, quæ super ea ad populum lata: qua lege ei plurimi honores fiunt, inter quos quoq. testimonij. dicendi tribuitur: TESTABILISQ. una omnium feminarum vt sit, datur. Id verbum est ipsius legis Horatiæ. Contrarium est in XII. Tabulis scriptum: IMPROBVS. INTESTABILISQ. ESTO.

AD. LEGEM. QVINCTIAM.

Quinctiam legem, cum sit inter leges Augustinianas multo emendatior relata, quam in alijs editionibus habeatur; non est, cur eam de verbo ad verbum recitemus, quare pauca quedam notabimus, quæ aliter in ea apud nos leguntur. Ac primum omnium emendationem uerborum, quæ sunt in principio huius legis, TRIBVS. SERGIAE. PRINCIPIVM. FVIT, quæ erant in alijs exemplaribus deprauata, confirmabimus loco Liiij, quem ex libro IX. descripsimus. Papirius C. Iunium Bubulcum Mag. EQ. dixit: atq. ei legem Curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidit, quod Sauciæ curiæ fuit principium, duabus insignis cladibus, captæ Urbis, & Caudinæ pacis, quod vtroq. anno eiusdem curiæ fuerat principium, &c. Quemadmodum in centuriatis comitijs, centuria sorte ducebatur, & quæ prima exierat, prærogatiua dicebatur; ita curiatis & tributis comitijs, tribus aut curia quæ prima forte erat, principium esse dicebatur, vt apparet ex Liiij loco. Verba PR. K. IVLIAS, quæ pro vulgatis illis corruptissimis P. O. R. O. ET. IVLIAS. reposita sunt, propius ad antiquam scripturam, & fortasse rectius mutarentur in PR. EID. IVLIAS. Vocem ROMAM tribus locis, quod adiectam ad vocem VRBEM amicus meus suspicabatur, delendam putabat, & verbum item CAELARE: in lege tamen Agraria habetur: QVOD. EIVS. EXTRA. VRBEM. ROMAM. EST. & in Iudiciaria; QVEI. VE. IN. VRBE. ROMA. PROPIVSVE. VRBEM. ROMAM. Vidimus qui pro EXCORTICENTVR, scribendum putarent EXCODICENTVR; & pro POPVLO DET, legendum,

45
AD. LEG. ET. SEN. CONS.
gendum, POPVLO. D. E. idest, DAMNAS. ESTO. nos nihil mutamus. Verbum tantum FLVI, mutandum putamus in FLVERE, & V. F. interpretamur VTENDA. FRVENDA, siue, VSVFRVCTVARIIS.

AD. LEGEM. LAETORIAM.

7 Suetonius in IV. Prætorum apud Priscianum lib. viij. huius legis facit mentionem, cum scribit: Lætoria, quæ uetat minorem annis xxv. stipulari. Quod verbum Priscianus exponit *ἡνεπαρξομαι*. Eandem intellexit Cicero lib. iij. Offi. cum inquit: Et circumscriptio adolescentium lege Lætoria. Opinor autem verba legis fuisse, MINOREM. ANNIS. XXV. STIPVLARI. NE. LICETO. Alibi etiam Cicero huius legis facit mentionem, & Lætoriam eam nominat.

AD. LEGEM. AGRARIAM.
IN. AENEIS. FRAGMENTIS.

7 QVET. AGER. POPVICVS. POPVLEI. ROMANEI. IN. TERRAM. ITALIAM. P. MVVCIO. L. CALPVNIO. COS. Huius agri mentio est apud Ciceronem lib. j. ad Attic. epist. xvij. in qua ita scriptum est: Liberabam agrum eum, qui P. Mucio, L. Capurnio Cos. publicus fuisset. TERRAM. ITALIAM, PRO TERRA. ITALIA, antiqua scribendi ratio in his legum tabulis frequens, cui similis illa, IN. AMICITIAM. PERMANSERVNT; item IVVS. PRO. IUS; ARBITRATV. PRO. ARBITRATV, & similia. COMPASCVOVS. AGER. qui dicitur, docet scriptor de limitibus agrorum, cum inquit: Ager compascuus dicitur, qui à diuisoribus agrorum relictus est ad pascendum communiter vicinis, &c. & in tabella de controuersijs inter Viturios & Genuates sic habetur: QVEI. AGER. COMPASCVOVS. ERIT. IN. EO. AGRO. QVO. MINVS. PECVVAS. CERE. GENVATES. VEITVRIOSQ. LICEAT. ITA. VTEI. IN. CETERO. AGRO. GENVATI. COMPASCVO. NEIQVIS. PROHIBETO. Cicero in Topicis: Si compascuus ager est, ius est comipascere. Ex his locis satis patet, qui dicatur ager compascuus, PEQVNIAM. POPVLO. EX. EID. MART. QVAE. POSTEA. QVAM. VECTIGALIA. CONSISTENT. QVAE. POST. HANC. L. R. PRIMVM. CONSTITERINT. PRIMAE. ERVNT. Vectigalia quando dicantur consistere, ex loco quodam Varronis intelligitur in lib. j. de ling. Lat. qui cum in vulgatis editionibus non

46 FVLVI. VRSINI. NOTAE
 non satis emendatus sit; a nobis ita proferetur, vt legi de-
 bet. Ab eo Præco dicitur locare, quoadusq. quod emitur, 4
 in aliquo consistat, &c. VOX PRETIUM, puto glossema es- 4
 se, quod irrepsit in feriem in editis libris, in quibus sic est:
 Ab eo Præco dicitur locare, quoadusq. id emitur, quoad 4
 aliquo consistit pretium, &c. AGRVM. OCCVPATVM. 4
 HABETO. Opinor intelligi de agro, qui occupaticius dicitur
 a scriptoribus de limitibus agrorum, & Festo in verbo,
 Occupaticius ager. VTEI. QVEI. OPTVMA. LEGE. PRIVA-
 TVS. EST. In formula capiendæ Virginis Vestalis apud A-
 gellium sic est: VTEI. QVOD. OPTVMA. LEGE. EVAT. Vide
 Festum in Optuma lex. SVPCISIVON. De subscisuiis viden-
 dus scriptor de limitibus agrorū. PRAEDIA. SVPSIGNENT.
 Subsignabantur prædia arbitratu Prætoris Urbani, vt in hac
 ipsa lege paulopost: ARB. PR. QVEI. INTER. CEIVES. TVM.
 ROMAE. IDVS. DICET. SATIS. SVPSIGNATA. Itē apud Quæ-
 stores, & Censores, vt docet Cicero pro Flacco. Illud quæ-
 ro, sint ne ista prædia censui censendo: habeāt ius ciuile: sint
 nec ne? sint mancipi? subsignari apud ærarium, apud Cen-
 sorem possint? In lege parietifaciendo sic est: PEQVN. PARS. 4
 BIMIDIA. DABITVR. VBEI. PRAEDIA. SATIS. SVPSIGNATA.
 ARVNT. In Colonis arbitratu Duumvirum, vt in eadem le-
 ge. QVI. REDEMERT. PRAEDES. DATO. PRAEDIA. QVE. SVB
 SIGNATO. DVVMVIRVM. ARBITRATV.

A. D. LEGEM. IVDICIARIAM.

IN. AENEIS. FRAGMENTIS.

V Erba quæ in huius legis principio manca sunt. . I. L.
 IIII. PRIMIS, ex loco inferiori ita suppletur, vt in-
 tegra lectio sit: QVEI. TRIB. MIL. L. IIII. PRIMIS.
 Sunt autem translata ex lege Sempronia, quæ est apud Ci-
 ceronem in Cluentiana. DE QVE. EIVS. CAPITE. QVAERI-
 TO. QVEI. TRIBVNVS, MILITVM. LEGIONIBVS. QVAT-
 TVOR. PRIMIS. QVEI. VE. QVAESTOR. TRIBVNVS. PLE-
 BIS. &c. Quod autē paulo post incisum est, TRIVM VIR.
 A. D. R. puto erratum esse fabrile, legendumq. vt infra. III.
 VIR. A. D. A. idest, AGRIS. DANDIS. ADTRIBVENDIS.
 Verba quæ sequuntur, TRIBVS. INTRO. VOCABVN-
 TVR. distinctim legenda esse docet interpunctionis nota,
 quæ in fragmento apposita est. itaq. apud Liuium scriben-
 dum

AD. LEG. ET. SEN. CONS. 47
 dum erit in lib. x. Fabius nihil aliud precatus populū, quā
 vt priusquam intro vocarentur ad suffragium tribus, &c. vt
 quæq. intro uocata erat centuria. & ita apud ceteros scripto-
 res. APVD. FORVM. PALAM. VBEI. DE. PLANO. RECTE.
 LEGI. POSSITVR. Hæc proponendarum legū condicio ha-
 betur apud Iosephum lib. xix. Antiqui. ex ipsa Romana for-
 mula translatis in Græcum verbis: ἔδεν ἐξ ἐπιπέδου καλῶς γυν-
 ἔδισται δδύται. Eandem agnoscit Ausonius. POSSITVR an-
 tique, ut POSSETVR. Quadrigarius Annal. lib. j. Cum non
 possetur decerni vtrius putaretur victoria esse. Verba illa
 mutila. . . NTIA. ITA. PRONONTIATO. FEC. . .
 ita suppleri posse arbitror: PR. DE. CONSILI. SENTENTIA.
 ITA. PRONONTIATO. FECISSE. VIDERI. Auctor supplementi
 ti Cicero pro Cæcina, & in Verrina III. & lib. ij. de Finib.
 Idem Cicero in Bruto confirmat priorum verborum restitu-
 tionem, cum inquit: Cum Consules re audita amplius de
 consilij sententia pronuntiauisent, &c. Quod autem in eo-
 dem hoc fragmento paulo post incisum est, C. IN. MA-
 NV. PALAM. DATO. A. puto significari notam condem-
 nandi, quæ erat C. littera, & absoluendi, quæ A. littera in-
 dicabatur. Asconius in Diuinatione: In diuinatione, inquit,
 & in alijs causis maiorib. vniuersi iudices in cistam tabu-
 las simul conijciebant suas, easq. inculptas litteras habena-
 tes A. absolutionis, C. condemnationis: cum de alicuius
 capite agebatur, NL. ampliacionis: his enim litteris signifi-
 cabatur non liquere, & in III. Verr. Nam cum condem-
 nandi nota esset C. littera; absoluendi A: ampliandi signum
 NL. dabant, quo significabatur non liquere, &c. Quod se-
 quitur, QVO. SORTICVLAS. CONIECIANT. declaratur
 loco inferiore, qui est in alio huius legis fragmento. PRAE-
 TOR. SORTICOLAM. VNAM. BVXEAM. LONGAM. DIGITOS.
 IIII. LATAM, &c. EAMQVE. SORTEM. EX. HACE. LEGE. APER-
 TAM. BRACIOQVE. APERTO. LITERAM. DIGITEIS. OPER-
 TAM. PALAM &c. AD. SITELLAM. SORTI. VENIET. IS. IN.
 EAM. SITELLAM. MANVM. DEMITTITO. TAM. DEVEHAM.
 POPVLO, &c. Ex quibus verbis qualis fuerit sorticula intel-
 ligi potest, & eadem item quomodo in sitellam conijcere-
 tur. Suetonius in Nerone, cap. xj. Ac sine mora nomen
 suum in albo profitentium citharæodorum iussit adscribi,
 sorticulaq. in vnā cum ceteris demissa, intrauit ordine
 suo. Cicero in oratione pro Cornelio apud Asconium:
 Dum

48. FVLVI. VRSINI. NOTAE
 Dum sitella defertur. Plautus in Casina: Conijciam sortes in
 sitellam, & sortiar tibi & Chalino. Liuius lib. xxv. Sitellaq.
 allata est, vt fortirentur vbi Latini suffragium ferrent.

AD. LEGEM. DE. THERMENSIBVS.
 MAIORIB. PISIDIS.

QVIB. PVBLICA. POPVLI. ROMANI. VECTIGALIA. RE-
 DEMPTA. HABEBVNT. Vectigalia quinto quoq. anno
 per Censores persoluebantur. Varro lib. v. de ling. Lat. Lu-
 strum nominatum tempus quinquennale a luendo, hoc est
 soluendo, quod quinto quoq. anno vectigalia, & vltrotri-
 buta per Censores persoluebantur, &c. Vltrotributa quae di-
 cantur, libet hoc loco ex veterum scriptorum auctoritate
 declarare. Liuius lib. xxxix. & xliij. Quae publica vectigalia
 vltrotributa Censores locassent, ea locatio rata ne esset. Se-
 neca lib. iij. de beneficijs, cap. j. Adeoq. neminem, aut spe,
 aut pollicitatione corumpat, vt contra in se impendere iu-
 beat, & in vltrotributis sit. Sunt igitur vltrotributa facta te-
 cta, atq. opera, quae Censores locant facienda, dicta fortasse
 quod Censores pecunias redemptoribus operum tribue-
 rent vice uersa, cum ipsis tributa ab omnibus persolueren-
 tur. Ad locum Liuij de Catone, quem adduximus ex lib.
 xxxix. facit Plutarchus in Catone, cum inquit: *Συρίαν δὲ
 ποτὶς μισθοῖς τὰς ἰσχυράς. τὰ δὲ πάλιν τοῖς ἀρκέστον ἐπὶ τὰς ἰσχυράς
 ἵκε δὲ αὐτῶν τιμὰς.*

AD. LEGEM. SIVE. PLEBISCITVM.
 DE. SCRIBIS. VIATORIB. ET. QVAESTORIB.

QVIB. IN. EA. DECVRIA. VIATOR. APPAREAT. Notum
 omnibus quid sit hoc loco APPARERE. Ab eo verbo
 dicti APPARITORES. In inscriptione Capitolina sic est:
 SVTORIVS. M. L. PAMPHILVS. LICTOR. CVRIA. . . .
 SACRIS. PVBLICIS. P. R. QVIRITIVM. VIATOR. QVI. COS.
 ET. PR. APPARET, &c. item in alia inscriptione. Q. LV-
 CRETIO. Q. L. GEMELLO. VIATORI QVAESTOR AERAR.
 Q. LVCRETIVS. Q. L. CHRESTVS. VIATOR. QVAESTORI. AD.
 AERAR. PATRONO. FECIT. Varro lib. ij. de re rustica. cap. ij.
 Libertus eius qui apparuit Varroni. Liuius lib. ij. Quattuor
 & viginti lictores apparere Consulibus &c.

AD.

AD. LEG. ET. SEN. CONS. 49
 AD. LEGEM. SIVE. DECRETVM.
 DE. FINIBVS. INTER. GENVATES.
 ET. VITVRIOS.

Vox FAENISICIVM in fine legis, vbi est, PRATA.
 QVAE. FVERVNT. PROXVMA. FAENISICI, repe-
 ritur in duob. Calendarijs rusticis Romae, in quibus est FAE-
 NISICIVM, à verbo, vt videtur, SECARE, quod tunc SI-
 CARE dicebant, antiqua scribendi consuetudine, qua VI-
 NIAS dicebant pro VINEAS: cui contraria VEAS pro
 VIAS. Decemviri de arboribus SVBSICARE dixerunt.
 Verbum in fine LIBERIQ. sine dubio erratum est fabrile,
 & LIBERARIQ. scribendum.

AD. LEGEM. REGIAM.

FOEDVSVE, &c. Hanc legem de imperio Vespasiani ad
 populum latam indicat fortasse Cornelius Tacitus lib.
 7 xx. cum inquit: Tum Senatus omnia Principibus solita Ve-
 7 spasiano decreuit, &c. Ea vero cum in plures tabulas diuisa
 esset, hoc tantum reliquum est fragmentum, idq. vt videtur,
 postremae tabulae, in qua legis ipsius Sanctio habetur.

AD. LEGEM. PARIETI. FACIVNDO.

LEX. PARIETI. FACIVNDO dicitur eo modo, quo in
 lege Thermensium maiorum Pisidarum dictum est,
 QVAM. LEGEM. PORTORIEIS. TERRESTRIBVS. MARITI-
 MEISQVE. TERMENSES. MAIORES. PISIDAE. CAPIVNDEIS.
 INTRA. SVOS. FINEIS. DEIXERINT. EA. LEX. IEIS. POR-
 TORIEIS. CAPIVNDEIS. ESTO. &c. Item lex Mancupiorum
 apud Varronem lib. v. de ling. Lat. cuius legis illa exstat for-
 mula, VADEM. NEC. POSCET. NEC. DABIT. Sic enim
 legendum pro POSCERET. Apud Ciceronem lib. j. in Verr.
 Habetur lex item PARIETI. FACIVNDO, cuius legis for-
 mulae quaedam ibi referuntur.

AD. LEGEM. LAVRENTVM.

POMVM. EX. ALIENO. IN. ARMVM. NEI. LEGITO. Id est,
 quod humeris onus sit. sic enim interpretatur Festus,
 apud quem huius legis, quam inter Romanas, quod ea Latini
 na fit,

50 FVLVI. VRSINI. NOTAE
na sit, numerandam duximus, exstat fragmentum in verbo
Armata, siue Armita.

AD. SENATVSCONSVLTVM.
DE. PHILOSOPHIS. ET. RHETORIB.

C. FANNIO. STRABONE. M. VALERIO. MESSALA. COS. . .
. . . M. POMPONIVS. PR. SEN. CONSVLVIT. SCRIBVND-
O. ADEVERVNT. . . . QVOD. V. F. DE. PHILO-
SOPHIS. ET. RHETORIBVS. D. E. R. I. C. VTEI. M. POMPO-
NIVS. PR. ANIMADVORTERET. COERARETQVE. VTEI. E. E.
R. P. F. S. V. VTEI. ROMAE. NEI. ESSENT. Ita plane habet
Agellius lib. xv. cap. xj. cuius scripturam, quod veterum mo-
numentorum testimonio confirmetur, libentius secuti sum-
mus, quam eam quae habetur apud Suetonium in libro de
claris Rhetoribus, in quo sic est: VTEI. M. POMPONIVS. PR.
ANIMADVORTERET. CVRARETQ. VTEI. SEI. E. E. R. P. F. S.
V. VTEI. ROMAE. NEI. ESSENT. Hac autem formula fre-
quens est in antiquis tum legum tabulis, tum Senatuscon-
sultorum. In Agraria lege sic est. I. V. E. E. R. P. F. S. V. ita
plane in eo Senatusconsulto, quod Graece etiam habetur in
eodem fragmēto. ΩC. AN. ΑΥΤΟΙC. ΕΚ. ΤΩΝ. ΑΗΜΟCΙΩΝ.
ΠΡΑΤΜΑΤΩΝ. ΠΙCΤΕΩC. ΤΕ. ΤΗC. CΦΕΤΕΡΑC. ΦΑΙΝΗ-
ΤΑΙ. Polybius in fragmentis ad eandē formulam videtur re-
spexisse, cū inquit: ΩC ΑΥΤΩC ΔΟΝΕC ΟΥΜΦΕΡΕΙΝ ΙΝ ΑΥC ΙΔΙΑC ΝΙCΩC.
Linius lib. xxxij. De his tribus urbibus legati, quod tempo-
ra Reipublicae postulassent, id ē rep. fideq. sua facere, statue-
re iussi sunt. Ennius in Annalibus, cuius versus ita legendi
sunt apud Nonium.

*Ea mi reiq. fidei, regno, vobisq. Quirites
Res fortunatim, feliciter, ac bene vortat.*
Varro lib. v. de ling. Lat. Quod bonum, fortunatumq. fe-
lixq. salutareq. sit P. R. Quiritium, reiq. publicae, P. R. Qui-
ritium, mihiq. collegaeq. meo, fidei, magistratuiq. nostro,
&c. In formula deuotionis apud Macrobiū lib. ij. cap. ix.
sic est: Eosq. ego vicarios pro me, fide, magistratuiq. meo, &
P. R. exercitibus.

AD. SENATVSCONSVLTVM.
DE. HASTEIS. MARCIEIS.

M. ANTONIO. C. F. A. POSTVMIO. A. F. ALBINO. COS.
. . . . SENATVM. CONSVLVIT. SCRIBVNDO. AD.
VER-

AD. LEG. ET. SEN. CONS. 51
VERVNT. . . . QVOD. C. IVLIVS. L. F. PONTIFEX.
NONTIAVIT. IN. SACRARIO. IN. REGIA. HASTAS. MAR-
CIAS. MOVISSE. D. E. R. I. C. VTEI. M. ANTONIVS. COS. HO-
STIIS. MAIORIBVS. IOVEI. ET. MARTEI. PROCVRARET.
ET. CETERIS. DIIS. QVIBVS. VIDERETVR. PLACANDEIS.
VTEI. PROCOERASET. SATIS. HABENDVM. CENSVERVNT.
SEI. QVID. SVCCIDANEIS. OPVS. ESSET. ROBIIS. SVCCED-
RET. Agellius lib. iij. cap. vj. refert hoc Senatusconsultum;
& hostiae succidanae quid sint, docet testimonio Plauti, qui
dixit in Epidico.

*Men' piaculare oportet fieri ob stultitiam tuam,
Vt meum tergum stultitia tua subdas succidaneum?*
Si primis hostijs, inquit, litatum non erat, aliae post eandem
ductae hostiae caedebantur, &c. In fine Senatusconsulti scri-
psimus ROBIIS. SVCCEDERET, quod ita sit in vetustissi-
mo libro, pro eo quod in vulgatis est, ROBIGVS. ACCEDE-
RET. quod quid sit, fatemur nescire.

AD. SENATVSCONSVLTVM.
DE. MENSE. AVGVSTO.

QVOM. IMP. CAES. AVGVSTVS. MENSE. SEXSTILI. ET.
PRIMVM. CONSVLATVM. INIERIT. ET. TRIVMPHOS.
TREIS. IN. VRBEM. INTVLERIT. ET. EX. IANICVLO. LEGIO-
NES. DEDVCTAE. SEQVTAEQ. SINT. EIVS. AVSPICIA. AC.
FIDEM. ET. AEGVPTVS. HOC. MENSE. IN. POTESTATEM. P.
R. REDACTA. SIT. FINISQVE. HOC. MENSE. BELLEIS. CIVI-
LIB. IMPOSITVS. SIT. ATQVE. OB. EAS. CAVSAS. HIC. MEN-
SIS. HVIC. IMPERIO. FELICISSIMVS. SIT. AC. FVERIT. PLA-
CERE. SENATVI. VT. MENSIS. AVGVSTVS. APPELLETVR.
Exstat hoc Senatusconsultum apud Macrobiū lib. j. cap.
xij. in quo sic scriptum est: Augustus deinde est, qui Sextilis
antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex S. C. cu-
ius verba subieci, &c.

AD. SENATVSCONSVLTA.
DE. AQUAEDVCTIBVS.

SEx. Iulius Frontinus lib. ij. de Aquaeductib. refert Se-
natusconsulta sex: quae cum habeantur satis quidem
emendate scripta in libello Ant. Augustini de Senatuscon-
sultis,

fulcis, sunt nobis necessario prætermittenda, ne rem actam agere videamur. itaq. attingemus ea tantum, quæ aliter apud nos leguntur. Atq. in primo quidem Senatusconsulto, ubi scriptum est, SCRIBAS. ET. LIBRARIOS, delemus notam coniunctionis, & SCRIBAS LIBRARIOS legimus. cuius quidem lectionis confirmatio petenda est è veteribus monumentis, in quibus frequens est SCRIBALI BRARIVS. Paulo post pro VTIQVE, sensus postulat ut particula VTIQ. in VTI verbum mutetur. Quæ autem sequuntur, ita legenda putamus: EOS. DIEBUS. X. PROXVMEIS. QVIBVS. S.C. FACTVM. ESSET. AD. AERARIVM. DEFERRENT. QVIQVE. ITA DELATI. ESSENT. IEIS. PRAETORES. AERARII. MERCEDEM. CIBARIA. QVANTA. PRAEFECTIS. FRUMENTO. DARE DEFERREQ. SOLENT. ANNUA. DARENT. ET. ADTRIBVERENT. vel, si PRAEFECTI magis placeat, retinenda erit VOX DANDA, & in DANDO mutanda. nam PRAEFECTVS. FRUMENTO. DANDO. ADTRIBVENDO, reperitur in veteribus, si recte memini, inscriptionibus. In fine Senatusconsulti scribendum videtur: QVEI. AERARIO. PRAESVNT. PRAEBENDA. LOCENT. Verba quæ in principio secundi S.C. habentur, ita ordinanda existimamus: QVOD. Q. AELIVS. TVBERO. P. FABIVS. MAXIMVS. COS. V. F. DE. NVMERO, &c. In tertio Senatusconsulto, ubi legitur: NE. QVI. EORVM. QVIBVS. AQUA. DARETVR. PVBLICA. IVS. ESSET, putamus legendum: NEI. QVOI. EORVM, &c. In tertio Senatusconsulto hæc verba sic legimus: Q. F. P. D. E. R. I. C. AD. REFICIENDOS. RIVOS, SPECVSQVE. PER. QVAE. ET. OPERA. PVBLICA. CORRVPVNTVR. PLACERE. CIRCA. FONTES. ET. FORNICES. ET. MYROS. VTRAQ. EX. PARTE. VACVOS. QVINOS. DENOS. PEDES. PATERE, &c. deletis CVM, &, CENTENOS verbis.

AD. SENATVSCONSULTVM.
AMEICITIAE.

COS. A. A. S. E. V. Donatus in Adelph. Terent. ad illud: *Fac sis Sofstrata*. Deductum est, inquit, à Senatusconsulti formula: ubi enim aliquid Senatus Consulibus iungit, addit: Si eis videatur, &c. Huius autem formulæ ignotio, Ciceronem in libris Philippicarum duobus locis maculavit. quas quidem maculas nos sustulimus auxilio vestustissimi

AD. LEG. ET. SEN. CONS. 63
tustissimi libri, & huius aeneæ tabellæ. MVNVSQVE. EIS. EX. FORMVLA. LOCVM. LAVTIAQVE. Q. VRB. EIS. LOCARE. MITTEREQVE. Festus in Dacrymæ: Dautia, inquit, quæ lautia dicimus, & dantur legatis hospitij gratia. Polybius in fragmentis: Ετι δὲ μεγαλομύρισιρον ἢ σύγκλιτος ἀπέδιδετο τὴν παροσίαν αὐτῶν. καὶ γὰρ ξένη καὶ παροχὰς τὰς μεγίστας ἐξέθηκεν αὐτοῖς. Livijs lib. xxvij. Locus inde, Lautiaq. præberi iussa, &c. L. CORNELIVS. SISENNA, qui Prætor inter ciues & peregrinos in hoc Senatusconsulto descriptus est, designatur, ut opinor, is qui libros historiarum XXI. & hoc ipsum Italicum bellum conscripsit, de quo fit mentio in hoc Senatusconsulto.

AD. SENATVSCONSULTVM.
DE. TIBVRTIVS.

CVM in hoc Senatusconsulto usitatæ formulæ expressæ non sint, existimamus responsum esse potius ex S.C. à Prætorè redditum Tiburtibus, quàm Senatusconsultum appellandum. Simile responsum extat apud Livijs lib. viij. in quo sic scriptum est: Cum de postulatis Samnitium T. Aemilij Prætor Senatum consulisset, reddendumq. his fore duos patres censuissent, Prætor Samnitibus respondit: Nec quominus perpetua amicitia esset per populum Romanum stetisse: nec contradici, quin, quoniam ipsos belli culpa sui contracti tædium ceperit, amicitia de integro concilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi, quominus Samniti populo pacis belliq. liberum arbitrium sit, &c. Placet autem hoc loco subiungere vetus simile Senatusconsultum, quod Græce scriptum sine die, & sine Consulibus nominibus refertur a Iosepho lib. xiiij. Antiq. cap. xvj. est autè hoc: Λούκιος καλέριος Λούκιου υἱός στρατηγός συνεβλάδυσθη τῇ συγκλήτῳ εἰδοῖς δεκεμβρίας ἐν τῇ τῆς ὁμοιοῦς ναῶ. Γεαφορῶν παρήσαν Λούκιος Κωπώνιος Λούκιου υἱός, καὶ Παπίλιος Κυρίνα. Περὶ ἂν Ἀλέξανδρος Ἰάσονος, καὶ Νουμλίσιος Ἀντόχου, καὶ Ἀλέξανδρος Δωροθέου Ἰουδαίων πορσεβούται, αἵδρες ἀγαθοὶ καὶ σύμμαχοι διελέχθησαν, ἀνανεώμενοι τὰς προϋπηγάμενας πρὸς Ῥωμαίους χεῖρας, καὶ τὴν φιλίαν, καὶ αἰωνίαν χρυσῶν σύμβολον τῆς συμμάχιας

μαχίας ἡμιόμιλιον ἀνέστησαν ἀπὸ χρυσῶν μυριάδων πέντε,
καὶ χρυσῶν αὐτοῖς ἠξίωσαν δοῦναι πρὸς τὰς αὐτονο-
μουμένης πόλεις, καὶ πρὸς βασιλείς, ἡσπὲρ τὸ πῦρ τε χό-
ραν αὐτῶν, καὶ τοὺς λιμῆρας, ἀδείας τυχεῖν, καὶ μηδὲνα
ἀδικεῖσθαι. ἔδοξε δὲ συνδέσθαι φίλιαν, καὶ χάριτας πρὸς
αὐτοῦ, καὶ ὅσων ἐδικήθησαν τυχεῖν ταῦτ' αὐτοῖς ὡς ἔλαχον,
καὶ τὴν κομιθεῖσαν ἀσπίδα πρὸς δέξασθαι, &c. *Kueina*
nomen tribus esse existimamus: & cum hoc, tum alia ita pro-
tulimus, vt legi debere putauimus.

A. D. SENATVS CONSVLTVM.
DE. LVDEIS. SAECVLARIBVS.

L. CESTIVS, &c. In principio huius Senatusconsulti
erant, vt opinor, descripta nomina Quindecimuiro-
rum, qui in Senatu de ludis Saecularibus verba fecerunt.
NEQVE. VLTRA. QVAM. SEMEL. VLLI. MO. . . puta-
mus integrū esse MORTALIVM. Ouidius lib. ij. de Tristib.

Iusserat & Phoebus dici. quo tempore ludos

Facit, quos atas aspicit una semel.

QVI. LEGE. DE. MARITA. . . existimamus signifi-
cari legem DE. MARITANDIS. ORDINIBVS. reliqua pla-
na sunt. DE. LVCARI. LVDOIVM. SAECVLARIVM,
meminit Festus, cum inquit: Lucar appellatur aes, quod ex
lucis captatur. Plutarchus in Problematib. *Διὰ τὸ τελευτῆσον
εἰς θεῖας, λούκαρ καλοῦσιν. ἢ ὅτι ποικίλα εἶσιν ἄλλα περὶ τὴν πόλιν ἀνεμύνα
θεοῖς, & καλοῦσι λούκαρ, καὶ τὴν ἀπὸ τούτων πρόσδοτον εἰς τὰς θεῖας ἀνά-
λογοι.* Hæc raptim scripsimus ad Leges & Senatusconsulta,
quæ cum in antiquis lapidum, ærisq. tum Scriptorum monu-
mentis reperiuntur, selecta potissimū ex ijs quæ erant à no-
bis in id genus antiquitatis vberius notata.

F I N I S.

Regestum.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S
T V X Y Z Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii
Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vv
† 13. † 7. † 10. † 14. † 17. † 20. † 23. † 26.
† 30. † 34. a b c d e f g.

Omnia sunt folia integra, præter V u, semifolium.

R O M A E

Excudebat Franciscus Zannettus.

M. D. LXXXIII.

